IV. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri

Proceedings of the Fourth International Congress on Cyprus Studies

28-29 Kasım / November, 2002

Ülker Vancı Osam
Editör / Editor

Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları / Eastern Mediterranean University Press

Scanned by CamScanner

IV. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri

28-29 Kasım 2002

Yayıma Hazırlayan
Doç. Dr. Ülker Vancı Osam

Proceedings of the Fourth International Congress on Cyprus Studies

28-29 November 2002

Edited by
Assoc. Prof. Dr. Ülker Vancı Osam

Scanned by CamScanner

Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları
Eastern Mediterranean University Publications

Scanned by CamScanner

Sunuş

Kıbrıs Araştırmaları Merkezi tarafından 28-29 Kasım 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen IV. Kıbrıs Araştırmaları Kongresi'nde sunulmuş olan bildirilerin yer aldığı bu kitabı siz değerli araştırmacıların kullanımına sunmaktan mutluluk duymaktayız.

Kıbrıs Araştırmaları Kongresi artık gelenekselleşmiş yapısıyla, Kıbrıs üzerine yapılan her alandaki özgün çalışmanın akademik bir forumda paylaşılıp tartışılmasına ortam sağlamaktadır. Sunulan ve tartışılan bildirilerin kitaplaştırılması ise, Merkez'imizin en önemli işlevlerinden biri olan 'yayın yapma' misyonumuzun gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. Bu yayınlarla ilgili araştırmacılara kaynak yarattığımızı düşünüyor ve bu konudaki çabalarımızı sürdürmeyi planlıyoruz.

Kitabı yayına hazırlarken Kongre'de sunulan 37 (Türkçe – İngilizce) bildiriyi, konularına göre bir araya getirmeye çalıştık. Buna göre 'Tarih ve Kıbrıs Sorunu' ile ilgili 13 bildiri, 'Turizm ve Ekonomi' hakkında 5 bildiri, 'Edebiyat ve Eğitim' konularında 10 bildiri, 'Halkbilim' üzerine 5 bildiri ve son olarak 'Mimarlık ve Sanat Tarihi' ile ilgili 4 bildiri kitabımızda yer almıştır. Bu bağlamda, Kongre'ye bildirileriyle katkı koyan tüm katılımcılarımıza içten teşekkürü bir borç bilirim.

Bildiriler yayına hazırlanırken gerek yazım gerekse biçim açısından, gerektiği zamanlarda yazarının da görüş ve onayı alınarak, titizlikle incelenmiş; olabildiğince hatadan arındırılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, bildirilerde yer alan tüm görüş, düşünce ve savların sorumluluğu yazarlarına ait olup, Doğu Akdeniz Üniversitesi'ni ya da Kıbrıs Araştırmaları Merkezi'ni bağlamaz.

Bildirilerin kitaplaştırılması sürecinde başta Doğu Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü olmak üzere, tüm DAÜ Basımevi çalışanlarına, özellikle sevgili Ersev Sarper'e ve kitabın basıma hazırlanması sürecinde tüm stres ve yorgunluğu benimle birlikte yaşayan sevgili sekreterim Nihal Sakarya'ya emekleri için içten teşekkürlerimi sunarım.

Doç. Dr. Ülker Vancı Osam
DAÜ – Kıbrıs Araştırmaları Merkezi
Başkanı

Scanned by CamScanner

Preface

The Center for Cyprus Studies is pleased to present the *Proceedings* of the Fourth International Congress on Cyprus Studies which was held on 28-29 November, 2002. We believe that the International Congresses, held by the Center every 2 years since 1996, have created an academic forum in which unique research studies from a great variety of fields are presented and discussed. Having them published in the proceedings is one of our major functions as a Center, and we believe that these publications will serve as a significant source for researchers who specialise on Cyprus studies, and who were unable to attend the presentations.

While preparing this *Proceedings*, we categorized the 37 papers (some in English and some in Turkish) according to their subjects, and ended up with 13 papers on Cypriot History and the Cyprus Issue; 5 papers on Tourism and the Economy; 10 papers on Literature and Education; 5 papers on Folklore; and 4 papers on Architecture and Art History. I wish to thank all speakers who contributed their clear and relevant input to the Congress and thus made this publication possible.

In the process of editing, all papers have been carefully checked to free them from any typographical and format errors, in collaboration with the authors. Nevertheless, we stress that all ideas, views and hypotheses published in these *Proceedings* are the sole responsibility of the authors and they do not reflect the ideas, views or policies of the Eastern Mediterranean University or Center for Cyprus Studies.

The Center for Cyprus Studies wishes to thank the Rector of the Eastern Mediterranean University, and the staff of EMU Printing Office, especially Ersev Sarper for their support and help. Last but not least, I would like to extend my thanks to Nihal Sakarya, my secretary, for experiencing all the stress and frustration with me in the process of preparing this book for publication.

Assoc. Prof. Dr. Ülker Vancı Osam
Director, Center for Cyprus Studies
Eastern Mediterranean University

Scanned by CamScanner

İçindekiler / Table of Contents

Sunuş / Preface.....iii-iv
İçindekiler / Table of Contents v

I. Tarih ve Kıbrıs Sorunu Bildirileri / Papers on History and Cyprus Issue

Europeanizing the Cyprus Problem. A New Way to Resolve an Age-Old Ethnic Conflict?
Peter A. ZERVAKIS 1

National Identities in Cyprus and the European Perspective
Christoph RAMM 25

Cypriotism: Disrupted in History, Forgotten in Politics
Arshi KHAN 39

Failure of International Communities and Rule of Law in the Cyprus Experience
Ahmet Mustafa OSAM 55

Housing and Land in a New Cyprus
Malcolm J. FISK 73

Uluslararası Hukukta Objektif Rejim (Statü) Yaratan Antlaşmalar ve 1959-1960 Kıbrıs Antlaşmaları
Kudret ÖZERSAY 83

The United Nations' Engagement in Cyprus: Humanitarian Intervention or Peacekeeping Effort?
Dilek LATİF 97

U.S. Political Discourse towards Cyprus: A Study of Disclaimers
Füsun Çoban DÖŞKAYA 113

Polonya Basınında 1974 Kıbrıs Olayları
Grazyna ZAJAC 135

Kıbrıs'ta Bir Amerikan Konsolosu
Mustafa Kemal KASAPOĞLU 153

Scanned by CamScanner

"Dark-skinned Cypriots Will not be Accepted!" Cypriots in the British Army (1939-1945)
Jan ASMUSSEN 171

Adoption of Kemalist Reforms in Colonial Cyprus
Mehmet TAHİROĞLU
Hasan CİCİOĞLU 191

Osmanlı Fethinden Sonra Girne Sancağı
M. Akif ERDOĞRU 201

II. Turizm ve Ekonomi Bildirileri / Papers on Tourism and Economy

Nationality of the Tourist: Does It Matter in Terms of Impact Management?
Şöhret Başaran HOWELLS 221

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Yaşanan Bankacılık Krizi ve Nedenleri
Eralp BEKTAŞ 235

KKTC'de Vergi Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi
Okan ŞAFAKLI
Hüseyin ÖZDEŞER 245

KKTC'de Sosyal Sigortalar Fonunun Sorunları ve Olası Çözümler
Erdal GÜRYAY
Hasan SARICA 263

KKTC'de Asgari Ücretlerin Karşılaştırmalı Analizi
Okan ŞAFAKLI
Hasan SARICA 277

III. Edebiyat ve Eğitim Bildirileri / Papers on Literature and Education

Kıbrıs Türk Şiir ve Öykü Serüveninde (1940'lardan Günümüze) Akdenizli Kimliğine Bir Yaklaşım
M. KANSU 297

Scanned by CamScanner

"Uzay Şairi" Osman Türkay
Gülgün SERDAR 309

Kıbrıs Türkçesi ile Macarca'nın İncileri: Atasözlerimiz ve Deyimlerimize Dair
Edit TASNÁDİ 329

Lefkoşalı Ahmed Raik ve Bakü'de Çıkan Füyuzat Dergisi (1906-1907)
Elmira FİKRETKIZI 339

Araştırmacı-Gazeteci İsmail Umutlu ve Kıbrıs Konusu
Ali Şamil HÜSEYİNOĞLU 347

Kıbrıslı Âşık Kenzî'nin Destanları
Erman ARTUN 355

Kıbrıs Türk Eğitiminin Gelişmesinde Vakıfların Yeri
Ali NESİM 365

Kıbrıslı Yazar İsmail Bozkurt'un Romanlarında İnsan Konusu
İsmail VELİYEV 369

'60'lı Yıllardan Günümüze Gazete ve Dergi Arşivlerinde Bir İsim: İlter Veziroğlu
Suna ATUN 381

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Türkçe/Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi
Ahmet PEHLİVAN 399

IV. Halkbilim Bildirileri / Papers on Folklore

Kıbrıs Tekkelerinde Geçmişte Yapılan Zikir, Tören ve Şenlikler
Altay SAYIL 419

Halk Arasında Kullanılan Bitkilerin Tanıtımı ve Etkileri
Sevil PEHLİVAN
Nükhet TÖR 455

Köylerimizin Dünü ve Bugünü
Emre GÜNCE 467

Scanned by CamScanner

M. S. 1. - 4. Yüzyıllarda Kıbrıs ve Anadolu Camlarında İzlenen Ortak Formlar ve Değerlendirilmeleri
Binnur GÜRLER 491

Survey on Ladybird Beetles (Coleoptera: Coccinellidae) Species in North Cyprus
Özge ÖZDEN
Nedim UYGUN
Ulrich KERSTING 499

V. Mimarlık ve Sanat Tarihi Bildirileri / Papers on Architecture and Art History

Mağusa Kaleiçi'nde Gün Işığına Çıkamamış St. Dominik Kilisesi
Ata ATUN 507

Lefke Yerleşim Dokusu ve Geleneksel Konut Mimarisi
Meltem YILMAZ 519

An Assessment of the Exterior Space Qualities in Mass Housing Areas in North Cyprus
Nil PAŞAOĞULLARI
Mukaddes FASLI 527

Sayısal Değerlerle Kuzey Kıbrıs'ta Mimarlık Mesleği
Nurten AKSUGÜR
Fatma İLKİN 535

Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları
Eastern Mediterranean University Center for Cyprus Studies Publications 547

Scanned by CamScanner

Tarih ve Kıbrıs Sorunu Bildirileri

Papers on History and Cyprus Issue

Scanned by CamScanner

Europeanizing the Cyprus Problem. A New Way to Resolve an Age-Old Ethnic Conflict?

Peter A. ZERVAKIS*

1. The Cyprus Problem as a Challenge to the European Community

At the time of the Treaties of Rome in 1957, creating the European Economic Community (EEC), and the Agreements of Zürich and London in 1959 founding the Republic of Cyprus, both of these entities emerged without historical precedent. Because they were not typical international political actors, they did not fit into the political landscape of the era. Given the institutional arrangements and powers of the EEC and the Republic of Cyprus, these resembled neither international organizations such as the UN, nor classical sovereign nation-states. The creation of supranational organs with legal competencies in particular policy areas (internal market), the directly permeating quality of European (economic) law in the member-states, and the introduction of direct elections to the European Parliament since 1979 as well as the single currency in 1999/2002 all belong to the distinctiveness of the European Community (EC), "un objet politique non-identifié" (Sbragia 1992:257; Chryssoshoou 2001:24).

The distinguishing characteristics of the "incomplete statehood of Cyprus" (Brewin 2000:1-3) include firstly the limit of sovereign rights for the Republic of Cyprus, based on the required consent of the guarantee powers (United Kingdom, Greece, Turkey) to any domestic constitutional changes. Secondly, these powers had the right to intervene, either commonly or singularly for the restoration of state unity. Furthermore, sovereign English military bases (almost three percent of the island surface of Cyprus) provided an anachronistic feature comparable only to the four-power status of Berlin, and the power-sharing between the two contrasting ethnic groups became institutionalized at the cost of the majority principle (Zervakis 2002:847).

From the beginning both constructs were missing the unifying concept of a nation-state. Therefore, in the founding documents of the EEC and the Cypriot "ethnic communities state" (Rumpf 1998: 158ff.) the objective is guaranteed to secure peace and to keep the balance between the divergent national interests through permanent negotiations (Bahcheli 1998: 98.; Lundestad 1998).

As the economies of Germany and France integrated step for step, the iniquitous nationalism that had led to two world wars, began to dissolve. Following the Franco-German Partnership, the pledged parity between Bonn and Paris became the motor of further integration in Western Europe (Guérin-Sendelbach 1999). From 1954-1959 on Cyprus on the other hand, the Greek Cypriots fought a bloody war for independence from the British, after which a complicated constitutional order with mutual checks and balances was forced upon the Cypriots. This sought to prevent long-term the outbreak of conflict

* Center for European Integration Studies, University of Bonn, Germany

Scanned by CamScanner

between not only the Greek and Turkish Cypriots but also their respective mother countries, both of which were NATO members. However, the political goal failed largely due to the Greek majority's disinterest in mutual cooperation with the Turkish minority based on equal rights. Indeed, three inner-Cyprus's civil wars followed in 1963-64, 1967 and 1974 under the direct intervention of Greece and Turkey (Zervakis 1999: 442f.).

In the past decades, the European Union has become a success story concerning peace and stability among its members. Its equal member-states have learned voluntarily to handle conflicts among one another exclusively without violence and without the need for a supranational instance with its own monopoly of power. Worldwide, the Community has gained role-model status, as to how peace, prosperity, and conflict prevention is possible by mutual agreement to the benefit of all parties. After the German Reunification in 1990, the EU members, as the actual "masters of the treaties", signed the Treaties of Maastricht and Amsterdam respectively, expanding their predominantly economic association incrementally into a political union. This took place through the introduction of a single currency, against the wills of some of the populaces not the least the Germans, reforms of the existing Community institutions, and the establishment of further policy areas such as the Common Foreign and Security Policy as well as European Security and Defense Policy, the so-called *deepening*. Above all the EU offered to open its doors to ten aspirant countries from former, Soviet-communist dominated Eastern Europe. Until now, the Community has been largely Western European dominated. But with this political project of millennial, developmental proportions, the Community will contribute through its Enlargement to the stabilization of these infant market economic democracies in Central and Eastern Europe by promoting massive modernization, transformation, and internal reforms. Along with the NATO enlargement, the EU will provide for the eastward expansion of the security community established after World War II, thus creating the foundation for Europe's claim to the future role as a world player in the 21st century (s. IFSH 1995; Kreile 1999: 802; Kuehnhardt 2001: 6).

When the Greek Cypriots finally applied for full membership in the EU with strong support from the Greek motherland, the Turkish Cypriots had little intention of enabling the reunification with Greece. Rather, the Greek Cypriots sought to effectively counter the security threat presented by the Turkish Army presence to their claim of being the only sovereign peoples on the island. With the involvement of the Union's superior economic and financial strength, especially with regard to its share in world trade, and its traditional ambition to act as a 'civilian power' (Duchene 1972; Stavridis 2001:79) since the end of the Cold War (thus using preferably non-military means in order to promote democratic principles worldwide), the Greeks insisted on the Europeanization (Zervakis 2003:296) of the still unresolved Cyprus problem after the conciliatory but exhaustive attempts of the UN in more than 30 years proved ineffective. From Brussels, on the other hand, the first application of the civilian power concept to the Mediterranean region seemed quite attractive not only because of its sheer economic preponderance in its relations with Cyprus and Turkey. Both

Scanned by CamScanner

are in their trade and development fully dependant on the Union as one of the largest aid donors in the world. But those countries also are politically and institutionally closely linked with the EU since the association agreements with Turkey in 1963 and Cyprus in 1973, respectively. Recent provisional highlights of the Union's involvement in the (Eastern) Mediterranean for "Regional Peace, Security, Stability, and Prosperity" include:

- start of substantial accession negotiations between Nicosia and Brussels since spring 1998 for the adoption of the *acquis communautaire*, the conditions for the internal market, and the common policies (CFSP, ESDP, JHA) on the entire island,
- realization of the Customs Union with Turkey after Greece dropped its veto, and
- long-term inclusion of Turkey in the future southern expansion of the Community as necessary completion of the imminent Eastward Enlargement.

In the following, the ins and outs of the dynamic process of European integration and enlargement will be explored and whether they will suffice for the case of Cyprus, in order to be used in the long run as a successful model for the resolution of conflicting domestic ethnic interests (Zoll 2000). Therefore, the historical roots of the unresolved Cyprus question need to be examined shortly as well as the abortive political-diplomatic approaches under UN mediation up until now. The historical analysis of why all international arbitration attempts have failed to resolve the Cyprus problem provides a foundation then for the discussion of new conflict resolutions methods. This paper focuses on the EU's non-military role and its political significance concerning conflict management in the Cyprus question as well, in order to ascertain whether the Cyprus case can offer an efficacious model for solving conflicts among divergent ethnic groups. Furthermore, this article should determine the contribution of the EU to the mutual approach of both strictly separated Greek and Turkish Cypriots through civil society actors. Finally, the question will be addressed as to what kind of potential exists for the solution of the ongoing Cyprus problem under the common umbrella of the enlarging and constitutionally deepening EU given the current easing of tensions between both ethnic groups as well as "mother countries", Greece and Turkey. One has finally to take into consideration that the latter in the meantime seriously tries to implement domestically the Union's high democratic standards in order to qualify for EU membership.

2. The Historical Roots of the Cyprus Problem

The Cyprus problem embodies a nationality conflict between two ethnic groups indigenous to the island. This issue belongs to the last remnants of the century old Oriental Question of the fate of the declining Ottoman Empire, indeed one of the most complicated problems of the modern European history (Zervakis 1998: 69-90). With that, the relatively liberal position of the British colonial administration, which took over Cyprus in 1878 from the Ottoman Empire, faced the penetration of Greek nationalism *enosis* and later the Turkish-Kemalistic

Scanned by CamScanner

movement *taksim*. Resulting from concessions for extensive administrative autonomy, especially in education, a strict separation of both religious groups favored the cultural inclination to the respective motherlands. An independent, inclusive, co-determining nationality could not develop under these conditions. Thus, the Greek Cypriot revolt against the British rule, with demands for annexation to Greece, resembled rather the irredentist movements in South Eastern Europe as opposed to the Third World anti-colonial independence movement. The "consociational" (Reiterer 2003:129) democracy as founded in the Constitution of the Republic of Cyprus (since 1960), with its extensive self-administration for both ethnic groups, proportional ethnic composition in the government branches, and comprehensive veto powers for the Turkish Cypriot Community, was not conducive to the amicable solution of the Cyprus issue because there was no common consensual political culture (Zervakis 2002:847-851, 880). At the end of 1963, the powder keg exploded: Archbishop Makarios demanded unilaterally as President the revision of the constitution from the Turkish Cypriots, meaning a loss of many of their guaranteed rights. Their anticipated rejection heightened tensions between the various armed radicals, so that little provocation from the Greeks sufficed to trigger the spiral of violence in Nicosia, which received additional momentum from several interventions from Greece and Turkey. The civil war of 1963-64 resulted in the division of Nicosia and the solidification of the Turkish enclave. The Cyprus issue became internationalized on several occasions, particularly with the UN Security Council Resolution to deploy UNFICYP[1] for the prevention of further clashes, the restoration of public order, and the return to normality. In the meantime, the Blue Helmet deployment, originally planned for three months, continues today, developing into the world organization's longest peacekeeping mission and international diplomatic fiasco (Pabst 2001: 139)[2]. Both local conflicting parties are yet to succeed at finding a way to peaceful conflict management despite the help of the UN and endless peace talks between the political representatives of both communities. Moreover, the Turkish army's invasion in 1974 was triggered by the Greek coup against President Makarios, which was supported from the Athens Junta and called for incorporation into Greece (*énosis*). Consequently, a "population exchange" and the forced military division of the island territory (*taksim*) followed under the auspices of the UN. Thus, the end of the inner-Cyprus warfare could be enforced by the Turkish intervention and the bold deployment of the UNFICYP-soldiers, who watch over the ceasefire line since 1964. But this did not suffice for an enduring peace on Cyprus. Despite the noble intentions of all UN General Secretaries since the 1960s to overcome the island's division peacefully, the representatives of both ethnic groups have proven themselves unwilling to reach a durable compromise, as the models for a possible solution from the conflict parties diverge stronger and stronger from one another. On the one hand, the Greek side has sought a reunification, namely based on the *status quo ante* in the form of a Federation with strong, predominantly Greek central power. On the other hand, the Turkish minority's determination for separation has strengthened continually, materializing in their

Scanned by CamScanner

unilateral declaration of independence on November 15, 1983, which Turkey alone recognizes (Zervakis 1999: 443).

Another hindrance to a solution among the insular groups lies in the difficulty for involved regional (Greek and Turkish) and international (UN/EU/USA) actors in Cyprus to persuade the Cypriots to change the status quo, which has historical causes but also provides rather stable conditions. A survey in the Republic of Cyprus in March 1990 confirmed the increasing mutual alienation due to the sweeping absence of social, cultural, and economic contacts between both ethnic groups since almost thirty years. The majority of the surveyed Greek Cypriots want to keep the Turkish Cypriots at a distance and exclude closer familiar or good neighborly relations categorically (Tocci 2000: 9). The Turks on the island's northern part illustrate conversely sympathy for an approach toward the EU for economic reasons. Their historically legitimate distrust of looming Greek dominance leads them to insist on independence as well as the prior accession of Turkey in the EU (Dietz 2002:157-158). A simple solution to the Cyprus issue based on either re-unification due to a postulated, insular identity (common colonial past, customs, norms and practices) or a peaceful co-existence of both communities in one political entity (official Greek view) or, on the contrary, sticking to the status quo (Turkish view) can be thus ruled out in the short-term. But today the Cyprus Problem has definitely not any longer the same meaning as in 1960, 1964, or 1974, despite the ever lasting diplomatic negotiations on re-unification as if the issue has not changed over the last forty years or so.

3. Internationalization of the Cyprus Problem

In March 1964, the "dummy government" of President Makarios was officially recognized by the General Assembly and the Security Council of the UN (UN-Res. 186/1964) as the sole internationally legitimate body for the entire republic. Since then, the Greek Cypriot politicians have been able to play out to the Turks their claim of being the sole representation of the island to their diplomatic and economic advantage. After the island divided in 1974, the Greek south part of the island accomplished a "small economic miracle" (Christodoulou 1992) through massive financial support from international organizations and offshore activities. Regarding the political pursuit to overcome the island's division, the Republic of Cyprus with Greece's support sought the assistance of the UN. Thanks in part to the efforts of the UN General Secretaries several agreements were met in 1977 and 1979 between the leaders of both Cypriot communities, Makarios (and after his death Spyros Kyprianou) and Rauf Denktasch. These contained for the first time basic directives for future negotiations (Varvaroussis 1995: 249-51):

- Formation of a bi-communal Federal Republic consisting of two parts and both ethnic groups. Each group should have the rights of its own territory, but the central government would have the core responsibility for guaranteeing the national unity;

Scanned by CamScanner

- Successive demilitarization of Cyprus and the insurance of independence, sovereignty, territorial integrity and nonaligned status of the republic against integration or secession of either section of the island;
- Begin of negotiations on the restoration of freedom of movement, free choice of residence, and compensation for property titles from displaced persons;
- Taking confidence-building measures to build trust between both communities.

Although the Security Council and the General Assembly commended these principles as a breakthrough in the Cyprus negotiation process and bolstered them in a few resolutions, a comprehensive accord failed between both ethnic groups. One cause stems from the diametrically opposed understanding of the term "federalism" between the Greeks and Turks in Cyprus. While Greek Cypriots see a central government with the ultimate responsibility of securing the so-called "three freedoms" (freedom of movement, property, residence) on the entire island, aspire Turkish Cypriots to found two partial states with their own sovereignty rights, tied to a loose confederation (Neuwahl 2000: 9). The Greek Cypriots equate the admission of an independent Turkish Cypriot sovereignty with the solidification of the status quo island division since 1974; thus they reject a confederative concept for the island absolutely (Bahcheli 1998:117).

On the initiative of UN General Secretary Perez de Cuellar, who conceived two further schemes for a resolution in 1983, a rapprochement was once again in sight (Varvaroussis 1995: 251). But this time, the proposals failed, not because of Rauf Denktasch, who considered the arrangement worthy of signing, rather because of the Greek side, who felt they diverged too far from their own ideas.

The catalogue of suggestions presented by Boutros Boutros-Ghali in 1992 is the most comprehensive proposal on the Cyprus issue to date. En detail, the future coexistence of both groups is managed concretely in the proposal. The Security Council adopted Ghali's "Set of Ideas" enthusiastically in two resolutions as the basis for the attainment of a settlement (Nr. 774/1992, 789/1992, in: Axt/Brey 1997: 214ff.). This time the Greek Cypriots accepted essentially all 100 points, while the Turks agreed to 91. Nevertheless, the former signaled the decisive misgiving: Denktash demanded a weak central government with strong, partial sovereignty in the sub-states and representative parity in the council of ministers while advocating a restrictive course regarding the open issue of the return of refugees (he rejected a Turkish Cypriot resettlement and the surrendering of useable agricultural land in his constituency). He also stipulated effective rules for the protection of his ethnic group as condition for the demilitarization. In order to oblige with Denktasch and alleviate the rapprochement of both Cypriot groups, Ghali introduced a package of "confidence building measures" (inter alia opening of the Green Line for border transport, intensification of encounters between members of both societies, youth and student exchanges, language classes) to both negotiation leaders (Hadjipavlou-Trigeorgis 1997: 47f.; Axt/Brey 1997: 237). Above all, the Turkish Cypriots were favored from this package of measures because it would have

Scanned by CamScanner

contributed to the dissolution of their diplomatic and economic isolation and stimulated up to 20 percent growth of its GNP (Pabst 2001: 141). Nevertheless, the Turkish Cypriot leadership refused to agree in April 1994 (Steinbach 1996: 272).

Subsequently, the relationship between the acrimonious parties worsened dramatically and reached a new all-time low in 1997/98. In addition, the Greek Cypriot policy toward Europe with its strengthened cooperation and against the resistance of the TRNC was largely responsible for this. During this stalemate, the US Delegate to Cyprus, Richard Holbrooke, presented his new plan in November of 1997 (Reuter 2001: 28f).

Along the cease-fire line, the creation of a third, mixed populated Zone was to be created and later be given back to the Greek Cypriots. There the Turkish Cypriots along with Greek Cypriots, who had been displaced from that area, would be allowed to work and live together with the protection of multinational troops under US leadership. The provisional government would prepare the construction of a federal Cypriot Republic as well as the accession of Cyprus to the EU, but under Turkish participation.

However, the Turks rejected after initial assent to this proposal as well because the Luxembourg EU-summit in December snubbed Turkey's hopes at qualifying as candidate for membership. The Greek Cypriot government had to realize that the TRNC and Turkey showed no interest in solving the Cyprus issue on UN terms and both sides had distanced each other farther apart than was the case at the outbreak of the conflict. Other political options were being explored from the Greek Cypriots.

4. Europeanization of the Cyprus Question

4.1 The Republic of Cyprus approaches the Community

After the internationalization of the Cyprus issue with the fruitless attempts at peace arbitration from five UN General Secretaries failed and the political weakness of that international organization was revealed, President Georgios Vasileiou gave in to the pressure from the Greek government of Andreas Papandreou and submitted in the name of the entire Cyprus an application for full membership in the EC on July 3, 1990 (Erweiterung der Europaeischen Union 2001: 13; Zervakis 1997:142). The step relied considerably on the Association Agreement from 1973, which built an official tie between the EC and the Republic of Cyprus securing the openness of the traditional British market for Cypriot products; the agreement further planned for the creation of a customs union in two stages within two years. The accord also contained numerous agreements for the removal of all trade and customs barriers between both partners with help of the adoption of a common customs tariff, the harmonization of several policy areas (competition, national subsidies, legal and administrative convergence), and the guarantee of free movement of goods like agricultural products through the Republic. In addition, the agreement included the provision to form a common Association Council. After extending the first stage several times due to incalculable obstacles regarding the island's division,

Scanned by CamScanner

a modus operandi concerning the second stage was reached, according to which the customs union would be realized completely in two phases by 2002 (COMMISSION/COM 1998: 6f). Between 1977-1994 Cyprus received a total of 136 million ECUs from the Community in form of loans, non-repayable assistance, and special payments. With the exception of a certain proportion reserved specifically for the Turkish Cypriot population, many projects were financed with those resources for the improvement of infrastructure in the capital city of Nicosia (city planning and development, waste disposal, and electricity). In this fashion, all island inhabitants reaped benefits (COM 1993: 15).

When the Greek Cypriot decision-makers were no longer satisfied merely with the customs union near the end of the 1980s, they began to strive for the full membership, but were nevertheless less economically motivated than politically. They hoped that the prospect of membership in the EU could give a new impulse to the resolution of the Cyprus problem. At the very least, they wanted to bring in the Community to finally take over responsibility for the local conciliation of the conflict. This would also provide a minimal guarantee of security for the Greek Cypriots from the Turkish army (Nugent 2000: 136). Nevertheless, Vasileiou hesitated long to carry out this change in policy because he feared that the Europeanization of the Cyprus issue would burden unnecessarily any future agreement with the Turkish Cypriots under UN intervention. Furthermore, "Evropi" enjoyed little respect among the unions and the largest parliamentary party, the communist AKEL, because people feared the sellout of their own small and highly subsidized industry and remembered the lukewarm support from the Community in view of the Turkish invasion in the summer of 1974. Therefore, the Greek Cypriot's turn towards Europe can be seen as a tactical move to neutralize the Turkish military occupation, which is seen as a threat to the Greek Cypriot claim to exclusive rule. Moreover, Greece has belonged to the EC as the tenth member since 1981 and not Turkey (Zervakis 1997: 141 f; Brewin 2000: 3). And all Athens governments up to 1999 tried adamantly to convince their EU partners that Turkey cannot claim to belong to Europe because of the Cyprus ordeal, nor is it a part of the Community's Mediterranean interests (Zervakis 1997: 142).

Only three years later, the EU Commission supported the petition from the Greek Cypriots – which largely came about due to pressure from Greece (COM 1993: 22f). However, the Commission emphasized the economic inequality between both parts of the island and that the integration of Cyprus into the Community requires first a peaceful, balanced, and enduring resolution of the Cyprus issues (COM 1993: 23). It also assured the UN General Secretary of the Community's support of his efforts in the political settlement of the Cyprus question (Zervakis 1997: 144).

In this last point, the problematic nature of the accession application for the Turkish parties as well as the (west) European member-states becomes clear. The Turkish leadership and Turkey objected vehemently to the Greek Cypriot unilateral application of EU membership in the name of the entire island. But, they justified their arguments with the international treaties of 1959/60, which excluded for Cyprus the entrance into any international organization, to which

Scanned by CamScanner

both Greece and Turkey did not belong (Pabst 2001: 116ff; Mendelson 2001). Thus they rejected categorically any EU accession of the island, if the open question on Cyprus were not managed; otherwise, they threatened with the incorporation of the TRNC into Turkey, if the EU took in the Greek dominated Republic. In addition, the Turks perceived a connection between the entrance of Cyprus into the EU and the integration of the island with Greece, which relates to the old *énosis* movement, "only by other means" (Bahcheli/Rizopoulos 1997: 18). The leadership of the TRNC did not refrain from its main political demands in the face of economic improvement of the population. Since then, it rejects participation in the Cypriot negotiation delegation, because that would mean an affirmation of the Greek Cypriot claim to exclusive representation and due to majority relations it could not build its own negotiation position versus the EU. Another reason for the three-year delay for an EU-position on the Greek Cypriot accession application has to do with the EU partner-states' minimal interest in a membership of the divided Cyprus, especially compared to its activity with the Eastern European Enlargement (COM 1999: 23, 43, 64; Brewin 2000: 3-14).

In case of the accession of a divided Cyprus into the Community, 15 governments, 16 parliaments, and all important institutions of the EU as well as the European Investment Bank and the European Central Bank all have a say in the matter. Given the seemingly insuperable difficulties, even into the 90s neither the heads of states in the Council nor the Commission showed any interest in a direct or indirect conflict arbitration in a distant, problematic peripheral region (Nugent 2000: 138f.) Instead, the Community limited itself unobtrusively to supporting all pertinent UN resolutions.

4.2 Europeanization through accession negotiations

With the positive response to the Greek Cypriot accession application, the European Union became directly involved in the insular conflict for the first time. At the beginning of October 1993, the EU Council of Ministers assigned the Commission to conduct preparatory talks with the Republic of Cyprus, in order to familiarize them better with the *Acquis communautaire*. The peculiarity of the Cyprus application became evident once again at the EU summit in Corfu in June of 1994. On initiative of the Greek EU presidency, who threatened its partners otherwise not to ratify the accession of Austria, Sweden, and Finland, it was decided to include Cyprus and Malta in the group of Central and Eastern European candidate countries. Eventually, through a historical compromise, the French President succeeded for the first time on 6 March 1995 at finding an actual date for the beginning of accession negotiations with the Greek government of the Republic of Cyprus *without* making such talks dependent on the condition of a previous agreement with the Turkish Cypriots. Until 1999, a "Fourth Financial Report" was signed with Cyprus for 72 million ECUs for the structural preparation of the Republic's accession (i.e. development of civil society and promotion of projects in the interest of both ethnic groups); 54 million Euros will be given for the period 2000-2004 (COM 2000: 8; Erweiterung der EU 2001: 13, footnote 3). Consequently, Athens, despite hefty domestic resistance, promised to lift its veto against the establishment of a

Scanned by CamScanner

customs union with Turkey and ceased to boycott the Enlargement process. At the end of 1997, the European Council of Luxembourg decided to implement a special convergence strategy with Cyprus and opened a lucrative Community economic adaptation program with the Turkish Cypriot population; at the same time, the EU, however, rejected Turkey's application for membership brusquely. On the 30-31 March 1998, formal negotiations over the "conditions of accession to the Union and the corresponding adjustment to the Treaties" were begun with Hungary, Poland, Czech Republic, Estonia, Slovenia, and Cyprus (COM 1998: 5).

However, none of the Turkish Cypriot representatives participated in the actual accession preparations such as evaluation or *screening*, intensified convergence strategies, or accession partnerships because of the political leadership's "negative position" (ibid: 8). The former had already closed an association agreement with Turkey in August, which prefaced a partial integration of both partners in certain policy areas (Pabst 2001: 142). Still, the Community exacerbated the inner-Cypriot conflict with their *hellonophile* decision, because they refused like its stubborn member in the Balkans to treat the Turkish Cypriots as equal partners, which under the circumstances could have been possible without acknowledging the TRNC. Only after receiving some pressure from the Commission, did the Greek Cypriot government finally allow a few Turkish Cypriot representatives into the delegation, who could have been outvoted in most key issues. Out of these suspicions and in order to demonstrate their own independence, the Turkish Cypriot leader demanded his own negotiating delegation and separate referenda for the EU-accession as UN General Secretary Ghali had prescribed in 1992. In contrast, the EU maintained its negotiations with the Greek Cypriots with the vague hope that the economic and security-political advantages of EU membership for the whole island would benefit both ethnic groups. Accordingly, the perspective of EU membership could function as a catalyst for conflict resolution (COM 2000:10; Axt 2001:77; Joseph 1999:144; Hugg 2001:1360; Joseph 2003:230).

At the Helsinki summit of December 1999, the European Council took its most far-reaching steps given the "thaw" in Greco-Turkish relations (Zervakis 2000: 338): it recognized Turkey as an accession-willing future candidate for membership. However, this entailed certain political stipulations (respect for human rights, protection of minorities, democratization, rule of law, institutional stability), as the European Council had determined in Copenhagen in 1993 for all candidate countries. In reaction thereto, the leaders of the EU member-states emphasized that a political solution would alleviate the Republic of Cyprus' accession to the EU. If there were no solution by the end of the accession negotiations, the Council would then make a decision on the accession without using the political solution as a prerequisite, considering all significant factors (SN 300/99: 3).

The Helsinki resolutions were depicted as a "masterpiece of Byzantine diplomacy" (Zervakis 2000: 338). While the tangible advantages of détente policy on the European level were demonstrated to Athens, the long refused status as of EU candidacy was granted to Turkey after Greece's assent. The EU

Scanned by CamScanner

membership negotiations with the Greek Cypriots, on the other hand, closed successfully by the end of 2002, independently of a political solution of the conflict. Finally, at the last Copenhagen Summit of 12/13 December the EU-Council concluded unanimously that "Cyprus" (but not any longer the "Republic of Cyprus" as it used to be cited formally in all EU documents before; Axt 2003:77, footnote 27) was formally accepted to become EU-member by May 2004 after ratification of the accession treaties by all prospective and old member states and the EU Parliament. At the same time, Turkey was given a so-called "rendezvous-clause": by December 2004 the Union will definitely decide whether Turkey then meets all political criteria to start access negotiations "without any further delay" (http://europa.eu.int/council/off/conclu/index.htm).

Nevertheless, the reservations of some EU members concerning the accession of a divided Cyprus remain and the EU has not bound itself legally to solving the problem while it continues to favor the accession of a reunited island: "EU membership, following a political settlement, will provide an effective framework for guaranteeing fundamental democratic and human rights and for raising living standards and reducing disparities in income. Participation in EU programmes and networks and specific EU policies to promote structural adjustment will underpin economic development in the north." (COM 2002:29). Yet the Community has substantial leverage to bring the two groups into further negotiations because only a mutually agreeable accession can have elicit an easing or resolution of the conflict (Kizilyürek 2001: 202); however, this will require a special accord. Therefore a few high-ranking representatives of the Commission and the Council visited frequently the island in 2002-03 to explain the EU position (Bauer 2002:244). There they promised to accommodate the terms of a comprehensive settlement in the Treaty of Accession "in line with the principles on which the European Union is founded; as a Member State (which is free to determine its own constitutional arrangements!) Cyprus would need to speak with a single voice and ensure proper application of EU law. The EU would make a substantial financial contribution to support the development of the northern part of a reunited island." (COM 2002:26). And Brussels continued to promote bi-communal projects, mainly in cooperation with the UN (Wolleh 2002; Bienert 2002). Otherwise, an unresolved question remains with a sole membership of the Greek part of the island: how can Cyprus enter the EU without recognizing the Turkish occupation of the island's northern part officially? And will the membership of just one Cyprus' party not further deepen the division of the island (Dietz 2002:157)? Has the original UN approach (which was followed stubbornly by Greece and the EU) with the status issue not proven counterproductive because it takes only one side as a legitimate government but not the other, while bringing them together to the table as if they were equals (Hugg 2001:1347)?

Scanned by CamScanner

5. Rapprochement under the Mutual Umbrella of the UN and EU to Solve the Cyprus Problem?

After the progress report of the EU on November 13, 2001, the Union declared as its goal in Cyprus, "to find a political solution under the auspices of the UN before Cyprus enters the EU, although this does not represent any prerequisite for the accession" (COM 2001: 25). This means that the EU accession and UN conflict resolution negotiations between both ethnic groups will be treated complementarily with the intention of adjusting all deviations from community law to the final accession treaty. The EU does not view itself as the conflict arbitrator (therefore it has never developed an own strategy to solve the Cyprus Problem and since 1993 it has regularly sent special envoys observing the UN peace talks), but understands to use the accession dynamics in order to bring about an agreement. However, a failure would intensify the division to the disadvantage of both communities (regulation of refugee issues, elimination of the differences in wealth) and their motherlands (bilateral balance, Turkish EU accession) as consequences (Wallace 2002: 2).

When the EU summit in Helsinki in December 1999 named Turkey a future accession aspirant, the solution of the Cyprus issue came near during the year 2000 given the new, indirect rounds of the so-called "proximity talks" in Geneva and New York between the leaders of two ethnic groups and the UN-special mediator Alvaro de Soto. There de Soto presented concrete, detailed discussion proposals for the central topics of the distribution of powers between both ethnicities in a Cypriot "common state" and in the "component states" (Reuter 2001: 29-36). In autumn of 2000, the 'comments' from UN General Secretary Kofi Annan proved to be of particular significance for the negotiation process as well as future conflict solution. Therein, he called for the principle recognition of the political equal rights of both ethnic groups in order to reach a comprehensive balance between the claim to an exclusive right of representation in the Republic of Cyprus and the claim to sovereignty in the Turkish Republic of Northern Cyprus (Pabst 2001: 143). Nevertheless, the Turkish Cypriots rejected Annan's suggestions and the Turkish Cypriot leadership refused further participation in the UN talks. Contrarily, the EU Nice Summit greeted Annan's efforts and supported them strongly. The EU criticized the negative position of the Turkish Cypriot leader and turned to Turkey as a means of leverage by making their progress in the EU accession process dependent on Turkey's position in the Cyprus issue (COM 2001: 22).

In analyzing Annan's proposals, which later became the framework for his overall masterplan in November 2002, it is apparent that no resettlement of the immigrated Turkish settlers is to take place, nor would all Greek refuges be allowed to return to the island's north; this could lead to difficulties for acceptance from the Republic of Cyprus. Nonetheless, President Kliridis announced his willingness to find a compromise so as not to be responsible for the failure of new negotiations. In response, the Turkish side demanded the reestablishment of the confederation because it did not agree with the accession stipulation – to speak with one voice in the EU. At the same time, the Turkish Cypriots are being asked to give up their partial sovereignty to the whole

Scanned by CamScanner

country. Additionally, the occupation of Northern Cyprus is being called into question. A military presence of UN, NATO or ESDP command with mixed Greek and Turkish units seems more realistic to Annan because Turkey cannot afford exaggerated security concerns given its own EU membership prospects.

When Rauf Denktash offered to meet his former school friend Glafkos Klíridis for the first time since 1997, the proposition took place with support from Ankara, in order to show a positive sign of Turkey's renewed willingness for negotiations before the European Council conference in Laeken, 14-15 December 2001. Thus began a new marathon of talks in Nicosia between the UN representative de Soto and two key persons who rule the island's political knacks for decades. The new talks were regarded by many observers as perhaps one of the last opportunities to solve the island's division before the accession of the Republic into the EU (Reuter/Varvaroussis 2002:66). Thus the urgency of the negotiations entailed a set schedule for the next six months (until the end of June 2002) to negotiate three times a week in the buffer zone with UN support and under exclusion of the public. In this manner, the Greek Cypriots and the EU which pushed both sides to compromise hoped to be able to include the criteria for a resolution to the conflict into the accession treaty before the accession negotiations end. Otherwise the Union had to face a new confrontation with the unresolved Cyprus Problem after enlargement that could threaten the EU's abilities to manage regional stability and security.

Although no new ideas or suggestions were made known and the more than 40 bilateral meetings finally ended without concrete results as usual, the conditions for a conflict resolution appeared better than any time since the founding of the Republic of Cyprus. The EU as a peace community and its member-states were asked to take a more active role in the Cyprus issue, in that they promote the readiness to compromise with appropriate financial as well as political-diplomatic incentives for both conflict parties. Otherwise the entrances of an ethnic divided Cyprus would increase the susceptibleness to conflict for the whole island as well as between Greece and Turkey (Kühnhardt 2002: 51). Consequently, this would endanger the security of the eastern Mediterranean as well as the credibility of the EU Common Foreign and Security Policy. Until now, the EU Commission has led the accession negotiations with Cyprus and Turkey with sole responsibility because most member-states show no strong inclination. In contrast to Macedonia, where representatives of the EU and the member-states send large amounts of money and prominent officials, the relative lack of interest and involvement in Cyprus is blatant, although the situation is just as unstable (Wallace 2002: 7-12).

Serious difficulties in finding a compromise are to be expected in the following areas given previous experience:

1. Binding constitutional agreements within a future Cypriot EU membership;
2. return of (mainly Greek Cypriot) property and territorial changes (to the burden of the Turkish Cypriots);
3. the issue of the future of Turkish settlers in Northern Cyprus;

Scanned by CamScanner

4. credible security guarantees for the economic existence of the Turkish Cypriots;
5. unity over transitional steps to build up mutual trust and to receive support in two populations for the unavoidable adjustment process.

Despite these foreseeable difficulties, it is noteworthy that both sides were beginning as early in the negotiations as possible to eliminate their barriers to interethnic and economic contacts over the line of demarcation. The goal was to accomplish this even before the issues concerning status are resolved and the EU will help support such transitional steps with financial means.

Yet the danger of an unresolved Cyprus issue affecting the complicated internal EU decision-making processes remains, should a political solution not be reached at the last minute. In order to escape the dilemma of the self-made Cyprus trap, the EU Commission has tried to reduce the asymmetry in its Greek-Turkish-Cypriot relationship. At the same time, it has concentrated for a long time on convincing the Turkish Cypriots of their advantages of a common EU membership with the Greek Cypriots (COM 2001: 25, COM 2002: 26):

1. The Turkish Cypriots could determine their own inner order and security measures also after entrance into the Community. All existing accords with Turkey concerning the Cyprus solution would not be affected by the EU accession, so long as they do not exclude that the Cypriots speak with one voice in the EU committees and fulfill their requirements as EU members.
2. The EU-Commission has worked since February 2002 on a one-time only special program (adjustment program) in the amount of over 200 million Euros (from 2004 until 2006) for supporting the Turkish Cypriots with the creation of a functioning market economy in the event of a prior solution to the Cyprus question. In this case, the EU would offer further structural programs for modernization of agriculture and tourism in northern Cyprus, which would belong undoubtedly to the poorest regions of the enlarged Union, in order to help alleviate fears of domination from the strong capitalistic Greek Cypriots. Furthermore, an EU informational center in the Turkish Cypriot Chamber of Commerce is supposed to contribute efficient information on business people and Community politics as well as support the union movements in both island parts. As a result, the EU hopes to achieve improvements in relations between the ethnic groups and develop mutual interests before the EU accession. Likewise, a communication strategy seeks to promote the public awareness and interest in the EU in both Cypriot communities.
3. The EU refers to opinion polls in northern Cyprus, where more than 90% of the Turkish Cypriots recognize the economic and political advantages of EU membership (modernization, increase in income) and speak in favor of an EU accession after the solution of the Cyprus issue. And it referred to leftwing Nongovernmental Organizations that are representing and organizing thousands of dissatisfied Turkish Cypriots who are in a state of unrest campaigning for a Partnership state.

Scanned by CamScanner

4. The Community can guarantee all Cypriots to secure the primacy of democratic and human rights including protection of cultural, religious, and linguistic diversity (COM 2001: 25). Democracy and rule of law as well as inclusion of Greek and Turkish Cypriots in EU institutions is guaranteed.
5. The EU has also let the TRNC known that Enlargement is the last chance to share in the wealth of the southern part or end up losing out.
6. In the end the Commission has demanded obstinately since 1995 and partly in cooperation with the UN "bi-communal" projects with the "confidence building measures", the construction of a strong civil society in both parts of Cyprus (Clerides 1997: 248). At least a third of the 57 million Euros that the EU allocated to Cyprus for the accession preparations are being used to finance reconciliation projects between ethnic groups.

Still, these activities have not been able to unfold between the populations of Cyprus because the Turkish Cypriot leadership has built insuperable impediments for the participation of their civil actors in the event of crossing the demarcation line. Consequently, organizations, opposition parties, and unions led a demonstration in July 2001 under the slogan, "This Country is Ours!" in which 3,000-4,000 Turkish Cypriots participated. The protesters contested the further economic degeneration and demanded their government to take a positive position toward the "bi-communal" activities (COM 2001: 10, 22). Furthermore, in summer 2002 some 86 NGO's with about 38,000 members signed a declaration, entitled the "Common Vision of the Turkish Cypriot Civil Society" (http://www.dzforum.de), calling for a solution to the Cyprus problem and EU membership. The "Common Vision" does not favor anymore two separate and sovereign states but the two politically equal sides should establish a "partnership state" with a single international legal identity and with an effective democracy to manage its relations with the EU (COM 2002: 27). Finally, the mass demonstrations in Lefkosha continued in winter 2002/03 demanding even Denktash's resignation (Axt 2003:73).

Indeed it has been expected of both negotiation leaders to consider the following basic demands for a successful conclusion of the present Greek-Turkish talks:

1. The political representatives from both parts of the island must finally recognize that one-sided suggestions will not lead to acceptable solutions for the unity, freedom, and prosperity of Cyprus. Therefore the two ethnic groups should permanently reject the option of annexation into their motherlands.
2. Also, neither ethnic group can seek to dominate the other. The effective concept for the 21st century is the trusting cooperation of all Cypriots in a united Europe, in which the EU member-states as well as the regions and communities have their own powers based on the principles of federalism and subsidiarity. Thus member-states particularly with numerous ethnicities should assure comprehensive societal and cultural rights of autonomy as a compensation for their loyal behavior toward the central government as a way of preventing separatist tendencies.

Scanned by CamScanner

3. Similar to the Belgian case, ethnic groups may not be limited to their own settlement area, rather a federal solution with two areas and two communities should be reached.

An enduring peaceful solution for Cyprus based on the bi-communal negotiations necessitates finally not only the mediation of the UN, but also the Union as a believable regional guarantor of the stability of the entire Cyprus (Athener Zeitung, 5 April 2002:22-24).

When it became clear that the Turkish government started to earnestly reform the constitution to fully comply with the strict Union's democratic criteria and the religious-conservative Islamist and *Europhile* reformer Recep Tayyip Erdogan became prime minister in November 2002, Kofi Annan finally decided to present both Cypriot parties his overall "Basis for Agreement on a Comprehensive Settlement of the Cyprus Problem" (http://www.mfa.gov.tr; http://www.european-cyprus.net/cgibin/hweb?-A=612&-V=eucy; Axt 2003: 68-71): "The status and relationship of the State of Cyprus, its 'common state' government, and its 'component states', is modeled on the status and relationship of Switzerland, its federal government, and its Cantons." The "component sates" are to secure the widest possible autonomy for both ethnic groups without giving them their own sovereignty. Together with a rotating presidency it guarantees a real political equality for Greek and Turkish Cypriots and enables Cyprus to speak with one voice. At the same time Annan pushed for a separate referendum on his plan ("take it or leave it") in both communities at the end of March 2003 in order to prevent new endless rounds of open ended discussions avoiding subsequent revisions after his original plan had already to be amended twice (http://www.swp-berlin.org/produkte/brennpunkte/zypernchance1B.htm, 17.12.2002 and http://www.pio.gov.cy/other/revised_un_plan.pdf). But in the last analysis he failed with this manoeuvre because Denktash together with the Turkish government finally rejected even the Third Annan Plan (http://www.typos.com.cy/nqcontent.cfm?a_id=28596) and the referendum in spite of a more conciliatory reaction from the new reform government in Ankara to review its Cyprus' policy at the end of 2002 (Varvaroussis 2003:63, footnote 13; Frankfurter Allgemeine Zeitung, 12.3.2003:1). They argued, instead, that the Annan Plan does not meet the Turkish interests. No doubt that there are several reasons for this decision: the then ongoing Iraq crisis, the split in the European family over allying with the US/UK, and the Turkish disappointment with the EU's decision to postpone the opening of membership negotiations until 2004 as well a an internal dispute between Erdogan and the Turkish military on who has the final political authority, and the election of the new Greek Cypriot President Tassos Papadopoulos in February because he was believed to be a hardliner due to his EOKA past (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 18.2.2003:5). Opinion polls taken at the time among the Greek Cypriots showed also a principle negative attitude towards the Annan Plan as it was feared that it might reverse the traditional Greek majority over key decisions (Axt 2003:76).

In mid April 2003 the accession treaties with ten new candidate countries were signed in Athens in a ceremonial act under the Greek EU Presidency. A week

Scanned by CamScanner

later Deputy Prime Minister Serdar Denktash, son of the President, officially opened the borders of Northern Cyprus for visitors from both communities (Athener Zeitung, 25.4.2003: 12). It seems that this move was mainly intended to channel the ever rising amount of domestic frustration against the Denktash regime. But like with the fall of the German wall in 1989 this dramatic change might develop to a decisive rapprochement for both communities in the long run. The parliamentary elections in Northern Cyprus in December this year will test whether the anti-Denktash opposition in accordance with the support of the EU is already decisive enough to convince a majority of voters that the President of Northern Cyprus must not any longer be also automatically the speaker of his community in the intercommunal negotiations (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 5.8.2003:6).

Although the EU has yet avoided any direct mediation in resolving the Cyprus Problem the pressure to transform and converge with the rest of the EU inherent in the concept of Europeanisation by enlargement could have proven the old Monnet method with its spill-overs again successful even in Cyprus.

6. Enlargement and Integration as an Arbitration Model of Conflicting Ethnic Interests?

Cyprus signifies a special case given its distinctive insular geography between Christian occident and Muslim orient as well as its apparently insurmountable international and historical problems of co-existence between two different ethnic groups with different ethno-religious identities. In view of that, the island offers the unique "window of opportunity" (Kofi Annan) to try out new models of conflict resolution (Hugg 2001: 94). For the EU, a promotional role as stability provider, peacemaker, and prosperity benefactor in the eastern Mediterranean could develop, if it succeeds at applying the enlargement's dynamics as a strategic instrument of flexible cooperation for overcoming the diplomatic stalemate in the island's ongoing conflict. However, the necessary rapprochement of the deeply divided conflicting parties in Cyprus requires a different approach to problem solving capability beyond the nation-state (Zürn/Wolf 2000: 113). Meanwhile, the EU is experiencing with new forms of governance in the European multi-level system (EU Commission 2001; Grande/Jachtenfuchs 2000). This "European Governance" is based on a complex, balanced dialogue led by the governments, the EU institutions and the civil society in Europe, and at the same time interested in a collective, binding arbitration and decision system (Zervakis 2003:295-297). If the EU manages to transfer the success of its Governance approach to a solution of the Cyprus problem, then it could promote more flexibility, willingness to cooperate, and acceptance among the conflicting parties for an end to the island's division and security dilemma (Gehring 2000: 104).

As an educational community, the EU can act exemplarily for the political elites of Cyprus and illustrate how radical the relations in the multi-level system have changed as a result of European integration; it follows that the classical terms of nation-state, sovereignty, and statehood have lost everyday political

Scanned by CamScanner

significance. In addition, one need to consider the large variety of political and constitutional systems within the EU, which reach from the relatively centralistic France and United Kingdom to the loose federal structure of Belgium. Therefore, it is not too difficult for the Community to bid plausible assurances of protection for the Turkish Cypriot group within its limited territory (Wallace 2002: 9).

In coming to grips with the Cyprus issue, the EU must develop further practical measures in the direct future, in order to prevent that the small island of Aphrodite becomes the largest problem of the enlargement (Kühnhardt 2002: 53). Simultaneously, an increase in stability can result only if the EU manages to define its relation to Turkey more clearly. Yet, it can prove quite helpful that Cyprus is the first accession country that must bring together on the national level two opposing cultures feeding on Christian and Muslim traditions. The EU should show that the accession of Cyprus cannot be perceived as a victory for the Greek Cypriot population over the Turkish Cypriot minority; rather, the entire population of Cyprus is beneficial. Thus, it must be examined, whether, firstly, the freedom to travel can be improved below the threshold of an international acknowledgement of Northern Cyprus, compulsory resettlements can be excluded, and Northern Cyprus can participate in the free trade and customs union. Additionally, as with the codification in the Turkish language as an official EU language in the accession treaty, the Republic of Cyprus must be persuaded to a constructive contribution (Deutsch-Zyprisches Bürgerforum 2001: 11-19). The future of the Community depends considerably on whether the EU succeeds at establishing a broad democratic dialogue between the traditional Christian and Islamic self-perceived archrivals in a common, western and secular political framework (Siedentop 2000: 207). Here, the EU will have to involve itself more intensively than previous in the cooperation between the population groups from both Cypriot civil societies in order to demonstrate its integrity and credibility towards these citizens. Ultimately, it will also depend on the amount of bi-communal networks, whether the Cypriots of both ethnic groups will be able to solve their conflicts amiably with EU support under the common umbrella of Europe (Schulze 2001). In this manner, the Turks and Greeks in Cyprus must learn that they can fulfill their interests believably, profitably, and efficiently only in an enlarged European Community. As a role model for the high degree of cooperation and integration within the Union the Elysée-Treaty from 1963 could serve, establishing a forty year old solid multi-level partnership between the two former archrivals, Germany and France (Zervakis/von Gossler 2003). Since then this German-French couple has developed to the motor of dynamic progress in European integration and enlargement not at the expense of any other member state but for the benefit of the whole Community.

Scanned by CamScanner

Notes

The author wishes to express his deepest gratitude to Mr. Jared Sonnickson, B.A., for commenting on the paper. All views expressed in it are the author's.

[1] UNFICYP = United Nations Peace-keeping Force in Cyprus
[2] Only the observation missions in the Middle East (UNTSO) since 1948 and in Kashmir (UNMOGIP) since 1949 are older then UNFICYP.

References

Axt, Heinz-Jürgen. "Gordischer Knoten in Kopenhagen nicht durchschlagen: Zypern, die Türkei und die EU". In: *Integration* 26 (2003)1, pp. 66-77

Axt, Heinz-Jürgen. "Enttäuschte Hoffnungen auf Zypern". In: *Europäische Rundschau*, 29 (2001)2, pp. 67-80

Axt, Heinz-Jürgen / Brey, Hansjörg (eds.). *Cyprus and the European Union. New Chances for Solving an Old Conflict?* Munich: Südosteuropa-Gesellschaft, 1997.

Bahcheli, Tozun. "Domestic Political Development". In: Grothusen, Klaus-Dieter† /Steffani, Winfried / Zervakis, Peter (eds.): *Handbook on South Eastern Europe. Vol. VIII: Cyprus*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, pp. 91-125.

Bahcheli, Tozun / Rizopoulos, Nicholas X. "Beyond Partition". In: *War Report* 54 (1997), pp. 17-21.

Bauer, Oliver. "Die Zypernpolitik der Europäischen Union. Interessen, Akteure und Szenarien". In: Ashkenasi, Abraham / Duprés, Georgia (eds.): *Perspektiven im Zypernkonflikt*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2002, pp. 219-256.

Bienert, Sonja. "Konflikt und Kommunikation. Peacebuilding-Aktivitäten der bikommunalen Gruppen auf Zypern". In: Ashkenasi, A. / Duprés, G. (eds.), ibid., pp. 301-349.

Brey, Hansjörg. "Das „kleine Wirtschaftswunder" im Südteil der Republik Zypern nach 1974". In: Südosteuropa Mitteilungen. 30 (1990) 2, pp. 116-124.

Brewin, Christopher. *The European Union and Cyprus*. Huntingdon: Eothen Press, 2000

Calleya, Stephen C. *Is the Barcelona Process Working? EU Policy in the Mediterranean*. (ZEI Discussion Paper, 75) Bonn: Center for European Integration Studies, 2000.

Clerides, Katie. "Citizens as Peacemakers: The Experience of Cyprus". In: Sharma, R. C. / Epaminondas, Stavros A. (eds.): *Cyprus. In Search of Peace and Justice*. New Delhi: Somali, 1997, pp. 245-250.

Christodoulou, Demetrios. *Inside the Cyprus Miracle*. Minneapolis: University of Minnesota, 1992.

Chryssochoou, Dimitris. *Towards a Civic Conception of the European Polity*. (ESRC Working Paper 33) Sussex: University of Sussex 2001.

Scanned by CamScanner

Commission of the European Communities (ed.). *European Governance. A White Paper.* Luxembourg: Office for Offical Publications of the European Communities, 2001.

Commission of the European Communities (ed.). *Stellungnahme der Kommission zu dem Beitrittsantrag der Republik Zypern.* Brussels: COM, 1993.

Commission of the European Communities (ed.). *Regelmäßiger Bericht 1998 der Kommission über Zyperns Fortschritte auf dem Weg zum Beitritt.* Brussels: COM, 1998.

Commission of the European Communities (ed.). *Regelmäßiger Bericht 1999 der Kommission über Zyperns Fortschritte auf dem Weg zum Beitritt.* Brussels: COM, 1999.

Commission of the European Communities (ed.). *Regelmäßiger Bericht 2000 der Kommission über Zyperns Fortschritte auf dem Weg zum Beitritt.* Brussels: COM, 2000.

Commission of the European Communities (ed.). *Regelmäßiger Bericht 2001 der Kommission über Zyperns Fortschritte auf dem Weg zum Beitritt.* Brussels: COM, 2001.

Commission of the European Communities (ed.). *2002 Regular Report on Cyprus's Progress Towards Accession.* Brussels: COM 2002.

Coufoudakis, Van: "The Cyprus Question: International Politics and the Failure of Peacemaking". In: Couloumbis, Theodore / Kariotis, Theodore / Bellou, Fotini (eds.): *Greece in the Twentieth Century.* London: Frank Cass 2003, pp. 111-135.

Deutsch-Zyprisches Bürgerforum. *Projektbericht.* Köln: Druckbetrieb, 2001.

Dietz, Thomas (ed.). *The European Union and the Cyprus Conflict. Modern Conflict, Postmodern Union.* Manchester: Manchester University Press 2002.

Duchene, F. "Europe in World Peace". In: Mayne, R. (ed.): *Europe Tomorrow.* London: Fontana/Collins, 1972, pp. 32-49.

Gehring, Thomas. "Die Bedeutung spezialisierter Entscheidungsprozesse für die Problemlösungsfähigkeit der Europäischen Union". In: Grande, E. / Jachtenfuchs, M. (eds.), ibid., 2000, pp. 77-112.

Grande, Edgar / Jachtenfuchs, Markus (eds.). *Wie problemlösungsfähig ist die EU?* Baden-Baden: Nomos, 2000.

Guérin-Sendelbach, Valérie. *Frankreich und das vereinigte Deutschland.* Opladen: Leske + Budrich, 1999.

Hadjipavlou-Trigeorgis, Maria. "Little Confidence in Confidence Building? Conflict Resolution in the Context of the United Nations". In: Axt, H. / Brey, H. (eds.), ibid., 1997, pp. 36-54.

Holland, Robert. *Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959.* Oxford: Clarendon Press, 1998.

Hugg, Patrick R. "Cyprus in Europe: Seizing the Momentum of Nice", in: *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 34 (2001)5, pp. 1293-1361.

Scanned by CamScanner

Hugg, Patrick R. "Cyprus Advances Towards Europe: Realism and Raionalism". In: *Perceptions* 6 (2001)3, pp. 92-111.

Institut für Friedensforschung und Sicherheitspolitik (IFSH). *Die europäische Sicherheitsgemeinschaft. Das Sicherheitsmodell für das 21. Jahrhundert*. Bonn: Europa Union, 1995.

Joseph, Joseph S. "Cyprus: from past of Ethno-Political Division to a Future of Euro-Unity?" In: Erdödy, Gábor (ed.): *Transformationserfahrungen. Zur Entwicklung der politischen Kultur in den EU-Kandidatenländern*. Baden-Baden: Nomos, 2003, pp. 219-231.

Joseph, Joseph S. "Learning from the Past to Build a Better Future". In: Baier-Allen, Susanne (ed.): *Looking into the Future of Cyprus-EU Relations*. Baden-Baden: Nomos, 1999 (a), pp. 127-147.

Kizilyürek, Niyazi. "Zypern". In: Hörburger, Hortense (ed.): *Einbahnstraße EU-Erweiterung? Unsere Nachbarn melden sich zu Wort*. Marburg: Schüren Presseverlag, 2001, pp. 188-202.

Kreile, Michael. "Die Osterweiterung der Europäischen Union". In: Weidenfeld, Werner (Hrsg.): *Europa-Handbuch*. Bonn: Bundeszentrale für Politische Bildung, 1999, pp. 802-822.

Kühnhardt, Ludger. *Die Europäische Union. Fragen zur Erweiterung*. Berlin: Auswärtiges Amt, 2001.

Kühnhardt, Ludger. "Stolperstein im Mittelmeer. Zypern vor dem Beitritt". In: *Internationale Politik* 57 (2002)1, pp. 51-53.

Lübkemeier, Eckhard. "Rechtzeitiges Vorbeugen. Konflikte werden gewaltsam ausgetragen – Das ist eine Erfahrung, aber kein Naturgesetz". In: Frankfurter Allgemeine Zeitung 13 July 2001, p. 8.

Lundestad, Geir. *"Empire" by Integration*. Oxford: Oxford University Press, 1998.

Mendelson, Maurice H. *Why Cyprus Entry into the European Union would be Illegal. Legal Opinion*. London: Meto Print, 2001.

Neuwahl, Nanette. *Cyprus, Which Way? - In Pursuit of a Confederal Solution in Europe*. (Harvard Jean Monnet Working Paper, 4) Boston: Harvard University, 2000.

Nugent, Neill. "EU Enlargement and the ‚Cyprus Problem'." In: *Journal of Common Market Studies* 38 (2000)1, pp. 131-150.

Pabst, Martin. Zypern: "UN, EU und Status quo" In: *Vereinte Nationen* 49 (2001)4, pp. 139-143.

Reiterer, Albert F. *Cyprus. Case Study about a Failure of Ethno-national Understanding*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2003.

Scanned by CamScanner

Reuter, Jürgen. "Zypern, Vereinte Nationen und Europäische Union" In: *KAS/Auslandsinformationen* 9 (2001), pp. 21-47.

Reuter, Jürgen / Varvaroussis, Paris. „Der Beitritt Zyperns zur Europäischen Union: Risiko für neue Instabilität der EU?". In: Südosteuropa-Mitteilungen 42 (2002)2, pp. 65-81.

Richmond, Oliver P.: *Mediating in Cyprus. The Cypriot Communities and the United Nations.* London: Frank Cass, 1998.

Rumpf, Christian. "Verfassung und Recht". In: Grothusen, K.-D.†/Steffani, W./Zervakis, P. (eds.): ibid., 1998, pp. 155-195.

Sbragia, Alberta M. "Thinking about the European Future: The Uses of Comparison." In: Sbragia, Alberta M. (ed.): *Europolitics.* Washington: Brookings Institution, 1992, pp. 257-291.

Schulze, Nicole. "'Cracks in the Wall'. Bikommunale Aktivitäten und friedensstiftende Maßnahmen auf Zypern". In: Welz, Gisela / Petra Iilyes (eds.): *Zypern. Gesellschaftliche Öffnung, europäische Integration, Globalisierung.* Frankfurt am Main: Inst. für Kulturanthropologie und Europäische Ethnologie, 2001, pp. 23-43.

Siedentop, Larry. *Democracy in Europe.* London: Columbia, 2000.

Stavridis, Stelios. "Failing to act like a 'civilian power': the European Union's policy towards Cyprus and Turkey (1974-2000)", in: Studia Diplomatica 54 (2001) 3, pp. 75-102.

Steinbach, Udo. *Die Türkei im 20. Jahrhundert. Schwieriger Partner Europas.* Bergisch Gladbach: Gustav Lübbe, 1996.

Tocci, Nathalie. *The Cyprus Question: Reshaping Community Identities and Elite Interests within a Wider European Framework.* (CEPS Working Document, 152). Brussels: CEPS, 2000.

Varvaroussis, Paris. *Deutschland und die Zypernfrage.* München: Tuduv, 1995.

Varvaroussis, Paris. Der Beitritt Zyperns zur Europäischen Union und die Sicherheit in der Region. In: *Südosteuropa Mitteilungen* 43 (2003)3, pp. 61-72.

Volkan, Vamik D. / Itzkowitz, Norman. *Turks and Greeks. Neighbours in Conflict.* Huntingdon: Eothen Press, 1994.

Wallace, William. *Reconciliation in Cyprus: the Window of Opportunity.* (Discussion Paper). Florenz: Robert Schuman Centre (EUI), 2002.

Wolleh, Oliver. "Zypern. Gesellschaftliches Rapprochement im Spannungsfeld von impliziter Anerkennung und Repression". In: *Südosteuropa Mitteilungen* 42 (2002)2, pp. 83-99.

Scanned by CamScanner

Zervakis, Peter / von Gosslar, Sébastien. 40 Jahre Elysée-Vertrag: Hat das deutsch-französische Tandem noch eine Zukunft?" In: *Aus Politik und Zeitgeschichte B* 3-4 (2003), pp. 6-13.

Zervakis, Peter. "Globalisierung und Europäisierung als Herausforderungen für den Wandel des Nationalstaats in Europa". In: Elm, Ralf (ed.): *Ethik, Politik und Kulturen im Globalisierungsprozess. Eine interdisziplinäre Zusammenführung.* Bochum: Projekt, 2003, pp. 280-317.

Zervakis, Peter. "Die politischen Systeme Zyperns". In: Ismayr, Wolfgang (ed.): *Die politischen Systeme Osteuropas.* Opladen: Leske + Budrich, 2002, pp. 845-892.

Zervakis, Peter. "Griechenland". In: Weidenfeld, Werner / Wessels, Wolfgang (eds.): *Jahrbuch der Europäischen Integration 1999/2000.* Bonn: Europa Union, 2000, pp. 337-342.

Zervakis, Peter. "Zypern". In: Roth, Harald (ed.): *Studienhandbuch Östliches Europa. Vol.1.* Cologne: Böhlau, 1999, pp. 435-447.

Zervakis, Peter. "Historische Grundlagen". In: Grothusen, K.-D. /Steffani, W. / Zervakis, P. (eds.), ibid., 1998, pp. 38-90.

Zervakis, Peter. "The Accession of Cyprus to the EU: The Greek Viewpoint", in: Axt, H.-J. / Brey, H. (eds.), ibid., 1997, pp.137-150.

Zoll, Ralf (ed.). *Ein Modell zur Vermittlung konfliktärer Interessen. Die griechisch-türkischen Beziehungen und der Zypern-Konflikt.* Münster: LIT, 2000.

Zürn, Michael / Wolf, Dieter. "Europarecht und internationale Regime. Zu den Merkmalen von Recht jenseits des Nationalstaats". In: Grande, E. / Jachtenfuchs, M. (eds.), ibid., 2000, pp. 113-140.

Scanned by CamScanner

National Identities in Cyprus and the European Perspective

Christoph RAMM*

How do people who live in or come from Cyprus call themselves? How are they called by the "outside world"? Numerous expressions are available, especially in Greek and Turkish, the main languages spoken on the island. Here I want to list only the common terms in English: *Turks and Greeks from Cyprus, Cypriots, Greek Cypriots and Turkish Cypriots, Cypriot Greeks and Cypriot Turks.*[1] Recently some authors even started to write both components together: *Greekcypriots and Turkishcypriots.*[2] Many people, especially in the West, might choose an expression without thinking about it. On the island and in the region, however, a certain term can (not necessarily) reveal a conception of national identity which the person who uses it identifies with or which the speaker considers as suitable for the community he or she refers to. In this context it makes a significant difference which component is emphasised, the word *Cypriot* or the word *Greek* or *Turkish* respectively.

In this paper it is by no means my intention to define the one "genuine" Cypriot national identity. On the contrary, since I am convinced that there is no "true" identity, that any identity is constructed through the exclusion of the "other" from the "self" in a permanent process, I am far from imposing an identity on another person, a group of people or a certain community. 'Identity' became the subject of an intensified scientific discourse in the 1990s, and many theories about the topic have been discussed since then. With respect to this point I only want to refer to Stuart Hall's conception of identity, which he describes as follows:

> "It accepts that identities are never unified and, in late modern times, increasingly fragmented and fractured; never singular but multiply constructed across different, often intersecting and antagonistic, discourses, practices and positions. They are subject to a radical historicization, and are constantly in a process of change and transformation." (Hall 1996:4)

Nevertheless each individual needs identification points to establish an own character in contrast to that of other individuals. But these identification points are never completely fixed, they move with changing conditions. 'Identity' is therefore in a permanent process of change, or, as Hall puts it: "Identities are thus points of temporary attachment to the subject positions which discursive practices construct for us" (Hall 1996:6). If the temporary character of identities is not taken into account, it is impossible to adapt the individual points of identification to the conditions when they change.

In a very problematic way this is particularly true for communities, above all regional and national communities. The emergence of a "national identity" is the result of a complex process in which people increasingly identify with a common project based on territory, language, history or religion. According to Benedict

* Bochum University, Germany

Scanned by CamScanner

Anderson the members of the "nation" (and this applies to other larger communities, too), though most of them have never met each other, have an "image of communion" in their minds. Anderson thus described a "nation" with his famous term "imagined community" (Anderson 1983:15). Nationalism form the ideological ground on which the imagining of a nation is possible. In addition to Anderson, many other theoretical approaches about the complex forming of national identities, about nation-building and nationalist ideologies have been developed over the past three decades, investigating the various manifestations of nationalism, the role of historical narratives in the construction of national identities and the part social groups and cultural milieus play in the establishment of different nationalist discourses.

As mentioned above, one of the most problematic aspects of the concept of national identity is its lack of flexibility. Once a national identity established a dominant position in a regional or national community and is regarded as the "genuine" one, it is permanently forced to maintain its hold against other identity concepts which might emerge inside the community (e.g. national minorities) or come from outside (e.g. immigration) as a result of changing conditions in history. Though the concept of national identity turned out to be a highly attractive and successful model for communities in the last two centuries, it reveals its fragile character in confrontation with profound historical changes. This is particularly the cage with regard to the disrupting international developments in the past two decades, often depicted with the popular term "globalisation", which leave identities, in Stuart Hall's words, "increasingly fragmented and fractured". Hall situates the debates about identity "within all those historically specific developments and practices which have disturbed the relatively 'settled' character of many populations and cultures, above all in relation to the processes of globalization [...] and the processes of forced and 'free' migration which have become a global phenomenon of the so-called 'post-colonial' world" (Hall 1996:4).

The growing feeling of insecurity and the fear of losing their "true" national identity in the wake of these global developments make many people cling even more to traditional identity conceptions, sometimes in a very aggressive way. The rise of various nationalist movements and of "fundamentalist" groups in nearly every religion, the dissemination of racist and anti-Semitic ideas has become a worldwide phenomenon, affecting also regions and countries in which there seemed to exist stable, established national identities, like in the states of the European Union. Homi K. Bhabha points out to the "fear that the engine of social transformation is no longer the aspiration to a democratic common culture": "We have entered an anxious age of identity, in which the attempt to memoralize lost time, and to reclaim lost territories, creates a culture of disparate 'interest groups' or social movements" (Bhabha 1996:59).

Being in this way affected by different forms of fragmentation, the dominant concepts of national identity in Europe are at the same time challenged by another, antagonistic process: the process of European unification. The increasing integration of EU-countries in connection with the ongoing enlargement of the European Union means a fundamental upheaval of the

Scanned by CamScanner

traditional, relatively settled European identity conceptions. In this context the search of a "European identity" is of increasing significance. Politicians and academics therefore started an intensive debate on the character of a suitable identity concept for Europe, about the traditions, values and ideas on which such an identity could rest and which all Europeans could share.

In Cyprus, however, as indicated above, a singular national identity concept has never emerged, neither in the Greek Cypriot nor in the Turkish Cypriot community. As a result of complex historical conditions on the island, a nation-building similar to that in other European countries never took place. Competing ethnonationalist concepts - Hellenic and Turkish nationalism - which had been imported from the respective "motherlands", Greece and Turkey, during British colonial role have dominated the political agenda in both communities since then. After beginning of the Greek Cypriot armed struggle for *enosis* -union with Greece- and the formation of armed nationalist organisations among Greek and Turkish Cypriots in the 1950s, the failure of the joint Republic of Cyprus and the ensuing Greek nationalist campaign against the Turkish Cypriots in the 1960s, and partition of the island in the wake of the Greek military coup and the following Turkish intervention in 1974 Hellenic and Turkish nationalism prevailed, but were contested by other concepts of national identity- mainly forms of "Cypriotism"- which developed in the Greek Cypriot and the Turkish Cypriot community after 1974.

Since Turkey and the Greek Cypriot government submitted their application for membership of the European Union, the future of Greek Cypriots and Turkish Cypriots has been inextricably linked with the EU. As a result, the "European perspective" will have significant consequences for two communities inside which the understanding of the nation was (in the Greek Cypriot society) and still is (in the Turkish Cypriot society) disputed to a large extent. Since among Cypriots strong identification with Europe is a common phenomenon, the accession of Cyprus as a whole or of only one part of the island to the EU and the confrontation with the complex European reality between globalisation on the one hand and nationalism and regionalism on the other hand will certainly effect the identity conceptions on Cyprus as well. In this context the EU approach to small national and regional groups is of eminent interest particularly for Turkish Cypriots, because in this community there is a widespread fear of being dominated by others again.

It is therefore worth comparing the various models of national identity existing among Greek and Turkish Cypriots with the common understanding of "Europeanness" and the debate about European identity. In a first step I give a short overview about the main concepts of national identity in the Greek and Turkish Cypriot communities, about the view on the other community and about the position these concepts hold in the respective society. In a second step I point out to the problems related with an exclusionary understanding of European identity, followed by a description of the difficult position in which the "Idea of Europe" is situated between the opposite scenarios of globalisation and fragmentation. Finally I analyse the possible effect of EU membership on the

Scanned by CamScanner

Turkish and Greek Cypriot communities with respect to the controversial, sometimes antagonistic ways of understanding national identity in these groups.

1. Identities in Cyprus

Greek Cypriot National Identities

Since the 1960s Greek Cypriot nationalism has undergone a profound change. In Greek Cypriot society a new form of national consciousness replaced the traditional *enosis*- nationalism aiming at union with Greece. This different concept of national identity stresses the common Hellenic roots with Greece, but is proud of the own independent republic and the economic achievements in the south of the island. The majority of Greek Cypriots now consider Greeks from the mainland as relatives of the same Hellenic origin who are different in many respects. This consciousness of cultural and linguistic differences is sometimes even mixed with a feeling of superiority.

As an ethnonationalist concept, the new Greek Cypriot nationalism tends like the old *enosis*- ideology to Eurocentric and hegemonic views concerning the Turkish Cypriots. As Vangelis Calotychos puts it:

> "Since the Greek Cypriot establishment wishes to legitimize its modernity on the foundations of Eurocentric ideology and, like mainland Greece, bases this attempt on its succession to the classical Hellenes and an attachment to principles of rationalization and modernization, it has sought to de-Ottomanize itself." (Calotychos 1998:15)

In this discourse Turkish Cypriots are often depicted as "backwards", the author argues. "Some Greek Cypriots do not see why they as nearly 80 % of the populace should be dictated to a minority" (Calotychos 1998:15). In this way of thinking historical myths play a significant role, e.g. the widespread belief among Greek Cypriots that Turkey had aspirations towards the whole island. According to Papadakis, this fear of 'Turkish expansionism' constitutes an important factor in Greek Cypriot nationalist narratives (Papadakis 1998).

In contrast to the dominant nationalism another concept of national consciousness has developed among Greek Cypriots over the past 30 years. This ideology, widely known as Cypriotism, emphasizes the different character of a common Cypriot ethnic and cultural identity. It could spread particularly after the Greek-sponsored military coup of 1974 and the following events which are often perceived as a betrayal by the Greek military junta. Originally rooted in the left (especially the former communist party AKEL), the concept of a Cypriot identity influenced other political segments as well. Although Cypriotism in most cases does not deny the ethnic differences between Greek and Turkish Cypriots, it stresses the common culture and tradition shared by both communities and "foregrounds citizenship of a Cypriot state over the ethnic demands of the respective motherland or metropolitan nations" (Calotychos 1998:16). In some respect it can be interpreted as a form of regionalism.

In Greek Cypriot society Cypriotism constituted an important challenge to the predominant Hellenic cultural nationalism, but it could never threaten its superiority. After 1990, in the face of a still unsolved Cyprus problem,

Scanned by CamScanner

supporters of concessions to the Turkish Cypriots lost ground to the partisans of Hellenic ethnonationalism and often adopted their nationalist demands, though they rhetorically continued to defend a Cypriotist approach. This changed gradually with the growing importance of EU membership in the Greek-Cypriot society:

> "It is only the pressure to bring in the Turkish Cypriots into discussions over EU accession that has brought principles of rapprochement - quietly but surely - back into the equation with governmental approbation." (Calotychos 1998:19)

Turkish Cypriot National Identities

Turkish nationalism still dominates the political agenda in Northern Cyprus today. Confronted with the Greek nationalist propaganda for *enosis,* Turkish Cypriots had begun to adopt Turkish nationalist ideas from the 1920s on. During the years of intensified Greek nationalist pressure after 1955 Turkish nationalism became the predominant ideology within the Turkish Cypriot community. The main nationalist argument is that there are two people living on the island, Greeks and Turks, who are completely different in their culture and ethnic origin. Supporters of this point of view generally state that the best solution for the Cyprus problem is partition of the island *(taksim),* an aim which had been reached with the Turkish military intervention in 1974 and the establishment of the Turkish Republic of Northern Cyprus in 1983, as they say. In addition, the nationalist approach does not accept any difference between Cypriot and mainland Turks with regard to their national identity apart from some cultural and linguistic aspects. In the words of Sabahattin İsmail, a Turkish Cypriot journalist and writer:

> "The formal differences which Cypriot Turks possess within their generally Turkish identity (and for which there are several reasons) are not in conflict with their Turkish identity, quite the reverse, they are elements enriching this identity." (İsmail 1998: 108)

Asked about the relations to the Greek Cypriots, many Turkish Cypriots still express a feeling of mistrust because of their experiences in the past. Although apart from some extremist groups *enosis* has lost its meaning for the vast majority of Greek Cypriots, there is concern among people in Northern Cyprus that the Greek side continues its aspirations for a union with Greece, now in disguise of EU membership. But in general many Turkish Cypriots are not much interested in the life of their neighbours in the south or, as Vamik D. Volkan states, "simply do not care to think of the Greeks on the 'other side'" (Volkan 1998:282).

Since the international isolation of Northern Cyprus continued and the economic situation did not improve substantially after 1974, feelings of discontent grew in the Turkish Cypriot community. Being dissatisfied with their own nationalist leadership and Turkey's policy, some Turkish Cypriots began to dissociate themselves from Turkey and Turkish nationalism.

Scanned by CamScanner

Beginning in the 1970s, the question of a common Cypriot identity has preoccupied especially intellectual circles and the parties of the political left since then. One of the intellectuals involved, the Turkish Cypriot poet Mehmet Yaşın, explained the situation of his community as follows: "We have never been able to adopt Cyprus as out motherland, instead of having a feeling of Cypriotness we feel like a nomad minority dropped somehow on this island." (Yaşın 1988:58). In their view, the "identity crisis" (Yaşın 1988:18) of Turkish Cypriots could only be solved by contesting the dominant Turkish nationalism with a Cypriot identity. This movement, "which rejects a minority status with regard to the Greek Cypriots and the Turks from Turkey" (Yaşın 1988:64), emphasises a common Cypriot history and tradition against outside interventions, especially from Greece and Turkey.

Although the Cypriotist approach has never been able to outweigh the predominant Turkish nationalism in North Cypriot society, the identity question continues to be one of the important topics in Turkish Cypriot politics. In 1996, politicians of the conservative Democrat Party (DP) added another model to the existing concepts. In a manifesto they described the idea of a "Cypriot Turkish nationalism", based on the state in the north, the TRNC: "Our approach is to include all our people [...] in a 'TRNC' consciousness, to embrace every Turk with TRNC citizenship bonds, wherever he was born, whenever and from whatever place in the world he came, as a Cypriot Turk." (DP Public Relations Office, 23 September 1996, quoted in: Bizden 1997/2). However, this attempt to define a separate Cypriot Turkish national identity within the Turkic world, which, like Cypriotism, might be described as a form of regionalism in some respect, has never reached any significant political importance in Northern Cyprus in comparison with Turkish nationalism and Cypriotism, but it illustrates the ongoing search for an identity concept suitable for the complex and fragmented reality in which the Turkish Cypriot community lives. Moira Killoran therefore sees the Turkish Cypriots as a "people without a state", as a community which is "presently between nationalities":

> "Living in an 'unrecognized state', suffering from an international economic embargo that leaves them almost completely dependent upon Turkey, 'history' has left them without status and without an 'identity' for over twenty years. Their economic, political and social needs have come to be expressed as competing exclusionary nationalisms." (Killoran 1998:168)

2. In Search of an Identity for Europe - Constructing "European Identity"

What is Europe? What is the common "European identity?" Should a European identity refer to cultural and religious traditions, shared political values and ideas, similar social structures or a common mentality?

The continent's cultural traditions only offer an ambiguous answer: arts and science of ancient Greece and Rome, the crusades, the Enlightenment, the colonialist expansion, the ideas of the French Revolution, the Holocaust - the genocide of the European Jews - are just a few examples for the long,

Scanned by CamScanner

contradictory European history. Many modern ideological concepts like democracy, nationalism or socialism started their career in this part of the world and spread all over the globe. Democratic values and the Human Rights concept now form the fundamental principles of the European Union, and, in addition to economic prosperity and high social standards, these political principles are often quoted as characteristic for the "Idea of Europe". This idea constitutes an attractive model for others who identify with similar values, and for several other states it is, apart from economic motivations, a main reason for their application for EU membership.

It is a very popular approach in the EU countries to define the identity of Europe as a "community of different nations which share the same humanitarian and democratic values". However, considering a common European identity, it has to be taken into account that the values of the "Western Christian civilisation" had often been used to legitimise Europe's superiority and its claim to power. In his famous work "Orientalism", Edward W. Said defines the "idea of Europe" as "a collective notion identifying 'us' Europeans as against all 'those' non-Europeans, and indeed it can be argued that the major component in European culture is precisely what made that culture hegemonic both in and outside Europe: the idea of European identity as a superior one in comparison with all the non-European peoples and cultures" (Said 1978:7). In general European identity is constructed almost exclusively upon the dominant trends in European history, whereas other significant factors like the role of Islamic culture in Spain and in South East Europe are neglected. Kevin Robins writes that Europe came to see itself "as self-identical and self-sufficient" in its cultural development:

> "Its identity has been instituted in continuity with the (supposedly endogenous) tradition and heritage of Judaeo-Christian and Graeco-Roman cultures. Other influences, particularly western Islam, have been dispelled from the collective memory. The positivity of European culture was defined against the negative image of 'non-Europe'." (Robins 1996:80-81)

Such an exclusionary construction of cultural identity is by no means able to explain the complex reality of modern societies with their high share of immigrants, but it has negative consequences especially for people with a Muslim or other non-European background living in Europe and for the relations with countries and people not included in the "European family". Kevin Robins identifies a tendency in Europe to "draw back" to a restricted identity: "In constructing new frontiers and boundaries, it is seeking to exclude those who cannot be assimilated because of their different (alien) origins and traditions" (p.81). Instead of closing its culture Europe should transform "its perception of the 'non-Europe' that surrounds it", Robins concludes: "it would need to rid itself of its myths of the others, and to allow that they are real, diverse and complex peoples" (p.82).

Scanned by CamScanner

Europe Between Globalisation and National and Regional Identities

The attempt to construct a European identity on certain chosen historical traditions and on the exclusion of the non-European "other" proves ambivalent and contradictory in many respects. It needs to assert itself constantly against challenges from two sides, from the global and from the national and regional level.

On the one hand, there is the so-called globalisation process characterised by increasing worldwide competition and new opportunities in information and communication technologies. This process is accompanied by the dissemination of a kind of uniform world culture, the emergence of supranational cultural codes and the adoption of similar lifestyles all over the globe. Though many of these cultural elements are of Western, especially European origin, the global mass culture has some egalitarian effects which constitute a fundamental threat to the idea of a "genuine" European identity. In a way the whole project of intensified European integration the 1990s is an answer to the globalisation and has to be seen into the context of growing international competition. On the cultural level the EU countries tried to encounter dominant "foreign", particularly "American" influences they located in the global culture and adopted some measures to protect their own cultural institutions. However, these measures, e.g. quotas for films produced in Europe, have not proved very fruitful in the long run.

On the other hand, European unification has always been challenged by nationalism and regionalism. Since the revival of nationalist ideas in the 1990s national peculiarities and characteristics have been used again on a large scale to mobilise people for diverse political aims. The rise of various extremely nationalist and racist movements in countries inside and outside the EU is only one aspect of this development. In general emphasis on national identity combined with the longing for cultural authenticity and a return to origins began to form a major trend in the 1990s.

The admiration for cultural self-sufficiency also led to a growing influence of regionalism and regionalist movements in Europe. These movements were often quite successful because of their ability to build a closer relationship with the population. The regionalist approach uses regional particularities and cultural differences, whether linguistic, ethnic, religious or other, to construct regional identities which contest the dominant identity models on the national level. In its identity conception regionalist thinking is largely similar to nationalist ideas:

> "The concept of national identity is notoriously ambiguous, and applies as much to regions as to nation-states. National and regional identity [...] are inextricably linked. The claim to a cohesive collective identity, affirmed by the elites of national movements as the legitimation of their struggle for independence, is deployed in precisely the same way by regional elites against the nation-state. The elements that are asserted in the cultural discourse as constitutive of a national identity - such as territory, language, history or religion - are identical to those of a regional identity, although different values may be attributed to one or the other of these elements." (Haupt 1998:10)

Scanned by CamScanner

In doing so regionalist movements are not always totally against the nation-state and do not generally take a secessionist character. Some only aim for more control over the affairs of the community they represent, i.e. autonomy to a certain extent.

Within the European Union the rise of nationalism and regionalism has resulted in an intensive debate about the distribution of responsibilities between the centre in Brussels and the nation-states and regions. The uncontrolled concentration of power in the hands of EU bureaucrats is widely criticised, and demands for a re-distribution of political power to the national and regional level are raised. As one result of the discussion EU politicians adopted a concept called "Europe of Regions": The regions should be given more attention in the Union's policies. In addition the emphasis is increasingly shifted towards the rights of national or regional minorities.

Another important aspect is the heavy debate about the question whether the EU should stay a confederation of independent states or should become a federation with far more power and responsibilities. While some political leaders urge that only a federal European Union would be able to meet the global challenges in the future, others reject such an idea vehemently as a threat to national and regional identities and to the concept of the nation-state. The subject is closely related to the integration and enlargement process of the European Union and of significant importance for the candidate states. Yet the debate is still going on, and the future shape of the EU remains unclear to a large extent.

Anyway, the question whether the Union should obtain a more confederal or a more federal character is closely linked to the search of a European identity. Could Europe develop into a nation-state according to the nation-building processes in the 19th and 20th century? Could a political and economic structure like the European Union form a common territorially based identity? Marco Bifulco declines: "Believing in the existence of *one* European identity means wanting to impose it. The 'European something' thus proves to be [...] pluralism" (Bifulco 1998:28). M. Rainer Lepsius explains why the European Union would not develop into a "nation-state Europe":

> "A unified European people can be formed neither through ethnic and cultural homogeneities nor through the idea of civil rights. On the one hand the member states [of the EU] are democratic civil societies formed long ago in history, which see themselves as ethnic-cultural unities and which reached the quality of nation-states a long time before. On the other hand the European Union lacks the oppressive and levelling potential of pre-democratic regimes which formed their people to homogenized nations largely by authoritarian means." (Lepsius 1999:211-212)

3. The European Perspective for Cyprus

In the 1990s membership of the European Union began to form one of the most important topics on the political agenda in both parts of Cyprus and has influenced all attempts to solve the Cyprus conflict since then. In the south part of the island both the Greek Cypriot establishment and the population consider

Scanned by CamScanner

EU accession as a "national aim" of outstanding importance. In Northern Cyprus surveys show that about 90 percent of the population approve EU membership, but the conditions of such a membership are widely disputed.

The prevailing ethnic nationalism in both groups, however, might prove antagonistic to the multinational and pluralist character of the European Union. Since Hellenic nationalism tends to Eurocentric views, it regards Europe as the centre of civilisation and modernity in contrast to the "other", namely the "Orient", something which is equated with "backwardness". In this perspective Greeks and Greek Cypriots are Europeans "by nature" because of their imagined descent of the classical Hellenes. Consequently many Greek Cypriot nationalists perceive the prospect of Cyprus joining the EU as a victory over the Turkish Cypriots and Turkey.

Turkish nationalism, on the other hand, approaches Europe with a certain distance. Though Europe is generally identified with modernity and economic prosperity and is considered as a successful model, Turkish nationalist thought is in a way suspicious about the real aims EU politicians might pursue with regard to Northern Cyprus and Turkey. In this way of thinking negative experiences in the past, especially in the days of European colonialism, play an important part. Some Turkish nationalists fear that the policy of the European Union might amount to a division of the "Turkish nation". In addition, there is a widespread fear in the Turkish Cypriot community that the Greek Cypriots could use EU membership to finally achieve *enosis* and bring Turkish Cypriots into the position of an oppressed minority again.

Unlike Hellenic and Turkish ethnonationalism, Cypriotism, as a concept of national identity based on territory, looks at first glance much more compatible with the structure of the European Union. A national identity which does not deny the ethnic differences between Greek and Turkish Cypriots, but emphasises the culture and tradition shared by both communities and the citizenship of a Cypriot state seems to correspond with the way the EU sees itself. Many supporters of a Cypriotist approach therefore think that a joint Cypriotness is only possible within the framework of the European Union: "The EU option seems to be the only project in which Cypriotness can be included on a same and equal level" (Bizden 1997/1). European identity is thus regarded as a model for a common Cypriot identity: "As a liberating/pluralist and radically democratic comprehensive identity Europeanness is a serious option for a political project for Turkishcypriots and Greekcypriots" (ibid.)

While not always being labelled in this way, Cypriotness is often understood as equivalent to Cypriot nationalism. Mehmet Yaşın explains how Turkish Cypriot intellectuals expressed their "Cypriot identity" after 1974: "Hence, in the age of globalization, it was easier for them to express their belated and un-named Cypriot nationalism under the umbrella of European unification. In any case, they believed that Cypriots are more European than Turks and Greeks" (Yaşın 1998: 231). Moira Killoran describes this form of Cypriotness as "another alternate nationalism" and criticises that "the 'resistance' [...] reaffirms the dominant ideology by creating an equally exclusionary nationalist discourse, and

Scanned by CamScanner

is not really contesting 'nationalism' at all but merely attempting to replace it with another" (Kilioran 1998:167).

Furthermore, the strong emphasis on Europe and European identity often associated with Cypriotness only reproduces and reaffirms Europe's image of the superior "self' by excluding the non-European "other". Some expressions of Cypriotism identify with a hegemonic concept of Europe attributed as "modern", "civilised" and "culturally superior", while the various non-European traditions in the Cypriot cultures are neglected or even regarded as "inferior". Additionally, EU membership is sometimes regarded as a kind of universal panacea for all economic problems and political deficits existing on the island. Mehmet Hasgüler, for instance, criticises parts of the opposition in Northern Cyprus for "seeing the EU economically as a 'way to liberation' and an 'opportunity for earning money', although Turkish Cypriots still do not understand a lot about the union' s importance". In Hasgüler's opinion they are in this way incapable of developing "a solution appropriate for Cyprus" (Hasgüler 2000:282).

Conclusions

Like other concepts of national identity, ethnic Greek or Turkish nationalism or a nationalist understanding of Cypriotness are equally exclusionary conceptions. Their object of identification may be different, but they presuppose an "other" which is not included in the national "self'. Only through the definition of a "non-Greek", a "non-Turkish" or a "non- Cypriot" on the ground of a different language, religion, territory or history the construction of an own national identity is possible.

Since the idea of a genuine, homogenous identity proves to be an illusion, any concept of identity must be adapted to the changing conditions. The growing fragmentation of identities as a result of the globalisation process, the challenging of traditional national identities through the dissemination of world culture and through increasing migration will have a lasting effect on Cyprus, too. The population on the island has already started to change. In addition to the main communities of Turkish and Greek Cypriots and the small native minorities, different groups of immigrants - migrant workers, students, refugees - came and began to settle in the south and in the north part of the island. Regardless of any solution to the Cyprus conflict and a rapprochement of both communities, Greek and Turkish Cypriots have to face the fact that their respective national identities are subject to a profound change. Without a dynamic and flexible adaptation to the new situation, the people in both parts of Cyprus might be confronted increasingly with the forms of racism and discrimination against immigrants which have become common phenomena in other Western countries.

Under these circumstances membership of the European Union could have an ambivalent effect. As Europe shows a tendency to protect itself against the "outside world" and to build up new borders, Cyprus as an EU member might become part of the imagined "European civilisation", but it could end up as an

Scanned by CamScanner

outpost of the European border regime designed to prevent any kind of illegal immigration.

Nevertheless, apart from economic considerations, membership of the EU provides certain advantages for people in Cyprus, especially for Turkish Cypriots. The union possesses a multinational and, to a certain extent, pluralist structure and increasingly attaches importance to the development of regions and to the rights of small national and regional groups. If the Turkish Cypriots decide to join the community, the EU will be keen to guarantee their equal rights and status because Cyprus is regarded as a model for Europe's conflict resolution policy. Moreover, the Turkish Cypriots will be the first native, non-immigrant community with a Muslim tradition becoming member of the European Union, and Turkish will obtain the status of one of the union's official languages.

The various economic and political benefits for Cyprus and its people deriving from an EU accession have been extensively discussed. But it is worth attaching more importance to another question: What could Europe learn from the Cypriot communities? First of all the cultural diversity on the island provides an opportunity for Europe to rediscover traditions which Europeans dispelled from their collective memory. Remembering these cultural influences, for instance the Turkish and Islamic heritage, might be a practical step to open Europe's self-sufficient "self" and to change its perception of the "other". The "Orient", which has been the object of European desires and fears for centuries, would come closer to Europe and might lose much of its imagined character.

In view of the traditional understanding of national identity the existing variety of different identity concepts in Cyprus could be regarded merely as the result of an "incomplete" nation- building process. However, the experience of diverse, multiple identities might prove to be a considerable advantage in a world with increasingly fragmented and fractured identities. Thus, instead of identifying with a supposedly "superior" European culture, Greek and Turkish Cypriots have the unique chance of benefiting from a rich island culture which has always been influenced by various people around, from Anatolia, Greece, the Middle East, North Africa, the British Isles and other parts of the world.

Notes

[1] In this paper I prefer the terms *Greek Cypriot* and *Turkish Cypriot* because these expressions are mainly used in publications about Cyprus. This indicates in no way any preference for one of the identity models in Cyprus mentioned below.

[2] These are adaptations of the Turkish constructions *Kıbrıslıtürk* and *Kıbrıslırum*, for instance used in Bizden 1997/1 and 1997/2.

Scanned by CamScanner

References

Anderson, Benedict (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism,* London: Verso.

Bhabha, Homi K. (1996). 'Culture's In-Between', in: Hall, Stuart/du Gay, Paul (Eds.). *Questions of Cultural Identity,* London: SAGE Publications.

Bifulco, Marco (1998). *In Search of an Identity for Europe,* Bonn: ZEI (Center for European Integration Studies) Discussion Paper.

Bizden, Ali (1997/1). 'Kıbrıs: Hiçlikle etnosentrizm kıskacında, özgürleşmeci bir çıkış arayışı', *Görüş* (31), Haziran 1997, 42-50.

Bizden, Ali (1997/2). 'Kıbrıs'ta güç/iktidar mücadelesinin değişen yüzü: Kıbrıs(lı/Türk) milliyetçiliği', *Birikim* (97), Mayıs 1997, 79-91.

Calotychos, Vangelis (1998). 'Interdisciplinary Perspectives: Difference at the Heart of Cypriot Identity and Its Study', in Calotychos, Vangelis (Ed.). *Cyprus and Its People: Nation, Identity, and Experience in an Unimaginable Community,* 1955-1997), Boulder, CO: Westview Press.

Hall, Stuart (1996). 'Who Needs 'Identity'', in: Hall, Stuart/du Gay, Paul (Eds.). *Questions of Cultural Identity,* London: SAGE Publications.

Hasgüler, Mehmet (2000). *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu,* İstanbul: İletişim Yayınları.

Haupt, Heinz-Gerhard and Michael G. Müller, Stuart Woolf (1998). 'Introduction', in: Haupt, Heinz-Gerhard/Müller, Michael G./Woolf, Stuart (Eds.). *Regional and National Identities in Europe in the XIXth and XXth Centuries,* The Hague: Kluwer Law International.

İsmail, Sabahattin (1998). 'Kıbrıs Türk Kimliği', in: *Kıbrıs Üzerine Bildiriler,* Lefkoşa: CYREP Yayınları.

Killoran, Moira (1998). 'Nationalisms and Embodied Memory in Northern Cyprus', in Calotychos, Vangelis (Ed.). *Cyprus and Its People: Nation, Identity, and Experience in an Unimaginable Community,* 1955-1997), Boulder, CO: Westview Press.

Lepsius, M. Rainer (1999). 'Die Europäische Union: Ökonomisch-politische Integration und kulturelle Pluralität', in: Viehoff, Reinhold/Segers, Rien T. (Eds.). *Kultur, Identität, Europa: Über die Schwierigkeiten und Möglichkeiten einer Konstruktion,* Frankfurt/Main: Suhrkamp.

Papadakis, Yannis (1998). *'Enosis* and Turkish Expansionism: Real Myths or Mythic Realities?', in Calotychos, Vangelis (Ed.). *Cyprus and Its People: Nation, Identity, and Experience in an Unimaginable Community,* 1955-1997), Boulder, CO: Westview Press.

Robins, Kevin (1996). 'Interrupting Identities: Turkey/Europe', in: Hall, Stuart/du Gay, Paul (Eds.). *Questions of Cultural Identity,* London: SAGE Publications.

Scanned by CamScanner

Said, Edward W. (1978). *Orientalism,* New York: Vintage Books.

Volkan, Vamik D. (1998). 'Turks and Greeks of Cyprus: Psychopolitical Considerations', in: Calotychos, Vangelis (Ed.). *Cyprus and Its People: Nation, Identity, and Experience in an Unimaginable Community,* 1955-1997), Boulder, CO: Westview Press.

Yaşın, Mehmet (1988). 'Kıbrıslı Türk Edebiyatında Kimlik Sorununun Tarihsel-Toplumsal Nedenleri', in: Kızılyürek, Niyazi et al (Eds.). *Edebiyatta Kıbrıslı Türk Kimliği,* İstanbul: Varlık Yayınları.

Yaşın, Mehmet (1998). 'Three Generations, Three Identities, Three 'Patriae' Within Twentieth-Century Cypriot Poetry', in: Calotychos, Vangelis (Ed.). *Cyprus and Its People: Nation, Identity, and Experience in an Unimaginable Community,* 1955-1997), Boulder, CO: Westview Press.

Scanned by CamScanner

Cypriotism: Disrupted in History, Forgotten in Politics

Arshi KHAN*

Perspectival Dilemma

Over the years many scholars have addressed the Cyprus question in different relevant ways. It has been difficult for many of them to satisfy both parties by their perspectival narration. Ethnic consciousness appears so much superimposed or like a deeply ingrained belief when the two - Greek Cypriots and Turkish Cypriots - are contestants or parties on the common ground, that the objectivity of any writer becomes ambiguous or rather difficult when the subject matter of debate begins and ends with many illiberal or non-liberal issues like religion, influence of Church, ethnicity, history and memory. As a result, many scholarly discourse on the Cyprus issue fails to avoid history as one of the major components of their text. Both memory and history generally become quite vulnerable to both indigenous and foreign scholars who examine their texts and contexts on the basis of their background, orientations, socialization, indoctrination of traditional and rational values.

One of the main reasons of such vulnerable interpretative dimension of 'Cyprus perspective' has been the lack of the emergence of a 'civic community' or 'public' when the island was an undivided territory (1960-74) and consequential developments after the Turkish Cypriot community parted its ways from the Greek Cypriot community under the security/interventionist policy adopted by the Republic of Turkey as one of the three Guarantor States under the treaties of settlement in 1959-60. Therefore, the polarizing trend created throughout the history of the united and divided Republic of Cyprus both in terms of communal divide, ethno-nationalism and societal breakdown interrupted the growth of a middle space or the zone of tolerance which also somehow influence or touch the mind of many scholars. I cannot certainly speak for myself as a very impartial observer on the Cyprus issue as there will be many to oppose such a claim on several pretexts and reasons.

However, what I can claim here is to be pursuing possible neutrality in my own judgement. The apparent case of 'neutrality' in the context of 'benign neglect' can also be found at the institutional level, too. It is also a positive aspect of globalized scenario and a part of human nature that some have been improving upon their impressions criticized as partial. For example, the United Nations today looks at the Cyprus issue differently, certainly positive, than what it committed to it under resolution 186 of 1964. Similarly, the European Union has been engaged with the Greek-Cypriots managed Republic of Cyprus since 1990 and pursued the latter's case with all economic and political supports. Despite being objectively sincere in its policies of integration, the EU ignored the fact that the Greek Cypriots and areas under their control are consuming all its supports and grants for development. It also says to go ahead with the

* Senior Lecturer, Centre for Federal Studies, Hamdard University, New Delhi, India

Scanned by CamScanner

programme of integration of the South in case the dispute remains unsettled. On the other hand, it has started to pressurize the Greek Cypriots to be considerate to their Turkish counterparts. But it does not mean that neutrality is guaranteed or institutionalized in a case like Cyprus issue.

The prime motive to bring the issue of Cypriotism (more in terms of ethnic cooperation and collective effort like communal harmony and cohesion for federal nation building) is to find out the *mantra* of living together in bi-communal and multi-cultural societies. Cypriotism can survive both in modern and non-modern situations. In the latter situation, it can survive on the basis of local indigenous morality or traditional values such as respect, regard, care, charity and neighbourhoodness which are generally guided by something above human beings. In such a setting conventional wisdom of religions and traditions provide a framework of group and inter-personal relationships particularly in non-materialistic age where the main concern is not domination (at non-elite level) but social co-existence and social solidarity. This can be vaguely found in age-old villages where the absence of modern means of competence has maintained coordination and not competition and dominance. In modern setting Cypriotism particularly in divided societies seems to survive on the democratic system of equality and justice which involves a complicated task of power-sharing, non-centralization, autonomy and proportionality among individuals belonging to different groups. The modern system involves both competition and coordination based on liberal individualism and power-sharing. It becomes problematic when illiberal forces maneuver the modern means of competition and coordination.

Basic Questions

The subject of Cypriotism has not been discussed much. This concept is raised more in the context of nation-building discourse. The main question is how to manage bi-communal and multicultural societies. Ninety-five percent of the population of the world lives in multicultural states. Ethnic conflicts nevertheless are one of the major threats to multicultural societies. Particularly in the case of Cyprus it was very important to find out all means to newly construct a Cypriot identity (Cypriotism) in 1960 which was vulnerable to ethnic consciousness. Cypriotism was the only instrument to maintain the 'singularity' of national sovereignty in the island. But it fell under the curse of history. Therefore, it is very important to look into few 'interrogatives'--'what', 'why' and 'how' of the Cyprus question which has become almost like an irreconcilable and non-negotiable question between the two neighbours in eastern Mediterranean. Thus it would be important to raise some questions. What is the Cyprus issue? Is it simply the result of 1974 *coup* or the Turkish intervention or the unilateral declaration of the Turkish Republic or Northern Cyprus in 1983? Or is it the effect of long troubled and non-compromising experiences of two ethnic groups? In other words, what have been the ground realties in history (past) and politics (present)?

Scanned by CamScanner

The second interrogative-- why has the Cyprus question, which had been initially resolved during 1959-60, remained unsettled and complicated at national and international levels? Why have the two ethnic neighbours failed to safeguard the nascent republic from the menace of the forces of anti-cypriotism? Why has there been no break through, on both sides, in the realm of negotiation? It is, however, a fact that leaders of both groups have been making many promisive gestures and remarks over their sincerity to resolve the issue. The last interrogative-- how can the Cyprus subject be approached in a more constructive way towards settlement?

Both parties speak of settlement based on mutual agreements, but in reality one's agreement or approach over the issue seems to turn down another's view. Therefore, 'agreement-disagreement syndrome' continues to question the ways and means of settlement. Agreement over an issue is reached through consensus of parties involved in dispute. It would include the common will for 'cohabitation' whereas disagreement (based on self-centered approach) is concretized without consensus. It would include self-determination for either separation or greater autonomy (for the numerically weaker group) or for the victory of numbers (for majoritarian dominance).

Over decades, it has been difficult for Greek and Turkish Cypriots and their patrons at both formal and informal levels to show their collective and combined need and choice to live together in undivided territory. They have been at many disagreements between them over the issue of minority rights, political equality of ethnic groups, unidimensionality and divisibility of sovereignty, freedom of movement, repatriation, transfer of properties, centralized, loose federation and confederation. One can raise a question here why they differ so much on several issues? What are their constraints? What are their expectations from or against each other? Why do they fail to agree on common ground? Does the factor of 'commonality' or 'common consensus' lack enough space in the sensitive sphere of ethnic consciousness? These are the complicated questions which can certainly make the subject easier to understand the problem in greater detail.

Historic Hang-up

What can be reasonably mentioned here is that their attachment to their respective ethnic and historical consciousness along with they have moved so far with their dependency on respective fraternity (Greece and European Union on the one hand and Turkey on the other), has kept them divided. This has been happening in an environment which is influenced by modern political concepts. The forces of modernity have not overpowered their historicity. Greek and Turkish Cypriots consider themselves as historically defined ethnic groups who claim to possess a rich heritage of past. The former, one of the old settlers on the island, claim to have sovereign rights over Hellenic territory of the Mediterranean and looks at the Turks as minority or an element (*synoikon stoicheion*) belonging to invading alien Turks. On the other hand, the Turks, one of the less old settlers, claim to have ruled over the island, like other settlers, for centuries with according group/collective rights to the Greek Cypriots.

Scanned by CamScanner

The island of Cyprus was earlier colonized by Phoenicians, Persians, Greeks, Roman Empire and the Byzantium Empire. The Turks look at Greek Cypriots as their equals but not as majority vis-à-vis minority. A large number of Turkish Cypriots migrated to different countries mainly due to administrative and sovereign shift (in Cyprus) from the Ottomans (established in 1571) to the British colonial rulers in 1878 and finally in 1925, the elimination of the Turks in the Crete island, militant nationalist movement of Greek Cypriots since 1955, ethnic tensions and violence during 1963-74 and for better survival after 1974. Greek Cypriots also migrated but only after the Turkish Cypriots ethnicized the northern territory. Turkish Cypriots are now reduced to 18 percent of the total population of the island but they consider themselves equally sovereign to Greek Cypriots in governing the island. Therefore, it is basically their "past" which determine consciousness to the issue of indivisible and bifoliated of sovereignty on the island.

One of the reasons, perhaps the principal reason, for the Cyprus dispute is each side's intense historical memory and conviction that history has done it injustice.[1] The intense efforts of Greek Cypriots, after 1990, to integrate the disputed island of Cyprus with the European is perceived by Turkish Cypriots something not very different from the design of *Enosis* (union of Cyprus with Greece). Similarly the negative attitude of the European Union to the membership of Turkey on several changing pretexts has strengthened doubts against EU-Greek Cypriots' choice of marriage. Greek Cypriot President Glafcos Clerides has said that Cyprus must belong, and naturally belongs, where its history, geography, civilization and social values have destined it to be: in united Europe.[2] Zenon says that it is an article of faith for all Greek Cypriots, induced by our generations of Greek education in the island, that throughout the long history of Cyprus, the dominant culture in the island-including the language, religious faith and institutions, social and economic organization, music, art and other cultural elements - has had the broad features as the culture of the various parts of Greece, and that in some sense Cyprus has always been part of the Hellenic world. This belief forms part of a Greek Cypriot's sense of his own identity.

During the British administration of Cyprus (1878-1960), it functioned as the basis for a Cyprus-based Hellenic nationalism, which found expression in the slogan 'Cyprus is Greek' and culminated in a military campaign to break the bonds of colonial rule and achieve *enosis*. Greek Cypriots still tend to see themselves as 'the Hellenes of Cyprus', which implies firstly, that they are quite simply that part or section of the Greek nation which lives in Cyprus, and secondly, that the people of Greece have a national duty to give every possible assistance to their Cypriot brethren in their honour of need.[3] In response to the proposal of the Turkish Cypriot President for a confederation plan on 31 August 1998, President Clerides mentioned in his speech to the Greek Cypriots that Cyprus is nothing but an outpost of Hellenism guarding the Thermopylae of the South, and will continue to guard them. The world will never hear "Cyprus has fallen" because if Cyprus falls, the whole of the Aegean Sea will come under threat. The reference to Thermopylae recalls a famous historical incident known

Scanned by CamScanner

to all Greeks in which a small contingent of Spartans under their king Leonidas defended in 480 BC a narrow pass at Thermopylae against the invading Persian army.[4]

As a result, the vicious circle of historic hang-up further crystallized by 'clientalist phenomenon' evolved by Turkey on the one hand and Greece-European Union on the other. Patrons on both the sides have always projected themselves as the only trouble-shooter for the Cypriots who have not been able to maintain a common approach to their fundamental need and choice of prosperity vs. security, autonomy vs. independence, human rights vs. group rights, state sovereignty vs. popular sovereignty. Turkey's direct involvement in the affairs of the Turkish Cypriots through stationing of 30,000 thousand troops and annual grants with strong diplomatic cooperation has succeeded in providing security but at the cost of loosing many benefits at the international level. Turkish failure to seek EU berth and to seek a respectable place in the Organization of Islamic Countries has weakened its Cyprus case. The EU has no Green Card for the Turkish Cypriots whereas the Turkish dimension is very new to the OIC. The Turkish-centric policy of security for the Turkish Cypriots is no more appealing to the new generations for whom the destiny looks threatened. So the dilemma continues among them to either go for security or prosperity. Opinion polls have shown many times the majority opinion in favour of prosperity. But it does not wipe out their trust in Turkey as the best friend than their neighbours.

On the other hand, Greece sincerely took up the cause of the Greek Cypriots till it became the full member of the EU and the latter finally backed them and boosted their all efforts to advance towards full unionship. This brotherly approach of the liberal fraternity to the Greek Cypriots enhanced their economic and commercial prospect (free market capitalism) which since World War II has strengthened the structure and process of liberal democracies. Thus the EU-Greece back up to the Greek Cypriots not only energized them but also widened the gap between them and their Turkish counterpart. Mounting economic disparities between the two sides have created two contradictory attitudes among the Greek Cypriots. The older generations, irrespective of ideological divide, opt for security whereas the new generation and the weaker sections voice for prosperity and higher income. But the economic superiority does not guarantee the phasing out of historic hang-up. Soon after the announcement of the UN Plan for Cyprus on November 13, 2002, Greek majority opinion was opposed to the federal package. This shows that material development is not necessarily linked with the development of a prejudiced free society. Therefore, a long series of national, regional and international efforts of reconciliation have failed to bring the two together for their new federal political construction.

Understanding Cypriotism

It seems that the Cyprus question has not been answered so far in the manner in which both the ethnic groups (operating as nationalities) could have expressed satisfaction over creating a common base for the singularity of the sovereignty.

Scanned by CamScanner

Ethnicization of the politics of settlement and negotiations has widened gap between the two ethnic groups who, despite sharing many commonalties, have remained pole apart not only from the year 1974 but soon after they began their experiment with the federal polity of shared rule and governance. The accommodationist sense which had prevailed over their agreements for working together in a bi-cephalous federal polity, was the most reasonable instrument of generating and consolidating Cypriotism by mutual renunciation of *enosis* and *taksim*.

Cyprus continues to be the victim of history and politics in which parties involved pursued its respective ethnic narratives which really violated the basic principles on which Cypriotism was to be constructed. This cypriotism was the result of the historic compromise reached under the Zurich and London Agreements. Thus this sentiment of unity got disrupted in two phases. During 1960-1974 *enosis* became the dominant Greek Cypriot ideological orientation that fuelled inter-communal strife and exclusion of their partners. The second phase includes Turkish intervention, and declaration of the TRNC, which symbolized *taksim*. Both the two - *enosis* and *taksim* had been shelved by the principles of Cypriotism. At the end one can also mention the lack of genuine effort which could have been made by the European Union and UN Security Council to have resolved the Cyprus issue by ensuring all guarantees to Greek and Turkish Cypriots for security and power sharing in the light of those basic structures which justified the claims of the two over sovereignty, independence and governance.

All these questions can be better addressed by raising the thematic aspect of the Cyprus question, i,e, cyprotism which suffered premature death. Cypriotism can be understood as the construction of a new political identity rooted in their mutual commitment for co-existence, mutual tolerance, equality and justice. This sense of social solidarity and political culture required both parties to raise their group/community consciousness in dealing with the sensitive subjects of administration, autonomy and other consociational arrangements. The birth of Cypriotism required a great sacrifice - limited cry for ethnic consciousness or prevalence of common citizenship or strict adherence to constitutionalism. None of them prevailed upon.

Cypriotism can be defined both as an evolutionary process of mutual accommodation in 'societal' and 'political' culture and the positive outcome of 'inclusion' and power sharing between the two groups, particularly in the context of the island. Cypriotism which was supposed to be the best option for keeping the republic limited in its pledge for the singularity of state sovereignty was neither taken up seriously nor it was given the time and space to be rooted strongly in the hard soil of ethnically conscious Cyprus. Cypriotism required 'proportionality' of social and political engagements in various sectors of influencing various streams of power and decision-making. Therefore, proportionality of social engagement required the need for reducing the 'negatives' of communitarian/ethnic consciousness and political engagements to prevent ethnicization of the state.

Scanned by CamScanner

The term 'Cypriotism' broadly refers to the idea that Cyprus has its own *sui generis* character and thus must be viewed as an entity independent from both the motherlands of the two main communities - Greece and Turkey.[5] This contrasts sharply with the view that dominates nationalist ideology (Greek or Turkish Cypriot) and view Cyprus as an extension of motherlands. The major question--how to view Cyprus free from consciousness based on linguistic, ethnic and religious factors? Even if the two communities agree, which is hard to believe in the context developed since the pre-republican phase, on distancing from their emotional and ethnic attachment to the motherlands, they would not dissociate from loyalties or affiliations with their ethnic/ communitarian identity. It has been difficult so far to take both ethnic consciousness and cypriotism together because the former with the numerical difference seems to divert from the goal of cohabitation.

Like the concept of nation, cypriotism is always threatened by primordial loyalties. It should be considered as a modern word, which seeks to acknowledge post-historical Cyprus. Of course, it does not stress homogenization and uniformity as advocated by the followers of Jacobins and nation state, but seeks to promote unity in diversity. The most difficult issue at this juncture is how to achieve this unity? Is this ideal of unity threatened by community consciousness? Or is it to be resolved through consociational and power sharing arrangements? Or is this ideal of unity hard to be achieved in a historical society with modern (post-historical) system of governance? However, there is another view points of Nicos Lanitis and the New Cyprus Association summarized by Mavratsas under which Cypriotism does not deny the Greek or Turkish ethnicity of the inhabitants of the island it stresses that their ethnic identity and, thus, on a more general level, their culture has also acquired *sui generis* features which not only differentiate the Greek and Turks but also create some common ground between the two communities of the island.[6] Correspondingly, Cypriotism does not therefore promote the idea that there exists a Cypriot nation- unless 'nation' is understood as a strictly political- territorial category.

Cypriotism can be better articulated in two different ways depending upon 'societal' and 'political' culture. In the nation - state framework in which post historical society is regulated by the principles of modern liberal democracy, Cypriotism can be articulated as a 'de-ethnicized' political ideology free from historical consciousness. On the contrary, in a society conscious of ethnicity, Cypriotism can be articulated as moral institution guiding the structures of power. However, in both the contexts, success of Cypriotism required power-sharing arrangements.

Need for Cypriotism

The Cyprus case is quite unique in this sense that relatively small population on a very small territory lived together for centuries but they maintained two different perspectives. Their different rather contradictory approach remained suppressed so long as they were ruled by the Ottomans and the British who limited their reactions by the principle of the *millet* system and parity between

Scanned by CamScanner

Greek and Turkish Cypriots. After the collapse of third party rule in two stages 1878 and finally in 1959, two different perspectives began to operate as dynamic force for dominance and power sharing. This began to develop in a situation in which the numerically larger community felt restrained and compelled under the political set up managed by their mother countries and the former colonizer. On the other hand, the package of governance for the newly created Republic of Cyprus was one of the best alternatives to nurture Cypriotism.

It is, however, important to recall that the onus of nurturing cypriotism was lying more upon the shoulders of Greek Cypriots whose numerical strength and deep rooted ethnic and religious consciousness were natural threats to Turkish Cypriots. Cypriotism was in fact the only source of creating responsible citizens towards safeguarding the republic which was never seriously taken up. In the pre-1974 period, Cypriotism rarely took the form of a systematic movement with the ability to challenge ideological orthodoxy on the island. It should not be surprising therefore that very few historical documents or declarations of Cypriot ideology exist and those that do are mostly in leftist publications. Later the leftists and rightists who sympathized with communist Russia and non-aligned movement, became activists of majoritarianism and pro-*enosis* movement communist version of cypriotism was not free from the homogenization project of leftist internationalism.

Mavratsas mentions[7] the views of Lanitis[8], one of the leading industrialists of the island, who had founded the Party of Progress in the 1940s—that cooperation between the two countries is the *sine qua non* for modernization and economic development and more generally, progress. Lanitis maintained that union and only union was essentially a negative policy and urged the Greek Cypriots to apply self-restraint, in (their) nationalist aspirations and to honour their signature on the London-Zurich Agreement. He believed[9] that the agreement is as good as the man who applies it and it is primarily the Greek Cypriot majority's responsibility 'to gain the confidence of the Turks.'

In other words, Cypriotism can be viewed as an explicit opposition to Greek ethno-nationalism and Turkish separatism. Cypriotism meets many of the definitions of nationalism - the stress upon common history, homeland and culture.[10] Ernest Renan views nation as a soul based on two merits - possession in common of a rich legacy of remembrance and the actual consent, the desire to live together, the will to continue to value the heritage which all hold in common.[11] Emphasis on commonality can be guaranteed by either adhering to the principles of liberal neutrality of nation-state or by institutionalizing the mechanisms of power-sharing as well as checks and balance.

Challenges at the Dawn of Independence

Independence of Cyprus in 1960 was the achievement of both Greek and Turkish Cypriots. They were the custodians of the new republic which was in great need of historic sacrifice from the Greek Cypriots to enter into a new phase of democratic and participatory governance. They were required to reject Hellenism which had grown among the Greek Cypriots after the independence of Greece.

Scanned by CamScanner

The transfer of the island from the Ottoman to the British in 1878 had encouraged these hopes. The statement of Winston Churchill in 1907 that enosis was a 'desirable consummation' that would 'doubtless be fulfilled in the plentitude of time'[12] and the British offer of handing over the island to Greece in 1915 on hard conditions and the prevalence of liberal-democratic west after the World War II had certainly encouraged the Greek Cypriots in their ambitions. Moreover, the British policy of 'benign neglect' vis-à-vis the *eoisists* and 'silent solidarity' with numerically stronger group discouraged many Turkish Cypriots who migrated to Turkey and elsewhere. After the World War II, demands for *enosis* increased.

Thus the independence of Cyprus created two difficult challenges - one, to disown Hellenism and *enosis*, and two, to enter into a new phase governance and power-sharing. Following independence, cypriotism began to collapse on the ideological level - the pursuit of closer ties with Greece is justified by reference to an alleged need to reaffirm Greek identity and re-establish the Greekness of the island. After the first five months of independence, Arthur Clark, the British High Commissioner, referred to the unpopularity of the settlement of the Cyprus issue which did not satisfy the aspirations of either the Greek or Turkish Cypriot communities.[13] As for inter-communal relations, there are no signs as yet of a 'Cyprus national consciousness'.[14] Since independence both communities had sought to emphasize more strongly than ever their separate identities as Greek and Turks and their close ties with their motherlands. Clark observed that the Turkish Cypriots were particularly conscious of numerical weakness and of the danger of being submerged by the Greek Cypriots.

Cypriotism on Trial

Relations between the two communities were discouraging despite optimistic remarks of Archbishop Makarios and Dr. Fazil Kucuk. Mutual distrust and suspicion were strong. Both began to find excuses against each other. Clark believed that most of the Greek Cypriot and Turkish Cypriot newspapers were completely irresponsible on this issue and seized every opportunity to fan inter-communal distrust and to exacerbate the communal differences.[15] Inter-communal situation deteriorated in February 1961 over the issues of the municipalities and civil service staffing ratio. The statement of Makarios on January 4, 1962 over the possibility of the revision of constitution underlined the difficulties of cypriotism. Deadlocks erupted over the issues of taxation, separation of municipalities, Vice-President's veto on the decision that the Cyprus Army should be an integrated force. Apart from their failure to work within the constitution, Greek ethno-nationalism began to wipe out cypriotism. Makarios said in his speech on September 4 that "unless this small Turkish community, forming a part of the Turkish race, which has been the terrible enemy of Hellenism, is expelled, the duty of the heroes of EOKA can never be considered as terminated."[16]

Therefore, a vicious circle began to form by such acts—ethno-nationalism, Makarios' defiance of the Constitutional Court in February 1963, his various

Scanned by CamScanner

press statements in early August calling for the abolition of the Treaty of Guarantee, the amendment of certain basic provisions of the constitution, use of force against in 1963, and imposition of political, economic and social embargoes on them. Turkish Cypriots fought back and fled for their defence into small areas or enclaves. They abandoned their places in parliament and administration, purposely according to the Greek Cypriots, necessarily according to the Turkish Cypriots because they were in fear of lives.[17] Violent attacks continued which alarmed Turkey and UK and finally the United Nations force took control of the Green Line.

Such a tragic dawn of the new republic eliminated space for cypriotism. Later sustained efforts of deprivation of Turkish Cypriots of their constitutional and national rights between 1963 and 1974 on the one hand and failure of all inter-communal negotiations on the other finally closed the doors for cypriotism. Ergun Olgun[18] quotes Makarios who stated in 1963 that "no Greek who knows me can ever believe that I would wish to work for the creation of a Cyriot national awareness. The agreements have created a state but not a nation." Ernest Forthshoff, President of the Supreme Constitutional Court of Cyprus, who resigned after the defiance of Makarios, said that the latter bears on his shoulders the sole responsibility of tragic events.... His claim is to deprive the Turkish community of their rights."[19] From 1960 to 1974, *enosis* continued to be the dominant Greek Cypriot ideological orientation and in conjunction with Turkish Cypriot nationalism, as well as the intervention of foreign interest, Greek Cypriot nationalism fuelled inter-communal strife, culminating in the Turkish invasion of 1974.[20]

Apart from the cases of violence, intimidation, restrictions on the freedom of movement and security, Turkish Cypriots helplessly watched the advancement of Greek ethno-nationalism and shift in the republic from power-sharing to the exclusion of the Turkish Cypriots. The reality of the situation was that the Turkish Cypriot population had become concentrated in enclaves, and Turkish participation in the government was no longer possible.[21] Oliver P. Richmond also mentions the failure of Greek Cypriots to make concessions to Turkish Cypriots during the period from 1964 to 1974.[22]

What seemed to be quite damaging at this juncture was the fact that the exclusion of Turkish Cypriots and total control of the Greek Cypriots over the shared sovereignty converted the republic into Greek Cypriot's control territory which under the principles of the establishment of the republic was illegitimate. What was most shocking to Turkish Cypriots was that none of the third party, except Turkey, was really worried about their constitutional rights. The approach of the UN and other Guarantors, except Turkey to treat Greek Cypriots administration as the sole representative of the republic disappointed the Turkish Cypriots who finally opted for separate and independent administration after the devastating coup of 1974.

Scanned by CamScanner

Effects of Ethinicization and Exclusion

Now the question can be raised - what was basically wrong with the system or with the two communities who felt to rescue cypriotism? Why did it happen? So far as the question about the political package is concerned, it can be better understood in the words of Ernest Forthshoff: "Every constitution can have its peculiar problems. There is no constitution in the world which has not got its particular difficulties and problems. This is primarily a question of goodwill. If there is goodwill a constitution can be implemented and this constitution is capable of being implemented."[23]

Thus it was not the failure of the constitutional mechanism as such but the ethnicisation (of the Greek Cypriots) of the state which had its roots in Greek ethno-nationalism. Proclamation of identity based politics of the Greek Cypriots particularly since 1963, excluded their Turkish counterparts. It seems to advance a kind of argument that identity consciousness of Greek Cypriots is meant for forwarding the majoritarian agenda. However, it is important to recall that identity consciousness was never rejected by the agreement of 1959-1960. It was rather balanced with Turkish Cypriot's identity. What went wrong was the unilateral enforcement of the Greek Cypriot's identity by denying basic rights and safeguards for the Turkish Cypriots. The extreme version of Hellenocentric tendency which was essentially a development of the Hellenic nationalist ideas underpinning the *enosis* campaign in 1950s, prospered even after 1960. The neo-nationalist, as they may be called, regard the Greek community of Cyprus to be Hellenes who were born and live in Cyprus, as wish to live there in an independent, Greek dominated Cyprus.[24]

The Turkish Cypriots side maintains that the Greek Cypriots wanted to subjugate them as a minority in a state dominated by Greek Cypriots. On the contrary, the Greek Cypriots wanted sovereignty to be vested in the hands of the majority. They felt that international community's avoidance of the majoritarian approach was a betray of their rights. Thus the Greek Cypriots' view of undertaking their Turkish counterparts as a minority was the proclamation of their majoritarian status than being regarded as co-founder of the republic. Thus majority-minority syndrome further complicated the issue. In order to avoid such complexities, the republic has some basic articles in the constitution, besides having the Treaty of Guarantee and Treaty of Alliance. The provisions for the Supreme Constitutional Court veto powers of the Vice-President and other package for self-rule had been purposely incorporated to prevent the majority-minority syndrome. Exclusion of the Turkish Cypriots and illegal amendments (without consensus) in the constitution opened the door for the proclamation of majoritarianism.

It is, therefore, important to mention that basic constitutional rights and provisions were inevitable for keeping control over the two communities whose loyalty to their language, culture and religion reigned in supreme in their consciousness. John Reddaway observes that through the centuries, the two national peoples on the island jealously guarded their national identity, and each cherished its own national aspirations. It was, therefore, inevitable that sooner or later, the two peoples would come into violent collision[25], as they also disliked

Scanned by CamScanner

each other. Particularly in the case of the Greek Cypriots, religion and religious institutions played a big role in the formation of different collective identities in the island. Local Orthodox Church operated as an autonomous institution in local affairs. Under Roman and Byzantine rule, local Orthodox Church gained several privileges. The Ottomans maintained their autonomy as well. As a result, religious institutions became the dominant source of indoctrination in the construction of group identity. Religion remained the main source of socialization under the Ottoman Empire. Under the British rule, Anglo-legal reforms introduced several new things but the Orthodox Church remained intact. The Roman, Byzantine and the Ottoman empires recognized community identity based on religion. The Ottomans had also recognized Archbishop as 'ethnarch'.

Thus their ethnic and religious consciousness seems to create an exclusive identity showing its distinct social base on the one hand, and a part of the dominant fragment of west European liberal society, on the other. On the contrary, the Turkish Cypriots were forced to increase their associations with the Turkish nation-state. Though the call of Greek Cypriot leaders of becoming and being the integral part of European liberal identity may not be taken as deeply politically motivated but the Greek Cypriots' claim of belonging to the liberal fraternity certainly raise some questions on crucial issues on the deepening network of local orthodox church, ethnic consciousness and group identity.

Therefore, it is quite natural for any group, which is so much conscious of its ethnicity, to operate in a dominant manner. The constitutional mechanisms were deliberately abandoned to give primacy to ethno-nationalism over cypriotism. Politics of settlement in a new phase, in other words, in post-1974 era, began during those critical moments when Turkish Cypriots had also gained secured territories in the arbitrary manner in which the Greek Cypriots had usurped their rights and freedom a decade ago. They entered into the negotiation process more as an independent players with equally stronger masters - Greece and Turkey. Cypriotism was forgotten by both - the Turkish Cypriots stressed upon separateness and the Greeks echoed the singularity of sovereignty and common citizenship. The Turkish Cypriots bracketed independence and confederal arrangements for security and psychological reasons. On the contrary, the Greek Cypriots, who unlike pre-1974 attitude, agreed to offer more concessions, have never acceded to the demands of Turkish independence hood. Perspectives of the two groups have changed very much, as more contradictory due to domestic and international developments.

Whither Cypriotism

On the ground, new generations in divided territories have grown up in a very controlled environment in which the rival groups regulated and institutionalized the means of indoctrination and understanding. A kind of permanent divide or willingness to live apart has rooted deeply by the means of text-books, religious institutions, party politics and governmental policies. Therefore, a hardcore perspective has developed on both sides due to ground realities. Things changed quite differently at the international level after the collapse of the communist

Scanned by CamScanner

Russia. Francis Fukuyama termed it as the 'end of history' by which he meant the triumph of liberal-capitalist forces. Unipolarism on the pretext of New World Order began to dominate international politics in collaboration with other western liberals.

Such developments benefited both Turkey and Greece on their own terms. For Turkey the New World Order legitimized military intervention on the pretext of democracy, human rights and popular sovereignty. For Greece, post-1989 developments expanded the rim of liberal democracies as a broader satellite in which the former communist countries were no longer treated as enemies. This enlargement of liberal fraternity created more space for the Greek Cypriots to be its part through the integration process. As a result, it is quite visible that the 'accession diplomacy' of the European Union and deeper defense ties between Greece and Greek Cypriots have caused tremendous pressures over Turkish Cypriots and Turkey.

However, it is a fact that the Greek Cypriots now seem to be more interested in 'cosmetic cypriotism' to reject independence hood of the Turkish Cypriots. The former is mainly concerned with the territorial integrity of the island whereas the latter is not satisfied at all with this gesture. The contemporary approach of the Greek Cypriots to the lasting and just solution of Cyprus is based on those liberal principles which advocate uniformity without diluting ethnic consciousness among both the communities. Zenon Stavrinides shares some passages of translation prepared by the Cyprus Government's Press and Information Office in which President Glafcos Clerides has said for a "just solution ... which will guarantee the security of all its citizens and respect for fundamental freedoms and human rights; a solution which will usher a new period of cooperation between the two communities of Cyprus, in mutually acceptable constitutional framework that will safeguard and consolidate the democratic rights of all the citizens...."[26]

At this juncture, the Greek Cypriot leader outlined the liberal principle of nation-state in which he clearly mentioned about common citizenship, individual rights and human rights which are, in some cases, opposed to differential rights, group rights and privileges for national minorities or sharing of sovereignty by the other community. To President Clerides, the solution of the Cyprus problem can be reached provided, "there is goodwill on all sides." One can find contradiction in the following ideas. He saw federation as a solution in which each community will manage its own affairs in absolute equality. On the contrary, he wants Cyprus to be with a single sovereignty and single citizenship.[27] Then he takes up the issue with the EU and says that "Cyprus must belong, and naturally belongs, where its history, geography, civilization and social values have destined it to be: in united Europe."[28] It is thus important to point out that over the years, over-arching and exclusive attitude of the Greek Cypriots have appeared time and again such as *enosis* and megali idea (Greece as the epicenter), Greek Cypriot majoritarianism (indigenous cultural and religious nationalism) and now being the part of united Europe (belonging to western liberal fraternity).

Scanned by CamScanner

Russia. Francis Fukuyama termed it as the 'end of history' by which he meant the triumph of liberal-capitalist forces. Unipolarism on the pretext of New World Order began to dominate international politics in collaboration with other western liberals.

Such developments benefited both Turkey and Greece on their own terms. For Turkey the New World Order legitimized military intervention on the pretext of democracy, human rights and popular sovereignty. For Greece, post-1989 developments expanded the rim of liberal democracies as a broader satellite in which the former communist countries were no longer treated as enemies. This enlargement of liberal fraternity created more space for the Greek Cypriots to be its part through the integration process. As a result, it is quite visible that the 'accession diplomacy' of the European Union and deeper defense ties between Greece and Greek Cypriots have caused tremendous pressures over Turkish Cypriots and Turkey.

However, it is a fact that the Greek Cypriots now seem to be more interested in 'cosmetic cypriotism' to reject independence hood of the Turkish Cypriots. The former is mainly concerned with the territorial integrity of the island whereas the latter is not satisfied at all with this gesture. The contemporary approach of the Greek Cypriots to the lasting and just solution of Cyprus is based on those liberal principles which advocate uniformity without diluting ethnic consciousness among both the communities. Zenon Stavrinides shares some passages of translation prepared by the Cyprus Government's Press and Information Office in which President Glafcos Clerides has said for a "just solution ... which will guarantee the security of all its citizens and respect for fundamental freedoms and human rights; a solution which will usher a new period of cooperation between the two communities of Cyprus, in mutually acceptable constitutional framework that will safeguard and consolidate the democratic rights of all the citizens...."[26]

At this juncture, the Greek Cypriot leader outlined the liberal principle of nation-state in which he clearly mentioned about common citizenship, individual rights and human rights which are, in some cases, opposed to differential rights, group rights and privileges for national minorities or sharing of sovereignty by the other community. To President Clerides, the solution of the Cyprus problem can be reached provided, "there is goodwill on all sides." One can find contradiction in the following ideas. He saw federation as a solution in which each community will manage its own affairs in absolute equality. On the contrary, he wants Cyprus to be with a single sovereignty and single citizenship.[27] Then he takes up the issue with the EU and says that "Cyprus must belong, and naturally belongs, where its history, geography, civilization and social values have destined it to be: in united Europe."[28] It is thus important to point out that over the years, over-arching and exclusive attitude of the Greek Cypriots have appeared time and again such as *enosis* and megali idea (Greece as the epicenter), Greek Cypriot majoritarianism (indigenous cultural and religious nationalism) and now being the part of united Europe (belonging to western liberal fraternity).

Scanned by CamScanner

Such Cypriots' recipe seems to have the common objective of limiting the voices and rights of the Turkish Cypriots. This is to recall that there is a very limited space for even minority rights in liberal theories of rights. Now the question is what would happen to the community or group rights of the Turkish Cypriots? To what extent it would be tolerated by the liberals who are basically committed to individual rights? When one looks at the strategy of the Greek Cypriots—mobilizing international community, proceeding towards the EU exerting intensive pressure to achieve a mutually acceptable solution and building their defense and implementing Cyprus-Greece Joint Defense Doctrine,[29] it is hard to believe that there is really any genuine desire for goodwill and common good. Thus it seems that cypriotism or a desire for co-existence had ever been taken up seriously in the history and the politics of united and divided Cyprus.

However, it would be difficult for both the ethnic community on the island and their patrons to ignore the effects of globalization, international law and the need of collectivism (of European nations) in the matters of development and defense which have reunited ethnic Germans and divided many other Eastern nationalities for the purpose of maximizing cohesion and unity. What has been remarkable in this recent history of "ethnic assertion and resettlement" is triumph of liberal capitalist forces most of them belonging to the western Europe which is determined to take hard decisions on internal and external issues. As a result, the EU has already decided to go beyond the existing framework of legalities while ignoring the Turkish concerns. Similarly the United Nations has come out with a new package recently for comprehensive settlement to four decades old problem on the island. This UN Plan has reasonably incorporated most of the demands of both the communities while ignoring basic concerns of both the parties over parity and socio-economic viability. The main lacuna is the time deadline for which the Turks don't seem to be ready with full confidence for immediate settlement. What can be expected at this crucial juncture is to create and enforce a genuine desire of Cypriotism (together with necessary safeguards on both sides) over the design of partition and domination.

Scanned by CamScanner

Notes

[1] C. H. Dodd, "Historical Overview", *Cyprus The Need for New Perspective* (England: Eothen Press, 1999), p.1.
[2] Zenon Stavrinides, "Greek Cypriot Perceptions", C. H. Dodd, ed., *Cyprus The Need for New Perspective*. England: Eothen Press, 1999, p.56.
[3] *ibid.*, p. 63.
[4] *ibid.*, p. 94.
[5] Ceasar V. Mavratsas, "The ideological context between Greek-Cypriot nationalism and Cypriotism 1974-1995: politics, social memory and identity", *Ethnic and Racial Studies*, 20 (October 1997, p.721.
[6] *ibid.*
[7] *ibid.*, p.722.
[8] Nicos Lanitis, "Our destiny: A consideration of some crucial problems pertaining to Cyprus" (based on material incorporated in a series of articles in the Cyprus Mail, 3-7 March 1963).
[9] Lanitis, pp. 6-8.
[10] James G.Kellas, *The Politics of Nationalism and Ethnicity*. London: Macmillan, 1991; Anthony D. Smith, National Identity. Reno, NV: University of Nevada Press, 1991.
[11] Ernest Renan, "Qu'est-ce qu' une nation", in John Hutchinson and Anthony D. Smith, eds., *Nationalism*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1994, p.17.
[12] Clement H. Dodd, "A Historical Overview", *Cyprus the Need for New Perspectives*. England: The Eothen Press, 1999, p.3.
[13] Salahi R. Sonyel, "New Light on the Genesis of the Conflict: British Documents 1960-1967", in Clement H. Dodd, ed., *Cyprus The Need for New Perspectives*, p.17.
[14] Zenon Stavrinides, *The Cyprus Conflict*. Nicosia, 1975, pp. 42-3.
[15] Salahi R. Sonyel, "New Light on the Genesis of the Conflict", p.18.
[16] *ibid.*, pp 20-21; Greek Cypriot Press of September 5, 1962.
[17] Clement H. Dodd, "A Historical Overview", p.7.
[18] Ergun Olgun, "Recognising Two States in Cyprus Would Facilitate Co-existence and Stability", *Survival* 40 (Autumn 1990), p.36.
[19] *ibid.*
[20] Caesar V. Mavratsas, "The Ideological Contest Between Greek-Cypriot nationalism and Cypriotism", p.717.
[21] James H. Wolfe, "Cyprus: Federation Under International Safeguards", *Publius: The Journal of Federalism*, 18 (Spring 1988), p.78.
[22] Richmond, "Ethno-Nationalism, Sovereignty and Negotiating Positions in Cyprus Conflict: Obstacles to a Settlement", *Middle Eastern Studies*, 35 (July 1999), p.55.
[23] Rauf R. Denktas, Documents and Comments on the Cyprus Dispute. Lefkosa, 1996, p.11.
[24] Zenon Stavrinides, "Greek Cypriot Perceptions", in Dodd, *Cyprus*, p.64.
[25] Reddaway, *Burdened With Cyprus: The British Connection* (London, 1986), p.5.
[26] Stavrinides, "Greek Cypriot Perceptions", p.55.
[27] *ibid.*
[28] *ibid.*
[29] *ibid.*, p.56.

Scanned by CamScanner

Failure of International Communities and Rule of Law in the Cyprus Experience

Ahmet Mustafa OSAM*

Introduction

The purpose of this paper is two-fold. The first purpose is to examine the nature of the international institutions, more particularly that of UN and that of Cyprus matter. The second purpose is to offer a critique of the interrelationship between Cyprus matter and the said institutions.

This paper is very mindful of three matters. Firstly, we are aware of the distinctive nature of the International Law, whose subject is the sovereign nation states from that of domestic law and constitutional law whose subject is citizens relationship, with each other and that of state. Secondly, enforcement method of customary and the law of international treaties is left to the voluntary will of sovereign states (whether or not) to submit themselves to customary and law of international treaties. This is radically different from enforcement of domestic law since there is no obvious "imperative" to oblige with International Law. Third matter is the futile attempt to compare and contrast concept of Rule of Law found in domestic law and that in International Law plane.

Therefore, it is appropriate to start with the assessment of democratic accountability[1] of the fast developing, supra-national organisations, such as EU, UN, the Commonwealth, the Council of Europe, into maturity for three reasons, in an age of globalisation. Firstly, democratic accountability is the principal on which all institutions must be built upon. Secondly, democratic accountability thus protection of liberty, is the primary principal, most suitable for the development of justice which also finds consciousness and collective expression in the principal of self determination. Thirdly, regardless of a specific theory of International Law, accountability is the only natural law restrain on arbitrary use of power.

Therefore, the democratic accountability is the principal concern, because in an institution of governance[2] it is the foundation on which morally justifiable political order is built. These propositions presuppose that the life of an individual is not a means to a collective end, but an end in itself, while collective interest of man-kind is also taken into account, wisely, liberally and courageously. Failure of accountability of an institution results in an ideologically perpetuated international conflicts, in which international orders are incapable of solving the problem but become part of the said problem.

Democratic accountability has relevance if supported with the Rule of Law which then becomes a constituent element of sovereign authority. The Rule of Law simply means that every one, every institution, every instrument of governance, every branch of government, judiciary, executive and the legislature are (i) subject to the same laws, (ii) equal before the same laws (iii) accountable to the same laws. The name given to sovereignty, when vested on a political

* Jurist, U.K

Scanned by CamScanner

system embodied with Rule of Law and democratic accountability is best known as western liberal democratic states. In the course of the last two decades, we have seen the end of the Soviet Empire and ideological government based on theory of totalitarianism and the mergence of concept of globalism. However, sequence of bloody events in Europe and Africa brought the subject of "democratic accountability of the international means of governance" to the foreground in the terms of International Law precepts. This is most evident at the aftermath of break-up of Yugoslavia, Kosovo and Rwanda. Western Liberal Democracies in view of the mayhem and the "crimes against humanity" ensuing succession of states in Yugoslavia and Rwanda has to ask: Should these have to take place?"

Free world felt that UN after the Nuremberg had taken measures to stop this. Free world after the end of cold war era, which was to mark the end of ideologically divided world, felt complacent. Free world besides challenging communism sought comfort in the probability of occurrence of massacres being insignificant and remote. Yet, massacres took place in 1997, right in Europe, before the very eyes of the world and the TV cameras in the hands of UN. Worst was yet to come in Srebrenica. Here, thousands of victims were removed from the protection of UN peace keeping force and taken to places of execution. Recent UN report had caused the resignation of Dutch government early April 2002 because UN report had criticised the Netherlands for not providing sufficient fire power for the protection of the victims.

1. Fallibility of UN on Three Accounts

1.1. Failure to prevent genocide

While being very mindful of multitude of wars and human suffering, UN and Secretary General had avoided or put a stop to repetitive occurrence of massacres is ipso facto evidence supporting the allegation that UN is not succeeding in achieving its principal objectives, which morally justified its creation and its existence. UN was to make a crucial difference to the individual when confronted by the state and subjected to inhumanity and genocide.

Firstly, it is no relief to the victims of Kosovo that this failure is due to failure in any administrative norms specially having just lived the bloodshed of Bosnia. The repeated warnings of deeply involved EU and despite the advance warnings of Turkey which fell on deaf ears, massacres occurred.

Secondly, it is profoundly unacceptable that UN soldiers should fail to prevent massacres in Europe in the bastion of humanism, and motivator of Declaration of Human Rights and UN Charter.

Thirdly, occurrence of massacres obviated the need to render international bodies efficient and accountable according to the norms they set out to promote by application of customary and treaty law. By achieving this objective will, Rule of Law will be established in UN. These are the well known cases which occasioned the creation of international criminal court of Kosovo and Rwanda.

Scanned by CamScanner

1.2. Failure to be accountable

Democratic institutions bring the individual to the centre-stage of power politics and human perspective to the organs of governance. This human element forms the mechanism which ought to prevent the ends, justifying the means, or where idealism and realism try to develop positivist International Law.

The protection of the individual by these social, political and legal "safeguard mechanisms" stops the individual from becoming means to collective ends, without virtuous, moral justification. The absences of such preventive mechanism expose the individual to injustice, ill-liberality and totalitarianism, tyranny and untold suffering. UN has failed to be morally justifiable and otherwise accountable to these norms thus negating the grounds justifying its existence. What John Lock argues in the 17th century still holds true today. When an institution ceases to be morally justifiable, it loses moral right to be obeyed.

1.3. Failure in preventive diplomacy and effective administration of rules and policy

Failure of UN in preventing massacres instigated several investigation of the concept of "the Good Offices of Secretary General of UN[3]" since it set itself the target to become primary political dispute resolution mechanism and protector of the world peace.

Development and failure of UN institutions seem to go hand in hand. Implementation of UN Charter, International Courts of Justice are developing at a rapid pace. The arrival of a private law legal concept in *personam* into International Law, thus applicability in *rem* within the Article 19, whereby nations will be held responsible to global community without any bilateral treaty at a time of globalism is a development that had taken years to complete. Professor James Crawford[4] suggested that 19th century of sovereignty in international relations has been replaced by responsibility to world community as a whole.

The purpose of examining Cyprus matter to this backdrop of international political evolution of the last 38 years is to analyse, with jurispudential and socio-political and historical methodology, and ask: "Has international bodies such as UN and EU been a catalyst or an impediment to the solution of the Cyprus matter?" The allegation of UN failure in diplomacy is supported by historical evidence and legal precepts.

Part 2. Political or Legal Solution for Cyprus?

2.1. Sovereignty is a political and a legal issue

To assess the effectiveness of UN in dealing with Cyprus matter, having pleaded general failure of UN in other theatres of activity, we now turn to assess the nature of Cyprus matter. Only then will the critique of the policies perused by international bodies can be placed in correct perspective for the purpose of fair, just assessment.

Firstly, there is a debate between two schools of thought: those who seek political method and those who seek the legal method of analysis in dealing with

Scanned by CamScanner

the Cyprus matter. The argument is best understood when one looks at the concept of sovereignty whose evolution is direct result of socio-political culmination, and their formulation into a jurispudential expression. It is said that sovereignty is the concept that defines whether a state has a right to exist or not. Philosophy is the science of good and evil, right and wrong. Concept of legality or illegality is derived from these evaluations thus making sovereignty a jurispudential matter.

This paper is about the examination of these issues, while looking at the Republic of Cyprus 1960-1963 and the rise of Turkish Republic of Northern Cyprus between 1963 and 1983. No legal structure can survive by force of arms or under coercion, nor such structures can exist in ethical terms and yet be called "sovereign body." In ethical terms these legal structures are repressive, tyrannical, and immoral.

Philosophy provides the tools of analysis to consider the moral justification and therefore ethically of existence of Republic of Cyprus. Philosophy helps us to condemn the European Union and others who are still calling shell of an illegal body, a "republic", a state when it no longer has any moral or ethical constituency. Philosophy can offer justification for the sovereignty as well as that of "rebellion" and revolution, to replace an immoral sovereign body[5]." Thus our argument is that socio-political and jurispudential methodology are not exclusive but compatible and inclusive of each other.

Thus following presuppositions are implied: (i) One method of approach without the other is meaningless. (ii) Sacrifice of one method for the other is dangerous. (iii) Failure of one method to support the other is a contradiction of socio-political realties of jurisprudence. But before advancing our ideas we shall now see what has been so far said.

2.2. Classification of the Cyprus realities as legal and political

(a) Professor Dieter Blumenwithz[6] of International and German Constitutional Law and Political Sciences, delivered a paper titled "Cyprus. Political and Legal Realities" starting with the following opening sentence, "The political and legal realities in the Cyprus issue are indeed ignored by the international community."

(b) On the same subject, Michael Stephen L. L. M., former member of British Parliament, started his paper headed, "Cyprus and the Rule of Law", with the following sentence: "Cyprus is and always has been a pawn in the great game of geopolitics. It seems clear that future of Cyprus will be decided not by the Rule of Law, but by considerations of grand strategy directed from Washington, and to lesser extent from London and Brussels, Athens and Ankara. In short, the Rule of Law is irrelevant to the Cyprus question except as a classic example of its failure."

The learned author, in another publication, updated July 2001, titled *The Cyprus Question,* touches upon the role of the Church, thus on the ideological aspect of the conflict.[7] Others also agreed on the impact of the Church on the problem. Thus, it was written, "Any scientific search for a negotiated settlement and consequential creation of a composite sovereign authority on the island of Cyprus must also consider analysis of the three impediments (religion, United

Scanned by CamScanner

Nations, and European Union) with the same scientific tools. The island of Cyprus has an ancient history and the scene of clash of ancient global divisions such as in Paganism, Colonialism, Christianity, Judaism and Islam. The champions of these divisions and sovereign authorities were the Roman Empires (East and West, and Byzantine Orthodox Church), Mohammedans and the Ottoman Turks, thus the Crusades and finally the modern imperialists of the 19th century; therefore, the method perused by this enquiry is historical, socio-political and sociological jurisprudence. Lasting peace on the island will emerge through moral adjustment of religion to modern socio-political forces and modification to the function and composition of the United Nations as well as to European Union."[8]

(c) Brendan O'Malley and Ian Craig, in their book *The Cyprus Conspiracy*[9], agree with the former part of the above-said statement and argue that total affair is one long international bungling with little to do with the aspirations of Turkish or Greek Cypriots as the primary actors in the dispute.

(d) Professor Dodd, as an authority on Cyprus affairs, argued in number of his books that Cyprus matter is not so much legal but a political matter. In his latest work's second edition, *Storm Clouds over Cyprus. A Briefing*, in Chapter 6, he posed the question "Is there a solution?" "There are two basic reasons why there has not been a settlement of the Cyprus dispute. The first is that each side believes in its own principles to an extent that compromise looks and feels like surrender. In this respect, and others too, their cultures are similar, but it is not of much help in coming to an agreement. Just the reverse. To recapitulate on these general attitudes, the first area of disagreement lays in the realm of political theory, or better perhaps, democratic ideology. The Greek Cypriots stress that they are a majority in the island, still constituting at least three quarters of the population. They must therefore have the democratic right to govern the island, whilst paying respect, of course, to the cultural rights and freedoms of the Turkish Cypriot minority. They feel no hostility towards their Turkish Cypriot fellow citizens who are after all primarily Cypriots like themselves. They just wish to be rid of the alien Turks who are occupying over two thirds of their national territory. The second Greek Cypriot argument is historical. The Greek Cypriots unquestioningly regard themselves as having the right to rule the island on the grounds that it has been basically Greek in language and culture for many hundreds of years before the Turks arrived. The Turks are only one of a number of conquerors over the centuries. In the end they have all gone away or have been absorbed into the Cypriot population. The same will happen with the Turkish Cypriots."

Nonetheless, the passage refers to the fact that these assumptions were based on falls premises as the Turks were not conquerors but conqueror settlers. The said passages are descriptive and not analytical or attempt to revalue the two ideologies in terms of political theory of the state. Secondly, these political descriptions are incapable to define social realities without legal precepts. However, the learned professor in the earlier chapter titled the "EU Catalyst" refers to the legal issues: "International Law is important and needs to be respected for the sake of international order. Indeed without law there can be no

Scanned by CamScanner

civilization. Yet, the situations do often change to make the law look less meaningful. It is often argued that for Cyprus to join the EU now, to which Greece is just one member, is in reality nothing like joining Greece alone at a time when enosis was a very real possibility. On the other hand, the requirement that the Turkish Cypriots, through their Vice-President, could veto a decision to join an international organization of which both Greece and Turkey were not members is still very pertinent, if not for the same reasons. The Treaty of Guarantee was probably intended to prevent allegiance of the island to the Non-aligned Movement, or to more dangerous anti-western organizations the European Union could not then have been in mind. Nevertheless, it is important that the small Turkish Cypriot community should not be overwhelmed in the European Union. This is a real matter for concern, especially when Greek Cypriot attitudes towards the Turkish Cypriots are borne in mind. In this regard the Treaty of Guarantee is still today very relevant. The legal argumentation that because the Turkish Vice-President no longer exists, the Turkish Cypriots can have no say in their future flies in the face of political morality and common sense."

(e) Ms. Natalie Tocci, interested in Cyprus matters, also shares the view that Cyprus issue is political and not legal. Thus on 8th November 2001 on a panel in the course of discussions among many academic and practicing lawyers, she said: "Like some of the previous panelists, I am not going to make legal arguments or go into the legal aspects of this question. This is not only because I am not a lawyer. Importantly, this question, fortunately or unfortunately, is not a legal question; it is highly a political one."

(f) Professor Mendelson reflected on the same issue on the same panel[10]: "The questions of recognition and of sovereignty are difficult and complex issues. Say the action of the Security Council and the position taken by Security Council on this is illegal, although some international lawyers take the view that if certain conditions are satisfied there is an obligation to recognize an entity as a state that is not unanimous view amongst international lawyers and amongst states. Another view is that recognition is a political act with some legal consequence. I do not want, for obvious reasons, to enter into that controversy now but I do want to draw attention to it. It is not a simple question of saying "this is a political decision and we are dealing with legal matter and therefore it should have been dealt legally." It is more complicated than that. That is all I want to say on that particular point. It is not necessarily to defend the position of the Security Council or the implications which have been drawn by the EU Commission from what the Security Council has done, but it is to point that out, particularly perhaps for the benefit of non-lawyers or non international lawyers who cannot understand how political matters could come into legal questions. Well, they do and one tries to separate legal analysis from political analysis. Contrary to the views that have been expressed by some speakers, you will not be surprised to hear this but I do not think that legal analysis is wholly irrelevant to this question. I do accept that legal analysis is only one dimension of a very complex set of issues and I certainly would be the last person to claim that my legal analysis is all there to be said about the matter, but International Law is a

Scanned by CamScanner

means of trying to ensure orderly procedures amongst states and it seems to me it has a part to play in this discussion. I should not put it any higher than that."

3. Evidence of UN Failure of Cyprus

3.1. Resolution No: 186-Failure of Security Council by the reasonability test of administrative law

On 26th April, 2002, at the Centre for Cypriot Turkish and Greek Affairs in Euston, London, Prof. Sonyel delivered a paper on inter-communal negotiators, involving Makarios from British secret papers, now made public. This was ipso facto evidence that Makarios used Moscow as a means to his ends every time UK, Turkey, Greece and Turkish Cypriots came close to a settlement on Cyprus. From the following political acts of a community leader, who usurped constitutional authority at a national level at intentional plane, many legal issues had risen.

(a) Security Council under the influence of Soviet Russia and non-alliance block, backed Makarios till his death, as result of which Makarios managed to usurp the 1960 Republic by constitutional amendments by 1968, thus excluding and depriving Turkish Cypriots from internationally recognised legal personality. Security Council[11] and the office of the Secretary General, as the executive branch of the UN had responsibility to ensure that the management and decision making methodology did not fall under the influence of Communist Russia and non-alliance 3rd world block, not to mention unwitting deception caused by members who were supposed to be doing justice to the Turkish case. Secretary General as the chief-of-administration of UN under Article 97 of the UN Charter, had statutory powers to prevent such internal mal-administration and statutory breaches.

Very strong case is made by Moran in support of this view, in his book *Rauf Denktaş at the United Nations. Speeches on Cyprus*[12]. The author explains how the March 1964 Resolution No. 186 referred to Government of Cyprus, already high jacked by Makarios as legitimate body, and sent President Denktaş out of the UN in tears, upon hearing the wording of the resolution. The resolution 186, paragraph 2, was asking the Government of Cyprus to stop the violence and bloodshed; bear the responsibility of imposing law and order. Yet, paragraph 7 issues a mandate which reads "above said four governments, Government of Cyprus, Greece, Turkey and UK, a mediator, who shall use his best endeavour with representatives of the communities and also with aforesaid four governments, for the purpose of promoting a peaceful solution and an agreed settlement of the problem confronting Cyprus inter alia." But the Cyprus Government and the Greek Government were the two perpetrators of 1963 debacle breaching the 1960 Constitution, and the treaty of guarantees and usurping the constitution and organs of government and placing it into the Greek Cypriot hands exclusively. These two Greek actors caused the mayhem which they were now asked to prevent. Was this realistic, just, or reasonable?

Government of Cyprus in 1960 was based on a constitutional order, with divided sovereignty and powers of governance, along principals of ethnicity,

Scanned by CamScanner

thus two communities; but at the time of March 1964 resolution, this was not the case from December 1963 onwards. We are furthermore told that America and United Kingdom explained to the Turkish delegates that "Government of Cyprus" still meant "two communities", without actually inserting this definition into the resolution in March 1964.[13] Years later as the official secrets act gave access to state papers revealed that UK more than any other state had a vast role to play. Had successive governments including Labour Party not been swayed by socialist aspirations, this role would have been effective.

Gazioğlu and Moran's publication[14] under the title *Past Masters of Illegality*, published by CYREP July 2000, looks at this period, while relying on evidence provided by the public records office. On page 60 of the said work, authors point out that usurping of power by the Greek Cypriots perused through by legislature and abrogation of constitution as late as 1968. HM Government was asking its diplomats for information on how many occasions UK had protested about unilateral actions of Greek Cypriots administration. Thus, in secret on 4th March 1964, following was presented to UN Secretary General by the HM Government "clause 4 inters alia.... HM Government's view is that until such time as the Constitution of Cyprus and the agreements are amended though negotiation and with the consent of all the parties, the Government of Republic of Cyprus, the Guarantor Powers and the UN as a whole have no alternative but to conduct their activities with the constitution and with the agreements."[15]

All these political decisions point to specific legal positions and yet, when these legal positions are breached, parties were asking themselves "what did we do in the last 4 years, in view of breaches?" These are the undisputable evidence in support of failure of Rule of Law. Here we have constant breach of law and yet the party breaching, goes on breaching, with no legal consequence.

(b) Ümit Haluk Bayülken, highly respected diplomat well positioned to observe UN since 1954 having participated with the Turkish delegation since 1954 with famous Selim Sarper, former Ambassador to UK, Menemencioglu, and late (assassinated) Professor Nihat Erim who became later prime minister and Asiroglu, in his work titled *Cyprus Question and the United Nations* wrote on page 47: "I have dealt with the discussions in the Security Council rather extensively, because the resolution which these discussions produced constituted for almost ten years to come the main document of the Council on the Cyprus question. I believe that in spite of its many shortcomings, this resolution contained positive elements for contributing to the solution of the Cyprus problem, had it been adhered to faithfully and carried out impartially by all the interested parties. Because of subsequent events in Cyprus, the Security Council had to consider the question of Cyprus many more times, but the Council gave the impression that in discussing future requests brought to its attention by the parties concerned. Security Council was preoccupied more in taking the heat off the most acute aspects of the problem than in finding ways and means for the effective implementation of its basic resolution of March 4. Thus, many vital problems affecting the Turkish Community and Turkey were left unresolved and this was, in my view, the main factor for the continuation of the crisis in subsequent months and years. Despite the existence of a substantial peace-

Scanned by CamScanner

keeping force (6238 strong as of 31st December 1964), the Greek Cypriot administration continued to usurp the powers of the State, instituted illegal military conscription, imported arms and undertook military operations against the Turkish enclaves. The policy of the Greek Cypriot administration was to subdue the Turkish."[16] To comment on this passage is superfluous. It sums up all that can be concisely said on effectiveness of the resolution how it was reached and how it was adhered to.

(c) There is a merit in the argument that failure of Security Council to investigate the usurpation of 1960 constitution, before passing the Resolution 186 in March 1964 and even later, when it was requested by the grieved party in 1968, by the then Turkish Cypriot Autonomous Administration, had perpetuated the myth of "1960 Republic of Cyprus." Thus instead of solving the Cyprus matter, UN perpetuated it. This is a fine case of breach of duty of care or breach of statutory duty of care.

(d) Perpetuation of the Cyprus matter, as a serious international dispute, involving two members of NATO defence alliance as result of Security Council's failure in March 1964, led to other serious disorders including the June 15, 1974 coup against Makarios. The massacres against Turkish Community would have been prevented between June and August 1974, so the condemnation of Turkish Cypriot community to economic embargo since 1963 to this day would have been avoided. It was not avoided, and subsequently UN Charter Chapter 1 has been breached in total. As Prof. Dodd said, legality of this case had never been challenged.

3.2 Security Council failure to use its organs properly

(a) There is also a counter argument, which relies on Article 2, ss. 7. The said article states that UN should not intervene in internal matters of a member state. This argument in view of the mass of irrefutable breaches UN Charter and Natural Law does not negate the reasonable and natural expectation of the grieved party (Turkish Cypriots) that UN should seek legal guidance, from International Courts of Justice. When there is a need for clarification of law in UN Charter on any matter, application should be made by the Security Council or the Secretary General for a declaration of the said court. The same applies to the Cyprus matter. An application for declaration would have been far more reasonable and just, instead of sitting as an informal Constitutional Court and passes resolution such as 186.[17]

(b) There were other alternative choices of action available to Security Council, in place of passing the Resolution 186. The International Court of Justice might have delivered a judgment and offered equally convincing argument why usurpation must be recognised and call for all the parties to settle this matter through political negotiation and impose a legal ban on all international institutions "not to interfere with the negotiations process so as not to prejudice it." This would have been a form of interim judgment instead of the unfair, unjust and improper decision culminating in the resolution 186. This did not happen. In fact Professor Dodd in response to my question[18] raised on 11th

Scanned by CamScanner

November 2001, agreed with the spirit of the question that "4th March, 1964 Security Council decision's legality as never challenged."

(c) This paper argues that Resolution 186 as a decision should have adhered to "reasonability test". Reasonability test being the part of the English common law practice, most often used in dealing with issues, arising from administrative matters, involving Crown powers. The doctrine is very simple; a decision is reasonable when it is taken while taking all the relevant facts of the case into consideration at the exclusion of all the irrelevant factors.

Common law has followers beyond British Isles and former British Commonwealth thus English speaking world and across the Atlantic. Globalism in legal terms, according to some academics, means the use of private law to cross over national without burden of following the legal precepts of that nation. One can, therefore, foresee common application of reasonability test within the international legal system.

(d) It is pleaded here that, "reasonability test" principal could have been employed by European Community Courts of Justice and imposed ban on political activity and transaction with the island, which threatened the impartiality in the course of intercommunal or political negotiations, which had been taking place under UN mandate since 1964."

(e) It is also now pleaded that the island's problems are political and ideological in nature, but resolution method prescribed by UN Charter norms cannot evade realisation of solution through jurisprudential peripheries. Imposition of ruling by UN International Court Justice of non interferences by external parties to the dispute with no treaty or International Law link with the island locked in the dispute resolution, is one such jurispudential periphery. In 1999 Secretary General called for greater awareness of international treaties and International Law. In the heart of the Cyprus matter lies international treaties, therefore International Law. Greek Cypriots in 1963 argues that 1960 constitutional order enforce by internal restraints thus irrevocable basic principals and International Treaty Guarantees, prevented realisation of their destiny of total Helenisation of the island at the exclusion of Turkish Cypriot partnership in the joint sovereignty set by 1960 constitution. Therefore, Security Council in 1964 was not simply looking at an internal affair of a "member country" but into an affair in which "international legal aspect born out of International Treaty Law" of a member country constituted by Turkish and Greek Cypriot joint sovereignty. Thus legal entity was under unilateral threat by the acts of aggression of one partner in breach of several chapters of UN Charter.

(g) This paper pleads that the proposition to consider Cyprus matter only in purely political terms would be wrong, although resolution of the matter has to be through political negotiation. Nonetheless, such political negotiation should lead to a legally binding agreement with serious consequences in the event of breaches, and take into account existing international treaties, natural law and principals of jurisprudence, if the solution is to be sound in principal, lasting in measure of time and just in terms of moral values. It is with profound regret that Security Council in 1964 failed to show such sensitivity, in adherence to minimum of principal of justice.

Scanned by CamScanner

3.3. Failure in view of the UN Charter (Statutory failure)

Failure of UN Security Council is not only on account of principal of administration of justice, but also due to breaches of UN Charter as well. Security Council's failure to investigate the Makarios' usurpation of 1960 Constitutional order, between 1963-1968, in view of well documented complaints of the Turkish Cypriot community who were expelled by force de major from attending the State business. Turkish judges could not sit in their courts, Turkish ministers could not attend to their ministries, and Turkish House Representatives could not attend to the House of Representatives. They were told by Makarios administration that their safety could be guaranteed if they accepted the constitutional amendments. The same threats were made against Chairman of the Constitutional Court, Prof. E Fotshoft, and Dr. Heinz, his assistant, to elave the island secretly to avoid being murdered.

The constitutional amendments referred to were the basic articles of the 1960 constitution, which were supposed to remain untouched. These basic articles divided executive and legislative powers along lines of ethnicity and divided political and legal sovereignty, between the two communities. The British government, as pointed out earlier, disagreed and protested about this.

Clearly, Turkish Cypriots has cause to complain to UN, since they had been banned from attending to the House representatives or to attend their ministries or the judges to sit in the Courts. In 1967 Turkish Community appealed to UN to investigate the legality of these acts. To this day nothing came of it, and 1964 Security Council Resolution 186 remain in place. The justification for this is advanced by the Greek Cypriots in the following manner:

(i) Chapter I deals with the Purpose and Principals of UN and states Article 2 sub-paragraph 7 ss purports: "Nothing contained in the present Charter shall authorize the United Nations to intervene in matters which are essentially within the domestic jurisdiction of any state or shall require the members to submit such matters to settlement under the present Charter; but this principle shall not prejudice the application of enforcement measures under Chapter VII." The last sentence of the sub section clearly removes all the conditionality of the first part. Some may even argue that this is a "straw man" argument. That is to say, it set up because its destruction is very easy. This is not the case, because sources of breaches are numerous, evidence undisputable, and the tragedy far too vividly documented.

(ii) It is pleaded that further two breaches occurred on two accounts: (a) on account of Chapter VII of the Charter dealing with "Action with respect to threat to the peace, breaches of the peace, and act of aggression", and (b) on account of Chapter VI, which deals Pacific Settlement of Disputes. Article 34 states as follows: "The Security Council may investigate any dispute, or any situation which might lead to international friction or give rise to a dispute, in order to determine whether the continuance of the dispute or situation is likely to endanger the maintenance of international peace and security."

This section of the Charter imposes clear statutory obligation on the Security Council to investigate in manner and according to standards of any judicial function undertaken by Executive Branch of a State. The said method of

Scanned by CamScanner

adjudication should be fair, according the natural law rules and fair administration of justice. Furthermore, such adjudication must be reasonable and not arbitrary or capricious. Security Council has not conducted any search to this effect to this day.

It is easy to be critical in retrospective with the benefit of hindsight, but as R. R. Denktaş explained, in relation to Resolution 186 in March 1964, Turkish Cypriots' fundamental objections and very reasonable fears of eradication of their entitlement to the principals of self determination and human rights were overlooked by explanation of USA and UK that Security Council resolutions did not change anything. The foundations of their arguments was legal but was not enshrined in the UN document, thus an empty gesture to bring moral blackmail on the Turkish side, attended by R. R. Denktaş. Thus he explained: "The Turkish mission and I objected to the wording of the draft agreement [which eventually became the accepted UN resolution of 4 March, 1964] on the ground that Makarios would take full advantage of it. We stalled the passing of this draft for about a week. American and British diplomats assured us that the word 'government' in this draft meant the constitutional, bi-communal government. 'It is the Security Council which will interpret this resolution', they said. 'Do not waste time... it is Turkish Cypriot blood which is flowing in Cyprus and we are trying to do something about it.' We, the Turkish side, were not impressed. So the British and Americans worked through Ankara, complaining that we were wasting time unnecessarily. They assured Ankara that 'government' in the draft resolution meant, and would mean, the bi-communal government. On this assurance, Ankara caved in and the 4th March resolution was passed unanimously!"[19]

The consequences of this Resolution 186 in 1964 were grave and tragic. Firstly, it gave the Greek Cypriot authorities a new status of Government of Cyprus, without Turkish Cypriot participation, and thus to an unconstitutional body international recognition. Secondly, it gave this unlawful body a mandate, a task to end violence it was perpetuating thus in total contradiction every definition of concept of justice. Thirdly, the resolution gave a mandate for settlement through political negotiation. The consequences of incredibility of the two are self evident but the implication of the third is fundamental error of judgment.

The dispute before the two community was constitutional; it should have been approached through Constitutional Court. If two communities were to renegotiate the 1960 Constitution, then there were several legal pre-requirements. Firstly, the Republic should be represented by a committee constituted by two community political orders in international forums. Secondly, the resolution could not recognize the new government of Cyprus as being the legitimate body since the former had been destroyed and a new one is to be negotiated for by political negotiations between the two communities and the guarantor parties. Thirdly, UN should have insisted on measures which would have implemented or acted upon Treaties of Guarantee as UK was informing Secretary General in March 1964. This would have resulted in condemnation of Greek government of Greece from intervening on the island contrary to Treaty of

Scanned by CamScanner

Guarantee. UN should have prevented other countries selling guns to Greeks Cypriots in the open market and asked the international community not to transact with Greek Cypriots only but deal with the Turkish community in identical terms. Naturally, this would have stopped 1972 EEC Treaty with "Republic of Cyprus "and the run away accession to EU matter of today. The gravity of consequences of this one single resolution is not beyond the grasp of a reasonable mind. Cyprus matter would have shed some of the reasons why it still remains a flash point of conflict in the region as early as in 1964.

3.4 Failure of UN to mend its administrative and statutory misjudgements in view of developments since 1964-2002

(a) UN and International Law perspective has changed vastly since 1964. We have already referred to the fact that in March 1999 Secretary General instigated a UN programme and "strategy for an era of application of International Law action plan for the promotion of International Law as a urgent policy of UN."

On 8th June, 2000, Secretary General of UN outlines in the letter to Senior Management Group the action planning in the following terms: First action may often be taken at local level programme and funds and the role of UN development group should discuss this. Secondly, start of public information campaign on the ground (meaning at national level); thirdly, civil associations (NGO) and governments should be encouraged; fourthly, technical assistance and budgetary arrangements; fifthly information should focus on the net gains and the benefits of the programmes.

(b) Activities of International Law Commission have been engaged in promoting harmonisation and supervision, not to mention setting up of the Criminal Court of UN and passing of the Article 19 which imposes national responsibility to international community on the whole after 34 years of work under the Chairmanship of Prof. James Crawford in March 2000[20].

(c) On 27th January 1980 UN Convention on the Law of Treaties came into effect which was signed on 23rd May 1969. This alone placed 1960 Guarantee Treaties in a prominent position to instigate a revision of the Security Council Resolution 186. After all, free nations who live by principals of Western Liberal Democracies believe in amendment of wrong decisions, and in the principal of compatibility of existing decisions to new laws and conventions therefore to an appeal process. UN has to live by these norms if it is to promote them and uphold the Rule of Law principal.

(d) Demise of Soviet Empire and escalation of globalism created a situation in which UN and International Law has to establish circumstances in which no one nation can impose international totalitarianism. International moves by UN are not without critics and one of them is Dr. Kissinger[21].

Scanned by CamScanner

4. Failure of EU

4.1. EU catalyst or an impediment

There are two schools of thought. Some argue from emotive ground, with no regards to historical, or jurispudential methodology of analysis or odium of political theory of state and support the unconditional supports of accession of the island into EU in mistaken belief that accession will provide (a) security, (b) economic prosperity to the Turkish Cypriots, (c) it is suggested that if Turkish Cypriots accept a political solution in which they will have minority rights while Greek Cypriot Republic of Cyprus joins EU, there will be peace on the island instigated by EU policy on the island.

The other group argues that EU's enlargement policy over Cyprus is unlawful in International Law and in defiance of boundaries of reasonability, and EU law in total, without taking the situation on the island into consideration and the Treaty of Guarantees.

4.2. Legal opinions

There is a huge literature on legal opinions on Cyprus. Yet, none actually suggests place of arbitration. Professor Mendelson's second opinion of October 2001 quite clearly shows that Cyprus accession into EU in view of the current circumstances is unlawful.

There is another argument similar to the Mendelson's opinion to the exclusion of reference to the Republic of Cyprus. At the end of colonial rule in 1959, UK gave independence to Turkish and Greek Cypriots legal and political rights in equal terms, but within a particular framework, only operational with specific checks and balances and International Treaties of Guarantee. The question which has to be raised is: "If the said framework is destroyed by one of the contracting parties, does this mean that the other party should lose its legal and political rights and revert back to colonial rule while the other keeps it?", and secondly, "Does both politically and legally independent body look for new framework of existence while one occupies unlawful position while the other faces deprivation?" We feel that the latter is more reasonable proposition of the two and this is true by reference to international treaties and not by reference to long lost Republic of 1960.

5. Rule of Law

5.1. Rule of law at national and international level

One need not immerse in the controversy whether or not International Law can be perceived along identical premises as the national law in order to hold the view that Rule of Law as described in the first page applies to the National or Domestic Law as well as to International Law. As Kelsen argued in *Pure Theory of Law*[22], norms in order to have any normative value must be enforced by retribution. His contributions to UN and its Charter are long acknowledged. UN Charter Chapters VI and VII deal specifically with "actions with respect to threats of peace, breaches of peace, and acts of aggression". And yet, UN's luck of inclusively beyond strict definition of nations and UN member nations is

Scanned by CamScanner

lamentable. Prof. James Crawford hints that this is something which needs to be looked at[23].

5.2 Exclusive nature of International Law

Current criticism of deficit on account of exclusivity arising from definition of "nations" at the exclusion of communities can be summed as follows: Firstly, since March 2000 a newly accepted by UN and International Law term "global community at large" surely must include political institutions within federal and non-federal and otherwise autonomous bodies or bodies in conflict or states which have not yet been admitted to the family of nations. Secondly, International Law should take in account the integrum phase of accession into legal recognition, that is to say the "de facto recognition of states." Thirdly, International Law as an instrument of prevention of unlawful acts against humanity should not have such a strict and narrow definition of humanity. To restrict humanity within confines of populations admitted to family of nations is erroneous and inhuman, and morally unjustifiable and in contradiction with decolonisation and principals of self determination.

5.3. Inadvertent denial of access

International Law application of the principal of Rule of Law can be advertent or inadvertent. Therefore, first characteristic of Rule of Law is its general applicability. This means access to the judicial process, and right to seek remedy to everyone. As pleaded above, this criterion had not been generally met in all those areas where access to International Law jurisdiction. Second criterion is the right to seek remedy to grievance. This too is also denied by UN due to exclusiveness granted to member nations or lack of know-how in the field. This is recognised by the Secretary General and compelled him to write to the appropriate bodies to increase greater awareness to the benefits of International Law at national level in 1999. Third criterion is cost of access even if one can manage to establish right of access and technical and political impossibility negating the liberty to apply.

5.4. Remedy sought without privity of application (application by proxy)

More often than not, party in need of remedy is usually denied access in the hands of the perpetrators. Therefore, UN should be able to extend protection to the grieved party without being approached directly by the party in the question.

5.5. Democratic accountability deficit and Rule of Law

(a) International organisations managed by executive branches of governments may create deficit of democratic accountability and thus create inadvertently tyrannical order which is total opposite of the principal of Rule of Law.

(b) There has to be a balance between protecting the principal of sovereignty of the member state in one hand, and protecting the individual's liberty and communities' right to liberty when threatened by repressive regimes in the other hand.

Scanned by CamScanner

(c) The balance between interfering to the internal affairs of the member nation on the one hand and threat to global peace and security on the other hand is equally problematic. The existence of problem is fine evidence of conflict of interest which threatened the general applicability of principal of Rule of Law.

Conclusion

This paper set out to investigate the nature of the international institutions, more particularly that of UN and that of Cyprus matter. Its second purpose was to offer a critique of the interrelationships between the island of Cyprus by way of breaches of rules and conventions in international organisations. This led to the destruction of impartiality in adjudication and policy formulation with the island of Cyprus.

Evidence advanced substantiated the claim that these breaches, in view of the passage of time and changes in world order, have remained intact, thus perpetuating the suffering and injustice inflicted on Turkish nation in Cyprus. The monogram pleaded that world order, in view of shrinkages due to advancement of technology, will eventually have to observe and impose values such as Rule of Law as undertaken and practiced by Western Liberal Democracies if it is to have morally justified existence. Alternatively, in the absence of World Order, without the Rule of Law, it will mean that we have learned nothing from our recent history and deserve to witness the destruction of our current civilisation. Humanity had witnessed destruction of previous twelve cultures so it is not a new danger. Cyprus experience has been going on since 1964. Had lessons been learned earlier in the fundamental issues, then perhaps most of the tragedies of the island and Yugoslavia and other tragedies could have been averted.

Scanned by CamScanner

Notes and Bibliography

[1] Accountability for use of Military Force: International Law and Institutions. American Society of International Law enquiry with the support of Ford Foundation is preparing an enquiry with American universities across America under the supervision of Professor Harold K. Jacobson and Charlotte KU. The said paper was delivered in Cambridge on January 26th 2001.

[2] ibid., page 1, where professor James Crawford described in 1994 International Law as being void of democratic character.

[3] Professor Thomas M. Franck, also Ad hoc Judge of UN International Court of Justice, published an article titled "The Secretary General's Role in Conflict Resolution: Past, Present and Pure Conjecture", *European Journal of International Law*, 1995, Vol. 6, Issue 3.

[4] "Responsibility to the International Community as a Whole." Lecture delivered by Professor Crawford SC, FBA Whewell Professor of Intentional Law and Director of Lauterpacht Research Centre for International Law, University of Cambridge on 5th April 2000.

[5] Ahmet Mustafa Osam, B.A (Hon) M.A Comp Law. Jurist, London. "Philopshy Enquiry into the Fall of Republic of Cyprus and Rise of TRNC." In the *Proceedings of the Second International Congress for Cyprus Studies*, Vol. 1a, pp. 37-45, edited by İsmail Bozkurt. Hüseyin Ateşin, and M. Kansu, Centre for Cyprus Studies, Eastern Mediterranean University, 1998.

[6] On June 2-6, 1999, a conference was held at Eastern Mediterranean University, Gazimagusa, under the title "Cyprus: The Supremacy of Law, Political Realities and the Need to Adopt to Changes." Professor Dieter Blumenwithz of International and German Constitutional Law and Political Sciences delivered a paper titled "Cyprus Political and Legal Realities." "The political and legal realities in the Cyprus issue are indeed ignored by the international community."

[7] Michael Stephen (1992). *The Cyprus Question. A Concise Guide to the History, Politics and Law of the Cyprus Question*, London: Metor Print. Ltd. ISBN 0 9540840-0-4 www.metorprint.co.uk

[8] Ahmet Mustafa Osam B.A (Hon) M.A Comp Law. Jurist. London. "An enquiry into the nature of impediments to a negotiated settlement on the Island of Cyprus between the years 1959-2000." In the *Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies*, Vol. 3, pp. 157-168, edited by İsmail Bozkurt, Centre for Cyprus Studies, Eastern Mediterranean University, 2000.

[9] The Cyprus Conspiracy, published in 1999 by IB Tauis & Co Ltd.

[10] On 8th November 2001, a panel discussion was held in the Turkish Embassy in London under the title "Why Cyprus Entry into the European Union Should be Illegal?" Keynote speech was delivered by Professor Mendelson, on page 3 of the book published by Turkish Embassy, London. ISBN 09540675-2-5.

[11] UN Charter Chapter V. Articles 23 to 32, dealing with Composition, Function and Power, Voting and Procedure.

[12] Michael Morgan (1997). *Rauf Denktas at the United Nations. Speeches on Cyprus.* Ecothen Press.

[13] ibid, pages 12 and 23

[14] *Past Masters of Illegality*, published by CYREP, July 2000, page 47.

[15] ibid.

[16] Ümit Haluk Bayülken (2001). *Cyprus Question and the United Nations.* (2nd print of third edition). CYREP Publication.

[17] Professor Dieter Blumenwithz of International and German Constitutional Law and Political Sciences delivered a paper titled "Cyprus. Political and Legal Realities"

Scanned by CamScanner

published in the *Perceptions Journal of International Affairs*, Sept-Nov 1999, Vol. IV, Number 3.

[18] On 8th November 2001, a panel discussion was held in the Turkish Embassy in London under the title "Why Cyprus Entry into the European Union Should be Illegal?" Ahmet Mustafa Osam raised a question for the panel : "As there is a legal dispute on Cyprus, which court should arbitrate?" There was no direct answer except confirmation of existence of a Security Council's decision which could have been challenged but was not. Professor Dodd's answer appears on page 39 of the book published by Turkish Embassy, London. ISBN 09540675-2-5.

[19] Michael Moran (1997). *Rauf Denktas at the United Nations. Speeches on Cyprus.* Ecothen Press, p.23.

[20] Prof. James Crawford "Responsibility to the International Community as a Whole." Lecture delivered in Cambridge University, on 5th April 2000. See www.cambridge.law

[21] *Indiana Journal of Global Legal Studies* has an excellent website with articles under the grouping of Democratic Governance and International Law; includes Prof Martin Shapiro's article of "Globalisation of Law"; Foreign Affairs has articles and reviews of Dr. Kissinger.

[22] *Pure Theory of Law* by Kelsen. University of Berkley, 1967.

[23] "Responsibility to the International Community as a Whole." Lecture delivered by Professor Crawford SC, FBA Whewell Professor of Intentional Law and Director of Lauterpacht Research Centre for International Law, University of Cambridge, on 5th April 2000.

Scanned by CamScanner

Housing and Land in a New Cyprus

Malcolm J. FISK*

1. Introduction

Whatever the nature of a political solution to the problems of Cyprus, it is clear that it must address the issue of housing and land. The issue, however, is not just one that relates to the broader demography of the island that is concerned with the numbers and locations of Greek and Turkish Cypriots. It is arguably much more fundamental and relates to people's understanding of housing as 'home'. In the event of a political settlement that will create a new Cyprus, such feelings about 'home' are likely to be a factor in determining the predisposition of displaced households or their descendants to return to or near to their communities of origin.

In the first instance, therefore, this paper considers what housing and land means to both Greek and Turkish Cypriots. It then addresses issues relating to the dislocation that took place in the period up to and including 1974 and subsequent developments that have affected refugee populations. Finally it considers, in the context of the Ghali set of ideas, the implications that need to be reflected upon as progress is made towards a settlement to the Cyprus question.

2. Housing and Land

The fact that housing and land hold a place in the hearts of both Greek and Turkish Cypriots comes as no surprise in view of the focal and traditional place that they have had within family and community life. Housing and land have provided shelter and economic security. They have played an immeasurable part in helping to define personal identity and status. And each have gathered additional poignancy where they have been lost ... providing a reference point associated with feelings of regret, nostalgia, frustration and resentment directed against those deemed to have been responsible for their loss. And while such feelings are strongest among those directly affected by the dislocations of the 1960s and 1970s it is entirely natural that similar feelings are expressed and felt by their kin, i.e. those responsible for carrying on family names and traditions.

As noted by Zetter (1998), 'home represents not just physically bounded space but a living organism of relationships and traditions stretching back to the past. It is a symbolic representation of an inherited order, of status. The house distills the history and life of the family which is lost by forced exile.' The Greek Cypriot government has asserted that housing 'is looked upon as a symbol of social status and economic prosperity' (Republic of Cyprus, 2001).

2.1 Refugees

The feelings of displaced Greek Cypriots were well explored by Loizos (1981) in his authoritative exploration of the experience of refugees who left the village of

* Insight Social Research Ltd., Centre for Business, UK

Scanned by CamScanner

Argaki (south east of Morphou / Guzelyurt), now Akçay in the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC). His study, in demonstrating a clear appreciation of the social and economic dynamics of that small community, enables an understanding to be obtained of the impact of those sudden and awful events of 1974 on the feelings of those affected.

Argaki, it should be noted, was, in 1968, a largely Greek Cypriot village. It had a population of some 1,500. About 50 mostly older Turkish Cypriots also lived there. In the past it seems that Argaki had been a typical 'mixed' village though throughout the twentieth century there had been a steady increase in the respective Greek Cypriot and a decrease in the Turkish Cypriot populations therein (Loizos, 1981). The village was, in other words, destined to follow the path of other 'mixed' villages, the overall number of which was noted by Asmussen (1996) as declining from over 300 in 1891 to just 114 by 1960.

The people of Argaki enjoyed good lives. Though the village supported more people than it had done in previous decades, villagers in 1970 had better diets and lived in more comfortable circumstances than had previously been the case. The poorest owned their own homes 'however modestly appointed' (Loizos, 1981). To be rendered homeless by the events of 1974 must be considered in this context.

By contrast the homelessness of many Turkish Cypriots was part of a two stage process. For some the main dislocation took place in 1974 but others had left homes in the preceding decade on account of the effects of inter-communal violence, fear and intimidation.

There is no comparable study to that of Loizos which has explored the feelings of Turkish Cypriots who were displaced. The explanation probably lies in a) the smaller numbers affected, albeit that these represented a relatively high proportion of the Turkish Cypriot population; b) the longer period over which displacement took place; and c) the greater ease by which resettlement was achieved (due to the number of Greek Cypriot owned properties that were, after 1974, available for occupation). That many Turkish Cypriots shared with Greek Cypriots the deprivations and psychological traumas of being refugees is, however, indisputable.

2.2 Meeting the Needs

The housing initiatives that, after 1974, sought to meet the needs of Greek and Turkish Cypriots were, of necessity, substantial. The respective displaced populations of both communities had to both deal with the psychological trauma of having lost their homes and cope in often overcrowded, temporary and/or make shift accommodation.

Not unnaturally, as noted by Shekeris (1998), the immediate predisposition of the Greek Cypriot government was to focus on fulfilling the basic survival needs of refugees. This was co-ordinated by the Special Service for the Care and Rehabilitation of Displaced Persons. Subsequently they moved towards bringing about the provision of 'long-term housing services', through the implementation of a major housing programme. Key elements of that housing programme within

Scanned by CamScanner

the Republic of Cyprus have been comprehensively documented by Zetter (1981 and 1986).

Zetter (1981) observed that the government's actions represented a continuation of the pattern that had been evident before 1974. He affirmed that 'without the invasion, Government involvement would have undoubtedly increased to some extent and would probably have been indirect (through fiscal policies) as much as interventionist (through planning control and housing construction). But... the displacement of such a large proportion of the population demanded a radical and instant transformation of the government's role in housing'. Prior to 1974 Zetter (1981) noted that there 'was little public sector involvement in housing policies or construction programmes or indeed the broader planning context of housing policies'. Just 800 dwellings for low income families had been built between 1954 and 1974.

The earliest interventions to provide housing for displaced Greek Cypriots after 1974 involved the construction of temporary accommodation (tents and pre-fabricated shelters). The house-building programme swiftly followed. By 1980 over 10,000 dwellings had been built on estates, mainly near Nicosia, Larnaca and Limassol but with 'rather greater numbers near Larnaca to absorb the large refugee population from Famagusta' (Zetter, 1981). According to Zetter the dwellings were 'deliberately built to a high standard to assure durability and having in mind the possibility of using the accommodation for low income groups when a political solution is found'. A rate of public sector housing development of 40 a year prior to 1974 had become one of 2000 a year in the ensuing period. What had been a context in which people had been generally able to meet their own housing needs had been transformed (Fisk, 2000).

The direct provision of housing was not, however, simply a matter meeting the needs of refugees. A political point was being made at the same time. The housing developed by the Greek Cypriot government was rent-free as a reflection of the refugee status of its occupants. It is still designated as such. Legal title has, however, now been afforded to those families living in government estates and who were assisted (by grants and loans) in self-help housing where developments were not on Turkish Cypriot land (Hadjiyanni, 2001). A negative outcome of specific provision for refugees was their stigmatisation and poor integration with the wider community (Zetter, 1986). That the former villagers of Argaki felt stigmatised by the label 'refugee' was by Loizos (1981).

What Zetter (1986) referred to as the Greek Cypriot government's 'ambitious policy for the construction of permanent dwellings' was accompanied by financial support, in the form of grants and loans, to support housing which people would build themselves; an assisted purchase scheme for flats; and the issuing of licenses for people to occupy property vacated by Turkish Cypriots. Entitlement to assistance was determined according to the size and value of housing and land lost, together with needs arising due to household size. By 1980, Zetter (1981) calculated that the housing needs of 110,000 Greek Cypriot refugees had been met. Others had found accommodation to buy or rent in the private sector or had emigrated.

Scanned by CamScanner

The size of the challenge was such that Greek Cypriots from some communities could not readily be accommodated close to each other. Hadjiyanni (2001) noted that '42 new communities were formed with people unknown to each other and from different socio-economic backgrounds'. At least part of people's support networks were, as a consequence, often compromised and may have served to exacerbate trauma and reinforce refugee identities.

With the main problems (in terms of shelter) having been addressed, the housing policy emphasis of the Greek Cypriot government shifted away from direct provision. Zetter (1981 and 1986) lamented, however, that the direct provision of housing had probably tended to increase 'or at least consolidate' refugee dependency. In addition he suggested that the way in which support to displaced households had been prioritised split up families and cut 'across the timeless and seamless web of community identity and the inherited social conventions of each village'. Subsequently, government sponsored initiatives involving the direct provision of housing continued in 'villages bordering areas occupied by the Turkish forces' (Ministry of the Interior, 2000).

The system devised for meeting the housing needs of Turkish Cypriot refugees, in what was to become the TRNC, had parallels with that pursued in the Republic of Cyprus. A points system was applied which determined property entitlement based on that which householders had previously (Morvaridi, 1992). By 1993 property had been issued to over 24,000 households through this mechanism (Örek, 1995). This most certainly made a major contribution to overcoming the problems faced by those who had been displaced. It is important to note, however, that property was also allocated outside the points system to a) people coming to northern Cyprus from mainland Turkey for the purpose of work; b) Turkish Cypriots who had left Cyprus before 1974 and wished to return; and c) Turkish Cypriots who had lost relatives during the hostilities.

That there was additional flexibility to permit this in northern Cyprus follows the fact that the number of Greek Cypriot households displaced therefrom exceeded that of Turkish Cypriot households displaced from the south. And while some properties were unsuitable for occupation or were poorly located there was, at least a nominal surplus of housing. This helped to facilitate the resettlement of households near to others from their former communities. Morvaridi (1992) gave the example of Aydinkoy, then Prastyo, a Greek Cypriot village that was resettled mainly by Turkish Cypriots from Malya (near Limmassol) and for whom, therefore, there was the possibility of renewing or continuing old friendships, customs, traditions and business relationships.

That same surplus of properties, however, gave scope for the immigration of settlers from mainland Turkey. Morvaridi (1993) put the number of such settlers at between 25,000 and 30,000. Most were settled in former Greek Cypriot villages (like Aydinkoy, noted above), particularly on the Karpas peninsula. There was, however, still perceived to be a need for some new house construction. The government in northern Cyprus, therefore, supported housing initiatives that led to the erection of over 1,500 dwellings between 1984 and 1992 (Gazioglu, 1996). By 1996 more than 1,000 more had been added. Most were in Lefkosa (Nicosia).

Scanned by CamScanner

The fact that there is some commonality between the responses of the Greek Cypriot government and that taken by the government of the TRNC (and the preceding administration in northern Cyprus) was observed by Fisk (2000). He surmised that an agreement had been reached by both parties that had been pushed for by the United Nations and other brokers for peace. Each system, he pointed out, offered incentives, through grants and loans, to help people to help themselves. In this way recognition was being given to the means by which housing provision could be made without substantial government expenditure. At the same time help was being given to meeting people's aspirations to owner-occupation.

3. States of Division

As is widely acknowledged, some parameters that could underpin a settlement of the Cyprus question have been in place for many years. In terms of housing and land it is generally recognised, for instance, that there can be no return to the settlement pattern which saw co-existence, over many centuries, between Greek and Turkish Cypriots. This means that there is acceptance, on both sides of the dispute, that there will be a territory on the northern side of Cyprus, that will be governed by Turkish Cypriots. Former resolutions of the United Nations (e.g. resolutions 3212, XXIX and 3395, XXX of 1975) asserted that refugees should return to their homes are, therefore, rendered invalid (see Economides, 2002).

This simple statement, however, leaves several important questions to be answered before the form of that territory in terms of its geographical boundaries and the powers of its' government in relation to any federal structure on the island can be determined. A precondition for answering these questions is that a clear, realistic and manageable framework is in place to a) deal fairly with unmet claims regarding property lost by displaced Greek Cypriots and Turkish Cypriots; b) facilitate some re-settlement in or near communities of origin; and c) ensure the ongoing stability of the new territories.

The success of any political formula relating to such matters hinges on the eventual truth about estimates of the number of displaced people (or their descendants) who would, given the opportunity, return to or near to their communities of origin. This, in turn, depends on the extent to which people might act on an expressed wish and the nature of the administrative frameworks that would control and, where appropriate, restrict such movement.

While some caution needs to be exercised in considering the views of the politicians on such matters the political context is one that has and will continue to influence the personal beliefs of both Greek and Turkish Cypriots and their aspirations to 'return'. For Greek Cypriots, Hadjipavlou-Trigeorgis (1998) pointed to the fact that 'a great deal of loss has not been addressed, let alone accepted or mourned' and lamented that 'often the leaderships or other interested parties politicize the pain'. As a result she considered that 'Greek Cypriots' memories of the lost villages and towns are marked with nostalgia and an over-emphasis on past peaceful co-existence.' She challenged 'the misguided Greek Cypriot macro-level claim that once a political solution is found the two

Scanned by CamScanner

communities will have no problem to live together again!' (her emphasis). Exacerbating the pain are government supported education programmes under titles such as 'I Know, I Don't Forget and I Struggle', one of the aims of which was noted as to 'cultivate the hope and longing for the *(sic)* return' (Hadjiyanni, 2001).

In such a context the expressed wish among Greek Cypriots to return may be high, especially among older people for whom such memories carry the greater poignancy and are associated with the greater direct suffering. Such wishes will also relate to a desire to counter the felt status of a refugee 'consciousness'. This felt status was noted by Hadjiyanni (2001) as evident among 37% of the children of Greek Cypriots who were displaced in 1974. The actual number of returns will, of course, be less than that indicated in people's expressed wishes and may, paradoxically, be determined by the extent of freedom that they would be able to exercise in, for instance, visiting the graves of their ancestors. In other words, if people feel that they have the freedom to travel and are secure in so doing, the desire to return to live in or near their former communities might be diminished.

.For Turkish Cypriots similar emotions prevail. But, as also noted by Hadjipavlou-Trigeorgis (1998), the experience of many of them was different and tends to focus on the period before 1974. There has, therefore, been a longer period during which many Turkish Cypriots who were displaced have been able to lay to rest their 'myths' (see below) of the past. The transitions for some Turkish Cypriots may, in any case, have been easier given the surplus of housing that was, as noted earlier, available in northern Cyprus. With regard to the possibilities of returning to or near to their former homes, Hadjipavlou-Trigeorgis (1998) affirmed that 'many Turkish Cypriots ... say that they will not live in the south in their former towns and villages'. This perspective is endorsed here with anecdotal evidence pointing to a settled population in the TRNC that is wary of any solution to the Cyprus question that could be seen as reducing the security they perceive themselves as now having.

The issue of 'return', or rather the effect of Greek Cypriots having been displaced for over an increasing period (now over a quarter of a century), was also explored by Zetter (1998). He noted that in trying to make a new life 'the past is reconstructed in a mythical form which becomes the basis for subsequent strategies of adjustment and transition ... The myth is either reproduced or replaced depending on whether the aspiration is to return'. For him, therefore, a diminished desire to return is associated with replacement of the myth. In terms of expressed wishes he suggested that 'all hold to the *notion*' (my emphasis) 'of return but they offer few tangible indications of their temporary status two decades after the diaspora.'

For the sons and daughters of Greek Cypriots who were displaced, Zetter (1998) pointed to 'defining moments' that signaled the making of adjustments and a reduction the intensity of the myths of the old way of life. These were exemplified in the burial of parents and the building of dowry houses for children getting married. These acts he saw as serving to anchor families in the south and create new and important reasons for them to accept the permanence of their transitions. The second generation, Zetter observed, 'have only inherited

Scanned by CamScanner

the roots of the past by proxy ... (and) are less likely to return, at least as permanent residents'. In recognition of this he noted that the political emphasis of the Greek Cypriot government appeared to have shifted from one concerned to facilitate 'returns' to one concerned with the restoration of rights and the provision of compensation for losses. In such a context he saw refugee housing as maintained in the Republic of Cyprus as increasingly anachronistic 'symbols of uncertainty' that represented a barrier to the completion of people's transitions to a new status.

Looking at the issue of 'returns' from the Greek Cypriot point of view, Stavrinides (1999) took his reference point as the map put forward in 1992 as part of the 'set of ideas' proposed by Dr Boutros Boutros Ghali, the then United Nations Secretary General. This saw a ceding of land currently within the TRNC, including the fertile area around Morphou (now Guzelyurt). It also saw the opening up to Greek Cypriots of Varosha, the formerly populous southern suburb of Famagusta (Magusa). The proposal still carries the endorsement of the United Nations Security Council. The *quid pro quo* for ceding such territory and for the dis-establishment of the TRNC was the creation of an autonomous Turkish Cypriot governed area with appropriate guarantees regarding its security. To be and remain a Turkish Cypriot governed area requires, of course, some restrictions, facilitated by any political settlement, on the return migration of Greek Cypriots.

The Ghali ideas assume that the Turkish Cypriot governed area would comprise 29% of the island (after exclusion of the British sovereign bases). Stavrinides (1999) noted that 'the area which would be given over to the Greek Cypriot side ... in 1974 was inhabited by about 78,500 Greek Cypriots - about half of all refugees'. He estimated that some 100,000 Greek Cypriots who had been displaced in 1974, or their descendants, would be eligible to return and 'take possession of their homes and properties'. His best guess was that just half of these want to do so, most of whom would be old. The Ghali map would see Argaki (now Akçay) returned as one of the communities in areas that are contiguous with the current area governed by the Republic of Cyprus. A small number of villages in the Karpas would also be transferred. The four more urban communities of Varosha, Morphou (Guzelyurt), Lysi (Akdogan) and Vatili together constitute, in terms of former population, half of the areas to be transferred (Economides, 1997).

Stavrinides (1999) did not speculate further regarding how many of those who would want to return would take active steps to do so. He did, however, point to the Famagusta (Magusa) area as the main area of return migration. This would, it is suggested, probably being achievable with relatively little acrimony given the fact that much of the area has remained unoccupied in the aftermath of the events of 1974. It would, however, require very substantial investment ito regenerate the area. More difficult (as noted by Stavrinides) would be the area of Morphou (Guzelyurt). In respect of the latter he suggested that 'it may be possible to create a physically and socially united urban centre, split into two municipalities of Morphou and Yeni Guzelyurt, each belonging to a different federated state.'

Scanned by CamScanner

4. Discussion

Issues of housing and land are crucial to any settlement of the Cyprus question. The context is one, however, where agreement on matters of housing and land according to the framework put forward in the Ghali set of ideas may be increasingly realisable. This is signaled in the work of various researchers and the fact that, with the passage of time, the wish to 'return' is diminishing. In recognition of this Zetter (1998) pointed to the political perspective among Greek Cypriots shifting from one concerned more with returning and reclaiming what had been lost, to one concerned more with the restoration of rights and receipt of compensation for those losses. And though a matter for more detailed study, it is interesting to note that according to Stavrinides (1999) 'at current value the Turkish Cypriot property left in the south roughly corresponds to the Greek Cypriot property left in the north'.

If part a resolution of the Cyprus question were to be based on the Ghali set of ideas, the resettlement of thousands of Greek Cypriots would be facilitated, for most in the areas of their choosing. Varosha would be likely to be particularly attractive and could become a jewel of a new town with immense commercial potential. This would be largely based on tourism and would, in all likelihood, enable a return to the economic prosperity that was evident, at least for Greek Cypriots, in the years prior to 1974. And in a context which recognises the need to safeguard the Turkish Cypriot governed territory, Stavrinides (1999) has pointed to the Greek Cypriot perspective as one that would accept some restrictions on return migration, subject to their agreement on other elements of the 'package settlement'.

The resolution of problems of housing and land in accordance with the above cannot be done, however, without some consideration of the position of settlers in the TRNC who came from mainland Turkey. That most might reasonably be permitted to stay within a new Turkish Cypriot governed territory is both logical and humane given, for many, their acquired TRNC citizenship. It must be recognised, furthermore, that their presence compensates for the population losses that occurred through the out-migration of Turkish Cypriots. These were estimated at 48,000 by Economides (2002).

The political agenda that led to the in-migration of mainland settlers must, in other words, be set aside. It might, however, be appropriate to facilitate the return of some to mainland Turkey in order to release housing and land for a) the return migration of Greek Cypriots to the ceded areas or, in some cases, to the Turkish Cypriot governed territory; and b) the migration of some Turkish Cypriots from the ceded areas. That we do not know the views of settlers from mainland Turkey on such matters was noted by Stavrinides (1999). That we need to know their views and also those of displaced Greek Cypriots and Turkish Cypriots is also clear.

The tentative conclusion is one, therefore, where the Ghali set of ideas, at least in relation to housing and land, appear to be reasonably balanced between Greek Cypriot and Turkish Cypriot interests. With the defining of a Turkish Cypriot governed territory, furthermore, the indications are that the desired levels of 'return' migration of Greek Cypriots are declining. The enforcement of

Scanned by CamScanner

restrictions on return migration would, therefore, not engender a degree of anger or hostility that would formerly have been the case. The ability to visit old places and pay respect to past family members would, in addition, help in the disassembly of the myths (noted by Zetter, 1998) that have served to intensify feelings of loss. This would, therefore, help Greek Cypriots to come to terms with a new status quo on the island. Most people, in other words, despite expressing a wish to return, would (subject to suitable recompense for housing and land lost) be likely to be content staying put.

Meanwhile, those programmes of housing development and the financial assistance given to displaced households in the Republic of Cyprus and the northern Cyprus in the wake of 1974 will have played an important part in improving the island's housing infrastructure. And finally, the 'refugee housing' in the south could find its proper place as housing to rent for low income households.

References

Asmussen, J. (1996). "Life and Strife in Mixed Villages: Some Aspects of Inter-Ethnic Relations in Cyprus Under British Rule", *The Cyprus Review,* 8(1), pp.101-110.

Economides, C. (1997). "Cyprus Problem Solution Prospects", Nicosia www1.cytanet.com.cy/cyprus-problem/body.htm.

Economides, C. (2002). "The Solution of the Refugees and their Properties. Issue of the Problem of Cyprus on the Basis of the First Protocol of the European Convention of Human Rights", Nicosia www1.cytanet.com.cy/cyprus-problem/body.htm.

Fisk, M. J. (2000). "Observations on Housing Policy and Practice Frameworks in Cyprus", Proceedings of the Third International Congress on Cyprus Studies, Eastern Mediterranean University, Gazimagusa 13th-17th November, pp.527-549.

Gazioglu, T. (1996). "Social Housing in the Turkish Republic of Northern Cyprus", *Kibris IV*, 5.

Hadjipavlou-Trigeorgis, M. (1998). "Different Relationships to the Land: Personal Narratives, Political Implications and Future Possibilities in Cyprus". In V. Calotychos (Ed.). *Cyprus and its People: Nation, Identity and Experience in an Unimaginable Community 1955-1997*, Boulder: Westview Press.

Hadjiyanni, T. (2001). "The Persistence of Refugee Consciousness - The Case of Greek-Cypriot Refugees", *The Cyprus Review*, 13(2), pp.93-110.

Loizos, P. (1981). *The Heart Grown Bitter: A Chronicle of Cypriot War Refugee.* Cambridge: Cambridge University Press.

Ministry of the Interior (2000). "About Cyprus: Housing", Press and Information Office, Lefkosia (Nicosia) www.pio.gov.cy/cyprus/society/housing.htm

Scanned by CamScanner

Morvaridi, B. (1992). "Resettlement, Demographic Change and Resource Use (Cyprus)" Development and Project Planning Centre, University of Bradford.

Morvaridi, B. (1993). "Demographic Change, Resettlement and Resource Use". In C.H. Dodd (Ed.). *The Political, Social and Economic Development of Northern Cyprus*. Huntingdon: The Eothen Press.

Örek, A. S. (1995). "Iskan ve Yerlesme Düzeni" Adana-Koop Toplu Calisma, 5-9 Temmuz, Girne.

Republic of Cyprus (2001). "National Report of the Republic of Cyprus: Overall Review and Appraisal of the Implementation of the Habitat Agenda", Special Session of the United Nations Assembly 6th-8th June.

Shekeris, A. (1998). "The Cypriot Welfare State: Contradiction and Crisis", *The Cyprus Review*, 10(2), pp113-134.

Stavrinides, Z. (1975). *The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood*, Publisher unstated.

Stavrinides, Z. (1999). "Is a Compromise Settlement in Cyprus Still Possible? Visiting the Ghali 'Set of Ideas'", *The Cyprus Review*, 11(1), pp.11-32.

Zetter, R. (1981). *Housing Policy and Social Change in Cyprus 1960-1980: The Reactions to Political Instability*, Working Paper No.56, Dept. of Town Planning, Oxford Polytechnic.

Zetter, R. (1986). "Rehousing the Greek-Cypriot Refugees from 1974 – Dependency, Assimilation, Politicisation". In J. T. A. Koumalides (Ed.). *Cyprus in Transition 1960-1985*, London: Trigraph Ltd.

Zetter, R. (1998). "We are Strangers Here - Continuity and Transition: The Impact of Displacement and Protracted Exile on the Greek Cypriot Refugees". In V. Calotychos (Ed.). *Cyprus and its People: Nation, Identity and Experience in an Unimaginable Community 1955-1997*, Boulder: Westview Press.

Scanned by CamScanner

Uluslararası Hukukta Objektif Rejim (Statü) Yaratan Antlaşmalar ve 1959-1960 Kıbrıs Antlaşmaları

Kudret ÖZERSAY*

Giriş

Antlaşmalar hukukunun en temel kurallarından biri, *pacta tertiis nec nocent nec procunt*'dur. Bu klasik kural uyarınca bir antlaşma, sadece taraf devletler arasında (*inter partes*) hukuksal etki doğurur ve ona taraf olmayan devletler bakımından hak ve yükümlülük yaratmaz. *Pacta tertiis* Roma hukukundaki "sözleşme" kavramından esinlenir ve devletlerin bağımsızlığı ve egemen eşitliği ilkeleri temeline oturtulmuştur (Chinkin, 1993: 26). İlke olarak, antlaşma kökenli hukuk kuralları üçüncü devletler bakımından *res inter alios acta* olarak kabul edilmektedir. *Pacta tertiis* kuralının uluslararası hukukun en eski kurallarından biri olduğu bilinmektedir. Pek çok uluslararası metin bu saptamayı doğrular niteliktedir. Örneğin, Antlaşmalara Dair Harvard Taslak Sözleşmesi'nin 18. Maddesi (paragraf b), bir antlaşmanın kendisine taraf olmayan bir devleti yükümlülük altına koyamayacağını vurgulamaktadır (Harvard Draft, 1935: 661). Antlaşmalar hukukunun önde gelen isimlerinden Lord McNair, 1961 yılında bahse konu paragrafı *lex lata* olarak tanımlamıştır (McNair, 1961: 309). Benzer yaklaşım, bu kez üçüncü devletlerin elde edecekleri haklar bakımından 1928 Havana Sözleşmesi'nin 9. Maddesi'nde de yer almıştır (Havana Convention, 1928: 1206). Pek çok yazar, *pacta tertiis* kuralının varlığını doğrulayan çok sayıda uluslararası yargı ve hakemlik kuralına işaret etmektedir (Jennings and Watts, 1992: 1261 ve Chinkin, 1993: 27). Tüm bu verilere Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK) tarafından, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi hükümleriyle ilgili olarak yapılan yorumdaki ifadeler eklendiğinde, *pacta tertiis* kuralının yapılageliş karakteri netlik kazanır. UHK, devletlerin egemenliğine ve bağımsızlığına dayalı bu tür bir genel kurala ilişkin olarak "neredeyse evrensel bir uzlaşının" belirdiği görüşünü taşımaktadır (ILC Yearbook, 1966: 226).

1. Objektif Rejim (Statü) Yaratan Antlaşmalar

Pacta tertiis konusundaki bu görüş birliği yanında, bu kuralın belirli birtakım istisnaları olduğu da kabul edilmektedir (Chinkin, 1993: 27). 1969 Viyana Sözleşmesi hükümleri hazırlanırken, *pacta tertiis* kuralına istisna oluşturabilecek nitelikte birtakım hükümlerin Sözleşme'ye dahil edilmesiyle ilgili tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar, 1969 Viyana Sözleşmesi öncesinde, kimi ülkesel düzenlemelerin ya da birtakım ülke parçalarına bir "statü" kazandıran antlaşmaların, *pacta tertiis* kuralının istisnası olarak kabul edildiğini göstermekteydi (Chinkin, 1993: 31). Bu tartışmalar sonunda, antlaşmaların

* Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Devletler Hukuku Araş. Gör., Türkiye

Scanned by CamScanner

üçüncü devletlere etkisi konusunda 1969 Viyana Sözleşmesi, şu düzenlemeleri içermiştir:

34. Madde uyarınca bir antlaşma, rızası olmadan üçüncü bir devlet için ne hak ne de yükümlülük yaratır. Fakat bu madde, taraf olan ve olmayan devletlerin rıza göstererek taraf olmayanlar bakımından yaratabilecekleri hak ve yükümlülüklere halel getirmemektedir. Çünkü 35 ve 36. Maddelerde, bu nitelikte haklar ve yükümlülükler ayrıca ele alınmıştır. 35. Madde, bir antlaşma hükmünün bir üçüncü devlet bakımından yükümlülük yaratabilmesi için, antlaşmanın tarafı olan devletlerin bu yönde niyet belirtmelerini ve üçüncü devletin de bahse konu yükümlülüğü açıkça ve yazılı olarak kabul etmesini zorunlu kılmaktadır. 36. Madde'de yer alan hüküm gereği, üçüncü devletler için taraf olmadıkları bir antlaşmadan kaynaklanacak haklar bakımındansa, yükümlülüklere oranla daha farklı bir yöntem kabul edilmiştir. Buna göre, üçüncü devletler bakımından bu şekilde hak ortaya çıkabilmesi için, antlaşma taraflarının bu yönde niyet belirtmeleri ve kendisi bakımından hak doğacak olan üçüncü devletin de rıza göstermesi gereklidir. Fakat antlaşma başka türlü öngörmüyor ve aksi belirtilmiyorsa bu rıza verilmiş kabul edilecektir. Yani haklar bakımından üçüncü devletlerin üstü kapalı rızası yeterli görülmektedir (Mad. 36/1).

1969 Viyana Sözleşmesi'nde yer alan bu düzenlemeler, tarafların rızasına dayalı olarak ortaya çıkabilecek irade uyuşmasıyla *pacta tertiis* kuralına istisna oluşturabilecek durumlara işaret eder. Yani sonraki ortak irade ile adeta yeni bir antlaşma bahis konusu olur. Sözleşme'de yer alan bir diğer istisna, uluslararası hukuk kaynakları arasında yerleşmiş bulunan bir ilişkiden doğar ve yine taraf olan ve olmayan devletlerin rızalarıyla yakından ilgilidir. 38. Madde, Sözleşme içerisinde üçüncü taraflara dair düzenleme getiren maddelerin (Mad. 34-37), bir antlaşmada düzenlenen bir kuralın, uluslararası hukukun yapılageliş kuralı şeklinde bir üçüncü devlet bakımından bağlayıcı hale gelmesini engellemediğini hükme bağlar.

38. Madde'de atıfta bulunulduğu üzere çok-taraflı antlaşmalar, değişik şekillerde yapılageliş kurallarına dönüşebilir ve üçüncü tarafları da bağlayabilir. Bu yöntemlerden biri, antlaşmanın, önceden yapılageliş niteliğini kazanmış olan bir kuralın "delili"ni oluşturması veya ortaya çıkmış olan bir kuralı "kristalize" etmesidir. Bunu anlayabilmemize imkan veren farklı birtakım belirtiler bulunmaktadır. Antlaşma metninde, sözü edilen işlevin açıkça yer alması, bu belirtilerden biridir. Örneğin, 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi'nin 1. Maddesi, Sözleşme'nin taraflarının, soykırımın bir uluslararası hukuk suçu olduğunu teyit ettiklerini yazmaktadır. Yine 1958 tarihli Cenevre Açık Deniz Sözleşmesi'nin girişinde benzer ifadelere yer verilmiştir (Mendelson, 1998: 295-298).

Aslında, antlaşma metninde doğrudan yapılageliş kuralını açıklayan bir nitelikten söz edilmesi, çok sık rastlanan bir durum değildir. Örneğin, Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davası sırasında tartışma konusu olan Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nde bu türden bir ifade yer almamış olmasına rağmen, Danimarka ve Hollanda, "UHK'nun çalışmaları, hükümetlerin bu çalışmalara yönelik tepkileri ve Cenevre Konferansı tutanakları yoluyla, ortaya çıkmakta olan yapılageliş kurallarının tanımlanması ve güçlendirilmesi süreci"nden söz ederek, bu yapılageliş kuralının, Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nin konferansta kabul

Scanned by CamScanner

edilmesiyle "kristalize" olduğunu ileri sürmüşlerdir (Baxter, 1970: 45). UAD, tartışma konusu 6. Madde'yle ilgili olarak bu argümanı reddetmiş olmakla birlikte, bir hükmün yapılageliş kuralını yansıtıp yansıtmadığının belirlenmesinde hazırlık çalışmalarına bakılabileceğini karara bağlamıştır (Baxter, 1970: 46). Bu durumda, yukarıda sözü edilen belirtilerden bir diğerinin, antlaşmaların hazırlık çalışmaları olduğu söylenebilir.

UAD'nın, Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davası sırasında takınmış olduğu tavır, bir antlaşma hükmünün varolan yapılageliş kuralını yansıtması bakımından dikkat edilmesi gereken bir diğer belirtiyi daha karşımıza çıkarır. Bu, bahse konu antlaşmaya çekince konulabilmesiyle ilgilidir. Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nin 12. Maddesi, tartışma konusu 6. Madde'yi de kapsayan birçok maddeye çekince konulabilmesine imkan tanımaktaydı. Divan, yapılageliş kuralları söz konusu olduğunda, bu kuralların doğası gereği tüm devletlere eşit muamele yapılmasının kaçınılmaz olduğuna dikkat çekerek, 6. Madde'ye çekince konulabilmesinin, bu maddenin yapılageliş kuralını yansıtabilme niteliğini zayıflattığını vurgulamıştır.[1]

UAD tarafından geliştirilen ve bir antlaşma hükmünün yapılageliş kuralını yansıtıp yansıtmadığını anlamamıza imkan veren belirtilerden bir diğeriyse, bahse konu hükmün formüle ediliş biçimiyle ilgilidir. Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davası kararında Divan, yapılagelişi yansıtacak maddenin, "esasen norm yaratan karaktere" sahip olması gerektiğine vurgu yapmıştır (ICJ Reports, 1969: 42, prg. 72). 6. Madde'deki eşit uzaklık yönteminin, aynı maddedeki ifade nedeniyle, kıta sahanlığı sınırlandırmasında anlaşma yoluyla çözüm bulunmasından sonra bir ikincil metot olarak düşünüldüğüne dikkat çeken Divan, eşit uzaklığın "esasen norm yaratan karakter"de olmadığını belirtmiştir. Divan bu karakterin eksikliğine dikkat çekerken, eşit uzaklığın istisnası biçimindeki "özel durumlar"ın anlamı ve kapsamı bakımından, taraf devletlerin görüş ayrılığı içinde olduklarına da vurgu yapmıştır (Mendelson, 1998: 319).

Çok-taraflı antlaşmaların 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 38. Maddesi ışığında üçüncü devletleri bağlayabilmesi bakımından bir diğer yöntem, antlaşma hükümlerinin sonraki devlet uygulaması ve *opinio juris* aracılığıyla yapılageliş kuralı haline dönüşmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu yöntem, yine Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davası sırasında net biçimde ortaya çıkmıştır. Danimarka ve Hollanda, Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nin yapıldığı tarihte Sözleşme'nin 6. Maddesi'ndeki eşit uzaklık ilkesi lehinde bir yapılageliş kuralı belirmemiş ya da bu türden bir yapılageliş kuralı 6 Madde'yle kristalize olmamış olsa dahi, "kısmen Sözleşme'nin kendi etkisi, kısmen de sonraki devlet uygulaması nedeniyle" eşit uzaklık doğrultusunda bir yapılageliş kuralının ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir (Baxter, 1970: 57). Aslında bu iki devletçe ileri sürülen yöntem, başka bazı mahkeme kararlarında da kabul edilmişti (Baxter, 1970: 58-59).

Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davası'nda antlaşma hükmünün, sonraki devlet uygulaması ve *opinio juris* aracılığıyla yapılageliş kuralı halini alması konusundaki iddiayı ele alan UAD, uluslararası hukukta bu türden bir sürecin mümkün olduğunu ve zaman zaman ortaya çıktığını belirterek, bu süreci "yeni yapılageliş kurallarının oluşturulmasında bilinen bir metot" şeklinde

Scanned by CamScanner

tanımlamıştır. Fakat, Danimarka ile Hollanda'nın iddiasını reddetmiştir (Baxter, 1970: 62). Divan ayrıca, bu süreç içerisinde değinilen sonraki devlet uygulaması bakımından da bazı sınırlamaların varlığına dikkat çekmiştir. Buna göre, antlaşma hükmünün yapılageliş kuralına dönüşmesini sağlayacak olan devlet uygulaması, bu antlaşmaya taraf devletlerin uygulamalarıyla sınırlı kalmamalıdır. Yani Divan'a göre, yapılagelişin oluşumu veya tespiti bakımından bahse konu antlaşmaya taraf devletlerin sonraki davranışlarına çok fazla ağırlık verilmemelidir. Çünkü, bu davranış ve uygulamaların, antlaşmadan doğan yükümlülüklerden kaynaklanıyor olması ihtimali oldukça yüksektir (Mendelson, 1998: 315).

1969 Viayana Sözleşmesi'nin 38. Maddesi'yle ilgili olarak, UHK'nun yorumu anlamlıdır. Komisyon, ülkesel ve nehirler veya denizlerle ilgili "rejimler" kuran antlaşma hükümlerinin, diğer devletler tarafından da genel olarak kabul edilmesi sonucunda, yapılageliş yoluyla taraf olmayan devletler açısından da bağlayıcı olabileceğini belirterek, İsviçre'nin tarafsızlığıyla ilgili antlaşmalarla uluslararası nehirler veya su yollarıyla ilgili antlaşmaları, bu duruma örnek olarak göstermiştir (ILC Yearbook, 1966: 230-231). Komisyon ayrıca, hak ve yükümlülüklerin *erga omnes* olduğu "objektif rejim (statü)" yaratan antlaşmaların, ayrı bir biçimde ele alınmasının gerekli olup olmadığını da tartışmıştır. Komisyon'un 38. Madde konusundaki yorumunda aktardığı üzere bu tartışmalar sırasında bazı üye ülkeler, "objektif rejim" yaratan antlaşmaların uluslararası hukukta var olduğunu ve ayrıca ele alınmasının gerekli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu devletler, bahse konu antlaşmalara, kimi ülkelerin veya bölgelerin tarafsızlaştırılmasını veya askersizleştirilmesini, uluslararası nehir veya su yollarında seyir serbestisini ve Antartika'nın statüsünü düzenleyen antlaşmaları örnek olarak göstermişlerdir. Başka bazı devletlerse, bazı durumlarda antlaşmalardan doğan hak ve yükümlülüklerin *erga omnes* etkiye sahip olabileceğini kabul etmekle beraber bunun, antlaşmalar hukukunda yer alan özel bir kavramdan veya kurumdan (*objektif rejim-statü*) kaynaklandığı fikrini reddetmişlerdir. Yapılan tartışmalar sonunda Komisyon, hazırlık çalışmalarına katılan devletlerin genel kabulünün sağlanamayacağını düşündüğünden, "objektif rejim" yaratılması konusunun 38. Madde'den ayrı olarak ele alınmamasına ve bu konuda özel bir hüküm düzenlenmemesine karar vermiştir (ILC Yearbook, 1966: 231).

Komisyon tarafından yapılan yorumda kullanılan ifadelerden de anlaşılacağı üzere, bu konunun Sözleşme metninden dışlanmış olması, uluslararası hukukta bu türden bir kavramın var olmadığını göstermemektedir. Rossenne de, kodifiye edilmiş antlaşmalar hukuku içerisinde "değinilmemiş" konular başlığı altında özetlediği objektif rejim konusunda benzer sonucu vararak, 1969 Viyana Sözleşmesi'nin bu konudaki suskunluğunu bir son nokta şeklinde kabul etmemiştir (Rosenne, 1989: 73-74). Buradaki temel tartışma, sözü edilen "objektif rejim" kuran antlaşmaların bağlayıcı gücünün, yapılageliştен farklılaşan bir yanının bulunup bulunmadığı veya başka bir ifadeyle antlaşmalar hukukuna özgü özel bir kavramdan kaynaklanıp kaynaklanmadığı noktasında yoğunlaşmıştır. Aust tarafından da vurgulandığı üzere Komisyon'un, mevcut maddelerin *erga omnes* etkiye sahip antlaşma kökenli hak ve yükümlülükler

Scanned by CamScanner

konusunda yeterli hukuksal temeli yaratabileceği yönündeki tavrı, literatürde eleştiriye konu olmuştur (Aust, 2000: 209).[2] Antlaşmalar Konusunda Harvard Araştırmaları Taslak Sözleşmesi ve bu çerçevede yapılan yorumlarda da, objektif etkileri bulunan antlaşmaların varlığı kabul edilmiş, fakat bunun, antlaşmalar hukuku ilkelerine dayanmadığına dikkat çekilmiştir. Harvard Taslağı, bu türden bağlayıcılığı bulunan antlaşmaların hukuksal temeli olarak üç ayrı olasılığa işaret etmiştir: a) taraf devletlerin "genel çıkarlar"a hizmet etme niyeti; b) üçüncü devletlerin üstü kapalı kabulü; c) yapılageliş oluşumu.[3]

UHK'nun, 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 38. Maddesi'ne yönelik özetlenen tavrını, daha sonraki kodifikasyon çalışmalarında devam ettirmediği ve objektif rejim yaratan antlaşmalar benzeri durumları dikkate almaya başladığı gözlenmiştir. 1978, Devletlerin Antlaşmalara Ardıl Olmasına Dair Viyana Sözleşmesi'nin 11 ve 12. Maddeleri konusunda UHK tarafından 1974 yılında yapılan açıklamayla, "objektif rejim" terimi kullanılmamış olmakla birlikte, Komisyon'un uluslararası antlaşma ilişkileri bakımından var olan bu olgunun incelenmesinden artık daha fazla kaçınamayacağı ortaya çıkmıştır. UHK burada, özel ülkesel hak ve yükümlülükler yaratan antlaşmalar yaklaşımına yer vermiş ve bu tür antlaşmaların, devletlerin ardıllığı halinde, özel ve istisnai kurallara tabi olmasını teklif etmiştir (Rosenne, 1989: 74). 1996 yılında yürürlüğe giren 1978 Viyana Sözleşmesi'nin "Sınır Rejimleri" başlığını taşıyan 11. Maddesi, sınır oluşturan antlaşmalarla, bir sınır rejimine ilişkin hak ve yükümlülükler kuran antlaşmaların devletlerin ardıllığından etkilenmeyeceğini hükme bağlamıştır. Öte yandan "Öteki Ülkesel Rejimler" başlıklı 12. Madde, belirli bir ülke parçasının yabancı bir ülke yararına kullanılmasına ilişkin yükümlülükler ya da sınırlamalar içeren antlaşmaların da ardıllık işleminden etkilenmeyeceğini ortaya koymaktadır. Fakat aynı Madde'nin 3. Paragrafı, bu hükmün önceki devletin yabancı askeri üsler kurulmasına dair antlaşma yükümlülüklerine ardıllık bakımından uygulanmayacağını da hükme bağlamıştır. Üstelik Uluslararası Adalet Divanı (UAD) da, yukarıda sözü edilen 11. Madde'ye Tunus-Libya Kıta Sahanlığı Davası kararıyla Burkina Faso-Mali Sınır Uyuşmazlığı Davası kararında atıfta bulunmuştur (ICJ Reports, Tunisia/Libya, 1982, prg. 84; Burkina Faso/Mali, 1986, prg. 17).

Bazı antlaşmaların, nitelikleri gereği, taraf olmayan üçüncü devletleri bağlayabileceği fikri, ya da başka bir ifadeyle objektif rejim yaratan antlaşmaların varlığı, antlaşmalar hukukunun önde gelen bazı yazarlarınca da tanınmaktadır. Lord McNair bunlardan biridir. Yazar, bu tür antlaşmaların *erga omnes* etkilerinin, bu uluslararası metinlerin doğalarından ya da içerdikleri ayrıcı yargısal unsurdan kaynaklandığını benimser görünmektedir (McNair, 1961: 255). McNair'in taraf olmayan devletler bakımından da hak ve yükümlülük yaratabileceğini düşündüğü antlaşmaların bir bölümü ulusal hukukta yer alan taşınmaz mal kökenli haklarla yakından ilgilidir. Yazara göre bu tür antlaşmaların ayırıcı özelliği, "rights *in rem*" olarak tanımlanan haklar yaratmaları veya devretmeleridir. Bu çerçevede, bir ülke parçasının ayrılması ya da devrine ilişkin antlaşmalarla sınır antlaşmaları örnek olarak gösterilmektedir. Buna göre, bahse konu antlaşmalar belirli türden sürekli hakları yaratır, fakat yaratılan haklar sonradan kendilerini yaratan antlaşmalardan bağımsız hale gelir

Scanned by CamScanner

(McNair, 1961: 256). Yazara göre benzer niteliklere sahip bir diğer antlaşma grubu "Kurucu ya da yasa koyan antlaşma" şeklinde tanımlanabilir. Yargıç Roxburg'un ifadeleriyle "uluslararası çözümler" (*International Settlements*) şeklinde ifade edilen bu grup, belirli bir zaman ertesinde ve taraf olmayan devletlerin üstü kapalı rızasıyla *de facto* durumu *de jure* hale dönüştüren özel bir karakter taşımaktadır. McNair bu antlaşmaları, objektif rejim yaratan antlaşmalar kapsamına yerleştirmiştir. Bu çerçevede verdiği örnek ise, 1856 tarihinde İngiltere, Fransa ve Rusya arasında akdedilen Aaland Adaları Sözleşmesi'dir. Bu Sözleşme uyarınca, Aaland Adaları silahlandırılmayacak ve bu ülke üzerinde herhangi bir deniz üssüne veya askeri üsse yer verilmeyecektir. Birinci Dünya Savaşı sonunda Aaland Adalarının statüsü, Milletler Cemiyeti Konseyi önüne getirilmiş ve bu tartışmalar sırasında İsveç, bu statüyü yaratan antlaşmalara taraf olmamakla beraber, bir tür uluslararası irtifak hakları kavramından hareketle, bahse konu askersizleştirme durumundan yararlanma hakkına sahip olduğunu iddia etmiştir. Konsey tarafından atanan özel komisyon, irtifak hakkı kavramından kaynaklanan bu yaklaşımı reddetmiş olmakla birlikte, 1856 Antlaşması hükümlerinin "Avrupa Çıkarları" için "özel bir uluslararası statü" yarattıklarını ve bu nedenle antlaşmanın tarafı olmasalar da ilgili tüm devletlerin bu hükümlere uyulması yönünde ısrar etme hakkı bulunduğunu saptamıştır. McNair, Komisyon tarafından kullanılan daha pek çok ifadenin de ("çözümün objektif karakteri"; "Avrupa Hukuku" gibi), bir tür objektif rejim yaratan antlaşmalar fikrini desteklediğini düşünmektedir (McNair, 1961: 259-264).[4]

.McNair'e göre, objektif rejim yaratan bir diğer antlaşma kategorisi, "uluslararası bir yapıya varlık kazandıran" antlaşmalardır. Uluslararası bir antlaşmayla kurulmuş olan Belçika ya da Danzig Serbest Kenti'nin varlığı bu çerçevede ele alınabilir. Buna göre, pek çok Avrupa devletinin taraf olduğu 1839 Antlaşması sonunda kurulmuş olan Belçika'yla ilgili olarak, bu antlaşmanın tarafı olmayan üçüncü bir devletin, kendisinin bu antlaşmanın tarafı olmadığını ve Hollanda'dan Belçika'ya egemenlik devri şeklinde ortaya çıkan bu yapıya rıza göstermediğini belirtmesinin somut bir anlamı olmayacaktır. Yazar, 1919 Versay Antlaşması'yla yaratılmış olan Danzig Serbest Kenti konusunda şu saptamaya yer vermiştir: "üçüncü devletler, antlaşmayla yaratılmış olan yeni devleti tanıma konusunda herhangi bir hukuksal yükümlülük altında değillerdir; fakat bu durum, antlaşmayı ya da ortaya çıkardığı yaratıcı etkilerin (devlet kastediliyor) varlığını görmezlikten gelebilecekleri anlamına gelmemektedir." (McNair, 1961: 264-269).

Waldock da, bazı çekinceleri bulunmasına rağmen, uluslararası hukukta *erga omnes* etkiye sahip bu türden antlaşmaların var olduğu fikrini, UAD'nın Güney-Batı Afrika Davası kararına ve Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın (USAD) Wimbledon Davası kararına atıfla, destekler görünmektedir (Waldock, 1962: 77-78). Bilindiği üzere sözü edilen ilk davada UAD, Güney-Batı Afrika'nın manda rejimini (emirnamesini-*Mandate*) "uluslararası amaca" sahip bir belge şeklinde nitelemiş ve bu rejimi düzenleyen kuralların, "bahse konu ülke bakımından uluslararası bir statü oluşturduğunu" vurgulamıştır (ICJ Reports, 1950: 132). Wimbledon Davası kararında ise mahkeme, Versay Antlaşması'nın 380. Maddesi'nin, Almanya'nın tarafsızlık yükümlülüğüne üstün gelecek şekilde bir

Scanned by CamScanner

"uluslararası rejim" tesis ettiğini ve bu durumun, antlaşmanın tarafı olmayan devletler bakımından da geçerli olacağını saptamıştır (PCIJ Reports, 1923: 22). Bu ifadeleri ayrı ayrı ele alan ve UHK'nun, antlaşmalar hukuku konusundaki dördüncü özel raportörlüğü görevini de yapan Waldock, Komisyon'a sunmuş olduğu üçüncü raporunda açıkça, objektif rejim yaratan antlaşmalar fikrini desteklemiştir (ILC Yearbook, 1964, Mad. 64).

Gerek Waldock, gerekse McNair uluslararası örgüt kuran birtakım antlaşmaların da, üçüncü devletler bakımından hak ve yükümlülük yaratabileceğini, UAD'nın *Reparations for Injuries Case* kararına atıfla dile getirmişlerdir. Divan burada, elli devletin uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak, kendileri dışındaki devletler bakımından da geçerli "objektif uluslararası kişiliğe sahip bir entite" kurabileceklerini vurgulamıştır (Waldock, 1962: 80 ve McNair, 1961: 269-270). Öte yandan O'Connell da, Wimbledon ve Güney-Batı Afrika Davası kararlarına atıfta bulunarak, bazı antlaşmaların taraf olmayan devletlerin kabulünden bağımsız olabileceği sonucuna varmaktadır (O'Connell, 1965: 268).

2. Kaynağa Dair Tartışma

Bu noktada, antlaşmalar hukukuna özgü bir kurum olarak objektif rejim ya da statü konusuna karşı çıkan yazarların görüşlerine değinmek, meselenin özünü anlamak bakımından yararlı olabilecektir. Bu konuda kapsamlı bir değerlendirme yapmış olan Reuter'in görüşleri dikkat çekicidir. Yazarın ilk adımda, herkes tarafından bağlayıcı olduğu iddia edilen bu türden antlaşmaların, *pacta tertiis*'in gerçek istisnaları mı, yoksa antlaşmalar hukuku dışında yer alan başka kurallar mı olduğunu sorgulamaktadır (Reuter, 1995: 121-122). Bu çerçevede ilk olarak "uluslararası *de facto* hükümetler" şeklinde ifade edilen yaklaşım ele alınmaktadır. Bu yaklaşım uyarınca, büyük savaşlar ertesinde galip gelmiş olan devletlerin, çoğu zaman barış antlaşmaları kanalıyla, bir tür "uluslararası toplumun çıkarı" hedefi doğrultusunda hareket ettikleri varsayılmakta ve sınırlı sayıda tarafı olmasına rağmen yürürlüğe koymuş oldukları antlaşmaların, üçüncü tarafları da bağladığı ileri sürülmektedir. Özellikle, 1815 Viyana ve 1856 Paris Sözleşmeleri bakımından gündeme getirilen bu yaklaşım, yukarıda özetlenen ve McNair tarafından ortaya konulmuş olan birtakım örnekleri akla getirmektedir. Aslında bu saptama, UHK'nun tutumuyla da desteklenmektedir. Çünkü Komisyon, özellikle İkinci Dünya Savaşı ertesinde bazı önemli galip devletler arasında yapılan ve saldırgan devletlerin cezalandırılması temel mantığına oturtulmuş olan birtakım antlaşmaların, sonradan antlaşmalar hukuku ilkeleri kullanılarak tehdit edilmemeleri için bazı kayıtlar geliştirmiştir. Buna göre örneğin, 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 75. Maddesi, bu Sözleşme'nin saldırgan devletler bakımından BM Şartı'na uygun olarak bir antlaşmadan kaynaklanacak yükümlülüklerine halel getirmeyeceğini hükme bağlamıştır. Fakat Reuter, bu antlaşmaların da, kendilerine taraf olmayan devletlerin sonradan tanımayı kabul etmeleri sonucunda bu tür bir *erga omnes* durumun ortaya çıktığını ve bu nedenle bahse konu "uluslararası *de facto* hükümetler" yaklaşımının *pacta tertiis*e istisna oluşturmadığını düşünmektedir (Reuter, 1995: 123). Antartika'nın

Scanned by CamScanner

statüsü konusunda çeşitli hukuksal varsayımlar üzerinde duran Watts da, üçüncü devletler bakımından hak ve yükümlülük yaratan antlaşmaların hukuksal bağlayıcılık temelini, en azından ilke olarak bu devletlerin üstü kapalı rızasında bulur görünmektedir (Watts, 1992: 294-295).

Yazarın bu çerçevede ele aldığı bir diğer yaklaşım, "statü antlaşmaları" ya da "objektif rejimler" şeklinde nitelenebilecek olan ve yukarıda çeşitli örneklerine yer verdiğimiz uluslararası hukuk kurumudur. Belçika'nın tarafsızlığı, BM örgütünün objektif uluslararası kişiliği konusundaki UAD kararı benzeri örnekleri ele alan Reuter, buradaki temel hareket noktasının iç hukukta yer alan birtakım kural ve kurumlar olduğunu, halbuki uluslararası hukukla iç hukukun pek çok noktada farklılaştığını gündeme getirmekte ve üçüncü devletler bakımından bağlayıcı karakterlerini bu devletlerin sonradan üstü kapalı olarak rıza göstermesine ya da açıkça tanımalarına bağlamaktadır (Reuter, 1995: 124-125). Son olarak, yukarıda da ele aldığımız "rights *in rem*" konusuna değinen yazar, özellikle sınır antlaşmaları ve ülkesel rejimlerle ilgili olarak *rebus sic stantibus* ilkesinin uygulamasına getirilmiş olan istisnaları kaydetmiş olmakla birlikte, bu tür hakların ya da yükümlülüklerin devlet rızasına dayanmayan varlığını kabul eder görünmemektedir. Daha önce özetlemeye çalıştığımız devletlerin antlaşmalara ardıllığını düzenleyen 1978 Viyana Sözleşmesi'nin 11 ve 12. Maddelerini inceledikten sonra Reuter, yapılageliş niteliği kazanmamış olan bu Sözleşme hükümlerinin, esasen devletlerin antlaşmalara ardıllığıyla sınırlı olduğunu ve bunlara genel bir anlam yüklenemeyeceğini ileri sürmüştür (Reuter, 1995: 128).

Aslında, tüm bu eleştirilerin sözü edilen türden antlaşmaların bağlayıcı gücüyle ilgili olmadığı, sadece taraf olmayan devletler bakımından ortaya çıkan hak ve yükümlülüklerin temelini sorguladığı açıktır. Zaten Reuter de, bu hukuksal etkilerin antlaşmanın kendisinden değil, fakat bu türden antlaşmalarca yaratılmış olan "durumdan" (*circumstances*) kaynaklandığını açıkça ifade etmiştir (Reuter, 1995: 128). Antlaşmanın niteliğinden değil de başka bazı dışsal mekanizmalardan kaynaklansa dahi, yani objektif rejim yaratan antlaşmalardan değil de bazı antlaşmaların, taraf olmayan devletlerce gösterilecek üstü kapalı rızasına (*tacit consent*) veya sonradan ortaya çıkacak yapılageliş kurallarına dayansa da, üçüncü devletler bakımından hak ve yükümlülük yaratılması konusunda genel bir uzlaşının varlığından söz edilebilir. Jennings ve Watts da, *erga omnes* etkiye sahip çeşitli antlaşma örneklerine değindikten sonra, bu hukuksal metinlerin bağlayıcı gücünün kaynağı konusunun henüz çözüme kavuşturulmadığını özellikle vurgulamışlardır (Jennings ve Watts, 1992: 1206). Bu durumda, hiçbirinin doğruluğu konusunda genel bir kabul olmamakla birlikte, *erga omnes* karakterde hak ve yükümlülük yaratan rejimlerin kaynağına ilişkin olarak şu üç temel teorik yaklaşım ortaya konulabilecektir: a) *pacta tertiis* ilkesine istisna oluşturan bağımsız bir antlaşmalar hukuku kurumu-kavramı; b) sınırlı sayıda devletin, tüm uluslararası toplum yararına hareket ederek, belirli bir ülke parçası bakımından yasama benzeri bir misyon üslenmesi; c) tanıma, rıza gösterme (*acquiescence*), *estoppel*, tarihsel sıfat ya da uluslararası yapılageliş kurallarının oluşum süreçleri (Chinkin, 1993: 35).

Scanned by CamScanner

Yukarıda aktarılan saptamalar, UHK tarafından 1969 Viyana Sözleşmesi içerisine yerleştirilmiş olan üçüncü devletler konusundaki hükümlerin, *erga omnes* etki yaratabilecek antlaşmaların bağlayıcılık kökeninin açıklanmasıyla ilgili olarak ortaya çıkan tüm yaklaşımları kapsamadığını göstermektedir. Zaten Komisyon da, "en çok gözetilen ulus kaydı" (*most-favoured nation clause*) konusundaki değerlendirmesinde, 1969 Viyana Sözleşmesi'nin antlaşmalar ve üçüncü devletlerle ilgili bölümünün kapsamlı olmadığını ve bahse konu kaydın uygulanmasına halel getirmeyeceğini açıkça kabul etmiştir (Chinkin, 1993: 36).

3. 1959-1960 Kıbrıs Antlaşmalarının Durumu

Aslında, 1969 Viyana Sözleşmesi hükümlerinin objektif rejim yaratan antlaşmaları da kapsayacak şekilde geniş tutulmamış olması, sadece yukarıda özetlemeye çalıştığımız teorik tartışmayla ilgilidir. 1959-1960 Kıbrıs Antlaşmaları tarafından yaratılmış olan hukuksal statü değerlendirilirken, sözü edilen Sözleşme'nin kapsamı doğrudan etki ve anlam taşımayacaktır. Çünkü, Viyana Sözleşmesi Kıbrıs Antlaşmaları bakımından doğrudan uygulanabilir bir uluslararası metin özelliği göstermemektedir. Bu saptama, hem Sözleşme'nin geriye yürümemesinden ve Kıbrıs Antlaşmalarından çok uzun yıllar sonra yürürlüğe girmiş olmasından, hem de Kıbrıs Antlaşmalarına taraf devletlerin sadece bir bölümünün bu Sözleşme'ye taraf olmasından kaynaklanmaktadır.[5]

Kıbrıs uyuşmazlığına uygulanabilir nitelikteki antlaşmalar hukuku kuralları yapılageliş nitelikli kurallardır. Bu nedenle, 1969 Viyana Sözleşmesi içinde yer almamış olan objektif rejim (statü) yaratan antlaşmaların bir yapılageliş kuralı şeklinde yerleşmiş olduğu benimsenirse, 1959-1960 Kıbrıs Antlaşmalarının, bu antlaşmalara taraf olmayan üçüncü devletler bakımından da bağlayıcı olduğu saptaması tartışmasız kabul edilmelidir. Çünkü, daha önce bu türden antlaşmalar bakımından verilen tanımlar ve unsurlar dikkate alındığında, 1959-1960 Kıbrıs Antlaşmalarının objektif bir statü yarattığı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Antartika'nın hukuksal statüsü konusunda değerlendirmede bulunan Watts da, *erga omnes* etkiye sahip objektif rejimlerin, 1969 Viyana hükümlerine rağmen, modern uluslararası hukuk literatüründen tam anlamıyla dışlanmamış olduğunu ve özellikle, Viyana Sözleşmesi'nden çok önce yürürlüğe girerek, bu metnin kapsamı dışında kalmış olan antlaşmalar bakımından geçerli olabileceğini dile getirmiştir (Watts, 1992: 298).

1959-1960 Kıbrıs Antlaşmaları, hem siyasal hem de ülkesel objektif bir hukuksal statü yaratmışlardır. Objektif siyasal bir statü, çünkü yaratmış oldukları 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti, Garanti Antlaşması hükümleri uyarınca başka hiçbir devletle kısmen veya tamamen, herhangi bir ekonomik veya siyasal birliğe katılmama yükümlülüğü altındadır (Mad. 1). Öte yandan, bahse konu devleti oluşturan iki halkın *self-determination* haklarının nihai hedefi durumundaki Enosis ve Taksim de yasaklanmıştır. Üstelik, üç Garantör devlet, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, ülke bütünlüğünü, güvenliğini ve anayasasının temel maddeleriyle kurulmuş olan düzenini garanti altına aldığından, objektif bir siyasal statü ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, Garantör durumdaki Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye, devletin yapacağı tüm antlaşmalar bakımından en-

Scanned by CamScanner

çok gözetilen ulus muamelesi yapılacaktır (Anayasa, Mad. 170). Öte yandan, içeride değiştirilemez hükümlerle tesis edilen, bir diğer yetki kısıtlaması ve siyasal statü bahis konusudur. İki halkın içsel *self-determination* hakları sınırlandırılmış ve ortaklık devletine bir anayasa özerkliği tanınmamıştır.[6] Çok genel olarak bu yapı, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin gerek içeride, gerekse dışarıda "yetkileri kısıtlı devlet" olarak ortaya çıkmasına ve devlet iradesinin sadece iki halkın ortak iradesinden türetilebileceği bir siyasal statünün şekillendirilmesine işaret etmektedir.

Objektif ülkesel bir statü, çünkü bu Antlaşmalar sonunda hem yeni sınır rejimleri, hem de "öteki ülkesel rejimler" şeklinde tanımlanabilecek olan durumlar yaratılmıştır. Örneğin Kurucu Antlaşma'nın 1. Maddesi, Kıbrıs Cumhuriyeti ülkesinin sınırlarını tanımlamaktadır. Bu bakımından bir sınır antlaşması özelliğini gösterir. Öte yandan, aynı Antlaşma hükümlerince tesis edilmiş olan iki İngiliz egemen üs bölgesinin, Kıbrıs ülkesiyle olan sınırları da sözü edilen belgelerde netlik kazanır. Bahse konu üslerin "egemen" karakteri, iki devlet arasındaki (Birleşik Krallık ve Kıbrıs Cumhuriyeti) sınırın belirlenmesini gündeme getirir.

Öte yandan, daha önce verilen örneklerden de hatırlanacağı üzere silahsızlandırma ya da askersizleştirme benzeri antlaşmalar, daimi ülkesel statü yaratan uluslararası metinler içerisinde değerlendirilmiştir. Kıbrıs'ta da, devlete ait ordunun ve öteki güvenlik kuvvetlerinin içerebileceği asker sayısının sınırlandırılmış olması; iki Garantör devletin bu devlet ülkesinde askeri birlik bulundurma hakkını elde etmiş olması ve özellikle İngiliz askeri üslerinin varlığı ve görevleri, 1959-1960 Kıbrıs Antlaşmalarının bir başka bakımdan, ülkesel statü yaratan antlaşma olarak ele alınmasına imkan tanıyacaktır.

Daha önce McNair'den aktarılan, *international settlements*, antlaşmayla yaratılan devletler (Belçika, Danzig) ya da bazı devletlerin sürekli tarafsızlığı (İsviçre) şeklindeki örneklerin de, 1959-1960 Antlaşmalarının statüsü bakımından anlamlı ve yararlı olduğu açıktır. Üstelik, bu Antlaşmalar tarafından yaratılan düzenin daimi olması ve sona erme, süre veya çekilme konularına değinilmemesi de bu saptamayı destekleyecektir. Tüm bu nedenlerle, objektif rejim yaratan antlaşmalar sınıfına kolaylıkla dahil edilebilecek olan 1959-1960 Kıbrıs Antlaşmaları, bu antlaşmalara taraf olmayan devletlerin de saygı göstermek zorunda oldukları bir statüye sahiptirler. Bu antlaşmaların, üçüncü devletleri bağladığı kabul edilmelidir.[7]

Üstelik, bir diğer yaklaşım benimsenir ve uluslararası hukukta antlaşmalar hukuku kökenli bir objektif rejim kurumunun bulunmadığı kabul edilir ise, 1959-1960 Kıbrıs Antlaşmaları bakımından durum değişmeyecektir. Bu durumda, 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 38. Maddesi ve Chinkin'in ifadeleriyle tanıma, rıza gösterme (*acquiescence*), *estoppel* ya da tarihsel sıfat benzeri süreçler, Kıbrıs Antlaşmalarına aynı hukuksal etkiyi kazandıracaktır. Yani, sadece bu nedenlerle dahi 1959-1960 Kıbrıs Antlaşmaları, bu antlaşmalara taraf olmayan devletler bakımından da bağlayıcı olacaktır. Peki Kıbrıs'ta, bahse konu antlaşmaların yapılışı sırasında ve ertesinde bu türden süreçler yaşanmış mıdır? Evet. Bu Antlaşma'ya taraf devletler dışında kalan devletlerin itirazda bulunmaması, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin BM'ye üye olarak kabul edilmesi, öteki devletlerce

Scanned by CamScanner

herhangi bir çekince belirtilmeden tanınması ve Antlaşmaların BM'ye tescil ettirilmiş olması, bu yanıtı zorunlu kılmaktadır.

Sonuç

1959-1960 Kıbrıs Antlaşmaları, ister antlaşmalar hukuku kökenli özel bir kavramdan, isterse yapılageliş kurallarının ortaya çıkmasında etkili süreçlerden kaynaklansın, yaratmış oldukları bu özel hukuksal statü nedeniyle, taraf olmayan devletler bakımından da bağlayıcıdırlar. Bu saptama, Kıbrıs uyuşmazlığı bakımından pek çok noktanın hukuksal yönüne ışık tutabilecek niteliktedir. Örneğin, bu Antlaşmaların ruhunu oluşturan "devlet iradesinin sadece iki toplumun iradesiyle ortaya çıkabilmesi ve aksi durumda, ortaklık devletinin temsil edilemeyeceği" yönündeki temel ilke çerçevesinde, taraf olmayan uluslararası toplum üyelerinin bugüne değin izlemiş oldukları tutum nedeniyle bir uluslararası hukuk ihlali ortaya çıkmıştır. 1959-1960 Kıbrıs Antlaşmalarının ortaya çıkardığı devletin temel ve ayırıcı özelliklerine saygı yükümlülüğü, Avrupa Birliği'ne üye tüm devletler bakımından da geçerlidir. Bu nedenle Birlik üyeleri, sadece Kıbrıslı Rumlardan müteşekkil otoriteye "Kıbrıs Cumhuriyeti" muamelesi yaptığı anda, bu devletin kendileri bakımından da bağlayıcı olan kuruluş antlaşmalarına saygı göstermek zorunda olacaklardır. Bu saptama, uluslararası hukukun gereğidir.

Notlar

[1] Mendelson, 1998: 304-305; Baxter, 1970: 47-48. Aslında, UAD'nın çekince konulan hükümlerin yapılageliş niteliğine dair saptamaları, hem mantık hem de içtihat bakımından tutarsızlıklar içerdiğinden, birçok eleştiriye neden olmuştur. Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davası'nda karşıt görüş veren yargıç Lachs, 1907 IV. La Haye Sözleşmesi'ne beş devletin çekince koyduğunu, ama bunun, bu Sözleşme'nin yapılageliş kurallarının bir parçası haline gelmesini engelleyemediğini belirtmiştir. Bkz. Mendelson, 1998: 310'da 436 Numaralı dipnotu. Üstelik aynı yargıç, 1930 La Haye Sözleşmesi'ne altı ayrı devletin çekince koyduğunu ama bu durumun, hem UAD hem de bir hakemlik mahkemesi tarafından, bahse konu Sözleşme'ye, yapılagelişi açıklayan bir metin olarak atıfta bulunulmasına engel oluşturmadığına da dikkat çekmiştir. Öte yandan Baxter da, Divan'ın benimsediği yaklaşımla, bir antlaşmanın sona erdirme konusunda hüküm içermesi durumunda da, bu antlaşmadan kaynaklanan bir yapılageliş kuralından söz edilemeyeceğini belirtmiştir. Bkz. Baxter, 1970: 51-52.

[2] Komisyon'un üçüncü devletler konusunda ortaya koymuş olduğu maddelerin eleştirel bir değerlendirmesi için bkz. Chinkin, 1993, s. 25-50 ve 134-144.

[3] Rozakis de, bu türden yükümlülüklerin varlığına değil, "objektif rejim" temeline oturtulmalarına (yani kaynağa) karşı çıkmaktadır. UHK'nundaki bu tartışmalardan yola çıkan Rozakis, yapılageliş yoluyla üçüncü devletler bakımından yükümlülük yaratılmasına karşı çıkmamakla birlikte, uluslararası hukukun halen devlet rızasını temel alması nedeniyle, antlaşmaların taraf olmayan üçüncü devletler için otomatik olarak yükümlülük yaratma gücüne sahip olamayacaklarını vurgulamaktadır. Bkz. Rozakis, 1975: 5-13.

Scanned by CamScanner

[4] McNair ayrıca, USAD'nın Wimbledon Davası kararında, Versay Antlaşması'nın 380. md.'sinin Kiel Kanalı için "uluslararası bir rejim" yarattığı saptamasına vurgu yapmıştır. McNair, 1961: 267.

[5] 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi hükümlerini, 1959-1960 Kıbrıs Antlaşmaları bakımından doğrudan uygulanabilir olmaktan alıkoyan nedenlerin kapsamlı bir incelemesi için bkz., Özersay, 2002: 135-143.

[6] Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, *self-determination* hakkı bakımından kapsamlı bir analizi için bkz. Arsava, 1996: 43-52.

[7] Toluner, Kıbrıs Antlaşmalarının taraf olmayan üçüncü devletler bakımından da bağlayıcı olduğu sonucuna, özetlemeye çalıştığımız iki temel yaklaşım dışında daha farklı bir kaynaktan hareketle varır görünmektedir. Yazara göre bir ülke üzerinde ayni hak yaratan antlaşmaların *erga omnes* etkisi, "...hukuken bir ülke üzerinde hak sahibi olan bir devletin, hukuka uygun bir biçimde yapmış olduğu bir işleme, hukukun bağladığı bir sonuçtur. Diğer devletlerin böylece yaratılan durumu tanımak yükümü, hukukun o ülke üzerinde tasarruf etmek hakkını yalnızca bazı devletlere tanıyıp diğerlerine tanımamış olmasından doğar." Yazara göre Kıbrıs'ta bu tür tasarrufta bulunma yetkisine sahip devletler, Garantör devletlerdir (Toluner, 1977: 86-89).

Kaynaklar

Arsava, A. Füsun, "Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", *Prof. Dr. Oral Sander'e Armağan*, Cilt 51, No: 1-4, Ocak-Aralık 1996, s. 43-52.

Aust, Antony, *Modern Treaty Law and Practice*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

Baxter, R. R., "Treaties and Custom," *Recueil Des Cours*, 1970-I, Vol. 129., s. 27-105.

Chinkin, Christine, *Third Parties in International Law*, Calrendon Press, Oxford, 1993.

Harvard Draft and the Havana Convention, "Law of Treaties," *A.J.I.L., Supplement, Codification of International Law*, Vol. 29, 1935, s. 655-1205.

Jennings, Robert and Arthur Watts (Ed.), *Oppenheim's International Law*, 9. Ed., Vol. I (2-4), Longman, England, 1992.

McNair, Lord, *The Law of Treaties*, Clarendon Press, Oxford, 1961.

Mendelson, Maurice H., "The Formation of Customary International Law," *Recueil Des Cours*, 1998, Vol. 272, s. 155-410.

O'Connell, D. P., *International Law*, Vol. I, Oceana Publications, London, 1965.

Özersay, Kudret, *1959-1960 Kıbrıs Antlaşmalarının Hukuksal Geçerliliği*, yayınlanmamış doktora tezi (A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi), Ankara, 2002.

Reuter, Paul, *Introduction to the Law of Treaties*, Jose Mico and Peter Haggenmacher (Çev.), Pinter, London, 1995.

Scanned by CamScanner

Rosenne, Shabtai, *Developments in the Law of Treaties, 1945-1986*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.
Toluner, Sevin, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, İ.Ü. Yayınları, İstanbul, 1977.

Waldock, Humphrey, "General Course on Public International Law," *Recueil Des Course*, 1962-II, Vol.106, s.1-125.

Watts, Arthur, *International Law and the Antarctic Treaty System*, Grotius, Cambridge, 1992.

Yearbook of International Law Commission, 1966, Vol. II, Report of the International Law Commission on the Work of Its Eighteenth Session.

Scanned by CamScanner

The United Nations' Engagement in Cyprus: Humanitarian Intervention or Peacekeeping Effort?

Dilek LATİF*

Introduction

Humanitarian intervention is among the issues that attract growing attention in the international relations discipline. It came to the agenda with the increasing number of interventions on humanitarian grounds in the post-Cold war era. International community mostly under the UN's umbrella interfered to stop human suffering in Haiti, Cambodia, Somalia, Bosnia, Rwanda, Kosovo and East Timor. The new practice replaced the strict cold-war principle of non-interference into internal affairs of sovereign countries in cases of utter violation of human rights.

Humanitarian intervention can simply be defined the use of armed force by a state or states to protect civilians of the target state from large-scale human rights violations. Principally, its primary purpose is the relief of human suffering. Therefore, humanitarian intervention is usually justified by the need to prevent disproportional loss of life and the collapse of the social and political fabric of a country. It occurs without the explicit consent of the target state. This is what distinguishes it from traditional peace-keeping operations. Peacekeeping operations have come to be defined as operations involving military personnel, but without enforcement powers to maintain or restore international peace and security in areas of conflict. The objective in peacekeeping operations is not to defeat an aggressor instead to prevent fighting, act as a buffer, keep order and maintain a cease-fire.

Although humanitarian intervention is not a new concept and in the 19th century European states occasionally intervened to protect Christian minorities, the United Nations system after 1945 bans intervention into domestic affairs and asserts the principle of state sovereignty. Despite one of the purposes of the UN is the promotion of human rights, it does not allow the Security Council to authorize use of force in case of violations of human rights. At this point traditional principles of state sovereignty and non-intervention clash with the value for the promotion of universal human rights.

As a consequence, due to the sacred principles of state sovereignty and non-intervention, during the Cold War, states could not justify their actions on humanitarian grounds. Moreover, humanitarian interventions were generally carried out unilaterally, with one sovereign state invading another. There were three cases with substantial humanitarian dimension to be used for justification; India's intervention in Pakistan in 1971, Vietnam's intervention in Cambodia in 1979, and Tanzania's intervention in Uganda in 1979. Since humanitarian claims were not accepted as a legitimate basis for the use of force in 1970s, during that

* Eastern Mediterranean University, Dept. of International Relations, Famagusta-TRNC

Scanned by CamScanner

period states used self-defense which was a more appropriate argument to warrant their actions.

Besides unilateral actions, international community responded in some cases to stop human atrocity as well. The UN's peace keeping operations were one of the available multilateral instruments during the Cold War to seek peaceful solution to the conflicts and therefore terminate human rights violations. Cyprus conflict has been an important case in this respect. The parties of the conflict called upon the international community several times to intervene in order to stop human suffering in Cyprus since 1963. The United Nations eventually installed a military force for Cyprus in 1964.

This paper aims to analyze the UN's engagement in Cyprus and to question whether it was an involvement in the name of humanitarian reasons or a mere peace keeping operation. The basic objectives and main conditions for humanitarian intervention and peace keeping operations will be discussed on the background of the UN's mission to Cyprus from 1964 till today. Regarding the UN's early involvement in Cyprus conflict following fields will be examined: What was the major concern of the UN in interfering to the dispute? What was the initial aim, what did the organization want to achieve? How much the humanitarian aspect of the conflict was important? The Cyprus conflict will be mainly discussed around the concepts of humanitarian intervention and peacekeeping.

1. Humanitarian Intervention

The term humanitarian intervention has been defined and categorized in various ways, as it was very much on the agenda in the post-cold war atmosphere. Yet, it can be defined in general as 'forcible action by a state, a group of states or international organizations to prevent or to end gross violations of human rights on behalf of the nationals of the target state, through the use or threat of armed force without the consent of the target government, with or without UN authorization'.[1]

The idea of humanitarian intervention, however, is not a new concept. It goes back to ancient times to Aristotle, who argued for states to execute justice in other states so that more citizens could share in "good life".[2] The founder of international law, Hugo Grotius, is often cited as providing the first authoritative statement of the principle of humanitarian intervention. This is the principle that exclusiveness of domestic jurisdiction stops when outrage upon humanity begins.[3]

However, the principle of non-intervention finds its first explicit manifestation and had acquired general recognition by the nineteenth century. At this period states could intervene in another state on two grounds. First, a state could intervene "to protect the lives and property and material interests of its nationals abroad. Second, a state could "intervene in situations where another state mistreated its own citizens in a way falling so far below the general standards recognized by civilized peoples as to shock the conscience of mankind. Nevertheless, in the 19th century states failed to entirely satisfy the basic

Scanned by CamScanner

principles of humanitarian intervention which involve severe human right violations.

By the twentieth century there was still support for the principle of non-intervention. The League of Nations did not provide for a right to intervene into domestic affairs of states to stop human rights violations. After the Second World War, the principle of non-intervention continued to play a prominent role. Concepts such as state sovereignty, the sovereign equality of states, non-interference into domestic affairs and self-determination of peoples were the general principles of the international system. However, the Charter of the UN allows intervention in situations which pose threat to international peace and security.

According to the scholars and experts, to count as humanitarian, the intervention must be:

a) a response to actual or threatened denial or violation of basic or fundamental rights, along with innocent civilians that have been deliberately starved by actions or inactions of beligerents,
b) undertaken with a view to remedy the situation, and
c) carried out in the name of international community.[4]

Some authorities posit that there are four requirements, which an intervention must meet to qualify as humanitarian. First, there must be a supreme humanitarian emergency; secondly, the use of force must be a last resort; thirdly, it must meet the requirement of proportionality; and finally there must be a high probability that the use of force will achieve a positive humanitarian outcome.[5]

In addition, the main purpose of humanitarian interventions is to protect human life and rights, and to deliver humanitarian relief by the means necessary for the operation. Depending on the nature of the crises, humanitarian aims may be achieved in agreement with the local parties to conflict. The 'humanitarian space' is respected by the parties and minor violations can be managed impartially by peace-keeping forces deployed on the basis of mutual consent.[6] The situation may seem complex; however, traditional peace-keeping operation is inadequate to control the situation and an element of enforcement is needed.

However, humanitarian intervention is a very ambiguous term. The term may include any combination of the following: suppressing air flights or ground movements by opposing military forces; creating 'safe havens' or 'corridors of tranquility'; establishing or restoring democratic government; enforcing a cease-fire; disarming insurgents; mine clearing and infrastructural civil engineering; protecting or escorting displaced persons, refugees or aid convoys; feeding the starving.

Whatever the term include in itself, humanitarian emergencies by causing the mass exodus of people as refugees fleeing to neighboring countries, constitute threats to international peace and security, or aggravate existing threats. On the contrary, disturbances of the peace may give rise to humanitarian crises. Today, humanitarian assistance has become, in a way that was never the case before, an integral part of establishing peace and security in various trouble spots.[7] This aimed to be helpful not only in providing access to the suffering people, but also building bridges between parties in conflict. The basis of this assistance must be

Scanned by CamScanner

humanity, neutrality and impartiality. So long as these crucial principles are observed, the suffering of afflicted populations is a legitimate concern of the international community.

Nevertheless, the right for humanitarian intervention does not explicitly exist in the UN Charter. Chapter VII of the United Nations Charter provides vague authority for forceful humanitarian intervention. First, the Security Council should determine the existence of any threat to the peace, breach of the peace, or act of aggression and should make recommendations, or decide what measures should be taken in accordance with Articles 41 and 42, to maintain or restore international peace and security.

Article 41 empowers the Security Council to use non-military measures such as economic sanctions and interference with communications. Only when these are exhausted can Article 42's provisions for forceful means be invoked. However, Chapter VII would appear to conflict with the more familiar Article 2(4) by which all members shall refrain in their international relations from the threat of use of force against the territorial integrity or political independence of any state.

According to some authorities, Charter provisions justifying humanitarian intervention "are at tension" with other provisions protecting state autonomy.[8] They propose that Article 2(4) usually takes precedence over Chapter VII in practice. However, thought there are some writers against intervention through the UN, the new political environment, and the new concern for human rights encouraged the states of UN to deploy forces to protect humanitarian activity where there is widespread suffering.

2. United Nations' Role in Cyprus

After the eruption of inter-communal violence in 1963, the United Nations have been intensively involved in the Cyprus conflict. With the consent of both parties peacekeeping force in Cyprus was set up in 1964.[9] Uninterrupted presence of a UN peacekeeping force on the island since 1964 shows the degree of UN's involvement in the issue.

In fact, Cyprus became a major issue on the UN agenda, for the first time in 1950s, before the outbreak of the inter-communal violence. From 1954 to 1958, Greece appealed five times to the General Assembly asking for the termination of colonial rule and application of self-determination on the island.[10] Greek efforts to call for a plebiscite in Cyprus failed to win a majority in the General Assembly. The Assembly repeated its desire to see a just and democratic solution negotiated by the parties.

About a month after its independence, Cyprus became a member of the United Nations and enjoyed a brief respite of calm for its first three years of existence.[11] After the Greek Cypriot presidency proposed a set of amendments to the Constitution, fighting broke out between Greek and Turkish Cypriots. In this context Cyprus appealed for a meeting of the UN Security Council to address issues such as sovereignty and territorial integrity of Cyprus. The outcome was intense negotiations between the parties.

Scanned by CamScanner

In 1964, from 18 February to 4 March, the Security Council remained seized of the Cyprus situation, taking up issues regarding the Cypriot constitution and the call by Cyprus for a UN peacekeeping force.[12] On 4 March, it adopted a resolution calling for peaceful resolution of the dispute on the part of all disputants and parties, and for the establishment by the Secretary General in consultation with the involved parties of a temporary UN force to preserve peace and security. The UN Security Council resolution included the following:

The Security Council,
Noting that the present situation with regard to Cyprus is likely to threaten international peace and security and may further deteriorate unless additional measures are promptly taken to maintain peace and to seek out a durable solution; considering the positions taken by the parties in relation to the Treaties signed at Nicosia on 16 August 1960; having in mind the relevant provisions of the Charter of the United Nations and its Article 2, paragraph 4, which reads: "All Members shall refrain in their international relations from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any State, or in any other manner inconsistent with the purposes of the United Nations."
1. Calls upon all Member States, in conformity with their obligations under the Charter of the United Nations, to refrain from any action or threat of action to worsen the situation in the sovereign Republic of Cyprus, or to endanger international peace;
2. Asks the Government of Cyprus, which has the responsibility for the maintenance and restoration of law and order, to take all additional measures necessary to stop violence and bloodshed in Cyprus;
3. Calls upon the communities in Cyprus and their leaders to act with the utmost restraint;
4. Recommends the creation, with the consent of the Government of Cyprus, of a United Nations Peace-Keeping Force in Cyprus. The composition and size of the Force shall be established by the Secretary-General, in consultation with the Governments of Cyprus, Greece, Turkey and the United Kingdom. The commander of the Force shall be appointed by the Secretary-General and report to him. The Secretary-General, who shall keep the Governments providing the Force fully informed, shall report periodically to the Security Council on its operation;
5. Recommends that the function of the Force should be in the interest of preserving international peace and security, to use its best efforts to prevent a recurrence of fighting and, as necessary, to contribute to the maintenance and restoration of law and order and a return to normal conditions;
6. Recommends that the stationing of the Force shall be for a period of three months, all costs pertaining to it being met, in a manner to be agreed upon by them, by the Governments providing the contingents and by the Government of Cyprus. The Secretary-General may also accept voluntary contributions for the purpose;
7. Recommends further that the Secretary-General designate, in agreement with the Government of Cyprus and the Governments of Greece, Turkey and United

Scanned by CamScanner

Kingdom a mediator who shall use his best endeavours with the representatives of the communities and also with the aforesaid four Governments, for the purpose of promoting a peaceful solution and an agreed settlement of the problem confronting Cyprus, in accordance with the Charter of the United Nations, having in mind the well- being of the people as a whole and the preservation of international peace and security. The mediator shall report periodically to the Secretary-General on his efforts;

8. Requests the Secretary-General to provide, from funds of the United Nations, as appropriate, for the remuneration and expenses of the mediator and his staff.[13]

The resolution sponsored by Bolivia, Brazil, the Ivory Coast, Morocco, and Norway was unanimously adopted. On March 6, 1964, the Secretary General appointed Prem Singh Gyani as commander of the UN peacekeeping force in Cyprus and later Mr. Sakari S. Tuomioja as the mediator.[14] This force became operational with U Thant's declaration on 17 March and arrival of the Canadian contingent in ten days. The number of UN troops reached 6,000 by June. Countries supplying either troops or civilian police to the operation were Australia, Austria, Canada, Denmark, Ireland, Sweden and the United Kingdom.

The UNFICYP troops could not take the initiative in using armed force, which could be used only in-self-defense. The mandate was conceived within Chapter VI, that is, under Article 24 of the UN Charter and not Chapter VII concerning enforcement action.[15] Chapter VI of the Charter empowers the Security Council relating to peaceful settlement of disputes the continuation of which is 'likely to endanger the maintenance of international peace and security'.[16] Under those provisions, the Council has mediatory functions and unlike Chapter VII, only enjoys recommendatory powers over the disputing parties.[17] Hence, to be applicable it requires the consent and acceptance of the parties.

Since the resolution of the Security Council was taken under Article 24[18], it was considered that the consent of the government of the country where the force was to be deployed, had to be obtained. In general, the UN force in Cyprus tried to observe the three fundamental principles of traditional peace-keeping, which are consent of the parties, impartiality on the part of UN forces and resort to force only in self-defense.

2.1. The Role of the UN from 1964 to 1974

During this period, the UN force played an important role in Cyprus. Its functions were mainly based on the March 4, 1964 resolution and a few following resolutions. In accordance with its mandate, UNFICYP's functions basically divided into two categories of pacification and normalization activities.[19]

The aim of the pacification activities was to keep the both sides from fighting with each other, while the UN Force acted as a buffer separating the two sides. The objective of the normalization activities was to get the two sides to work together again with the hope that this would avoid a civil war. Therefore, the Force also acted as a link between the two groups.[20] Whereas pacification

Scanned by CamScanner

activities mainly focused on preventing a civil war in Cyprus, normalization activities were to facilitate the normal functioning of Cypriot society and to bring the two communities together. UNFICYP was the main link between the two communities and between their leaders, who were not talking to each other from 1963 until 1968.[21]

The pacification activities included de-confrontation activities like acting as a buffer, persuading the disputants to restrain themselves, prevention of external interference, obtaining cease-fires and similar. UNFICYP also acted between the two sides to prevent recurrence of fighting and when fighting broke out intervened to stop it. Such major instances of crises occurred at Kokkina-Mansoura (Erenkoy area) in August 1964 and at Kophinou (Gecitkale) and Ayious Theodoros (Bogazici) in November-December 1967.[22]

On the other hand, normalization activities of the UN concerned more about the humanitarian aspect of the conflict. It included broad variety of activities such as the attainment of freedom of movement throughout the island, the elimination of economic restrictions against the Turkish Cypriots, the prevention of separate economic development of the two communities, the working of the public services, the reopening of schools, industries, finding land-records and getting the judicial system to function normally, the facilitation of agricultural activities, the opening of local and export markets, and the support of human rights.

UNFICYP supported human rights by assisting in relief operations, by resettling refugees, by locating missing persons, by freeing hostages, by resettling refugee camps, and by being in contact for negotiations for entry of the Turkish Red Crescent relief shipments in Cyprus.[23] It provided food and medical services for both communities.

Most of the UNFICYP's activities achieved limited success due to the mistrust between the two Cypriot communities. Besides, restrictions imposed upon the UN Force negatively affected its mandate. The Force had to have the consent of the Cyprus government to enter the island. It could use force only in self-defense. It was the Cyprus government ultimately responsible for the restoration of law and order which created difficulties sometimes. Lastly, failure of the other member states' of the UN to make sufficient financial contributions worsen the conditions.

For its own part, the UN Force was successful in reducing civil strife and increasing the security of the people even it was not always capable to prevent shootings, killings and the taking of hostages. However, it was effective in normalizing the daily life of Cypriots and in promoting human rights. UNFICYP in this period partially managed to make re-functioning of the public services, help agricultural activities, re-open industries, open markets, reduce restrictions against the Turkish Cypriots, resettle refuges and find missing persons.

In sum, the overall performance of the UN from 1964 to mid-1974 was evaluated as satisfactory. There is a general agreement among the scholars that the UN Force in the island froze the conflict. Yet, it was heavily criticized in the following years that the UN presence halted the incentives to find a permanent

Scanned by CamScanner

solution for the dispute since it provided substantial security to both communities.

2.2. The Role of the UN after 1974

Turkish intervention to Cyprus has changed the role of the UN in the island. Peace keeping force of the UN became more of a "peace observing force"[24] since it was watching the Turkish army moving across Cyprus with no power to enforce peace. However, after the first shock, the UN peace keeping and peace making activities were re-established. Nonetheless, the UN mission has changed. The primary concern of the UNFICYP was the refugees, thus, the humanitarian activities became the most important task.

The UN Force also continued to observe the cease-fire and report breaches by the end of fighting with the aim of preventing the situation worsen. Following the ceasefire, ceasefire lines and a buffer zone were established between the areas controlled by the opposing forces. Strict adherence to the military status quo in the buffer zone, as recorded by the UN Force at the time, has become a vital element in preventing a recurrence of fighting. The UNFICYP maintains surveillance through a system of observation posts, and through air, vehicle and foot patrols.

The UN Force co-operated with the UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), the International Committee of the Red Cross (ICRC), UN Development Program (UNDP), and local agencies in its humanitarian activities. It provided food, clothing, blankets, camp beds, oil and other necessary equipment. It was in charge of exchanging prisoners and detainees. It also helped to the injured people, children, university students, and tourists who were in Cyprus at that time. It distributed medical aid, delivered mail, provided temporary accommodation, schools and other services for the children.

Lastly, it attempted to find missing persons, and secure the transfer of the Turkish Cypriots to the north and Greek Cypriots to the south.[25] As a result of the Exchange of Population agreement, concluded in Vienna between Greek and Turkish Cypriot leaders on 2 August 1975, the UNFICYP organized and supervised the voluntary transfer of Turkish Cypriots from the south to north and the remaining Greek Cypriots from the north to the south.[26] Besides its humanitarian assistance, the UN also hold good offices role. Unlike its peace keeping and humanitarian activities UN's peace making efforts were not fruitful.

In the main, before 1974, the UN Force concentrated on its pacification and normalization activities in the island. Post-1974 environment made the UN to change its priorities and emphasize on different functions. The UNFICYP directed mostly its attention to the humanitarian needs of the both Cypriot communities soon after the intervention.

In the following years of the Turkish intervention, fighting and violence among the two communities dropped to a considerably low level. Both sides have generally respected the ceasefire and the military status quo. From the cease-fire of 1974 to May 1996, six Greek Cypriot and three Turkish soldiers had been killed in or along the buffer zone.[27] Casualty rate has been below the 1950s through 1974. However, violence blew up between June and October of

Scanned by CamScanner

1996 when a Greek Cypriot national guard, a Turkish soldier and three Greek Cypriot civilians were killed in and along the buffer zone.

The UNFICYP has reduced in size after 1974.[28] With its current force, the Force tries to prevent military construction and improvements in positions in and along the buffer zone, to stop soldiers or unauthorized civilians from entering the buffer zone, to stop both sides from antagonizing each other across the buffer zone, and to investigate whatever incidents occur in and along the buffer zone.[29] Therefore, the UN after the Turkish intervention seeks not only to maintain a cease-fire but also to keep tensions low and appease threats to the cease fire.

In the absence of a political settlement to the Cyprus problem, with the decision of the Security Council, the mandate of the Force has been periodically extended for six-month periods. However, after the declaration of the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC), the authorities announced that UNFICYP would be allowed to operate in North Cyprus only as 'guests' of the TRNC. The authorities insist that a separate status of the forces agreement should be concluded with the TRNC. The Turkish Cypriot argument was that UNFICYP can operate on both sides of the island only on the basis of the consent of both parties. This view was reflected in addendums to the relevant reports to the UN Secretary-General, however, due to the Greek Cypriot Administration's objection there was no reference to that in the June 2000 resolution.[30] In the following reports, the Secretary-General did not publish any addendum and not mentioned the need for obtaining the consent of the Turkish Cypriot party.[31] As a response, since then Turkish Cypriot authorities have restrained UNFICYP's activities in the North.

3. Humanitarian Dimension of the UN's Engagement in Cyprus

The case of missing persons in Cyprus has been one of the humanitarian issues concerned the UN. Between 1963 and 1974 over 2000 people, both Greek and Turkish Cypriots disappeared in Cyprus.[32] Officially Turkish Cypriots claim 803 missing persons and the Greek Cypriots 1619. They disappeared in the course of hostilities between Greek and Turkish Cypriots during the Greek coup and the subsequent Turkish intervention.[33]

In response to the request of the international human rights bodies, the UN General Assembly passed a number of resolutions recognizing the importance of the missing persons in Cyprus. After the Assembly in 1977 and 1978 called for an investigatory body to resolve the issue, the UN Secretary-General on 22 April 1981 announced that an agreement had been reached with both sides to establish the Committee on Missing Persons.[34] The Organization employed the Secretary-General to provide his good offices, through his Special Representative in Cyprus, to support the establishment of an investigatory body with the participation of the International Committee of the Red Cross, which would function impartially, effectively and speedily to resolve the problem.

The Committee on Missing Persons composed of three members; a Greek Cypriot, a Turkish Cypriot representative and a third member appointed by the Secretary-General. It was the first body established under the UN auspices with

Scanned by CamScanner

such a concern. However, due to disagreements over procedural rules and workable criteria, the Committee did not begin its investigative work until May 1984.[35] Both sides were expected to submit names according to mutually agreed criteria, to the other side for investigation but the submission of names was very slow. By 1993, only 210 cases of missing persons had been submitted by the Greek Cypriot side and only 318 cases on the Turkish Cypriot side.[36]

From 13 December 1994 to 15 June 1995 the Committee did not hold any formal meeting, although informal bi-lateral meetings between the third member and the other two members took place. Therefore, the Secretary-General proposed criteria for concluding investigations to both sides and both agreed to proceed on that basis. He proposed a deadline set for the submission of information by both sides. Information concerning all Turkish Cypriot cases was received shortly before the deadline and assurances were given that information concerning the remaining Greek Cypriot cases would be received by the end of 1995. As a result, the Committee on Missing Persons agreed to resume its activities.

In late 1995 and early 1996 for the first time new information came concerning some of the missing people. In October 1995 there were reports that some of the Greek Cypriots listed as missing since 1974 had in fact died in action. In March 1996, President Rauf Denktaş, in an interview by a Greek Cypriot television station, admitted that some captured Greek Cypriots had been killed.

The Committee on Missing Persons has operated largely in secret, although it has occasionally issued brief and largely uninformative press releases about its activities. The Committee on Missing Persons has not publicly resolved a single case of "disappearance" or "missing" persons, its work has not led to a single person being brought to justice by either side for these crimes and its efforts have not resulted in compensation to a single relative. Furthermore, as a result of its limited mandate, the Committee on Missing Persons could not continue to investigate the cases of "disappearance" and "missing" persons once it has determined that the people involved have been victims of deliberate and arbitrary killings. It has stated that it "will not attempt to attribute responsibility for the deaths of any missing persons or make findings as to the cause of the deaths".[37]

In March 1999, the Committee on Missing Persons explained in the Press Communiqué that no committee, especially a humanitarian one can operate successfully without full cooperation of its members.[38] It complained that there had been insufficient collaboration between the parties. Shortly after this explanation the third member resigned which led to recess in formal meetings. Nevertheless, in 1997-8 there has been a positive development when both parties agreed that the problem of missing persons would be considered as a humanitarian issue and both sides would avoid using it for political exploitation. Unfortunately, this development was not flattering.

The Commission could not be successful to resolve the issue because of the failure of parties to fully cooperate. In addition, the third member was acting mostly as a mediator with little independent means to exert pressure. Amnesty International (AI) claims that another important reason for its failure is, the Committee on Missing Persons failed to satisfy strict international standards

Scanned by CamScanner

necessary for effective investigations of "disappearances" and of deliberate and arbitrary killings in those cases where evidence suggests that the person concerned was killed.[39] Besides, AI argues that the Commission's entirely confidential method of work has undermined public confidence and defeated its goal to provide information to the families of the missing persons.[40] Politicization of the issue is considered as an obstacle in front a solution as well.

Another humanitarian concern following the Turkish intervention in 1974 has been the tragedy of the huge number of refugees and displaced persons. Significance of the issue brought the UNHCR (United Nations High Commissioner for the Refugees) to the island. The UNHCR provided great amount of emergency relief and aid to the refugees and displaced persons after the events of 1974. The United Nations humanitarian program of assistance for Cyprus was mostly based on providing assistance and improving the living conditions of the victims.

The UNHCR's initial work in Cyprus has changed over the years. This can be distinguished in three periods. The first period is the emergency phase of 1974 and 1976 when the UNHCR's basic mission was to provide relief for the immediate needs of the refugees and alleviate their hardship.[41] In this period, the UNHCR provided basic food staff, medical and domestic supplies such as blankets, utensil and heaters to the refugees living in the camps and tents. After the emergency period was off, the Organization shifted its support in 1977-86 to help refugees to rebuild their lives, improve their general living conditions and reach self-sufficiency. Main goals at that time were to assist in the rehabilitation and integration of the refugees into their communities' economic and social life. Therefore, the UNHCR have focused on strengthening the infrastructure of both sides.

From 1987, the third period of UNHCR's activity in Cyprus started. It introduced bi-communal aid program as a way of bringing Greek Cypriots and Turkish Cypriots together to work on joint projects.[42] The aim was to foster personal and professional interaction between members of the two communities through long-term projects. Since bi-communal activities introduced many humanitarian and communal needs of the Greek and Turkish Cypriot communities (such as housing for refugees, sanitation, forestry, protection of environment and preservation of cultural heritage) had been met. The United Nations Office for Project Services (UNOP) took over the UNHCR's humanitarian mission in 1998. In a general assessment the UNHCR's role in Cyprus has been very positive in providing emergency aid, resettling and reintegrating refugees into social and economic life and coordination bi-communal activities.

4. Conclusion

The United Nations engagement in Cyprus conflict started since 1964 and continued until now without any break. Primary aim of the UN's early involvement in Cyprus was the preservation of peace and restoration of law and order in the island. The UN's peacekeeping operation between 1964 and 1974,

Scanned by CamScanner

until the Turkish intervention was basically focused on pacification and normalization activities. Its overall performance in that period was regarded as satisfactory.

However, the UN's role dramatically changed since 1974. The UNFICYP attention has shifted to the humanitarian dimension of the conflict. Besides providing emergency relief shortly after the intervention, the UN also concerned about other humanitarian issues of the missing persons and refugees. The UNHCR was successful in providing relief, assisting the rehabilitation and integration of the refugees into their communities' economic and social life and later introduced bi-communal projects.

Since the initial aim was the preservation of peace and maintenance of order in the island, we can not consider UN's engagement in Cyprus as a humanitarian intervention case. Although humanitarian side of the conflict came to the front after 1974, it does not change the fact that the operation did not start primarily to stop humanitarian emergency in the island. The objective of the peace operation was different than the post-Cold War humanitarian intervention cases of Rwanda and Bosnia which was to stop genocide or gross and systemic human rights violations in Somalia, Haiti Cambodia and more recently in East Timor.

In addition, the UN's operation in Cyprus is classified as a classical peacekeeping effort of the Cold War era, because it was established by the consent of the both parties. It was observing the key principles of impartiality, consent and minimum force. However, principles and practice of humanitarian intervention in the post-Cold War period has been completely different than the traditional peacekeeping operations. The UN had to violate traditional principles of state sovereignty, non-intervention and non-use of force to stop extreme human right abuses in various internal conflicts. In those cases there was no peace to keep or a legitimate authority to ask consent.

As a last remark, though one of the goals of the UN is promotion of human rights in the world, the UN Charter does not empower it to use force for humanitarian reasons. Human rights violations have been regarded as an issue within the domestic jurisdiction of states. However, changing international context in the post-Cold War era enabled the UN to interfere internal conflicts without the consent of the parties to stop human suffering. The Security Council of UN who has the monopoly for the legitimate use of force in cases of various internal conflicts declared that supreme human rights violations in one country constitutes a threat to international peace and security. By this way, interventions on humanitarian grounds could be justified since there is no article in the UN Charter on forceful humanitarian intervention.

Scanned by CamScanner

Notes

[1] Kardas, Saban. (2001). *Humanitarian Intervention: the Evolution of the Idea and Practice*. Unpublished Master Thesis, Ankara. p.15.
[2] Murphy, D. Sean. (1996). *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, p.85.
[3] Williams, Roger. (1988). *Some Corner of a Foreign Field*. London: MacMillan Press, p.127.
[4] Ibid., p.123.
[5] Wheeler, J. Nicholas. (2000). *Saving Strangers Humanitarian Intervention in International Society*. New York: Oxford University Press, p.34.
[6] Alger, Chadwick F. (1998) *The Future of the UN System: Potential for the Twenty first Century*. New York: United Nations University Press, p.83.
[7] Allison, Jan. (1994). Humanitarian Emergencies and the UN. *International Affairs*, 4 (2), p.22.
[8] Murphy, p.88.
[9] On March 9, 1964, before UNFICYP arrived in Cyprus, the Turkish Cypriot Vice-President Dr. Fazil Kucuk wrote to UN Secretary General that both President and Vice-President are consulted and their consent obtained.
[10] Joseph, S. Joseph. (1999). *Cyprus Ethnic Conflict and International Politics*. London: MacMillan Press, p.95.
[11] Gorman, F. Robert. (2001). *Great Debates at the United Nations An Encyclopedia of Fifty Key Issues, 1945-2000*. London: Greenwood Press, p. 181.
[12] Ibid, p.182.
[13] UN Doc. S/5575, 4 March 1964, paras.1-8.
[14] Gazioglu, Ahmet. (January 2002). *Cyprus the Island of Sustained Crises March 1964-August 1964*. Lefkosa: CYREP, p.3.
[15] Necatigil, M. Zaim. (2002). 'UN Security Council Resolutions: Peace-Keeping and Peace-Making' in Arım, Resat (editor). *Cyprus*. Ankara: Foreign Policy Institute, p.40.
[16] Karaosmanoglu, L. Ali. (2002). 'UNFICYP and the Problem of Consent' in Arım, Resat (editor). *Cyprus*. Ankara: Foreign Policy Institute, p.60.
[17] Ibid. 61.
[18] UN Charter, Chapter VI, Article 24:
[19] Stenga, A. James. (1970). UN Peace-Keeping: The Cyprus Venture. *Journal of Peace Research*, no.1, p.8.
[20] Ibid, p.8.
[21] Kaloudis, S. George. (1991). *The Role of the UN in Cyprus from 1964 to 1979*. New York: Peter Lang, p.59.
[22] Necatigil, p.41.
[23] Kaloudis, p.60.
[24] Ibid. p.96.
[25] Thornberry, Cedric. (2000). Peacekeepers, Humanitarian Aid and Civil Conflicts. *Journal of Humanitarian Assistance*, http:// www.jha.ac/articles/aoo2.htm, p.1.
[26] Karaosmanoglu, p.70.
[27] Richmond, Oliver, Ker-Lindsay, James. (2001). *The Work of the UN in Cyprus Promoting Peace and Development*. London: Palgrave, p.83.
[28] By June 1964 the strength of UNFICYP was 6411; by June 1967, 4627;by 1974, 4440; by 1987, 2328; by 1990, 2126; by December 1994, 1206; by 2000, 1265; and by November 2001, 1227.
[29] Richmond, p.85.
[30] Necatigil, p.54.
[31] Ibid., p.54.

Scanned by CamScanner

[32] Richmond, p.194.
[33] "Proposal to the United Nations to establish an effective commission of inquiry to investigate "disappearances", "missing" persons and deliberate and arbitrary killings in Cyprus", *Amnesty International Index, EUR 17/01/96*, http://www.web.amnesty.org/Cyprus, p.3.
[34] Ibid., p.4.
[35] Richmond, Ker-Lindsay, p.218.
[36] Report of Secretary General S/267777, 22 November 1993, p.21, para.88.
[37] Press Communiqué, 11 April 1990.
[38] Ibid.
[39] Richmond, Ker-Lindsay, p.234.
[40] Ibid., p.234.
[41] Ibid., p.239.
[42] Ibid., p.236.

References

Alger, Chadwick F. (1998) *The Future of the UN System: Potential for the Twenty first Century*. New York: United Nations University Press.

Allison, Jan. (1994). Humanitarian Emergencies and the UN. *International Affairs*, 4 (2).

Arım, Resat. (2002). *Cyprus*. Ankara: Foreign Policy Institute.

Gazioglu, Ahmet. (January 2002). *Cyprus the Island of Sustained Crises March 1964-August 1964*. Lefkosa: CYREP.

Gorman, F. Robert. (2001). *Great Debates at the United Nations. An Encyclopedia of Fifty Key Issues, 1945-2000*. London: Greenwood Press.

Joseph, S. Joseph. (1999). *Cyprus Ethnic Conflict and International Politics*. London: MacMillan Press.

Kaloudis, S. George. (1991). *The Role of the UN in Cyprus from 1964 to 1979*. New York: Peter Lang.

Murphy, D. Sean. (1996). *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Press Communiqué, 11 April 1990.

Proposal to the United Nations to establish an effective commission of inquiry to investigate "disappearances", "missing" persons and deliberate and arbitrary killings in Cyprus", *Amnesty International Index, EUR 17/01/96*, http://www.web.amnesty.org/Cyprus.

Scanned by CamScanner

Report of Secretary General S/267777, 22 November 1993, p.21, para.88.

Richmond, Oliver, Ker-Lindsay, James. (2001). *The Work of the UN in Cyprus Promoting Peace and Development*. London: Palgrave.

Kardas, Saban. (2001). *Humanitarian Intervention: the Evolution of the Idea and Practice*. Unpublished Master Thesis. Ankara.

Stenga, A. James. (1970). UN Peace-Keeping: The Cyprus Venture. *Journal of Peace Research*, no.1.

Thornberry, Cedric. (2000). Peacekkepers, Humanitarian Aid and Civil Conflicts. *Journal of Humanitarian Assistance*, http:// www.jha.ac/articles/aoo2.htm.

UN Doc. S/5575, 4 March 1964, paras.1-8.

Wheeler, J. Nicholas. (2000). *Saving Strangers Humanitarian Intervention in International Society*. New York: Oxford University Press, p.34.
Williams, Roger. (1988). *Some Corner of a Foreign Field*. London: MacMillan Press.

Scanned by CamScanner

U.S. Political Discourse towards Cyprus: A Study of Disclaimers

Füsun Çoban DÖŞKAYA*

Introduction

This article concentrates on U.S. political discourse on Cyprus. It aims to show how through the speech event, the U.S. officials create and enforce both authority and legitimacy within their official statements on Cyprus issue. The thesis of this article is that the U.S. government, as a third party, contributes to the existing conflict on the island by using a polarized discourse that excludes one community from the other. In order to investigate and reveal how the polarity in U.S. discourse on Cyprus is inscribed and mediated through the linguistic system, disclaimers that the U.S. officials deploy will be studied.

From the beginning, the U.S. looked upon the Cyprus issue as a Greek problem to be settled by appeasing Greek side without disrupting American-Turkish relations. For that reason, the U.S. State Department looked upon Cyprus as a problem between Greece and Turkey, which could easily be solved by appeasing Greek Cypriots and Greece and compensating Turkey in return. Turkish Cypriots were not regarded as a factor to be taken into account in spite of the fact that under 1960 Agreements Turkish Cypriots were politically on par with Greek Cypriots as co-founder partners of the Republic. This wrong evaluation of the problem by the Americans, and the consequential treatment of the Greek Cypriot side as the legitimate Government of Cyprus, after the disruption of the Constitutional order by Greek Cypriots in December 1963, has prevented the settlement of the problem. U.S. officials, throughout their discourse on Cyprus, try to show that their policies and actions towards Cyprus are legitimate, are executed within the boundaries of moral order and are correct procedures (for more information on U.S- Cyprus- Turkey relations, among the many studies, see, Uslu 2000, Bostanoğlu, 1999).

Data

The data have been gathered from the Homepage of U.S. Embassy in Nicosia, under the title "The Cyprus Issue," the subtitle "U.S. Official Policy" and the heading "Official Statements on Cyprus." The corpus consists of four Press Conferences (henceforth PCs) and three Press Briefings (hereafter PBs) delivered roughly through the second term period of former U.S. president Bill Clinton.

The selected texts, that is PBs and PCs are usually defined by their complex and institutional context as they are ideologically based. They allow speakers to control the agenda, turn allocation (who is allowed to speak) topics and other important aspects of an institutional talk. They are official, institutional

* Dr., Dokuz Eylül University, Department of American Studies, Turkey

Scanned by CamScanner

discourses produced by a person who is authorized to make a declaration. They both have the aim of propagating and justifying a certain type of ideology, which results in the efficient reproduction of ideologies. They are direct expressions of political power and are authoritative. Since they are recorded, their content and style is strictly controlled, heavily monitored, well prepared and well thought. And because they are in the format of questions-and-answers, they give the analyst the opportunity to trace the officials' hesitations and repairments. They can be considered as daily practices of keeping certain U.S. ideologies alive. They sound automatic, impulsive and natural to the common listener. They are in the format of spontaneous conversations with the impression of unplanned and unpremeditated speeches. Although they impart the feeling of being spontaneous, precise answers to anticipated questions are carefully rehearsed. The overall argument in them is simple, clear and repetitive as their sole aim is to make U.S. policy known. They enable people everywhere to hear fundamental outlines of U.S. foreign policy, from Department officials. They are an important aspect of the State Department's effort to make foreign affairs understandable: making it comprehensible for both American citizens and the citizens of other countries. They aim to propagate and legitimate U.S. policy, since while teaching and controlling knowledge, they shape our interpretation of the events as well as our discourse and other related actions (Weston, 1998).

Ideological Discourse Structures

Discourse has a major function in the implementation of ideologies. It is only through discourse that ideologies can be explicitly formulated (van Dijk, 1998d). This does not mean, however, that reading out ideologies from discourses is easy. Since, most of the time ideologies do not express themselves explicitly and are difficult to detect. An analysis of the discursive expression of ideologies requires a detailed study of various strategies and structures. It requires complex semantic analysis of various types of meaning, such as lexical, stylistic, rhetorical and schematic studies, called discourse structures (Kress, 1985: 30).

Discourse structures play a role in the expression and persuasive communication of polarized underlying attitudes and ideologies. All discourse structures express ideologies in some way or the other. However, depending on the intensions and aims of the speakers, the same discourse structure that functions ideologically in one context, may not function in another one. There are many hundreds of discourse structures to study, since ideologies influence various levels of discourse structures, from intonation, syntax and images to the many aspects of meaning, such as topics, coherence, presuppositions, metaphors and argumentation.

Local Semantic Moves: Disclaimers

Among the vast number of discourse structures and strategies, in this article only local semantic moves, that is disclaimers will be examined.

Scanned by CamScanner

Disclaimers can be described as follows: *Semantic moves such as disclaimers are well-known strategic steps 'in presenting oneself as flexible, humane or altruistic, and as a person who is not prone to rigid generalizations. Although such moves are common in everyday conversation, especially with strangers, they are mandatory in public discourse in the media and politics, where positive self-representation and persuasion of an audience of many ideological allegiances is crucial* (Van Dijk, 1995: 281-2).

The semantic move of the disclaimer is very typical in discourse about immigrants and minorities, that is, of any type of prejudiced discourse. Disclaimers are specific semantic moves that realize in one sentence the strategy of positive self-representation and negative other-representation. In other words, they implement the possible contradiction between positive self-representation and negative other-representation. They especially function within the combined overall strategies of positive self-representation and negative other-representation. They express the ambiguity and contradictions between people's general norms and values and their actual attitudes and opinions. (Van Dijk, 1984; 1987; 1998a; 1998b; 1998c; 2000).

Among the disclaimers, the *Apparent Negation* or the *Apparent Denial* is the best known: 'I have nothing against X, but...'; 'We have nothing against foreigners, but...'

These sentences are Apparent Negation because it is only the first clause that denies adverse feelings against another group, while the rest of the discourse may say very negative things about the others. The negation in such a case primarily serves as a form of positive self-representation, of face keeping. Such a disclaimer is used when a speaker wants to avoid that the listeners have a negative opinion about him/her because of what s/he has said about certain people or group. The speaker wants to be seen as a decent person, who knows the prevailing norms and values of society, and does not want to be seen as an extremist. This move is called one of apparent denials because the denial is immediately defied by the following clauses, or in the rest of the discourse.

There are other disclaimers, which Van Dijk states (1984;1987; 1998c; 1999; 2000) as follows:

Apparent Concession: 'They may be very smart, but...'

'There are also nice foreigners, but on the whole...'

'Of course there are hard-working blacks, but...'

'They are not all criminal, but...'

'Refugees are of course not all bogus, but...'

One may find an apparent concession, 'when it is conceded that we have done something wrong (or they have done something well), but it is then added that our negative action is excused or mitigated, or that their positive action is not that positive after all' (Van Dijk et al., 1997: 170).

Apparent Empathy: 'They may have had problems, but...'

'Of course it is sad for refugees that..., but...'

' They have had lots of difficulties in their own country, but...'

'I understand their problems, but...'

Apparent Apology, Apparent Excuse: 'Excuse me, but...'

Scanned by CamScanner

'I am sorry, but these foreigners…'
Apparent Ignorance: 'I don't know, but those refugees…'
Apparent Effort: 'We do everything we can, but…'
'We do all we can to help them, but…'
Apparent Sympathy: 'I like them, but…'
Transfer: 'I have no problems with them, but my clients…'
'I have nothing against foreigners, but my clients…'
'Not me, but my clients don't want…'
Reversal, Blaming the Victim: 'THEY are not discriminated against, but WE are!
'We always had to work hard for our money, but they…'

All these moves are called as 'apparent' (rather than 'genuine') when the meaning of the rest of the discourse is obviously contradictory with the 'positive' part of the disclaimer. They are apparent not because the speakers are obviously or intentionally 'lying', but because the structure of their discourse is such that especially the negative part of the sentence is spelled out throughout the discourse. The positive part thus especially has the function of avoiding a bad impression. In a way, they help people in their effort to avoid a bad impression while at the same time give them the opportunity to formulate their negative opinions or ideas. In other words, the move is only done with the aim of 'making a good impression', rather than 'being sincere and honest' (Van Dijk, 1984; 1998c).

In addition to that, disclaimers are interesting to study, because they 'are the typical site of conflicting ideologies. A more humane and tolerant one and the more authoritarian or intolerant one, of which the first receives short shrift in the proposed clause of the paragraph, and the second the major part of the text following the *but* (Van Dijk, 1995: 281). Disclaimers are frequent, in political discourse genres, because face keeping and impression management are very important in them. In addition to that, without disclaimers, an idea or a policy cannot be justified or legitimated. Furthermore, disclaimers are easy to study in large collections of texts, because of their typical form, and the contrast between the propositions connected by the typical *but*-clause ('……, but …….').

In the following sections, direct quotations from the PBs or PCs are written in italics or as displayed quotes in the running text. The number next to the abbreviation "A" that appears at the end of the quotations designates the number of the appendix it is taken from and the second number shows the number of the press briefing or press conference in the appendix.

Analysis of the Data

Within the analyzed data, U.S. officials use apparent efforts, denials, concessions, functioning as disclaimers, among other local semantic moves of strategies of argumentation. They use *apparent effort* disclaimer to show that they work hard to promote a negotiating process that can lead to a constructive resolution of the Cyprus problem and thus represent themselves positively. At the same time, while stressing the fact that American government is doing whatever it can to solve the problem, they blame others by doing the opposite

Scanned by CamScanner

and thus describe them negatively. For instance, when one U.S. official talks about the U.S. government's efforts, he adds the following disclaimer:

I feel that this morning's discussions were held in a very positive atmosphere, with a willingness to try to address the problems in a future-oriented manner. But the past is such a heavy legacy when you try to talk about the future in Cyprus (A1, 1).

While saying that past is a heavy legacy in Cyprus, the U.S. official, in fact, wants to stress that the two sides live in the past and they cannot get rid of their enmities and past experiences, and therefore, cannot think about new solutions. In other words, in the negative part of this disclaimer, the speaker blames the others by not looking to the problems in a future oriented manner and thus being stuck in the past events, thus, set a barrier to the U.S. interests. Within the same disclaimer, the speaker points out that the U.S. officials think in a future oriented manner and thus their efforts are required for the settlement of the problem. In simple terms, this disclaimer can also be formulated as such: "We [Americans] do all we can do to help the parties within the conflict, but they are so stuck in the past that we cannot make them think in a future oriented way or move".

In another instance, one of the officials says:

I stopped counting what number trip this is, but I was last here at the end of May, and it's good to be back, as I was telling my friend here. It's hot here, but the weather in Washington is much worse than it is here (A1, 4).

Here the intended meaning is similar with to the above-discussed disclaimer. Again by stressing the number of visits to Cyprus, the speaker points out that U.S. efforts to forge progress towards a Cyprus settlement go back many years, and highlights the U.S. willingness to continue these efforts as well as putting the blame on the parties for not negotiating since many years.

Both in PBs and PCs disclaimers are frequent, especially because in such eminently public discourse, spoken for the record, face keeping and impression management are crucial. For that reason, apart from apparent efforts, there are also other disclaimers within analyzed texts. *Apparent sympathy* is one of them. When one U.S. official speaks about the Cyprus problem, he adds the following disclaimer:

We believe that stability in the area is an absolutely essential goal in the post-Cold War period. Now, there are many issues between Greece and Turkey, but in my personal view, the other issues cannot be dealt with unless Cyprus is dealt with centrally. It is the core issue. That is why the United States is engaged. We care about both countries; we are very close to both countries (A1, 1).

This disclaimer can be interpreted as such: We care about Turkey and Greece, but there is a Cyprus problem between them, which gives harm to the stability of the area, and they insist on not solving the problem. In the positive side of the disclaimer, by emphasizing that the U.S. government cares about the two countries, the speaker wants to give the impression that both sides are crucial for the solubility of the problem and are important NATO allies of the U.S. In the negative side, by saying that Cyprus is the core issue between the two countries, the U.S. official points out that they play significant roles in the insolubility and

Scanned by CamScanner

unsettlement. Thus, the U.S. interests in the region are in danger, because of their attitudes.

Another example for the apparent sympathy disclaimer can be given from one of U.S. officials' speech about Turkey.

> *We work with Turkey, a close ally and friend, on a wide range of important issues. We speak frankly to each other as good friends. The Turkish leadership is aware of the importance we attach to the Cyprus issue. But I stress again that both sides will have to make adjustments in their current positions during a meaningful negotiation [...]. Let me be clear why I focused on the Turkish side. In the current situation, the Turkish side does not wish to address those issues until two preconditions or conditions precedent have been met. Therefore, a meaningful exchange is not possible (A1, 3).*

The same disclaimer can be summarized as "Turkey is a close ally and a friend, but its current position is not correct and it should change it". In the positive side of the disclaimer, Turkey is described as a close friend and a close ally. However, in the negative side, the term Turkey is generalized in order to cover the Turkish Cypriots and is accused of setting a barrier to meaningful exchange of ideas on Cyprus issue.

Another disclaimer used is *apparent empathy*. In one of the texts, the U.S. official adds the following disclaimer:

> *We understood Mr. Denktash is trying to, or may intend to, set some conditions on his further participation in the UN talks, but we believe the interests of Turkey and the Turkish Cypriots are best served by, in fact, continuing the talks. And so I want to reiterate we support the UN process and the Secretary General's attempts to achieve a significant and comprehensive settlement in Cyprus (A2, 3).*

In the positive side of the disclaimer, the U.S. official looks as if he is appreciating Rauf Denktash's intention to bring some conditions to the U.N. talks. This is a good example for apparent empathy. It gives the speaker both the opportunity to positively describe the effort of Denktash and the opportunity to express his negative opinions about setting conditions. By portraying Denktash as a leader who is working hard for the interests of Turkey and Turkish Cypriots, the speaker is making a good impression of him rather than directly criticizing him and being honest. However, it is known for sure that the U.S. government does not like Turkish side's bringing conditions to the table. It is highlighted most of the time both in PBs and in PCs. Nevertheless, when there is a necessity of referring to Denktash and his deeds, disclaimers are used often to point out that he is one of the reasons of the unsettlement of the problem.

Another disclaimer used by the U.S. speakers is *apparent altruism*. Altruism means thinking about others, being generous, unselfish and humanitarian.

> *We have never disguised our views concerning the importance of Turkey's relationship to the European Union. But the European Union is an institution of which we are not a member. We can offer friendly advice, but we cannot substitute our judgment for theirs. We believe that Turkey has a European vocation. We've encouraged both Turkey and the EU to work constructively with each other (A2, 2).*

Scanned by CamScanner

The above disclaimer is called apparent altruism not because the speaker is obviously or intentionally lying, but because the structure of his discourse is such that especially the negative part of the sentence is spelled out throughout the discourse.

In the positive side of that disclaimer, the U.S. official says that Turkey is an important country for the E.U. and the U.S. government supports Turkey's aspirations to join the union. He also stresses the fact that it is of the E.U.'s interest and of Turkey's interest to have a constructive relationship with each other. This is shown as an explanation of why the U.S. government consistently supports efforts on both sides to build and improve that relationship.

In the negative part of the disclaimer, however, the speaker, in fact, accuses Turkey for not being constructive enough to build and improve its relations with the E.U., because of its preconditions on Cyprus issue. Turkey's being a member of the E.U. is very important for the U.S. interests and is stressed many times within the body of analyzed texts as such:

> *Turkey's place in the future is in Europe and that it is the strategic interest of the U.S. of the E.U. and Turkey, that the E.U. and Turkey have a constructive relationship (A2, 1).*

Since there is no mention of the U.S. strategic interests in the above given disclaimer and the U.S. official tries to put the issue as a friend who is giving helpful advice, this is a good example for apparent altruism.

Besides apparent altruism, there is *apparent concession* disclaimer within the analyzed texts. Concession means admission or acknowledgement. We may find an apparent concession, when it is conceded that we have done something wrong (or they have done something well), but it is then added that our negative action is excused or mitigated or that their positive action is not that positive at all (Van Dijk et al, 1997: 170). In one of the texts, the U.S. official introduces his opinions about the E.U.'s not inviting Turkey to begin talks to join the union in the Luxembourg summit by the following disclaimer:

> *... that was an invitation to all of Cyprus. And they were wrong not to invite Turkey to begin the process as well. And it is that imbalance which I believe has led to the present impasse. There is going to be a solution to it, because it is inevitable in the course of time, but let's be honest about it, the consequences of Luxembourg are with us today, and we're going to have to deal with them. Since the United States is not a member of the European Union, we can only speak from the outside (A1, 3).*

In the positive side, the speaker looks as if he is glorifying Turkey's deeds. He stresses the imbalance created between Turkey and Cyprus and criticizes its being left out in the rain during the summit. However, he accuses Turkey for not finding a solution to the Cyprus issue and being more active and supportive. In fact, as we have stated many times before, the U.S. interests are built upon Turkey's entrance to the E.U. The use of this disclaimer makes the real idea of the speaker apparent.

Among the disclaimers, the apparent denial is the best known. Again, when the U.S. officials talk about the relationship between Turkey and the E.U., one of them uses the following disclaimer:

Scanned by CamScanner

Because you asked that we think that's unfortunate and we are making a major effort through Secretary Albright, through our ambassadors throughout Europe, through Assistant Secretary Grossman and others, to try to encourage the European Union to improve the terms by which it's dealing with Turkey because we think it's the right thing to do for the entire region. We're not doing it for the linkage with Cyprus, but it is a core part of American policy for this part of the world (A1, 2).

This quotation is an apparent denial because the rest of the discourse says that Cyprus is the core issue in the American policy. Although, in many times within the discourses of the U.S. officials Cyprus issue is seen as the core issue, in that quotation the speaker denies that Cyprus has an important factor in Turkey's accession process to the E.U. In the positive part of the disclaimer, Turkey's improved relations with the E.U. is described as being useful and helpful for the entire region, whereas in the negative part Turkey is accused of not improving its relations with the E.U. and sidetracking the U.S. interests. And since Cyprus is seen as the most important problem of Turkey's not improving its relations with the E.U. saying that Cyprus linkage is not important in that process is a perfect example of apparent denial.

The last disclaimer example is on reversal or blaming the victim. In one of the texts, the U.S. official adds the following disclaimer:

...that the only way that I know, and the only way that Ambassador Holbrooke and the only way the U. S. government knows that we can make progress on the Cyprus problem is through direct negotiations. Now, again, there are all kinds of play in there, but when there is a problem, you have to have the two sides ready to engage with each other. We are eager to work with the UN, with the international community (A1, 4).

In that disclaimer, the speaker points out that when there is a problem, the two sides must get together to resolve the problem. The U.S. official emphasizes that direct negotiations is the only way to make a progress on the Cyprus problem and points out how hard American government tries to make such an engagement.

However, the speaker blames the two sides within the conflict of not engaging with each other when there is a problem and leaving aside the possibility of direct negotiations and engaging in various kinds of unproductive and ineffective acts and plays. Therefore, the above disclaimer can also be summarized as follows: "They are not the ones who are eager to work with U.N. and with the international community, but we [Americans] are".

In sum, a local semantic analysis may reveal underlying opinions and attitudes about 'the other' of the texts. It may also make public contextual goals of face-keeping, by paying attention to strategic moves such as apparent denials, transfer, or reversal. The semantic implications in official discourse of U.S. politicians is subtle and as seen from the above analysis, depends on the idea that we are (doing) good, and they are (doing) bad.

Scanned by CamScanner

Conclusion

The aim of this article was to study the way dominance and inequality are enacted and reproduced through discourse. For that reason, in order to uncover power relations and to spell out the implicit meanings, it has concentrated on discourse. The analysis made on the official statements of the U.S. diplomats gave us the opportunity not only to witness the way they create and enforce authority and legitimacy but also to study the discursive structures and strategies they have used to legitimate their discourse on Cyprus.

The hypothesis of the analysis was that the U.S. discourse on Cyprus contributes to the existing problem on the island. To prove that among the large amount of discourse structures, local semantic moves are analyzed as they specifically influence the ways ideologies manifest themselves in discourse.

The study of disclaimers gave us the opportunity to study the conflicting ideologies of the U.S. officials. With the application of local semantic moves to the texts, it has been found that in order to construct a positive self-image of themselves and to avoid bad impression, the U.S. officials use disclaimers very often in their official discourses on Cyprus. Although they generally speak in favor of their own interests, the U.S. officials know for sure that they look better if they also speak in favor of the Turkish side.

Bibliography

Bostanoğlu, Burcu. (1999). *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası: Kuram ve Siyasa*. Ankara: İmge.

Chilton, Paul A. (1990). 'Politeness, Politics and Diplomacy', *Discourse & Society,* 1 (2): 201-24.

Chilton, Paul A, & Schaffner, C. (1997). 'Discourse and Politics'. In T. A. Van Dijk (ed.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 2. London: Sage.

Connolly, William. E. (1983). *The Terms of Political Discourse*. Princeton: Princeton UP.

Çoban Döşkaya, F. (in press). *Power and Ideology in American Political Texts: A Critical Discourse Analysis*. Lefkoşa: Rustem.

Embassy of the United States of America, Cyprus Web Page. http://www.americanembassy.org.cy/

Kress, Gunter. (1985). 'Ideological Structures in Discourse'. In Teun A. Van Dijk (ed.), *Handbook of Discourse Analysis,* Vol. 4, pp. 27-42. London: Academics.

Kress, Gunter, & Hodge, R. (1979). *Language as Ideology*. London: Routledge.

Lau, R. R., Smith, R. A., & S. T. Fiske (1991). 'Political Beliefs, Policy Interpretations, and Political Persuasion', *Journal of Politics,* 53 (3): 644-75.

Scanned by CamScanner

Martin Rojo, Luisa, & Van Dijk, Teun A. (1997). '"There was a problem, and it was solved!": Legitimating the expulsion of "illegal" migrants in Spanish Parliamentary Discourse', *Discourse & Society*, 8 (4): 523-566.

Oktar, Lütfiye. (2001). 'The Ideological Organization of Representational Processes in the Presentation of Us and Them', *Discourse & Society*, 12 (3): 313-346.

Schaffner, Christina. (1996). 'Political Speeches and Discourse Analysis', *Current Issues in Language and Society*, 3 (3): 201-204.

Schaffner, Christina. (ed.). (1997). *Analyzing Political Speeches: (Current Issues in Language and Society)*. Multilingual Matters.

Seidel, G. (1985). 'Political Discourse Analysis'. In Teun A. van Dijk (ed.), *Handbook of Discourse Analysis*, Vol. 4, pp. 43-60. London: Academics.

U.S. State Department Web Page. http://www.state.gov/

Uslu, Nasuh. (2000). *Türk-Amerikan İlşkilerinde Kıbrıs*. Ankara: 21.yy Yayınları.

van Dijk, Teun A. (1984). *Prejudice in Discourse: An Analysis of Ethnic Prejudice in Cognition & Conversation*. John Benjamins, North America.

van Dijk, Teun A. (1987). *Communicating Racism*. Newbury Park, CA: Sage.

van Dijk, Teun A. (1992). 'Discourse and the Denial of Racism', *Discourse & Society*, 3 (1): 87-118.

van Dijk, Teun A. (1995a). 'Discourse Semantics and Ideology', *Discourse & Society*, 6 (2): 243-289.

van Dijk, Teun A. (1998a). 'On the Analysis of Parliamentary Debates on Immigration' (Working Paper for the Project Racism at the Top. Second Draft), http://www.hum.uva.nl/teun/categori.htm , 09.10.2000.

van Dijk, Teun A. (1998b). 'Categories for the Critical Analysis of Parliamentary Debates about Immigration' (First Draft), http://www.hum.uva.nl/teun/categor2.htm , 09.10.2000.

van Dijk, Teun A. (1998c). 'New(s) Racism: A Discourse Analytical Approach'. (To appear in Simon Cottle (ed.), *Race, Racism and the Mass Media*. Second Short Draft), http://www.hum.uva.nl/teun/racpress.htm , 10.10.2000.

van Dijk, Teun A. (1998d). *Ideology: A Multidisciplinary Study*. London: Sage.

van Dijk, Teun A. (1999). 'Parliamentary Debates', (Second Draft), http://www.hum.uva.nl/teun/debates.htm , 07.1.1996

van Dijk, Teun A. (2000). 'Ideology and Discourse: A Multidisciplinary Introduction', (Internet Course for the Universitat Oberta de Catalunya), http://www.hum.uva.nl/teun/ideo-dis2.htm , 02.9.2000.

Scanned by CamScanner

van Dijk, T. A., & Kintsch, W. (1983). *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic

van Dijk, Teun, Ting-Toomey, Stella, Smitherman, Geneva, & Troutman, Denise. (1997). 'Discourse, Ethnicity, Culture and Racism'. In Teun A. van Dijk (ed.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 2, pp. 144-80. London: Sage.

van Leeuwen, Theo. (1996). 'The Grammar of Legitimation'. Unpublished manuscript, School of Media, London College of Printing.

Weston, Diana and Kane Steve. (1998). 'Public Affairs: Taking the "Foreign" out of Foreign Policy', *State Magazine,* 1. January. http://www.state.gov/www/publications/statemag/statemag_jan98/bom.html

Wilson, John. (1990). *Politically Speaking: The Pragmatic Analysis of Political Language*. Oxford: Blackwell.

Wodak, Ruth. (1989). *Language Power and Ideology: Studies in Political Discourse*. Amsterdam: Benjamins.

Yağcıoğlu, Semiramis, & Değer, A. (2001). 'Logos or Mythos: (De)legitimation Strategies in Confrontational Discourses of Sociocultural Ethos', *Discourse & Society,* 12 (6):817-852.

Yağcıoğlu, Semiramis, & Değer, A. (2002). 'Normların Tartışılabilirliği ve Yadsımalar: "Teröre Karşıyım Ama..." '. *Dilbilim ve Uygulamaları*, 2:109-121.

Scanned by CamScanner

Appendix 1

Press Conferences

1. November 11, 1997

Statements made by Presidential Emissary Richard Holbrooke during a press conference at the Ledra Palace Hotel following a joint meeting with President Glafcos Clerides and Turkish Cypriot leader Rauf Denktash.

AMB. HOLBROOKE: I want to first thank the officers of the United Nations here, the British officers, who magnificently arranged the Ledra Palace Hotel to look like it used to look in the former days - or at least one room of it - so that we had a very pleasant half day of meetings. And I want to thank the two leaders, Mr. Rauf Denktash and Mr. Glafkos Clerides, for joining me this morning in these talks. As I have said many times, we are not going to go into any details of what we discussed. These were informal talks, as we said when we announced them, and as I said yesterday, when we landed in Larnaca. We did not expect any results today that would be substantive; this was not a negotiation. We are not here to involve ourselves in a domestic political election in the Republic of Cyprus. We are here to discuss with the leaders of the two communities issues that have long divided this troubled island. And I leave with a very much improved understanding of the views of the two leaders, who are both effective, articulate, intelligent and tenacious exponents of their points of view. We will fly from here to Ankara to meet with Prime Minister Yılmaz, Deputy Prime Minister Ecevit, Foreign Minister Cem and other Turkish officials, spend the night, and then we will proceed from there to Brussels for the conference, which is a non-governmental conference in which no government officials will be present. I have no present plans as to when I will return, but Ambassador Miller and I will be traveling to the region frequently. And you should not assume that each trip means that we are on the edge of a negotiating breakthrough. We just want to keep the process going and we will work in close conjunction with the United Nations, whose Special Representative, Diego Cordovez, will be visiting here within a few days. Again, I want to thank you both (Amb. Holbrooke refers to the two community leaders) so much for taking the time today and last night, and also in New York and in Washington, for your time. I benefited enormously by it and I will report to the President and the Secretary of State on our talks. Thank you very much.

(Amb. Holbrooke escorts the two leaders outside the press conference room).

AMB. HOLBROOKE: I will take about three-four questions and then we have to get to the airport.

REPORTER: Amb. Holbrooke, why are you going to Ankara for the second time in such a short period but you are not going to Athens?

AMB. HOLBROOKE: We are going to go to Athens too. We are just working out the logistical details. Foreign Minister Pangalos is in Madrid and if I can't see him for scheduling reasons I hope to go to Athens to see other government officials and I will have extensive contacts by telephone with Foreign Minister Pangalos. I am not sure, I have left it to Tom (Miller). Are we already set in Athens or are we still scheduling? We will either go to Athens or have extensive telephone discussions with the Greek government.

REPORTER: Do you think we can have progress before the decision of the European Union on December 13? And second, do you have any assurances that the two leaders will meet again in March for negotiations no matter what the decision of the European Union will be?

Scanned by CamScanner

AMB. HOLBROOKE: No, I have no assurances on the second point. You would have to address that question to them. But, they both stated repeatedly to me in many forms that they see value in these meetings and they both saw value in the meeting today.
REPORTER: The first part of my question?
AMB. HOLBROOKE: What was the first part of your question?
REPORTER: Do you expect any movement forward before the decision of the EU?
AMB. HOLBROOKE: Forward where? Between the two sides here? You would have to ask the two parties that question, but I think one thing is clear: the EU will make its announcements on December 13 and I don't think you should expect any change in that announcement.
REPORTER: Amb. Holbrooke, to what extent have your minimum and maximum expectations about this meeting been satisfied today?
AMB. HOLBROOKE: I have no expectations. As I have said to one reporter, we want to keep talking and create opportunities. And when you start with the proposition that none of you in this room thought this meeting was possible a week ago, because it had been stated that such a meeting could not take place, the fact that we have now met for four and a half hours face-to-face, mostly just the three of us - Amb. Miller and two other people were present for the first part of it - the fact that the conversation was candid and confidential, and I cannot stress that word too highly, I know you are all going to consider that a challenge, but it was a confidential conversation and this is, in my mind, in and of itself a positive fact. So, let me be clear, the fact that we met contrary to the predictions of many of you, is in and of itself is a positive fact. The fact that we didn't announce anything shouldn't surprise you because we said we weren't going to announce anything.
See http://www.americanembassy.org.cy for the full text.

2. May 01, 1998

Ambassador Holbrooke Press Conference at Larnaca Airport May 1
(Returned to Cyprus at request of Clerides and Denktash)

AMB. HOLBROOKE: I am delighted to be back in Cyprus again. As I said just before leaving April 4, I return here a month later at the specific request of both leaders, who asked me to return with Ambassador [Thomas] Miller to continue our talks on how we can find a solution to the Cyprus problem. This problem not only has tragic implications for the people of Cyprus, but has had a profoundly negative effect on the whole region. A lot has been said about the American initiative on Cyprus. I would point out that our interest in Cyprus is not recent. Our efforts to forge progress towards a Cyprus settlement go back many years. I also want to make clear that our efforts are under the umbrella of the United Nations. I talk regularly to Kofi Annan, the UN Secretary General; I briefed him on our trip before I left. Ambassador Miller and I are in close consultations with his representative Diego Cordovez and with Deputy Undersecretary General of the United Nations Kieron Prendergast. For a number of reasons, we believe that we have an opportunity to move forward now on the substantive issues that are required to resolve the problems of Cyprus. We have an obligation to try even if the difficulties are very great. A Cyprus settlement is a core foreign policy goal of President Clinton and his entire administration. As we have already shown, the United States is prepared to invest considerable diplomatic resources and effort to bring about such a settlement. But, I must make clear that the United States cannot do it on its own. We cannot want peace, we cannot want a settlement, more than the parties themselves. The parties must be equally committed to making progress towards a viable and lasting solution. The solution we envisage is one that might be called "win-win," in which all the parties come out ahead. Now, I know that in this part of the world, "win-win" is an elusive concept. The zero-sum

Scanned by CamScanner

game approach, where everything that's bad for your adversary is good for you, is the prevailing conventional wisdom. We Americans simply don't share that view. A settlement will serve everyone's purposes and lead to great economic prosperity for both parts of divided Cyprus, reduce tensions in this entire region of the world, and unleash the creative potential economically and politically of the peoples of the area. We are seeing this happen in Bosnia now where the Dayton peace settlement is beginning to take hold. We are seeing the possibilities that peace brings in Ireland now with the historic agreement that was forged with the help of President Clinton and Senator Mitchell just a few weeks ago. And that is possible here in Cyprus as well. The alternative is the continuation of the status quo with negative political and economic implications for everyone. As we were landing, the pilot of the airplane said "we are landing in the [country with the last divided [capital] city in Europe." Well, there is no need for that. That is up to the parties to decide. Do you want a future for Cyprus of economic prosperity and physical security or future instability and insecurity and uncertainty and a division of the island that continues with perhaps increasing tension. We will explore these issues with the leaders of both parts of Cyprus, both of whom I consider friends, both of whom are tenacious advocates of the points of view of their communities and their administrations, in the next few days. I look forward to meeting with President Clerides this evening and with Mr. Denktash tomorrow. Thank you very much.

REPORTER: It seems as if you are ready to propose a formula for the convening of a meeting between the two leaders. Is that so, Mr. Holbrooke?

AMB. HOLBROOKE: No, I keep reading comments about us trying to have a Dayton-type negotiation, but we are not trying to recreate Dayton or the specific meeting. In fact, I get concerned when I hear about Dayton because, quite the contrary, the Cyprus issue is not as much like Bosnia as it is like Ireland. Bosnia was a sudden intense negotiation in conditions of war, and thus bringing the leaders together in the United States under extremely intense conditions was the best approach. Ireland, like Cyprus, was a divided island where the major bloodshed had occurred a quarter of a century ago and earlier. And a long patient process, in which Senator Mitchell played a critical role at the request of the parties but not at the insistence of the United States -- it was the parties that requested it -- was productive. So, I would not conclude at all that we are trying to have an offshore meeting of the leaders or trying to have a Dayton-style negotiation. You are free to speculate, but I am not carrying any such proposal with me.

REPORTER: But, you will propose at least a meeting between the two leaders.

AMB. HOLBROOKE: Not necessarily. I am not going to propose anything. I am going to see what the two sides want. And if there are things they agree on, or they are close to an agreement and a little better communication will help, we will work in that direction.

REPORTER: Ambassador Holbrooke, the problem you have to face now is that the one side, after 24 years, insists not to go to negotiations unless it is recognized as a state and switch the talks from "intercommunal" to "interstate." So, you have to deal with this. How will you deal with the problem? Are you going to invite the two leaders as the leaders of their communities for talks?

AMB. HOLBROOKE: Both men are meeting with me on the basis of the status that we all understand. The United States cannot recognize the Turkish Republic of Northern Cyprus. We've said so many times. The UN cannot recognize them. The European Union cannot recognize them. But, we deal with Rauf Denktash as the leader, chosen through their political process, of northern Cyprus. I have expressed my respect for him as a leader and as a politician, as a negotiator, many times. All of you who have seen him know how tenacious he is, how effective he is, and the issue of sovereignty, which is a key part of the negotiations, cannot be isolated from the other parts of the negotiation. .....

See http://www.americanembassy.org.cy for the full text.

Scanned by CamScanner

3. May 04, 1998

Bicommunal Press Conference with Spe Richard Holbrooke at the Ledra Palace Hotel in the Buffer Zone - Monday, May 4, 1998

AMB. HOLBROOKE: Thank you all for coming today. I want to particularly stress for those of you who did not attend the first part of this press conference that we have just inaugurated the first direct telephone lines between the two parts of Cyprus since 1974. There had been three lines up until now, but you had to place the calls through an operator, and about 100,000 calls a year was the total possible. Constantinos Lordos, Stein Stoea, representing Vedat Celik, and myself just placed the first calls under the auspices of the U.N. representative here, Gus Feissel. Over 750,000 calls a year will now be possible. It's direct dial for the people of Cyprus who are listening today. You just pick up the phone, dial the area code and get right through to a number on either part of Cyprus and -- and I wish to stress this -- you can also send faxes. Communications reduce misunderstanding. Communications can reduce tensions. Communications bring modern benefits to the island. This is a very important development, and I am delighted that it was made possible by Glafcos Clerides and Rauf Denktash. It emanated directly from the business meeting that we held in Brussels last November, and I think it shows that even in the midst of difficult diplomatic discussions, progress is possible. I repeat, you can now direct dial from one part of Cyprus to the other and you can send faxes. Now this was not the main purpose, of course, of my trip today. I came back here at the request of the two sides who, a month ago, both asked me and my team, Ambassador Miller, Miriam Sapiro from the White House, and of course always Ambassador Brill representing the United States here in Cyprus. We came back at their request to continue the discussions. The purpose of our discussions was to see whether we could start a process that would lead to a bizonal, bicommunal federation -- a goal to which both sides, the U.N., and the U. S. have been publicly committed. We concluded an intensive weekend of negotiations late last night, and I reported on these conversations to Secretary of State Albright, who is in London, and to UN Secretary General Kofi Annan in New York. We heard the views of both leaders and explored almost every issue in great detail. I am grateful to both Glafcos Clerides and Rauf Denktash for the personal friendship they have shown to me and to our team. We all appreciate the candor and the frankness they have displayed during these conversations, and the hospitality both sides showed to us. I have great respect for both men, for their historic roles, and for the tenacity with which they present and defend their positions. Our discussions covered the entire range of issues related to Cyprus. Both sides made it clear that they want the United States, acting under the UN umbrella, to continue its efforts to pursue a Cyprus settlement. This was stated repeatedly and we shall therefore do so, since peace and stability in this region is of major concern to the United States and to all the other countries of the region. However, if progress is to be made on Cyprus, genuine progress, both sides will have to be willing to engage in a genuine give-and-take during serious negotiations. This is not the current situation. This was especially true in regard to two positions taken by the Turkish side -- first, that recognition of the "Turkish Republic of Northern Cyprus" must precede any substantive talks, and, second, that Cyprus must withdraw its application to the European Union. Referring to the April 23rd joint declaration issued in Turkey, the Turkish side said that the start of the EU accession process had destroyed the balance between the two sides in Cyprus and between Turkey and Greece. Therefore, the Turkish side made clear its view that the Greek side must withdraw its EU application before negotiations could begin and then negotiations henceforth must be on a state- to-state basis. Presenting these two positions as conditions precedent to any negotiation will make progress difficult. In taking this position, the Turkish side drew a linkage between the Cyprus problem and the manner in which the European Union dealt with Turkey's application at last year's Luxembourg summit. We

Scanned by CamScanner

pointed out to our Turkish friends that the U. S., at the highest levels, has made clear time and time again that it feels that the European Union decision was unfortunate. We believe that Turkey's candidacy for EU membership should be considered on the same basis as other existing applicants, recognizing, as Turkey's own government does, that such membership could take and would take many years. However, the Turkish side's insistence that the Greek side withdraw the application for EU membership is not a realistic position in our view. We believe the two sides here in Cyprus can and should work out a method by which they can both participate in the European Union dialogue as political equals: I am confident that this is possible. In recent weeks many senior officials have had intensive contact with the Turkish leadership. We work with Turkey, a close ally and friend, on a wide range of important issues. We speak frankly to each other as good friends. The Turkish leadership is aware of the importance we attach to the Cyprus issue. But I stress again that both sides will have to make adjustments in their current positions during a meaningful negotiation. As we have seen from the recent breakthrough in Northern Ireland and earlier diplomatic successes in which the United States played a key role, the Clinton administration is committed to the view that the seemingly irreconcilable regional problems must be dealt with and in the post Cold War atmosphere can become a thing of the past. I believe that there is a solution to the Cyprus problem but the responsibility for that solution first and foremost must rest with the parties themselves, the parties most involved. The United States, and Ambassador Tom Miller and myself, will remain engaged and available to help the parties reach that long-overdue solution, which would benefit all the people of Cyprus. Ambassador Miller will return to the island at the end of May. Let us not forget that what this is really about is the welfare and well-being of all the people of Cyprus -- of their ability to live in a more secure environment and to have the political and economic benefits that their neighbors enjoy, one of those benefits having been demonstrated this morning in regard to the telephone arrangements. But, to repeat what I said upon arrival, we cannot impose or force a solution on the parties or want a settlement more than the parties themselves. I will be happy to take a few questions, then I have to run for the airport.

REPORTER: Under what conditions do you see the Turkish side changing its position so that the way to the negotiations is opened?

AMB. HOLBROOKE: You will have to address that to Rauf Denktash.

REPORTER: We've heard about both sides having problems with their positions. We've heard about the Turkish side. What are the problems on the Greek Cypriot side?

AMB. HOLBROOKE: Well, let me be clear why I focused on the Turkish side. In the current situation, the Turkish side does not wish to address those issues until two preconditions or conditions precedent have been met. Therefore, meaningful exchange is not possible. But in a meaningful exchange of the sort that we are prepared to assist, both sides would have to have give-and-take. And I do not wish to leave the impression that all the problems are on one side. I merely want to tell the press clearly what I think you already knew, because neither of these positions were secret, and we are not revealing any secret information from our talks here today. I am just stressing that two positions that one side took, positions which had already been made public, are making meaningful substantive exchange extremely difficult at this point.

REPORTER: Can you explain what the problems are of the Greek Cypriot side and the Turkish Cypriot side?

AMB. HOLBROOKE: I have long taken the position that the details of a negotiation must remain confidential. These two items are a matter of public record and therefore I feel quite free to discuss those. Alexis?

See http://www.americanembassy.org.cy for the full text.

Scanned by CamScanner

4. July 23, 1998

Press Conference with Scc Miller upon his arrival at Larnaca airport - Thursday, July 23, 1998

AMB. MILLER: I am delighted to be back here in Cyprus. I stopped counting what number trip this is, but I was last here at the end of May, and it's good to be back, as I was telling my friend here. It's hot here, but the weather in Washington is much worse than it is here. So, I am glad to come to cool Cyprus and if that wasn't an advertisement for your tourism industry, I am happy to make it. I've come here, as in the past, as part of our search for a solution to the Cyprus problem. That's what we are all about; that's what we are trying to do. I look forward over the course of the next couple of days to having discussions with the leaders on both sides in the island. I'll then go on to Greece and have discussions in Greece. I am not going to be going to Turkey on this trip. I'll be going to Turkey in the next couple of weeks for discussions with the leadership in Turkey as well. I don't have any startling new announcements to make. I know your first question is going to be "what kind of proposals do you bring," et cetera, et cetera. I always bring ideas. I prefer to keep my ideas within the realm of our closed discussions because I know you all appreciate, and here goes my standard line again, if we are going to have any progress, there have got to be discussions that are conducted in closed sessions and not before the cameras of the world. I will reiterate what I said when I was here in late May, when I gave that speech at the Hilton at the Economist Conference, that the only way that I know, and the only way that Ambassador Holbrooke and the only way the U.S. government knows that we can make progress on the Cyprus problem is through direct negotiations. Now, again, there are all kinds of play in there, but when there is a problem, you have to have the two sides ready to engage with each other. We are eager to work with the UN, with the international community. I remain in very close contact with Sir David [Hannay], who I know was just here, and I've had a full report on his visit. We stay in close contact with UN officials. I've met the new Chief of Mission of the UN Ann Hercus on her way out here. I look forward to seeing her again in my visit as well, and I also look very much forward in seeing the business leaders on both sides of the island. I've said it before and I'll say it again: It is time to resolve the Cyprus problem. I know of the difficulties, I know them only too well. I had a lot of conversations with Secretary Albright late last week about all the difficulties. It's not going to get any easier, and I look forward to discussions here in the next couple of days. I am on a full schedule, and it's good to see you all again. Let me take your questions now.

REPORTER: Sir, in your interview in KATHIMERINI there was talk of specific ideas concerning the issue of the S-300s. Are we right to assume that the ideas you bring is something above the moratorium and below a guaranteed no-fly zone?

AMB. MILLER: Let me answer that question in two ways: First of all, as you've noticed, I didn't say anything about missiles and moratorium in my opening statement because I knew that would be your first question. And you haven't disappointed me again. That clearly is a subject that will be of discussion. But, I think that subject also takes away from a bigger issue, which is the Cyprus problem. And I think it s very important to focus on the bigger issue. Now, what specific kind of ideas I have, I think that I'll take up with the leadership in our private discussions.

REPORTER: Sir, concerning the tension [between the Greek Cypriot and Turkish Cypriot communities], without asking you to share with us what you are going to discuss with President Clerides and Mr. Denktash, there are two approaches: the first is just to tackle the problem of the S-300s now, and the second is to tackle the problem within the framework of a general demilitarization of Cyprus. What do you believe that would be the best approach?

Scanned by CamScanner

AMB. MILLER: Well, my answer to your question, my answer to any question when someone says there are two approaches, or three approaches or five approaches is very simple: You use the approach that works. On the subject of demilitarization, which we've talked about many times with the government of Cyprus, my government is in favor of demilitarization. There's no question about it. A demilitarization proposal that takes into account the security concerns of all people of Cyprus, and, you know, if that's something that can be useful, we will surely be interested in it.
REPORTER: Do you think that starting a dialogue on this issue, the complete demilitarization of Cyprus, may lead to the solution of other problems such as the S-300s and tensions?
AMB. MILLER: Well, again I will get back to my comment. Anything that works, I'm interested in.
REPORTER: You said you'll be going to Greece, but not to Turkey. Could you tell us why?
AMB. MILLER: Yeah. The people that I wanted to see in Turkey were not available today, you know, to see me next week. So, we decided that rather than seeing others that I would visit Turkey in the next couple of weeks.
See http://www.americanembassy.org.cy for the full text.

Appendix 2

U.S. State Department Noon Briefings

1. May 01, 1998

QUESTION: The New York Times reports that Secretary of State is engaging in intense efforts to (inaudible) the EU to adopt a more conciliatory policy towards Turkey. It says that the Secretary called some of her counterparts in Europe. And I want to ask you, is it true that the US considers the EU policy on Turkey as the biggest disagreement it has today with Germany and as an obstacle to Ambassador Holbrooke's efforts for a solution to the Cyprus problem?
MR. FOLEY: Well, our relations with Germany are excellent. They are in excellent shape and I expect that will be reflected in the President's visit to Berlin next month, which I think will be of a celebratory nature given the end of the Cold War and now the splendid news of the Senate ratification of NATO enlargement. We have a lot to celebrate in common with Germany and the relationship could hardly be better, I would say. On the issue of Turkey's aspirations to join the EU, I would point out that we recognize the obvious, which is that we are not a member of the European Union. We have no formal role in determining the EU's relationship with third countries. We can offer friendly advice, but no more, and the advice we give is as a friend. We have long believed that Turkey's place in future is in Europe and that it is in the strategic interest of the US, of the EU, and Turkey that the EU and Turkey have a constructive relationship. So we consistently support efforts on both sides to build and improve that relationship.
QUESTION: On my question of the phone calls by the Secretary to European counterparts, can you confirm that?
MR. FOLEY: Well, as you know, Secretary Albright is in Seoul, South Korea at the moment. I haven't been in touch with the party to verify each and every international phone call she's made. I can't confirm that, but it certainly would not be remarkable if she has been conferring with her European counterparts on a range of issues also having to do

Scanned by CamScanner

with Kosovo and other issues. She certainly worked the phones heavily, I understand, yesterday in anticipation of the Senate vote which proved so resoundingly successful.
QUESTION: On the issue of Cyprus, does the US consider this problem between the EU and Turkey as an obstacle to the efforts for a peaceful solution?
MR. FOLEY: Well, we believe that Turkey's future is and ought to be in Europe and that that perspective can be a useful element in the overall search for a solution to problems in the eastern Aegean, generally speaking.
See http://www.americanembassy.org.cy for the full text.

2. May 05, 1998

QUESTION: Ambassador Holbrooke, in his press conference in Cyprus, said that the Greek-Cypriot Government does not represent Turkish Cypriots. Doesn't this create a rather new point of view, since the Administration has always believed that there was always one government in Cyprus - the Greek-Cypriot Government - and it represents both Greek and Turks on the island? Or is there a retraction already on that statement?
MR. FOLEY: Well, I couldn't comment specifically on Ambassador Holbrooke's alleged comments. I haven't seen those, so I would hesitate to do that. The fact of the matter is that the island of Cyprus is divided, alas; we're working in the best way we can, and supporting the UN additionally, in efforts to achieve a peaceful resolution of the conflict separating the island of Cyprus. We only recognize, of course, the government of Cyprus in Nicosia; that is a fact. But it is also a fact that the two peoples on the island are isolated from each other, alienated from each other, and the whole purpose of our diplomatic efforts is to achieve the kind of reconciliation that is necessary to achieve a political settlement. As you know, we favor and have endorsed the idea of a bi-communal, bi-zonal federation. That continues to be our position.
QUESTION: Jim, I don't want to put you on the spot or anything.
MR. FOLEY: Thank you.
QUESTION: But this was a very important statement made by President Clinton's senior representative, and he represents the Administration -- Ambassador Holbrooke. And for the first time, on the record, he said that the Greek-Cypriot Government does not represent Turkish Cypriots. So is that possible that you could take this question, perhaps? This is something we have to pursue, because it's a very important statement.
MR. FOLEY: I'd be happy to look into it for you. The fact of the matter is that we recognize one government on Cyprus. It is also a fact, though, that not all the people on Cyprus see themselves reflected in that government. What we're trying to achieve is a bi-zonal, bi-communal federation in which all the citizens, without exception, in Cyprus will feel at home as part of a single unified island.
QUESTION: The White House spokesman stated yesterday in case of a Turkish attack against Cyprus, with the excuse of the so-called Russian missiles issue, that it would be something that - to take up and deliberate within the confines of the North Atlantic Council. Could you please elaborate more, since that constitutes a new US policy towards Cyprus?
MR. FOLEY: It constitutes what, Mr. Lambros?
QUESTION: It's a new US policy toward Cyprus. He said that it would be something that we have to take up and deliberate within the confines of the North Atlantic Council.
MR. FOLEY: I haven't seen his comments, and I will not comment on remarks that I haven't reviewed myself. But what I can say, though, is that first of all, that is a speculative scenario, and we don't talk about speculative scenarios from the podium. So I'm not going to answer your question. What I can say, though, is that we certainly strongly advise all parties in the Eastern Aegean to avoid threats and hostile rhetoric, let

Scanned by CamScanner

alone actions which can disturb stability in that region and undermine efforts to achieve a peaceful settlement.
QUESTION: After the - (inaudible) - under the auspices of Mr. Holbrooke, what will be the next step of the State Department to proceed with the talks on Cyprus?
MR. FOLEY: Well, the next step, specifically, is that Ambassador Miller will be returning to Cyprus later this month to continue US engagement. However - and I believe Ambassador Holbrooke did underline in his press conference, I'm told that the United States is prepared to continue its efforts to facilitate a settlement. But he emphasized that this was conditional upon the political will on both sides to negotiate seriously.
The United States cannot impose a solution on Cyprus. It cannot want a solution on Cyprus more than the two parties involved. That remains a fundamental fact. But we're willing to keep at it; and, as I said, Ambassador Miller will be returning there.
QUESTION: On the same subject, does the US Government believe that the European Union bears responsibility for the impasse for its failure to invite Turkey to become a member?
MR. FOLEY: No, we do not. We believe that primary responsibility lies with the parties most directly involved. That said, we have never disguised our views concerning the importance of Turkey's relationship to the European Union. But the European Union is an institution of which we are not a member. We can offer friendly advice, but we can't substitute our judgment for theirs.
We believe that Turkey has a European vocation. We've encouraged both Turkey and the EU to work constructively with each other. We believe that a perspective on Turkey's involvement in Europe and economic integration in Europe is vital, given Turkey's strategic importance to NATO, to the United States and our long-time friendly relations with Turkey.
QUESTION: Does the State Department see any approximate cause between that failure to invite Turkey and this impasse?
MR. FOLEY: No.

3. December 14, 2000

QUESTION: Mr. Denktash, in the north of Cyprus, or what he calls Northern Cyprus, is saying he'll put new restrictions --he isn't spelling them out -- on UN peacekeepers. Now that their mission has been extended, does the State Department have a view of that threat?
BOUCHER: What we have always said is that we believe it is very important for the UN to be there. We joined in the unanimous UN Security Council resolution yesterday that renewed the peacekeeping force for six months.
The renewal resolution urges the Turkish side to rescind the restrictions that it has imposed on peacekeepers since June. It calls for restoration of the status quo ante in Strovilia, along the Green Line, and clearly we would strongly oppose any additional measures to restrict the operations by the UN forces there. We believe very strongly in the talks. We think the two leaders need to return to Geneva to resume their talks in late January with the UN Secretary General. We understood Mr. Denktash is trying to, or may intend to, set some conditions on his further participation in the UN talks, but we believe the interests of Turkey and the Turkish Cypriots are best served by, in fact, continuing the talks. And so I want to reiterate we support the UN process and the Secretary General's attempts to achieve a significant and comprehensive settlement in Cyprus.
QUESTION: Is there hope for that? This Administration, I think more than any other, put a special mark on Cyprus. In fact, I remember Mr. Berger saying a couple, three years

Scanned by CamScanner

ago, it's one of the high priority items. It doesn't seem to be moving -- the negotiations. Can you possibly see something happening before you turn in your hats?
BOUCHER: It is really very much a UN-scheduled effort. Obviously, the United States works a lot on this – has since this beginning. When I was out there in 1993, all the way to date, the United States, this Administration, has been very, very active. But we work in support of the UN effort, and the UN Secretary General has asked them to get back together in Geneva in late January. That is the next opportunity to move towards a settlement, and we certainly hope that all the parties will show up, and all the parties will work hard there to try to resolve this issue.

Scanned by CamScanner

Polonya Basınında 1974 Kıbrıs Olayları

Grazyna ZAJAC*

1944-1989 yılları arasında Sovyetlerin egemenliği altında kalan Polonya Cumhuriyeti basını özgür değildi. Bu durum, dış politika ile ilgili olayların gazete ve dergilere nasıl yansıdığına bakıldığında açıkça görülmektedir. Siyasî olaylar, ne olursa olsun, NATO-Varşova Paktı rekabetinden hareketle, daima Doğu Bloku'nun ve bitaraf ülkelerin üstünlüğü açısından değerlendirilirdi. Bu nedenle, Kıbrıs'la ilgili herhangi bir olayın yorumu yapıldığı zaman dikkat çeken sorunlar şunlardı: Kıbrıs'ta İngiliz üslerinin varlığı, NATO devletlerinin tüm Kıbrıs adasını bir üsse dönüştürme çabaları, Makarios'un Doğu-Batı anlaşmazlıkları karşısında bitaraf kalma uğraşısı ve onun bitaraf devletlerin tartışılmaz lideri olduğu, Batı ülkelerinin Kıbrıs konusunda emperyalizm politikası uyguladığı, Kıbrıs'ta yaşanan tüm siyasi sorunların temelinde Atina askerî cuntasının yer aldığı ve daha bunlar gibi diğer nedenler... Göze çarpan bir başka önemli ayrıntı ise, Polonya basınının, Rumlardan yana bir tavır içerisinde olmasıdır.

Bu bildirinin yazımı süresince yararlanılan arşiv nitelikli gazete, dergi ve kitaplar büyük bir özenle gözden geçirilirken; elde edilen onlarca arşiv malzemesi içerisinde dikkat çeken en önemli husus, Kıbrıslı Türklere karşı yapılan baskılara yalnızca bir kaç yerde ve onların da çok kısacık notlar halinde yazıldıklarının görülmesi olmuştur. Oysa, EOKA-B tarafından Rumlara yapılan işkenceler üzerine bol bol haberler, yazılar yayımlanmıştır. Aynı şekilde, Kıbrıslı Türklerin Rum saldırılarından kaçarak evlerini terketmeye mecbur bırakıldıkları pek yazılmadı fakat Rumların, Barış Harekâtı'ndan sonra adanın yüzde altmışına sıkışmaya mecbur olmalarına geniş yer verilerek, bu durum büyük bir üzüntü ile anlatıldı. Evlerini ve topraklarını terkeden Kıbrıslı Rum nüfusunun iki yüz bin olduğu birçok yerde vurgulandı. Bu türden yanlı yayınlar, dünyada meydana gelen etnik, siyasal ve kültürel olaylarla ayrılıklara tarafsız bir gözle bakmaya ve yaşanan bu gelişmeleri daha sağlıklı değerlendirmeye özen gösteren aydın insanlar adına, kuşkusuz acı verici bir durumdur. Çünkü bu türden yanlı yayınlarda bir taraf gereğinden fazla kışkırtılırken, diğer tarafın insanlık haklarına tecavüz edilmekte, dünya kamuoyu önünde kendilerini ifadeleri ve savunmaları haksızca ellerinden alınmakta, ya da çabaları zayıflatılmaktadır.

Bu çalışmada haftalık bir dergi, iki günlük gazete ve üç ayrı kitap titizlikle incelenerek, çalışma sonuçlarına kaynak olmuşlardır. Başvurulan bu kaynaklar; Varşova'da yayınlanan *Polityka (Siyaset)* adlı haftalık siyaset dergisi, Krakov'da çıkan *Dziennik Polski (Polonya Günlüğü)* gazetesi ve yine Varşova'da çıkan *Życie Warszawy (Varşova Hayatı)* gazetesinin 1974 yılı Mayıs ayından Aralık ayına kadar olan bütün sayıları. Kıbrıs konusuna değinen kitaplara gelince, bunlar Polonya'da yayınlanan üç ayrı kitaptır. Bu kitaplardan ikisi [*Republika Cypru (Kıbrıs Cumhuriyeti)*, Yazarı: Andrzej Bernard], [*Cypru. Anatomia Konfliktu (Kıbrıs. Anlaşmazlığın Anatomisi)*, Yazarı: Barbara Nitecka-Jagiello],

* Krakow Yagellon Üniversitesi, Doğu Dilleri Enstitüsü, Türkoloji Bölümü, Polonya

Scanned by CamScanner

Polonya cemiyetinin Kıbrıs olaylarını merak etmesi üzerine hazırlanmış ve 1975 yılında yayınlanmışlardır. Kitaplar ortak bir içeriğe sahip olup, bu kitaplarda Kıbrıs adası tarihsel geçmişi içerisinde ele alınmakta ve en son 1974 olaylarına dek gelinerek, *'Kıbrıs sorunu'* anlatılmaktadır. İncelenen üçüncü kitap ise [*Wyspa Podzielona (Bölünmüş Ada)*], Kıbrıs ve Kıbrıs sorunu üzerine çeşitli yabancı dillerde yayınlanmış makalelerden bir seçki olup, 1988 yılında yayınlanmış tercüme bir kitaptır.

1974 Yılına Ait İlk Kıbrıs Haberleri

Polonya gazeteleri, 1974 tarihli Kıbrıs'la ilgili ilk haberlere, 2 Temmuz'da yer verir. Bu ilk haberlerin konusu, Mayıs ayında, Eroskipu'dan çalınan RMMO (Rum Milli Muhafız Ordusu)'nun silahlarının Kıbrıs Emniyet Kuvvetlerince bulunduğunun açıklanması konusudur. En küçük harf karakterleriyle yazılan ve yalnızca birkaç cümleden oluşan bu haberler, önemi daha az başka haberlerin arasına sıkıştırılarak verildiğinden, okurların dikkatini pek çekememiştir. Kaldı ki, gazetelerin önceki sayılarında RMMO'nun ne olduğu açıklanmadığı için, kayıp silahlarla ilgili bu küçücük haberi okuyanların da yeterli bilgiye ulaşamadıkları söylenebilir.

2 Temmuz'u izleyen günlerde basında görünen başka kısacık haberler, Makarios'un Yunan askerî cuntasına karşı direniş gösterdiğine ilişkindir. 6 Temmuz tarihli *Polonya Günlüğü*'nde, Makarios'un şu sözleri aktarılır:

"Yunanistan–Kıbrıs arasındaki ilişkiler zor bir sınama devrine girdi. Bunun sebebi, Rum Millî Muhafız Ordusu'nda görevli olan bazı Yunan subaylarının EOKA-B terör örgütünü desteklemesidir."

9 Temmuz tarihli *Varşova Hayatı* gazetesinde yayınlanan haberde şu cümleler yer alır:

"Kıbrıs halkı, Cumhurbaşkanı Makarios'un hükümetinin faaliyetlerini desteklemekte kararlıdır. Yeraltı terörünü yoketmeye ve ülkedeki durumu normalleştirmeye çalışan Makarios'a bütün sendikalar ve toplumsal örgütler destek vermektedir. 10 bin askeri olan Rum Millî Ordusu'nda 650 Yunanlı subay görev yapmaktadır ve bu subayların Atina'ya geri çağrılmasını emreden Makarios'un mektubu Yunanistan hükümetince şimdiye dek cevaplanmamıştır. Makarios'un emri, bu subayların bazı faaliyetleriyle ilgilidir. Şu var ki, subayların Atina'nın emri altında kalmasına ve yeraltı EOKA-B ile sıkı ilişki kurmasına dair kanıt bulundu."

10 Temmuz tarihli gazeteler, birkaç cümlelik şu haberi verirler:

"Yunanistan askerî yönetimi, NATO ve Pentagon, Makarios'u devirecek, adanın bağımsızlığını ortadan kaldıracak ve adayı NATO üssüne dönüştürecek bir darbe hazırlamaktadır. Bu komployu kuran ve finanse eden Atina yönetimidir."

12 Temmuz tarihli günlük gazeteler yine çok kısacık, iki cümleden ibaret olan bir mesaj vermektedir. Bu, Kıbrıslı Türklerden söz eden ilk haberdir. Ancak, bundan önceki sayılarda Rum-Türk anlaşmazlıkları hakkında hiç söz edilmediği için, bu kısacık haber büyük ihtimalle okurların dikkatini çekmemiştir:

Scanned by CamScanner

"Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios Kıbrıs Türk cemiyetinin devlet yönetimine katılma hakları Rum cemiyetinin hakları gibi olduğunu söyledi. Cumhurbaşkanı, 'Kıbrıs'ta o kadar yer vardır ki Rumlar ve Türkler barış, dostluk içinde yaşayabilirler' *diye vurguladı."*

Bir gün sonra, 13 Temmuz tarihli gazete şöyle bir haber yayınlıyor:

"Dün gece Kıbrıs emniyet kuvvetleri EOKA-B örgütü liderlerinden olan Lefteris Papadopoulos'u tutukladı. Bundan başka, örgütle işbirliği yapma zanlısı olarak ondan fazla kişi gözaltına alındı."

14-15 Temmuz tarihli *Varşova Hayatı*'nın verdiği kısa bir not şöyledir:

"Lefkoşa gazetelerine göre, Makarios'un hükümeti tarafından başlatılan yeraltı terör örgütüne karşı mücadele başarıyla sürdürülmektedir. EOKA-B bozguna uğradı. Örgütün dört lideri başta olmak üzere üyelerinden büyük bir kısmı gözaltına alındı. Aranmakta olan 126 kişiyi kapsayan yeni bir liste polis tarafından yayınlandı. Teröristlerle işbirliği gerekçesiyle birçok polis ve memur azledildi."

Kıbrıs'la ilgili ilk büyükçe yazılar 16 Temmuz'da görünüyor. *Polonya Günlüğü*'ndeki yazının ana başlığı *"Kıbrıs'ta darbe girişimi"*dir. Alt başlıkları da vardır: *"Adada mücadele devam etmektedir. Makarios'un durumuna dair haberler farklıdır."* Yazı şöyle başlıyor:

"Pazartesi günü sabah Yunan subayların emri altında bulunan RMMO'nun birlikleri Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yasal cumhurbaşkanı ve yasal hükümetine karşı isyan etti. Lefkoşa'daki Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nın etrafında ve diğer şehirlerde Makarios'un taraftarları ve aleyhtarları arasında mücadele başladı. Telgraf ve telefon bağlantıları kesildi. Kıbrıs polis birlikleri Cumhurbaşkanının uğrunda savaşmaktadır."

Bu giriş bölümünden sonra Makarios'un durumuna ve bulunduğu yere dair farklı haberlerin geldiği anlatılarak darbe önderleri kınanmakta ve Makarios'a sadık kalan kuvvetlerin direnişinin gittikçe büyüdüğü vurgulanmaktadır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kurt Waldheim'ın Kıbrıs'ta meydana gelen olaylardan duyduğu büyük üzüntüye de dikkat çekilerek, son gelişmeler şöyle verilir:

"Son haberlere göre, Makarios radyo istasyonlarından birinde konuşma yaparak 'Hayattayım' *demiştir.* 'Hayattayım ve hâlâ Kıbrıs'ın tek yasal cumhurbaşkanıyım' *dedi.* 'Beni devirmeye çalışanlar başaramadılar, yalnız Lefkoşa'daki radyoyu zaptedince birbirini kovalayan yalanlar salmaktadırlar' *diye söyledi."*

Kıbrıs darbesiyle ilgili bu ilk yazıda Kıbrıslı Türkler hakkında bir tek söz bile bulunmamaktadır. Yine, aynı güne (16 Temmuz) ait *Varşova Hayatı* gazetesinde yayınlanan haber, ana başlıkları itibarıyla, *Polonya Günlüğü*'nde çıkan haber-yazıyla hemen hemen aynıdır. Ancak, *Varşova Hayatı* gazetesi makale yazarı, Kıbrıs'ın durumunu anlattıktan sonra Türkiye'nin tutumuna da kısaca değinerek, şu bilgileri verir:

"Darbe teşebbüsü haberi üzerine sert tepki veren Türkiye, Kıbrıs'ın statüsünde herhangi bir değişikliğe razı olmayacağını bildirdi. Kıbrıs'ın statüsü İngiltere, Türkiye ve Yunanistan olmak üzere üç devletin antlaşmasına dayanmaktadır."

Scanned by CamScanner

Baş sayfada bulunan bu yazının devamı olarak, bir Kıbrıs haritasının da yayınlandığı dördüncü sayfada Kıbrıs konusuna genişçe yer verilir. Bu sayfada özellikle Makarios'un konuşması, kısa bir Kıbrıs tarihi ve Sovyetlerin TASS Ajansı'nın beyanı ile ABD yönetiminin beyanı (ikisi de Makarios'a destek verici birer beyandır) dikkat çeker. Gazete, Kıbrıs'ın tarihçesine değinirken şu bilgileri aktarır:

"1960 yılından beri Kıbrıs bağımsız bir cumhuriyet olup İngiliz Milletler Topluluğu'na girmektedir. Devletin başı cumhurbaşkanıdır. Anayasaya göre cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı ise Türk olmalıdır. 1950'de Rumlar bir referandumda Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını istediler. İngiliz hükümeti buna karşı koydu. Beş yıl sonra ise Türkiye hakkını almaya çalıştı. Bunun üzerine Kıbrıs, Rum ve Türk sakinleri arasında kanlı mücadelenin sahası olmuştur. 1956'da Birleşmiş Milletler Konseyi çatışmalara son vermek amacıyla ilgili tarafları görüşmeye çağırır. Görüşmeler hiç bir sonuç getirmez. Ancak 1959'da başpiskopos Makarios ve Yunanistan hükümeti Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamaktan vazgeçerek Kıbrıs için bağımsızlık istiyorlar. Bir yıl sonra Kıbrıs bağımsızlığa kavuşur. 1963'te Türkler ve Rumlar arasındaki anlaşmazlıklar silahlı çatışmalara yol açar. 1970'ten sonra aşırı sağcı terör örgütlerinin aktifliği büyür. Bu örgütler Yunan askerî yönetimince desteklenmektedir. 1972'de Kıbrıs adasının Yunanistan ve Türkiye tarafından bölüneceğine dair bir teklif öne sürülüyor. Ama adayı bölmek, adayı NATO'ya sokmakla birdir. Bunu da Makarios kesinlikle kabul edemez."

17-20 Temmuz tarihleri arasındaki Kıbrıs konulu yazılar oldukça uzundur. Bu yazılar gazetelerin birinci sayfalarından başlayarak, üçüncü veya dördüncü sayfalarda ek bilgileriyle birlikte devamları verilmektedir. Baber ve yazıların ana fikri Makarios'u desteklemek ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını korumak gerekliliğidir.

17 Temmuz tarihli *Polonya Günlüğü* gazetesindeki yazı *"Kıbrıs'ta mücadele hâlâ sürmektedir"* başlığını taşırken, *Varşova Hayatı* gazetesindeki yazı *"İsyancılar yeni 'hükümet' kurdular. Makarios Kıbrıs'ı terketti"* başlığını kullanır. Her iki gazetede de hemen hemen aynı haberler ve yorumlar bulunmaktadır. Bilindiği gibi sosyalist Polonya'da yorum yapma özgürlüğü pek yoktu. Makale yazarlarının büyük endişeleri ise öncelikle Makarios'un başına gelenler, ardından da, Makarios'a yapılan darbenin başarıya ulaşması halinde Kıbrıs'ın NATO'ya girmesi ihtimalidir. Bu noktada, Makarios'un bir çağrıda bulunduğundan bahsedilerek şöyle yazılır:

"Cumhurbaşkanı Makarios tüm büyük devletlere, tüm dost ülkelere ve bütün barışseverlere hitap ederek özgürlük ve egemenlik uğruna savaşan, demokratik haklarını savunan ve Yunan rejimi karşısında boyun eğmek istemeyen Kıbrıs halkına destek verme ricasında bulundu."

Bu haberi New York'tan gönderilen son haber izlemektedir. Polonya Basın Ajansı (PAP) New York muhabiri BM Güvenlik Konseyi'nin toplandığını bildirmektedir. Olağanüstü olan bu toplantı Genel Sekreter Kurt Waldheim ve BM'de Kıbrıs temsilcisi Zenon Rossides'in ricası üzerine yapıldı. Ayrı bir haber Sovyetler Birliği'nin tutumuna dairdir. Sovyetlerin Yunan rejiminin Kıbrıs'ta silahlı müdahalesini sert bir şekilde kınadığından bahsedilir. Bu haberi izleyen

Scanned by CamScanner

yazı Polonya Basın Ajansı'nın sunduğu beyannamenin tüm metnidir. Beyannamede Kıbrıs'ta geçen son olayların Polonya milletini derin bir üzüntü içinde bıraktığından söz edilir. Polonya devleti 1961 yılından beri Kıbrıs Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkilerde bulunmakta ve Kıbrıs'ın yasal hükümetine karşı olan son olaylar Polonya'da büyük bir üzüntü ile karşılanmaktadır. İşbu beyanda birçok defa *'Kıbrıs halkı'* diye bir deyim kullanılmakta, *'Rum'* ve *'Türk'* sözleri geçmemektedir. Ama dikkate değer olan şudur ki, 17 Temmuz tarihli gazeteler ilk defa Türkiye Cumhuriyeti'nin tutumundan az da olsa söz etmekte ve şöyle yazmaktadırlar:

"Türkiye hükümetinin temsilcisi İngiltere'ye başvurarak, isyancılar Kıbrıslı Türk toplumuna karşı herhangi bir davranışta bulunduğu takdirde veya Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama hareketine geçtiği takdirde Kıbrıs'taki üslerde bulunan İngiliz kuvvetlerinin Türk kuvvetleriyle beraber ortak bir faaliyete geçmesini teklif etti."

Bu haberin devam ettiği sayfada Makarios'un bir fotoğrafı ile biyografisi de okurlara sunulur.

18 Temmuz tarihli günlük gazetelerde görülen makale başlıkları ise şöyledir:

(Polonya Günlüğü) - *"Makarios taraftarlarıyla kanlı hesaplaşma. Yunan ordusundan yardım gören isyancılar Kıbrıs'ta iktidarını güçlendirmektedir"*

(Varşova Hayatı) - *"Kıbrıs darbesi kurbanı 300'dür. Başpiskopos Makarios Londra'da"*

Her iki gazete de Kıbrıs'taki çatışmaların akışına, kurbanların rakamına ve Makarios destekçilerine karşı yapılan işkencelere sayfalarında yer verir. Bu ortak haberlerde, darbeci liderler tarafından adada sert kanunların yaşama geçirildiği, bütün kentlerde arama tarama yapıldığı ve Makarios taraftarlarının askerî mahkemeye verilme tehdidiyle silah teslim etmeye çağrıldıkları bilgileri vardır.

Her iki gazetede görülen 'esrarlı' bir cümle dikkatli bir okuru konu üzerinde düşünmeye zorlarken, satır aralarını okuma becerisi olmayan okurların da sorunun derinliğini gözden kaçırmalarına neden olmaktadır. İlgili cümle şöyledir:

"Kıbrıslı Rumların oturduğu mahallelerin sakinlerine ancak saat 6'dan saat 14'e kadar sokağa çıkma izni verildi."

İlgili haberin satır aralarında verilen bu bilgi oldukça esrarlıdır. Esrarlıdır, çünkü aynı mahallenin diğer sakinlerine nasıl izinlerle yasaklar verildiğini bu cümleden öğrenemiyoruz. Eğer makale yazarı Rum sakinlerine yasak edilenleri anlatıyorsa, aynı zamanda Türk sakinlerinin özgür olup olmadığını niçin yazmıyor ?

18 Temmuz tarihli gazetelerin bir diğer haberi de, 15 Temmuz darbesini izleyen günlerde Lefkoşa'nın dikkat çeken görünümü üzerinedir. Bu görünüme göre Lefkoşa şehri, mermilerle delik deşik olmuş arabalarla doludur. Birçok evde büyük hasarlar olmuştur. Bazı binalar yanmış, Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nın dış duvarları yangından simsiyah olmuş ve sokaklarda hâlâ silâh sesleri duyulmaktadır. Aynı gazeteler (18 Temmuz), Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit ile Makarios'un da Londra'ya gitmiş olduklarından söz eder. Haber ve yazılarında Makarios'a geniş yer veren gazeteler, sıra Ecevit ile Türkiye'ye gelince konuya kısaca değinerek, şu bilgileri aktarırlar:

Scanned by CamScanner

"Konuşmalar yapmak amacıyla Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit de Londra'ya geldi. Türkiye, Büyük Britanya ve Yunanistan, 1959 Londra Antlaşması'na göre garantör ülkelerdir. Bu antlaşma, Kıbrıs'ın bağımsızlığını sağladı. Türk siyasî çevrelerine göre darbeyi, darbede başrolü oynayan Atina'dan Kıbrıs'a gönderilen Yunan subayları hazırlamıştır."

19 Temmuz tarihli gazeteler birinci sayfalarını yine Lefkoşa'da görülen hasarlara, hâlâ süren ateş teatisine ve Yunanistan'dan Kıbrıs'a gönderilmeye devam edilen asker haberlerine ayırırlar. Haber ve yazı başlıkları şöyledir:

"Kıbrıs'ta darbecilere karşı silâhlı mukavemet devam ediyor". "Yunan tankları Lefkoşa sokaklarında devriye gezmektedir."

Bu gazetelerden yine, Kıbrıs'ta bir Türk radyo istasyonunun var olduğunu da öğreniyoruz. Tek cümleden oluşan bu haber, şöyledir:

"Kıbrıs Türk toplumu radyosuna göre, Yunan cuntasının koruduğu isyancılar, iktidarlarını perçinlemekte hâlâ başarılı olamadılar."

19 Temmuz tarihli gazetelerde Türkiye ile ilgili bir haber daha verilmektedir. Polonya Basın Ajansı Washington muhabirinin aktarmış olduğu bu haber, şöyledir:

"Büyük Britanya Kıbrıs konusunda ABD ile sıkı bir temasta bulunuyor. Guardian gazetesinin bildirdiğine göre, İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan ve ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ortak bir strateji işlediler. Stratejinin amacı, Türkiye'ye baskı yaparak, onu askerî müdahaleden caydırmaktır."

Bu haber de oldukça esrarlı görülmektedir. Çünkü o güne değin Kıbrıslı Türklerin durumuna hiç değinilmemiş, Türk sorununun varlığından hiç sözedilmemiş ve darbecilerin de Türklere karşı değil, yalnız Makarios'u destekleyen Rumlara karşı hareket ettiklerinden bahsedilmişti. Böyle bir haberi okurlarına duyuran gazete, aynı şekilde Kıbrıs Türk toplumunun sorunlarını da okurlarına daha yakından ve mutlaka duyurmalıydı.

20 Temmuz tarihli *Polonya Günlüğü*, yalnızca Polonya hükümetinin yayınladığı bir beyanın metnini yayınlamaktadır. Bu beyanında Polonya hükümeti; Makarios'u desteklediğini bildirir, Makarios'un taraftarlarına yapılan işkence haberlerinin Polonya halkında büyük bir üzüntü yarattığını söyler ve bazı NATO ülkelerinin Kıbrıs'ın iç işlerine karışmış olmalarını da kınar.

Varşova Hayatı ise birinci sayfada değerlendirdiği aynı beyan metninden başka, beşinci sayfada uzun bir yazı yayımlar. Üst başlığı *"Kıbrıs'ta insan avı, arama tarama"*, alt başlığı ise *"Atina'dan Lefkoşa'ya askerî destek"* olan bu uzun yazıda Makarios'u destekleyen veya solcu olan üç bin Rum'un gözaltına alındığı, bütün adada insan avına çıkıldığı ve basın muhabirlerinin çalışma olanaklarının çok sınırlandırıldığı vurgulanır. Ayrıca, NATO Paktı içinde de anlaşmazlıkların meydana çıktığını belirten yazar, NATO'ya mensup olan ABD, İngiltere, İtalya, Yunanistan ve Türkiye'nin harp gemilerinin Doğu Akdeniz bölgesinde dolaştığını kaydeder. Yazara göre gemiler, Kıbrıs'ın etrafında dolaşarak Yunanistan veya Türkiye'nin adaya asker çıkarmak istemesi halinde, bunu önlemeyi kolaylaştırmaktadırlar.

20 Temmuz tarihli *Varşova Hayatı*, geç de olsa, asker çıkarma ihtimaline geniş yer verir :

Scanned by CamScanner

"Türk kuvvetlerinin Kıbrıs'a hücumu tehlikesi, son saatlerde açıkça azaldı. Yine de, kuvvetlerini alarm vaziyetine geçiren Ankara, Kıbrıs'ta meydana gelen darbe yüzünden endişeye düşmekte haklıdır. Çünkü darbeyi hazırlayanlar, Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama yanlısıdırlar. Bağlamanın gerçekleşmesi halinde, adada yaşayan 114 bin Türk'ün gelecekteki durumları ağırlaşacaktır. Türkiye, uluslararası anlaşmalarına dayalı olarak, Kıbrıslı Türkleri himayesine aldı. Kıbrıs'ın etrafında görülebilen beş ülke harp gemilerinin garip oyunu, herhangi bir silahlı vuruşmaya yol açmayacaktır herhalde. Bu hareketlerin maksadı psikolojik ve propagandacı bir etki yapmaktır. Böylece hem Ankara hükümetinin haklı endişesi dindirilecek, hem de Yunan albaylarının maceracı niyetleri gemlenecektir."

20 Temmuz tarihli *Varşova Hayatı*, bir bilgi daha getirmektedir:

"Dünya devletlerinin çoğu devrilmiş Makarios'u tanıyor ama, büyük bir ihtimalle ABD, Yunan cuntası tarafından Lefkoşa'da oturtulan hükümetini tanımaya hazırdır. Böyle olunca, Amerika, NATO için yeni bir poligon kazanacaktı. Çünkü Yunanistan'a bağlı Kıbrıs, kuşkusuz NATO'ya bağlı olacaktı."

Türk ordusunun harekâtı ancak 22 Temmuz günü okurlara duyuruldu. 21 Temmuz'un pazar olması nedeniyle gazeteler çıkmadı. 22 Temmuz tarihi, sosyalizm devrinde Polonya'nın millî bayramı olduğu için, o gün çıkan *Varşova Hayatı* gazetesi sosyalizmi ve SSCB ile dostluğu yücelten makalelerle doluydu. İki gün önce Kıbrıs'ta olup bitenler, gazetenin baş sayfasında kısacık bir haber olarak anlatıldı. Haberin geniş versiyonu ise gazetenin ancak dokuzuncu sayfasında yer buldu. *"Türk ordusunun Kıbrıs'a çıkarması"* başlıklı yazıda Kıbrıs'ın güncel durumu çizilmekte ve harekâtın nedenlerini açıklayan başbakan Ecevit'in sözleri aktarılmaktadır. Ecevit'in beyanına göre Türk ordusunun adaya girme nedenlerinden biri, Kıbrıs'ı darbe öncesi siyasî duruma yeniden getirmektir. Diğer neden, tüm Kıbrıs halkını, yani sadece Türkleri değil, Rumları da korumaktır. Çünkü Kıbrıs sakinlerinin hürriyeti ve güvenliği ezildi. Makale yazarı bütün bunları başbakan Ecevit'in sözleri olarak yazmakta, herhangi bir yorumdan kaçınmaktadır. Dokuzuncu sayfada Kıbrıs haritası da verilmektedir. Haritada iki İngiliz üssü ve Türklerin yaşadıkları bölgeler çizilmiştir. Bundan başka, SSCB Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko'nun Türkiye Büyükelçisi İlter Türkmen ile görüşmesi anlatılmakta, NATO Paktı'nın içinde şiddetli bir krizin başladığı bildirilmektedir. Gazetenin aynı nüshasında, Kıbrıs olayları ile ilgili SSCB hükümetinin beyannamesi bütünüyle yer alır.

Burada şunu belirtmek gerekir ki, beyannamenin metni Kıbrıs'la ilgili yazıdan çok daha büyüktür. Dolayısıyla, Kıbrıs'taki gelişmeleri çok yakından izlemeyen okurlar, Kıbrıs olaylarının pek önem taşımadığı fikrine de kapılabilirler. Zaten gazete de, Rum–Yunan katliamlarından tek bir sözle bile bahsetmemektedir.

Yukarıda verilen bilgiler, 22 Temmuz günü Varşova'da çıkan *Varşova Hayatı* gazetesinden alınmış bilgilerdir. Krakov'a gelince, buradaki *Polonya Günlüğü* millî bayram dolayısıyla 21 ve 22 Temmuz günü yayımlanmadığından, 23 Temmuz günü çıkmıştır. O gün, ateşkes haberi okurlara duyuruldu. Bunun anlamı şudur: Krakov okurları, Türk ordusunun 20 Temmuz harekâtının başladığını değil, ancak 20 Temmuz tarihli harekâtın bir sonucu olan *"ateşkes"*

Scanned by CamScanner

kararını gazetelerden öğrenebildi. *"Kıbrıs'ta ateşkes"* adını taşıyan yazı, Moskova'dan yazan muhabirin sözlerine dayanarak, şöyledir:

"Güvenlik Konseyi'nin 20 Temmuz tarihli çağrısına karşılık olarak 22 Temmuz'da Varşova saati 15'te ateşkes gerçekleştirildi. O gün öğleden önce Türk birliklerinin RMMO'nun isyancılarıyla sürdürdüğü çatışmalar kesildi. Türk hava kuvvetleri de Yunan mevzilerini bombalamayı kesti. Lefkoşa'dan gelen ilk haberlere göre pazartesi günü bazı yerlerde tek tük ateş teatisi duyuldu. 22 Temmuz Salı günü, Güvenlik Konseyi toplanarak Kıbrıs'taki gelişmeleri inceledi. Kurt Waldheim'ın bildirdiğine göre adada bulunan Barış Gücü, ateşkes kontrolü için yeterli olmadığından çoğaltılmalıdır."

23 Temmuz tarihli *Varşova Hayatı* gazetesi, aynı haberden başka bazı bölgelerde Kıbrıslı Türklerin Rumlarca öldürülmesine dair bir not sunmaktadır. Bu, Rum–Yunan katliamlarına dair ilk haberdir. Ne var ki, hiç bir Polonyalı gazeteci o bölgelere gidip, kendi gözüyle gördüklerini anlatmadı. Haber, sadece Türkiye'den gelen bilgilere dayanmaktadır:

"Ankara'dan gelen haberlere göre, Türk Ordusu Genelkurmayı yayınladığı beyanında, ateşkes yürürlüğe girdikten sonra, adanın bazı bölgelerinde Kıbrıslı Türklere karşı katliam hareketleri yer almıştır. Türk asıllı sakinler, Mağusa başta olmak üzere birkaç yerde katledildi. Beyannamenin açıkladığına göre, eğer bu cinayetlere son verilmezse Türk hava kuvvetleri Yunan mevzilerini yeniden bombalamaya başlayacaktır."

24 Temmuz tarihinden başlayarak Polonya gazeteleri; Kıbrıs'ta bulunan Barış Gücü birliklerinin önemine, darbe ve çıkarma sonucunda meydana gelen hasarlara, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin barış uğruna yaptığı çabalara ve Yunanistan'da görülen siyasî değişmelere sayfalarında yer vermektedir. Özellikle Yunanistan'da geçen son olaylar, gazete sayfalarında geniş olarak değerlendirilmektedir. Bu haber ve yazılar arasında, özellikle Yunan hükümetinin istifa etmesi, eski başbakan Karamanlis'in vatana dönmeye çağrılması, Fransa Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing'nin Karamanlis'e özel bir uçak vermesi, ünlü besteci Mikis Theodorakis müziğinin Yunan radyosunda yıllardan sonra yeniden duyurulması, ünlü sanatçı Melina Mercouri'nin Yunanistan'a dönmeye hazır olması konuları işlenmektedir. Öte yandan, büyük harflerle yazılan bu haberler arasına sıkıştırılan ve adeta 'yayınlanmasa da olurdu' dedirten küçücük puntolu Kıbrıs ve Türkiye konuları ise, doğrusu, okurun dikkatini hiç çekmemektedir. Yine de, her biri tarihsel bir belge olmaları nedeniyle, bu haber ve yazıların başlıkları ile içeriklerine yer aldıkları boyutta değinelim :

24 Temmuz tarihli *Polonya Günlüğü*'ndeki *"Yunanistan, Türkiye ve Büyük Britanya'nın Kıbrıs konulu görüşmeleri bugün başlıyor"* başlıklı bir yazı, Cenevre, New York, Londra ve Paris muhabirlerince hazırlanan kısa haberlerden ibarettir. İki cümlelik haberde ilk defa Rauf Denktaş ismini bulabiliriz:

"Salı günü Kıbrıs Cumhurbaşkanlığı görevine gelen Glafkos Klerides, Kıbrıslı Türklerin lideri olan Rauf Denktaş ile görüştü. Birleşmiş Milletler memurları huzurunda yapılan görüşme ateşkes konulu idi."

Yine 24 Temmuz tarihli *Varşova Hayatı* günlüğünde, özel önem taşıyan bir haber bulabiliriz. Gazete, şehirlerin üstünde hâlâ tüten yangınlardan, tenhalaşmış

Scanned by CamScanner

kasaba ve köylerden, dağlarda sığınak arayan halktan bahsettikten sonra, yazar, kurban konusuna geçerek şöyle yazıyor:

"Lefkoşa hastaneleri dopdoludur. Bütün Kıbrıs'ta can verenler iki bin kadardır. Lefkoşa, Mağusa ve Limasol'da kardeşi kardeşe kırdıran RMMO ile Kıbrıs polisi arasındaki çatışmalarda 300 kişi kurban olmuş. Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak isteyen yeraltı terör örgütü EOKA-B, adanın birkaç yerinde Kıbrıslı Türkleri toplu kıyıma uğratmış. Şu anda doğrulanması veya yalanlanması imkânsız olan yorumlara göre Yunan aşırıcıları, en azından elli-altmış savunmasız Türk sivili öldürmüştür. O zaman Türkiye, Girne civarında kıyıya birliklerini çıkarmış, aynı zamanda Lefkoşa'ya da havadan indirme yapılmıştır. Türk uçakları Lefkoşa havalimanıyla şehrin birkaç yerini bombaladı. Yunan subayları tarafından yönetilen ve Kıbrıslı Rumlardan oluşan RMMO ile Türk ordusu arasındaki mücadele çok şiddetli ve kanlıymış. Ateşkes anlaşması yürürlüğe girdiği an Türk orduları 25 km uzunluğunda ve 5 km genişliğinde olan, Girne limanından Lefkoşa'ya uzanan bir şeridi işgal etmekte idi ve hâlâ etmektedir. Adanın güneyinde, Limasol civarında da Türk paraşütçülerce bir köprübaşı tesis edilmiştir."

25 Temmuz tarihli *Polonya Günlüğü*'ndeki yazının adı, şöyledir: *"Yunanistan hükümetinin yeniden kurulması Kıbrıs olaylarının gelişmelerini olumlu bir şekilde etkileyecektir"*. Yazıda Kıbrıs ve Türkiye'ye dair bilgilere pek rastlanmaz. Bunlardan biri; Karamanlis'in başbakanlığa geçmesi dolayısıyla Türkiye başbakanı Bülent Ecevit'in ona kutlama mesajı göndermesine, diğeri ise Makarios'un New York'ta düzenlediği bir basın toplantısı ile ilgilidir. Makarios, Kıbrıs'ın taksimine dair bir soruya cevap verirken, taksimin kabul edilmez bir fikir olduğunu söyledi. Aynı gazete, dokuzuncu sayfasında *"Makarios ne zaman dönecek?"* başlıklı bir makale ile birlikte Makarios'un resmini ve geniş bir biyografisini yayınlar. Gazete ayrıca, *'Enosis'* ve *'Taksim'* sözlerinin anlamlarını da açıklar. Göze çarpan, Makarios'un çok olumlu bir şekilde tanıtılmaş olmasıdır.

Aynı gün çıkmış olan *Varşova Hayatı* birinci sayfasında Yunanistan'ın yeni siyasî durumunu yorumlayan bir makale yayınlar. Kıbrıs'a dair bir yazı ise, dördüncü sayfadadır. Bu yazıda, "yeşil hat" boyunca arada bir ateş teatisi yer aldığından, Lefkoşa'da hayatın yavaş yavaş normalleştiğinden, hasarların kaldırılması çabalarından söz edilir. Yazının değindiği bir başka konu ise, Kıbrıs ekonomisine büyük katkıda bulunan turizm sektörünün son haftalarda tamamen yok olduğu konusudur. Yazının son kısmı, sosyalizm devrine özgü demagoji ve propaganda deyimleri kullanılarak yazıldı:

"Kıbrıs'ı NATO'nun nükleer üssü yapma plânları engellendi. Engel olan faktörler, Kıbrıs halkının direnişi, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı üyelerinin çoğunluk desteği ve özellikle Sovyetler Birliğiyle sosyalist ülkelerin desteği idi."

İzleyen günlerde Kıbrıs sorunu, Polonya basınında daha az görülmektedir. Kısa yazılar, genellikle Cenevre'de yapılan ve bir türlü başarı sağlanamayan üçlü görüşmelere dairdir. Ateşkes anlaşmasına rağmen, arada bir bazı bölgelerde ateş teatisi olaylarının meydana gelmesi de, yine kısa haberler arasındadır. Verilen bu haberlerden, ateşkes emrine uymayanların hem Rum, hem de Türklerin olduğu

Scanned by CamScanner

anlaşılmaktadır. Siyasî durum hâlâ çok zordur ve adanın geleceği hiç emin değildir. Lefkoşa'da ve diğer şehirlerde EOKA-B terör örgütünün üyeleri hâlâ faal vaziyettedir ve yönetimi de ellerinde tutmaktadırlar.

30 Temmuz tarihli gazeteler, şu kısacık haberi verirler :

"Dünya basın ajanslarının ileri sürdüklerine göre, Türk ordusu Girne civarında işgal ettiği bölgeyi daha da genişletti."

31 Temmuz tarihli gazeteler, altı gün süren çok zor görüşmelerden sonra dışişleri bakanları James Callaghan, Turan Güneş ve Yeorios Mavros'un olumlu sonuca varabildiğini bildirmektedir. Kabul edilen bildiri, bütün ilgili tarafları ateşkese çağırmaktadır. Görüşmelerin ikinci turu için 8 Ağustos tarihi belirlenmiştir. 10 Ağustos tarihli görüşmelere Kıbrıslı Rumlar ile Kıbrıslı Türklerin temsilcileri de katılacaktır.

31 Temmuz ve 2 Ağustos tarihli *Varşova Hayatı*, okurlarına, çok daha ilginç yazılar sunar. Çünkü Kuzey Kıbrıs'a gönderilen gazetenin muhabiri, 30 Temmuz ve 1 Ağustos günlerini Kıbrıs'ta geçirdi. Muhabirin Kuzey Kıbrıs'taki gözlem ve izlenimleri iki bölüm halinde ve 31 Temmuz ile 2 Ağustos tarihli gazetelerde yamınlandı. Zdzislaw Morawski adlı muhabirin yazdıkları kişisel gözlemlerine dayandığından, oldukça ilginç bilgiler aktarılmaktadır. Zdzislaw Morawski imzalı yazılar şöyledir:

31 Temmuz: Çatışmalar Dindi, Sorun Sürmekte - "Birkaç ülkeden gelen gazeteci grubu ile, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı kuvvetlerinin yardımından faydalanarak, 30 Temmuz günü Kıbrıs'a vardım. Helikopterle adayı dolaştım, Türk ordusunun işgal ettiği Girne limanını ve Lefkoşa'nın Türk mahallesini gezdim. Adanın hiç bir yerinde ateş sesi duyulmamaktadır. Adayı dolaşan bir tek kuvvet, BM Barış Gücü birlikleridir. Türklerin aldığı bölgede çok hareketlilik görülmektedir. Üçgen şeklinde olan bu bölge, Girne ve Karavas'tan Lefkoşa'ya kadar uzanıyor. Gözetleyicilere göre, Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkardığı kuvvet bir tümen ve aşağı yukarı 200 tank. Türklerin aldığı toprakların çoğu, Kıbrıslı Türklerin oturduğu yerlerdir. O bölgede yaşayan Rum halkı ise, çoğunlukla evlerini terkederek dağlara sığındı. 15 Temmuz tarihli darbe neticesi olarak, zaten pek zayıf olan Rum ve Türk toplumları arasındaki ilişkiler, şimdi tamamiyla bitti. Tek elektrik santralı Rum bölgesinde bulunmaktadır. Rum tarafındaki enerjinin Türk bölgesine gelmesi, yalnız BM kuvvetlerinin çabaları sayesindedir. Bazı yerlerde Rumlarca su kesildiği için, Türk azınlığı susuz kalmaktadır. Her iki toplum silah altındadır. Köyler ve mahallelerin sınırlarında gece gündüz silahlı bekçiler nöbet tutmaktadır. Yunan köyleriyle çevrelenen birçok Türk köyü ve kasabasının dış dünya ile bağlantısı, bütünüyle kesiktir. Ama, adanın birkaç yerinde durum tam terstir. /.../

Rum Millî Muhafız Ordusu'nun yasal hükümete hücumu ve adaya Türk ordusunun çıkarılması hem Rum, hem de Türk sakinlerinin kaçmasına neden oldu. Onların kendi evlerine dönmesini göz önüne getirmek bile, zordur. Çünkü bu iki toplum arasındaki kin o kadar büyüktür ki, herhangi bir ortak hayat, imkânsızdır. Rum mahallelerinde beyaz-mavi Yunan bayrakları ve "Enosis" yazıları hâlâ görülebilir. Türk mahallelerinde ise, her yerde hilâlli [Muhabir, burada Türkiye Cumhuriyeti bayrağını anlatmaktadır] *bayraklar*

Scanned by CamScanner

vardır da, Kıbrıs bayrakları hiç yoktur. Türk ordusu temsilcilerinin bildirdiklerine göre ordunun Kıbrıs'a girmesi hücum niteliğinde değil, sadece polis faaliyeti niteliğindedir. Türk ordusu sadece Kıbrıslı Türkleri korumak için müdahale etti. Ordu çıkarmasından önceki günlerde 350 civarında Türk sivil, katledildi. Bu rakamı basına sunan Kıbrıslı Türklerin önderi Rauf Denktaş, Türk toplumunun güvenliğine ve haklarına sahip olana kadar Türk ordusunun adadan çekilmeyeceğini söyledi. Denktaş, Kıbrıs'a federal devlet statüsü verilmesi yanlısıdır. /.../

Hem Rum, hem de Türk toplumu çok zor şartlar altında yaşamaktadır. Birçok bölgelerde ekinler biçilmedi, zeytin ve diğer meyvalar ağaçlardan toprağa dökülmektedir. Bu da, binlerce ailenin yokolmasına yol açacaktır. Su yokluğu, donatımın yetersizliği, turizmin bütünüyle kaybolması ve felce uğramış ulaşım ve ticaret.... Bu da demektir ki, adanın 650 bin nüfuslu halkı, geçim kaynaklarını yitirmişlerdir. İki toplum arasında bir kin duygusunun olmasına rağmen, barış özlemi gittikçe daha güçlü oluyor. Kıbrıs evlerinin duvarlarında görülmeye başlayan "barış" yazıları, hem Rum, hem Türklerin dilindedir."

2 Ağustos: Kin Mi? Barış Mı? - "Kocaman, cehennem seslerini çıkaran helikopter dağların ortasında bir meydana indi. Dağlar güneşte tava gibi yanmaktadır. Tek tük, kırmızı, kuru otlardan başka hiç bitki bulunmayan dağlardır bu. Pilotumuz helikopteri indiriyor. Kıbrıs'tayız. Rodos adasından on kişi olarak buraya geldik. Bütün dünyadan gelen elli kişi arasından, kura çekme yoluyla, on kişi seçildi. Bu sefer muhabiriniz yine şanslıydı. Neden sonra helikopterimize doğru, üzerinde Birleşmiş Milletler bayrağı olan bir jip gelir. Bizi karşılayan subay Kanada'lıdır. Bize, zarara uğrama tehlikesini göze alarak buraya geldiğimizi birçok defa tekrarlıyor. Lefkoşa'nın doğusunda bulunduğumuzu bildiriyor. Buradan şehire 5 kilometre varmış. Zaten şehiri aşağıda görebiliyoruz. Daha ötede, kuzeyde, tâ ufukta deniz görülüyor. Ama öyle mavidir ki, böyle bir maviliği daha önce hiç görmedim. /.../

Dağlarda yarım saat süren çılgınca bir yolculuktan sonra, Lefkoşa'dayız. Son çatışmaların izleri her yerde görülüyor. Sokaklar kırık camlarla örtülüdür. Yalnızca, Türk askerlerini görebiliyorum. Evlerin büyük çoğunluğu, harap olmuştur. Türk subaylar traşsız ve heyecanlıdır. Baş aşağı koyulmuş taslara benzeyen alüminyum miğferlerini, onca sıcaklığa rağmen başlarından hiç çıkarmıyorlar. Sorularımıza hiç cevap vermiyorlar. Konuşan, yalnızca Kıbrıslı Türklerin önderi, Rauf Denktaş'tır. Başından akan terleri silerek, adanın durumunu anlatıyor bizlere.

15 Temmuz darbesi sırasında kurban olanlar, yalnızca Rum Ordusunu oluşturan Kıbrıslı Rumlar ile Makarios'a sonuna kadar sadık kalan polisleri idi. Ancak darbeciler iktidara geçince, Türkler de katledilmeye başlandı. Çoğunlukla Lefkara, Dhali gibi küçük şehirlerde vuku bulan katliamlar, EOKA örgütü tarafından hazırlanmıştır. EOKA üyeleri olan aşırı milliyetçiler, Türklerin az bulunduğu yerlerde katliamlar yapmışlardır, çünkü oradaki Türk nüfusu kendini savunabilecek yeterli güce sahip değildi. Kıbrıslı Türklerin lideri, vatandaşların 'Cumhurbaşkanı' Sampson'a güvenemediklerini de sözlerine ekledi. Çünkü Sampson hem Yunan istihbarat ajanı, hem de Türk

Scanned by CamScanner

olan her şeyin koyu düşmanıdır. Birkaç yıl önce kendi elleriyle, genç bir Türk kızını öldürdü. Onun için, eğer böyle bir insan 'Darbe Kıbrıslı Türklere hiç zarar vermez' *diyorsa, onun bu sözleri hiç kimseyi ikna etmez. Konuşmaya devam eden Denktaş* 'Bu durumda Türk birlikleri adaya çıkarıldı' dedi."

2 Ağustos'tan 15 Ağustos'a kadar Kıbrıs'a dair haberler kısadır ve çoğunluğu her iki tarafın ateşkes anlaşmasına uymamasını ve bu konuda her iki tarafın karşılıklı suçlamasını ele almaktadır. Türk birliklerinin Agridaki, Lepithos ve Karavas şehirlerini şiddetli ateş altına aldıktan sonra, onları işgal ettiği yazılır. Özellikle 8 Ağustos ve bu tarihi izleyen günlerde Girne, Mağusa ve Larnaka bölgelerinde çatışmaların devam etmesinden ve Türkiye'nin 20 Temmuz'da işgal ettiği toprakları genişletme teşebbüslerinden bahsedilmekte. Lefkoşa'daki yeşil hat bölgesinde her gün ateş teatisinin duyulabildiği vurgulanmaktadır. BM Kuvvetleri temsilcisi düzenlediği basın toplantısında, Rum-Yunan kuvvetlerinin Sisklikos ve Ayos Yermolayos'tan çekilmek zorunda olduğunu bildirerek, Türkiye'yi birçok yerde ateşkesi bozmakla suçladı. EOKA-B örgütünün darbe girişimi başarıya ulaşmadığı halde, hâlâ terör eylemlerine giriştiğini bildiren gazeteler, bu örgütün birçok yasa dışı faaliyetlerde bulunduğunu ve özellikle Pafos ve Larnaka şehirlerinde arama tarama yaptığını, aleyhtarlarını ise hapsettiğini yazmaktadır.

2-15 Ağustos tarihleri arasındaki gazeteler, Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tutumu üzerine az da olsa kimi haberleri yayımlamaktadırlar. Örneğin, 2 Ağustos tarihli *Varşova Hayatı*, Rauf Denktaş'ın bir basın toplantısında söylediklerini aktarır. Buna göre Denktaş, 8 Ağustos'ta başlayacak olan Cenevre görüşmelerinin ikinci turunda Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıs için bir federasyon statüsü isteyecek. Ve yine Rum ve Türk toplumları birbirlerinden ayrı ve bağımsız idare merkezlerine sahip olmalı, iki ayrı kantona yerleşmelidirler.

4 Ağustos tarihli *Varşova Hayatı*, Rauf Denktaş'tan bahsederken onun Ankara'ya geldiğini yazmaktadır. Türkiye'ye gelmesinin sebebi Cenevre görüşmelerinin başlamasından önce ortak bir tutum kararlaştırmaktır. Denktaş federasyondan yana olduğunu söyledi ve federasyonun, Makarios tarafından geçmişte teklif edilmiş 'yerli otonomi'den başka bir şey olduğunu vurguladı. Kıbrıslı Rumları ve Yunan subaylarını ateşkes anlaşmasını devamlı olarak ihlal etmekle suçladı, Türk kuvvetlerinin ise yalnız ateş açıldığı zaman ateş ettiğini kaydetti. New York'tan bildiren muhabir, Rumlarla Türklerin karşılıklı suçlamalarından bahseder. Muhabire göre BM Yunanistan temsilcisi Denis Karayannis, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kurt Waldheim'e bir protesto notası sunarak, Türk kuvvetlerinin Girne ve Lefkoşa bölgelerinde yaşayan Rumları evlerini terketmeye zorladığını yazdı. Öte yandan, BM'de Türkiye temsilcisi olarak görevli Osman Olkay da kendi sunduğu notasında Limasol bölgesinden 1.700, Larnaka bölgesinden de 700 Türkün Rumların elinde rehine olarak kaldığını duyurdu. Türkiye Dışişleri Bakanı Turan Güneş ise Ankara'da yaptığı konuşmasında, Lefkoşa'da bir Türk bürosunun RMMO tarafından ateş altına alındığını bildirdi ve Larnaka Türk Bankası müdürünün de, bankanın tüm parasını Rum Bankasına vermeye zorlandığını söyledi. Bütün anlaşmazlıklara, karşılıklı suçlamalara ve devamlı ateş teatisine rağmen Yunan, Türk ve İngiliz subayları, hasım tarafları birbirinden ayıran hattı ve tampon bölgeyi çizmeye

Scanned by CamScanner

başladılar. Buna dair haberler 8, 9 ve 10 Ağustos tarihli gazetelerde yer almaktadır.

11 Ağustos sonrası sayılardan Cenevre görüşmelerinin istenilen şekilde gelişmediğini ve büyük bir ihtimalle başarıya ulaşamayacağını da öğreniyoruz.

14 Ağustos tarihli *Polonya Günlüğü,* Cenevre'de büyük anlaşmazlıkların meydana çıktığını bildirir. Muhabire göre bu durum Ankara ile Atina arasındaki gerilimi daha da artıracaktır. Zaten Atina hükümeti, Yunanistan-Türkiye sınırına doğru yeni yeni birliklerini göndermektedir. 14 Ağustos tarihli *Polonya Günlüğü,* Kıbrıs sorununun çok ciddi olduğunu ve Yunanistan–Türkiye arasındaki anlaşmazlıkların her an bir savaş durumuna dönüşebileceğini oldukça inandırıcı bir şekilde okurlarına duyurmaktadır.

Yine 15 Ağustos tarihli *Polonya Günlüğü* birinci sayfasının baş haberinde, Kıbrıs'ta önceki gün yeniden şiddetli çatışmaların yer aldığını bildirir. Bu haberle ilgili yazının başlığı *"Kıbrıs'a dair görüşmeler başarısızlığa uğradı"* dır. Alt başlıklar ise *"Adada kanlı mücadele. Güvenlik Konseyi toplandı."* şeklinde verilir. Aynı güne ait *Varşova Hayatı* gazetesinin verdiği yazı başlığı ise şöyledir: *"Kıbrıs konulu görüşmelerin kesilmesinden sonra Kıbrıs'ta gene savaş. Yunanistan NATO'dan çekiliyor."* Her iki gazete, adadaki durumun çok zor olduğunu, kanlı savaşın başladığını, birçok kurban olduğunu bildirmekte, Lefkoşa, Mia Milia, Kıtrea, Limminitis ve Kokkina başta olmak üzere, en şiddetli çatışmaların yer aldığı bölgeleri sıralamaktadırlar. 14 Ağustos olayları nedeniyle BM Barış Gücü'nde görevli Avusturya asıllı üç askerin öldüğü, 22'sinin yaralı olduğu yazılır ve Türkiye hükümeti beyannamesinden çok çok kısa bir bölüm aktarılır. Bu kısacık bölümde yer alan bilgiler, şöyledir:

"Çarşamba sabahı başlatılan operasyonun maksadı Türk nüfusunun yasal haklarını gerçekleştirmektir. Operasyon ne Yunanistan'a, ne de herhangi bir başka ülkeye karşı yönelmiş değildir."

16 Ağustos tarihli *Polonya Günlüğü*'nde ve *Varşova Hayatı*'nda okunabilen yazıların başlıkları aynıdır:

"Kıbrıs'ta mücadele devam ediyor. Türk ordusu Mağusa'ya girdi."

Bu haberi Beyrut'tan geçen muhabir, şu bilgileri verir:

"Savaş gittikçe şiddetlenmektedir. Perşembe günü Türk piyadesiyle zırhlı birlikler nüfus açısından Kıbrıs'ın üçüncü şehri olan Mağusa'ya girdi. Girince, şehrin merkezinde bulunan silahlı Kıbrıslı Türklerle birleşti. Bombalanma neticesinde Mağusa, çok hasar gördü. Halkının büyük kısmı şehri terketti. Mağusa'nın fethedilmesi adanın üçte birinin Türkiye'nin kontrolü altına girdiğini ifade eder. Lefkoşa'da çok şiddetli çarpışmalar görülmektedir. Bu çarpışmaları sürdürenler, Yunanlı subayların yönettiği RMMO grupları ile Türk ordusudur. Özellikle kızgın çatışmalar, Lefkoşa'nın doğu mahallelerinde yer alıyor. Fabrikaların çoğu orada bulunmaktadır. Görgü şahitlerinin söylediklerine göre birçok yangın çıktı. Uluslararası havalimanı Türk ordusunun kontrolü altındadır. Türk Deniz Kuvvetleri'nin gemileri adanın doğu bölgesindeki Trikomo ve Boğaz kasabalarını ateşe tuttu. Perşembe günü Akrotiri İngiliz üssü personeli ailelerinin tahliyesi başladı."

Bu gelişmeleri izleyen günlerde yayınlanan haberler, Kıbrıs'ta ateşkesin yürürlüğe girmesine rağmen durumun çok gergin olduğunu bildirmektedir.

Scanned by CamScanner

Haberler çok kısa ve diğer ajanslardan alıntılarla verilir. Bundan anlaşılabilir ki Polonya muhabirleri Kıbrıs'a gitmemiş, haberlerini, Avrupa'nın çeşitli yerlerinden göndermişlerdir. Meselâ, 17 Ağustos günü *Polonya Günlüğü*'nde sunulan haberler şöyle:

"Dünya ajanslarına göre 150 bin Rum, Türk ordusu ve Türk uçaklarının akınından kaçarak evlerini terketti. Reuter Ajansına göre Türkiye, amacı olan adanın üçte birini almayı gerçekleştirdi. Atina'dan gelen haberlere göre 15 Ağustos gecesi Henry Kissinger Karamanlis'e telefon ederek, ABD'nin Türkiye'nin silahlı operasyonunu kınadığını bildirdi. Ankara'da konuşan başbakan Ecevit, eğer diğer ilgili taraflar konuşmalara hazır ise, Türkiye'nin de yeniden Cenevre görüşmelerine katılmaya hazır olduğunu söyledi. Öte yandan Karamanlis, Yunanistan'ın görüşmelere hazır olmadığını bildirdi. New York'tan gelen bildiriye göre Kıbrıs'ta son günlerde yer alan olaylarda BM Barış Gücü askerlerinden 32'si yaralandı, üçü öldü."

18-19 Ağustos'a ait baş haber, Yunanistan'ın, Amerikan üslerinin geleceğini incelediğini öne sürmektedir. Haberde geçen iki cümle ise, Lefkoşa'daki son durum hakkındadır:

"Önceki gün havalimanı yolunda ve İngiliz Konsolosluğu civarında karşılıklı ateş atılmasına rağmen, Lefkoşa'da hayat normalleşmeye başlıyor. Cumartesi günü dükkânlar açıldı, sokaklarda görülebilen trafik ise, giderek daha da yoğunlaşmaktadır."

Türkiye ve Kıbrıslı Türklere ait bir kısa haberde de, şunları okuyabiliriz:

"Ankara Radyosu'na konuşan Kıbrıslı Türklerin lideri Rauf Denktaş, 'Kıbrıs sorunu görüşmeler yoluyla çözülmelidir' dedi ve eğer Yunanistan Barış Konferansı'na katılmayı reddederse, Türkiye'nin de aldığı topraklarda yönetimine devam edeceğini söyledi. Türk ordusu Genelkurmay Başkanı son olaylarda 250 Türk askerinin hayatını kaybettiğini ve 550 askerin yaralandığını bildirdi. Türk ordusu 700 Kıbrıslı Rum'u esir etti."

20 Ağustos tarihli gazeteler çok büyük harflerle şu başlığı kullanır: *"Lefkoşa'da Amerikan Büyükelçisi öldürüldü."* Alt başlığı ise *"Yunan ordusundaki en yüksek mevkilerde değişmeler."* Bu iki konudan başka Klerides'in sözleri de gazetede yer alır. Polonya basınında, Türklere yapılan baskı ve silâhlı saldırılara dair çok az haber kullanıldığı için, Klerides kaynaklı şu haber özellikle önemlidir:

"Kıbrıs Cumhurbaşkanı Glafkos Klerides, Türk ordusu Kıbrıs'tan çekilene kadar görüşmelere başlayamayacağını bildirerek, Türkiye'nin adanın yüzde kırkını işgal ettiğini söyledi. Klerides, Türk köylerine hücumların sorumlularının aşırı milliyetçi Rum grupları olduğunu itiraf etti ve suçluların sert bir şekilde cezalandırılacağına dair söz verdi."

21 Ağustos tarihli *Polonya Günlüğü*, Türkiye Hükümeti başbakan yardımcısı Erbakan'a ilişkin bir haber yayınlar. Haber şöyledir:

"Türkiye Başbakan Yardımcısı Erbakan Ankara'da bir konuşma yaparak, Kıbrıs görüşmelerine geciktirilmeden başlanması gerektiğini ileri sürdü ve eğer görüşmelere yakın bir zamanda başlanmazsa, adada Kıbrıslı Türklerin federal devletinin kurulacağını kaydetti. Erbakan, posta ve pasaport bürolarının da derhal faaliyete geçirilmesini emretti."

Scanned by CamScanner

22 Ağustos 1974 tarihinden itibaren Kıbrıs ile ilgili haberler birinci sayfalardan inerek ya ikinci, ya da daha iç sayfalarda verilmeye başlandı. 22 Ağustos tarihli *Polonya Günlüğü*'nün okurları, Rum ve Türk liderlerinin temaslara yeniden başladıklarına ilişkin bir kısa haberle karşılaştılar. Bu kısacık haber şu sözlerden ibarettir:

"Uzun bir aradan sonra iki toplumun temsilcileri olan Rauf Denktaş ve Glafkos Klerides, çarşamba günü ilk defa telefonla görüştüler. Reuter Ajansı'na göre konuşmanın baş konusu 'insanî sorunlar' idi."

Aynı güne ait *Varşova Hayatı,* Rauf Denktaş'ın basın toplantısında söylediklerini şöyle aktarır:

"Kıbrıs'ın geleceği hakkında konuşan Denktaş, federal devletin kurulmasından yana olduğunu bildirdi. Ona göre tüm Kıbrıslı Türkler, Türk ordusunun kontrolü altında kalan bölgeye göçmeli. Ama eğer Yunan tarafı görüşmeleri ertelemeye çalışırsa, Kıbrıslı Türkler ayrı bir devlet kurmaya mecbur kalacaklar, diye söyledi. Denktaş'ın sözlerine göre Türkiye'nin amacı Kıbrıs'ın Türk bölgesini bağlamak değil, yalnız Kıbrıs'ta iki uluslu, federal ve bağımsız bir devlet kurmaktır. Kıbrıslı Türklerin lideri, Türk ordusunun Kıbrıs'ta bulunmasının hakkı olduğuna ve Türk birliklerinin de adada on yıldan beri bulunduğuna dikkat çekerek, ' Türk ordusunun şu andaki mevzileri nihai değildir ve görüşmelerin konusu olabilecektir' *dedi."*

Aynı gazeteden, yabancı muhabirlerin Klerides ile beraber Rum göçmenlerinin kampını ziyaret ettiğini de öğreniyoruz. Göç sorununun Kıbrıs'ta en önemli sorunlardan biri olduğunu vurgulayan gazete, binlerce Rum'un açık havada, yeterli gıda ve su olmadan, çöl gibi bir yerde kalmak zorunda olduğunu yazar.

Bu bildirinin yazım hazırlığı süresince yapılan araştırmada, 1974 yılının son gününe değin yayımlanmış Polonya gazetelerinin tüm sayıları dikkatle incelenmesine rağmen, ne yazık ki çatışma günlerinde ya da daha sonraki günlerde Kıbrıs'a giden yabancı muhabirlerin kuzey bölgesine de geçtiklerine, kuzeydeki toplu mezarlarla katliam yerlerini de ziyaret ettiklerine ilişkin tek bir haber ve makaleye rastlanmamıştır.

Polityka haftalık gazetesinin Temmuz 1974'ten Mart 1975'e kadarki sayılarında, Kıbrıs sorunuyla ilgili olarak, yalnızca altı adet yazı yer almaktadır. Bu yazıların üçünün yayım tarihleri ile Türkçe başlıkları şöyledir: 27 Temmuz 1974 - *Kıbrıs Dramı*; 3 Ağustos 1974 - *Yunan Dönüşleri*; 23 Kasım 1974 - *Seçimden Sonra*.

Bu yazılardaki imza ise, Yunanlı yazar Akis Akritakis'e aittir. Ve doğal olarak yazıların içerikleri de Rum-Yunan görüşlerini ortaya koymaktadır. Yunanlı yazar Akritakis, bu yazıları ile Polonyalı okurlara 15 Temmuz darbesini hazırlayanların kimler olduğunu, EOKA-B'nin nasıl bir örgüt yapısında bulunduğunu ve Cunta'dan sonra Yunanistan'ı kimin ya da kimlerin yöneteceğini anlatmaktır.

Diğer üç yazı ise, siyaset yazarlığıyla uğraşan Polonyalı yazarlara aittir. Buna karşın onların da tutumu, Akritakis'in tutumundan hiç farklı değildir. Yazıların başlıca konuları, Amerika ve İngiltere'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yeterince destek vermediği, Kıbrıs nüfusunun %18'ini oluşturan Türk toplumunun adanın

Scanned by CamScanner

% 40'nı alması ve Rum göçmenlerin korkunç şartlar altında yaşadıkları konularıdır.

Bu bilgilere paralel olarak Polonya'da, Kıbrıs'la ilgili üç kitap yayımlandı. İlk kitap, Beata Nitecka-Jagiello'nun 1975 basımı *Kıbrıs-Anlaşmazlığın Anatomisi* adlı kitabıdır. *Kıbrıs-Anlaşmazlığın Anatomisi,* Kıbrıs'ı eski çağlardan ele alarak yakın tarihimizde yaşanan son olaylara kadar getirmekte ve adanın tarihini bu geniş yelpazede anlatmaktadır.

İkinci kitap, Andrzej Bernard'ın 1976'da yayımladığı *Kıbrıs Cumhuriyeti* başlıklı kitaptır. Bernard'ın *Kıbrıs Cumhuriyeti* kitabı eski tarihe daha az yer ayırarak, 20'nci yüzyıl Kıbrıs'ının tarihini tanıtır. Her iki kitap da Yunan görüşlerine ağırlık vermekte ve ne olursa olsun, Türklerin davranışlarındaki haksızlıkları vurgulamaktadır. *Bernard'*ın kitabı, ayrıca, İngiltere'ye karşı da oldukça sert bir tavır sergilemektedir. Ve yine her iki kitabın yararlanmış oldukları 'Kaynakça'lar da dikkatle incelendiği zaman, kitap yazarlarının ne kadar tarafsız (!) oldukları anlaşılmaktadır. İngiliz, Amerikan, Fransız, Rum, Yunan ve Rus kaynakları arasında yalnız bir tane Türk kaynağı vardır ki, o da, *Foreign Policy of Turkey at the United Nations Between the Years 1966-1972: Ankara 1973,* künyeli kaynaktır. Kaldı ki yazarlar da bu kaynaktan, pek fazla alıntıda bulunmamışlardır.

Ancak, şunu da itiraf etmek gerekir ki, Beata Nitecka-Jagiello, kendi kitabında daha çok tarafsız olmaya çalışarak, az da olsa, Türklerin Rumlarca katledildiğini birkaç yerde hatırlattı. Bu konudaki bilgileri arayan okur, şunları öğrenebilir: 1) Sömürge devrinde kurulan EOKA örgütünün iki ana hedefi vardı. Bunlardan biri İngilizlere karşı mücadele etmek; diğeri de Türklere yönelik kovalama hareketlerinde bulunmak. 2) İngilizler, Rumlar ve Türklerin aralarını açmak için polis teşkilatında yalnızca Türkleri görevlendirdiler. Bu ayrıcalık, Rumların Türklere karşı kin duymalarına neden oldu. 3) 1967 yılı Kasım ayında yer alan çatışmalar, RMMO'nun lideri olan Grivas tarafından kışkırtıldı. Ağır silâhlar kullanan Rum Milli Muhafızları, Kıbrıslı Türklerin oturdukları birkaç köye hücum etti (ama kurbanların akıbetleri hakkında hiçbir şey yazılmamaktadır). Öte yandan, adına *'Kanlı Noel'* denilen olaylar, her iki tarafın da aynı şekilde sorumlu olduğu ve karşılıklı katliam eylemlerinde bulunduğu bir durumdur (s.142). Bir de, 214'ten 224'e uzanan sayfalar arasında 1974 yılı darbesini ve Türk ordusunun operasyonunu anlatan yazar, Rum-Yunan katliamları hakkında tek bir söz bile yazmamaktadır.

Bernard'ın kitabı Kıbrıs Türklerinin haklarına daha az önem vermekte ve sayfaları arasında katliam olaylarına sanki hiç yokmuşlar, olmamış ve yaşanmamışlar gibi, değinilmemektedir. Kitapta, 1974 yılında Türklerin öldürüldüğüne değinen çok küçük bir parça bulunmaktadır ki, aynı parça içerisinde Rumların da toplu halde öldürüldükleri anlatılmaktadır. Bernard, kitabının 120'nci sayfasında şöyle yazar:

> *"26 Ağustos günü Klerides ve Denktaş, Kurt Waldheim'ın huzurunda ilk defa görüşüyorlardı. Bundan sonraki görüşmelerin düzenli olarak yapılması kararlaştırıldı. Ne var ki, 2 Eylül'de Mağusa civarındaki Maratha'da kadın, çocuk, ihtiyar olmak üzere, 84 ölü bulunan bir mezar açığa çıkarıldı. Bu da, görüşmelerin kesilmesine neden oldu. Mezarın açığa çıkarılması iki toplum*

Scanned by CamScanner

arasında yeni bir kin dalgasını yarattı, oysa ki kurbanların Rum mu, Türk mü olduğu bugüne kadar saptanamamıştır. 5 Eylül'de, adanın güneyinde bulunan Limasol ve Larnaka şehirleri arasında yeni bir toplu mezar bulununca, Rauf Denktaş Yunan tarafını toplu katliam ile suçladı. Bu mezarda Türk ölüleri vardı. 23 Eylül'de Mağusa'nın yakınında üçüncü bir mezar bulundu. Bu sefer Rumların mezarıydı bu. Bütün bunlara rağmen Klerides-Denktaş görüşmelerine yeniden başlanıldı. Netice olarak esir mübadelesi başladı. Kızıl Haçın şu anda henüz güvenilir olmayan rakamlarına göre, Kıbrıslı Rumlar 3.314 Türk'ü esir aldı, Türkler ise 2.352 Rum'u."

Sonuç

Kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse, söylenebilecek olan şudur: 1974 tarihli Kıbrıs olayları Polonya basınında yeterince yer bulmamış, anlatılmamış ve değerlendirilmemiştir. En dikkat çekici olan şudur: Kitap yazarları, İngiliz ve Yunan kaynaklarına dayanırken, hangi gerekçeyle bilinmez, Türk kaynaklarına hiç başvurmamışlar ve bu yöndeki referanslara sırtlarını dönerek, görmezlikten gelmişlerdir.

Gazete muhabirlerine gelince: Muhabirler, yaşanan olaylar üzerine bilgi edinmek için, Türk tarafına hiç bir soru sormamışlardır. Oysa Kıbrıs'ta yaşanan zor ve kanlı olaylarda Türkler, taraftır. Dolayısıyla tarafsız bir gazetecinin doğru haber için yapması gereken şey, çatışan taraflardan eşit şekilde görüş almaktı ki, bu yapılmamıştır. Bu muhabirlere bir istisna olarak yalnızca bir gazeteci, Zdzislaw Morawski, Kıbrıs'ın kuzey bölgesine gelerek burada gördüklerini anlattı ve Rauf Denktaş'la da konuştu.

Dikkat çeken bir başka özellik de, o dönem gazetelerinin Kıbrıs olaylarına yaklaşımlarının hep NATO-Varşova Paktı ve emperyalizm-sosyalizm perspektifinden olmasıdır. Ancak bugünkü Polonya basınında Kıbrıs sorunundan bahsedilirken - hâlâ, Rum-Yunan tarafı daha haklı olarak sunulsa bile - artık, her iki tarafın fikirlerine de yer verildiğini söyleyebiliriz.

Bugün bulunduğumuz noktadan geriye dönüp baktığımız zaman, yetmişli yıllardaki Polonya devletinin Sovyetler Birliğinin egemenliği altında olduğunu, Polonya basınının, tepesinde bir balyoz gibi sallanıp duran bu egemenlik nedeniyle de bağımsız hareket edemediğini ve özgür bir düşünce ürününü gazete sayfalarına taşıyamadığını görürüz. 1974 yılı Temmuz'undan Eylül ayına değin *Washington Post, The Sun, New York Times* gibi Batı gazeteleri katliam haberlerini sayfalarına taşırlarken, Polonya basınının Kıbrıs sorununa, o günlerin ideolojik koşulları nedeniyle tek yanlı yaklaşımı gerçekten acı vericidir. Yıllar sonra bugün siyasal ve ideolojik koşullar değişmiş, görüş ve düşünceler daha özgür bir ortamda tartışılır olmuştur.

Bu bağlamda, bu çalışmanın gelecek yılların araştırmacılarına az da olsa kaynaklık edeceği umuduyla, uygar dünyanın hiçbir bölgesinde hiçbir halkın, insan olma onuruna yaraşan sosyal, kültürel ve siyasal özgürlüklere uzak kalmaması ve yeni savaş trajedilerine göz tanığı olmaması temenni edilir.

Scanned by CamScanner

Kaynakça

Bernard, Andrzej. (1975). *Republika Cypru*. Warszawa : KAW.

Cypr - Wyspa Podzielona. (1988). Warszawa: PAP.

Dziennik Polski. (Gazete) (31 Mayıs 1974 - 31 Aralık 1974).

Nitecka-Jagiello, Barbara. (1975). *Cypr. Anatomia Konfliktu*. Warszawa : MON.

Polityka. (Gazete) (13 Temmuz 1974 - 8 Mart 1975).

Życie Warszawy. (Gazete) (31 Mayıs 1974 - 31 Aralık 1974).

Scanned by CamScanner

Kıbrıs'ta Bir Amerikan Konsolosu

Mustafa Kemal KASAPOĞLU*

Bu çalışmanın hazırlanmasına zemin oluşturan durum, söz konusu Amerikan Konsolosu Luigi Palma de Cesnola'nın 10 yıl süreyle konsolos olarak çalıştığı Kıbrıs'ta yaptığı kaçak kazılar neticesinde yurt dışına kaçırdığı antikaların, tarihi eserlerin bugün özellikle ve çoğunlukla New York Metropolitan Müzesi'nin yanı sıra, Amerika'daki diğer tüm müzelere de dağıtılmış olması gerçeğidir.

Zaten tarih sayfaları şöyle bir karıştırılacak olursa görülücektir ki, Kıbrıs Adası gerek bulunduğu matematiksel konumu ve gerekse de stratejik öneminden dolayı bir üs olma görevi yanında bu türden yaklaşımlara fazlasıyla maruz kalmıştır. Bu durumun ilgili belgelerle ortaya konacağı bu çalışmada, böylesi yaklaşımların insanlık tarihi açısından utanç olduğu bir yana, adanın zengin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik boyutuna bakma fırsatı da elde edilecektir.

Burada önemli olan söz konusu kişinin yapmış olduğu büyük antika hırsızlığının, adada yaşanan diğer küçük çaplı hırsızlıklardan daha önemli olup olmadığı değildir. Önemli olan Kıbrıs'ta görev yapan yabancı görevlilerin adayı bir sömürge alanı olarak görmesidir. Elbete ki Palma De Cesnola'nın Kıbrıs'ta konsolos olarak görev yapması konuyu ilginç hale getirmektedir.

Konuya bizzat kendisi tarafından yazılan ve Kıbrıs'ta kaldığı 1865-1875 yılları arasındaki 10 yıllık süre zarfında ortaya koyduğu çalışmalarını değerlendirdiği kitabında[1] kaleme aldığı şekliyle giriş yapmak mümkündür: "*Benim de yer aldığım Birleşik Devletlerdeki sivil savaşın sonuna değin ve trajik ölümünden birkaç gün önce Başkan Lincoln tarafından Kıbrıs'a konsolos atandım. Onbeş günlük fırtınalı bir yolculuktan sonra - o zamanlarda her onbeş günde bir Kıbrıs'a giden tek düzenli gemi olan Avusturya bandıralı Lloyd buharlı gemisiyle - Ancona'dan 1865 Noel günü adaya ulaştım.*"[2] diye anlattığı birinci bölümde Cesnola, ayak bastığı Larnaka kasabası ile ilgili olarak da ilk izlenimlerini kitabında şöyle anlatmaktadır: "*Müstakbel resmi ikametgahım olacak Larnaka kasabasıyla ilgili teknem demirleyeceği yere yavaşça yol alırken, edindiğim ilk izlenimi hiçbir zaman unutmayacağım. Gün bulutlu ve deniz de çok dalgalıydı. Açık bir körfez dışında liman olmadığı için, kıyıdan 1 mil kadar içeriye demir atıldı. Uzaktan kasaba terkedilmişliğin mükemmel bir resmi gibi görünüyordu; yaşam izi, birkaç tane yasta imişcesine dalları sarkan hurma ağacı dışında görünen bir bitki örtüsü yoktu. İlk düşündüğüm şeyin gemide kalıp da terkedilmiş görünen adaya inmemek olduğunu itiraf ediyorum.*"[3]

İkametgahına yerleşmesinin ardından Palma De Cesnola, Larnaka'nın tarihçesi ile ilgili olarak kitabında şöyle bilgiler vermektedir: "*İsmini, kısmen üzerlerinde eski mezarlardan alan Larnaka, modern bir kasabadır. Türklerin Kıbrıs'ı fethinden beri var olmuş ve Kıbrıs'ın bazı eski şehirleri gibi birbirinden yirmi dakika yürüyüş uzaklığında iki ayrı bölgeye bölünmüştür. Kıyıda bulunan bölümüne "marina" denir; esas Larnaka ise üç çeyrek mil kadar içeridedir. Kırk veya elli yıl önce konsolosluklar Larnaka'da idi. Aynı dönemde "marina" öteye*

* Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC

Scanned by CamScanner

beriye dağılmış, birkaç ev ile cephanelikten oluşuyordu. Ancak özellikle İngiltere sayesinde Yunan takımadalarındaki korsanların -ki burayı talan ediyorlardı- tükenmesiyle bütün "marina" adanın ticaret merkezi haline geldi. Yarım mil boyunca sahil şimdi özel meskenlerle bezenmiştir. Geniş bir pazarı, muhtelif kilise ve camileri ile her sene genişlerken bütün yabancı konsoloslar, "marina"'da denizden birkaç ayak geride alçakgönüllü ve gösterişsiz yerde ikametgahlarını yapmışlardı."[4]

Yavaş yavaş adaya ısınan Cesnola'nın zengin arkeolojik bulguların keşfine çıkarak kaçak kazılara başladığını görmekteyiz. Kitabında da bu konuda detaylı bilgiler vermekle beraber, özellikle arkeologlar tarafından yaptığı kazıların çok da bilimsel olmadığı görüşü yaygındır. Bunu Kıbrıs arkeolojisinde önemli yer tutan Max-Ohne Falsch-Richer ve Hans-Günter Buchholz adlı iki arkeolog da belirtmektedir.[5]

Max-Ohne Falsch-Richer kendi yaptığı kazı ve araştırmalarını topladığı albümünden anlaşıldığına göre, Kıbrıs'taki çalışmalarını anlatmak ve konu ile ilgili olarak bir dizi konferans vermek üzere gittiği Amerika'nın müzelerinde Cesnola'yı eleştirmiş ve yaptığı kazıların bilimsel olmadığını açık ve net olarak ifade etmiştir.[6] Yine aynı kitabında yazar, kendisi gibi arkeolog olan Hans-Günter Buchholz'un Cesnola ile ilgili olarak düşüncesini şöyle aktarmaktadır: *"Cesnola yaptığı kazılarını ne iyice değerlendirebilmiş ne de iyi bir kayıt tutmuştur. Cesnola kendisini ünlü Truva'yı kazan arkeolog olan Cshliemenn'e (İşliman) benzetmektedir."*

Buradan da açıkça görülmektedir ki, Kıbrıs arkeolojisinde önemli bir yere sahip olan her iki arkeoloğun da belirttiği üzere Cesnola'nın Kıbrıs'ta yaptığı gelişi-güzel kazılarının bilimsel değeri tartışma götürmektedir. Ancak yine de bugün başta Metropolitan Müzesi olmak üzere tüm Amerikan müzelerinde sergilenen Kıbrıs'ın tarihi eserlerine bir göz atıldığında yabana atılmayacak değerdeki bu eserlerin kaçırılması tüm insanlık tarihi adına bir talihsizlikti diye düşünmekteyim.

Bu kısa girişten sonra konumuza vesile olan ve Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün İstanbul'daki Osmanlı Devlet Arşivleri'nde tespit edebildiğimiz 36 adet Osmanlı Türkçesi ile yazılmış belgeyi detaylı olarak ele almak suretiyle konu daha da aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Konsolos Cesnola'nın kaçak kazıları adaya geldiği günden itibaren devam etmiş, ancak kazılarının çok aşırı miktarda devam etmesi nedeniyle yerel yöneticilerin dikkatini çekmiş ve ilgili yerel yöneticiler tarafından şahsına değilse bile, çalıştırdığı adamlarına kısıtlamalar hatta tutuklamalar ile tepkiler gelmeye başlamıştı. Söz konusu konsolosun kaçak kazılarına nasıl ve ne zaman başladığına dair ipuçlarını da yine kendi ifadesiyle kitabında bulmak mümkündür. Buna göre; *"önce amatör şekilde, sonradan ciddi projeler olarak araştırmalarıma bu tümsekte, 1866 yılında başladım ve adanın her yanına yaydım. Larnaka'da kalışım esnasında 3.000'den fazla mezar tetkiki yaptım ki bunlar 'marina''nın batı kıyısında olup, hepsi de M.Ö 400 ile M.S 200 yılları arası Yunan dönemine aitti."*[7]

Özellikle aşırı miktarda yapmış olduğu kaçak kazıların Müslüman halk tarafından nasıl göründüğüne dair yine kendi kitabında vermiş olduğu örnek de

Scanned by CamScanner

dikkat çekicidir. Buna göre; "*Kadı, Mutasarrıfı'na bir mektup göndererek, bu kazıların hemen durdurulmaması halinde köydeki bütün tarlaların delik deşik edilip verimsiz yapılacağını ve Osmanlı Hükümeti'nin onlardan gelir sağlayamayacağını yazdı.*" diye bildirmektedir. Cesnola kitabında ayrıca Müslümanlarca kutsal sayılan Hala Sultan Tekkesi yakınlarında kazılar yaptığı sırada kendisine karşı gelişen ve büyüyen bu tepkinin arkasında Vali'nin gönderdiği mektubun büyük etkisi olduğunu belirtmektedir.

Cesnola bu olayı kitabında şöyle anlatmaktadır: "*Tuz Gölü'nün güney batısında Muhammed'in kızkardeşi Fatma'nın gömülü olduğu söylenen ve bu nedenle Müslümanlarca çok derin bir hürmet gören bir Türk camisi veya tekkesi civarında küçük bir yükseltide bir başka tapınak vardı. 19 inç derinde beyaz mermerden kase ve patarae parçaları buldum. Çevrelerinde Finike yazıları vardı. Bu Finike tapınağının temelleri 3 ½ ayak derinde bulundu; ayrıca bulunan, Kıbrıslıların bugün kullandıkları kireçli plakalara benzer ama onlardan büyük plakalardan oluşmuş kaldırım yutları, uzunluğu 3 ayak 9 inç, genişliği 3 ayak 4 inç ve kalınlığı da 4 inç kadardı. Temeller kırık bir durumda bulunmuştu ve daha önceden taşçılar tarafından tahrip edilmişti. Konik bir tümseğin üzerinde duran bu tapınakla, pişmiş balçıkların bulunduğu tepe arasında -ama ikinciye daha yakın bir yerde 1870'de kazıcılarımdan birisiyle onun arkadaşları, üzeri kurşun bir kalıpla kapanmış- bronz bir vazo buldular. Bu vazonun çatlağından birkaç altın sikke düşünce kazıcılar kavgaya başladı ve avanakça vazoyu tamir edilemez bir duruma soktular. Sonuçta Philip ile oğlu İskender'in 990 tane sikkesini buldular.*"[8]

Kitabında buna benzer olayların sıkça olduğundan bahseden Cesnola, Dali köyünde yapmış olduğu kazılar sebebiyle oluşan özellikle (Dali) Kadı ve (Köy) Hoca'nın şikayetlerin Vali'ye ulaştırılmasını müteakiben köye gelen Vali'ye bulduğu kafataslarının Hz. Muhammed dünyaya gelmeden önce burada yaşamış insanlara ait olduğunu anlatmış ve onu ikna etmişti. Akabinde Vali'nin Kadı ile Hoca'yı nasıl azarladığına dair olayı kitabında şöyle ifade eder: "*Yaşlı Kadı, benim tavsiyem üzerine, derhal Dali'den uzaklaştırıldı. Hoca'ya köy camisini onarması için verdiğim az miktardaki para ise, benimle sonuna kadar dost kalmasını sağladı.*"[9]

Yine konsolosun kendi kitabında keşfine vardığı muhteşem zenginliği yeterince elde edemediğine ve bundan şikayet ettiğine de tanıklık etmekteyiz. Bu sitemini şu ifadelerle belirtmektedir: "*Larnaka civarında birkaç denemeden sonra Kıbrıs'ın güney sahili boyunca seyahat ettim. Amathus'la Baf'ı ve bunlara komşu yerleri gezdikten sonra o kanıya vardım ki, emrimde yeterince para olsaydı, bu kalıntıların bazılarını başarıyla araştırabilirdim. Hem Avrupa'da hem de Amerika'da tanıdığım kişilere taşıdığım planlarımı açıkladım. Ama bunlardan hiç birisi böylesine şüpheli ve pahalı bir girişime atılmak ister görünmedi. Araştırmalarıma devam edebilme ümidini kaydeber gibi olduğum bir zamanda, bütün bu ümitlerime ebediyen son veren bir olay oldu; yine de sonuç tam tersi oldu.*"[10]

Konsolos Cesnola lehine bu gelişmeler olurken, Osmanlı idaresi altındaki Kıbrıs'ta da bazı gelişmelerin olduğunu aşağıda izahını yapacağımız belgelerden de anlamak mümkün görünmektedir. Zaten bildirimizin de ana konusunu

Scanned by CamScanner

oluşturan söz konusu Osmanlı belgelerini açıklamadan önce, konsolos aleyhine yerel yöneticilerin aldıkları önlemleri ve onlar hakkındaki kişisel görüşlerini yine kendi kitabından, yazarın ağzından aktaralım: "*Larnaka Kaymakamı, mutad olduğu üzere, bana niyetini beyan etmeden kazıcılarımdan ikisini tutukladı. Hemen ondan izahat istedim. Bana bir ferman olmadan kazı yapmanın kesinlikle yasak olduğunu bildirdi. Kıbrıs'ta kazı yapmak için fermana gerek olduğu fikrinin yeni olması lazım geldiğini, çünkü bunu daha önce duymadığımı söyledim. 'O benim işim değil' dedi ve hiçbir ricam adamlarımı serbest bırakması için onu ikna etmedi ve keyfi olarak yargısız bir şekilde onları birkaç gün gözaltında tuttu. Kıbrıs'ta adi suçlardan yatanların kendi yiyeceğini temin edebilmesinin engellenmesi ya da aç kalması zorunluluğu olduğu düşünülür ise, buna ailelerinin de günlük olarak onların desteğine ihtiyaç duyduğu eklenilirse, bu cezanın zorluğu ve adaletsizliği kolaylıkla anlaşılabilir. O günden sonra Larnaka Kaymakamı Cenab Efendi'ye karşı bir kinim oluştu ve ilk fırsatta ondan öç almak için kendi kendime söz verdim. Fazla da beklemedim. Bir sabah 'marina''nın tanınmış Türklerinden birisi gelip kendisini Amerikan Konsolosluk muhafızı olarak atamamı istedi ve devamla kaymakamın ona karşı kişisel bir kini olduğunu, onu askere aldıracağını anlattı. Cenab Efendi ile hesabımı düzeltme şansını bu kadar erken bulduğuma memnun oldum ve Mustafa Fevzi'yi muvazzaf ayrıcalıklı bir Amerikan memuru olarak tayin ettim. Kaymakam bu haberi alınca küplere bindi ve Türkvari bir biçimde bana gelip en tatlı tavırlarıyla başka bir seçim yapmam için beni iknaya çalıştı. Mustafa'dan başkasını seçmem halinde kazı işlerime müdahale etmeyeceğini vaad etti. Ama ona güldüm ve kesinlikle başka birini almayı reddettim.*"[11]

Yavaş yavaş yerel yetkililerle çatışmaya başlayan Palma de Cesnola'nın bunun çözümü için ise geliştirdiği metot hakkında da kitabında ayrıntılı olarak verdiği bilgileri gözden geçirmek yerinde olacaktır. Zira bunun cevabı, XIX. yy. son yarısında ve XX. yy. başlarında Osmanlı hükümetinin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasal yapısında kolaylıkla görülebilir.

Bunu yine kendi kitabından takip edersek: "*Meslektaşlarımla kavazım Mustafa'yı geri almak için nasıl bir önlem alacağımı ve nasıl başarılı olacağımı merak etmeye başlamıştım. Gerekli formalite işlemleri olarak kaymakamdan adamımın geri verilmesini istedim ve tahmin edileceği gibi başarısız oldum. Ondan sonra onu bir protesto ile Kıbrıs'ın Mutasarrıfı'ndan (Genel Vali) istedim. Ve sonuç yine aynıydı. Kaybedilecek bir zaman yoktu. Bab-ı Ali'deki Amerikan Bakanımız sayın Edward Joy Morris'e şikayet etmek için ilk vapurla İstanbul'a gitim ve ona bütün olayı anlattım. Takip etmiş olduğum yolu tamamen onayladığını söyledi ve en sert bir şekilde taleplerimi ileteceğine söz verdi ve akabinde de sözünü tuttu. İstanbul'daki Türkler için taleplerim çok ağırdı ve Vezir-i Azam Ali Paşa taleplerimi örtbas edebilmek için karma bir komisyonun Kıbrıs'a gönderilmesini ve durumun yerinde tetkikini önerdi. Mr. Morris'de bunu hemen kabul etti. Türk yetkililer astlarının savlarını ispat etmek amacıyla baştan savma cevaplar vereceğine güveniyordu. Ama Amerikan Komiseri sayın Augustus J. Jhonson'un bilinçli hareketi -ki o zaman Beyrut'ta Başkonsolostu- davada tamamen benim lehime karar çıkarttı. Larnaka körfezine iki Amerikan savaş gemisi 'Ticonderag' ve 'Canadaiqua' adlı gemilerin eşzamanlı gelişi Mr.*

Scanned by CamScanner

Morris'in Bab-ı Ali'ye vermiş olduğu ve taleplerimizin kabul edilmeyişi halinde Amerikan bayrağının indirileceği ile ilgili ültimatomu, Osmanlı hükümetini bütün taleplerimize boyun eymeye zorladı. Kıbrıs'taki vali ve yerel diğer yetkililerin keyfi tutum ve hareketlerini kısıtladı ve istemeden de olsa onlar, bize verilen aşağıdaki belgeyle isteklerimizi kabul ettiler."[12]

Osmanlı hükümeti tarafından verilen söz konusu belge aşağıdaki gibidir:

1. Cenab Efendi'nin Larnaka Valiliği'nden azledilmesi ve Osmanlı Hükümeti çerçevesinde memuriyetinin ebediyen yasaklanması,
2. Mustafa Fevzi'nin geri verilmesi ve resmen Amerikan Konsolosluk Muhafızı olarak tanınması,
3. Larnaka Kalesi'ndeki Amerikan bayrağına 21 pare topla selam verilmesi,
4. Amerikan Konsolosu'nun izni olmadan Türk polisinin hukukdışı bir tutum ve hareketle evine girdiği Amerikan Dragomanı'na 10.000 kuruşluk tazminat verilmesi,
5. Kıbrıs Mutasarrıfı'nın 'yaptığı hata' için Amerikan Konsolosu'ndan özür dileyen bir resmi mektup yazması.[13]

Cesnola yukarıda Osmanlı hükümeti tarafından verilen bu belgeye rağmen bununla da kalınmadığını ve bir ek antlaşmanın daha yapıldığını, hatta Kıbrıs Mutasarrıfı'nın yerine bir başkasının atandığını da kitabında şu ifadelerle belirtmektedir: *"Ayrıca Sadrazam ile Amerikan Bakanı arasında varılan bir diğer antlaşmada da Kıbrıs Mutasarrıfı'nın mesele kapandıktan sonra, Kıbrıs'tan alınarak başka bir yere gönderilmesi vurgulanmıştı; gerçekten de bir ay sonra İstanbul'dan yeni bir Paşa gelip onun yerini aldı."*[14]

Görülmektedir ki, XIX. yy. sonları ve XX. yy. başları itibariyle Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu en iyi yansıtan ve bu durumdan olabildiğince faydalanan devletlerin -sadece Amerika değil- yaptıkları ya da yaptırdıklarını en iyi ifade eden cümlenin Cesnola'nın kendi kitabında da söylediği gibi, şu cümlesinde net bir şekilde bulmak mümkündür: *"Öylesine kaba ve selamlanacak bir dersten sonra bu adanın Türk yetkilileri Amerikan Konsolosuna karşı olan tutumlarında son derece nazik oldular ve bu bana onların milli bir atasözlerini hatırlattı: 'Bükemediğin eli öp'"*[15] idi.

Kısacası, söz konusu XIX. yy. ile XX. yy.'da Osmanlı'nın içinde bulunduğu durum itibariyle[16] yaşadığı çok yönlü sorunlara rağmen, hiyerarşik yazışma düzeni köklü devlet yapısından dolayı çalışmakta ve biz araştırmacılara araştırmalarımızda hala yol gösterici olabilmektedir.

Bu noktadan hareketle, dünyada eski eser kaçaklığı alanında adı bilinen ve sıkça telafuz edinen Palma de Cesnola'nın Kıbrıs'ta görev yaptığı 10 yıllık süre zarfında Kıbrıs Mutasarrıfı, yerel yöneticiler ve İstanbul ile yapılan yazışmaların özetleri sunularak konunun bütünlüğü sağlanacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri'ne bağlı İstanbul'daki Osmanlı Arşivlerinde incelenen yaklaşık 36 adet belge, iki farklı ana gruptan oluşmaktadır. Belgeler kendi içerisinde tasnif edilerek, başta da ifade edildiği üzere Cesnola'nın Kıbrıs'ta yaptığı eski eser kaçakçılığına, Kıbrıs Mutasarrıfı'nın, yerel yöneticilerin ve Osmanlı hükümetinin nasıl bir bakış açısıyla baktığı açıklanmaya çalışılacaktır. Buna gore, ilk grup belgeler aşağıdaki gibi tasnif edilmiştir.

Scanned by CamScanner

1. A, L, M, N ve O no'lu belgeler[17]:

Bu belgeler, Şura-yı Devlet (bugünkü *Danıştay*)'dan çıkan kararların özetlerini içeren dokümanlardır. Buna göre:

A no'lu belge;

4 Şubat 1290 *(15 Şubat 1875)* tarihli ve 139 no'lu defter numarasıyla İşler Dairesi'nin kararıyla *"Tuzla Kasabası'nda bulunan Amerikan Konsolu tarafından yaptırılan duvar hakkında"* özet bilgi vermektedir. Ayrıca bu belgede gönderilen belgeye bir telgraf cevabı geldiği de kaydedilmiştir. Belgenin dipnotunda da söz konusu durum için yine Dahiliye Dairesi'nin kararıyla 7 Muharrem 92 (13 Şubat 1875) tarihli bir Sadrazam Emirnamesi'nin yazıldığı ilave edilmiştir.[18]

L no'lu belge;

"Kıbrıs'ta bulunan Amerikan Konsolosu'nun eski eser arama, araştırma ve kazı yapma izninin sorulmasına ve danışılmasına dair" bir bilgi özetini içermektedir. Belgede 12 Kanun-ı Evvel 90 *(24 Aralık 1874)* tarihinde ve 136 no'lu defterde kaydedildiği açıklanmaktadır. Ayrıca belgede Kıbrıs Mutasarrıflığı'ndan konu ile ilgili bir telgraf geldiği de yazmaktadır. Yine belgenin dipnotunda Padişahın emri ve Dahiliye Dairesinin kararıyla 133 adet konuyla ilgili belgenin Maarif Nezaret Dairesine gönderildiği yazmaktadır.[19]

M no'lu belge;

Yine yukardakine benzer bir içeriği olan belge *"Tuzla Kasabası'nda bulunan Amerikan Konsolosu'nun Tuzla'daki ikametgahı yanında yapturdığı duvara, çeşmeye, parmaklığa ve bunlara harcadığı paralara"* ilişkin özet bilgiler içermektedir. Ayrıca belgenin 21 Kanun-ı Evvel 90 *(2 Ocak 1875)* tarihli ve 137 no'lu defter numarasıyla kaydedildiği de ilave edilmektedir. Özet bilgi içeren belgede ayrıca Kıbrıs Mutasarrıflığı'ndan da bir telgrafın geldiği ve Sadrazam emirnamesinin suretinin kaydı da bulunmaktadır. Belgenin dipnotunda ise bu durum için evrağın Dahiliye Dairesine 9 Şevval 91 *(19 Kasım 1874)* tarihinde verildiği yazılmaktadır.[20]

N no'lu belge;

"Kıbrıs'ta Amerikan Konsolosu'nun dışarıya kaçırdığı eski eserler" ile ilgili bilgi özeti ile *"Kıbrıs Mutasarrıflığı'nın konu ile ilgili olarak yazışmalarını"* içermektedir. Ayrıca belgenin üst tarafındaki der-kenardan *(dipnot)* da yine Dahiliye Dairesinin kararı, 260 no'lu ve 9 Receb 91 *(1 Eylül 1874)* tarihli yazısında Sadrazam emrinin Sadrazamlık makamına yazıldığını bildirmektedir.[21]

O no'lu belge;

Bu belge, *"Kıbrıs'ta Amerikan Konsolosu'na yeni çıkan kanuna göre araştırma yapması gerektiğinin sefareti tarafından kendisine kesinlikle bildirilmesine dair"* bilgi özetini çermektedir. Ayrıca bu konu ile ilgili olarak Kıbrıs Mutasarrıflığı'ndan 23 Eylül 90 *(18 Nisan 1873)* tarihli gelen evrakların dökümünü de vermektedir. Belgede ilaveten üst der-kenarında *(dipnot)* bulunan

Scanned by CamScanner

yazıda ise, söz konusu konu ile ilgili Dahiliye Dairesi kararıyla kararnamenin saklanması gerektiği açıklanmaktadır.[22]

2. G, H, I, Ö ve P no'lu belgeler;

Bu belgeler, Kıbrıs Mutasarrıflığı makamından Sadrazamlık makamına gönderilen telgrafların özetlerini içeren dokümanlardır. Buna göre;

G no'lu telgraf;

Kıbrıs Mutasarrıfı Mehmet Nazif tarafından Sadrazamlık makamına 14 Eylül 90 *(26 Eylül 1874)* tarihinde gönderilen bu telgrafta; "*Kıbrıs'ta ikamet eden Amerika Konsolosu'nun eski eser araştırmasına ve kazı yapmasına izin verilmemesine ilişkin 27 Receb 91 (9 Eylül 1874) tarihinde Sadrazam'ın emrini içeren bir emirname gelmesi sebebiyle, söz konusu kişiye 1 yıl süreyle padişah tarafından verilen 11 Rebiü'l-Evvel 90 (9 Mayıs 1873) tarihli ferman uyarınca beş aydan bu yana bütün adada yaklaşık yüz işçi ile yaptığı araştırma ve kazıların yerel yetkililere haber verilmeden yapılması dolayısıyla bazı zorlukların çıktığına ilişkin*" bilgiler ifade edilmektedir.

Telgrafın devamında yer alan yazıda ise, "*Adı geçen fermanın bundan sonra geçersiz olup olmayacağının danışılmasına ve eğer yine yıl sonuna kadar izin verilecekse araştırılacağının ve yapacağı kazıların yeni kanun göz önüne alınarak yapılacağının kendisine sefareti tarafından bildirilmesine dair*"[23] bilgi yer almaktadır.

H no'lu telgraf;

Yine Kıbrıs Mutasarrıfı Mehmet Nazif tarafından Sadrazamlık makamına 19 Kanun-ı Evvel 90 *(22 Aralık 1874)* tarihinde gönderilen telgrafta; "*Tuzla Kasabası'nda bulunan Amerikan Konsoloshanesi önünde Amerikan Konsolosu tarafından inşa olunan duvar ile içine yapılan çeşme ve etrafının da ahşap çevrilen parmaklığa söz konusu kişi tarafından 6.000 kuruşluk bir meblağ harcandığı*" bildirilmektedir.

Telgrafın devamında ise, "*9 Kanun-ı Evvel 90 (21 Aralık 1874) tarihli mazbata (kararname) ile bu tamirat masraflarının bildirildiği ve 22 Teşrin-i Sani 90 (4 Aralık 1874) tarihinde de Sadrazamlık makamından gelen yazıya cevap yazıldığı*"[24] bilgisi verilmektedir.

I no'lu telgraf;

Yine Kıbrıs Mutasarrıfı Mehmet Nazif tarafından Sadrazamlık makamına H no'lu telgrafın gönderildiği günde gönderilen telgraf; "*Kıbrıs'ta ikamet eden Amerikan Konsolosu'nun bundan sonra eski eser araştırması yapmasına ve kazı yaptırılmasına izin verilmemesi için 12 Receb 91 (25 Ağustos 1874) tarihli ve 86 no'lu Sadrazamlık makamından gelen emrin bulunmasına karşın, söz konusu kişinin elinde bulunan ve 1 yıl süre zarfında geçerli olan padişah fermanının tekrardan geçerli olup olmadığının danışılmasına ilişkin 14 Eylül 91 (26 Eylül 1874) tarihinde gönderilen telgraf cevabının yeniden sorulmasına dair*[25]" özet bilgiyi içermektedir.

Scanned by CamScanner

Ö no'lu telgraf;
Bu belge, 26 Eylül 1291 *(8 Ekim 1875)* tarihinde Sadrazamlık makamından Kıbrıs Mutasarrıflığı'na gönderilen bir telgraftır. Buna göre; "*Tuzla kasabası'nda bulunan Amerikan konsoloshanesi önünde bulunan boş araziye inşa olunan duvar için kaç kuruşluk bir masraf yapıldığının araştırılması ve yerinin Şura-yı devlete bildirilmesi*" istenmiştir.[26]

P no'lu telgraf;
Kıbrıs Mutasarrıfı Mehmed Nazif tarafından Sadrazamlık makamına 2 Şubat 90 *(14 Ocak 1874)* tarihinde gönderilen telgrafta; "*Tuzla Kasabası'nda Amerikan Konsolosu'nun yapmış olduğu duvarın, Tuzla'da bunun düzgün bir şekilde yapılması için bir mühendisin gerekli olduğunu gösterdiğini, mühendisin olmaması sebebiyle bir mühendis gönderilmesine dair 1 Kanun-ı Sani 90 (13 Ocak 1874) tarihli ve 120 no'lu Sadrazamlık emirnamesine cevaben yazıldığını*"[27] içeren bilgi vardır.

3. S ve Ş no'lu belgeler;
Bu belgeler, Maarif Nezareti Dairesine gönderilen belgelerin özetlerini içeren dokümanlardır. Buna göre;

S no'lu belge;
28 Teşrin-i Sani 1290 *(6 Ocak 1874)* tarihli belge; "*Tuzla İskelesi'nde ikamet eden Amerikan Konsolosu Mösyö Cesnola'nın dışarıya göndermek istediği eski eserlerin Kıbrıs'a gönderilen müze müdürü Mösyö Dite tarafından kontrol ettirilerek yarısının Osmanlı Devleti müzesine diğer yarısının da izin verilmesine*" dair bilgi verirken, belgenin devamında ise; "*Bundan sonra elinde bulunan ferman suretinin geçersiz olduğunun kendisine bildirilmesi ve araştırma ile kazı yapmaması için azami bir dikkatin gösterilmesi*" konusu dile getirilmiştir. Belgede ayrıca, "*Konsolosun bundan sonra yeni kanun gereğince işleme tabi tutulacağının da kendisine bildirilmesine*"[28] ilişkin bilgiler aktarılmaktadır.

Ş no'lu belge;
Yine aynı tarihte Kamil adında birisi tarafından Eğitim Dairesine gönderilen bir başka belgede ise; "*S no'lu belgedeki hükümlerin aynen tekrarından ibaret olduğunu*" anlıyoruz. Ancak aynı belgenin alt tarafındaki 26 Kanun-ı Evvel 1290 *(8 Şubat 1874)* tarihli yazıda ise; "*Konsolosa 11 Rebiü'l-Evvel 1291 (9 Mayıs 1873) tarihinde eline verilen ferman suretinin 1 yıllık olması sebebiyle halen daha geçerli olduğu süreyi geçirmemiş olmasından dolayı feshinin mümkün olamayacağı ve eski kanun gereğince işleme tabi tutulması gerekliliğinin*"[29] ortaya çıktığından bahsedilmektedir.

Scanned by CamScanner

4. C, D, E, J ve R no'lu belgeler;

Bu belgeler, Tuzla'da bulunan tartışmalı boş arazi[30] hakkındaki bilgileri içeren dokümanlardır. Buna göre;

C no'lu belge;

7 Rebiyü'l-Evvel 1231 *(12 Haziran 1813)* tarihinde Tuzla Kalesi Mutasarrıfı olan El-Hac Hacı Mehmed Dizdar tarafından İstanbul'a gönderilen bu belgede; "*Hacı Hüseyin kendisinin padişah beratı ile 1230 senesinde Tuzla'ya mutasarrıf olduğunu bildirmekte ve Tuzla'nın Avrupalılar mahallesi olarak bilinen yerde bulunan boş arazinin sınırları ve dönümü hakkında*" bilgiler verilmektedir. Belgenin devamı ise; "*Söz konusu boş arazinin önceden Efrenc Karlu'nun tasarrufunda olduğu ve 1.000 kuruş karşılığında İskele Ağası Garinur Hüseyin, Aci Binaci Laci, Dizdar Vekili Kara Mustafa, İmam Hacı Osman Efendi ve Mutasarrıf El-Hac Mehmed Dizdar huzurunda feragat eyleyerek Bakus Bozuviç'e verildiğine*"[31] dair bilgileri içermektedir.

D no'lu belge;

24 Kanun-ı Evvel 89 *(5 Ocak 1874)* tarihinde Tuzla Kaymakamı Mehmed Arif tarafından gayet kibar bir dille yazılan ve Tuzla'daki Amerikan Konsoloshanesine gönderilen resmi belgede; "*Tuzla'da bulunan Amerikan Konsoloshanesi önündeki tartışmalı boş arazinin halen Avusturya tebaasından olan Mösyö Bakus Bozuviç'e feragat edilmesinden sonra söz konusu arsa üzerinde bulunan maunalar ve kayıkların Sadrazamlık ve Kıbrıs Mutasarrıfı'nın emri gereğince Amerikan konsolosuna bildirilerek bir başka özel yere nakledilmesine*"[32] dair bilgiler yer almaktadır.

E no'lu belge;

Söz konusu bu belge; "*Tartışmalı olan boş arazinin bağımsız ve temyiz mahkemesinde yapılan oturumlardan sonra halka ait olduğu, Amerika Konsolosu'nun kendiliğinden söz konusu boş arazi etrafına duvar çektirmesinin ve önüne de çeşme yaptırmasının yasal olmadığı, ardından söz konusu duvar ve çeşme için harcamış olduğu 6.000 kuruşluk meblağın boşa gitmemesi için şeriat kanunları gereğince neler yapılabilinir ise yapılması gereği durumunun bildirilmesine*" dair bilgileri içermektedir.

Belgenin devamında ise; "*Amerikan Konsolosu'nun söz konusu boş arazide yaptığı masrafların kendisine geri ödenmesine dair şikayetlerinin geçersiz olduğu, kamu sağlığı açısından boş araziye kayık veya sandal çekilmemesine azami dikkat gösterilmesi ve gerektiğinde boş arazinin söz konusu konsolosa satılabileceğine*"[33] dair bilgiler vardır.

J no'lu belge;

Bu belgede ise; "*18 Mart tarihinde Dışişleri Dairesi'nden Amerikan Sefareti'ne resmi bir yazının gönderildiğini ve söz konusu tartışmalı olan boş arazi için mahkeme kararlarına göre hareket edilmesine*" dair ifadeler yer almıştır. Belgenin devamında da; "*Söz konusu boş arazi için Kıbrıs Mutasarrıflığı'ndan alınan mektubun Amerikan Konsolosu'na bir kopyasının verilmesini ve*

Scanned by CamScanner

kendisinin yapmış olduğu itirazın kabule değer olmadığının kendisine gelen talimata göre hareket edileceğinin bildirilmesine"[34] dair bilgiler bulunmaktadır.

R no'lu belge;
1 Rebiü'l-Ahir 1230 *(5 Temmuz 1813)* tarihinde Tuzla Kaymakamı El-Hac Hüseyin Hasan tarafından İstanbul'a gönderilen satış belgesi; "*İskele Kasabası'nda bulunan Avrupalılar mahallesinde oturan Cani isimli bazerganın sınırları belirtilmiş olan boş arazi için 17.500 kuruşla İskele'de oturan Deprelü tüccarlarından Bozuviç adlı kişiye devredildiğine*" dair bilgileri içermektedir. Ayrıca bu belgede bu devir işleminin "*Ali Hoca İskele, Bodamida Ahmed İskele Emir Ali Tuzla, Subaşı Ahmed Tuzla, Hoca Diyaye İskele, Ovancini Bezargan Tuzla, Lici Eci Benayi, Hacı Ömer Mehmed Ağa, El-Hac Osman Efendi ve diğerleri*"[35] huzurunda yapıldığı da açıklanmaktadır.

5. K no'lu belge;
Bu belge, 9 Şaban 1291 *(11 Eylül 1874)* tarihinde ve 56 no'lu sayıyla Kıbrıs Mutasarrıfı Es-Seyyit Mehmed Nazif tarafından Osmanlı hükümeti Sadrazamlık makamına gönderilen resmi bir belgedir. Buna göre; "*Sadrazamlık makamı kararıyla 27 Receb 91 (9 Eylül 1874) ve 27 Ağustos 90 (8 Eylül 1874) ve 86 no'lu sayıyla Sadrazamlık makamından gelen resmi yazıda Tuzla İskelesi'nde ikamet eden Amerikan Konsolosu Mösyö Cesnola'nın dışarıya nakletmek istediği eski eserlerin önceden muayenesiz olarak naklettiği ve sayısını çoğaltığı görülmektedir. Sonradan çıkan yeni Eski Eserler Kanunu'na göre söz konusu konsolosun elinde bulunan eserlerin 62 sandık, 48 sepet ve 34 adet açık taştan ibaret olduğu ve yarısının alınması sırasında değersizlerin alınmaması için Mösyö Dite tarafından muayene ettirilmesi, kalanların detaylı işlenmesi için defter tutulması*" gerektiği belirtilmiştir.

Resmi belgenin devamında ise; "Tutulan defterin söz konusu konsolos tarafından da imzalanarak Eğitim Dairesine gönderilmesini, bundan sonra açık veya gizli olarak araştırma ile kazı yaptırılmamasına azami dikkat gösterilmesini ve kendisine konunun bildirilmesini, söz konusu konsolosun elinde kalan 34 adet sandık, 43 adet küfe ve 15 adet taştan oluşan toplam 88 parçalık eski eserin Kıbrıs tercümanı Hana Efendi vasıtasıyla kendisine bildirilerek nakledebileceği ve geriye kalan eserlerin Aziziye Vapuru ile İstanbul'a nakledilmesine" dair bilgiler bulunmaktadır.

Ayrıca söz konusu resmi belgenin sonunda, Cesnola'nın elinde bulunan 1 yıl süreyle araştırmasına ve kazı yapmasına imkan veren ferman suretine ilişkin ve Kıbrıs Mutasarrıfı Es-Seyyid Mehmed Nazif tarafından gönderilmiş olan 14 Eylül 90 *(26 Eylül 1874)* tarihli telgrafta sorulan bu durum hakkındaki İstanbul'un görüşlerinin de beklendiğini de görmekteyiz[36].

Scanned by CamScanner

6. B, F ve İ no'lu belgeler;

Bu belgeler, Osmanlı Hükümeti Sadrazamlık makamından Kıbrıs Mutasarrıflığı'na gönderilen resmi belgelerin özetlerini içeren dokümanlardır. Buna göre;

B no'lu belge;

7 Cemaziye'l-Evvel 291 *(22 Temmuz 1874)* Sadrazamlık makamı tarafından Kıbrıs Mutasarrıflığı'na gönderilen resmi belgede; "*Kıbrıs'ta Tuzla Kasabası'nda ikamet eden Amerikan Konsoloshanesi önünde bulunan boş arazi üzerine duvar yapılmasına başlanmış olmasından dolayı Avusturya Konsolosu'nun duyduğu rahatsızlık ve akabinde de şikayeti nedeniyle gerek duvarın çekilmemesi (yapılmaması) ve gerekse de alınan karar gereğince eskiden olduğu gibi yine halka terk edilmesinin (bırakılmasının) her iki tarafa da Dışişleri Dairesi'nden bildirilmesine*" dair bilgiler yer almaktadır.

Belgenin devamında ise; "*Söz konusu tartışmalı boş arazi için tartışmanın bitirilmesi ve Amerikan konsoloshanesinin yapmış olduğu duvarın kamu menfaatleri göz önüne alındığında, kalmasında yararı olacağı veya olmayacağı düşüncesinin yerel yetkililerin uhdesinde olduğu ve gereğinin yapılarak bildirilmesine*"[37] dair bilgiler vardır.

F no'lu belge;

Bu belge Padişah tarafından Kıbrıs Mutasarrıfı Mehmed Nazif Paşa'ya gönderilen bir emir surettir. Buna göre belgede; "*New York Müzehanesi namına Kıbrıs'ta eski eser araştırmak üzere söz konusu adada bulunan Amerikan Konsolosu'na izin verilmesi konusunda padişahın yüksek izninin uygun bulunduğuna*" dair ifadeler yer almıştır. Söz konusu emir suretinin devamında; "*Daha önce verilmiş olan iznin yenilenmesinin ve tekrarlanmasının hukuken geçerli olmadığının, kazı yapılacak olan yerlerde ortaya çıkacak olan eski eserlerin yarısının Osmanlı Devleti'ne bırakılmasını, yapılan kazılardan çıkan eserlerin en geç 3 gün zarfında yerel yetkililere bildirilmesi, kayıt tutulması ve kazılarda ortaya çıkarılan eserlerin yerel hükümetin nezaretinde yapılması, konsolosun bu kazılarda yapmış olduğu masraflarının kendisi adına ödenmek suretiyle eserlerin alınarak gönderilmesi ve eskiden olduğu gibi söz konusu konsolosun elinde bulunan iznin son bulmasının ardından da padişahın işaret buyurduğu emirlere gerekli dikkat ve hassasiyyetin gösterilmesine*"[38] dair bilgiler bulunmaktadır.

İ no'lu belge;

24 Receb 1291 *(6 Eylül 1874)* tarihinde Bab-ı Ali Nezaret-i Celile-i Hariciye Mektubi Hariciye Odası'nın Sadrazam'a ait olan emir suretinin Kıbrıs Mutasarrıflığı'na gönderdiği bir belgedir. Bu belge; "*Tuzla'da bulunan Amerikan Konsoloshanesi önündeki boş arazide inşa olunan duvar, çeşme ve arazi üzerindeki kayık ve maunaların çekilmesi hakkında Amerika ve Avusturya Konsoloshaneleri arasında ortaya çıkan tartışmanın Avusturya Sefareti'nden 7 Cemaziye'l-Evvel 91 (22 Temmuz 1874) tarihinde gelen cevabının Amerikan Konsoloshanesine bildirilmesi, ardından da, söz konusu tartışmanın bir neticeye*

Scanned by CamScanner

bağlanması için Osmanlı mahkemelerine bırakılması gerektiğinin taraflara bildirilmesine"[39] dair bilgileri içermektedir.

İkinci grup belgelerde bulunan bilgiler ilk gruptaki belgelerle benzerlik gösterse dahi İstanbul'daki ve Kıbrıs'taki yerel yetkililerin konuya karşı hassasiyetlerinin en üst düzeyde olduğunu ve sanıldığı gibi ilgisiz olmadıklarını göstermesi bakımından günümüz Türkçe harfleriyle aktarılması gerekli görülmüştür. Buna göre;

1 no'lu belge;
Bu belge 6 Receb 91 *(19 Ağustos 1874)* tarihinde Şura-yı Devlet'e gönderilen bir ek belgenin özetini içermektedir. Belge; "*Amerikan Konsolosu'nun adadan yurt dışına eski eser göndermek için istediği izin için nasıl bir muamele yapılmasının sorulmasına"*[40] dair bilgiyi açıklamaktadır.

2 no'lu belge;
Yine özet bilgiyi içeren bu belgede; "*Söz konusu konsolosun adada eski eser araştırma ve kazı yapması ile ilgili"*[41] bazı bilgilerin verildiğini görmekteyiz.

3 no'lu belge;
2 Ağustos 90 *(14 Ağustos 1874)* tarihinde Kıbrıs Mutasarrıfı Nazif Paşa tarafından Sadrazamlık makamına gönderilen bir telgraftır. Buna göre; "*Kıbrıs'ta ikamet eden Amerikan Konsolosu'nun adada yaptığı araştırma ve kazılar neticesinde elde ettiği eski eserleri yurt dışına çıkarmak için izin istediği, bu amaçla özel bir geminin geleceği ile ilgili bir yazı (şukka) aldıklarına"* dair bilgileri içermektedir. Belgenin devamında ise; "*Yerel yetkililerin bu durum karşısında nasıl bir işlem yapacaklarının İstanbul'dan sorulmasına ve gelecek fermana (emre) göre hareket edeceklerine"*[42] dair ifadeler vardır.

4 no'lu belge;
Bu belge bir maztabadır. 3 no'lu belgede bahsedilen konulara açıklık getirilmesi için Osmanlı makamları tarafından çıkartılan bu kararnamede; "*Tuzla İskelesi'nde ikamet eden Amerikan Konsolosu Mösyö Cesnola'nın yurt dışına kaçırmak istediği eski eserler hakkında Kıbrıs Mutasarrıflığı'nın değişik tarihlerde Şura-yı Devlete başvurarak Dahiliye Dairesi'nde okunan iki resmi yazısı ile bir telgrafının içeriği, konsolosa ait eski eserlerin yurt dışına çıkarılması ile ilgili yazısı ve elinde eski eserlerin muayenesiz olarak geçirilmesi amacıyla 24 Cemaziye'l-Evvel 90 (20 Temmuz 1873) tarihinde Sadrazamlık tarafından verilen iznin ve belgenin olduğu*" bildirilmektedir. Belgenin devamında ise; "*Hükümet tarafından kendisinin elinde bulunan toplam 62 sandık, 48 sepet ve 34 adet açık taş olan eski eserlerin yeni çıkan Eski Eserler Nizamnamesi'ne göre yarısının devlete ve diğer yarısının da kendisinde kalacağının bildirilmesi ve devlette kalacak olanların değersiz olmaması için memur gönderilerek gerekli itina ve dikkatin gösterilmesine ve bundan sonra söz konusu konsolosa gizli ya da açık olarak araştırma ve kazı yaptırılmaması hususunda gerekli titizliğin gösterilmesi ve elinde eskiden kalma eser olsa dahi eski izin ile yurt dışına çıkarılmasının mümkün olamayacağının ve akabinde de*

Scanned by CamScanner

çıkarılan yeni yasaya göre işleme tabi tutulacağının elçilik tarafına bildirilmesine'[43] dair ifadeler bulunmaktadır.

5 no'lu belge;
Bu iki adet belge, Amerikan Konsolosu Mösyö Cesnola tarafından Kıbrıs Mutasarrıflığı'na yazılan belgelerdir. Buna göre;

5.1. no'lu Fransızca belge;
Bizzat konsolos tarafından 48 no'lu ve 3 Ağustos 1874 tarihinde Dışişleri Dairesi'ne yazılan belgede; "*Yapmış olduğu kaçak kazılar ve araştırmalar neticesinde elde ettiği eski eserleri dışarıya nakledebilmek için yetkililerden mevcut yasaların değiştirilmesini istediğine*" dair bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca aynı belgede topladığı antikaları yüklemek için bir geminin geleceğinden de bahsetmektedir.[44]

5.2. no'lu Fransızca belge;
Yine kendisi tarafından 22 Haziran 1872 tarihinde yazılan belge, diğerine göre daha uzun ve detaylı yazılmıştır. Buna göre; "*Larnaka'da yapılan duvar ve çeşmenin yapımı için görüşmelerin yapılması, liman için bir dalgakıranın inşa edilmesi ve bunların yapılırken halk sağlığını tehlikeye atabilecek her türlü önlemin ve tedbirin alınması gerektiği*" ifade edilmektedir. Ayrıca belgenin devamında "*Avusturya vatandaşı olan Yacomi Bozuviç'in sahibi olduğu tartışmalı arsa üzerine yapılacak olanlar (çeşme, duvar ve parmaklık) hakkında da bilgiler'*"[45] verilmektedir.

Kısaca diyebiliriz ki, Avrupalılar özellikle XVII. yy. sonlarından itibaren Kıbrıs adasına olan ilgilerini artırmışlardır. Akdeniz'in merkezi bir konumunda bulunan adanın, gerek öncesinde gelişen coğrafi keşiflerin getirdiği siyasi ve ekonomik ilişkiler, gerekse de sonrasında ortaya çıkan yeni sistemler dolayısıyla önemini her geçen gün daha da artırdığı görülmektedir.

Avrupalıların bu ilgisi günümüzde farklı kulvarlarda da olsa artarak devam etmektedir. Birçok Avrupalı, Osmanlıların adayı fethetmesinden günümüze dek adayı ziyaret etmişler ve adanın sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısı ile ilgili bilgilerini ya da gözlemlerini yazdıkları kitaplarla aktarma yoluna gitmişlerdir. Dolayısıyla Kıbrıs'ta yaşanan bu süreç içerisinde bazı şehirler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bunlardan Mağusa, adanın ithalat ve ihracat merkezi olarak gelişmeye ve büyümeye başlarken, Larnaka'nın ise yabancıların toplanma, buluşma ve ticari merkezi haline geldiği görülmektedir. Örneğin 1776-1792 yılları arasında Kıbrıs'ta Halep ve Kıbrıs Konsolosu olarak görev yapan Fransız asıllı İngiliz Konsolosu Michael de Vezin, 1792 tarihinde öldüğünde Larnaka Ay Lazaros Kilisesi'nde gömülmüştür[46].

Bir diğer Avrupalı ise Larnaka'da yaşayan zengin toprak sahibi ve işadamı Richard Mattie'dir. 1868 yılında Kıbrıs'a yeni atanan Mutasarrıf Mehmet Sait Paşa'ya çekirge mücadelesinde yardım etmiş birisi idi.[47] Bunun gibi değişik tarihlerde ve amaçlarda adayı ziyaret edenler arasında tarihçi Kiprianos, minoloji Profesörü Edward Daniel Clarke (Haziran 1801, 15 gün süreyle), adada uzun yıllar yaşamış olan R. Hamilton Lang, 1844'de Kıbrıs ile ilgili önemli bir rapor

Scanned by CamScanner

hazırlayan Fransız Konsolos M. Fourcade, Antakya Patriği Makarios, Alexander Drummond, adada 1760-1767 yıllarında bulunan ve bir ara Toskana Konsolosluğu'nda çalışmış olan Abbe Giovanni Mariti, Sir Samuel Baker ve diğerlerini saymak mümkündür.

Osmanlıların Akdeniz'i bir iç deniz haline getirdikleri tarihlerden bu yana kendini her alanda yenilemiş olan Batı, özellikle sanayi devriminin ardından kendi çıkarları doğrultusunda yeni kaynak arayışlarına girmiş ve bu amaçla da gerekeni yapmaktan çekinmemiştir. İşte bu noktadan hareketle yukarıda kısaca izah edilmeye çalışılan çerçevede Batı, sadece ekonomik ve siyasi anlamda olmayan sömüsürüne, kültür boyutunu da eklemiştir. Elbette buradaki sömürü boyutunun artmasında konsoloslara tanınan ayrıcalıkların olduğu konusunda tarihçiler hemfikirdir.

Genel olarak tarihçiler Kıbrıs'ta yabancı konsolosların XVIII. yy'ın başlarında yoğun olarak görev yaptıklarını ifade etmektedirler. Bizler bu konuda en detaylı bilgiyi Kıbrıs'ta sömürge yönetiminde görevli olarak bulunduğu yıllarda tesadüfen ele geçirdiği binlerce belgeyi yayınlayan Sir Harry Luke'ın kitabından öğrenmekteyiz.[48] Kıbrıslı Türk araştırmacı ve yazar Ahmet C. Gazioğlu'nun "*Kıbrıs'ta Türkler (1571-1878) 308 Yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış*" adlı kitabının 17. bölümünde de konu hakkında geniş bilgi bulunmaktadır.

Gazioğlu kitabında konsoloslara ilişkin verdiği bilgilerde; "*Konsolosların adayı yöneten Beylerbeyi rütbesine denk bir rütbede olduklarını ve protokol sırasında Kadı ve Dizdeban (Kaymakam)'dan önce, Mutasarrıflık (Vali)'tan sonra geldiğini, konsolosların sadece kendi vatandaşlarını değil, emirlerinde çalışan kişilerin haklarını da koruduklarını, ellerinde bulunan binalara ilişkin dokunulmazlıklarının bulunduğunu, Yeniçeri Ağalarıyla anlaşma yapmak suretiyle konsoloshanelerinde çalışacak iki yeniçeriyi de kendilerinin seçtiğini, kapılarında nöbet tutan iki yeniçerinin olduğunu ve evlenme sertifikası verme gibi bazı yetkilerinin*" olduğunu ifade etmektedir.

Gazioğlu kitabında ayrıca konsoloslara Osmanlıların verdiği imtiyazlar, yani kapitülasyonlar çerçevesinde elde ettikleri ayrıcalıkların detaylarını içeren 3 adet fermandan bahsetmektedir. Bu fermanlar içerisinde dikkate değer olanı 1738 tarihli olup, George Barton adlı İngiliz Konsolosu'nun Larnaka'ya atandığını teyid eden bir fermandır. Fermanda; "*Kendisinden hiçbir vergi alınmayacağı gibi suç işlemesi halinde de ancak padişah tarafından yargılanabilir*" gibi ayrıntılar göze çarpmaktadır.

Bütün tarihçilerin Osmanlı'nın gerileme dönemine giriş tarihi olarak kabul ettikleri Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ardından, Osmanlı devletinin sürekli toprak kaybetmesi ve güçlü idari devlet yapısının bozulmasını müteakiben Kıbrıs'ta da bu süreç kaçınılmaz bir şekilde yaşanmış ve konsoloslar elde ettikleri ayrıcalıklarını kötüye kullanmışlardır.

Bu konuda yine Gazioğlu'nun kitabının 296. sayfasında "*Ayrıcalıkların Kötüye Kullanılışı*" adlı başlık altında özetle şu bilgiler verilmektedir: "*1821 Yunan ihtilali esnasında Fransız Konsolosu M. Mechain ve diğer bazı Avrupalı konsoloslar, adada isyan ve ayaklanma girişimlerine öncülük edenleri tutuklamak istediğinde, söz konusu konsolos ve diğer konsoloslar onları kendi*

Scanned by CamScanner

dokunulmazlıkları altına aldıklarından dolayı Larnaka'ya gelen yabancı vapurlar vasıtasıyla adadan kaçırılmakta idiler."

İlerleyen zaman zarfında güçlerini iyice artıran konsolosların adanın yönetimine ilişkin konularda gerginlikler çıkarttıklarını görmekteyiz. Özellikle Fransız konsolos Mechain'in tutum ve tavırları buna örnek gösterilebilir.

Sonuç olarak görmekteyiz ki, Kıbrıs'ın bağlı olduğu merkezi otoritenin zayıflaması, yeni ticaret yollarının keşfi vb. gibi sebepler, Larnaka kasabasının Kıbrıs'ın ikinci kasabası ve ticaret merkezi haline gelmesine sebep olmuştur.[49]

Avrupalıların XVII. yy'da Larnaka'ya yerleşmeleri ile birlikte mal ve mülk edinmeye başladıklarını görmekteyiz. Bu konu ile ilgili Avusturya ile Amerikan konsolosları arasında tartışmaya sebep olan boş araziye ilişkin belgeler *(4. C, D, E, J ve R no'lu belge)* Amerikan Konsolosu'nun yapmış olduğu eski eser kaçakçılığının gerek İstanbul'daki gerekse yerel yetkililer tarafından tesbit edilmesi ve gerekli önlemlerin alınmasının ardından, boş arazinin bir kaçış yeri olarak kullanılmak istenmiş olabileceğinin ipuçlarını vermektedir. Zira söz konusu arazi üzerine izinsiz olarak yapılan duvar ve parmaklıklar, sefaretin yanında olması ve arazinin denize sıfır olması sebebiyle, konsolosun işlerini gizli olarak yapma düşüncesini ortaya koymaktadır. Arazi içerisine yapılan çeşme ise, tamamen ilginin dağıtılması amacıyla yapıldığı izlenimini vermektedir.

Görülmektedir ki, izinsiz olarak yaptığı kazılarda elde ettiği eserlerin sayısını istemeden de olsa vermek durumunda kalan Cesnola, elinde bulundurduğu eski eserlerin sayısını az bildirmek *(5. K no'lu belge)* suretiyle geçiştirmek istemiş ve bunda da başarılı olmuş görünmektedir. Cesnola'nın yapmış olduğu eski eser kaçakçılığının bütün boyutlarıyla ortaya çıkmasının ardından, eski eserlerin tümünün nasıl ve ne şekilde yurt dışına kaçırılacağının hesapları yapılırken, en üst seviyeden en alt seviyeye kadar adanın idareci ve yetkililerine gerekli emirlerin ulaşmasının ardından, Cesnola elindeki değerlerin bir kısmını vermek suretiyle baskıyı azaltmayı hedeflemiş ve rüşvet vb. gibi entrikalarla bir çoğunu kaçırmayı başarmıştır.

Bu konuda bulmuş olduğu yöntem çok dikkat çekicidir. Bunu kendi kitabından okuyalım: *"Yine de herşeyi paketleyerek, gerekirse bunları zorla gemiye yüklemeye karar verdim. Çünkü bu konuda bana karşı olan duygularını bildiğim halde adaletin tecellisi için, Ali Paşa'ya başvurmanın yararı olmayacağını biliyordum. Kendi Donanma Bakanımıza başvurarak kolleksiyonumun Amerika'ya götürülmesi için askeri personel göndermesini istedim. Bu isteğimi olumlu karşılayan Bakan, Akdeniz'deki Amerikan Filosu'na gerekli direktifi verdi. Kıbrıs'ta gemi kiralamak çok ender rastlanan bir olay olmakla birlikte, tam o sırada böyle bir fırsatı kaçırmak istemedim. Derhal Mutasarrıf'a yazarak, kolleksiyonumun gemiye yükletilmesini ve adadan çıkarılmasını önlemek için zor kullanıp kullanmayacağını öğrenmek arzusunda olduğumu bildirdim. Yanıt olarak Mutasarrıf bana Başvezirin birkaç ay önce kendisine gönderdiği ve Ayios Fotios kazılarında çıkardığım antikayla ilgili olarak alması gereken önlemleri öğrenmek istediğini bildiren yazının bir suretini yolladı. Bu yazıda, çıkardığım ve ele geçirdiğim antika eşyanın, adadan ihraç edilmesinin Mutasarrıf (Vali) tarafından önlenmesi emrediliyordu. Mutasarrıf yanıtında, kendisini böyle kabul edilmez bir duruma sokmayacağını umduğunu da ekliyordu. Bu esnada emin*

Scanned by CamScanner

olduk ki, Mutasarrıf böyle bir girişim karşısında sadece yazılı bir protestoda bulunmakla yetinecekti. Varsın istediği kadar protestoda bulunsun şeklinde düşündüm."[50]

Cesnola'nın yazdığından bahsetmiş olduğu telgraflar ,yapmış olduğu kaçak kazıların ardından karşılaştığı tatsız durumlar sebebiyle ne gibi bir işlemin yapılması gereğine ışık tutmaktadır. Muhtemelen yukarıda kısaca sunduğum *(2. G, H, I ve P no'lu belgeler)* belgelerden birisinin yazdığı telgrafa verilen cevap olduğunu düşünmekteyim. Mutasarrıf Ali Paşa'nın ifade ettiği belgenin ise, kendisinden önceki mutasarrıfın gönderdiği belge *(5. K no'lu belge)* olması kuvvetle muhtemeldir.

Durumun ciddiyetine varan Cesnola'nın bulduğu çözüm ise gerçekten hayranlık uyandıracak düzeydedir. Konuyla ilgili olarak kitabında şöyle demektedir: "*Hazırladığım 360 kasa, gemiye yüklenmek için hazırdı ve limanda bu yükü almak için bekleyen bir gemi vardı. Öte yanda, yüklemeyi yasaklayan iki telgraf bulunuyordu. Üstelik biraz ötede sakin, sessiz duran, fakat yüklemeyi zorlarsam ne yapacağı belli olmayan bir Türk savaş gemisi vardı. Türk kaptanının elindeki emirlerin ne olduğunu kimbilir ki ? Ayrıca Mutasarrıfın yapacağı protesto vardı ama, bu beni en az rahatsız edecek olandı. Bir karar vermek için üzgün ve dalgın düşünürken, hayatımda gördüğüm en çirkin fakat en sadık insan olan Beşbeş, büyük mavi gözlüklerinin ardından duygusuz ve uysal bir tavır içinde etrafında kırmızı halkaması izler bulunan gözleriyle beni seyretmekteydi. Bir ara bana şöyle dedi: 'Bu antika eşya bugün limandaki gemiye yüklenecek.' Aniden Beşbeş'in gözlerinde parıltılı bir titreşim gördüm. Bana; 'Efendi, o telgraflar Amerikan Konsolosunun dışarıya antika eşya göndermesini yasaklamaktadır' derken dudaklarında tuhaf bir ifadenin belirtisi vardı. Ben biraz da kızgın bir tavırla; 'Bildiğim birşeyi bana tekrarlamaktan zevk aldığın anlaşılıyor. Zannedersem bu söylediğinin artık bilincindeyim' diyerek onu yanıtladım. Beşbeş sükunetinden zerre kadar kaybetmeyerek uysal bir eda ile; 'Bu emirler içinde Rus konsolosuyla ilgili hiçbir hüküm yoktur' dedi. Ne demek istediğini o zaman anladım. Batı uygarlığı, güçlükle bu tür bir oryantal çözüm asla bulamaz. 'Tamam' diye haykırdım, 'Derhal gümrüğe git ve müdüre o iki telgrafı görmek istediğimi söyle.' Kısa bir süre sonra gümrük sorumlusu geldi ve Beşbeş'ten telgrafları okuyup bana tercüme etmesini kibarca rica etti. Bitirdikleri zaman; 'Antik eşyaları Rus konsolosunun ihraç etmesini yasaklayan herhangi bir emir var mı?' diye sordum. Bir an için düşündü, telgrafları tekrar okudu ve yasağın sadece Amerikan Konsolosu için olduğunu bildirdi. Rus Konsolosu adına izin istediğim takdirde bunu verememezlik edemeyeceğini de kabul etti. 15 dakika sonra izin belgesi elimdeydi ve Larnaka'nın bütün faccini'leri süratle sandıkları taşımaya başlamışlardı. 5 saat sonra ise sandıkların hepsi de vapura yüklenmişti ve yük kapasitesinin azamisini almış olarak vapur İskenderiye'ye doğru yola çıktı. Bu yük oradan Londra'ya gidecek bir gemiye aktarılacaktı."*[51]

Sonuç olarak görülmektedir ki, 21. yy'a dek Batılı devletler kendi tarihlerine ait izlerini oluştururken[52], sadece kendi topraklarındaki kültür izlerini acımasızca katletmek ve sömürmekle kalmamış, keşifler çağında ulaştıkları diğer ülkelerdeki zenginlikleri de aktarmışlardır. Değişen dünya kültür seviyesinin bir

Scanned by CamScanner

sonucu olarak günümüzde oluşan yeni havanın etkisiyle, Birleşmiş Milletler'in son dönemde tarihe geçen belki de tek olumlu kararı, 'eskiye ait kültür değerlerinin kendi yerlerinde sergilenmesi' kararıdır.

Notlar

Konu ile ilk defa ilgilenmeme neden olan arkeolog dostum Hasan Tekel'e teşekkürlerimi sunarım.

[1] Cesnola, Luigi Palma de. (1887). *Cyprus, Its Cities, Tombs and Temples (A Narrative of Researches and Excavations - During Ten Years Residence as Amerikan Consul in that Island)*. London .
[2] Ibid, s: 40.
[3] Ibid, s: 40 - 41.
[4] Ibid, s: 45 - 46.
[5] Richer-Falsch, Hans - Ohne. (1992). *Studies in Cyprus, Album.* Cyprus.
[6] Ibid, 5. dipnot.
[7] Ibid, s: 52.
[8] Ibid. s: 54 - 56.
[9] Ibid. s: 81. Ayrıca bakınız. Ahmet Gazioğlu. *Kıbrıs'ta Türkler (1570 - 1878) 308 Yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış,* Bölüm: 18. Konsolos ve Saray Tercümanları, s: 310 - 311.
[10] Ibid, s: 56 - 57.
[11] Ibid. s: 56 - 57.
[12] Gazioğlu Ahmet , *Kıbrıs'ta Türkler (1570 - 1878) 308 Yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış*, Bölüm: 18. Konsolos ve Saray Tercümanları, s: 310.
[13] Ibid, s: 58 - 59. Gazioğlu, s: 310.
[14] Ibid, s: 59.
[15] Ibid, s: 61. Gazioğlu, s: 310.
[16] Sagay, Dr. Reşat (1972). *XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler.* Türkiye İş Bankası Yayınları - 110, İstanbul.
[17] T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü - İstanbul, Şura-yı Devlet Tasnifi, 2379 / 73.
[18] Bkz. Dipnot 15.
[19] Bkz. Dipnot 15.
[20] Bkz. Dipnot 15.
[21] Bkz. Dipnot 15.
[22] Bkz. Dipnot.15.
[23] Bkz. Dipnot 15.
[24] Bkz. Dipnot 15.
[25] Bkz. Dipnot 15.
[26] Bkz. Dipnot 15.
[27] Bkz. Dipnot 15.
[28] Bkz. Dipnot 15.
[29] Bkz. Dipnot 15.
[30] Burada tartışmalı olan arazi kanımızca Larnaka limanının sahilinde paralel olarak sıralanmış olan konsolkosluk binalarından denize kolayca açılabilme imkanı yaratabilmesidir. Buradan da söz konusu konsolosluk binalarının yanlarındaki alanların o dönemde yaygın olan kaçakcılığın gizlice yapılmasına olanak tanıması açısından avantaj sağladığı makul gözükmektedir. Bunu doğrular nitelikteki bulgumuz, Amerikan konsolosunun söz konusu arazi üzerine toplum gözünde sempati toplamak amacıyla çeşme yapmasıdır.

Scanned by CamScanner

[31] Bkz. Dipnot 15.
[32] Bkz. Dipnot 15.
[33] Bkz. Dipnot 15.
[34] Bkz. Dipnot 15.
[35] Bkz. Dipnot 15.
[36] Bkz. Dipnot 15.
[37] Bkz. Dipnot 15.
[38] Bkz. Dipnot 15.
[39] Bkz. Dipnot 15.
[40] T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü - İstanbul, Şura-yı Devlet Tasnifi, 2379 / 72.
[41] Bkz. Dipnot 35 .
[42] Bkz. Dipnot 35.
[43] Bkz. Dipnot 35.
[44] Bkz. Dipnot 35.
[45] Bkz. Dipnot 35.
[46] Dandini, *Excerpta Cypria*, s: 368 - 373. Bakınız Gazioğlu.
[47] Baker, Sir Samuel. (1879).*Cyprus as I Saw It in 1878*, Macmillan & Co.s. 340. London. Bakınız Gazioğlu.
[48] Luke, Sir Harry. (1921). *Cyprus under the Turks*, Oxford.
[49] Kinneir, Sir Macdonald. (1818). *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan*, London. Ayrıca bakınız *Excerpta Cypria*, s: 414 - 415 ve Gazioğlu.
[50] Ibid. 348 - 349. Gazioğlu, s: 314 - 316.
[51] Gazioğlu, s: 314 - 318.
[52] Reşat Sagay. (1972). *XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, no: 110, İstanbul.

Scanned by CamScanner

"Dark-skinned Cypriots Will not be Accepted!" Cypriots in the British Army (1939-1945)

Jan ASMUSSEN*

Cypriots in the British Armed Forces during the Second World War

In early 1939 there was a considerable growth in the number of applications by Cypriots volunteering for the British army in Britain. This growth was grounded in the difficult economical conditions in Cyprus. Many Cypriots had to face the alternative either to leave the Island or to apply for recruitment in the British forces. The outbreak of the Second World War did at first not change this main motivation.

> "*In the years which preceded the Second World War and in the early part of the war, the island of Cyprus was facing a serious economic crisis. This was true of almost every other country, but the problems were more acute in our case since at that time we were a neglected and unimportant British Crown colony. Widespread unemployment was prevalent, possibly encouraged by the policies of the then Colonial Government, and this was the main reason why Cypriots - both Greeks and Turks - were forced to join the British Army.*"[1]

Since there were just a few recruitments in Cyprus before the war, many Cypriots tried to join the army in London. However, most of them were rejected there as well, because the authorities questioned their loyalty to Britain.[2] Additionally there were apparently racist motives, which resulted in a policy to separate British European Troops from[3], as a Colonial Office official put it, "dark-skinned Cypriots, whom the normal person could class as coloured."[4]

The Air Force regarded Cypriots as unfit for keeping military secrets. They might be under the temptation of betraying such secrets to foreign agents. Therefore, it would be more appropriate to persuade any Cypriots who are thinking of joining the Royal Air Force to divert their attention to the Army, which was ready to accept Cypriot recruits from summer 1939.[5] Finally, the Air Force abandoned their objections to Cypriot recruits. Yet, they reserved the right just to accept Cypriots, who were "European in appearance and habits."[6]

After the outbreak of war the *War Office* abandoned all previous objections towards Cypriot recruits. The only precondition for enlistment remaining was that they had a positive medical examination and could communicate in English "reasonably well".[7] The removal of racial objections paved the way for the opening of recruiting offices in Cyprus. The first Cypriot recruits in Cyprus volunteered shortly after the outbreak of war.[8] The first recruiting office was established in Nicosia in October 1939, and the training of new recruits started at the same month at the *Polemidhia Training Camp*.[9]

* Department of International Relations, Girne American University, TRNC

Scanned by CamScanner

A "*Cyprus Regiment*" was established in February and a *Cyprus Volunteer Force* in June 1940. The latter was aimed to defend the Island in case of a German attack.[10]

Cyprus Regiment volunteers were well paid – the wartime pay of two shillings a day was three times that of a labourer in Cyprus.[11] In the first years of its existence this good payment together with tough economic conditions on the island remained to be the main reason for Cypriots to join the Regiment:

> "*At the beginning as the war broke out all the mines CMC, Copper mines Mathiadis, Mitsero, Poli, Asbesthos in Troodos Mountains were closed down. All these mines were absorbing a great number of the Greeks. Once everything was shut, they had no other thing to do. Everyone went to his village, there was nothing. All the imports and exports stopped. There was nothing exported from Cyprus, because Cyprus was mainly exporting carobs, olive oil, wine and spirits and to some extent grain and potatoes including oranges. All these exports stopped immediately. The crops were just getting rotten in the stores. People had nothing to eat – they starved. So when the government called for joining the British army they were compelled to join the British army. This is how it happened for the first two years.*"[12]

Another motivation was the adventure of an engagement in the British army, which offered an alternative to young people seeking to escape the monotonous life in Cyprus:

> "*For most it was sort of an adventure, because they were mostly young people, who used to rise their age. They were fifteen; they were making false documents in order to be older, because they took only people between the ages of 18 to 42.*"[13]

Symbol of the Greek-Cypriot Cyprus Veterans' Association World War II

The Cyprus Regiment was mainly composed of pioneers and muleteers, in units delivering supplies by mule.[14]

> "*Muleteers were positioned primarily in Syria, Palestine, Egypt, Eritrea, Italy and France, in mountainous areas which could not be reached by lorries behind the lines delivering supplies.*"[15]

The first Cypriot recruits fought in Egypt and France.[16] The Cyprus Regiment had a British commander and a Turkish Cypriot was second in chief:

> "*It [the Regiment] was commanded by British and Cypriot officers. The regiment commander was a British officer, with his second in command a Cypriot major, Faik Müftüzade.*"[17]

The exact number of Cypriot war soldiers is unclear. Between 25,000 and 35,000 Cypriots were enrolled in the British army.[18] The number of Cypriot war victims is estimated by the Veterans Association with 600,[19] of which only 338 are known by name. Among those are 272 Greek and 63 Turkish Cypriots.[20] Records of the Turkish Combatants' Association showed only 58 Turkish Cypriots were

Scanned by CamScanner

buried overseas but could not be identified, as men then had no surnames. Most Cypriot casualties of the conflict were in Italy.[21] Mehmet Ali Izmen estimates the death toll of Cypriots much higher stating that about 650 Cypriot soldiers lost their lives for Britain. Explaining the difference between this number and the official numbers, Izmen said:

"There are so many graves that they have not been established. For instance, at the port of Solum [Greece] when there was a bombardment of German aeroplanes on the ships which they had supplies and Cypriots were at that place clearing the supplies from the ships, the bombardment came suddenly and the ships sank. And also the small boats which were put in and then taken out and all the lorries, which were just outside the port area waiting to carry the supplies. All those then – they were 60 Greek Cypriots – only one or two survived. All the others were killed. The British policy than was to conceal the actual deaths of people killed in the army. They just opened a piece of land just near the seaside on the shore somewhere near Solum at the port and they put them in a mass grave. Those were about more than 50, I think. And I don't saw anything in the books where they established it there. And likewise in many other places. The actual deaths of Cypriots fallen in the war were probably at least another quarter what actually they show here. And the same with the Cypriot Turks. Also equally share the same. Especially at Solum, there were many Cypriot Turks."[22]

2,500 Cypriot prisoners of war found themselves in Italian or German POW-Camps,[23] among them was the later Greek-Cypriot president Glafkos Clerides. Some 600 Turkish Cypriots were among those taken prisoners of war during the Nazi onslaught against Greece in 1941 and were held at prison camps in Kalamata before being transferred to camps in Germany, where most were held for four years. [24]

"In the Prison Camp of Kalamata there were so many Turkish and Greek Cypriots together, but they didn't have any friction between them. Because there was a common cause in that case. It was something that they had to fight with the enemy and all they cared about there life, that's all. The friendship continued."[25]

"Once the war was over, the prisoners were allowed to return to Cyprus, (although) many Turkish Cypriots are also known buried in cemeteries in Germany."[26]

Very few Prisoners of War managed to escape. One example is Mehmet Yeşlida, known as "Çörenci". He was one of the few Turkish Cypriots who managed to escape from the German prison camp at Kalmata. He had asked a Greek child who used to deliver rolls to the prisoners to have his mother pack a pair of pliers into the bread for him. The next day he recovered the tool from his roll and that evening worked to cut through his chains. The only problem that remained was how to escape unseen in the moonlight, but just as he finished his cutting, clouds came across the moon. Mr Yeşlida was able to make his escape successfully under the cover of darkness. He made his way to Turkey and then home to Cyprus.[27]

Scanned by CamScanner

Greek-Cypriot Motivations to Join the British Army

The Italian attack on Greece in October 1940 and the consequent cooperation of Greece with the Allied forces fostered hopes among the Greek Cypriots that Cyprus might be handed over to Greece after the end of the war. The Greek-Cypriot Archbishop Leontis declared that the Greek Cypriots were prepared to cooperate with the (British colonial) Government for the common cause (i.e. England's and Greece's fight against the Axis-powers).[28]

> "*After the enter of Greece into the war, Archbishop Kyprianou (sic!) made a call that the Greeks should join the army to run to the aid of Greece. That is how the people started in mass to join the army. And it was a great enthusiasm. The bells rang, the churches bell rang all over Cyprus, that people join in mass.*"[29]

The Colonial government deliberately used the Greek-Cypriot enthusiasm by issuing the following recruiting slogan: Parole: "By enlisting in the British Army you fight for Greece and for your freedom!"[30] The number of Cypriot volunteers increased, indeed. The *Cyprus Regiment* grew up to 30.000 soldiers until the end of the war.[31] Additionally many Greek Cypriots – mostly students - fought in Greece, first in the Greek army and afterwards within the resistance guerilla.[32] It is difficult to estimate how many Greek Cypriots actually joined in because of this. The Turkish Cypriot Combatants' Association claims, however, that their number was rather small:

> "*This [Greeks' joining to help their motherland] might be true, because they – in those days – because of the British colonial rule there were some super nationalist Greek Cypriots, who also joined the Balkan Wars against the Ottomans, during the First World War against the Germans and the Ottomans. And always Greeks Cypriots volunteered. But in this case not so much. Still there might have been some fanatics. There were Greek Cypriots studying in the Greek Military Academy and they became officers in the Greek Army, like Grivas. Very few!*"[33]

The Greek government repeatedly explained expectations concerning the Enosis of Cyprus. For example, those wishes were brought forward during a visit of the British foreign secretary, Anthony Eden, to Athens in 1941. After consulting with the Government in London, Eden informed the Greeks, that this question should be dealt with after the war.[34] During a speech in London, the leader of the Greek Government in exile Tsouderos described Cyprus as a part of Greece, which will be returned after the war.[35] Reacting to protests by the Turkish Cypriots, the Governor of Cyprus officially denounced Tsouderos' declarations.[36] The Government in exile remained nevertheless firm on its position: On the occasion of a visit of the King George II to Roosevelt on 12 June 1942, a memorandum was published. Therein the Greek government claimed the annexing of Cyprus, the Dodecanes, the Northern Epirus, as well as corrections of the borders with Yugoslavia and Bulgaria.[37] The position of London towards *Enosis* remained unchanged.

Scanned by CamScanner

AKEL's War Campaign

Nevertheless, the Colonial authorities eased their regime on the island in acknowledgement of the Cypriot contributions to the war efforts. Governor William Battershill 1941 reauthorized political parties.[38] The most important Greek-Cypriot parties were the "Progressive Party of the Working People"[39] (AKEL)[40], which was a reestablishment of the communist KKK[41], and the Cypriot National Party KEK.[42] The latter was a right wing branch of the *Enosis*-movement, backed by the Church. On the Turkish-Cypriot side, the Federation of the Turkish Minority on the Island of Cyprus (KATAK)[43] (1943) and the Turkish National Peoples Party (KTMHP)[44] (1944) were founded.

In the beginning AKEL's position towards the enrolment of Cypriots in the British army was ambivalent. Even though there were expressed views supporting Cypriot engagement on the side of the allies already during AKEL's first congress, the Party's leadership thought it would be enough to state that those who want to fight, may join the British army.[45] The interior defence policy of Cyprus was first orientated towards a presumed German invasion of the Island. The high German casualties during the conquest of Crete combined with the beginning of the campaign against the Soviet Union (22 June 1941) diminished such fears.[46] Unlike other European communist parties, AKEL still refrained from directly calling upon its members to join the fight against Nazi Germany. The reasons for this reluctance were grounded on the initially structural organizational weakness of the Party and in its fundamental opposition towards the British administration. Interior political problems regained focus after the threat of a German invasion became more improbable. During the municipal elections of 1943 (the first since 1931) AKEL scored great victories and secured control over Famagusta and Limassol.[47] Now AKEL's leadership felt strong enough to ask their members to join the British army en masse. The appeal - which came about most probably as well due to Soviet pressure - took the British authorities by total surprise:

> *"Mr. Servas made the most of the element of surprise in disclosing his party's volte face on the recruitment issue, without any previous public intimation, at a United Nations Day concert organized by the Limassol municipality. The remarks of this prominent obstructer of the war effort on that occasion were neither more nor less than a recruiting speech and his second-in-command specifically called upon all supporters of AKEL to join the Forces. Before the astonished public could draw breath what is already known as 'the historic decision' had been taken by the party's central committee at Nicosia on the 16th June. On this occasion, after deciding to appeal to all members to join the Army and fixing a party conference for the 27th to endorse this decision and approve the first volunteers, all seventeen members of the committee were reported to have volunteered for service in the forces. It was ruled that the service of Mr. Servas himself, Mr. Adamantos Mayor of Famagusta and four other members of the party hierarchy would be more valuable on the home front (to look after the party's interests) but the remaining eleven should be free to enlist. The appeal to members to follow this example urged them 'to help in the struggle for the liberation of Greece and all other countries from*

Scanned by CamScanner

Nazi oppression and to secure the national, political and social future of Cyprus'. No time was lost by district committees in setting about the task of ensuring a satisfactory response [...]. By the date of the conference at Limassol Nicosia had mustered some 280 and Famagusta 240: a total of 700 volunteers assembled in Limassol after the movement had been going for 10 days."[48]

The Greek-Cypriot Cyprus Veterans Association, which is close to AKEL, is explaining the party's late call for recruitment at the following lines:

"It must be remembered that AKEL was founded in the middle of 1941. It was the first political party to be formed on modern lines in this country with few members and limited administrative or political experience. It did take time to establish the party - machinery and recruit members. It was the first time in the history of this country that an appeal was to be made for massive enlistment to the army. The moment of the appeal therefore had to be considered very carefully since success or failure depended on that. The appeal was not made as a result of Nazi attack on the Soviet Union. It urged members and sympathisers to enlist in the British army in order to help the Allied Forces in their fight against fascism."[49]

The appeal proved to be a big success: In short time far over 500[50] volunteers went to the recruitment offices. At first the new recruits were looked at with suspicion by the authorities because of their communist background:

"The AKEL Party's recruits for the army now number some 500. Those training at Polemidhia are evidently beginning to feel the restraints of army life, and a few of them on a visit to Limassol passed the time singing the 'Red Flag' in the streets and shouting 'Long Live Communism' and sundry insults against local opponents of the party."[51]

These concerns were, however, thinned as the new soldiers proved to be of extraordinary intelligence and discipline and they were among the best ever recruited.

"On the other hand, the O.C. Polemidhia Training Depot reports that these AKEL recruits are among the best he has had, that they have shown more than usual intelligence and sense of discipline, and that although many of them are older than the average recruits they have responded well to the rigorous of military training."[52]

Other soldiers of the Cyprus regiment recalled that the AKEL recruits were mostly well educated and devoted to their ideological cause:

"The AKEL in June 1943 – I remember, because I was in the army, that they started to come in mass groups. Mostly they were educated, some of them were very well educated. Venizelos, the son of Kotsabas [a famous merchant J.A.] of Limassol, he was the richest man of Limassol, he also joined the army. I found them in there and they were just doing communist propaganda in the army. So that propaganda spread to the whole army."

In August 1944, the Greek-Cypriot Parties demanded from the British Undersecretary of State, Sir Cosmo Parkinson, the abolition of all "illiberal" laws and acts, as well as *Enosis* after the termination of war. Parkinson's reply that he was not entitled to negotiate the separation of Cyprus from the

Scanned by CamScanner

Commonwealth, was answered by the AKEL and the Greek Cypriot Trade Unions with a call for general strike, which failed.[53] Thus, a major goal (*Enosis*) that Greek Cypriots connected with their personal engagement in the allied war efforts remained unfulfilled.

Towards the end of the war and particularly after Germany surrendered, the AKEL members of the Cyprus Regiment started to provoke strikes in order to foster the demobilization of the unit and to provoke political confrontations with the British. Minor revolts occurred in Italy and North Africa. In Italy disturbances broke out in a hospital:

> *"The Greek started to make some propaganda for Enosis. That was the wounded soldiers taken to hospital. They said 'we have been fighting, we have been wounded' and while they were in hospital, the Greeks and the Turks, because they were both wounded, there was a captain Ahmet, a Turkish captain, later he became a major. He was testing the food of the soldiers, before they eat, which is a custom. They drank some of the lemonades that actually were for the soldiers. But he drank one [full] glass. The Greek Cypriots made a problem for that: "Why should you take our ration? You didn't have the right to drink this! We are going to complain to the major." The Turkish soldier, the other wounded, they said: 'We [can] give our share, we don't want it! Take all our share and use it! But don't complain for such a trivial thing.' They continued to insist: 'We want Enosis, we want this and want that...'. That was a provocation there just to start a complain and see the major – otherwise they couldn't see the major. But then the major came and said "Why do you cause all this trouble for a glass of lemonade?" They said 'But we came here to the army, we fought, we shed our blood and we are wounded and we don't know what will happen at the end. We want our security. Our national security. We want Enosis.' 'Well, if you want Enosis, you can claim it when you go back to your country after the war. It's no time to start a trouble for such a thing!' [Question: Do you believe that any of the Greeks joined the army because they wanted Enosis?] I think, yes! But some of them, they said: "Liberty!" and then through Liberty to Enosis. That was two kind of things. And the soldiers there, who took part in that strike, because they didn't want to take food, they started hunger strike, for weeks they didn't have anything. And then they started to quarrel between Turkish and Greeks. "Why do you want me to come to your cause for Enosis and to join to this hunger strike?" "We don't want to strike! We want our food!" A Turkish Cypriot told to the major: "We don't participate in this hunger strike. We are innocent. We are just trunk in without knowing what happened. They started from the lemonade and they came to hunger strike." So the major punished the first elements. They got imprisonment, three-months' imprisonment, and the less responsible get lesser punishments."*[54]

In North Africa, Cypriot soldiers refused to clear up mine fields in the Libyan desert:

> *"Towards the end of the war, the soldiers who came from Greece and soldiers who were from the AKEL, they just said: "Why should we be sent to Libya to gather all those mines, because there were mines in the desert?" So a portion*

Scanned by CamScanner

of the Greek Cypriots was actually refusing to go. And of course as it was a unit, a company all together, there was Turkish Cypriots as well and there was a strike again. It was politically motivated, but the reason behind it they didn't want to go to the desert to collect all those mines and all that. They were also punished; they were taken to detention camps in Egypt."[55]

The biggest revolt occurred in Cyprus. The British immediately suppressed it. Among the many Greek Cypriots, there were some Turkish Cypriots as well, who found themselves imprisoned, as it was reluctantly admitted by the Turkish Cypriot Combatants Association:

"They revolted, they rebelled. [They revolted before and after the war and] they were imprisoned. They were put behind the wires and they were guarded by Indian soldiers. They wanted to leave the army. They thought that they did their job and they couldn't be free to realize their purpose. 'Of course they wanted to influence all the Cyprus Regiment and get more members to AKEL, the Communist Party."[Question: Were there any Turkish Cypriots among the AKEL recruits?] I don't think so! Even if there were, they didn't know what they were doing. They were caught in the same company. And they were uneducated. They thought that it might be good and they might have been driven into the wrong way, but not intentionally. I only know that they were imprisoned, put behind the wires in Polemidhia. Perhaps there were one or two Turkish Cypriots, who unintentionally were caught in the riots. It was the policy of AKEL in those days also to register Turkish members. I remember one of them wanted to join the police and when the British found out that he was a member of AKEL they did not take him. They called them 'fellow travellers'."[56]

Turkish Cypriot Reasons to Join the British Army

Many Greek-Cypriots aimed for Enosis as a reward for their engagement on the side of the allied forces. Then, how is it to explain that quite a few Turkish Cypriots joint to the "Great War" as well? The predominantly Greek-Cypriot Veterans Association claims economic difficulties as the main insentience for Turkish Cypriot volunteers. They had simply no other choice, but to join the ranks of the British army.

"Following the Italian attack against Greece, it became evident that advantage of the ideological aspect would be exploited by the Colonial Government since one of the recruiting campaigns slogan was "Fighting for Greece, you are fighting for the freedom of Cyprus". It is true that many more Greek Cypriots joined the army during this period because of ideological reasons, but it must be remembered that the economic reasons had not vanished. The ranks of the unemployed were enlarged and joining the army was one, if not the principal, option available."[57]

The Cyprus Veterans Association estimates the proportion of Greek to Turkish Cypriot with 80% Greek to 20% Turkish. The actual share of the Turkish Cypriots might be even higher. According to the Turkish Cypriot Combatants' Association, which was founded in 1995, about half of the 25,000 Cypriots who

Scanned by CamScanner

joined the *Cyprus Regiment* were Turkish Cypriots, of whom about a dozen were officers.[58] In a letter to the Secretary of State for the Commonwealth, the British Governor of Cyprus, Woolley, quoted his statistical departments estimates with 23% Turkish Cypriots (Moslem) providing "casual work" for the Army.[59]

Despite official statements made by the *Evkaf-Office*[60], the main motivation of Turkish Cypriots to fight in the British Army remained economical.

> *"[Question: In addition to economical ones, were there any other motives for Turkish Cypriots to join the army?] No – Economic and unemployment."*[61]

Fighting for a higher goal was of only second importance for some Turkish Cypriots:

> *"The Turkish Cypriots joined the army just with the idea of earning some money. And secondly to see that they're fighting for a common cause, but not for communism or anything else."*[62]

In the mirror of a possible post-war *Enosis*, the political perceptions of Turkish Cypriots regarding an allied victory were rather negative.

> *"[...] the belief that life here after an Allied victory will become intolerable for Moslems as a result of the Greeks' increased wealth and influence, or at worst Enosis itself, does not make for their enthusiastic co-operation in our war effort."*[63]

These fears were even amounting to a pro-German tendency of opinion among a limited number of Turkish Cypriots, as the colonial authorities reported it.[64] Many Turkish Cypriots serving in the British Army had at least no bad feelings about Germans, as the example of the General Secretary of the Turkish Combatants' Association, Hasan Fehmi illustrates. Hasan Fehmi was a sergeant in the army, serving near the Suez Canal just after the war as the British withdrew from Palestine into Egypt. One of 150 Turkish Cypriots in a 350-strong Cyprus Regiment deployment in Egypt, he was in charge of logging and guarding supplies brought to their base.

> *"I didn't see any active duty, but we had to deal with Arabs raiding the garrison, trying to steal weapons and supplies or to pay bribes."*[65]

Mr Fehmi said they had German prisoners of war, and treated them as "fellow human beings". They played bingo on Saturdays and the Germans even laid on a jazz concert. As a young sergeant, he said he had treated the POWs to beers in the canteen – but the attempt at good will had cost him a warning for "fraternising" with the Germans.[66] This statement clearly indicates that the ideological motivation was of at least secondary importance for Turkish Cypriots to take part in Britain's war efforts.

Greek-Turkish Cypriot Relations within the British Army

Despite their different reasons and motivations, which instigated Greek and Turkish Cypriots to join the British army, they shared the same fate within its ranks. The Greek Cypriot Cyprus Veterans Association qualified this fate as a rather heroic adventure:

Scanned by CamScanner

"Greek Cypriots and Turkish Cypriots, voluntarily enlisted in the same army [...] they fought the same common enemy, they fell in the same battlefields and were buried next to each other."[67]

The Turkish Cypriot Combatants' Association rejects this view:

"This was late Christofis nonsense! I can say that Cypriots, who joined the army, had no purpose at all, except for advantage, money, unemployment. To me, it was a second sort of prison. Anybody who had a problem and ran away and couldn't go out of Cyprus because of war: "So let us join the army! To see other countries, to travel to other countries." We were not at that period so politically influenced, politically prepared to know what the Nazis were or what the fascists were."[68]

There are, however, Turkish Cypriot soldiers who talk about a "common, global cause" for which members of both Cypriot Communities fought.[69] The British were eager not to encourage ethnical strife. That is why they did not allow any separate Turkish or Greek Cypriot units to exist within the *Cyprus Regiment*:

"No distinctions were made by the British between Turkish and Greek Cypriots enrolled in the army. We now appreciate that this was a clever policy on the part of the British authorities." [70]

"No [distinctions] it was the same, because every company had one or two British officers and one or two Cypriots. In my first company the major, the commanding officer had an English mother and a Greek-Cypriot father. Major Palmas. They were going to make promotions and the sergeant major was a Turkish Cypriot. He called ten soldiers for promotion to this major. Out of this ten eight were Turkish and two were Greek. He promoted them all, but then he asked the sergeant major to come in and said: "You brought me eight Turkish Cypriots and two Greeks, were you going to baptise us and make us Muslims?" That was a joke, but he promoted them all."[71]

There are no hints in the British public records towards any ethnical conflicts within the *Cyprus Regiment*. This is exactly in line with the combined memories of Turkish and Greek Cypriot war veterans. The relations are generally referred to as "comradeship".

"We were just like brothers! We didn't have any difference at all. It was a comradeship, true comradeship. There was no difference, because we spent all our time together."[72]

There appears to be a certain difference in the judgment of intercommunal relations within the Cyprus regiment between Turkish Cypriot soldiers, who spent most of their service during the second World War and those who served in the post-war years. As political conflict and ethnical distrust grew in Cyprus towards the end of the 1950s, it appeared to affect the Regiment as well:

"The private life was on an individual bases. We use to work in the same office. We use to sleep in the same tent. But it was rather on the surface. Because there were even some quarrels and fightings between Greeks and Turks in some places. Not political but mainly, as I said to you, there were strange people as well. There were people who dealt in drugs; Greeks, those days, mainly. And there were people who used to steal the arms of the riffles and other guns (...) selling them to the Arabs or to the Jews in Palestine and

Scanned by CamScanner

Egypt. One case I remember: The riffle of a guard, a Turkish boy, was stolen by some Greeks in Egypt. And he was taken to the Military Court and I was the translator and he didn't have a defence officer. The defence officer was a British lieutenant and he didn't know Greek. They had to take me as a translator and instead of translator I became defence officer secretly without the court knowing about it. So I had to defend him. (...) We later know that the riffle was stolen by some Greek sergeants and corporals and sold to the Arabs for 60 £. [Question: So the Turkish Cypriots had the image of the Greeks that most of them were not reliable?] Yes! They couldn't trust them and they knew that there were some Greeks who were older age who would manipulate things, or report them or if they saw there was a sort of intentional campaign of not promoting. Both sides! The sergeant and the sergeant major, that I told you, he wanted to promote the Turks and the same was with the Greeks. When they saw somebody who was educated and might have been an officer, they found some, something wrong with him or they created an offence just to dismiss him from the army. It was going on underground like that from one side to the other side and the trust of a Turkish soldier to a Turkish officer was bigger than a Greek officer, because he didn't know the language he couldn't approach a Greek officer and ask for help and he would prefer a Turkish officer around. So the English tried to have both sides, one Greek and one Turkish Cypriot as an officer in a company so that there would be a balance."[73]

In contrast to this statement, an older Turkish Cypriot serviceman qualifies these events as rather insignificant:

"Well, in some cases, when it comes to promotion, some were just helping his own race. But the British were just judging themselves. But Sergeants and Sergeant majors who were the first to recommend the soldiers were Greeks and usually they pulled for the Greeks. But at the end the British use their own common sense."[74]

The fact that big differences hardly existed between Greek and Turkish Cypriots is underlined by the fact that many Turkish Cypriots joined their Greek comrades voluntarily as they went from North Africa to fight in Greece:

"After Greeks entered the war they moved most of the soldiers from the desert from North Africa and they took them to Greece. That was voluntarily. They all asked, if anyone wants to go to Greece to be there and defense Greece, it will be welcomed. So many Cypriots, Greeks and Turks alike...[Question: Why were Turks volunteering as well to go to Greece?] Once he was a soldier, once he was in the army, there was no difference between whether you are in Greece or in Africa. Probably, I think, the idea was to get a better chance. Because in Greece the climate was better then North Africa. They got fed up in Libya, in the desert. No water, no supplies – everything was left as it comes. They preferred to go to Greece. First of all, the idea was to run to the help of Greece. The Greek Cypriots actually felt that necessity because of Greek origin and being Christians, Orthodox and all that. But the Turks wouldn't mind about whether he was a creature or a Turk or a Muslim. But they preferred to be with their comrades, with their friends."[75]

Scanned by CamScanner

The official language of the Regiment was of course English. Nevertheless, the working language of the Cypriot soldiers and officers remained Greek, which was widely spoken and understood by the Turkish Cypriots as well:

"Communication between Greek and Turkish Cypriots during their army service was almost invariably carried out in Greek."[76]

Turkish was used too, as it was spoken by a large number of Greek Cypriots as well:

"We used our own language, anyway. But we had British officers and all that. We could speak English as well, but the communication between us was either Greek or Turkish. The Greeks also spoke Turkish in those days."[77]

Among the Greek Cypriots, on the other hand, just a few were able to speak Turkish. And despite some basic knowledge in English, in both of the two communities the proficiency of that language was far from being perfect.

Political conflict among the Cypriot soldiers concerning *Enosis* has been a rather rare occasion, as after the British defeat in Crete, the Regiment ceased to serve in Greece and focused on other tasks in Africa, Italy and Syria.[78] Political discussions were consequently not concerning the young soldiers:

"It was not a topic, because mostly we were youngsters and we didn't have that ideological things. Mainly, [it was] an adventure rather than an organised thing, except from AKEL, otherwise, the adventure stealing and selling the uniforms, selling the blankets, selling the arms, you see? Drugs.... There were no hot discussions about politics."[79]

Politics were only introduced through the above-mentioned AKEL campaign, which failed to influence especially the Turkish Cypriot element of the unit:

"We never discussed anything, except after the AKEL came into the army. They just started to spread their propaganda. But the propaganda did not start with Enosis - they started with "liberty". And after they gained their liberation, the intention was to make Enosis."[80]

As a result, the only "scaleable" differences between soldiers of both communities were subjective testimonies given by British drill sergeants. The *District-Commissioner*, Maurice Henry W. Swabey, asked, for example, during a visit at the *Polemidhia Training Centre* in 1942, one of the sergeants in charge of the training of new recruits about the differences between Greek and Turkish Cypriot soldiers:

"I asked him of his opinion of comparative merits of Greek and Turkish Cypriots. He said he thoughts the Greeks were clearer and the Turks were more stable and harder workers. [...] He had them impressed by the linguistic abilities of the Cypriots."[81]

As Greek and Turkish Cypriots returned to their island after the demobilisation of their units in May 1950,[82] they did so as "comrades", who felt to have fought for a just cause. This cause was either the "fight against fascism" or the struggle for the Greek fatherland. The common enemies had been the axis-powers and the common goal to defeat them had been reached. With this success the only uniting political aims of the Cypriot soldiers were fulfilled. Now the struggle would focus again on the future status of the island of Cyprus.

Scanned by CamScanner

The common engagement of Turkish and Greek Cypriots in the Second World War did not widen the national gap between them, but it had not helped to narrow it, either. At its best, it could cover it up for some short time.

One major factor should indeed contribute to the island's future development: Many Greek and Turkish Cypriots received a substantial military training and were experienced in combat. These skills were to be reactivated ten years later – this time not as comrades in arms, but as enemies. During the fight of the Greek-Cypriot EOKA against the British Auxiliary Policy in 1955, former Greek Cypriot members of the Cyprus Regiment were engaged in the training of young rebels:

> *"Surely I believe they [former members of the Cyprus Regiment] played a role during the EOKA struggle. They were just the first elements that created the EOKA. Elements, actual elements, were those who had experience in the British army, either to lead them or to give them directions how to use guns and all that. I can't say for the Turkish the same thing. Actually the Turkish Cypriots didn't need [military training] because the struggle was against the British. Then the Turkish Cypriots joined the Auxiliary force on the British side. And those who were just fighting against EOKA in those days, they just gained some experience. But the new generation which joined the Auxiliary force with the British, they have started to learn about how to [fight]. But the Turkish Cypriots from the old times, I don't think they had any role to play with the new generation. Except some ideas or something like that. Because they had the British with them to train them when they were in the police force, who as an auxiliary force go with the Gendarmerie and go to the mountains and search for the EOKA men. So they were taking their training as well."*[83]

There were, however, former Cyprus Regiment members engaged in the Turkish-Cypriot resistance organisations of Volkan and TMT, which fought against EOKA in 1958.[84] The engagement of former British Cypriot soldiers should, nevertheless, not be overestimated, since most of the fighters engaged in the struggles of the late 1950's and early 1960's were youngsters[85].

What remains to be noted is that it took only ten years' time between a period when Cypriots of both communities fought together as comrades and a time when members of the very same communities engaged in violent struggle among themselves.

Scanned by CamScanner

Notes

[1] Interview with Loizos Demitriou, General-Treasurer, Cyprus Veterans' Association, World War II, 14.10.1996.

[2] "*[...] question of the recruitment for the Army of Cypriots who are in London. At the present time the Army authorities allow the Cypriots to apply for recruitment and ostensibly consider them on their merits. But, in fact, Mr. Thorne Thorne said that they more or less continuously reject them because they would not fit in. [...] And they are aware that certain Cypriots in this country are inclined to voice sentiments which were not consistent with an unquestioned loyalty*". CO 67/297/9 Armed Forces of the Crown: recruitment of Cypriots for; Notice A.B. Acheson, 1.2.1939.

[3] Contrary to the multicultural composition of other troops of the Empire.

[4] "*The only possible objections [are] that the news may spread to Cyprus and that we may have numbers of Cypriots coming here and them being rejected. Dark-skinned Cypriots, whom the normal person could class as coloured, will not be accepted. But I think we can risk that*". CO 67/297/9 Notice W.[?] Calder, 3.2.1939.

[5] "*Mr. Thorne Thorne's present view is that in the Air Force the Cypriot would probably have access to technical secrets of a kind which would probably not be available to the average infantry man and that therefore he might be under the temptation of betraying them to foreign agents. Mr. Thorne Thorne did not of course imply that all Cypriots would be unreliable in this respect, but he felt that it would be risky to rely too much on their powers of resistance to temptation, and he said that there were few individuals whom he would feel perfectly happy about vouching for. [...] Mr. Thorne Thorne and I came to the conclusion, as a result of our talk, that the best plan would be for him to try and persuade any Cypriots with whom he comes into contact, who are thinking of joining the Air Force, to divert their attention to the Army, which is now ready to welcome Cypriot recruits*". CO 67/297/9 J.B. Williams, C.O. to Calder, 11.5.1939.

[6] "*The Inspector of Recruitment explained to me the view of the Air Ministry, and said that there was now no objection to a Cypriot joining the Royal Air Force provided he had the necessary educational and physical qualifications, had a good knowledge of English, and was European in appearance and habits. (The Air Force will not consider anyone who has, for example, long curly black hair, is of dark complexion, or is of Asiatic or African appearance.)*". CO 67/297/9 J.B. Williams, Colonial Office to C.S., Cyprus, 6. 6.1939.

[7] "*Cypriots will be accepted for enlistment on 'Duration of War' engagements without the need of obtaining verifications of character from you, provided that they can pass the medical examination and can speak and understand English reasonably well*". CO 67/297/9 A.J.K. Pigott, War Office, to R.J. Thorne Thorne, Liaison Officer, Government of Cyprus Office, London, 8.9.1939.

[8] "*This will simplify matters as Cypriots now desiring to enlist will be able to do so by applying to any recruiting office in England. A few Cypriots have enlisted since the outbreak of war*". CO 67/297/9 Thorne Thorne to A.B. Acheson, Colonial Office, 12.9.1939.

[9] Pankyprios Syndesmos Polemiston B' Pankosmiou Polemou: 50i Epeteios tis Antifasistikis Nikis 1945-1995. Symmetochi kai Syneisfora tis Kyprou sto B' Pankosmiou Polemou/Cyprus Veterans' Association World War II: 50th Anniversary of the Antifascist Victory 1945-1955, Participation and Contribution of Cyprus in The Second World War. Nicosia 1995, p. 27. The Polemidhia Camp was already established in 1895 by Kitchner. It was situated two miles from Limassol, Purcell, Cyprus, p. 338.

[10] Cyprus Veterans' Association World War II: 50th Anniversary of the Antifascist Victory 1945-1955, Participation, p. 33.

[11] "Forgotten heros", in: *Cyprus Today*, 10-16 November 2001, p. 12.

Scanned by CamScanner

[12] Interview with Mehmet Ali Izmen, former soldier in the Cyprus Regiment, Girne 13.5.2002; Mr. Izmen joined the army in 1942, his brother in 1940. He served in Egypt, Lebanon, Palestine, Syria and Italy. He is currently preparing a book on the history of the Cyprus Regiment.
[13] Interview with Hasan Fehmi, General Secretary of the Turkish Combatants' Association, Nicosia, 15.4.2002.
[14] "Forgotten heros", in: *Cyprus Today*, 10-16 November 2001, p. 12.
[15] Hasan Fehmi, General Secretary of the Turkish Combatants' Association, in an Interview with Cyprus Today, 10-16 November 2001, p. 12.
[16] Cyprus Veterans' Association World War II: 50th Anniversary of the Antifascist Victory 1945-1955, Participation, p. 27.
[17] Hasan Fehmi, General Secretary of the Turkish Combatants' Association, in an Interview with *Cyprus Today*, 10-16 November 2001, p. 12.
[18] Pankyprios Syndesmos Polemiston B' Pankosmiou Polemou: 50i Epeteios tis Antifasistikis Nikis 1945-1995 stin Evropi, Apokalyptiria Mnimeiou Pesonton Ekdilosi Mnimis kai Timis, Amfitheairo PASYDY, Levkosia, 14 Maiou 1995/Cyprus Veterans' Association World War II: 50th Anniversary of the Antifascist Victory in Europe 1945-1955, Unveiling of the Monument for the Fallen and Remembrance Celebration, PASYDY Amphitheatre, Nicosia 14th May 1995. Nicosia 1995, p. 45/49; The General Secretary of the Turkish Combatants' Association, Hasan Fehmi, believes that the number of 35000 Cypriot soldiers is too high: "*Our service numbers start from one and go to 5000. And then they start from 15000 and go to 24000. That makes 14000 altogether. (...) If those numbers were also used still it will be 25-4000*"; Interview with Hasan Fehmi, Nicosia, 15.4.2002; According to the sources of the private researcher Mehmet Ali Izmen, the numbers given by the Greek Cypriot Veterans are correct; Interview with Mehmet Ali Izmen, 15.5.2002.
[19] Cyprus Veterans' Association World War II: 50th Anniversary of the Antifascist Victory 1945-1955, p. 11.
[20] Brief address by A. Christofi, President of the Cyprus Veterans' Association of World War II. In: Cyprus Veterans' Association World War II: 50th Anniversary of the Antifascist Victory 1945-1955 in Europe, Unveiling of the Monument for the Fallen and Remembrance Celebration, p. 47.
[21] "Forgotten heros", in: *Cyprus Today*, 10-16 November 2001, p. 12/13.
[22] Interview with Mehmet Ali Izmen, former soldier in the Cyprus Regiment, Girne 13.5.2002.
[23] Cyprus Veterans' Association World War II: 50th Anniversary of the Antifascist Victory 1945-1955, Participation, p. 31.
[24] "Forgotten heros", in: Cyprus Today, 10-16 November 2001, p. 12/13.
[25] Interview with Mehmet Ali Izmen, former soldier in the Cyprus Regiment, Girne 13.5.2002.
[26] Hasan Fehmi, General Secretary of the Turkish Combatants' Association, in an Interview with *Cyprus Today*, 10-16 November 2001, p. 12.
[27] Story related by Hasan Fehmi, General Secretary of the Turkish Combatants' Association, in an Interview with *Cyprus Today*, 10-16 November 2001, p. 13.
[28] Hill, *History of Cyprus*, IV, p. 559.
[29] Interview with Mehmet Ali Izmen, former soldier in the Cyprus Regiment, Girne 13.5.2002.
[30] Cyprus Veterans' Association World War II: 50th Anniversary of the Antifascist Victory 1945-1955, Participation, p. 28.
[31] Among them were 5,000 Cypriot volunteers from Egypt; Cyprus Veterans' Association World War II: 50th Anniversary of the Antifascist Victory 1945-1955, Participation, p. 28.

Scanned by CamScanner

[32] Cyprus Veterans' Association World War II: 50th Anniversary of the Antifascist Victory 1945-1955, Participation, p. 29.
[33] Interview with Hasan Fehmi, General Secretary of the Turkish Combatants' Association, Nicosia, 15.4.2002. N.B.: Georgios Grivas later became the leader of the Greek-Cypriot EOKA.
[34] Cyprus Veterans' Association World War II: 50th Anniversary of the Antifascist Victory 1945-1955, Participation, p. 48.
[35] Hill, *History of Cyprus*, IV, p. 650.
[36] Oberhummer, Eugen: Cypern und England. In: *Mitteilungen der geographischen Gesellschaft Wien*, 85 (1942), p. 160-165., p. 165.
[37] Grothusen, Außenpolitik, p. 158.
[38] Zervakis, Historische Grundlagen, p. 80.
[39] Adams, AKEL, p. 21ff.
[40] *Anorthotikon Komma tou Ergazomenou Laou. Anorthotikon Komma tou Ergazomenou Laou.*
[41] *Kommounistiko Komma Kyprou* – Communist Party of Cyprus.
[42] *Kypriakon Ethnikon Komma*. KEK – Cypriot National Party
[43] *Kıbrıs Adası Türk Azinliği Kurumu*
[44] *Kıbrıs Türk Milli Halk Partisi*
[45] "*Various representatives spoke during the meeting. Kyriakos Apostolou of Limassol wanted conscription - to which [Lysandros] Tsimilis [Editor of "Anexartitos"-newspaper, Nicosia] replied that those who wanted to fight could join the Cyprus Regiment or the C.V.F.*". CO 67/314/14 Political Situation. Report on Workers Reform Party; Paneyprian Meeting of A.K.E.L. at Limassol on 5.10.41.
[46] The 11. Fliegerkorps (Paratroops) alone suffered 6,000 dead, missing and wounded; Militärgeschichtliches Forschungsamt (Ed.): *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*. Vol. 3. Stuttgart 1984, p. 508f.; concerning Cyprus and the prospects of German invasion see Stephens, Cyprus, A Place of Arms, p. 122.
[47] Purcell, Cyprus, p. 226.
[48] CO 67/314/12 Political Situation in Cyprus. June 1943; AKEL's Recruiting Campaign; Woolley (draft approved) Signed for Governor on tour to Stanley, 26.7.1943.
[49] Interview with Loizos Demitriou, General-Treasurer, Cyprus Veterans' Association, World War II (official statement), 14.10.1996.
[50] In the following British official statement (next quotation) the estimate is "*some 500*" new recruits. The Veterans Association estimates 800 recruits, which lead to mainly AKEL dominated units: "*Of course there were no AKEL units as such. But when you have some 800 young men volunteering for army service on the same day, it is almost unavoidable that you will end up with some units consisting exclusively or mainly of AKEL members, at least during the initial training period.*" Interview with Loizos Demitriou, General-Treasurer, Cyprus Veterans' Association, World War II (officialst statement), 14.10.1996. Persumebly the actual number of AKEL-recruits, which grew over the following years, was significantely higher than 500.
[51] CO 67/314/12 Political Situation in Cyprus. August 1943; Woolley to Stanley, 1.10.1943.
[52] CO 67/314/12 Political Situation in Cyprus. August 1943; Woolley to Stanley, 1.10.1943.
[53] Maier, Cypern, p. 155. The strike lasted 23 days and was mostly carried out by civil servants; Purcell, Cyprus, p. 226.
[54] Interview with Mehmet Ali Izmen, former soldier in the Cyprus Regiment, Girne 13.5.2002.
[55] Ibd.

Scanned by CamScanner

[56] Interview with Hasan Fehmi, General Secretary of the Turkish Combatants' Association, Nicosia, 15.4.2002.
[57] Interview Loizos Demitriou, General-Treasurer, Cyprus Veterans' Association, World War II, (official statement), 14.10.1996.
[58] Hasan Fehmi, General Secretary of the Turkish Combatants' Association, in an Interview with *Cyprus Today*, 10-16 November 2001, p. 12.
[59] "*Fearful as always of Greek-Cypriot discrimination against them, Moslems were heard to complain that an insufficient number of their community was employed on military works. Statistics showed, however, that 23% of Army casual labour was Moslem, which suggests that if anything there has been discrimination in their favour.*" CO 67/314/12 Political Situation 1942-43; Woolley to The Viscount Craborne, Secretary of State, 18.6.1942.
[60] "*In 1944 on the days appointed by His Majesty the King Special Service were held in the Mosques. Throughout the year prayers continued to be offered after the regular Services in all the Mosques of the colony for a speedy and glorious victory for our Noble King and his Majesty's Armed Forces and for the preservation and the prosperity of the British Empire.*" CO 70/27 government gazettes 1942-45; Evcaf Report of Delegates on Accounts [Nicosia 29.3.45]. In: The Cyprus Gazette, 18th April 1945, p. 83.
[61] Interview with Hasan Fehmi, General Secretary of the Turkish Combatants' Association, Nicosia, 15.4.2002.
[62] Interview with Mehmet Ali Izmen, former soldier in the Cyprus Regiment, Girne 13.5.2002.
[63] CO 67/314/12 Woolley to The Viscount Craborne, 19.10.1942.
[64] "*The enosists' recent expressions of conviction that Cyprus will be ceded to Greece after the war have not improved the state of Turkish Cypriot sentiment. The association with British victory of a prospect which is thoroughly noxious to the Moslem community encouraged in some quarters the belief that British defeat alone would forestall it. Consequently a pro-German tendency of opinion is developing among a limited number of Turkish Cypriots and will continue so long as Turkey's intentions in the event of a German attack are in doubt.*" CO 67/314/12 Wolley to Lord Moyne, Secretary of State, 17.2.1942.
[65] Hasan Fehmi, General Secretary of the Turkish Combatants' Association, in an Interview with Cyprus Today, 10-16 November 2001, p. 13.
[66] Hasan Fehmi, General Secretary of the Turkish Combatants' Association, in an Interview with Cyprus Today, 10-16 November 2001, p. 12.
[67] Andreas Christofi, in the preface to: Cyprus Veterans' Association World War II: 50th Anniversary of the Antifascist Victory 1945-1955, Participation, p. 11f.
[68] Interview with Hasan Fehmi, General Secretary of the Turkish Combatants' Association, Nicosia, 15.4.2002.
[69] Interview with Mehmet Ali Izmen, former soldier in the Cyprus Regiment, Girne 13.5.2002.
[70] Interview with Loizos Demitriou, General-Treasurer, Cyprus Veterans' Association, World War II, 14.10.1996.
[71] Interview with Hasan Fehmi, General Secretary of the Turkish Combatants' Association, Nicosia, 15.4.2002.
[72] Interview with Mehmet Ali Izmen, former soldier in the Cyprus Regiment, Girne 13.5.2002.
[73] Interview with Hasan Fehmi, General Secretary of the Turkish Combatants' Association, Nicosia, 15.4.2002.
[74] Interview with Mehmet Ali Izmen, former soldier in the Cyprus Regiment, Girne 13.5.2002.
[75] Ibid.

Scanned by CamScanner

[76] Interview Loizos Demitriou.
[77] Interview with Mehmet Ali Izmen, former soldier in the Cyprus Regiment, Girne 13.5.2002.
[78] Parts of the Regiment fought first in France and Northern Africa, then in Ethiopia and on the Greek mainland as well as in Crete before they were transferred to Syria and finally to Italy (Monte Cassino); Cyprus Veterans' Association World War II: 50th Anniversary of the Antifascist Victory 1945-1955, Participation, p. 29f.
[79] Interview with Hasan Fehmi, General Secretary of the Turkish Combatants' Association, Nicosia, 15.4.2002.
[80] Interview with Mehmet Ali Izmen, former soldier in the Cyprus Regiment, Girne 13.5.2002.
[81] RHL MSS. Medit. s. 13 Swabey, Maurice Henry W.: Informal diary 1942/43 as D.C., Cyprus; dated 20.8.1942 [unclear].
[82] Hasan Fehmi, General Secretary of the Turkish Combatants' Association, in an Interview with Cyprus Today, 10-16 November 2001, p. 12.
[83] Interview with Mehmet Ali Izmen, former soldier in the Cyprus Regiment, Girne 13.5.2002.
[84] The story of Hüseyin Mehmet Kavas underlines this legacy: He signed up to the regiment for six years soon after its formation. He was taken prisoner in Greece and held in Kalamata before being moved to a camp in Germany, where he spent the remaining four years of his military service. A policeman before joining up, he continued his career upon his return to Cyprus, eventually retiring as a chief inspector. His military duties however had not ended with the British army: as turmoil grew in early 1960s Cyprus, he took up arms again, this time as a high ranking member of the Turkish Resistance Fighters' Organisation (TMT). "Forgotten heros", in: Cyprus Today, 10-16 November 2001, p. 12.
[85] *Hasan Fehmi supports the view that Cypriot military skills were not sophisticated enough for Guerrilla warfare:* "Well, I think, even if it was done, it was on a very small scale, because the TMT and the EOKA people were mostly young people. Very young 18 and...[Question: But they needed at least somebody to train them.] They were trained by the Greek officers of the Greek army. I don't think so because the Cypriots – the training that we got was, how to use the riffle, how to use the bayonet, small machine guns and stain guns and throwing hand grenades, that was all. We didn't have any special training and not sophisticated things. It was just for defence purposes and some guard duties around the camps. We didn't have a sort of artillery; we didn't have other special groups or teams to use special arms. I don't think they went into these secret organisations because of the training that they got from the British army. The young chaps who went into the underground organisations were mostly, as I said, 18 to 20. Also the weapons that we had were very old [compared] to the new ones. The riffles that we were using were from Victorian dates."; *Interview with Hasan Fehmi, General Secretary of the Turkish Combatants' Association, Nicosia, 15.4.2002.*

References

Adams, T. W. AKEL. *The Communist Party of Cyprus*. Stanford 1971.

Asmussen Jan. "Leaving the past", The 1964 Exodus of the Cyprus mixed villages - The social and historical dimension. In: Bozkurt, İsmail; Ateşin, Hüseyin; Kansu, M. (Ed.): *Proceedings of the Second International Congress for Cyprus Studies*; 24-27 November

Scanned by CamScanner

1998. Volume Ia. Papers Presented in English. Cyprus Issue - History. Eastern Mediterranean University. Gazimağusa 1999, p. 261-275.

Asmussen, Jan. Life and Strife in Mixed Villages: Some Aspects of Interethnic Relations under British Rule. In: *The Cyprus Review* 18 (1996) 1, p. 101-110.

Asmussen, Jan. The British policy towards its right as Guarantee power to the Cyprus Republic. In: Bozkurt, İsmail (Ed.): *Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies*; 13-17 November 1998. Volume 3. Cyprus Issue & Tourism, Eastern Mediterranean University. Gazimağusa 2000, p. 121-135.

Asmussen, Jan. *Wir waren wie Brüder. Zusammenleben und Konfliktentstehung in ethnisch gemischten Dörfern auf Zypern*. Hamburg 2001.

Grothusen, Klaus-Detlev. Außenpolitik. In: Grothusen, Klaus-Detlev (Ed.): *Südosteuropa-Handbuch*. Vol. 3: Griechenland. Göttingen 1980, p. 147-190.

Hill, George. *The History of Cyprus*. 4 Vol. Cambridge 1940-1952.

Maier, Franz Georg. *Cypern, Insel am Kreuzweg der Geschichte*. Stuttgart 1964.

Militärgeschichtliches Forschungsamt (Ed.): *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*. Vol. 3. Stuttgart 1984.

Oberhummer, Eugen. Cypern und England. In: *Mitteilungen der geographischen Gesellschaft Wien*, 85 (1942), p. 160-165.

Pankyprios Syndesmos Polemiston B' Pankosmiou Polemou: 50i Epeteios tis Antifasistikis Nikis 1945-1995. Symmetochi kai Syneisfora tis Kyprou sto B' Pankosmiou Polemou/Cyprus Veterans' Association World War II: 50th Anniversary of the Antifascist Victory 1945-1955, Participation and Contribution of Cyprus in The Second World War. Nicosia 1995.

Pankyprios Syndesmos Polemiston B' Pankosmiou Polemou: 50i Epeteios tis Antifasistikis Nikis 1945-1995 stin Evropi, Apokalyptiria Mnimeiou Pesonton Ekdilosi Mnimis kai Timis, Amfitheairo PASYDY, Levkosia, 14 Maiou 1995/Cyprus Veterans' Association World War II: 50th Anniversary of the Antifascist Victory in Europe 1945-1955, Unveiling of the Monument for the Fallen and Remembrance Celebration, PASYDY Amphitheatre, Nicosia 14th May 1995. Nicosia 1995.

Purcell, H. D. *Cyprus*. London 1969.

Stephens, Robert. *Cyprus. A Place of Arms. Power Politics and Ethnic Conflict in the Eastern Mediterranean*. London 1966.

Zervakis, Peter: Historische Grundlagen. In: Grothusen, Klaus-Detlev; Steffani, Winfried; Zervakis, Peter (Ed.): Südosteuropa-Handbuch. Vol.. 8: Zypern. Göttingen 1998, p. 38-90.

Scanned by CamScanner

Adoption of Kemalist Reforms in Colonial Cyprus

Mehmet TAHİROĞLU*
Hasan CİCİOĞLU**

1. Historical Background

Cyprus, due to its geo-political and strategic location in the Eastern Mediterranean, has been at the cross-roads of several civilizations and ruling powers. Turkish Cypriots, one of the main ethnic communities along with Greek Cypriots, have inhabited the island since its conquest by the Ottoman Empire in 1571. According to Ottoman archives, about 10,000 families were settled by the "Ferman" (decree) of Sultans in the early years of the conquest.

After 307 years of Ottoman Rule, Cyprus was leased to the British Empire under the ***"Cyprus Convention"*** of 1 July 1878. Then, on 5 November 1914, the British government proclaimed the annexation of the island on the grounds that the Ottoman Empire entered the World War I on the side of Germany. With the Lausanne Peace Treaty signed on 24 July 1923 between Turkey and the victorious states of the World War I, Turkey recognized (Article 20) the annexation of Cyprus which had been unilaterally proclaimed by the British Government in 1914. Under the Lausanne Treaty (Article 21) Turkish Cypriots had the right of option for Turkish citizenship within a period of two years from 6 August 1924. During this period, over 20,000 Turkish Cypriots migrated to Anatolia. The exodus of Turkish Cypriots gained momentum in 1930s, during the years of world-wide economic depression which lasted until 1939.

During the British colonial administration until 1960, the Turkish Cypriots had been a balancing factor against ***"enosis"*** (union with Greece) aspirations of Greek Cypriots. Conditions of Turkish Cypriots got worse after the treaty of Lausanne. ***"Evkaf"***, the institution responsible for the administration of Moslem properties, was put under the control of the British colonial administration. This violated Article 2 of the Cyprus Convention of 1 July 1878 which asserted that religious properties such as mosques, schools, cemeteries and ***"Vakıf"*** properties belonging to the Turkish Community had to be administered jointly by a British official and a Turkish Cypriot appointed by the Ministry of ***"Evkaf"***.

2. Highlights of Kemalist Reforms in Turkey

Following the proclamation of the new Turkish Republic on 29 October 1923, Mustafa Kemal Atatürk, the father of modern Turkey, launched series of radical reforms on social, cultural, economic and political fronts with the ultimate goal of creating a modern society nurtured on those principles of western civilization. These reforms, introduced step by step under the charismatic leadership of Mustafa Kemal Atatürk, constitute the basis of the modernization of Turkey.

* Dean, Faculty of Business and Economics, Eastern Mediterranean University, Famagusta, TRNC
** Director, Atatürk Research Center, Eastern Mediterranean University, Famagusta, TRNC

Scanned by CamScanner

The creation of a modern ***"secular"*** state in line with those of the West was the most significant and vital reform. During the Ottoman Empire, the Sultan was also the ***"Caliph"*** (the highest religious head of Islam) of the Islamic world. Abolition of the ***"Caliphate"*** and the closure of all religious schools and tekkes were the first key reforms aimed at the creation of a ***"secular"*** society. To this end, another major reform was implemented in the field of education by the unification of the whole educational system under the Ministry of Education. Earlier, education was basically within the framework Koran and thus rested on Islamic principles.

In his campaign of the Westernization of Turkey, Mustafa Kemal's other vital and critical reform was the ***"Alphabet"*** reform. Despite the hesitations of his close friends and advisors in the Cabinet, Mustafa Kemal had acted like the ***"headmaster"*** of the nation in the introduction of the Latin alphabet to the Turkish life. Due to his personal persistence, the new Turkish alphabet was officially adopted in 1 November 1928.

The alphabet of the Ottomans was the same as used by the Arabs and Persians and was originally adopted by Turks for religious reasons. With its complexity of characters and accents, and its paucity of vowels, it was even difficult for an educated Turk to read and write correctly. It was used mostly by the educated Ottoman elites while the average citizen could not use it properly. Due to the sensitivity of the use of alphabet, Mustafa Kemal was determined to implement the new alphabet with unanimous backing. It was not until 1928 that he officially launched his campaign upon the completion of the study of the ***"Alphabet Commission."*** Despite strong opposition from the Islamic authorities who claimed that the Arabic script was that of Islam, all teaching in schools started to be conducted with the new alphabet. At the beginning, deputies of the Grand National Assembly were instructed to organize the teaching of the new alphabet in their constituencies. In fact, the whole country in those days was transformed into a classroom. Mustafa Kemal himself was declared as the ***"headmaster"*** of the nation.

Reforms on ***"Women's Rights"*** were also important steps toward the creation of a modern westernized society. Women in the Ottoman Empire were treated like second-class citizens under several taboos and ***"Sheria"*** laws. In public, a woman was obliged to walk behind her husband, covering her face with a veil, and men and women did not mix at all in social gatherings. Within the framework of ***"Sheria"*** laws, a woman was subject to repudiation by her husband for arbitrary unilateral divorce. The abolition of ***"Sheria"*** courts and the introduction of the new civil code based on the Swiss civil code lay at the root of Kemalist reforms. The new civil code passed by the Grand National Assembly in 1925, was aimed at giving equal rights to woman and man according to the new law.

In the Ottoman Empire, the national dress of men and women was under the deep influence of Islamic orthodoxy. The ***"fez"*** was a form of Moslem headgear along with head scarf for women. Mustafa Kemal Atatürk had planned to replace this symbol with that of the ***"shapka"*** (hat) for some time. He himself, in his western style clothing, made several appearances in public and finally introduced

Scanned by CamScanner

the ***"shapka"*** (hat) in a public gathering in Kastamonu. In November 1928, a bill was passed by the Grand National Assembly, which obliged all men to wear hats, and made the wearing of the ***"fez"*** a criminal offense. The ***"hat law"***, however, caused riots in the East. These riots were suppressed by ***"Tribunals of Independence."***

These critical reforms launched in late 1920s were followed by a series of reforms in 1930s, all of which were aimed at the creation a modern secular civilized society in line with contemporary western societies.

3. Turkish Cypriots and Kemalist Reforms

Turkish Cypriots, despite all types of pressures, hardships and poverty during the post-World War I period, had kept close eye on social, cultural, economic and political developments in Turkey. As a sign of their solidarity with the new Government in Ankara, they were very keen to adapt Kemalist reforms, ideas and principles to their way of living. They tried by every means to express their solidarity and support of the Turkish War of Independence in 1919-1922. They organized fund-raising campaigns all over the island through civil societies, clubs and the press.

The Turkish Cypriot Community, as mentioned earlier, was considered a balancing element by the British colonial administration against of the Greek Cypriots' ***"enosis"*** struggle. For this reason, the British treated the Turkish Cypriot Community as an ***"Islamic Society"*** by maintaining the Islamic educational system. In spite of this, Turkish Cypriots, under the guidance of young liberal and progressive teachers and intellectuals, were anxious to adopt Kemalist reforms in Cyprus. This was mainly due their rising nationalistic feelings fueled by the foundation of the new Republic in Ankara.

Such nationalistic spirits and aspirations for Kemalist reforms were promoted by the Turkish Cypriot newspapers, namely ***"Söz", "Hakikat"***, ***"Zaman"*** and ***"Doğru Yol".*** These newspapers had been instrumental in the dissemination of news and information on the social and cultural developments in Turkey. Among these newspapers, ***"Söz"***, started in 1919, was the leading proponent of Kemalism under the editorship of Mehmet Remzi Okan.

a) Adoption of the New Alphabet by Turkish Cypriots

Turkish Cypriots, under the British colonial administration, were very enthusiastic and receptive to the new Latin alphabet. In fact, it was even implemented before its official adoption in Turkey on 1 November 1928. Again, the Turkish Cypriot newspaper ***"Söz"*** was the pioneer in the rapid deployment of the new Latin alphabet to the educational system of Turkish Cypriot Community, which was basically an agrarian society representing about one third of the population of Cyprus, after the exodus of over twenty thousand Turkish Cypriots to Turkey following the Treaty of Lausanne.

The new alphabet was adopted swiftly through the campaign of civil societies, clubs and associations all over of the island. Among these, ***"Birlik Ocağı"***, later as ***"Kardeş Ocağı"***, organized special tutorial sessions for the teaching of the

Scanned by CamScanner

new alphabet. It had not taken long for the Turkish Community to switch to the new alphabet. The weekly newspaper ***"Söz"***, the pioneer of Kemalist reforms, even published its first edition in the new alphabet on 4 October 1928 before its official adoption on 1 November 1928. As the leading two bookshops of Lutfi Bey and Seyfi Bey in those days were unable to supply sufficient imported alphabets from Turkey, many Turkish Cypriots had to wait in lines to get the new alphabet from these bookshops.

The new alphabet was officially adopted in all schools with the decree of Cannon Newham, the Director of Education Council. The new alphabet was surely the major instrument for the dramatic rise of literacy rate of the Turkish Cypriot Community, to 90 percent in the 1960s and to over 95 percent today.

b) Religious Affairs and the "Mufti's" Case

The struggle of the Turkish Cypriot Community from 1928 to 1953 over the appointment of the ***"Mufti"*** (the highest religious authority) clearly demonstrated their attachment to secularism which is the cornerstone of Kemalist reforms.

The appointment of ***"Mufti"*** by the British colonial administration had been a distressing issue for the Turkish Cypriot Community. During the Ottoman rule, the ***"Mufti"*** was appointed by the Sultan from among the most popular candidates designated by the people. The British colonial administration, instead of using the election process, made direct appointments. This led to the widespread dissention of Turkish Cypriots. The ***"Mufti's"*** case got worse in 1929, when the British government abolished the office of ***"Mufti"*** and created ***"Fetva Emini"*** to run the religious affairs. In many instances, these ***"Fetva Emini's"*** were hand-picked from Turkey by the British colonial administration. They were fundamentalist, and thus opponents of Mustafa Kemal and his reforms. This aggravated the frustration of Turkish Cypriots who advocated that neither the ***"Mufti"*** nor any religious authority should assume political duties. In other words, religion should be a matter of personal belief, completely separated from political affairs. One of the most controversial religious figures to be picked by the British administration was Yakup Celal Menzilcioğlu, who was appointed as ***"Fetva Emini"***in 1951. This fanatic anti-Kemalist was almost declared ***"persona non grata"*** by Turkish Cypriots who increased pressure on the British administration for the reinstatement of the ***"Mufti"*** to be chosen by election. Finally, the British administration accepted the demand of the Turkish Cypriot Community. The election of Mehmet Dana Efendi, as the first Turkish Cypriot ***"Mufti"***in 1953, was celebrated with meetings and jubilation in Paphos and Nicosia.

It should be noted that the election of the ***"Mufti"*** by Turkish Cypriot Community was a turning point in the British recognition of Turkish Cypriot Community rights, and thus further motivated them in their campaign for the return of the ***"Evkaf"*** administration to the Turkish Cypriot Community. In a way, election of the ***"Mufti"*** was the historic turning point in the achievement of self rule, at least concerning educational, religious and cultural affairs of Turkish Cypriots.

Scanned by CamScanner

c) Education and Kemalist Reforms

During the Ottoman period, the educational system of Turkish Cypriots was confined to the learning of Koran and Islamic principles at primary schools. It was only in 1862 that the first middle school, ***"Rüşdiye"*** was opened in Nicosia. Then, in 1896 the first high school ***"İdadi"*** was established by the British colonial administration. Head masters and teachers for these schools who were brought from Turkey actually played an important role in the emergence of a national identity and solidarity to Kemalist reforms. As Professor Dervis Manizade, the renowned Turkish Cypriot scholar in Istanbul, stated in his book ***"Dün, Bugün, Yarın"*** (Yesterday, Today, Tomorrow), Turkish Cypriots were lucky to have these highly qualified progressive educators in the Nicosia Turkish Lycee (formerly ***"İdadi"***). Among these teachers, Şemsettin Günaltay the remarkable headmaster of this Lycee, became the Prime Minister of Turkey in the 1940s.

With the rising nationalism and solidarity of Turkish Cypriots to the Kemalist Government in Ankara fostered by these teachers, the British Colonial administration had become increasingly distressed and began to put sanctions on the Turkish Lycee and other primary and middle schools. The British headmaster of the Turkish Lycee even penalized Turkish students for their celebration of Turkey's national holidays on October 29, April 23, and May 19. Furthermore, the Nicosia Turkish Lycee's name was changed to the Islamic Lycee in retaliation to the protest of Turkish students. The British colonial administration, becoming more hostile to the rising nationalism of Turkish Cypriots, had even censured the two leading progressive Turkish Cypriot newspapers ***"Söz"*** and ***"Ses"*** in 1938.

It is interesting to note that these rising nationalistic spirits of Turkish Cypriots in the 1930s, as confirmed in the secret communication between the British Governor and the British Embassy in Ankara in early 1950s, were primarily attributed to the provocative ***"enosis"*** aspirations and the rebellion of Greek Cypriots. Within this perspective, the British Governor Lord Winster in June 1948 had taken a significant decision on the formation of the ***"Turkish Affairs Commission"*** meant to address social, cultural and economic problems of the Turkish Cypriot Community. This Commission of seven Turkish Cypriot intellectuals, headed by Mehmet Zeka, was assigned responsibility for submitting an interim report in six months to the Governor. The formation of the ***"Turkish Affairs Commission"*** which included Rauf Denktaş, Mehmet Dana (first elected ***"Mufti"***), Faiz Kaymak, Suphi Kenan, Fadil Korkut and Ahmet Pertev, provided an opportunity for Turkish Cypriots to consolidate their national identity and solve their social and cultural problems with the broad participation of civil societies, trade unions and organizations.

The interim report prepared by the ***"Turkish Affairs Commission"*** and submitted to the British Colonial government in January 1949, suggested major reforms in the following critical issues:

Scanned by CamScanner

(i) *The "Mufti's" election*

The ***"Mufti"*** (the religious head) should be elected by Turkish Cypriot Community and he should not assume any political post (i.e. to be secular). Earlier in 1928, the ***"Mufti's"*** office was abolished and replaced by a ***"Fetva Emini"*** to run religious affairs.

(ii) *Management of "Evkaf" by Turkish Cypriot Community*

Properties of ***"Evkaf"*** under the Cyprus Convention of 1878 were to be jointly administered by two officials (one British and one Turkish). The British Colonial government, despite strong protests by Turkish Cypriots, had taken complete control of Evkaf through the appointment of Mehmet Münir as Chief administrator from 1928 to 1948.

The Commission strongly recommended the formation of an ***"Evkaf"*** Legislative Council of 12 Turkish Cypriot members.

(iii) Education

The Commission urged the British colonial government to open more elementary and middle schools, but to leave the administration of all schools to Turkish Cypriots. The Commission also suggested that all textbooks be brought from Turkey and that Turkish national days (October 29, May 19, and April 23) be celebrated in all schools.

(iv) "Sheria" Courts

The commission proposed the replacement of the ***"Sheria"*** courts by modern civil courts, similar to those instituted in Turkey in 1926. ***"Sheria"*** courts, as a legacy of the Ottoman rule, were maintained by the British colonial government under the Cyprus Convention of 1878.

(v) Family Law

The Commission strongly advised the Government to abolish the ***"Sheria Law"*** and introduce the modern Civil Code which was adopted in Turkey in 1926. ***"Sheria"*** law had allowed polygamy and arbitrary divorce by husbands. This practice had created social problems for Turkish Cypriots for a long time.

In conclusion, the interim report was the turning point in the reform efforts of Turkish Cypriot Community. It provided an opportunity for Turkish Cypriots to assert their national identity in line with Kemalist reforms of the new Republic in Ankara.

d) Reform of National Dress

Adoption of Kemalist reforms by Turkish Cypriots was perceived as a sign of solidarity to the new Turkish Republic. Mustafa Kemal and his friends were determined to change the traditional dress of men and women in Turkey by wearing hats at a major public appearance in Kastamonu in 1928. Turkish Cypriots volunteered to use the hat instead of the ***"fez"***. They had exerted pressure on the Colonial government for the use of the *hat* in government offices. Before the approval of the Colonial administration for the use of the *hat,*

Scanned by CamScanner

Turkish Cypriot government officials who attempted to use it were penalized by the British colonial administration. On one occasion Judge Raif Bey, the father of President Rauf Denktaş, was banished to Paphos, for using the hat in late 1920s.

Turkish Cypriot woman who wore the ***"charsaf"*** (black dress) and the ***"peçe"*** (veil) until the late 1920s, had also voluntarily abandoned the ***"tesettür"*** (Islamic dress code for woman) and begun to wear western style clothes. As a result of several articles published in 1930s, the weekly ***"Söz"*** praised Turkish Cypriot women for their progressive and modern approach in demanding equal rights and respect in their society.

e) Adoption of the Civil Code (Family Law)

The adoption of the civil ***"family"*** law was prolonged until the 1950s despite persistent appeals by the Turkish Cypriots to the British colonial government. It was finally legalized by the government as a result of the ***"Turkish Affairs Commission"*** in 1949. The delay was partially due to the internal struggle between the progressive nationalist party of Dr. Fazıl Küçük and the pro-British fundamentalist group headed by Sheikh Nazım, who had managed to convince the British Colonial government to retain to the ***"Sheria"*** law. As mentioned earlier, the British colonial government claimed reluctance to change the ***"Sheria"*** laws to civil ***"family law"*** on the grounds of non-interference in the religious affairs of the ethnic communities.

The leading proponents of the civil code, namely Fazıl Küçük, Rauf Denktaş, Osman Örek and Mithat Berberoğlu, wrote several articles and editorials in ***"Halkın Sesi"*** from 1942 onwards, and exerted increasing pressure on the British Colonial government through their newly established ***"Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi"*** (Cyprus National Turkish People Party). Before the enactment of the ***"new civil family"*** law in 1951, there had been several tragedies and social injustices inflicted on Turkish Cypriot women who were subject to abrupt divorce by their husbands and deprived of property rights. Under the ***"Sheria"***, the divorced mother, at first responsible for raising her children, had to hand them over to the father at the age of 7 and 9, for son and daughter respectively. Such social problems encouraged Turkish Cypriots to press harder for the adoption of the Civil Law.

4. Conclusion

Building a civil society in Islamic countries has become an urgent challenging task for United Nations, international organizations, policy makers and academicians such as sociologists, political scientists in the aftermath of the September 11 terrorist attack on the USA, considered in some circles to be caused by Islamic fundamentalists.

In the wake of all these threats to world peace and security, creation of a civil society on the basis of ***"secularism"*** has become a new, challenging task for all Islamic countries. This formidable task has already been accomplished by Turkey (the only secular Islamic country) within the framework of Kemalist

Scanned by CamScanner

reforms. The implementation of Kemalist reforms aimed at the creation of a modern secular society in Turkey has not been an easy project. It has been challenged by Islamic fundamentalists sporadically.

On the other hand, all these reforms were adopted whole-heartedly by the Turkish Cypriot Community during The British colonial rule up before 1960. Turkish Cypriots as explained above, had always been champions of Kemalist reforms (the alphabet, costume, civil code, secular society). In fact, their receptiveness and enthusiasm for these reforms was fostered by their nationalistic spirits and solidarity to Mustafa Kemal Atatürk, fueled by the ***"enosis"*** struggle of Greek Cypriots against the British colonial government. It must be noted that these reforms in Cyprus evolved at the grassroots level and were promoted by the press, teachers' association, clubs and other civil societies and were unanimously embraced by the Turkish Cypriot Community.

Also, credit should be given to the development of closer diplomatic relations between the British and Turkish Governments initiated by the two foreign ministers, Sir Antony Eden and Rüştü Saraçoğlu in 1941. These closer relations resulted in more sympathy by the British colonial government to the adoption of Kemalist reforms in Cyprus. This led to a substantial increase in visits and activities between Turkish Cypriots and mainland Turks. For example, the first visit of 54 teachers and journalists from Turkey in 1948 was widely reported in leading newspapers in Turkey. Among the editorials, Ragıp Çalapala in ***"7 Gün"*** expressed his amazement over the devotion of Turkish Cypriot community to Kemalist reforms. Şaziye Turegün, a teacher in this visiting group, even asserted that Turkish Cypriots were more devoted to Kemalist reforms than the mainland Turks.

To quickly bring things up to the present, Turkish Republic of Northern Cyprus is indeed a free, democratic society with the usual freedom speech, freedom of the press, freedom of religion, free elections, etc. As well it has a variety of voluntary associations and NGOs, and also trade unions some of which have recently been active in the streets advocating higher pension benefits. Contributing also to civil society, the government sponsored private associations and homes for the disabled, for abandoned children, for senior citizens, and for the poor.

In the final analysis, the present social, cultural and democratic structure of the Turkish Republic of Northern Cyprus reflects a complete picture of a ***"secular"*** Islamic society unparalleled in the Islamic world. It should ***not*** be an exaggeration that the secular and democratic Turkish Republic of Northern Cyprus represents a model for other Islamic countries.

Scanned by CamScanner

References

Altan, M. H. *Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması (Reflections of Atatürk Reforms on Turkish Cypriot Community).* KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları 1997.

Altan, M. H & Fedai, H. *Hatıralar Fadıl Niyazi Korkut (Recollections of Fadıl Niyazi Korkut).* DAÜ Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazimağusa, 2000.

Erdoğan, M. A. *Conquest of Cyprus by the Turkish and the First Settlement Project (1570-1571).* Paper submitted at Cyprus: International Symposium on Her Past and Present. Eastern Mediterranean University, Gazimağusa, 1991.

Gazioğlu, A. C. *Enosis Çemberinde Türkler (Turks under Enosis Threat).* 2nd edition. Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa, 2000.

İnalcık, H. *Ottoman Policy and Administration in Cyprus after the Conquest.* Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Konferansı, Ankara, 1971.

Kinross, L. *Atatürk: A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey.* Quill, William, Morrow, New York, 1964.

Sabahattin, İ. and Birinci, E. *Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs Ilişkileri (Turkey-Cyprus Relations during Atatürk Period 1919-1938).* KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa, 1989.

Tekakpınar, K. & Doğasal, D. *Dr. Fazıl Küçük (1906-1984).* Vol. 1-2. Dilhan Ofset, Lefkoşa, 1991.

Scanned by CamScanner

Osmanlı Fethinden Sonra Girne Sancağı

M. Akif ERDOĞRU*

Girne kalesi ve çevresinin Osmanlı fethi sonrasındaki durumu ne yazık ki iyi bilinmiyor. Şimdiye kadar Osmanlı arşiv belgelerine dayalı bir monografi de yazılmamıştır.[1] Girne kalesi, adada Osmanlı ordusuna teslim olan ilk bölgelerden biriydi.[2] Bu kale, 17 Kasım 1570'de (18 Cemaziyelâhir 978) Osmanlı askerlerine baş eğmiş, Gaspro isimli bir kişi bu kuşatmada iki taraf arasında aracı olarak iş yapmıştı. Serdâr Mustafa paşa, bu hizmetinin karşılığı olarak ona günlük on akça bağışlamıştır. Ancak Girne kalesi komutanları 9 Temmuz 1570'de (5 Safer 978) teslim olmuşlardı. Jamarta oğlu Piyero, kale komutanlarını kaleyi teslime ikna ettiği için avârız vergisinden muâfiyetiyle ödüllendirilmiştir.[3] Girneliler, kendi istekleriyle kale ve iskelede çalışmayı kabul etmeleri nedeniyle, 24 Kasım 1570'de, avârız ve örfî vergilerden muâf tutulmuşlardı.[4] Bir araştırmada, yanlış olarak, Girne'nin 9 Eylül 1570'de Türkler'e teslim olduğu yazılıdır.[5]

Çağdaş tarihçi Selânikî'ye göre, sağlam Girne kalesi, 'itaat üzere', yani savaş yapılmadan Osmanlılar'a bırakılmıştır.[6] Basılı bir Osmanlı belgesinde, Girne kalesinin Osmanlılara terkediliş biçimi açıkca yazılmıştır.[7] Kıbrıs tarihçisi Pirî Efendi, Baf ve Girne kalelerinin teslim alınışını eserinde anlatır.[8] Basılı bir Osmanlı arşiv belgesine göre, Ocak 1571'de Girne'nin müslüman olmayan nüfusunun bir kısmı kendi istekleriyle gemiye binerek Girit'e gitmişlerdi.[9] Utrecht Üniversitesi hocalarından seyyâh Joannes Cotovicus (Iohann van Kootwyck), Girne kalesinin Türk askerlerince kuşatıldığını ve Türklerle müzâkereye girişilemeden teslim edildiğini söyler.[10] 1570'de Lefkoşa Dominik Manastırı'nın başrâhibi Fra Angelo Calepio, 1573'de basılmış olan eserinde, Girne'de Italyan komutan yüzbaşı Giovan Angelo'nun Türklerce köleleştirildiğini bildirir.[11] Başka birkaç Osmanlı arşiv belgesine göre, Girne müdâfilerinden birkaç asker müslüman olmuş ve Osmanlı hizmetine girmişlerdir. Bunlardan biri Mustafa ismini almış ve kendisine dört bin akçalık tımâr verilmiştir. Yine Girne limanının ilk komutanı da 22 Mayıs 1571'de müslüman olan ve Mehmed adını alan Mağusa kalesinde topçu kumandanı Hercule Martinengo idi.[12]

Venedik Girnesi

Venedikliler, Girne'de yer alan bu kıyı kalesini imar etmişlerdi.[13] Şehrin kendisi önemsiz olmasına rağmen kalesi önemliydi. Kısacası, şehir duvarları çok heybetli değildi; fakat kale ondördüncü yüzyıl sonunda yapılan bir Ceneviz kuşatmasına dayanmıştı. Yine bir Memlûk kuşatmasını da başarıyla atlatmıştı. 1435'de gezgin Tafur, Girne'yi küçük ama bir zincirle kapatılabilen güzel bir limanı olan güçlü bir kale olarak tanımlamıştır. Girne, adanın en sağlıklı yeriydi. 1439'da diğer şehirler hastalıklarla boğuşurken, Lefkoşa ve Girne sıtmadan (malarya) uzak kalmıştı. Batı rüzgârlarına açık olması nedeniyle adanın en

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Türkiye

Scanned by CamScanner

sağlıklı limanı Girne'ninkiydi.[14] Sıtma, ondördüncü yüzyılın sonunda adaya özellikle Mağusa'ya geldi. Lefkoşa ve Girne, sıtmadan büyük ölçüde korundu.[15] Girne, Piri Reis'e göre, adanın kuzeyinde tek liman ve kaleydi. Jodicus de Meggen, 1542'de kalenin çok güçlü olduğuna inanmıştı. Surların top güllelerine dayanabilmesi için surların tamire ihtiyacı vardı, ama Venedikliler gerekli tamiratı hemen hemen hiç yapmıyorlar ya da tipik bir tutumluluk gösteriyorlardı. Peter Sanudo, konumunun epeyce uzakta olmasına rağmen, adaya hükmetmek için Girne'nin anahtar noktada olduğunu söyler. Yaklaşık 1540 yılına ait bir nüfus sayımı, Girne'de, garnizon dahil, 950 kişinin yaşadığını gösteriyor. Açıkcası, surlar olası bir Osmanlı saldırısına dayanmayacağı korkusuyla, 1570'de hemen hemen yıkılmıştı.[16]

Girne Sancağı

Osmanlı fethinden sonra Girne önemli bir kale olmayı sürdürdü. Teslim olduğundan dolayı, tamire ihtiyacı yoktu. Bu nedenle, diğer şehirlerden daha az acı çekti.[17] Fetihten sonra yapılan idarî ve adlî düzenlemede, Girne 'sancak ve kadılık' olarak düzenlendi. Kıbrıs beylerbeyinin emrinde olan bir sancakbeyinin (mîrlivâ) yönetimine verildi. Sancakbeyine harcamalarının karşılığı olarak o bölgeden yıllık belirli bir miktarda para (salyâne) ödendi. Kâtip Çelebi, fetihten sonra Mağusa, Girne ve Baf'ın birer sancak yapıldığını ve karadan Içel, Tarsus ve Sis sancakları eyaletine eklendiğini söyler.[18] Lefkoşa, Girne ve Baf 'salyaneli derya sancakları' idi. Birer gemi ile sefere çıkarlardı.[19] Kasım 1610'da, Girne sancakbeyi Dilaver bey bin Abdullah, komutanlardan Sinan efendi bin Musa'ya, 1607 yılına ait 120.000 akça tutarındaki salyânesini toplama işini sipariş etmişti. O da bu işi, zimmi Ferenci'ye yaptırmıştı.[20] Sancakbeyinin masrafları devlet hazinesinden karşılanan bir gemisi (kalyata) vardı. 1571-1572'de Girne beyi, Içel beyi ile işbirliği yaparak Kıbrıs hazinesini korurdu.[21]

Girne Kadılığı

Bir Osmanlı arşiv belgesinden 1572'de Girne'nin kadılık merkezi yapıldığı ve burada bir kadının görevlendirildiği anlaşılıyor. Nitekim 1572'de Girne kalesi komutanı (dizdâr) Ahmed, adam öldürme ve rüşvet alma suçlarıyla suçlandığı zaman, adanın beyi olan vezir Mustafa paşa, Girne sancakbeyi ve kadısına olayı soruşturmalarını emretmişti.[22] Istanbul'dan Kıbrıs beylerbeyine gönderilmiş Haziran 1594 tarihli bir belgede, Girne sancakbeyi Sefer beyin öldüğü bildirilerek, bıraktığı eşyaların ele geçirilmesi sırasında çıkan sorunun Girne kadısınca çözülmesi gerektiği emredilmiştir.[23] Halep'ten Kıbrıs defterdarına gönderilen 1608 tarihli bir belgede adada sekiz kadılığa, Lefkoşa, Girne, Mesarya, Mağusa, Karpas, Tuzla, Morfo (Omorfo) ve Pendaya, hitap edilmiştir.[24]

Scanned by CamScanner

Girne'de Tımarlı Kale Askerleri ve Yeniçeriler

1571-1572 yıllarında Girne kalesinde 272 Osmanlı askeri konuşlandırılmıştı. Bunların 107'si kale koruyucuları (mustahfız), 105'i ise deniz askerleriydi (azep).[25] Kalede gönüllü, topçu ve cebeciler konuşlandırılmamıştı.[26] Aynı süreçte kalede Karaman vilayetinden getirilen buğday depolanmıştı.[27] Hem Mağusa hem de Girne kalesinde depolanan bu buğdaylar nemden dolayı çok çabuk çürümüştü.[28]

Girne, adaya ayak basan ve ayrılan Osmanlı askerlerinin kontrol edildiği, yani askerî inzibatın (Girne didebânı) görev yaptığı önemli bir yerdi. 'Girne kaptanı' Anadolu ile ada arasında gider gelirdi.[29] Didebân, Kıbrıs beylerbeyinin komutası altında yeniçerilerin adaya giriş çıkışlarını denetliyordu.[30] Özellikle Kıbrıs yeniçerileri izinsiz olarak Anadolu'ya buradan geçerlerdi.

Girne'nin köylerinin vergileri tımarlı sipahilere verildi ve tımar teşkilatı yerleştirildi. Girne sancakbeyinin komutasında Girne tımarlı sipahilerinden sorumlu bir alaybeyi (mîralây) konuldu.[31] Ağustos 1594'de Girne alaybeyi Memi bey, Mesarya bölgesinde bir zimminin öldürülmesinden sorumlu tutulmuştu.[32] Aynı mîralây, pamuk ve şeker fiyatlarını belirleyen komisyonda yer almıştı.[33]

III. Murad dönemine ait bir Icmâl Defteri'nde[34], Girne kalesinin on beş kale muhafızına (mustahfız) ve üç topçusuna Baf, Tuzla, Hırsofu'dan köyler tımar olarak verilmişti. Girne'de bulunan birkaç manastır ise Hamza isimli bir askerin tımarıydı. Girne kalesinde bir kethuda, kale askerleri (merdân) kâtibi, Girne liman reisi, bölükbaşılar (serbölük), bölük askerleri (derbölük), kale topçuları başı (sertopçuyân-ı kal'a) ve topçular kethudası görevliydi.[35] Bu askerlerin bir kısmı Abdullah adını taşıyan mühtedilerdi.[36]

Osmanlı Fethinden Sonra Batılı Seyyâhlarda Girne

Osmanlı sürecinin ilk yıllarında Girne'ye gelen birkaç Avrupalı ziyaretçi, Girne'yi bolluk içinde, sağlıklı ve adanın müstahkem bir yeri olarak tanımlar. Örneğin, Porcacchi, 1576'da adanın en sağlıklı ve en serin yerinin Girne olduğunu söyler ve Lapta bölgesinin zengin bereketliliğini över. Cotovicus, 1599'da Girne'yi zaptedilemez bir kale olarak görür ve burada birkaç kişinin oturduğunu rapor eder. Sandys, 1610'da, Girne'yi çok güçlü bir kale olarak kabul eder. Stochove, 1631'de şehri birazcık harabe bulmuştur; bununla beraber, küçük limanı küçük gemiler için uygundu. Halkının çoğu Grek Ortodoks'tu ve Türkler'in hepsi geceyi kalede geçirirlerdi.[37] Savoy Dükü'ne Pisalı Peter Senni tarafından sunulan 1668 tarihli bir raporda, Girne'nin kolayca fethedilebileceği yazılıdır. Hurtel, Girne'de 1670'de çoğunlukla Grek Ortodokslar'ın oturduğu evlerin istimlak edilmediğini söyler. De Bruyn, Girne kalesinin epeyce güçlü olduğunu düşünmüştür. 1688'de O. Dapper, ulaşılamaz ve çok güçlü kalesiyle Girne'nin küçük bir pazar şehri olduğunu görmüştü. Şehir adanın en sağlıklı yeriydi.[38]

Scanned by CamScanner

İlk Osmanlı Belgelerinde Girne

Şehrin küçük kalesi teslim alındığından dolayı, Osmanlı ordusunun Girne civarında uzun süre kalması gerekmemişti. Limanının ise askeri bakımdan pek fazla bir değeri yoktu. Bu yüzden Osmanlı kuvvetleri, o bölgeye çıkartma yapmadılar. Şehirde nisbeten birkaç Latin olduğundan dolayı, nüfusu diğer şehirlerinkinden daha az etkilenmişti.

Prof. Jennings, 1572 tarihli Kıbrıs Tahrir Defteri'ne dayalı bir araştırmasında Girne üzerine değerli bilgileri verir. Adanın kuzey kıyıları boyunca uzanan Girne nahiyesi, Kıbrıs adasının en bereketli ve en sağlıklı yerlerinden biri olarak görünür. Küçük Girne şehrinin asıl nüfusu, görünüşte üç mahallede yaşayan Grek Ortodoks'lardan oluşmuştur. Hemen hemen nüfusun hepsi, evli (147) ve bekar yetişkin erkek (49) olmak üzere, standart katagoriye ayrılmıştır, ama on tane vergi mükellefi dul kadın, bir kör, bir topçu ve bir mahalle kethudası vardır. Tahrir defterinde, şehrin altı katagoriye ayrılan yıllık geliri olarak, 90.500 akça kaydedilmiştir. Bu gelirin %65'i, yani 59.000 akçası, Girne iskelesi mukataasından, liman ödentilerinden ve limana demir atma ödentisinden gelmektedir. Bu çok büyük bir miktar olmamasına rağmen, gerçekten Girne küçükçe bir limandı. Diğer 4.000 akça, yani şehir gelirinin % 4'ü, ağlarla yakalanmış balıktan sağlanıyordu ve 2.500 akça (%3) pazar ödentilerinden, pazar denetçisine (muhtesip) ödenen vergilerden, kasap dükkânlarından, sakatat satılan dükkanlardan (serhâne) sağlanıyordu. Gelirin geri kalan kısmının çoğu ise genel vergi kalemlerinden elde ediliyordu.

Girne nahiyesindeki köylerin çoğu denizden uzakta, genellikle dağ silsilesinin kuzey yamaçlarında yer alıyordu. Girne köyleri, epeyce büyük hacimli, mahsulleri çeşitli ve yüksek yaşam standardına sahipti. Bu nahiyede bilinen 65 köy birimi arasında, 59'u (%90) meskun idi; %22'si her yıl 10.000 akçadan daha fazla tutarda vergiler öderdi. Girne'nin 15 mezraası ve 14 büyük manastırı vardı. Delapayis (Bellapais) Manastırı köyü, dağ silsilesinin kuzey sahilinin sırtında, Girne şehrinin güneydoğusunda, orta hacimli, 83 yetişkin erkekle meskun bir köydü.[39]

Başka bir araştırmasında Jennings, hemen hemen aynı bilgileri verir. 1572'de üç Ortodoks hıristiyan mahallesi şehrin varoşunda yer alıyordu. Her mahallenin kendine ait bir papazı vardı: Baba Filipo Bernardo, Baba Piyero Enadam ve Baba Maniko veledi Baba Zako. Girne'de toplam olarak 198 yetişkin erkek vardı ve mahalleleri 60 ile 70 arasında sınıflanmıştı. 147 evli vergi ödeyen erkekten başka, 49 bekar, bir kör ve topçu vardı; bir de Aya Yorgi mahallesinde yaşayan Girne kethudası. Muhtemelen şehir 735 ila 810 nüfusa sahipti. Osmanlı fethi süresinde daha az zarar gördüğü için Girne Lefkoşa'dan % 50 daha fazla vergi ödedi. Girne'de yapılan temel uğraşı, limanla ilgiliydi. Resm-i lenker, hakk-ı liman ve iskele vergisi olarak tanımlanan yıllık 90.500 akçanın 59.000 akçası şehir halkı tarafından ödendi. Kalan 4.000'i dalyan-ı mahi'den geliyordu. Böylece bütün gelirlerin % 69'u Girne'nin deniz kenarındaki konumundan elde ediliyordu: limandan %65, dalyandan %4. Bac-ı bazar, kasaphane ve serhaneden 2.500 akça sağlanıyordu. Hemen hemen gelirin % 2'si, Platane akıntısı ve mezraası civarındaki ekilebilir toprakları sulayan sudan sağlanıyordu. Kalan % 26'sı, 23.500 akça, iki ardıl kaynaktan sağlanıyordu.[40]

Scanned by CamScanner

Girne'nin nüfusu üzerine farklı rakamlar verilir. Müteveffa Jennings, Girne kalesinde 198 vergi ödeyen erkek nüfus olduğunu, bunların 49'unun bekar olduğunu, yani 600-700 arasında bir nüfus olduğunu belirtir.[41] 1612-1643 yılları arasında Girne kalesinin nüfusu %44 oranında azalmıştır. Hastalıklardan dolayı, 1572'den 1643'e kadar düşme oranı %49'du.[42] Girne'nin gayrımüslim nüfusu 1604'de 1.595 hane, 1607'de 1.592 hane, 1611'de 1.512 hane, 1623'de 1.514 hane ve 1643'de 975 hane idi.[43]

Girne'nin Koromadi ve Mamili köylerinde iki Yahudi'nin ismi belirtilir. 1608-1609 yıllarında bunlar bu köylerdeydiler. Osmanlı fethinden önce Girne'de yirmi beş Yahudi ailesi vardı. Sicilyalı, Portekizli ve Levanten Yahudiler Mağusa'da yaşarlardı.[44]

Bu çalışmada elde edilen bulgular Jennings'in bilgilerini onaylıyor. 1572 tarihli Kıbrıs Defteri'ne göre, Girne'de kaleden başka (varoş) üç mahalle vardı: Aya Yorgi, Aya Simyo ve Ahsaratiko. Toplam 147 hane, 49 mücerret, 1 a'ma ve 1 topçu vardı. Lapsa (Lapta) ise sekiz mahalle idi. 353 hane, 92 mücerret ve 31 dulkadın (bive) oluşuyordu. Mahalleleri: Aya Mama, Aya Nastaşa, Aya Tododri, Aya Minakamara, Aya Luka, Perodorimo, Aya Pereşkoğa ve Karava idi. 1618'de sayımında bu mahallelerin nüfusu ayrı ayrı yazılmıştı.[45] Lapsa, nüfus yoğunluğu bakımından Girne'den daha kalabalıktı. Yukarıda adı geçen Gaspro Papa Balya isimli biri 1572'de beratlı Girne kethudasıydı. Damyani Miço isimli bir zimmi ise kalede topçuydu.

Vergilendirme ve Ekonomi

1585'te Sagredo, Girne'ye bağlı atmış köyün gelirinin 30.000 dükadan 8.000'e düştüğünü rapor eder.[46] Venedikliler zamanında Girne'ye bağlı atmış köy vardı. 1572'de Osmanlı fethinden hemen sonra, idari olarak Girne'ye elli sekiz dolu, altı tane de boş olmak üzere toplam altmış dört köy ve on dört tane de manastır Girne'ye bağlıydı. Mezraa, Osmanlıların adaya tanıştırdığı yeni bir kavramdı.[47]

Osmanlı vergilendirme belgelerinden Girne ve çevresinin ekonomik kaynakları genel çizgileriyle saptanabilmektedir. Vergilendirme mahsulün gerçek değerinin beşte biri oranı (kısm-ı mine'l-hums) üzerinden yapılmıştı. Bunlara göre Girne'nin en önemli gelir kaynakları, iskelesi, limanı ve limanda demirleme vergisi (resm-i lenger) idi. Sonra sırasıyla, hafta pazarı, esnafın denetlenmesinden alınan vergiler, hayvan kesim yeri üzerine konan vergi, sakatatların satıldığı yer üzerine konan vergi, balık tuzaklarında yakalanan deniz ürünleri üzerine konan vergi, Malatıyye mezraasından çıkan su, her türlü varissiz mallar, sahipsiz hayvanlar, sahipsiz esir ve köleler üzerine konan vergiler, şarap taşımacılığı üzerine konan vergi (bac-ı hamr), kale askerleri ve köylülerin evlenme vergisi, adi suçlar üzerine konan vergiler ve duruma bağlı olarak çıkan yeni gelirler üzerine konan vergilerdi (badıheva). Girne'nin bu ekonomik kaynaklar içinde en önemlisi iskele ve limanı olarak görünür.[48]

Buğday ve arpa bütün Girne köylerinde ekilirken, burçak, bakla ve mercimek ise belirli köylerde ekiliyordu. En münbit yerlerden biri Lapta civarıydı. Keten biliniyordu, ama her köyde ekimi yapılmıyordu ya da en azından vergilendirilecek kadar önemli bir ekonomik uğraşı değildi. Keten, 'demet'

Scanned by CamScanner

olarak vergilendirildi. Zeytin, buğday ve arap gibi her köyde yetiştirilen bir mahsuldü. Vunu, Elya, Dembellos, Kato Pağani, Larnaka ve Damaton köylerinde çok zeytin ağacı vardı. Zeytin vergilendirmesi ağaç başına değil, mahsule göre, kile olarak yapılmıştı. Ataku köyünde 'şıra' vergilendirildi. Pamuk, önemli bir kazanç kapısıydı. Özellikle Lapsa köyünde önemli oranda ham pamuk üretiliyordu. Tremiti, Elya, Mirtu, Diyorgu, Vasilya, Kormakiti, Vonus Kormakiti, Pilişe, Larnaka, Damatun öylerinde pamuk üretilmişti. Pamuk üzerine tarhedilen vergi, kantar üzerinden yapılmıştı. En azından otuzaltı köyde, en önemlileri Kilipini, Kato Pağani ve Dellapayis manastırı civarında üretilen keçiboynuzu (harnup) vergilendirilmişti. Kantar olarak vergilendirilen bu ürün, köylülerin temel besinlerinden biri olarak görülüyor. Küçükbaş hayvanlar (ağnâm) ve domuz (hınzır) vergilendirilen hayvanlar arasındaydı. Birkaç köy haricinde koyun üretilmişti. Lapsa, Diyorgu, Kormakiti gibi köylerde üretim diğer köylere göre daha çoktu. Lapsa meyvedâr bir yer olarak gönünür. Çeşitli meyveler ve bostanlar Girne köylerinde yetiştirilmiştir. Aya Pahti, Bellapayis, Kato Pağani, Riyatiku, Vasilya köyleri bağlık ve bahçelikti. Girne ve Lapsa'da hafta pazarları kuruluyordu. Lapsa, Tremiti, Elya, Diyorgu, Harça, Kirini, Riyatiku, Kilipini, Kato Pağani, Dellapayis manastırı, Ayo Pihti, Vasilya, Dembellos, Gambili, Marti, Aya Armosa, Kormakini ve Larnaka köylerindeki meyhâneler vergiye bağlanmıştı. Arıcılık (küvvâre) başka ekonomik uğraşılardan biriydi. Kimi köylerde arı kovanları vergilendirilmişti. Dikkati çeken bir uğraşı ipek kozacılığıdır. Riyatiku, Kato Pağani, Bellapayis manastırı, Karpaşa'da ipek kozaları (gögül) vergilendirilmşti. Çok az oranda soğan tohumlarının (tohm-ı piyâz) da vergilendirildiği görülür. Lapsa'da çok sayıda düzenli akarsuyla çalışan değirmenler vardı. Bundan başka, Bellapayis manastırı, Dikomu Kato köylerinde suyla çalışan değirmenler vardı. Bu ekonomik gelirlerin dışında, adi suçlar üzerine konulan vergiler (cürm-i cinâyet), varissiz ölenlerin malları (beytulmâl), bağ ve bahçe mahsullerinin korunması üzerine konulan vergi (deştbânî) ve dulkadınların gelirleri (bîve) vergiye bağlıydı ve Osmanlı askerleri için önemli bir gelir kaynağı oluşturuyordu. 1570-1571'de Girne nahiyesindeki hububat ve boş araziler 20.000 altına kefilli mültezimlere satıldı.[49]

Lapta'da şekerkamışı yetiştiriliyordu.[50] Pamuklu ve yünlü kumaşlar Girne'de boyahânede boyanıyordu.[51] Bu boyahâne Ekim 1607'de Lefkoşa boyahânesiyle birleştirildi.[52]

Ham ya da atılmış pamuk ticareti yaygındı. Haziran 1594'de Lefkoşalı Mustafa bin Abdullah, Laptalı Petro veledi Nikola isimli bir gayrımüslimden atılmış pamuk satın almıştı.[53] Ocak 1634'te, Girneli Yusuf bey, İbrahim odabaşıdan kahve satın almıştı.[54]

Ziraî mahsüller, Girne'de pazarlanıyordu.[55] Girne'de deve ve eşeklerle mal taşıyan küçük tâcir grupları vardı.[56]

Evkâf

Kıbrıs beylerbeyi Cafer paşa, Ağustos 1599'dan önce, Girne'de kendi ismiyle anılan bir cami yaptırmış ve cami masrafları için vakfından paralar ayırmıştı.[57] Girne'de Mekke ve Medine'ye (Medine-yi Münevvere) vakfedilmiş gelirler de

Scanned by CamScanner

vardı. Örneğin, Şubat 1610'da Girneli Mehmed bin Kasım ağa, Girne kadılığındaki ev ve bahçeleri ile Temploz köyündeki arazisinin yıllık bin akça değerindeki gelirini her yıl Medine'ye gönderiyordu. Daha sonra, bu küçük vakfın yöneticisi (mütevelliye) annesi oldu ve o da yılda bin akçayı Medine'ye göndermeyi sürdürdü.[58]

Girneliler ve Lefkoşa Mahkemesi

Fetihten sonra Girne'ye bir kadı atanmasına rağmen, Girneli köylüler, kadınlar ve askerler, Lefkoşa Şer'i Mahkemesi'nde yargılandılar. Bu mahkeme, adanın temel yargısal merkeziydi.[59] Bu bağlamda, Ocak 1634'de Lefkoşalı Ibrahim odabaşı bin Emrullah, Girneli Yusuf bey bin Abdullah'ı, kahve, bez ve tüfek bedelini ödemediği gerekçesiyle Lefkoşa Şer'i Mahkemesi'nde dava etmişti.[60] Nisan 1634'de Kaymaklı köyünden Mustafa ve Ali bin Veli isimli iki müslüman, Girne'ye bağlı Poliyosimu köyünden Piyero ve Ferencesko isimli müslüman olmayan iki kardeşi, kendilerine saldırdıkları gerekçesiyle Lefkoşa Mahkemesi'nde dava etmişlerdi. Girne'nin Harça köyünden zimmi bir kadın Kasım 1594'de ev ve tarlalarını bir müslüman erkeğe Lefkoşa Meclisi'nde satmıştı.[61] Girne kadılığına bağlı Dikamu köyünden Tomazi veledi Zendil isimli müslüman olmayan biri, Viraşem veledi Manadil isimli birini Haziran 1594'de pamuk sorununu çözmek için dava etmişti.[62] Şubat 1636'da Girne'nin Lapta köyünden hıristiyan Hıristine, vasiyye olarak yönettiği köydeki bağ ve bahçelerini elinden aldığı gerekçesiyle, yeniçeri Ibrahim beşe'yi aynı mahkemede dava etmişti.[63] Eylül 1635'te Fatma bint Bayram isimli müslüman bir kadın, Girne'ye bağlı Belabeşe köyünden Mustafa bin Hasan ve Mustafa beşe bin Hacı Eymür isimli iki müslümanı, köydeki bahçe, ev ve diğer mallarını gasbettikleri gerekçesiyle dava etmişti.[64] Arazilerin sahibinin izni ve haberi olmadan hile ya da zorla elinden alınması, arzilerin kimler tarafından kullanılacağı, o yıllarda önemli bir sorundu. Temmuz 1610'da, Girne'nin Karni köyü sipahisi Mahmud bin Menteş, aynı köyden Ahmed bin Seyfi'yi, arzi devri meselesinden *(tapu)* dolayı dava etmişti.[65] Bilindiği gibi, Osmanlı hukukuna göre, emlak sahibi ya da sahipleri varissiz ölürse, sipahi, kendi yönetimine bırakılmış alandaki o araziyi dilediği kişiye tapuya verebilirdi. Girne'nin Dikimu köyünden Papa Paçi veledi Hıristafi, öküz satışıyla ilgili olarak Anzelo veledi Yorgi'yi Ağustos 1610'da Lefkoşa'da dava etti.[66]

Korsanlık

Girne kalesinin planı korsan saldırılarına karşı çizilmişti; buna rağmen Girne bazen korsanların saldırılarıyla karşılaşıyordu. 1631'de Stochove'nin gemisi Anadolu'dan Girne'ye giderken, gece vakti korsanlar tarafından kovalanmıştı.[67]

Yerel Yöneticilerin Malları

Kadılar, askerler gibi yerel yöneticiler Girne'de mülk edindiler. Örneğin, Tuzla eski kadısı Hacı Ahmed efendi'nin Lapta köyünde emlaki vardı.[68] Kasım

Scanned by CamScanner

1636'da Hacı Ahmed efendi, Lefkoşalı Hacı Ibrahim beşe'nin Lapta'daki su değirmenleri ve bahçelerini satın almıştı.[69]

Terkedilmiş Köyler ve Manastırlar

Girne'de en azından on dört tane büyük manastır vardı: Kosundu manastırı, Aya Yorgi Ataku manastırı, Aya Makari manastırı, Silusu manastırı (Ribatanko köyünde), Aya Yorgi, Kıriye (Lapsa'da), Malandırine manastırı, Andokoniti manastırı (Girne'de), Aya Laryo manastırı (Ribatiko köyünde), Ahsereniko manastırı (Girne varoşunda), Dellapayis, Ayo Pereşkoğa (Vasilya'da), Aşirapito (Lapsa'da), Aya Odoçe (Zisklipis köyünde).[70] 1572'de Aya Pavlo, Çipuhali, Çiyu, Ruvişe, Kohçi, Malanisito, Ağrivisito köylerinde ise reayâ bulunmuyordu.

Sonuç olarak, Osmanlı fethinden sonra Girne sancağı, hem nüfus ve asker bakımından adanın önemli sancakları arasında yer almıştır.

Çizelge 1: 1572 ve 1618'de Girne köyleri nüfusu

	1572 yılı (no.64)	1618 yılı (Sicil 2,93)
1-Lapsa	353 hane	224 hane
2-Çihari	8 hane	*
3-Koçyondi/Koçundi	17 nefer	13 hane
4-Tepumeni	6 hane	5 hane
5-Vunu/Vuni	10 hane	4 hane
6-Yeri	12 hane	10 hane
7-Ataku	9 hane	9 hane
8-Trepeze	9 hane	11 hane
9-Istefani/Istefan	23 hane	30 hane
10-Badyosamiru	5 hane	*
11-Tremiti	26 hane	20 hane
12-Karmi Fortamiya	9 hane	12 hane
13-Elya	27 hane	31 hane
14-Mirtu	17 hane	18 hane
15-Limbiti	13 hane	13 hane
16-Diyorğu	57 hane	50 hane
17-Kotullos	6 nefer	*
18-Ornusa/Ornuşa	13 hane	13 hane
19-Harça/Havarica	13 hane	16 hane
20-Ayo Orus	18 nefer	17 hane
21-Kaluğriya	13 nefer	13 hane
22-Aya Yorgi Apati	18 nefer	22 hane
23-Kirini	25 hane	*
24-Ağridi	21 hane	*
25-Diyorgi/Diyorki	14 hane	9 hane
26-Fotada	12 hane	8 hane
27-Riyatiku/Riyadiku	79 hane	61 hane
28-Kilipini/Kelapini	55 hane	56 hane
29-Karya	3 nefer	*
30-Aya Yorgi Vato	7 hane	8 hane
31-Katapağani	70 hane	*

Scanned by CamScanner

32-Dellapayis manastırı	64 hane	*
33-Dikamo Kato	20 hane	21 hane
34-Dikamo Pano	37 hane	*
35-Sambiru/Samari	4 nefer	4 hane
36-Aya Pihti	27 hane	*
37-Dembelus	34 hane	*
38-Vasilya	115 hane	88 hane
39-Mahanya	7 nefer	7 hane
40-Karpaşa	24 hane	31 hane
41-Marti	20 hane	11 hane
42-Gambili	42 hane	*
43-Asumato/Sumato	16 hane	20 hane
44-Kuvadmino	14 hane	*
45-Peristiyo Kir Nikola	25 hane	5 hane
46-Ayarmosa	30 hane	*
47-Kormakini	42 hane	*
48-Vonus Kormakini	11 hane	*
49-Zesklipu/Sisklepu	20 hane	28 hane
50-Tremişya	21 hane	*
51-Pilişe	8 nefer	*
52-Larnaka	29 hane	27 hane
53-Ağirdaki/Ağirdaci	3 hane	4 hane
54-Damatun	7 hane	*
55-Bedelya	15 hane	12 hane
56-Aya Irini	15 hane	*
57-Vati	5 nefer	5 hane
58-Balyasofu	3 hane	10 hane
59-Çipuhali	-	*
60-Semari	-	4 hane
61-Todmu	-	4 hane
62-Yalihami	-	7 hane
63-Kormacidi	-	40 hane
64-Mudi	-	2 hane
65-Goriha	-	?
66-Limadonya	-	6 hane
67-Aya Ramula	-	7 hane
68-Vuni Kormacidi	-	7 hane
69-Kopire	-	9 hane
70-Golos	-	19 hane
71-Aya Peristi	-	22 hane
72-Virtu	-	11 hane
73-Kazafan	-	55 hane
* yeni idarî düzenlemede bulunmayan köyler	1527 hane 81 nefer	608 hane

Scanned by CamScanner

Çizelge 2: 1572'de Girne köylerinde buğday ve arpa üzerine tarhedilmiş vergilerin (öşr) akça değeri (Kaynak: no. 64). Gerçek miktar için rakamlar 5 ile çarpılmalıdır.

	buğday (akça)	arpa (akça)	toplam miktar
1-Lapsa	35.400	9.000	104.001
2-Çihari	360	300	1.511
3-Koçyondi	1.320	540	3.530
4-Tepumeni	1.200	300	1.925
5-Vunu	1.200	420	2.910
6-Yeri	480	-	1.871
7-Atalu	360	-	1.884
8-Trepeze	720	150	1.460
9-Istefani	1.320	1.800	5.763
10-Badyosamiru	1.800	600	3.347
11-Tremiti	3.000	840	8.211
12-Karmi Fortamiya	720	-	2.294
13-Elya	3.000	1.800	8.582
14-Mirtu	1.200	600	3.537
15-Limbiti	480	240	1.785
16-Diyorğu	9.000	3.900	18.038
17-Kotullos	600	210	1.352
18-Ornusa	1.584	216	3.137
19-Harça	1.680	150	3.157
20-Ayo Orus	360	300	1.577
21-Kaluğriya	1.800	420	4.060
22-Aya Yorgi Apati	1.800	360	3.333
23-Kirini	10.800	3.600	17.981
24-Ağridi	2.040	1.200	4.765
25-Diyorgi	3.000	1.800	6.352
26-Fotada	4.200	3.000	8.180
27-Riyatiku	6.000	1.800	20.411
28-Kilipini	2.400	840	9.657
29-Karya	1.020	210	2.790
30-Aya Yorgi Vato	720	360	1.974
31-Katapagani	2.760	1.800	11.550
32-Dellapayis Manastırı	1.800	900	15.460
33-Dikamo Kato	11.300	6.600	25.380
34-Dikamo Pano	-	-	-
35-Sambiru	600	-	1.061
36-Aya Pihti	1.680	1.500	10.749
37-Dembelus	3.000	600	8.253
38-Vasilya	7.800	3.000	23.189
39-Mahanya	600	180	1.229
40-Karpaşa	9.000	-	11.489
41-Marti	1.320	780	3.302
42-Gambili	6.000	3.600	12.361
43-Asumato	3.600	2.100	7.022
44-Kuvadmino	3.000	2.700	6.807
	2.100	2.070	5.583

Scanned by CamScanner

45-Peristiyo Kir	6.000	1.980	10.357
Nikola	4.980	1.800	10.693
46-Aya Armosa	1.560	1.200	5.859
47-Kormakini	1.500	1.050	3.994
48-Vonus Kormakini	1.800	900	4.353
49-Zesklipu	3.600	900	5.471
50-Tremişya	5.400	1.560	10.993
51-Pilişe	480	60	1.494
52-Larnaka	960	1.140	4.311
53-Ağirdaki	2.400	1.200	5.248
54-Damatun	1.920	1.200	4.906
55-Bedelya	600	240	1.261
56-Aya Irini	1.200	600	3.086
57-Vati			
58-Balyasofi			
	186.524	74.616	474.854

Çizelge 3: 1572'de Girne köylerinde koyun, domuz ve dulkadın üzerine tarhedilmiş vergilerin akça olarak değeri (Kaynak: no. 64)

	koyun (ağnâm)	domuz (hınzır)	dulkadın (bîve)
1-Lapsa	1.000	575	186
2-Çihari	-	15	-
3-Koçyondi	110	25	-
4-Tepumeni	20	10	-
5-Vunu	30	20	-
6-Yeri	55	-	-
7-Atalu	250	15	-
8-Trepeze	100	15	-
9-Istefani	350	40	-
10-Badyosamiru	250	10	-
11-Tremiti	300	55	-
12-Karmi Fortamiya	100	15	-
13-Elya	400	50	-
14-Mirtu	150	55	-
15-Limbiti/Marçanaki	150	30	-
16-Diyorğu	1.200	115	-
17-Kotullos	150	7	-
18-Ornusa	50	22	-
19-Harça	-	20	-
20-Ayo Orus	12	32	-
21-Kaluğriya	100	25	-
22-Aya Yorgi Apati	70	35	-
23-Kirini	200	55	-
24-Ağridi	200	35	-
25-Diyorgi	70	20	-
26-Fotada	-	25	-
27-Riyatiku	-	190	-
28-Kilipini	-	110	-
29-Karya	50	-	-

Scanned by CamScanner

30-Aya Yorgi Vato	150	15	-
31-Katapagani	150	-	-
32-Dellapayis manastırı	150	135	54
33-Dikamo Kato	350	55	-
34-Dikamo Pano	-	-	-
35-Sambiru	30	10	-
36-Aya Pihti	30	70	-
37-Dembelus	300	-	-
38-Vasilya	500	210	30
39-Mahanya	-	12	-
40-Karpaşa	200	55	48
41-Marti	-	35	-
42-Gambili	255	85	-
43-Asumato	300	-	-
44-Kuvadmino	10	25	-
45-Peristiyo Kir Nikola	100	45	-
46-Aya Armosa	200	65	-
47-Kormakini	400	75	-
48-Vonus Kormakini	40	20	-
49-Zesklipu	150	50	-
50-Tremişya	150	45	-
51-Pilişe	50	10	-
52-Larnaka	-	65	-
53-Ağirdaki	200	7	-
54-Damatun	100	20	-
55-Bedelya	70	30	-
56-Aya Irini	300	30	-
57-Vati	5	7	-
58-Balyasofi	200	-	-
59-Çipuhali	-	-	-
	9.757	2.797	318

Çizelge 4: 1572'de Girne köylerinde zeytin, keçiboynuzu ve pamuk üzerine tarhedilmiş vergilerin akça değeri (Kaynak: no. 64)

	zeytin	keçiboynuzu (harnup)	pamuk (penbe)
1-Lapsa	385	140	15.000
2-Çihari	330	-	-
3-Koçyondi	770	-	-
4-Tepumeni	165	-	-
5-Vunu	2.640	-	-
6-Yeri	385	-	-
7-Atalu	185	35	-
8-Trepeze	185	70	-
9-Istefani	440	700	-
10-Badyosamiru	110	165	-
11-Tremiti	825	280	1.200
12-Karmi Fortamiya	550	210	-
13-Elya	2.110	280	600
14-Mirtu	165	-	1.200

Scanned by CamScanner

15-Limbiti	22	70	-
16-Diyorğu	55	17	600
17-Kotullos	-	-	-
18-Ornusa	165	35	-
19-Harça	495	35	-
20-Ayo Orus	55	70	-
21-Kaluğriya	440	17	150
22-Aya Yorgi Apati	131	35	45
23-Kirini	198	-	600
24-Ağridi	440	-	20
25-Diyorgi	77	-	20
26-Fotada	-	-	-
27-Riyatiku	490	140	-
28-Kilipini	1.650	1.400	-
29-Karya	330	875	-
30-Aya Yorgi Vato	110	105	-
31-Katapagani	1.210	1.225	300
32-Dellapayis	275	1.225	-
manastırı	55	-	4.500
33-Dikamo Kato	-	-	-
34-Dikamo Pano	121	-	-
35-Sambiru	440	1.050	-
36-Aya Pihti	1.650	280	-
37-Dembelus	1.320	105	2.100
38-Vasilya	33	35	-
39-Mahanya	275	17	-
40-Karpaşa	175	-	-
41-Marti	18	35	-
42-Gambili	88	-	-
43-Asumato	33	-	-
44-Kuvadmino	22	-	-
45-Peristiyo Kir	110	-	-
Nikola	583	105	-
46-Aya Armosa	225	-	300
47-Kormakini	-	35	2.100
48-Vonus Kormakini	175	350	-
49-Zesklipu	33	-	-
50-Tremişya	2.530	35	300
51-Pilişe	44	6	600
52-Larnaka	1.100	175	-
53-Ağirdaki	99	105	150
54-Damatun	-	35	-
55-Bedelya	11	-	19
56-Aya Irini	120	35	-
57-Vati			
58-Balyasofi			
	24.648	9.532	29.804

Scanned by CamScanner

Notlar

[1] Girne eskiçağlardan beri Kıbrıs'ın altı şehrinden biriydi (Jennings, 1993, 248). Şehrin antik ismi farklı şekillerde yazılmıştır. Claudius Ptolemaeus'a göre Ceronia; gezgin Richard Pococke'ye göre Gerines'dir (Atun, 2002, 9, 180).

[2] Inalcık, 1971, 59.

[3] Inalcık, 1971, 61. Gaspro, Girne kethudası yapılmıştır.

[4] Göyünç, 1971, 106.

[5] *Kıbrıs Seferi (1570-1571)*, 41

[6] Ipşirli, 1989, 79.

[7] 'kal'a-i mezbûre (Lefkoşa) tevâbi ve levâhıkiyle havza-i hükûmet-i hüsrevânemize dahil olduktan sonra alât-ı harb ü kıtâl ile esâkir-i mansûremiz Gerniye nam hisarlarına dahi teveccüh ve azimet mukarrer olıcak içinde olan melâin feth olunan kal'a-i Lefkoşe ahvâlinden haber-dâr olup, asker-i islâmın kıtâl ü cidâline tahammül muhâl idüğin bilüp başların halâs etmek içün hulûs-i hal ile bi'z-zaruri itaat ve kal'a-i Gerniye'nin miftâhın teslim edüp üftân ü hizân memâlik-i Frengistân'a revân olup..'(Ilaydın, Erzi, 1957, 235-236).

[8] 'Lefkoşa kalesinin fethedilmesinden sonra, Baf ve Girne kalelerinin beylerine amanname ile Lefkoşa komutanının kellesi gönderildi. Beyler, kalelerinin anahtarlarını Lefkoşa'ya getirdiler. Mustafa paşa, bunlara burada hil'at giydirdi. Sevinçle kalelerine döndüler. Ada halkından ve kale içindekilerden haraç ödemek isteyenlerin ellerine amannameler verildi. Herkes yerinde bırakıldı. (Fedai, 1997, 24, 100, 101).

[9] *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/ 1570-1572), I*, 64.

[10] Cobham, 2002, 147.

[11] Cobham, 2002, 109.

[12] Göyünç, 1971, 106-107. Mehmed bin Abdullah adını aldı. III. Murad döneminde bu görevini sürdürüyordu (No. 218, 61b). Şubat 1571'de, kaptan Ayamavralı Balı, Girne civarında vezir Mustafa paşa tarafından yakalanmış ve Girne kalesinde hapsedilmişti (*12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/ 1570-1572), I*, 168).

[13] Jennings, 1993, 4.

[14] Jennings, 1993, 188-189, 274.

[15] Jennings, 1993, 392.

[16] Jennings, 1993, 250.

[17] Jennings, 1993, 273. Osmanlı fethinden sonra yapılan ilk faaliyetlerden biri, saldırılar sırasında zarar görmüş kaleleri onarmak, güçlendirmek ve garnizon yerleştirmekti (Jennings, 1993, 128). Girne kalesinde görevli askerlerin masrafları için bir miktar akça harcandı. Bu miktar, fazla değildi (Jennings, 1993, 107).

[18] Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar*, Haz. O. Ş. Gökyay, Ankara 1973, 135.

[19] Kâtip Çelebi, *aynı eser*, 218.

[20] Jennings, 1993, 155.

[21] *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/ 1570-1572) II*, 54. Girne sancakbeyi Osman bey, bir sipahiyi yerine vekil bırakmıştı (Lefkoşa Sicili 1, 170).

[22] *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/ 1570-1572) II*, 124. Girne ve Mağusa gibi müstahkem kalelerde çok tehlikeli hükümlü suçlular hapsedildi (Jennings, 1993, 228).

[23] Erdoğru, 2001, 115.

[24] Erdoğru, 1999, 155-156.

[25] Sahillioğlu, 1969, 25.

[26] Sahillioğlu, 1969, 17.

[27] Sahillioğlu, 1969, 23.

[28] Çelik, 1999, 112.

[29] Lefkoşa Sicili 1, 288. Ağustos 1594'de kaptan, Hızır ağa isimli birisi idi.

[30] Lefkoşa Sicili 1, 196.

Scanned by CamScanner

[31] Lefkoşa Sicili 1, 166.
[32] Lefkoşa Sicili 1, 364.
[33] Lefkoşa Sicili 1, 286.Şubat 1594'de Girne alaybeyi Mehmed bey ibn Abdülvehhab isimli biriydi (Lefkoşa Sicili 1, 120).
[34] *Defter-i Icmâl-i Kıbrıs*, no. 218, Ankara'da Tapu ve Kadastro Arşivi'nde.
[35] no. 218, 61b-64a.
[36] Bunlar, Girne liman reisi Mehmed bin Abdullah, der-bölük Hasan bin Abdullah, ser-bölük Ali bin Abdullah, Piyale bin Abdullah, topçubaşı Keyvan bin Abdullah'tır.
[37] Az sayıdaki müslüman kale içinde otururdu (Jennings, 1993, 274). Seyyah R. Pococke 1738'de Girne'de bir kilisenin varolduğunu ve beş altı hıristiyan ailesinin olduğunu söyler (Jennings, 1993, 271).
[38] Jennings, 1993, 270-271, 274.
[39] Jennings, 1986, 181.
[40] Jennings, 1993, 257.
[41] Jennings, 1993, 193.
[42] Jennings, 1993, 196.
[43] Jennings, 1993, 199.
[44] Jennings, 1993, 145-146, 165.
[45] Lefkoşa Sicili 2, 93.
[46] Jennings, 1993, 303.
[47] Sahillioğlu, 1969, 28.
[48] no. 64, 145.
[49] Sahillioğlu, 1969, 30.
[50] Jennings, 1993, 7.
[51] Lefkoşa Sicili 2, 9.
[52] Jennings, 1993, 312.
[53] Jennings, 1993, 327.
[54] Jennings, 1993, 331.
[55] Jennings, 1993, 339.
[56] Jennings, 1993, 342.
[57] Eyice, 1992, 554.
[58] Jennings, 1993, 26.
[59] Erdoğru, 2001a, 9-19. Lefkoşa'da Girne Kapısı denilen yerde bir manastıra ait araziler vardı (Lefkoşa Sicili 1, 26). Nitekim, Fransiskan papazı P. Joan Lopez, Lefkoşa kalesinin üç görkemli kapısından birisinin adının Girne Kapısı olduğunu yazar (Cobham, 2002, 196).
[60] Jennings, 1993, 70.
[61] Lefkoşa Sicili 1, 165.
[62] Lefkoşa Sicili 1, 252.
[63] Jennings, 1993, 90.
[64] Jennings, 1993, 90.
[65] Jennings, 1993, 86, 119.
[66] Jennings, 1993, 153.
[67] Jennings, 1993, 352, 375. Bu konuda Kıbrıs ve civarında Korsanlık isimli çıkacak yeni yazımıza bakınız.
[68] Jennings, 1993, 102.
[69] Jennings, 1993, 78.
[70] no. 64, 167b-168a.

Scanned by CamScanner

Kaynakça

Atun, Ata (çev.). 2002. *Excerpta Cypria'dan Mağusa Yazıları (M.Ö. 66- M.S. 1722)*. Samtay Vakfı Yayınları, Mağusa.

Çelebi, Kâtip. *Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar*. Haz. Orhan Şaik Gökyay, Ankara 1973.

Çelik, Şenol. 1999. Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Seferi'ndeki Asker ve Zahire Naklinde İçel Sancağı'nın Rolü. *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24-27 Kasım 1998*, Gazimağusa, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 107-129.

Erdoğru, M. Akif. 1999. 'Unpublished Ottoman Documents on the History of Cyprus From the Evkaf Archives in Nicosia City (February 1606- March 1609). *Epetirida, XXV*, Nicosia, 131-165.

Erdoğru, M. Akif. 2001.'Unpublished Ottoman Documents on the History of Cyprus From the Evkaf Archives in Nicosia City II (July 1593- June 1594). *Epetirida, XXVI*, Nicosia, 103-125.

Erdoğru, M. Akif. 2001a. 'Judicial Court in Ottoman Cyprus (1580-1640)'. Ege Üniversitesi, *Tarih Incelemeleri Dergisi, XVI*, Izmir, 9-19.

Eyice, Semavi. 1992. Câfer Paşa Camii. TDVIA, 6, Istanbul, 554-555.

Fedai, Harid. 1997. *Fethiyye-i Cezire-i Kıbrıs*. TTK Basımevi.

Göyünç, Nejat. 1971. Türk Hizmetine Giren Bazı Kıbrıs Müdafileri. *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969), Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara, 105-107.

İlaydın, Hikmet ve Erzi, Adnan Sadık. 1957. XVI. Asra Âid Bir Münşeât Mecmuası. *Belleten, XXI/82*, Ankara, 235-239.

Inalcık, Halil. 1971. Ottoman Policy and Administration in Cyprus after the Conquest. *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969), Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara, 59-77

Jennings, Ronald, C. 1993. *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*. New York University Press.

Jennings, Ronald. 1986. The Population, Taxation, and Wealth in the Cities and Villages of Cyprus, According to the Detailed Population Survey *(Defter-i Mufassal)* of 1572. *JTS, 10*, 175-189.

Kıbrıs Seferi (1570-1571). Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi. III ncü Cilt, 3 üncü Kısım Eki, Ankara 1971.

Sahillioğlu, Halil. 1969. Osmanlı Idaresinde Kıbrıs'ın Ilk Yılı Bütçesi. *TTK Belgeler, IV/ 7-8*, Ankara.

Selaniki, Mehmed Efendi. 1989. *Tarih-i Selaniki* (971-1003/ 1583-1595). Ed. Mehmet Ipşirli, Istanbul.

Scanned by CamScanner

12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/ 1570-1572) I. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1996.

12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/ 1570-1572) II. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1996.

Lefkoşa Şeriyye Sicilleri 1, 2, 3, 4 (Lefkoşa Evkaf Arşivi'nde).

Kıbrıs Mufassal Defteri, no. 64, (Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde).

Kıbrıs İcmal Defteri, no. 218, (Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde).

Scanned by CamScanner

Turizm ve Ekonomi Bildirileri

Papers on Tourism and Economy

Scanned by CamScanner

Nationality of the Tourist: Does It Matter in Terms of Impact Management?

Şöhret Başaran HOWELLS*

1. Introduction: Why Impact Management?

Mass tourism is considered by many researchers as problematic, destructive of the environment and insensitive to cultural differences. Therefore, whilst there is little agreement as to the precise meaning or emphasis, in recent years a plethora of new forms of tourism have emerged, including alternative tourism, eco tourism, nature tourism and responsible tourism (Mowforth and Munt, 1998). This led to the emergence of various forms of impact analyses. The impact of tourism is identified by Pearce (1992) as the most common theme to emerge in the review of tourism research, with varying emphasis being given to economic, social, cultural and environmental issues depending on the background of the writers concerned. Geographers usually emphasize tourism's spatial structures, sociologists and anthropologists highlighting social relationships with respect to tourism and economists emphasizing economic attributes. Apart from these, emphasis shifts from one tourism impact to another depending on the stages of development of tourism, the region under consideration and time. However, whenever the impacts of tourism are mentioned, the economic benefits seem to be the main point emphasized by most authors and researchers. As Pizam and Milman (1984) point out, tourism is not exclusively an economic activity, but it also involves social, cultural, political and environmental aspects. Williams (1979), drawing from the categorisations of others, has constructed a conceptual framework to incorporate the linkages and interrelationships amongst the stages of development of tourism, the characteristics of tourists and tourist activities, and the nature of the accompanying impacts (See Figure 1). Figure 1 suggests that, as tourism progresses from the explorer élite stage to mass charter stage, social impacts develop from a level of "*Euphoria*" to "*Antagonism*", whereas the economic impacts increase from a minimal to a substantial level. It should be emphasized here that this figure is only a very simplified version of several models. A similar scenario is drawn by Liu, Sheldon and Var (1987), who state that non-economic impacts tend to be negative on the whole, since tourism disrupts social and environmental systems at destinations. It is emphasized by Lindberg and Johnson (1997) that the exclusion of these negative non-economic impacts, however, leads to the overestimation of the net social benefits of tourism.

* Ph. D., University of Exeter, Exeter, UK

Scanned by CamScanner

Figure 1 The development of tourism

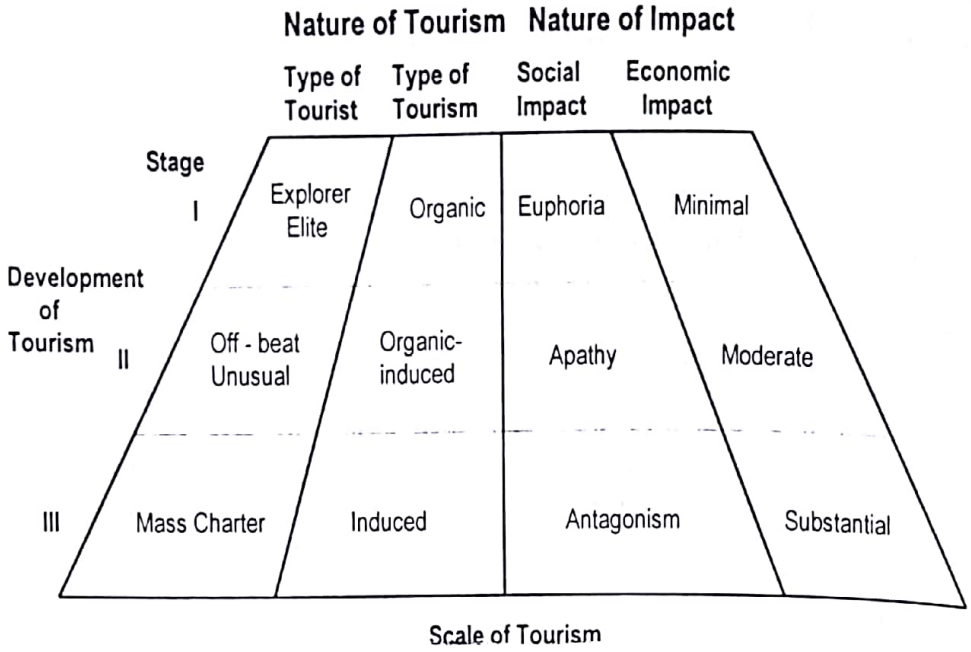

Source: Adapted from Williams (1979)

Travis (1980), however, suggests that the undesirable impacts of tourism can be anticipated and handled. This can be achieved by monitoring the social, economic and other various effects of tourism development and, if necessary by adjusting and regulating through feedback systems. In another study, Travis (1982) mentions an examination, undertaken in Birmingham and in Dubrovnik, of studies relating to the positive and negative impacts of tourism. This review, which is based on over one hundred works, is then translated into a set of bar-diagrams (See Figure 2). This figure indicates that most studies have concentrated either on the economic and environmental benefits, or on the disbenefits or costs of the political, and socio-cultural impacts of tourism. It is argued by Travis (1982) that this indicates a notable skew of research, or consideration of factors, in all these cases.

Moreover, the literature is itself skewed in terms of scales of impact, and the extent of quantitative and qualitative assessment undertaken. Mathieson and Wall (1982) mention that when books and articles are reviewed, it is observed that, in contrast to economic effects, social and cultural impacts are usually portrayed in a negative light. Only recently has research challenged the validity of the belief that tourism promotes understanding between people of different nationalities and cultures. On the other hand, Travis (1982) states that until recently there has been a lack of adequate academic attention to the economic disbenefits of tourism, and the costs and benefits in the environmental and socio-cultural realms. Similarly, Duffield (1982) points out that the social impact of tourism is largely *"under-researched"* (p.249), and compared with studies of its

Scanned by CamScanner

physical and economic impact, social impacts assessment has come late to the agenda.

Figure 2 Crude quantitative analysis of studies on the positive and negative impacts of tourism

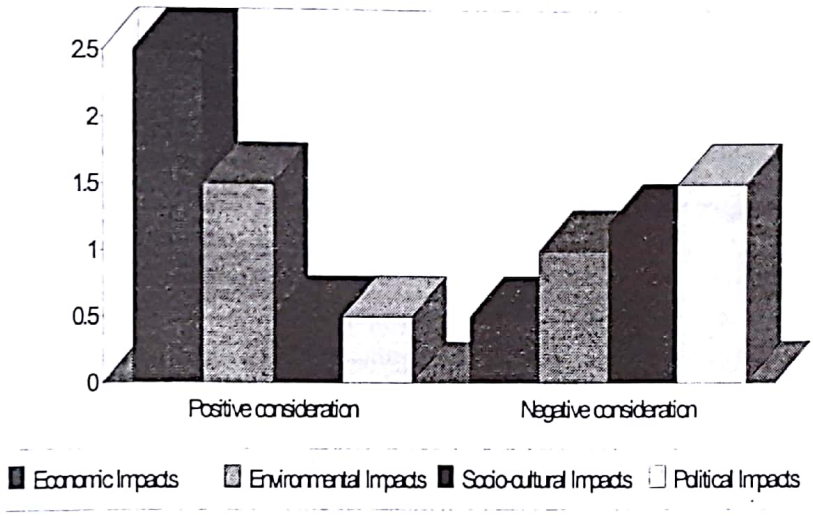

Source: Adapted from Travis (1982)
Note: The type of scale used by the author in the above figure is not stated.

It can be concluded that whilst most researchers analysed the economic and environmental impacts of tourism, social and cultural impacts were only briefly touched upon and require further exploration. Travis (1982) refers to Loukissas (1977) who states that one of the main reasons for this could be that although it is easier to measure and quantify the economic impacts of tourism, the social and cultural effects of tourism are relatively more difficult to quantify. Similarly, Inskeep (1994) mentions that although socio-cultural impacts are major considerations in developing tourism in any place, they are more difficult to measure than economic or environmental impacts. Duffield (1982) argues that in essence, there exists within tourism a basic economic and social contradiction: that is, a tourism industry which has been adopted as a tool for regional development, employment and as an income generator, often depends on the maintenance of the social, cultural and environmental characteristics of the society it is meant to change. He adds that

> *"as a result, there is tension between the forces of economic convergence represented in the use of tourism as a tool for regional development and the cultural and environmental ossification which the industry itself tends to demand of its product"* (p.252).

Scanned by CamScanner

2. Nationality and Tourist Behaviour

In the context of travel, the dimensions of the concept of motivation are not easy to map out or comprehend. Yet, travel is said to be initially need-related (Pearce and Caltabiano, 1983) and this manifests itself in terms of wants and strength of motivation or push (Dann, 1997), as the energiser action; motivation is grounded in sociological and psychological aspects of acquired norms, attitudes, culture perceptions etc., leading to person-specific norms of motivation (Iso-Ahola, 1980); and the image of destination created through induced or organic communication channels will influence motivation and subsequently affect the type of travel undertaken (Gilbert, 1991). Once neglected tourist motivation, (Holden, 1999) has gained importance especially over the last decade. Marketers and promoters of tourism, who realised that it enables the identification of market segmentation and target marketing which is essential in the extremely competitive tourist travel market (Shaw and Williams, 1994) became one of the earlier reasons for emphasizing the importance of tourist motivation. However, another important aspect of motivation, which is mostly neglected, is that it links to the impact on destination areas (Crompton, 1979). Although numerous research exists which links to the economic and environmental impacts, there has been little direct relevant search on motivation and its link to the socio-cultural impacts (Howells, 2000a). As it is suggested by Parrinello (1993), motivation needs to be studied within a narrower framework in an interdisciplinary framework. It has long been argued whether certain demographic variables can be attributed to different behaviour of tourists ranging from differences in nationality, race and gender. This study concentrates on the aspect of nationality, its links to socio-cultural impacts, and its impact management implications.

Some studies specifically related to nationality and the tourist behaviour can be summarised as follows. In his study, Oppermann (1994) analysed the relevance of nationality in tourism research. This is an issue which has only been questioned and discussed over the last decade (Richter and Nash, 1992). Oppermann (1994) tries to establish if there is a connection between nationality and spatial travel pattern within a destination country. This comparative analysis is based on data from five destination countries, namely, Thailand, the Philippines, Malaysia, Australia and New Zealand. Then the spatial travel patterns of tourists from four countries of origin, namely United States, Japan, Germany and United Kingdom are analysed. The results suggest that nationality may be an important differentiating variable in tourism market segmentation analysis with respect to travel patterns within destination countries. However, for a more conclusive statement, a more in-depth analysis with more data is essential (Oppermann, 1994). Similarly, in a study regarding nationality differences, Pizam and Sussmann (1995) analysed the perceived nationality differences on behavioural characteristics of Japanese, French, Italian and American tourists as seen by British tour-guides. They found that there was a significant perceived difference in 18 out of 20 behavioural characteristics between the four nationalities. However, Dann (1993) criticizes the practice of using nationality and /or country of residence as marketing segmentation variables by the National Tourism Organizations, based on four observations. One of these is that in

Scanned by CamScanner

today's world many tourists possess multiple nationalities. Moreover, for numerous others their country of birth may be totally different than their country of origin. Therefore, one does not really know which of those the tourist refers to when responding a question of nationality or country of residence.

3. Research Methodology

3.1. Scope and aims of the study

The scope of this study has been determined by several factors. Firstly, the abundancy of research related to the economic impacts of tourism especially in the eighties was one of the main reasons for deciding not to concentrate on this issue. Similarly, studies on environmental impacts especially in the early nineties, at the extent of being the "fashionable" topic of the decade have convinced the author not to include this subject into the scope of the study. However, studies on social and cultural impacts of tourism have been very limited. Although these studies usually concentrated on a single aspect such as language, they usually emphasized negative impacts until recently (Howells, 2000b). This may be due to the difficulty in measuring social and cultural change, often necessitating longitudinal studies. Finally, as yet, any direct relevant search on nationality, its link to the socio-cultural impacts and implications in terms of impact management have not been discovered, although numerous research exist which links to the economic and environmental impacts. These difficulties and limitations turned into a challenge and shaped the scope of the study, concentrating on scrutinizing the tourist nationality and its links to socio-cultural impacts with impact management implications.

The main aims of the study can be summarised as exploring the social and cultural impacts of tourism from the perceptions of local residents, and identifying the role of nationality in the social and cultural impacts exerted in TRNC (Turkish Republic of Northern Cyprus). It was also intended to investigate the implications as to how to use this information as an impact management tool.

These broad aims can be subdivided into a number of more explicit aims. These are:

- to explore the perceptions of local residents on social and cultural impacts of tourism,
- to assess the type of change observed by the local residents on predetermined social and cultural variables which are taste of music, clothing habits, eating habits, sexual behaviour, religious beliefs and practices, crime, gambling, traffic accidents and language,
- to compare the role of different settlements, gender, age, education level and tourism related jobs of the local residents on perceptions about social and cultural change,
- to analyse the duration of change with respect to each of the different social and cultural variables,
- to analyse the reasons for each of the variables related to social and cultural change and explore the direct and indirect role of tourism in this change,

Scanned by CamScanner

- to analyse the role of nationality (Turkish, British and German) on socio-cultural impacts exerted.

The questionnaire prepared to investigate the perceptions of local residents on social and cultural impacts of tourism and the role of nationality (Turkish, British and German) in creating socio-cultural impacts leading to impact management implications are visually presented in Figure 3.

Figure 3 Broad conceptual framework of the field research

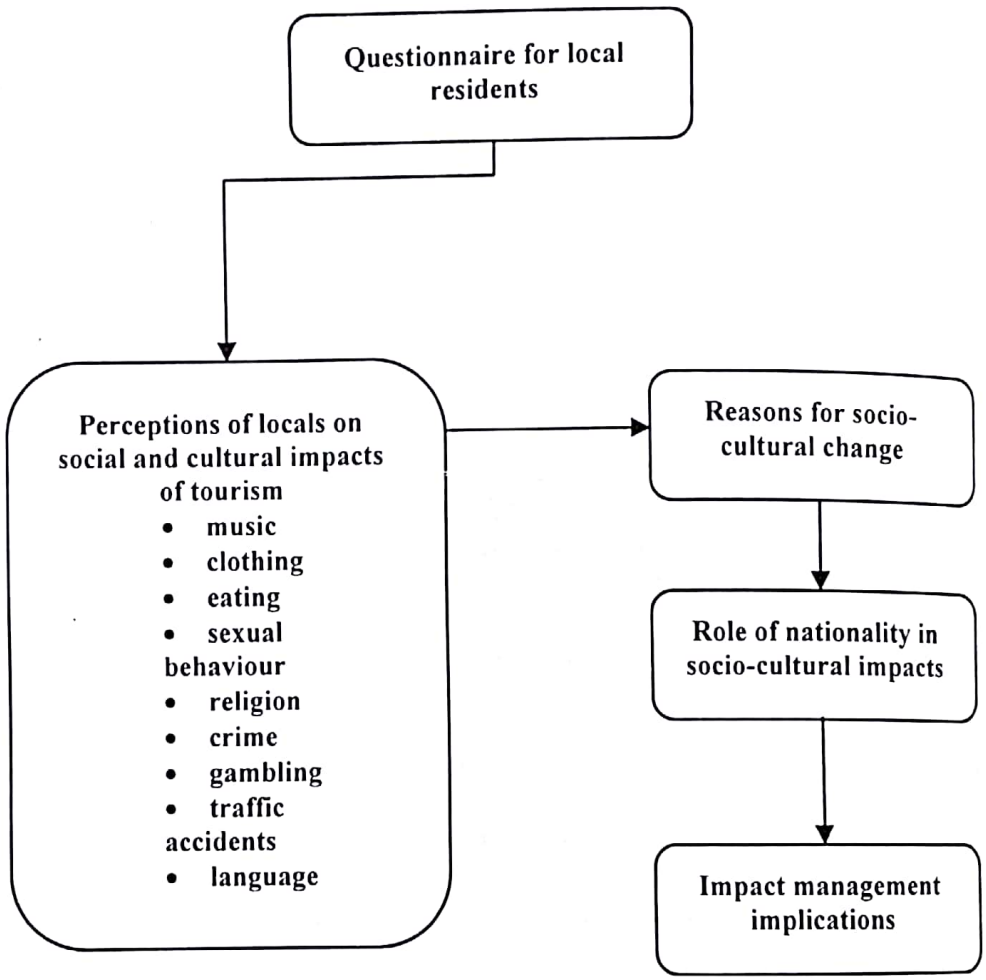

3.2. Research design: Case study

When the literature is analysed, the key element in a case study is that one group is focused on and that no comparison with another group is made (Dixon, Bouma and Atkinson, 1987). Similarly, it is stated by Yin (1984) that a case study is the building block of research design, where a set of variables will be measured in one group at one point in time. The other research designs involve studying in more than one group, or studying the same group at different times in order to make comparisons. However, this study differs in some ways from a case study. Firstly, in order to analyse the perceptions of local residents on social and cultural impacts of tourism and the role of differences in nationality of tourists,

Scanned by CamScanner

two different villages are chosen. One of these villages, Karaoğlanoğlu is situated at the northern cost of the island along the Girne (Kyrenia) range, near the tourists and tourism activities. The other village, Ortaköy is situated inland, near Lefkoşa (Nicosia), the capital city, where virtually no tourism activity takes place and almost no tourists visit (see Figure 4).

Figure 4 Location of the villages/towns and region chosen for the case study

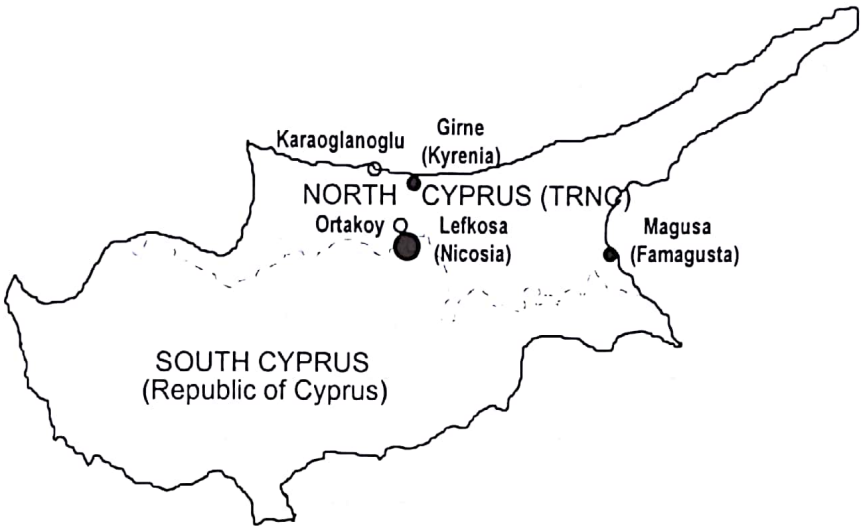

Secondly, this study can also be considered as a "comparison" with a "longitudinal" dimension (Yin, 1984). The case of TRNC can be considered a comparison since two different villages will be compared using the same measure of the same variables to find out if any difference with relation to perceptions on social and cultural change exists. Moreover, although the same group will not be analysed through time, at least for the purposes of this study, these groups will be asked to comment as to the socio-cultural change over the last twenty years. Therefore, it carries the implications of a longitudinal study as well (Dixon, Bouma and Atkinson, 1987). Likewise, differences in socio-cultural impacts exerted by three different nationalities, namely Turkish, British and German who have been visiting North Cyprus for repeated numbers of times will be scrutinised from the perceptions of local residents.

4. Analysis of Results

The perceptions on the social and cultural impacts of tourism and the role of nationality of the visitors of local residents from two villages, Ortaköy and Karaoğlanoğlu are explored. It can be concluded from this study that, although the social and cultural impacts of tourism have been minimal in TRNC to date, there has been perceived change observed by the local residents on all the

Scanned by CamScanner

predetermined variables, namely taste of music, clothing habits, eating habits, sexual behaviour, religious beliefs and practices, level of crime, gambling, level of traffic accidents and the Turkish language. However, not all change can be attributed to tourism. The local residents were given a choice of multiple reasons for change of various social and cultural aspects. These were education, television, traveling abroad, economic conditions and tourism. When appropriate, some other reasons were included in the questionnaire and the local residents were able to comment on other important reasons not covered under these options. The main reasons for change in various social and cultural changes are summarised in Table 2.

Table 1 Perceived reasons for change in a set of social and cultural aspects

VARIABLE	REASONS FOR CHANGE					
	Economic	Tourism	Television	Education	Traveling	Other
Music		◊ (I)	♦			◊ Boom in Turkish music
Clothing	◊	(I)	♦		◊	
Eating	♦ (I)	◊			◊ (I)	◊ (I) Fast food restaurants
Sexual Behaviour		?		◊	◊ (I)	♦ (I) Econ. indep. woman
Religious Practices						? Contacts with Turkey
Crime	♦	(I)				◊ Immigrant workers
Gambling	♦ (I)	◊				
Traffic Accidents		◊				♦ Youngsters
Turkish Language		◊	♦	♦	◊	

Key:

♦ : Most important reason for change
◊ : Secondary important reason for change
(I) : Indirect reason for change
? : Tourism: Probable reason for change

Media seems to be an important factor in changes in taste of music, clothing habits and language, while economic conditions seem to be the main reason for changes in sexual behaviour, increase in crime, gambling and language. Finally, tourism seems to be having some impact, at least indirectly on music listening habits, eating habits, clothing habits, sexual behaviour, increase in gambling, traffic accidents and the Turkish language. Although tourism may not be perceived as a major impact generator, its direct and indirect implications such as improvement in economic conditions and a rise in inverse tourism (traveling abroad) respectively are valuable findings to be used in impact management issues.

When it comes to scrutinising the type of socio-cultural change taking place and the role of nationality as perceived by the local residents, an interesting scenario appears. The results of this analysis are summarised in Table 2. There

Scanned by CamScanner

has been a dramatic shift from listening to British pop music to Turkish pop as perceived by 50% of the local residents. The results are ensuring that apart from a boom in the Turkish pop music in the recent years, what seems to generate this impact is Turkish tourists visiting TRNC, especially the youth sector. British and German visitors seem to have invisible impact on taste of music listened to by Turkish Cypriot youth. When clothing habits are analysed, 76% of locals agreed that there has been a change towards a less conservative, sporty and relaxed appearance. When nationalities are taken into consideration, it is observed that some of this change can be attributed to the students from Turkey. However, another major impact on clothing habits has been the increasing rates of traveling abroad to various countries such as Turkey, Britain and Germany. That is to say, inverse tourism played a role in changing clothing habits. Eating habits of the young generation is said to be changing at an increasing rate by 70% of the local residents. This can be explained by several factors. First, there is an increasing rate of higher education students, who prefer to eat at cafeterias or take-away places. This is mainly due to lack of time, convenience and living away from their family homes. This has led to the increase in junk food consumption such as burgers and pizzas. On the other hand, there is an increase in the number of restaurants, mainly aiming at the tourist market. These restaurants serve mainly international food appealing to the most of the public. These types of restaurants are also favoured by the Turkish Cypriots. Therefore, eating traditional food as compared to international food has especially declined amongst the youth.

Table 2 Type of socio-cultural change perceived by local residents with respect to the role of nationality of visitors

VARİABLE	PERCEİVED CHANGE	NATIONALİTY		
		Turkish	British	German
Music	Towards Turkish pop (50%)	***	-	-
Clothing	Less conservative & relaxed (76%)	**	** (I)	** (I)
Eating	Less traditional & "junk" food (70%)	*(I)	***	***
Sexual beh.	Less conservative (52%)	*(I)	*(I)	*(I)
Religion	Less religious practices (88%)	*(I)	*(I)	*(I)
Crime (theft)	Increased (100%)	***(I)	-	-
Gambling	Increased (20%)	***	*	*
Traffic accid.	Increased (100%)	**(I)	-	-
Language	Turkish towards that in mainland Turkey (70%)	***	-	-

Key
*** : high impact
** : medium impact
* : low impact
(I) : indirect impact

It has been agreed by 52% of the local residents that sexual behaviour of the youth in TRNC is becoming less conservative. It has also been noted that tolerance to pre-marital sex has been increasing. Recent observations also showed that youth are becoming more relaxed about showing their intimacy to the opposite sex in public places such as discos. However, the reason for this

Scanned by CamScanner

change could not be attributed to visitors from Turkey, Britain or Germany. It has been argued that economic independence of women and the impact of television were major influences. The indirect impact of tourism comes into perspective since people have been traveling abroad and observing different life styles first hand. That is to say, at a minor scale inverse tourism can be held responsible for this. Similarly, although there has been an observed decrease in religious practices by 88% of the locals, tourism did not seem to play a role. A conclusive result could not be obtained on this issue and further research seems to be necessary. It was agreed unanimously by the locals that there has been an increase in crime, such as petty theft. Unlike the case in many developing countries (Lea, 1988), theft does not seem to constitute a threat to the visitors. Moreover, British and German visitors did not seem to contribute to the rising levels of theft. On the other hand, immigrant workers coming mainly from mainland Turkey has been seen as the main source of theft. This can be considered as an indirect impact of tourism if these people are categorised as a part of the tourist industry. Gambling as a new form of tourism is considerably new in TRNC. It is strictly forbidden for locals to enter the premises providing gambling services. However, analysis of results is indicative that there have already been negative impacts observed by 20% of the locals on the Turkish Cypriot social life. British and German tourists are said to exert the minimum encouragement to gambling. Turkish Tourists on the other hand are said to encourage the locals to find ways of involving themselves in gambling. The final change has been observed in the usage of Turkish in TRNC. There has been a perceived change in Turkish by 70% of the locals. This change has been mainly in the form of a change in the accent and usage of Turkish towards that in the mainland Turkey. This has been considered a very positive impact. A subsidiary negative impact has been more use of slang by the younger generation. Apart from the major role of media, the change in Turkish towards that of mainland Turkey can be attributed to the visitors from Turkey, closer links with mainland and frequent visits to Turkey.

5. Conclusion

This paper has concentrated on the role of nationality of visitors to TRNC in creating socio-cultural impacts. It can be concluded that in general the social and cultural impacts of tourism has been minimal as yet. However, rather than leading to underestimation of socio-cultural impacts, this should be considered as an opportunity to take precautions in the form of impact management before irreversible negative impacts appear. These early findings indicate the appearance of both positive and negative impacts. The main negative impacts that can be attributed to tourism and should be controlled immediately are increasing theft, gambling and traffic accidents. When the nationality of the visitors is taken into consideration, there seems to be an indirect contribution of the Turkish visitors. On the other hand, other changes which can be considered negative by some authors are decreasing religious values and less conservative behaviour in sexual behaviour. These can be considered the result of inverse

Scanned by CamScanner

tourism to Turkey, Britain and Germany. Finally change in life style, usually associated with economic development and considered to be a positive impact has been observed in taste of music, clothing habits and eating habits. While the change in music habits is mainly attributed directly or indirectly to Turkish visitors from mainland Turkey, change in clothing habits have been the result of inverse tourism. However, restaurants mainly aimed at British and German tourists seem to contribute to change in eating habits. Finally, the most welcomed change has been the one to the Turkish language. These results should not be considered in isolation. The next step towards management of socio-cultural impacts implies the necessity for further scrutiny of the nationality aspect. This can probably be done by considering the demographic profile of visitors from different nationalities such as age, gender and social status alongside other factors. Such analysis is likely to provide more clues as to what kind of visitor from each nationality is likely to exert minimum negative impact while helping the development of the TRNC

Scanned by CamScanner

References

Crompton, J.L. (1979). "Motivations for pleasure vacation", *Annals of Tourism Research,* 6, (4), pp. 408-424.

Dann, G. M. S. (1993). "Limitations in the use of 'nationality' and 'country of residence' variables", in Pearce, D. G. & Butler, R. W. (eds.) *Tourism Research: Critiques and Challanges,* London: Routledge.

Dann, G. M. S. (1997). "Anomie, ego-enhancement, and tourism", *Annals of Tourism Research,* vol. 4, pp. 184-194.

Dixon, B.R., Bouma, G.D. and Atkinson, G.B. (1987). *A Handbook of Social Science Research,* Oxford: Oxford University Press.

Duffield, B.S. (1982). "Tourism: the measurement of economic and social impact", *Tourism Management,* 3, (4), pp. 248-255.

Gilbert, D.C. (1991). "An examination of the consumer behaviour process related to tourism", in Cooper, C.P. (ed.) *Progress in Tourism, Recreation and Hospitality Management, Vol. 3,* London: Belhaven Press.

Holden, A. (1999). "Understanding skiers' motivation using pearce's 'travel career' construct", *Annals of Tourism Research,* vol. 26, no. 2, pp. 435-438.

Howells, Ş. B. (2000a). "Is there a "socio-cultural friendly" tourist?: Turkish Republic of Northern Cyprus as a case study" in Bozkurt, İ. (ed.) *Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies,* Eastern Mediterranean University Publications.

Howells, Ş. B. (2000b). "Social and cultural impacts of tourism and the tourist motivation: Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) as a case study" in Robinson et al. (eds.) *Motivations, Behaviour and Tourist Types: Reflections on International Tourism,* Sunderland: Business Education Publishers Limited.

Inskeep, E. (ed.) (1994). *National and Regional Tourism Planning: Methodologies and Case Studies,* London: Routledge.

Iso-Ahola, S. (1980). *The Social Psychology of Leisure and Recreation,* Iowa: William Brown.

Lea, J. (1988). *Tourism and Development in the Third World,* London: Routledge.

Lindberg, K. and Johnson, R.L. (1997). "The economic values of tourism's social impacts", *Annals of Tourism,* 24, (1), pp. 90-116.

Liu, J., Sheldon, P. and Var, T. (1987). "A Cross-national approach to determining resident perceptions of the impact of tourism on the environment", *Annals of Tourism Research,* 14, pp.17-37.

Mathieson A., and Wall, G. (1982). *Tourism: Economic, Physical and Social Impacts,* New York: Longman.

Scanned by CamScanner

Mowforth, M. and Munt, I. (1998). *Tourism and Sustainability - New Tourism in the Third World,* London: Routledge.

Oppermann, M. (1994). Relevance of nationality in tourism research. *Annals of Tourism Research,* vol. 21, pp. 165-167.

Parrinello, G. L. (1993). Motivation and anticipation in post-industrial tourism. *Annals of Tourism Research,* vol. 20, pp. 233-249.

Pearce, P. L. & Caltabiano, M. L. (1983). Inferring travel motivation from travellers' experiences. *Journal of Travel Research, vol. 22, pp. 16-20.*

Pearce, D. (1992). *Tourist Development,* (2nd. ed.), New York: Longman Group Ltd.

Pizam, A. & Milman, A. (1984). "Social impacts of tourism", *UNEP Industry and Environment,* l.7, (1), pp. 11-14.

Pizam, A. & Sussmann. S. (1995). "Does nationality affect tourist behaviour?", *Annals of Tourism Research,* vol. 7, no. 1, pp. 11-14.

Richter, L. K. & Nash, D. (1992). "Methodological and conceptual issues in tourism research", *Annals of Tourism Research",* vol. 19, pp. 371-372.

Shaw, G. & Williams, A. M. (1994*). Critical Issues in Tourism: A Geographical Perspective,* Oxford: Blackwell Publications.

Travis, A. S. (1982). "Managing the environmental and cultural impacts of tourism and leisure development", *Tourism Management.* vol. 3 no. 4 pp. 256-262.

Travis, A. S. (1980). "Tourism development and regional planning in East Mediterranean countries", *International Journal of Tourism Management*, 1, (4), pp. 207-218.

Williams, T. A. (1979). "Impact of tourism on host populations: the evolution of model", *Tourism Recreation Research,* December, pp. 15-21.

Yin, R. K. (1984). *Case Study Research: Design and Methods,* London: Sage Publications.

Scanned by CamScanner

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Yaşanan Bankacılık Krizi ve Nedenleri

Eralp BEKTAŞ*

1. Giriş

Dünyanın hemen her bölgesinde yaşanan bankacılık krizleri, banka iflaslarına, işletme iflaslarına, işsizliğe, kamu finansmanı artışına, ekonominin yavaşlamasına, politik istikrarsızlığa ve hatta bazı durumlarda sosyal patlamalara neden olabilmiştir. İşte bu nedenle bankacılık krizlerinin nedenlerini araştıran ve bunların oluşmasını engellemek için çözüm önerileri sunan çalışmalar, ekonomistler arasında çok popüler bir araştırma konusu olarak yerini korumaya devam etmektedir.

Yaşanan bankacılık krizlerinin mazisi çok gerilere dayanmakla birlikte, krizlerin yoğun olarak görülmesi 1980'li yılların sonrasına rastlamaktadır. Aynı yıllarda Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) gibi dünyanın önde gelen uluslararası ekonomi kuruluşları, özellikle ekonomileri kapalı olan kalkınma sürecindeki ülkelere, ekonomilerinde serbestleşmeye (liberilizasyon) gitmeleri önerisi yapmaktaydılar. Daha sonraları bu ülkeler isteyerek ya da istemeyerek, ekonomide özellikle de mali sistemlerinde serbestleşme politikalarını uyguladılar.

Daha sonraki yıllarda bu ülkelerin hemen hepsinde görülen, genelde finans krizleri, özelde ise bankacılık krizleri gerçekleştirilen serbestleşme politikalarının sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Ancak İsveç ve Japonya gibi kalkınmış ekonomilerde de bankacılık krizlerinin yaşanması, krizin nedeninin yalnızca mali serbestleşme olamayacağını, bunun birçok nedeni olabileceğini göstermiştir.

Bu çalışmanın amacı KKTC bankacılık sisteminde yaşanan son bankacılık krizinin nedenlerini ortaya koyabilmektir. Çalışmada, yapılan literatür araştırması sonucunda ortaya çıkan kriz nedenlerinin KKTC bankacılık sisteminde ne derece etken olduğu konusu betimsel bir çerçevede ele alınmıştır.

Bankacılık krizlerinin birçoğuna neden olan makroekonomik değişkenler KKTC ekonomisi için kontrol edilemeyen dışsal değişkenler olduğundan, çalışmada bu değişkenlere yer verilmemiş; daha çok mikro faktörler üzerinde durulmuştur.[1]

Çalışmanın ilk bölümü, yaşanan bankacılık krizlerinin nedenlerini ortaya koyan bir literatür araştırmasını içermektedir. İkinci kısımda ise, yukarıda belirtilen ve KKTC bankacılık sisteminde kriz yaşanmasına neden olan faktörler betimsel olarak açıklanmaya çalışılacaktır. Üçüncü ve son bölüm, çalışmanın sonuç kısmını içerecektir.

* Yrd. Doç. Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, Gazimağusa-KKTC

Scanned by CamScanner

2. Bankacılık Krizleri

Bankacılık sistemi ekonomide çok önemli bir rol olan, reel ekonomi ile finansal sistem arasındaki aracılık görevini üstlenmiştir. Buna bağlı olarak bankacılık sisteminin herhangi bir nedenden dolayı yukarıda tanımlanan görevini yerine getirememesi durumunda reel ekonomi olumsuz etkilenmektedir. Bankacılık sisteminin söz konusu görevini yerine getirememesinde en etkili olan durum ise, sistemde yaşanan *sistemik krizler* sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak bu görüşleri ortaya koyarken bu ilişkinin bir yönlü olmadığını, aslında çift yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymak gerekmektedir. Daha açık bir şekilde belirtecek olursak, bankacılık sistemindeki gelişmeler reel ekonomiyi etkilerken, reel ekonomideki gelişmeler de ona kaynak yaratan ve ondaki olumlu gelişmeler sonucu kaynak bulan bankacılık sistemini etkileyebilmektedir (Bernanke, 1983). İşte bu nedenle yaşanan bankacılık krizlerinin oluşma nedenlerinin araştırılması ekonomistler arasında yoğun bir ilgi görmektedir. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu ekonometrik modeller içeren ampirik çalışmalardan oluşurken (Demirgüç-Kunt ve Detragiache, 1998a, b; Gonzales-Hermosillo, Pazarbaşıoğlu ve Billings, 1997; Hardy ve Pazarbaşıoğlu, 1999; Barth, Caprio ve Levine, 1999; Sundararjan ve Balino, 1991); bir kısım da betimsel nitelik taşıyan çalışmalardan oluşmaktadır (Caprio, 1998; Huang ve Vajid, 2002; Erdönmez ve Tülay 2001).

2.1 Bankacılık krizleri ve makroekonomik koşullar

Bernanke (1983), makalesinde, finansal krizlerin, daha açık şekliyle banka iflaslarının, makroekonomideki olumsuz gelişmelerle örtüştüğünü söylemektedir. Gary Gorton (1988), yaptığı çalışmada, A.B.D'deki ekonomik daralmaların banka paniklerine neden olurken, banka paniklerinin resesyonlara neden olmadığı sonucuna ulaştığını söylemektedir. Friedman ve Schwartz (1963), çalışmalarında finansal kriz ve üretim arasındaki ilişkinin öncelikle para arzına dayalı bir ilişki olduğunu ortaya koyarken, bankacılık krizinin yaşanmasına neden olarak zayıf kredileri ve likit yaratma amacı ile banka aktif satışlarının artması sonucu, aktif değerlerinin aşırı bir biçimde düşmesini göstermektedirler. Balderston (1991) Alman bankacılık sistemi ile ilgili yapmış olduğu çalışmada, iki savaş arasında yaşanan krizlerin, iki temel nedeninin savaşlarla birlikte yükselen enflasyon ve piyasa yapısındaki temel dengesizliklerin olduğunu belirtmektedir. Dengesizlikten kastedilen, büyük bankaların küçük ve özel bölgesel bankaları yutması ile düzenlemeler sonucu oluşan tasarruf bankaları ile kamu bankalarının neden olduğu yüksek rekabettir. Yüksek enflasyondan dolayı sermayenin korunamaması bankaları birleşmeye zorlarken, bankacılık sektöründeki büyüme ve yoğunluk hızla devam etmekteydi. Bu hızlı artışa neden, birçok özel teşebbüsün sermaye piyasasındaki patlamadan faydalanması yönünde kurulan bankalarla, endüstri ve ticari amaçlı işlerin yürütülmesinde kullanılmak amacı ile kurulan ticari bankalardı.

Caprio ve Klingebiel (1996) de, yapılan araştırmalar sonucunda reel kredilerdeki büyüme oranının, reel G.S.Y.M.H büyüme oranına olan oranı, faizlerdeki, enflasyondaki ve ödemeler dengesindeki değişiklikler gibi makroekonomik faktörlerin bankacılık krizlerini açıklamada çok tatminkar olmadığını, bundan dolayı da birçok ekonomistin başka faktörler ortaya

Scanned by CamScanner

koyduklarını belirtmektedirler. Bu faktörlerden bazıları eksik bilgi, güçsüz bankalar, genel belirsizlikler, asimetrik bilgi ve spekülatif konuşmalardır. Bunlara ilaveten, bankaya özgü bazı faktörler de vardır. Bunlar aktif-pasif dengsizlikleri, yetersiz çeşitlendirme ve yolsuzluk içeren krediler gibi faktörlerdir (Caprio ve Klingebiel, 1996).

Mishkin (1996), finansal krize asimetrik bilgi boyutundan yaklaşarak, finansal krizi, 'finansal piyasalardaki yanlış seçim ve moral zararların daha da kötüleşmesi sonucu, finansal piyasanın fonları etkin bir biçimde kullanılabilecekleri üretken yatırımlara aktaramamasına neden olan ve doğrusal olmayan piyasa bozuklukları' şeklinde tanımlamıştır. Bu durumda finansal kriz, piyasanın etkinliğini azalttığından ekonomik aktiviteleri de azaltacaktır. Bankacılık ve finansal krizlerin ekonomik aktiviteyi nasıl azalttığını anlamak için öncelikle hangi faktörlerin finansal krize neden olabileceğini anlamamız gerekmektedir. Mishkin (1996), finansal krize neden olan dört faktör olarak, faiz oranlarının artmasını, belirsizliğin artmasını, varlık piyasasının bilançoya etkilerini ve banka paniklerini sıralamıştır. Yine Mishkin'e (1996) göre, Amerikan finansal kriz tarihinden çıkarılan sonuçların, bilgi ve zamanlama şekli ile asimetrik bilgi yaklaşımının finansal krizlerle ilgili açıklamalarına uyduğu görülmektedir. Birçok finansal kriz banka paniği ile değil, faiz oranlarındaki artış, sermaye piyasalarındaki çöküş ve faiz farklarının artması ile başlamıştır. Bu problemler sonucunda oluşan ters seçim ve moral zararların neden olduğu yatırım ve ekonomik aktivitenin azalması, banka paniklerinin yaşanmasına neden olmuştur.

Keynes'ci yatırım anlatımında, finansal sistem için kilit faktör, 'güven durumu'dur. Minsky (1975), Keynes'in bu durumun iki temel belirleyicisini ayırmada çok dikkatli davrandığını söylemektedir. Temel belirleyicilerden birincisi, borçluların yatırım projelerinden elde edecekleri getiriye olan inançları tarafından temsil edilirken, ikincisi ise, 'kredi durumu'dur. Kredi durumu, alacaklıların borçlulara olan güveni veya inancı olarak tanımlanabilir. Keynes'e göre hem borçluların hem de alacaklıların güveninin kaybolması sistemin çökmesi için yeterlidir. Bankacılıkta doğru bilgi ve güvenin ne derecede önemli olduğu Caprio (1996) tarafından da ifade edilmektedir. Caprio, bankaların devletle ilgili olan yatırımlarının pek riskli olmadığını, özel sektöre verilen kredilerin ise risk oranlarının arttığını söylemekte, bunun da borçlu hakkında bilgi sahibi olamamaktan kaynaklandığını ifade etmektedir.

Demirgüç-Kunt ve Detragiache (1998a), 53 kalkınmış ve kalkınmakta olan ülke ekonomisinin 1980-95 dönemini kapsayan çalışmalarında, finansal serbestleşmenin bankacılık sistemi üzerindeki etkisini araştırdılar. Bu çalışma sonuçlarına göre finansal serbestleşmenin bankacılık krizlerine olumsuz etkisi, güçlü kurumların, etkili yasal uygulamaların, etkin bürokrasinin ve rüşvetin olmadığı bir ekonomide ortadan kaldırılabilmektedir. Ancak yukarıdaki koşulları sağlayamayan ekonomilerde finansal serbestleşmenin bankacılık krizlerindeki etkisi olumsuz olabilecektir. Bu çalışmanın vardığı bir diğer önemli sonuç da, yaşanan bankacılık krizlerinin yalnızca makroekonomik koşullara bağlanmaması yönündedir. Finansal serbestleşme sonucu ortaya çıkan kredi portföyü ve riskli işlemleri de banka iflaslarına neden olabilmektedir (Fischer ve Smaou, 1997).

Scanned by CamScanner

Luna-Martinez (2000), Meksika ve Kore Cumhuriyeti'ndeki bankacılık krizlerini konu alan çalışmasında kredi tahsisinin bankacılık krizinin nedenleri arasında olduğunu söylemektedir. Demirgüç-Kunt ve Detragiache (1998b), GSYİH'daki düşük büyümenin, yüksek reel faiz oranlarının ve yüksek enflasyonun sistemik riskin oluşma olasılığını önemli derecede artırmakta olduğunu ifade etmektedirler. Yine aynı çalışmada dış ticaret haddindeki şoklar ve hızlı kredi büyümelerinin bankacılık krizlerini etkiledikleri yönünde zayıf bulgular elde ettiler. Hardy ve Pazarbaşıoğlu (1999), yukarıdaki çalışmanın tamamlayıcısı olarak gördükleri çalışmalarında, büyümedeki azalmanın, sermaye girişi ile fonlanan kredilerin yarattığı yüksek yatırımların ve reel döviz kurlarındaki hareketlerin, bankacılık krizlerinin yaşanmasında önemli faktörler olduğunu ortaya koymaktadırlar.

2.2 Bankacılık krizleri ve mikroekonomik koşullar

Bankacılık krizlerinin yaşanmasına neden olan makroekonomik değişkenler yanında, bankaların kendi yapıları ve faaliyette bulundukları sisteme özgü mikroekonomik değişkenler de mevcuttur. Bankacılık sisteminin makroekonomik değişkenler tarafından yaratılan olumsuz koşullara karşı dayanıklı olabilmesinin, sistemdeki mikroekonomik koşullar tarafından sağlanması gerektiği düşüncesindeyiz. Mikroekonomik koşulların doğru tanımlanarak uygulanması bankacılık sisteminin güçlenmesini sağlayıp, krizlere karşı sistemin kırılganlığını azaltacaktır. Sistemin kendine özgü koşulları: yetersiz yönetim, devlet müdahalesi, politik çıkar içeren krediler (Caprio ve Klingebiel, 1997); banka hücumları, büyük çaplı banka kurtarma operasyonları ya da kamulaştırma (Demirgüç-Kunt ve Detragiache, 1998b); önemli miktarda tahsili gecikmiş krediler (Caprio ve Klingebiel, 1997); yetersiz yasal çerçeve, gevşek yasa ve denetim, sistem hakkında yetersiz bilgi, kredilerdeki devlet müdahalesi ve piyasa disiplininin olmaması (Luna-Martinez, 2000) şeklinde açıklanmaktadır. Bankacılık sisteminde varolan yasal düzenleme, denetim ve gözetim sistemlerinin zayıf olması (Erdönmez ve Tülay, 2001) ve denetçilerin zayıf otoriteye sahip olmaları (Rennhack, 2000), bankacılık krizlerine neden olan önemli koşullardır. Mevduat sigortası yokluğunda daha çabuk oluşup yayılan banka hücumları ve bulaşıcılık etkisi de krizlerin oluşmasında önemli rol oynamaktadır (Sundararajan ve Balino, 1991). Bankacılık sisteminde varolan yoğunluk, homojenlik ve bilgi yapısı da Philip Bartholomew ve Gary Whalen'a (1995) göre, banka iflaslarında sistemi karışıklığa sürükleyebilecek ortak özelliklerdir.

3. KKTC' de Yaşanan Bankacılık Krizleri ve Nedenleri

1980'li yıllarda belirgin bir şekilde oluşmaya başlayan ekonomi ile ilgili serbestleşme politikaları KKTC hükümetlerinin izlemekte olduğu ekonomi politikalarını da etkilemiştir. Bu çerçevede daha liberal ekonomi politikaları izleyen hükümetler mali sistemde daha çok sayıda aracı kurumun oluşup faaliyet göstermesine müsade etti. İzlenen politikalar, özellikle bankacılık sisteminde oldukça etkili oldu. 1980'li yıllarda 12 dolaylarında olan banka sayısı 1990'lı

Scanned by CamScanner

yıllara gelindiğinde aşırı derecede artmış bankacılık krizinin yaşandığı yıl olan 1999 yılında ise tam üç kat artarak 36'ya ulaşmıştır. Artan banka sayısı yanında birçok orta ve büyük ölçekli kooperatife bankacılık hizmetleri vermelerine müsade edilmesi ve birçok kredi şirketinin de finans piyasasına girmesi ile birlikte bankacılık piyasasındaki rekabette bir artış olmuştur.

Ancak mali sistemdeki kurumların sayıca değişim hızını yakalayamayan yasal düzenleme ile denetim ve gözetimden sorumlu devlet organları, mali sistemde, özellikle bankacılık sisteminde gerekli ve yeterli yasal düzenlemeyi yapamamışlardır. Kendi başına terkedilen bankacılık sistemindeki bankaların, özellikle kurumsal olarak holding bankası olma niteliği taşıyan bankaların kırılganlıkları artmış ve 1999 yılındaki Türkiye kaynaklı krizde hemen kırılmışlardır.

Bilindiği gibi Türkiye'de Yurtbank'a fon tarafından el konulması ile bu bankanın KKTC şubesine mevduat sahipleri tarafından, mevduatlarını çekmek amacı ile bir banka hücumu başlatılmıştı. Oluşan hücum, bulaşıcılık etkisi ile çabucak yayılarak diğer bankalara da bulaşmış, bilançoları zaten kötü durumda olan holding bankalarından Kıbrıs Hürbank, Kıbrıs Finansbank, Everestbank ve Kıbrıs Kredi Bankası daha sonraları Kıbrıs Endüstri Bankası ve PEYAK ödeme güçlüğüne düşerek mudilerin bu hücumuna karşı koyamamışlardır.

KKTC'de yaşanan ve topluma maliyeti $200,000,000 olan bu bankacılık krizinin nedenleri çalışmanın ileri bölümlerde ele alınarak betimsel bir şekilde incelenmeye çalışılacaktır.

3.1 Yasal düzenlemeler

Gelişmekte olan ülkelerdeki bankacılık krizlerinin hemen hepsinde finansal serbestleşmenin faydalarının görülmesi ve daha sağlam ve rekabetçi ortama dayanıklı kurumların yaratılması için gerekli olan yasal düzenlemeler, zamanında, etkin ve etkili bir şekilde yapılamamıştır.

KKTC'de hükümetler mali liberalleşmenin başlangıç yıllarında ekonomi ve mali sistemi liberalleştirirken, bankacılık sistemi ve bu sistemde faaliyet gösteren kurumları daha sağlam bir yapıya getirtecek yasal düzenlemeleri gerçekleştirememiştir.

Batan bankaların bilançoları incelendiğinde ortaya çıkan tablodan bu bankaların sermaye rasyoları, batık kredileri ve kötü yönetimlerinin batma nedenleri olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuda özellikle sermaye ve verilen kredilerle ilgili rasyolar çok önemli rol oynamışlardır. Özellikle sermaye yeterliliği büyümeyi kontrol edebilmesi bakımından bankaların yüksek risk alarak büyümelerini engelleyebilmektedir. Ancak, KKTC'nin kriz dönemindeki bankalar yasasına bakıldığı zaman bu rasyolarla ilgili bilgilerin eksikliği görülebilmektedir.

Mevduat munzam karşılıkları ile ilgili olan yasa da, kanımızca, krizde etkili olmuştur. Bankalarca bulundurulması gereken munzam karşılık oranının yüksek oluşu, bankaların kayıt dışı mevduat almalarını teşvik etmiştir. Kabul edilen kayıt dışı mevduatlar ise bankalar tarafından herhangi bir denetime tabi olmadan kolayca ve varolan kredilerle ilgili yasaları gözardı ederek kredi olarak kullandırılmıştır. Bu şekildeki krediler, özellikle holding bankası sahipleri

Scanned by CamScanner

tarafından kendi işletmelerine aktarılmıştır. İflas sonrası incelemelerde bu kredilerin büyük çoğunluğunun verimsiz yatırımlarda kullanıldığı ve geri dönüşlerinin mümkün olamayacağı görülmüştür.

3.2 Denetim ve gözetim

Denetim ve gözetim, bankacılık sisteminde hizmet veren bankaların finansal durumlarının değerlendirilmesi ve gerekli önlemlerin bankaların ödeme güçlüğüne düşmeden önce alınması için oldukça önemli olan yasa gereçleridir. Ancak yeterli sayıda denetim ve gözetim yapabilecek elemanın olmaması ve elemanların yaptırım gücünden de yoksun olmaları bankacılık sistemindeki denetim ve gözetim fonksiyonunun zayıflamasına neden olmaktadır. Bu ise bankaların daha esnek bir politika izleyerek yasaları uygulamamalarına ve yüksek risk almalarına olanak sağlamaktadır.

KKTC bankacılık sisteminde bankaların denetimi ve gözetimi, merkez bankası, maliye bakanlığı, dış denetçiler ve iç denetçiler tarafından yapılmakla birlikte bu kurumların kullandıkları standart bir format bulunmamakta idi. Denetim ve gözetimi yapan ilgililerin yeterli otoriteye sahip olmamaları, doğru ve eksiksiz bilgilere ulaşmalarını engelleyip kötü niyetli banka yönetimlerinin bilgi saklamalarını teşvik etmiştir. Bunun sonucunda gözetim fonksiyonu tam olarak yerine getirilememiştir. Gözetimin tam olarak yapılamaması ise denetim fonksiyonunun da tam olarak yapılamamasına neden olmuştur.

Dış denetçilerin yetki donanımındaki eksiklik ve iç denetçilerin banka lehine davranmaları, bankacılık sistemindeki denetim ve gözetim fonksiyonunun yerine getirilememesine olanak sağlamıştır.

3.3 Holding bankaları

Holding bankaları kurumsal yapı olarak diğer ticari bankalardan farklılık göstermektedir. Bu yapıda olan bankaların holding çatısı altında bankacılık dışı faaliyet gösteren iştiraklerinin olması, bu bankaların diğer bankalara göre kredi risklerinin artmasına neden olabilmektedir.

KKTC bankacılık sistemindeki yapısal gelişmeler incelendiği zaman, 1980'li yıllardan sonra faaliyete geçen bankaların büyük çoğunluğunu holding bankalarının oluşturduğu kolayca görülebilir. Holding bankalarındaki sayıca gerçekleşen artışın nedenlerinden biri banka lisansı verilirken gereken koşulların eksik ya da esnek olması ile birlikte, lisans bedelinin de düşük olması idi. Kanımızca yukarıdaki nedenden daha önemli nedenlerden bazıları da kredi ve mevduat faizleri arasındaki önemli faiz marjı ve banka kurmak için gerekli olan sermaye miktarı ile ilgilidir.

Bankacılık faaliyetlerinde bulunmak için gerekli olan sermaye miktarının düşük olması banka kurma maliyetlerini azaltarak bankacılık dışında faaliyet gösteren işadamlarının banka kurmasını teşvik etmiştir. Diğer yandan kredi ve mevduat faizleri arasındaki yüksek faiz marjı, işadamlarının yüksek kredi faizi ile borç almak yerine banka açarak kaynak toplamak ve bu kaynakları kendi şirketlerinde düşük maliyetle kullanmalarını teşvik eden bir öğe olmuştur. Bu şekilde düşük maliyetle kredi sağlayan holding bankaları kredilerini etkin

Scanned by CamScanner

olmayan, verimsiz ve kârsız yatırımlarda kullanarak banka gelirini ve sermayesini olumsuz bir şekilde etkilemişlerdir.

Holding bankalarının ödeme güçlüğüne düşüp iflas etmelerindeki bir başka önemli neden de likidite pozisyonları ile ilgiliydi. Düşük maliyetle kaynak kullanma cazibesine kapılan holding bankaları, nakit para veya gerektiğinde hemen nakte dönüşecek likit varlıkları kasalarında gerektiği miktarda bulundurmamışlardır. Likiditeleri çok zayıf olan bu bankalar, hücum başladığında karşı koyamamış ve sistemdeki bulaşıcılık etkisinin de artmasına neden olarak krizin sistemik krize dönüşmesine neden olmuşlardır.

3.4 Politik müdahaleler

Bankacılık sistemine yapılabilecek en büyük kötülüklerden biri, hatta en kötüsü, sistemdeki yasa yapıcı, denetim ve gözetim rolünü üstlenen kurumların dolaylı ya da dolaysız bir şekilde hükümete, diğer bir deyişle politik iradeye bağlı olmasıdır.

KKTC bankacılık sistemi bu çerçevede değerlendirildiği zaman, kriz öncesi bankacılık sisteminin bakanlar kurulu ile maliye bakanlığının etki alanında olduğunu söyleyebiliriz. Politik kurumların bankacılık sistemi ve toplum çıkarlarını gözardı ederek, politik çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri sistemi olumsuz etkilemiştir. Politik çıkarlar yanında söz konusu kurumlardaki yetkililerin, bankacılık konularında yetersiz bilgiye sahip olmaları da ayrı bir olumsuzluk olmuştur.

Özellikle munzam karşılıkların hükümetler tarafından bankacılık sistemi ihtiyaçları dışında başka ihtiyaçlar için kullanılması, kriz sırasında merkez bankasının kaynak sıkıntısı çekmesine neden olmuştur Kanımızca, bu konu krizin büyümesine neden olan bir faktördür.

3.5 Son başvurulacak merci: Merkez Bankası

KKTC'de merkez bankası ve para basma konuları şimdiye değin birçok defalar farklı oturumlarda ele alınmış bir konudur. Ancak, bu çalışmada merkez bankasının kendi parasını basması veya basmaması konularına girmeden, merkez bankalarının krizlerdeki son başvurulacak merci rolünü ve KKTC' deki durumu incelemeye çalışacağız.

Bilindiği üzere merkez bankaları bazı durumlarda para basma özelliklerini kullanarak 'batmak için çok büyük' doktrini çerçevesinde, batmak üzere olan bankalara kaynak aktarmakta ve bu bankaların batarak, sistemik bir kriz yaratmalarını engellemektedir. Ancak, KKTC Merkez Bankası'nın para basma yetkisinin yokluğu yanında, yeterli fonunun olmaması, sistemde son başvurulacak merci görevini yerine getirmesini olanaksız kılmaktadır. Bu ise merkez bankasının krize erken müdahale ederek sistemik bir kriz oluşmasını engelleme çabasını olumsuz etkilemektedir.

Scanned by CamScanner

4. Sonuç

KKTC finans piyasasının tamamına yakın bir kısmını oluşturan bankacılık piyasası, 1980'li yılların serbestleşme politikalarından etkilenerek sayı bazında oldukça önemli sayılabilecek bir gelişme göstermiştir. Ne var ki, aynı gelişme, sistemin güvenli ve sağlam olması, diğer bir deyişle kırılgan olmaması için gerekli yasal düzenlemelerin yasa yapıcılar tarafından sisteme kazandırılması konusunda gösterilememiştir. Yasal eksiklikler ve oluşan kötü banka yönetimleri, KKTC bankacılık sisteminin oldukça kırılgan bir yapıya ulaşmasına katkı koymuştur. Sonuç olarak, KKTC bankacılık piyasasındaki kırılgan yapının ve yaşanan krizin nedenlerinin; yasal düzenlemeler, denetim ve gözetim, holding bankacılığı, politik müdahaleler ve son başvurulacak merci olarak merkez bankasının yokluğu olduğu söylenebilir.

Not

[1] Ancak makroekonomik değişkenlere yer vermememiz, bu değişkenlerin krizde etkili olmadıkları şeklinde yorumlanmamalıdır.

Kaynakça

Balderston, T. (1991). "German Banking between the Wars: The Crisis of the Credit Banks." *Business History Review* 65, ss. 554-563.

Barth, R. J., Caprio, G. ve Levine, R. (1999). "Financial Regulation and Performance: Cross Country Evidence." Policy Research Working Paper 2037, The World Bank.

Bartholomew, P. ve Whalen, G. (1995). "Fundamentals of Systemic Risk" *Research in Financial Services: Private and Public Policy 7*, der. George Kaufman ve Philip Bartholomew, ss.3-17.

Bemanke, Ben S. (1983). "Nonmonetary Effects of the Finacial Crises in the Propagation of the Great Depression." *American Economic Review* 73, ss.257-276.

Caprio, G. (1996). "Banking on Financial Reform? A Cage of Sensitive Dependence on Initial Conditions", der. Gerard Caprio Jr, Izak Atiyas ve James A. Hanson, *Financial Reform: Theory And Experience*, Cambridge University Press.

Caprio, G. (1998). "Banking on Crises: Expensive Lessons from Recent Financial Crises." Policy Research Working Paper 1979, The World Bank.

Caprio, G. ve Klingebiel, D. (1997). "Bank Insolvency: Bad Luck, Bad Policy, or Bad Banking", der. Michael Bruno ve Boris Pleskovic, *Annual World Bank Conference on Development Economics 1996*, The World Bank, ss.87-94.

Demirgüç-Kunt, A. ve Detragiache, E. (1998a). "Financial Liberalization and Financial Fragility ." Policy Research Working Paper 1917, The World Bank.

Demirgüç-Kunt, A. ve Detragiache, E. (1998b). "The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries." IMF Staff Papers 45, ss. 81-109.

Scanned by CamScanner

Erdönmez, A. P. ve Tülay, B. (2001). "İsveç Bankacılık Krizi ve Bankacılık Sisteminin Yeniden Yapılandırılması." Bankacılık Araştırma Grubu, Türkiye Bankalar Birliği.

Fischer, P. K. ve Smaoui, H. (1997). "From Financial Liberalization to Banking Failure: Starting on the Wrong Foot?" Working Paper 97-03, CREFA.

Friedman, M. ve Schwartz J. A. (1963). *A Monetary History of the United States: 1867-1960*. Princeton University Press.

Gonzales-Hermosillo, B., Pazarbaşıoğlu, C. ve Billings, R. (1997). "Determinants of Banking System Fragility: A Cage Study of Mexico." IMF Staff Papers 44, ss. 295- 314.

Gorton, G. (1988). "Banking Panics and Business Cycles." Oxford Economic Papers 40, ss. 751-781.

Hardy, D. ve Pazarbaşıoğlu, C. (1999). "Determinants and Leading Indicators of Banking Crises: Further Evidence." IMF Staff Papers 46, ss. 247-258.

Huang, H. ve Wajid, S. K. (2002). "Financial Stability in the World of Global Finance." *Finance & Development*, March, ss. 13-16.

Luna-Martinez J. D. (2000). "Management and Resolution of Banking Crises: Lessons from the Republic of Korea and Mexico." World Bank Discussion Paper 413, The World Bank.

Minsky, H. (1975). *John Maynard Keynes*. New York: Colombia University Press.

Mishkin, S. F. (1997). "Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective." der. Michael Bruno ve Boris Pleskovic, *Annual World Bank Conference on Development Economics 1996*, The World Bank, s. 39-55.

Rennhack, R. (2000). "Banking Supervision." *Finance & Development*, March, ss.27-29.

Sundararajan, V. ve Balino T. (1991). "Issues in Recent Banking Crises in Developing Countries." *Banking Crises: Cases and Issues*. Washington: International Monetary Fund, ss.1-57.

Scanned by CamScanner

KKTC'de Vergi Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi

Okan ŞAFAKLI*
Hüseyin ÖZDEŞER**

1. Giriş

Dünyanın en büyük ekonomik birliği halini alan Avrupa Birliği felsefesine göre; vergi politikası ulusal egemenliğin temeli olup, geliri olmayan hükümetlerin politika gütmesi mümkün görülmemektedir (European Commission, 2000:3). Buna ilaveten, vergilendirmenin tasarruf , tüketim ve işletmelere olan etkisiyle ekonomiyi düzenleyen bir araç olduğu gerçeği vurgulanmaktadır.

Bir ülke ekonomisini düzenlemede son derece önemli olan vergi politikaları "Maliye Politikası" kapsamında değerlendirilmektedir. Şöyleki; maliye politikası özetle vergilerden oluşan devlet gelirlerinin toplanması ve harcamaların etkin bir şekilde yerine getirilmesini içermektedir (Akdoğan 1999: 464-465) .Bu çerçevede, maliye politikasının temel amaçları, ekonomide istikrarı sağlamak, deflasyonist ve enflasyonist eğilimlere karşı koymak, tam çalışmanın korunmasını sağlamak, iktisad kalkınmayı gerçekleştirmek, servet dağılımı ve yaşama düzeylerini iyileştirmek olarak ifade edilmektedir (Türk, 1999: 17-19; Musgrave-Musgrave, 1989: 7-14). Maliye politikasının bu temel amaçları doğrultusunda belirlenmesi gereken vergi politikalarının, kamu gelirlerinin toplanması ve kamu giderlerinin kontrolu ve etkinliğini gerçekleştirmeyi hedeflemesi gerekmektedir.

"KKTC'de Vergi Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi" konulu bu çalışmada, kamu gelirlerinin toplanması ve harcanmasındaki etkinlik analiz edilecektir.Çalışmada ilk olarak ülkenin mali yapısı ve mevcut vergi sistemi açıklanacaktır.Çalışmanın sonraki kısımlarında Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri ile KKTC'deki vergi etkinliği karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Buna ilaveten, ülkedeki kayıt dışı ekonomi ve çağdaş vergi politikaları üzerinde durulacaktır. Çalışmanın sonuç ve öneriler kısmından önce ise KKTC ekonomisiyle vergi politikalarının uyumu irdelenecektir.

2. KKTC'nin Mevcut Mali Yapısı

KKTC 'de devlet bütçesi 1988'e kadar olan dönemde yüksek açıklar vermiştir. 1988'den 1990 yılına kadar geçen dönemde, bir yandan gelirler yükseltilirken bir yandan harcamalar kısılmış, böylece kamu kesimi borçlanma gereği Gayri Safi Milli Hasıla'nın (GSMH) %3'ü civarında kalmıştır. 1990 yılındaki Körfez Krizi ve 1991 yılındaki olumsuz ekonomik gelişmeler ve ekonomideki durgunluk, kamu gelirlerini azaltırken sosyal harcamaların artmasına yol açmış ve kamu finansman gereğinin GSMH'ya oranının %8'ine kadar yükselmiştir. 1993 yılıyla

* Yrd. Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, İşletme Bölümü, KKTC
** Yrd. Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, Ekonomi Bölüm Başkanı, KKTC

Scanned by CamScanner

birlikte kamu gelirleri yeniden GSMH'nın %24'lerindeki normal seviyesine dönerken, kamu harcamaları, sosyal transferlerdeki artışa bağlı olarak artmaya devam etmiştir. 1995-1996 döneminde kamunun cari giderlerindeki %100'lere varan artışlar, kamu finansman gereğinin GSMH'ya oranının %10'un üzerine çıkmasına neden olmuştur. Kamu finansman gereğinin neredeyse tamamı Türkiye'nin yardımları ile finanse edilmektedir (TUSİAD, 1998:30).

Devlet Bütçe Dengesini gösteren Tablo 1'deki verilere göre; 1999 yılı itibariyle bütçe giderlerinin ancak %59'luk kısmı yerel gelirlerle karşılanabilmektedir. Giderlerin %26'lık kısmı Türkiye'nin yardımlarıyla karşılanmakta iken, %15 'lik geriye kalan kısım diğer yardımlar ve iç borçlanma yoluyla finanse edilmektedir.

Devlet bütçesine 1998 yılı itibariyle bakıldığında, kamunun ekonomideki ağırlığı nedeniyle, harcamaların %32'sini personel giderlerinin %26'sının ise sosyal transferlerin oluşturduğu görülmektedir. Bütçedeki sosyal yardım transferleri içinde yoksullara yardım, öğrencilere verilen burslar, sağlık yardımları da yer almaktadır. Özellikle 1994 sonrasında emekli maaşları ve sosyal yardımların toplamı personel giderlerine yaklaşmaktadır. Personel giderlerindeki artışı frenlemek amacıyla özellikle 1994 yılı sonrası zaruri durumlar hariç kamuda istihdam yapılmamaya özen gösterilmiş ve kamuda çalışanların çalışan toplam nüfusa oranı, yüzde 21.9'dan yüzde 20.2'e gerilemiştir (DPO, 2001:71).

Tablo 1. Devlet Bütçe Dengesi

(Cari Fiyatlarla Milyar TL)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
1.BÜTÇE YEREL GELİRLERİ	521	876	1689	4748	8463	15528	34385	62798	113210
2.BÜTÇE GİDERLERİ	891	1369	2504	6260	13655	24380	50160	105910	192191
3.DIŞ YARDIM VE BORÇLANMALAR	369	492	814	1511	5192	8852	15775	43112	78981
GSMH	2273	4037	6941	16581	35178	63576	117683	233660	407069

Kaynak: DPÖ(2001), Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, KKTC Başbakanlık, Devlet Planlama Örgütü, İzleme ve Koordinasyon Dairesi, Lefkoşa, sf.40-41.

1998 yılı itibariyle devletten emekli maaşı alanlar 10,393, Sosyal Hizmetler Dairesi'nden yardım alanlar 4,976, kamu sektöründe çalışan personel sayısı ise 13,873 kişi olarak gerçekleşmiştir (DPÖ, 1998:123,130,137). Kamu İktisadi Teşekkülleri ve Belediyeler dikkate alındığında kamu sektöründe çalışan kişi sayısı 17,399'a ulaşmaktadır (DPO, 2001:71). Bu çerçevede, kamu giderlerine etki eden kişi sayısının 32,768 olduğu görülmektedir. Transferler ve personel giderlerinin kamu giderlerindeki payı açısından bu sayı ülkede çalışan toplam nufusun yüzde 37,5'i, toplam nufusun ise yaklaşık yüzde 20'si civarındadır. Siyasi güç açısından son derece önem arzeden bu harcamaların kontrol altına alınması ve/veya düşürülmesi diğer ülkelerde olduğu gibi son derece güçtür.

Scanned by CamScanner

Kamu kesimi genel dengesini gösteren Tablo 2 incelendiğinde ;sadece 1993 ve 1994 yıllarında kamu gelirleri, transferler ve kamu cari giderlerini karşılayarak fazla vermiş, bunun dışındaki yıllarda ise kamu tasarrufu açıkla sunuçlanmıştır.

Tablo2. Kamu Kesimi Genel Dengesi

(Cari Fiyatlarla Milyar TL)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
1.KAMU GELİRLERİ	855	1263	2401	6229	10753	20673	41249	96080	182471
2.TRANSFERLER	303	468	874	2282	5787	9815	19318	41303	72075
3.KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	552	795	1527	3946	4966	10857	21930	54776	110395
4.KAMU CARİ GİDERLERİ	591	909	1523	3944	8078	14228	29112	61016	112440
5.KAMU TASARRUFU	-39	-114	4	1	-3112	-3371	-7181	-6239	-2044
6.KAMU YATIRIMI	93	213	452	813	1275	4160	7410	18332	31361
7.KAMU FİNANSMAN GEREĞİ	133	327	447	811	4388	7531	14592	24572	33405

Kaynak: DPÖ(2001), Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, KKTC Başbakanlık, Devlet Planlama Örgütü, İzleme ve Koordinasyon Dairesi, Lefkoşa, sf.32-33

Kamu gelirlerinin artırılması ve harcalamaların kontrolu açısından genel değerlendirme yapıldığı zaman harcamalardaki artışın durdurulamadığı, gelirlerin ise önemli ölçüde artırılamadığı ortaya çıkmaktadır.

Bütçe gelir ve giderlerinin seyrini gösteren Şekil 1 incelendiğinde mutlak değer olarak giderlerle gelirler arasındaki farkın giderler lehine açıldığı görülmektedir.

Kamu gelirleri ve harcalamalarındaki yüzde değişimi gösteren Tablo 3 ve Şekil 2 incelendiğinde ise, yukarıdaki sonuca varmamız yine mümkündür. Kamu gelirlerindeki değişim yüzdeleri, 1993,1996 ve 1999 yılları haricinde giderlerdeki değişim yüzdelerinin gerisinde kalmış ve istikrarlı bir artış gösterememiştir. Buna ilaveten transfer giderlerindeki yüzde değişim, özellikle 1991,1995 ve 1998 yıllarında diğer kalemlere oranla oldukça yüksek seyretmiştir. 1996 yılında yürürlüğe giren Katma Değer vergisi (KDV) uygulamasına rağmen ilerleyen yıllarda kamu kesimi genel dengesindeki kompozisyon, gelirler lehine değişmemiştir. Yalnızca 1999 yılında kamu gelirlerindeki yüzde değişim diğer kalemlere oranla yüzde 5'i geçmeyen fazlalık göstermiştir.

Scanned by CamScanner

Şekil 1. Devlet Bütçe Dengesi

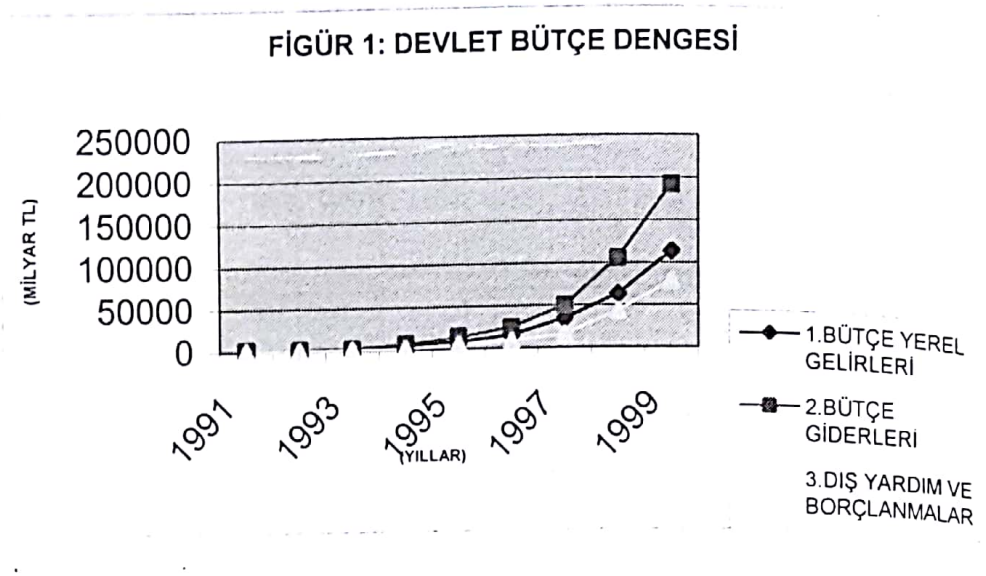

Tablo 3. Kamu Kesimi Genel Dengesi

(BİR ÖNCEKİ YILA GÖRE DEĞİŞİM YÜZDESİ)									
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
1.KAMU GELİRLERİ	49,2	47,7	90,1	159,4	72,6	92,25	99,5	132,9	89,9
2.TRANSFERLER	81,4	54,4	86,7	161	153,5	69,6	96,8	138	74,5
3.KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	36,2	44	92	158,4	25,8	118,6	101,9	149,7	101,5
4.KAMU CARİ GİDERLERİ	68,8	53,8	67,5	158,9	104,8	76,1	104,6	109,5	84,2
5.KAMU TASARRUFU	-171	192,3	-104	-75	-311300	8,32	113	-13,1	-67,2
6.KAMU YATIRIMI	-8,8	129	112,2	79,8	56,8	226,2	78,1	147,3	71
7.KAMU FİNANSMAN GEREĞİ	189,1	145,8	36,6	81,4	441	71,6	93,7	68,3	35,9

Kaynak: DPÖ(2001), Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, KKTC Başbakanlık, Devlet Planlama Örgütü, İzleme ve Koordinasyon Dairesi, Lefkoşa, sf.32-33.

Scanned by CamScanner

Şekil 2. Devlet Bütçe Dengesi Değişim Yüzdesi

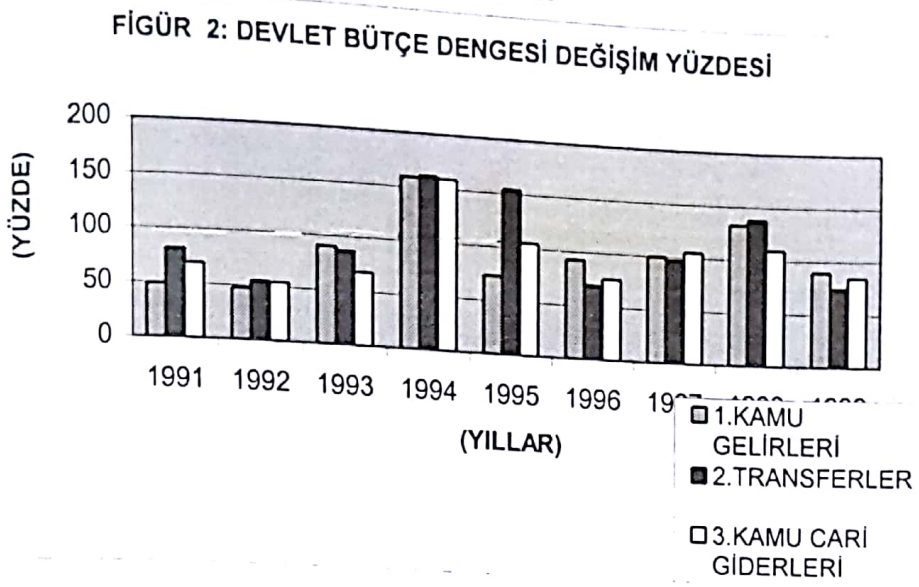

Bütçe açıklarının Gayrı Safi Milli Hasıla (GSMH) veya Gayrı Safi Yurt İçi Hasıla'ya (GSYİH) oranı ekonomi yönetiminin temel göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Özmucur, 1991:53). Şöyle ki, ülkeler açısından Avrupa Birliği Parasal Birliği'ne (EMU) katılmanın temel şartları arasında yıllık bütçe açıklarının ve kamu borçlarının GSYİH'a olan oranlarının sırasıyla yüzde 3'ü, ve yüzde 60'ı geçmemesi bulunmaktadır (Pelkmans, 2001:358; Levich, 2001:42). KKTC'de bütçe açığı ve kamu finansman gereğinin GSYİH'a olan oranını ve seyrini gösteren Tablo 4 ve Şekil 3 incelendiğinde özellikle bütçe açığı/GSYİH oranında olumsuzluk yaşandığı gözlenmektedir. Özellikle, 1997 yılından sonra bu oran yüzde 13'ten yüzde 19'a tırmanmıştır.

Tablo 4. Kamu Finansman Gereği ve Bütçe Açığının GSYİH'a Oranı

(Cari Fiyatlarla Milyar TL)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
BÜTÇE AÇIĞI/GSYİH	0,16	0,12	0,12	0,09	0,15	0,14	0,13	0,18	0,19
KAMU FİNMANSMAN GEREĞİ/GSYİH	0,05	0,08	0,06	0,05	0,12	0,12	0,12	0,1	0,08

Kaynak: DPÖ(2001), Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, KKTC Başbakanlık, Devlet Planlama Örgütü, İzleme ve Koordinasyon Dairesi, Lefkoşa, sf. 6-7,32-33,40-41.

Scanned by CamScanner

Şekil 3. Bütçe Açığı ve Kamu Finansman Gereğininin GSYİH'a Oranı

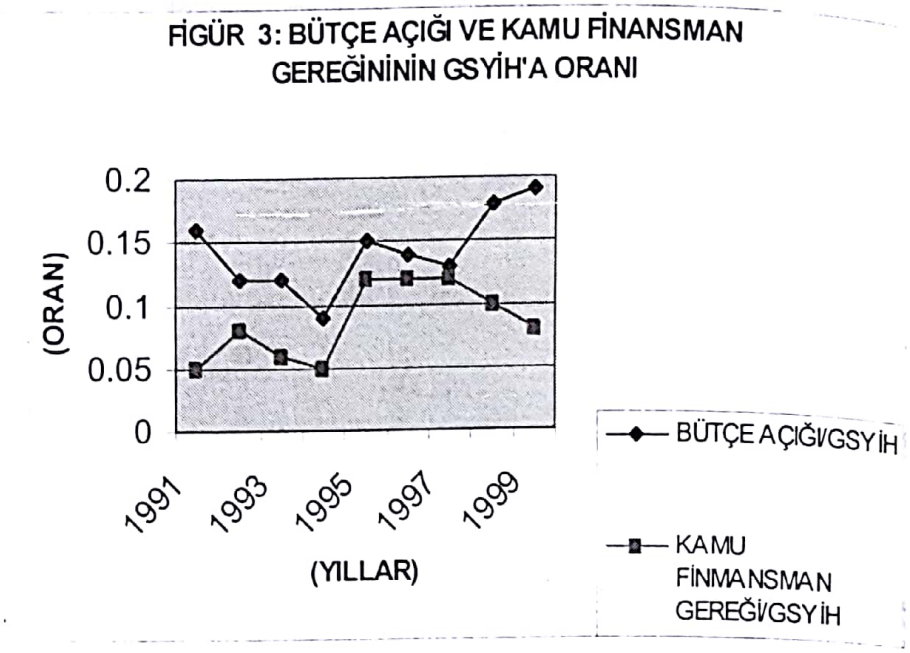

3. KKTC Vergi Sisteminin Temel Sorunları

Bu kısımda öncelikle KKTC'deki mevcut vergi sistemi ve bu sistemin temel sorunları üzerinde durulacaktır.

3.1. KKTC Vergi Sistemi

Vergiler, genel bir deyişle, devletin kamu hizmetlerini karşılamak için fertlerden zora dayanarak aldığı ekonomik değerdir (Erginay, 1994: 18). Günümüzde vergiler iki ana grupta tasnif edilmektedir. Bunlardan ilkini, başta dolaylı ve dolaysız vergiler olmak üzere, şahsi ve gayri şahsi vergiler ve özel ve genel vergiler tasnifi oluşturmaktadır (Mungan, 1999:49). İkinci grup tasnif ise, vergilerin gelir, servet ve harcama gibi konularına göre yapılan tasniftir (Şenyüz, 2001:1). Bu çalışmada, KKTC vergi sistemi dolaysız ve dolaylı vergiler olarak tasnif edilecektir. Dolaysız vergileri başlıca gelir vergisi, kurumlar vergisi, servet vergileri, veraset ve intikal vergileri oluşturmaktadır (Mungan, 1999:51). Gümrüklerden alınan vergiler, belli malların sahipliğinden alınan vergiler, satış vergileri, resim ve harçlar ile katılma payları dolaylı vergiler tasnifine dahil edilmektir (Uluatam, 1997:279).

KKTC'de yürürlükte olan vergi çeşitlerini belirtmeden önce, Kıbrıs'ta vergilerin tarihçesi konusunda bilgi vermek yerinde olacaktır (Gelir ve Vergi Dairesi: 2001:2). Kıbrıs'ta gelir vergisi fonksiyonları 1941 yılında, Veraset Vergisi ise 1942 yılında İngiltere vergi politikasına uygun olarak başlatılmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının yürürlüğe girdiği 1960 yılından 1963 yılına kadar Gelir Vergisi alma yetkisi Türk ve Rum Cemaat Meclislerine verilmiş

Scanned by CamScanner

ancak vergi tarh-tahakkuk ve tahsilat işlemleri Kıbrıs Cumhuriyeti Vergi Dairelerince yürütülmüştür. Bu dönemde üç ayrı vergi yasası yürürlüğe girmiştir:

1) 13/961 sayılı Türk Cemaat Meclisi şahsi vergiler (Gelir Vergisi) Kanunu
2) 18/962 " Rum " " Vergi Kanunu
3) 59/961 " Gelir Vergisi (Yabancı Şahıslar) Kanunu

Her iki toplum fertlerine ayrı olarak uygulanan ve Gelir Vergisi Kanunları tahdinde toplanan vergi gelirleri Cumhuriyet Hükümetinin Gelir Vergi Dairesi tarafından % 5 komisyon karşılığı yürütülmekte ve bakiye vergi tahsilatları ilgili cemaat meclisine devredilmekteydi. Ayrıca tüm Kıbrıs Cumhuriyeti fertlerine uygulanan 67/962 sayılı Veraset Vergisi Kanunu da bu dönemde yürürlüğe konmuştur. Veraset Vergisi ve yabancı uyrukluların Gelir Vergisi tahsilatları Kıbrıs Cumhuriyeti bütçesine intikal etmekteydi.

1963 Kıbrıs hadiseleri nedeniyle Kıbrıs Hükümetinden ayrılan Türk toplumu 1964 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nden ayrı bir Gelir ve Vergi Dairesi kurarak 24/82 sayılı Gelir Vergisi Yasasının yürürlüğe girdiği 28/6/1982 tarihine kadar 13/961 sayılı Türk Cemaat Meclisi Şahsi Vergiler Kanunu tahdinde vergi işlemlerini yürütmüştür.

Türk Toplumu, Kıbrıs Cumhuriyetinden ayrılarak oluşturduğu Kıbrıs Türk Federe Meclisi'nde göreve başlamasıyla vergi politikası yeni bir döneme girmiştir. Kıbrıs Türk Federe Meclisince kabul edilerek yürürlüğe giren vergi yasaları tarih sırasıyla şöyledir:

1) 30/12/1976 tarihinde yürürlüğe giren Kurumlar Vergisi Yasası
2) 20/5/1977 " " " Vergi Usul Yasası
3) 20/10/1977 " " " Kamu Alacaklarınının Tahsili Usulu Hakkında Yasa
4) 28/6/1982 " " " Gelir Vergisi Yasası

Gelir ve Vergi Dairesi'nin uyguladığı ve temel yasalar olarak nitelendirilen yukardaki yasalardan ayrı olarak aşağıdaki yasalar da uygulanmaktadır.

1) 67/62 sayılı Veraset Vergi Yasası
2) 21/74 sayılı Motorlu Araçlar ve Yol Trafik Yasası
3) 19/63 sayılı Pul Yasası (Damga Resmi)
4) 21/92 sayılı Banka ve Sigorta İşlemleri Vergisi Yasası
5) 47/92 sayılı Katma Değer Vergisi Yasası
6) 50/95 sayılı Taşınmaz Mal Vergisi Yasası
7) 66/99 sayılı İşletmelerin Sermaye ve Ekonomik Varlıkların Yeniden Değerlendirilmesi Yasası

3.1.1. KKTC Vergi Çeşitleri

KKTC'de vergi gelirleri 1977 fiyatlarıyla milyon TL olarak incelendiğinde, vergi gelirleri 1980 yılında 338.5, 1990 yılında 1495.4 ve 1999 yılında 1874.2 olarak gerçekleşmiştir. Bu ise vergi gelirlerinde 1980 yılından 1990 yılına kadar % 341.7, 1990 yılından 1999 yılına kadar % 25.3 artış olduğunu göstermektedir (DPÖ, 2001:42,43). Ayrıca, vergi gelirlerinin GSMH'a oranı 1980, 1990 ve 1999 yılları için sırasıyla % 8, %21.4 ve % 20.6 olarak gerçekleşmiştir (DPÖ, 2001:44,45). KKTC için vergi etkinliğini gösteren bu oranın diğer ülkelerle

Scanned by CamScanner

karşılaştırılması Kısım 4'de yer almaktadır. KKTC'deki vergi gelirleri aşağıda belirtildiği gibi dolaysız ve dolaylı olarak ikiye ayrılarak kısaca açıklanmaktadır.

3.1.1.1. Dolaysız Vergiler

KKTC'de, bütçe yerel gelirlerinin önemli bir bölümünü oluşturan gelir vergisi ağırlıklı dolaysız vergiler, 1970'li yıllarda GSMH'nin %3'ler düzeyinden son on yılda %9-10'lar seviyesine, 1997 yılında GSMH'nın %12'si düzeyine kadar ulaşmış, 1999 yılında da GSMH'nın %11.9'u olarak gerçekleşmiştir.

a) Gelir Vergisi

KKTC sınırları içinde yerleşmiş gerçek kişilerin, her bir takvim yılında ülke sınırları içinde ve dışında her türlü kaynaktan elde ettikleri kazanç ve iratları, 24/82 sayılı Gelir Vergisi Yasası uyarınca vergilendirilmektedir.

b) Kurumlar Vergisi

KKTC'de kurumlar vergisi, tescilli sermaye şirketleri, iktisadi kamu kuruluşları, vakıflara ait iktisadi işletmeler ve kooperatif şirketleri ile yabancı kurumların, 41/1976 sayılı Kurumlar Vergisi Yasasına göre, saptanan gelirlerinin üzerinden %25 oranında hesaplanmaktadır.

c) Veraset Vergisi

Veraset Vergisi Yasası, 67/62 sayı ile 1962 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu yasa İngiliz Veraset Vergisi sistemine dayanmaktadır. Veraset vergisi matrahı tüm mirasın net değeri üzerinden hesaplanmaktadır. Mirasçılara intikal vergisi uygulanması söz konusu değildir.

d) Motorlu Araçlar ve Sürüş Ehliyetleri

Bütçede, motorlu araçlar ve sürüş ehliyetleri başlığı altındaki gelirler, 21/74 sayılı Motorlu Araçlar ve Yol Trafik Yasası Madde 4A altında yapılan tüzük ile, yasanın verdiği yetki çerçevesinde her yıl yeniden düzenlenen şekli ile tahsil edilmektedir.

e) Taşınmaz Mal Vergisi

Yasa 28 Ağustos 1995 tarihinde yayımlanmış ve 29 Aralık 1995 tarih ve A-1670-95 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Yasa çerçevesinde, taşınmaz mal vergisi gelirleri belediye sınırları dahilinde belediyelerce, belediye sınırları dışında ise Gelir ve Vergi Dairesi tarafından tarh, tahakkuk ve tahsil edilmektedir.

f) Resim ve Ruhsatlar

KKTC devlet bütçe gelirleri içerisinde, dolaysız vergiler hesabına dahil edilen, resim ve rusatların mal ve hizmetlerden alınan vergilere dahil edilerek, dolaylı vergiler hesabında gösterilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Devlet bütçesine gelir kaydedilen resim ve ruhsatları; Damga Resmi, Ateşli Silahlar Ruhsatı, Avlanma Ruhsatı, Gümrüksüz Eşya Satış Ruhsatı, Sigara Satış

Scanned by CamScanner

Ruhsatları, Alkollü İçkiler Satış Ruhsatı ve Radyo-TV Ruhsatları ve diğer resim ve ruhsatlardan mevzuat uyarınca tahsil edilen gelirlerden oluşmaktadır.

3.1.1.2. Dolaylı Vergiler

KKTC'de bütçe yerel gelirleri, 1970'li yıllardan 1980'lerin ortalarına kadar dolaylı vergiler ağırlıklı bir vergi yapısına sahip olmuştur. Ancak, 1986 yılından sonra vergi yapısında dolaysız vergilerin ağırlığı artmıştır. Dolaysız vergiler, 1977-1997 döneminde önemli gelişme gösterirken dolaylı vergilerin dönem başında, GSMH'nin %7'leri civarında olan payı dönem sonunda da aynı düzeylerde seyretmiş, yalnız dönemin son yılı olan 1997 yılında GSMH'nın %9.3'ü seviyesine ulaşmış ve 1999 yılında düşüş gösterek % 8.7 olarak gerçekleşmiştir. Dolaylı vergilerin ithalat vergisi ağırlıklı yapısı, 1996 yılında KDV'nin yürürlüğe girmesi ile bu yeni uygulanan vergiye kaymıştır.

a) İthalattan Alınan Gümrük Vergisi

İthalattan Alınan Gümrük Vergisi, 42/1991 sayılı Gümrük ve İstihsal Vergileri Tarife Yasası ile TC'den İthal Edilecek Mallara Uygulanacak Gümrük Vergileri Rüçhanlı Tarifeler Tüzüğü ve Gümrük ve İstihsal Vergileri Tarife (Vergi Oranları) Tüzüğü uyarınca tahsil edilen gelirlerden oluşmaktadır.

b) İthalat Vergisi (Posta)

İthalat Vergisi (Posta), 42/1991 sayılı Gümrük ve İstihsal Vergileri Tarife Yasası ile TC'den İthal Edilecek Mallara Uygulanacak Gümrük Vergileri Rüçhanlı Tarifeler Tüzüğü uyarınca tahsil edilen gelirlerden oluşmaktadır.

c) İthalat İhracat Rıhtım Vergisi

İthalat İhracat Rıhtım Vergisi, değiştirilmiş şekli ile 22/1978 sayılı Rıhtım Harçları Yasası ve Rıhtım Harçları Oranları Emirnamesi uyarınca tahsil edilen gelirlerden oluşmaktadır.

d) Katma Değer Vergisi

Katma Değer Vergisi, 47/1992 sayılı yasa ve sonrasında Bakanlar Kurulu'nun 1996 yılından itibaren uygulanması yönündeki kararı uyarınca yürürlüğe girmiştir.

e) Gümrüksüz Eşyalardan Özel Vergi

Gümrüksüz Eşyalardan Özel Vergi, 37/1983 sayılı Gümrük ve İstihsal Yasası ile Vergisiz Satış Mağazası Ruhsat Ücreti ve Özel Harç Tüzüğü uyarınca tahsil edilen gelirlerden oluşmaktadır.

f) Diğer Dolaylı Vergiler

Diğer dolaylı vergiler başlığı altında verilen, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, KKTC'de kayıtlı ve faaliyet gösteren gerçek ve tüzel kişilerin ve bunların şube ve temsilciliklerinin her türlü bankacılık, sigortacılık, bankerlik ve ödünç para verme ve kambiyo işlemleri nedeniyle yapmış olduğu hizmetlerden,

Scanned by CamScanner

2/1992 sayılı Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi Yasası uyarınca tahsil edilen gelirlerden oluşmaktadır.

3.2. KKTC Vergi Sisteminin Temel Sorunları

KKTC vergi sistemini olumsuz yönde etkileyen en önemli faktörleri şöyle sıralamak mümkündür:

3.2.1. Kayıt Dışı Ekonomi

Vergisel anlamda kayıtdışı ekonomi, vergi kaçırma ve vergiden kaçınma güdüsü ile vergi idaresinin bilgi alanı dışında bırakılmış faaliyetlerinin bütünüdür. Kayıt dışı ekonominin temel özellikleri arasında kayıtdışı istihdam ve esas işten başka bir işte çalışma (ikinci iş) bulunmaktadır (Altuğ, 1999:3,9,15). Ayrıca, uygulanan ekonomi politikalarının kayıt dışı ekonomiye yol açtığı gözardı edilmemelidir (Şengül, 1997:26-27). Yapılan araştırmaya göre, KKTC'de %70 oranında kayıtdışı ekonomi olduğu ortaya konulmaktadır (Besimler, 1995). KKTC geçiş yılı programlarında kayıt dışı ekonominin unsurlarından olan kaçak işçi ve özel ders konularından söz edilmekte ve bu konuda alınması gerekli önlemler vurgulanmaktadır (DPÖ, 2001: 280, 335).). KKTC'de uygulanan ekonomi politikalarının kayıt dışılığı teşvik ettiğine Kısım 5'de değinilmektedir..

Kayıt dışı ekonominin vergilendirilmesine yönelik olarak; vergilendirmede salt gelire dayalı değil, tüm menkul ve gayrı menkulün aynı anda dikkate alındığı "net varlık vergisi" uygulaması düşünülebilir (Due, 1960 : 134-135).

3.2.2. Kamu Harcamalarında Şeffaflık ve Aktif Katılımın Eksikliği

Dünya Bankası'nın kamu harcamalarının yönetimine ilişkin hazırladığı el kitabında hükümetin mali aktiviteler ile ilgili tüm bilgilerin eksiksiz olarak kamunun bilgisine getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (World Bank, 1999:174). Buna ilaveten, aynı kurumun kamu kuruluşlarının yapılandırılması ve yönetimin güçlendirilmesi konulu çalışmasında, kamu sektörünün yapılanmasına yönelik büyük bir şeffaflık içinde tasarım, uygulama yönetim ve denetiminde vatandaşların aktif katılımını içeren bir mekanizma öngörülmektedir (World Bank, 2000:23). Dünya Bankası'nın bu temel yaklaşımlarının aksine KKTC'de kamu harcamalarında şeffaflığın olmadığı ve denetimin etkin yapılmadığı ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, KKTC'de Bakanlıklar ve diğer kurum ve kuruluşlar bazında Cumhuriyet Meclisi'nde onaylanan Bütçe harcamalarıyla ilgili yeterli bilgi bulunmamakta ve dolayısıyla bu harcamaların tek bir merkezden etkin denetimi mümkün olamamaktadır. Ayrıca, KKTC'de bütçe denetimine tabi olmayıp, büyük ölçüde şeffaflık ve etkin denetimden uzak olan bütçe dışı fonlar bulunmaktadır.

3.2.3. KKTC Vergi Yapısı ve Yönetiminin Yapılandırılması

KKTC bütçesinin en büyük gelir kaynaklarını oluşturan dolaylı ve dolaysız vergilerinin tarh ve tahakkuk işlemleri ile tahsilatını Gelir ve Vergi Dairesi Müdürlüğü ile Gümrük Dairesi Müdürlüğü yapmaktadır.

Her iki dairenin halen araç-gereç bakımından yeterli donanıma sahip olmadıkları gözlemlenmektedir. Ayrıca, bilgisayar teknolojisi araçlarından

Scanned by CamScanner

yararlanmak suretiyle hizmet üretme yönünde ciddi ve kalıcı yatırımlar yapıldığını görmek de mümkün değildir.

Öte yandan, her iki dairenin üstlenmiş olduğu görevlerin önemi dikkate alındığında, bu dairelerde eğitimli, bilgili, nazik ve kendi kendini yenileyebilen ihtisas sahibi personele çok az rastlanmaktadır. En azından ilgili Daire Müdürlükleri her kademedeki personelini çeşitli mesleki konularda sürekli hizmet-içi mesleki eğitime tabi tutmalı ve onları çağdaş meslek anlayışına kavuşturacak etkinliklerde bulunmalıdırlar (Saydam, 1998). KKTC'de vergi yapısı ve yönetimiyle ilgili ilave olarak vergi sisteminin modernizasyonu ve basitleştirilmesinden ve KKTC'de olmayan vergi mükellefiyetinin internet üzerinden yerine getirilmesinden söz edilebilir.

3.2.4. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi

Avrupa Birliği vergi politikaları çerçevesinde konu incelendiğinde, elektronik ticaretin gelişmesinden dolayı bugün AB'nde birçok ürün satışları internet ile gerçekleşmektedir. İnternet ile yapılan ticarete uygulanması gereken vergi oranları diğer hizmet ticaretindeki gibi olmalıdır. Fakat burada üzerinde durulması gereken önemli nokta internet alanında uygulanacak verginin internet ticaretinin önünü tıkamıyacak şekilde olmasıdır (Özdeşer & Şafaklı, 2001:76). KKTC'de ise elektronik ticaretin vergilendirilmesi hususunda herhangi bir uygulama bulunmamaktadır.

3.2.5. Etkin Olmayan Denetimler ve Vergi Otoritelerine Olan Güvensizlik

Öncelikle KDV uygulaması itibariyle incelendiğinde KDV'nin henüz amaçlanan düzeyde olmadığı görülmektedir. Bunun başlıca nedenleri ise, halka ve uygulayıcılara gereken eğitimin verilememesi, denetimlerin bir program çerçevesinde yapılmaması, diğer vergi sistemlerindeki aksaklıkların giderilmemesi ve herşeyin ötesinde halkın ve yükümlülerin Vergi İdaresine karşı duyduğu güvensizliktir (Saydam, 1998). Şöyle ki, 2001 Ocak ayı itibariyle KDV iade oranı %5' ten %2.5'e düşerken, bu karar öncesi KDV idadesi için Vergi Dairesi'ne başvuru sayısı 34,000 iken karar sonrası 18,000 civarında gerçekleşmiştir (9/8/2001 tarihli *Kıbrıs Gazetesi*). Bu karar ise vergi bilincinin halen oluşmamış olduğunu ve kararın fiş toplamamak yoluyla kayıt dışılığı artırdığını göstermektedir.

3.2.6. Ekolojik Vergi Bilincinin Yerleşmemiş Olması

AB'de çevre konusu çok hassas bir yere sahiptir. Çevrenin korunmasının en iyi şekilde sağlanabilmesi amacıyla bir çok yasal düzenlemeler hızla devam etmektedir. Özellikle AB üyesi ülkelerin sanayileşmiş ülkeler olması, çevre temizliğine çok daha fazla önem gösterilmesine neden olmuştur. Bu nedenle vergi yapısında yapılacak düzenlemelerde çevrenin en iyi şekilde korunmasının sağlanmasına büyük önem gösterilmiş ve ekolojik vergi reformu fikri doğmuştur. Bu yöndeki çalışmalar 90'lı yılların başından itibaren hızla sürmektedir. Tüm bu gelişmelerin yanında insan sağlığı için son derece zararlı olan alkol ve sigara tüketiminin azaltılması amacıyla bu tip ürünlere uygulanmakta olan KDV yüksek tutulmuştur (Özdeşer & Şafaklı, 2001:64,65; Çalışkan 1999:97-102). KKTC'de

Scanned by CamScanner

çevrenin korunmasını sağlayıcı ölçüde bir vergilendirme söz konusu olmayıp, gelişmiş ülkelere kıyasla temel tüketim maddeleriyle alkol ve sigara gibi insan sağlığına zararlı maddeler arasında fiyatlandırma açısından göreceli olarak büyük farklar bulunmamaktadır.

3.2.7. Bağımsız Muhasip-Murakıp Müessesesinin Yeniden Yapılandırılması

Vergi Dairesi ile yükümlülerin mali durumları ile ilgili bağımsız statüde görev yapması gereken Muhasip-Murakıp mesleğinin de çağdaş bir yapıya kavuşturulması ve ciddi bir kuruma bağlı olarak görev ifa etmesini sağlamak için gerekli olan meslek yasasının çıkarılması kaçınılmazdır. Bu düzenlemeler yapılırken dünyada uygulanan kuralların esas alınmasına özen gösterilmesi gerekmektedir (Saydam, 1998).

4. KKTC'deki Vergi Etkinliğinin Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması

Vergi toplamayla ilgili olarak vergi etkinliği, ekonomi yönetiminin temel göstergelerinden biridir. Vergi etkinliği, vergi gelirlerinin GSMH ve/veya GSYİH içindeki payı olarak tanımlanmaktadır (Özmucur, 1991:52). Bu oranın düşük olması ise vergi otoritelerinin zayıf yönetimini veya büyük ölçekli vergi kaçırma gerçeğini gösterebilir (World Bank, 2000:279). Bu çalışmada, KKTC'deki vergi etkinliği TC ve AB üyesi ülkelerdeki vergi etkinliğiyle mukayese edilecektir.

4.1 KKTC ve TC'deki Vergi Etkinliğinin Karşılaştırılması

Tablo 5'te yer alan KKTC ve TC'deki Toplam Vergi Gelirleri/GSMH oranları karşılaştırıldığında özellikle 1990 yılında %9 olan fark, 1996 yılında neredeyse eşitlenerek %0.1'e düşmüştür.

Tablo 5. TC ve KKTC'deki Toplam Vergi Gelirleri/GSMH Oranı (%)

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
TÜRKİYE CUMHURİYETİ	14,5	14,2	14,6	15,4	16,3	17,3	17,6	18,5	17	17,8
KKTC	16,7	18,7	17,9	24,4	18,7	18	20	18,8	17,6	17,9

Kaynak: 1- TC Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 2-DPÖ(2001), Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, KKTC Başbakanlık, Devlet Planlama Örgütü, İzleme ve Koordinasyon Dairesi, lefkoşa, sf.44-45.

İki ülkedeki vergi etkinliği arasındaki farkların yıllar içerisinde nasıl ortadan kalktığı Şekil 4'te daha net bir şekilde görülmektedir.

Scanned by CamScanner

Şekil 4. KKTC ve TC'deki Vergi Etkinliği Oranları

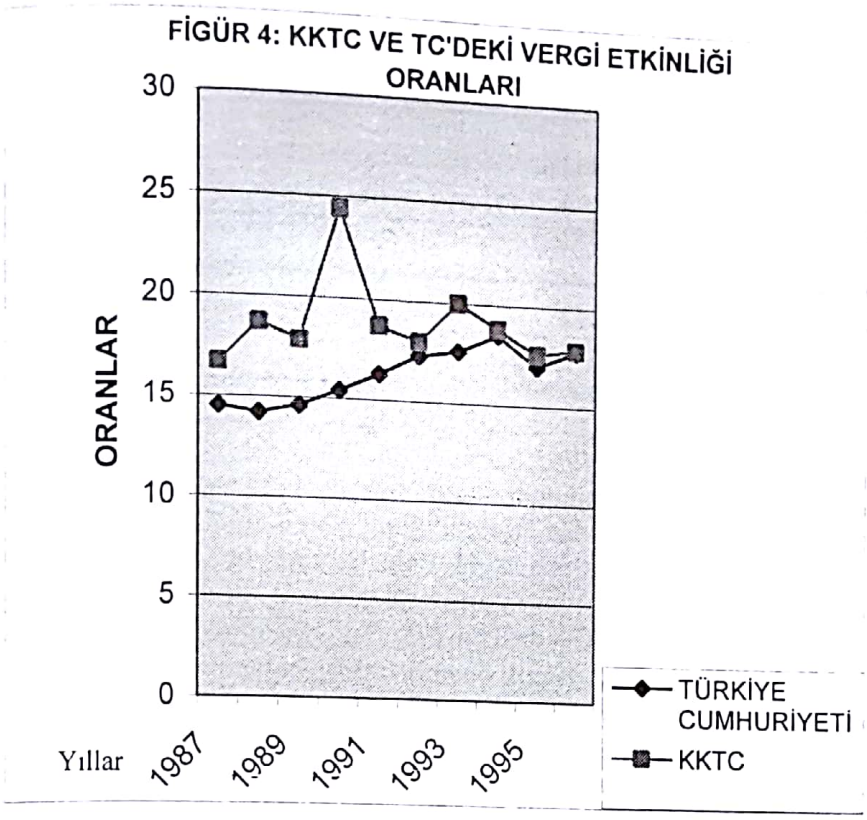

TC ve KKTC'deki vergi etkinliği oranında pek farklılık olmamasının tek nedeni iki ülke ekonomisinin büyük ölçüde entegre olması değil, bunun yanında her iki ülkenin bu yöndeki sorunlarında büyük ölçüde benzerlik olmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik bütçe harcamalarının eleştirisel analizinin yapıldığı bir çalışmada ;Türk vergi sisteminin kurum ve araçları ile çağdaşlaştırılması, kayıt dışı ekonominin vergi denetimi altına alınması, vergi verimliliğinin yükseltilmesi ve kamu giderlerinde rasyonelliği hakim kılacak bir kamu giderleri reformuna gidilmesi üzerinde durulmaktadır (Uluğbay, 1997:5).

4.2. KKTC ve AB Üyesi Ülkelerde Vergi Etkinliğinin Karşılaştırılması

Tablo 6'da KKTC, TC ve belirli AB üyesi ülkelerdeki vergi/GSYİH oranları 1998 yılı için birlikte verilmektedir.

Tablo 6. KKTC, TC ve AB Üyesi Ülkelerde 1998 Yılı Vergi Gelirleri/GSYİH Oranları (%)

Ülkeler	Oranlar
TC	19,1
YUNANİSTAN	20,6
KKTC	20,8

Scanned by CamScanner

ALMANYA	26,5
FİNLANDİYA	28,1
İSPANYA	28,1
AVUSTURYA	34,8
İSVEÇ	35,8
İNGİLTERE	36,4
FRANSA	39,2
BELÇİKA	43,3

Kaynak: 1- The World Bank (2000), World Development Indicators, sf. 278. 2-DPÖ(2001), Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, KKTC Başbakanlık, Devlet Planlama Örgütü, İzleme ve Koordinasyon Dairesi, Lefkoşa, sf. 6,7,45.

Tabloda yer alan ülkeler açısından incelendiğinde vergi etkinliği en düşük ülke % 19.1 ile TC, en yüksek ülke ise % 43.3 ile Belçika'dır. Aradaki fark ise neredeyse iki kattır. AB üyesi ülkeler arasında yalnızca Yünanistan ile vergi etkinliği açısından TC ve KKTC arasında pek fark bulunmamaktadır. Ancak, diğer AB üyesi ülkeleriyle arasında çok önemli farklar bulunmakta ve bu TC ve KKTC'deki vergi etkinliğinin ne denli düşük olduğunu göstermektedir.

5. KKTC'de Uygulanan Ekonomi Programları ile Vergi Politikalarının Uyumu ve Analizi

Bu kısımda KKTC'de halen uygulanmakta olan "Ekonomik İstikrar ve Üretime Dayalı Büyümeye Geçiş Programı"ndaki maliye politikasının genel değerlendirmesi yapılacaktır.

Söz konusu programda bütün kamu kurumlarında personel alımının durdurulacağı yazılmaktadır. Böyle bir politikanın başarılı olmasının, eğer gerçekçi gözlüklerle bakılırsa, gerçekleşmesinin pek de mümkün olmadığı görülmektedir. Siyasi çıkar mekanizmasının çok güçlü bir şekilde çalıştığı KKTC'de bu yöndeki bir politikanın başarılı olma şansı her zaman için çok düşük olacaktır.

Bu politikaya benzer şekilde devlet dairelerinde ihtiyaç fazlası personelin ihtiyaç olan kurumlara aktarılması savunulmaktadır. Yine yukarıda belirtmiş olduğum KKTC'deki siyasi çıkar mekanizması nedeniyle bu politikanın da fazlaca başarılı olma şansı görülmemektedir.

KKTC bilindiği gibi kendi parası olmayan, bundan dolayı para ve kur politikaları olmayan, bütçesinin büyük çoğunluğu Türkiye tarafından karşılanan anormal denilecek bir ekonomik yapıya sahiptir. Bu durumun böyle olmasına rağmen yine de ısrarla KKTC'de çok uzun yıllardır 13. maaşın devam etmesi ve yine pakette ısrarla sürdürülmesinin doğrulukla pek bir alakası yoktur.

Pakette tüm kamu kurum ve kuruluşlarındaki ek mesai ödemelerinin kaldırılması zaten pek de kaliteli olmayan kamu hizmetlerinin daha da kalitesizleşmesine sebebiyet verecektir. KKTC'de öğretmenlerin özel ders

Scanned by CamScanner

vermelerinin önüne yasal düzenlemelerle geçilemediği sürece öğretmenlerin ders yüklerinin yeniden düzenlenmesine yönelik pakette yer alan kararların hiç bir anlamı ve önemi olmayacaktır.

Pakette çok ilginç olarak şu madde yer almaktadır: "muhtaç ve özürlü maaşı alanlarla ilgili tüm dosyalar gözden geçirilecek, muhtaç olmayanların maaşları kesilecektir." Bu da gösteriyor ki, devlet daha önceden söz konusu kişilere aylık bağlarken hata yapmış olabileceğini ve bu yüzden büyük oranda devlete ait paraların boş yere harcanabileceğini itiraf ediyor. Bu yöndeki itiraf bir bakıma geçmişte uygulanan maliye politikalarının etkinliğinin ne derece düşük olduğunu göstermesi açısından çok önemlidir.

Sosyal yardım ödemelerinin program süresince arttırılmayacağı söylenmektedir. Bu şekilde kesin bir karar ortaya koymanın anlamı ve önemi yoktur. Çünkü bir ülkede sosyal yardıma muhtaç kişilerin enflasyonist durumlara karşı korunabilmeleri için maaşlarında belli dönemlerde düzenlemelere tabi olması gerekmektedir. Bunun aksi yönündeki bir politika, zaten çok güç durumda olan sosyal yardım alan kişilerin daha da büyük zorluklar içine düşmesine neden olacaktır.

Yaz mesaisi uygulamasının devamı yine KKTC için gerçekler ile bağdaşmayacak bir lükstür. Bu politikanın devam edilmesinin savunulması doğru bir maliye politikası değildir.

Pakette 2002 yılı sonuna kadar yeni Resmi Hizmet Aracı (RHA) alınmayacağı savunulmaktadır. Bu yöndeki politika yeni RHA'ların alınmaması şeklinde değil, sayıları zaten gereğinden çok olan RHA'ların satılıp devlete yeni ek kaynak yaratılması yönünde olmalıydı.

İhtiyat Sandığı'nın özel bankalardaki mevcut hesaplarının zaman içinde kapatılacağı ve İhtiyat Sandığı'nın yalnızca kamu bankalarında ve Merkez Bankası'nda olabileceği pakette savunulmaktadır. Bu politika bir anlamda devletin kendisinin açılmasına izin verdiği özel bankalara güvenmediğinin tescilidir.

Pakette kamunun ürettiği ve pazarladığı ürünler için hiç bir şekilde subvansiyon yapılmayacagı savunulmaktadır. Böyle bir politika doğru gibi görünse de KKTC'deki politika uygulanışı şeffaflığa kavuşmadığı sürece başarılı olamayacaktır. Çünkü siyasetin her yönüyle hakim olduğu kamu kuruluşlarında etkin çalışma hiç bir zaman sağlanamamıştır ve bundan sonraki süreçte de başarılı olacağı küçük bir olasılıktır.

Eğitim yalnızca KKTC için değil, tüm dünya ülkeleri için gelişme yolunda vazgeçilmez temel unsurlardan bir tanesidir. Eğitimin bir ülkede gelişebilmesinde devletin gençlerine sağladığı destek çok önemlidir. Bu gerçeğe rağmen pakette yüksek öğretimde verilecek toplam karşılıksız burs miktarına 2001-2002 öğretim döneminden itibaren sınırlandırma getirileceğinden bahsedilmektedir. Bu durumda devletin tamamen ters yönde bir politika izleyerek yüksek öğretimde burs alan öğrencilerin sayısının arttırılması yönünde politika üretmesi gerekliydi. Dahası KKTC'nin bir üniversiteler ülkesi olacağını savunan bir devlet politikasının varlığı göz önünde tutulursa, bu politikanın ne kadar yanlış olacağı daha iyi görülecektir.

Scanned by CamScanner

Bugün KKTC'deki beş üniversitenin varlığına bağlı olarak sunulan belediye hizmetlerinin ihtiyaçları da artmış durumdadır. Özellikle Magosa'da yer alan Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin öğrenci sayısı yerleşik nüfusun yarısına yetişmiştir. Bu durumda Magosa Belediyesi bir çok konuda S.O.S vermektedir. Buna karşın pakette belediyelere aktarılacak kaynakların kısılması yönünde politikaların yer alması, bir anlamda yerel yönetimlerin sorunlarının daha da büyük bir çıkmaz içerisine girmesine neden olacaktır.

1974'ten bu yana 20 yıldan daha fazla bir süre geçmesine rağmen 2,850 ailenin İskan, Toprak, Eşdeğer Mal sorununun çözülememesi bir anlamda devletin hantal bir yapıda çalıştığını en açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

"KKTC'de Vergi Etkiniğinin Karşılaştırmalı Analizi" başlıklı bu çalışmada, vergi etkinliğinin göreceli olarak düşük olduğu, uygulanan vergi politikalarının ise yanlışlar içerdiği sonucuna varılmaktadır. Vergi etkinliğinin düşük olmasının temel nedenleri; kayıt dışı ekonomi, vergi yapısı ve yönetiminin yeniden yapılandırma gereği, etkin olmayan denetimler ve vergi otoritelerine güvensizlik, ekolojik vergi bilincinin yerleşmemesi ve bağımsız muhasip-murakıp müessesesinin yeniden yapılandırma gereği olarak ifade edilebilir.

4.10.2000 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan Ekonomik İstikrar Programı ise genel hatları ile gerek teorik gerekse pratik anlamda uygulanması pek mümkün olmayan bir karakter taşımaktadır. Program genel içeriği ile KKTC'nin siyasi ve ekonomik yapısındaki gerçeklerden uzak, daha çok bir ekonomik paketin hazırlanmasına yönelik bir gösteriş niteliği taşımaktadır. Unutulmaması gereken önemli unsur, KKTC'nin olağanüstü bir konumda bulunduğu ve buna bağlı olarak da olağan dışı uygulamalarla sorunlarının çözümüne gidilmesinin gerekliliğidir.

KKTC, Türkiye dışında hiçbir ülke tarafından siyasi anlamda tanınmamaktadır. Dolayısıyla KKTC'de yapılması gereken Türkiye ile yapılan müzakerelerin daha bilimsel ve gerçekçi platforma oturtulmasıdır. Aksi takdirde, uzun vadede yanlış politikalarla zamanı harcanan gerek KKTC gerekse TC halkı açısından uluslararası arenada aşmazlar yaratmaktan öteye gidilmeyecektir. Siyasi ve ekonomik alanlarda üniversitelerdeki öğretim üyelerinden oluşturulacak bir danışma kurulu kurularak tamamen bilimsel yönde adımlar atılmazsa ve KKTC kritik aşamalarda siyasi kirlilikten arındırılmazsa, alınacak tedbirler sadece zaman kaybı olacaktır.

Scanned by CamScanner

Kaynakça

Akdoğan, Abdurrahman (1999), *Kamu Maliyesi*, 7. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

Altuğ, Osman (1999), *Kayıtdışı Ekonomi*, Türkmen Kitabevi, İkinci Baskı, İstanbul.

Besimler, M. (1995), Evolution of Public Finance and The Black Economy in the Turkish Republic of Northern Cyprus, Unpublished Master's Thesis, Department of Economics, Eastern Mediterranean University, Gazimağusa, North Cyprus.

Çalışkan, Okan (1999), "Ekolojik Vergi Reformu", *Maliye Dergisi*, Sayı:132 Eylül-Aralık 1999, Maliye Bakanlığı, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

DPÖ (1998), *İstatistik Yıllığı 1998*, KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü, İstatistik ve Araştırma Dairesi, Lefkoşa.

DPÖ (2000), *2001 Geçiş Yılı Programı*, KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü, Lefkoşa.

DPÖ (2001), *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1999*, KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü, İzleme ve Koordinasyon Dairesi, Lefkoşa.

Due, J.F (1960), *The Taxation of Wealth, Public Finance* edited by R.W. Houghton, Penguin Modern Economics Readings, Great Britain.

Erginay, Akif (1994), *Kamu Maliyesi*, 15. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara.

European Commission (2000), *Tax Policy in the European Union*, Belgium.

Gelir ve Vergi Dairesi (2001). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Vergi Rehberi, KKTC Gelir ve Vergi Dairesi, Lefkoşa.

Kıbrıs Gazetesi (2001) , Tarih:9/8/2001, Yıl:13, Sayı:4343, Lefkoşa.

Levich, Richard (2001), *International Financial Markets*, 2nd. Edition, McGraw-Hill, USA.

Mungan, Zeren (1999), *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Ekonomisi İçerisinde Kamu Kesiminin Yeri*, KKTC Devlet Planlama Örgütü Bilimsel Araştırmalar Dizisi: 1, Lefkoşa.

Musgrave and others (1989), *Public Finance in Theory and Practice*, Fifth Edition, McGraw Hill International Editions, Singapore.

Özdeşer, Hüseyin & Şafaklı, Okan (2001), "Avrupa Birliği'nde Yeni Vergi Politikaları", *Maliye Dergisi*, Sayı:138 Eylül-Aralık 2001, Maliye Bakanlığı, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Özmucur, Süleyman (1991), *İstikrar Politikaları*, Avcıol Basım-Yayım, İstanbul.

Pelkmans, Jacques (2001), *European Integration*, 2nd. Edition, Financial Times-Prentice Hall, England.

Scanned by CamScanner

Saydam, Göksel (1998), KKTC'de Uygulanan Vergi Politikaları, *Maliye Politikaları ve Kuzey Kıbrıs Ekonomisi Sempozyumu* (7-8 Mayıs 1998), DAÜ Ekonomi Bölümü Başkanlığı, Gazimağusa.

Şengül, Selami (1997), *Kayıtdışı Ekonomi*, İmaj Yayınevi, Ankara.

Şenyüz, Doğan (2001), *Türk Vergi Sistemi*, 7. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

Türk, İsmail (1999), *Maliye Politikası*, 13. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.

TÜSİAD (1998), *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Ekonomisi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Temmuz 1998 (Yayın No. TÜSİAD-T/98-7/232), İstanbul.

Uluatam, Özhan (1997), *Kamu Maliyesi*, 5. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara.

Uluğbay, Hikmet (1997), *Bütçe Harcamalarının Eleştirisel Analizi*, Türk Harb-İş Sendikası, Dosya Yayıncılık, Ankara.

World Bank (1999), *Public Expenditure Management Handbook*, USA.

World Bank (2000), *Reforming Public Institutions and Strengthening Governance*, USA.

World Bank (2000), *World Development Indicators*, USA.

Scanned by CamScanner

KKTC'de Sosyal Sigortalar Fonunun Sorunları ve Olası Çözümler

Erdal GÜRYAY*
Hasan SARICA**

1. Giriş

İnsanlar için henüz anne karnındayken başlayan ve ölümlerine kadar süren, geride bıraktıkları için ölümden sonra da devam eden risklere karşı güvenlik arayışları insanoğlu ile birlikte başlamıştır. İlk çağlarda komün olarak yaşamanın verdiği güvence, kısmen kapitalizmin ilk yıllarına kadar sürmüştü. Sanayileşme ile birlikte toplu yaşanan köylerden şehire olan göçler, ailenin güvenlik şemsiyesini ortadan kaldırmış ve şehirdeki fabrikada çalışan işçinin yüzyüze kaldığı risklere karşı güvencesi ortadan kalkmıştı. Artık hastalık veya işsizlik ve daha pek çok risk karşısında ailenin koruması yoktu. Fransız İhtilali ile kabul ve ilan edilerek Fransız Anayasasının giriş bölümünü oluşturan "İnsan Hakları Bildirgesi" bireyler arasındaki ilişkileri düzenlemekte ve herkese ihtiyaç duyduğunda devletten yardım isteme hakkı tanımaktaydı.[1] 1952 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ)'nce kabul edilen 102 sayılı sözleşme ile bugünkü çağdaş uygulamaların evrensel çerçevesi çizilmiş ve sosyal güvenlik hukuku ve uygulamasının karşılaştırılabilir bir kıstası ortaya çıkmıştır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nde sosyal güvenlik kavramı ve kurumlarının gelişimi Kıbrıs sorununun oluşum ve gelişiminden etkilenmiş olup, bu etkileşim Avrupa Birliği (AB) üyeliğinin tartışıldığı günümüzde de devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı, uluslararası norm ve standardlar çerçevesinde sosyal güvenlik kavramının irdelenmesini takiben KKTC'de sosyal güvenlik sistemini genel olarak incelemek, özelde ise Sosyal Sigortalar Fonu'nu analiz ederek sorunlarını saptamak ve bu sorunlara bulunabilecek olası çözümleri üretmektir. Çalışmada özellikle AB'deki benzeri gelişmeler karşılaştırmalı olarak verilmiş, olası AB üyeliğine sosyal güvenlik normları bakımından ne kadar hazırlıklı olunduğu ortaya konmuştur.

Çalışmada Sosyal Sigortalar Fonu (SSF) incelenirken, sosyal güvenlik menfaati sağlayan İhtiyat Sandığı, kamu görevlileri ve öğretmenlerin emeklilik menfaatleri ve fonları, kendi özel yasaları ile kurulmuş emeklilik fonları aynı ölçüde incelenmemiştir. Araştırmada KTSSY ve uygulamalarından, Devlet Planlama Örgütü'nün (DPÖ) yayınlarından, UÇÖ'nun normları ve ağırlıkla AB'deki uygulamalardan yararlanılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde sosyal güvenliğin doğuş ve gelişimi ile, genel olarak UÇÖ norm ve standartlarına göre kapsamlı sosyal güvenlik sisteminin içermesi gereken prensipler incelenmiştir. Üçüncü bölümde KKTC'deki sosyal güvenlik sistemi çeşitli ülkelerle karşılaştırmalı olarak incelenirken, dördüncü bölümde KTSSF analiz edilmiştir. Çalışmanın son bölümünde, temel bulgular ışığında olası çözüm önerileri aktarılmıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, İşletme Bölümü, KKTC
** Doğu Akdeniz Üniversitesi, KKTC

Scanned by CamScanner

Yıllardır gündemden düşmeyen sosyal güvenlik sistemi ve sosyal sigortalar konusu üzerine çalışanlara bir nebze katkıda bulunma ümidi ile yapılan bu çalışmada, genel olarak sosyal sigortalar sisteminin yapısının çağdaş olduğu, sorunun mevcut sistemin etkin ve verimli çalıştırılamamasından kaynaklandığı sonucuna ulaşıldığından, bu yönde atılması gereken adımlar konusuna özel bir önem verilmiştir.

2. Sosyal Güvenlik Kavramının Doğuşu ve Gelişimi

Bu çalışmanın asıl amacı sosyal güvenlik kavramının tarihsel perspektifle ele alınarak incelenmesi olmamakla birlikte, kısaca tarihsel gelişimden bahsedilecek ve günümüzde pek çok ülkenin sosyal güvenlik sistemlerini oluşturmada esas aldıkları UÇÖ'nün 102 sayılı sözleşmesi üzerinde durulacaktır.

2.1. Sosyal Güvenlik Kavramı

Sosyal güvenlik kavramı ile ilgili pek çok tanım yapılabilir. Çeşitli tanımlara bakıldığında "Tehlikeyle karşılaşan ve yoksulluğa düşen bireye, asgari bir güvence sağlamak, sosyal güvenliğin varoluş nedenidir"[2] ifadesiyle karşılaşılır. Bireyin karşılaşacağı tehlikeler, bir başka deyişle yüz yüze kalabileceği risklerin yardım gerektiren halleri, UÇÖ'nün 102 sayılı "Sosyal Güvenlik Sisteminin Asgari Normları Hakkında Sözleşmesinde"[3] hastalık, analık, sakatlık, yaşlılık, iş kazası ve meslek hastalığı, ölüm halinde sağ kalanların korunması, aile yardımı ve işsizlik olarak kabul edilmiştir.

2.2. Sosyal Güvenlik Sistemi

Kapsamlı sosyal güvenlik sisteminin beş temel niteliği olduğu kabul edilmektedir.

a. Sosyal güvenlik sisteminin sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlere dayanması
b. UÇÖ tarafından belirlenen riskleri kapsamına alması
c. Herkesi ve bütün meslekleri kapsamına alması
d. Yönetimde birliğin sağlanması
e. Finansmana işçiler, işverenler ve devletin katılması[4]

olarak özetlenebilir.

Sosyal güvenlik sisteminin işçi-işveren-devlet üçlüsünün finansmanı ile sosyal sigortalar, sadece devletin katkısı ile sosyal yardımlar ve hizmetler öngörmesi ve yukarıda adı geçen risklerin yanı sıra herkesi ve her mesleği kapsaması, sosyal sigorta fonları, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerde yönetim birliğinin sağlanması herhangi bir sosyal güvenlik sisteminin temel niteliklerini oluşturmaktadır. KKTC'de sosyal güvenlik sisteminin bu temel nitelikleri ne ölçüde içerdiği aşağıdaki bölümlerde ele alınacaktır.

2.3. Sosyal Sigortalar Fonunun Finansman Usulleri

Sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler devlet bütçe olanakları ile finanse edilirken sosyal sigorta fonlarının finansmanında; genelde ya vergi sistemi denen ve devletin topladığı vergilerle sistemin finanse edilmesi ya da primli sistem denilen

Scanned by CamScanner

ve sosyal sigorta amaçlı işçi-işveren ikilisinden prim toplanmasının yanı sıra, devletin de parasal katkıda bulunması yöntemleri uygulanmaktadır. Günümüzde her iki yaklaşım da birbirini etkilemekte ve ağırlıkla vergi veya prim esasına dayalı sistemlerden biri uygulanmaktadır. Primli sistemde kapitalizasyon (fon biriktirme) yöntemi veya dağıtım yöntemi uygulanmaktadır. Kapitalizasyon yöntemine göre primler toplanarak nemalandırılacak ve bu nemalardan risklerle karşılaşıldığında menfaat verilecektir. Dağıtım yönteminde ise ilgili yılda toplanan primlerin miktarı tahmin edilmekte ve toplanacağı varsayılan miktar esas alınarak ilgili yılda hak sahiplerine menfaat verilmektedir. Uygulamada her iki sistem birbirini etkilemekte, ancak genelde kapitalizasyon yöntemi benimsenmektedir. Çünkü bu yaklaşıma göre primler toplanıp fon oluşturulacak ve menfaat bir süre sonra verilecektir. KKTC'de de benimsenen bu yöntemde esas olan, fonun etkin ve verimli olarak değerlendirilmesidir. Bu yapılmadığı zaman menfaatlerin ödenmesinde kaçınılmaz olarak dağıtım yöntemine geçilmekte ve ilgili yılda toplanan primler dağıtılarak sosyal güvenlik sisteminin devamlılığı sağlanmaya çalışılmaktadır.

3. KKTC'de Sosyal Güvenlik Sistemi

KKTC'de sosyal güvenlik sistemi, kapsamlı bir sosyal güvenlik sisteminin temel nitelikleri dikkate alınarak ele alınacaktır.

3.1 Sosyal Sigortalar, Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler

KKTC'de sosyal sigorta işlevi gören çeşitli kurumlar oluşturulmuştur. Temel iki fon KTSSF ile Emeklilik Fonu'dur. Sosyal yardımlar ve hizmetler çeşitli kurumlarca yürütülmektedir.

A. Sosyal Sigortalar

Sosyal sigorta kurumları işçiler, işverenler, kendi nam ve hesabına çalışanlar, ev kadınları ile, adaylık süresindeki kamu görevlilerini kapsamaktadır. Emeklilik Fonu ise kamu görevlilerini ve siyasal kamu görevlilerini kapsamaktadır. Çeşitli kurumlar kendi özel yasaları ile emeklilik fonu ile ilgili yasayı esas alan uygulamaları ile kurumsal emeklilik fonları oluşturmuşlardır. Kıbrıs Türk Elektrik Kurumu Emeklilik fonu, BRTK Emeklilik Fonu, belediye kamu görevlileri için her belediyenin ayrı ayrı oluşturdukları Belediye Kamu Görevlileri Emeklilik Fonları örnek olarak sayılabilir. Kamuoyunda en yaygın olarak bilinen şekli ile Sosyal Sigortalar Fonu ve Emeklilik Fonu arasında külfet ve katkı yönünden farklılıklar, bu iki sistemin yakınlaştırılmasını güçleştirmektedir.

B. Sosyal Yardımlar

Sosyal Hizmetler Dairesi'nce uygulanan yasanın yanı sıra, Çalışma Dairesi'nin uyguladığı Özürlüleri Koruma, Rehabilite ve İstihdam Yasası ile çeşitli kesimlere parasal sosyal yardımlar yapılmaktadır.

Scanned by CamScanner

C. Sosyal Hizmetler
Bu kategorideki risklerle karşılaşanlara Sosyal Hizmetler Dairesi hizmet etmeye çalışmaktadır.

3.2. Sosyal Sigortalar ve Kapsadığı Riskler
Sosyal sigortalar, aile yardımını kısmen, ancak diğer riskleri tamamen kapsarken; emeklilik fonu kapsadığı riskler bakımından net bir görüntü ortaya koymamaktadır. Örneğin, işsizlik, ölüm yardımı, evlenme yardımı, sağlık yardımları gibi temel riskler kamu görevlileri bakımından güvence altına alınmamıştır.

3.3. Sosyal Güvenlik Sisteminin Kapsamı
KKTC'de çeşitli kurumlarca yürütülse bile sosyal güvenlik sistemi, meslek, yaş, cinsiyet ve vatandaşlık özelliğine bakılmaksızın herkesi ve her mesleği kapsaması ile çağdaş bir görünüm arzetmektedir.

3.4. Sosyal Güvenliğin Yönetiminde Birlik
Sosyal sigorta fonları, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerin yönetiminde birlik sağlanması gerekirken, çeşitli fonların yönetim, işleyiş ve denetimi farklı bakanlıklara ve devlet dairelerine verilmiştir. Herbiri kendi özel yasası altında tamamen bağımsız olarak faaliyet göstermektedir.

3.5. Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı
Sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler devlet tarafından finanse edilirken, sosyal sigorta fonlarında benimsenen primli sistem ve kapitalizasyon yönetimine uygun olarak sistem, işçi-işveren-devlet üçlüsünün katkıları prensibine dayandırılmıştır. Bu prensip çağdaş olmakla birlikte, devletin yasa gereği ödemesi gereken primleri zamanında ödememesi kapitalizasyonu engellemiş, diğer nedenlerle de sosyal sigortalar fonu işleyemez hale gelmiştir.

4. Kıbrıs Türk Sosyal Sigortalar Fonu
1960 yılına kadar İngiliz sömürgesi olan Kıbrıs'ta sosyal sigortalar fonu Ocak 1957'de oluşturulmuş ve işçilerin yanı sıra, kamu görevlileri de bu fona tabi olmuşlardı. 1963 olayları sonrası özel uygulamalarla kamu görevlilerine sosyal güvenlik sağlanırken, işçiler bakımından 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti ile de devam eden Kıbrıs Cumhuriyeti Sosyal Sigortalar Fonu geçerliliğini korumuştu. 4 Mayıs 1976'da kabul edilip 31 Mayıs 1976'da Resmi Gazete'de yayımlandıktan sonra yasa gereği hazırlık çalışmaları yapılmış ve yasa 1 Haziran 1977 tarihinden sonra günlük yaşama girmiştir.[5] Bu yasa ile Kıbrıs Türk Sosyal Sigortalar Fonu oluşturulmuştu. Fon'a işçiler-işverenler-devlet katkıda bulunacak ve açıkları %30'a kadar devletçe kapatılacak şekilde yapılan düzenleme ile, kapitalizasyon yöntemi yanı sıra devlet güvencesi de verilmiş oldu.

Scanned by CamScanner

4.1. Emeklilik Yaşı ve Prim Süresi

Kıbrıs Türk Sosyal Sigortalar Yasası'na göre emeklilik yaşı 60'tır. Ancak getirilen düzenlemelerle özel şartları yerine getirenler 50 tam, 55 yaşta azaltılmış emeklilik maaşına hak kazanabilmektedir. Yaşlılık maaşına hak kazanabilmek için prim ödeme esas alınmıştır. Buna göre 50 yaşta en az 9,000 gün (25 yıl) prim ödeyenler yaşlılık maaşına hak kazanabilmektedirler. Mücahitlik veya Kıbrıs Cumhuriyeti Sosyal Sigortalar Fonu'na tabi hizmetler, özel koşullarda prim ödenmiş süreden sayılabilmektedir. 5,400 gün (15) yıl prim ödenmesi halinde ise 55 yaşında azaltılmış emeklilik hakkına hak kazanılabilmektedir. Emeklilik yaşının çokça tartışıldığı KKTC'de, emeklilik menfaati için öngörülen prim gün sayısı bakımından pek çok AB üyesi ülkeden daha fazla prim süresi aranırken, emeklilik yaşı bakımından AB ülkelerinden daha erken yaşta emekliliğe çıkıldığı görülmektedir. Tablo 1'de görüldüğü üzere, AB üyesi ülkelerde de istisnai düzenlemelerle emekliye çıkma yaşı, KKTC'de 60'tan 50'ye düştüğü gibi, bu ülkelerde de 10 yıl erkene alınabilmektedir.

Tablo 1. Emeklilik Yaş ve Prim Süresi

Ülke	Erkek Yaş	Prim Süresi Gün	Kadın Yaş	Prim süresi Gün	Düşünceler-Uygulamalar
Yunanistan	65	4,500	60	4,500	1993 sonrası işe giren E ve K için yaş 65. Zor ve sağlıksız işlerde E (60), K (55). 10,000 gün prim ödenmişse E (62)I K (57). 10,500 gün prim ödemişse E-K (57). Azaltılmış emeklilik K (50). 4,500 gün prim gerekir. Özel koşullarda E-K (60) 5,500 gün prim.
Belçika	65	16,200	65	16,200	Hedef 2009'a kadar E-K (65) yaşa ulaşmaktır. İşsizlik ve özel hallerde 60 yaşta E-K emekli olabilir.
Avusturya	65	5,400	60	5,400	35 yıllık sigortalı veya 1 yıl süreli hastalık veya işsizlik halinde E (60) K (55) emekli olabilir.
Danimarka	67		67		16-66 yaş arası asgari 3 yıl ikamet. E-K (60): son 20 yılda 10 yıl haftada 12-30 saat arası çalışmışsa.
Finlandiya	65		65		10 yıl asgari ikamet. 60-64. Erken Emeklilik. 56-64 Part Time Emeklilik.
Fransa	60		60		Sigortalılık süresinin ¼'ü süresi kadar prim

Scanned by CamScanner

					gerekir.
Almanya	63	35 yıl sigortalı	63	35 yıl sigortalı	Özel durumlarda E-K 60 yaş.
Irlanda	65		65		55 yaşta sonra erken emeklilik
Italya	65	18 yıl	60	18 yıl	1996'dan sonra ilk kez sigortalılar yaş 57, Prim 5 yıl. 1.1.1999'da 18 yıldan az süre sigortalı olanlardan E (65), K (60). Özel sigortalılık 55 yaş ve 35 yıl prim gerektirir.
Lüksemburg	65	10 yıl sigortalı	65	10 yıl sigortalı	40 yıl sigortalı için yaş 60. 57 yaşta erken emeklilik tercihi.
Hollanda	65		65		15-64 yaş arası 50 yıl ikamet aranıyor.
Portekiz	65	5,400	65	5,400	Işsizlikte 60 yaş, bazı mesleklerde 50 veya 55 yaşta.
İspanya	65	5,400	65	5,400	60 yaştan sonra erken emeklilik hakkı.
İngiltere	65	Sigortalılığın 9/10'u süre	60	Sigortalılığın 9/10'u süre	Kadınlar 2010-2020 arasında aşamalı olarak 65 yaş olacak.
İsveç	61	3 yıl ikamet	61	3 yıl ikamet	Yeni sistem 16 yaş sonrası kazançla ilişkilendirildi
AB Ortalama	64.4		63.06		
Türkiye	60	9,000	58	9,000	9,000 güne ulaşmada alternatifler
KKTC	50	9,000	50	9,000	55 yaşta 5,400 gün prim aranmaktadır.
Güney Kıbrıs	63	Sigortalılık süresinin 7/10 süre	63	Sigortalılık süresinin 7/10 süre	68 yaştan sonra emekli olamayanlara sosyal aylık bağlanmaktadır.

Kaynak: KKTC ve TC dışındaki ülkeler için http://www.ssa/gov/international/inter_intro.html

Tabloda 'Prim Süresi Gün' başlığı altındaki veriler prim ödenmesi gereken gün sayısını vermektedir. Aynı başlık altında prim süresi değil de sigortalılık süresi esas alınması halinde bu süre "sigortalı" olarak belirtilmiş, özel formül uygulanması halinde bu kural not edilmiştir. Ülkelerin üç ana gruba ayrıldığı görülmektedir. Bir kısım ülkede, emeklilik için 'prim ödenen süre' aranırken, ikinci grup ülkeler sigortalılık süresi üzerinde durmaktadır. Üçüncü grup ülkeler ise ilgili ülkede ikamet etmeyi yeterli bulmakta, sigortalılık veya prim süresi aramamaktadır. Bu nedenle Kuzey Kıbrıs ile başka ülkeler karşılaştırılırken gözetilmesi gereken birinci unsur tek başına 'yaş' olamaz. Örneğin İsveç'de ikamet etmek emeklilik menfaati almada yeterli olmaktadır. Prim ödenmeyen veya çok az prim ödenen ülkelerle yüksek oranda prim ödeyen ülkelerdeki

Scanned by CamScanner

emeklilik yaşı ve emekliye çıkabilme koşullarını birebir karşılaştırmak sağlıklı sonuçlar vermeyebilir. En yüksek prim ödeme süresi, sigortalı olma zorunluluğu veya çalışma süresi koşulu bakımından KKTC; Belçika, Almanya ve İngiltere'den sonra gelmektedir. AB üyesi ülkelerde aranan prim süresi, sigortalılık süresi veya çalışma süresinin daha az olduğu görülmektedir. Uygulamada her sistem birbirinden etkilenmiştir. Dolayısı ile KKTC ele alındığında farklı deneyimlerden yararlanılmalı, ancak herhangi bir kişi veya kurum olayı tüm gerekli boyutları ile irdelemeden sadece bir yönünü ön plana çıkarmaktan kaçınmalıdır.

Sosyal sigortalardan emeklilik konusunda çalışanların dikkat etmesi gereken bir diğer konu da uygulamadaki istisnalardır. KKTC'de emeklilik yaşı 55 olup, 50 yaşta emeklilik istisnai bir düzenleme olmakla birlikte bu çalışmada esas yaş olarak gösterilmiştir. Emeklilik yaşı pek çok ülkede 60 yaş ve üzeri olarak görülmektedir. Ancak bu aldatıcıdır. Çünkü Tablo 1'in Düşünceler başlığı altındaki bilgilere bakıldığında pek çok özel ve istisnai düzenleme ile emeklilik yaşının uygulamada 60 yaşın çok altında olduğu görülmektedir. Düşünceler bölümünde E=Erkek, K= Kadın ve (60 veya başka bir rakam) emeklilik yaşını ifade etmektedir. İşsiz kalıp iş bulamayan ve genelde 55 yaşını geçenlerin emeklilik hakkı olduğu, özel meslek grupları sayılarak bazı mesleklerde erken emeklilik hakkı düzenlendiği görülmektedir. Kadın ve özürlüler özel olarak korunmakta, kadınlar çocuk sayısı ile ilişkilendirilerek erken emeklilik hakkına sahip olabilmektedirler. Örneğin Yunanistan'da, 1993 yılından sonra işe giren erkek ve kadın için prensip olarak emeklilik yaşı 65 olarak düzenlenmiştir. Ancak zor ve sağlıksız işlerde çalışanlar için yaş erkeklerde 60, kadınlarda 55 olmaktadır. 10 000 prim günü ödenmişse erkekler 62, kadınlar 57 yaşında emekli olabilmektedir. Erkek veya kadın 10,500 gün prim ödemekle 57 yaşında emekli olabilmektedir. Kadınlar 4,500 gün prim ödeyerek azaltılmış emeklilik hakkına sahip olurken aranan yaş 50'dir. 5,500 gün prim yatırılması halinde bazı özel koşullarda kadın erkek 60 yaşında emekli olabilmektedir. Demek ki, emeklilik için gerekli olan yaşı, istisnaları ve özel düzenlemeleri ile birlikte değerlendirmek zorunludur. Meseleye bu çerçevede bakıldığında AB üyesi ülkelerde emeklilik için yaş'ın, Fransa'da E-K 60; Danimarkada E-K 67; Belçika, Finlandiya, İrlanda, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz ve İspanya'da E-K 65; Yunanistan, Avusturya, İtalya ve İngiltere'de erkekler 65, kadınlar 60; Almanya'da E-K 63; İsveç'te E-K 61 yaş olduğu görülür. Ancak istisnalara göre erken veya azaltılmış emeklilik hakkı genel olarak uygulanmakta, özel koşullarda emeklilik halinde de esas yaşın altında 50 yaştan başlayarak emekli olunabildiği görülmektedir..

4.2. Sosyal Sigortalar Fonu'na Ödenen Prim Oranları

Çalışmanın bu bölümünde Tablo 1'de adı geçen ülkelerde işçi ve işverenin maaşları esas alınarak ödenen prim oranları incelenmekte, sigortalı işçi ve yanında işçi çalıştıran işverenin ödedikleri prim oranları verilmektedir. Bazı ülkelerde prim oranı maaş miktarı veya prim süresi ile ilişkilendirildiğinden bu ülkeler için taban ve tavan yan yana verilmiştir. Örneğin İrlanda'da, çalışanın elde ettiği kazançla ilişkilendirilerek sigortalı % 0 ile % 6.75 arası prim öderken,

Scanned by CamScanner

işverenin sorumluluğu aynı nedenlerle %8.5 ile % 12 arası değişmektedir. En düşük prim oranları dikkate alındığında, AB ülkeleri ortalamasının işçiler için %7.62 ve işverenler için %11.25 olduğu görülür. En yüksek prim yüzde ortalaması dikkate alındığında, bu oran işçiler için maaşlarının % 8.29'u olurken, işverenlerin katkısı % 12.04 oranındadır. Tablo 2'de devletin katkısı çalışanın maaşının yüzdesi olarak örneğin Yunanistan'da % 10 veya ilgili ülkenin emekliliği finanse şekli gösterilmiştir. Örneğin Belçika'da devlet emeklilik fonuna her yıl belirlenen oranda katkı yaparken, Avusturya fon açıklarını kapatmakta, Danimarka'da tüm emeklilik giderleri devlet bütçesinden karşılanmaktadır. Kuzey Kıbrıs'ta işçilerin prim oranı % 8 ile Avusturya, Almanya, İtalya, Hollanda, Portekiz ve İngiltere'den sonra en yüksek prim olarak gelmektedir. İşverenlerin ödedikleri primler de pek farklı değildir. İşverenler Kuzey Kıbrıs'ta çalışanlarının prime esas kazançlarının % 10'u kadar prim öderken bu oranın Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, kısmen İrlanda, Lüksemburg, Hollanda ve İsveç'teki işverenlerin ödedikleri prim oranlarından daha fazla olduğu görülür. AB üyesi ülkelerde prim ödenip ödenmemesine bakılmaksızın sosyal maaş veya benzeri isimlerle devlet garantisi altında yaşlılık halinde bir bakıma emeklilik maaşı bağlandığı da dikkate alınarak, devletlerin katkıları, emeklilik veya sistemin diğer menfaatlerine sübvansiyonları birlikte değerlendirilmelidir.

Tablo 2. Sosyal Güvenlik Fonunun Finansmanı

Ülke	Sigortalı %	İşveren %	Devlet %	Devletin katkı yüzdesi ve/veya katkı şekilleri
Yunanistan	6.67	13.33	2	10
Belçıka	7.5	8.86	31	Yıllık katkı
Avusturya	10.25	12.55	38	Fon açıkları
Danimarka	0	0	4	Tümü
Finlandiya	4.7	2.4-4.9	11	36
Fransa	6.65	9.8	43	Çeşitli subvansiyonlar
Almanya	9.75	9.75	49	Fon eksiklerini subvanse
İrlanda	0-6.75	8.5-12	14	Fon açıkları
İtalya	8.89-9.9	23.81	35	Fon açıkları
Lüksemburg	8	8	X**	8
Hollanda	19.3	9	40	Çeşitli fonlara subvansiye ve fon açıkları
Portekiz	11	23.75	25	Emeklilik ve sağlığı subvansiye
İspanya	4.7	23.6	39	Yıllık subvansiyon
İngiltere	10	12	17	Yıllık katkı
İsveç	6.95-9.25	6.4-9.25	37	Garanti emekliliğin tümü
AB Ortalama	7.62-8.29	11.25-12.04		
Türkiye	9	11	0	0
KKTC	8	10	X	4.5
Güney Kıbrıs	6.3	6.3	X	4

Kaynak: 1. KKTC ve TC dışındaki ülkeler için http://www.ssa/gov/international/inter_intro.html
2. The World Bank (1999), *1999 World Development Indicators*, The World Bank, D.C. 20433, USA, sf. 242-245.

* 1996 yılı verileri olup devletin cari gelirleri içersinde işçi, işveren, kendi adına çalışanların primler katkılarını da içermektedir.

** Veri bulunamamıştır.

Scanned by CamScanner

Sosyal sigortalar fonunun finansmanına ilişkin Tablo 2 incelendiğinde, pek çok ülkeye göre KKTC'de çalışanlar ve işverenlerin sosyal sigortalar fonunun finansmanı için ödedikleri prim oranlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Devletin finansmana katkı şekli ülkeden ülkeye değişmektedir. Konu hakkında daha gerçekçi bir yaklaşım işçi, işveren, kendi adına çalışanlar veya sosyal güvenlik amaçlı vergilerin devletin toplam cari gelirleri içerisindeki payın değerlendirmesi olabilir. Tablo 2'de "Devlet %" sütunu[6] diğer bilgilerle birlikte değerlendirildiğinde, devletin ve vatandaşın sosyal güvenliğin finansmanındaki rolü ortaya çıkar. "Devlet işçi ve işverenlerden bu miktarları toplarken kendisi ne harcamaktadır?" sorusuna verilecek yanıtla konuya daha kapsamlı yaklaşmak olasıdır. Kıbrıslı Türklerin de AB üyesi olacakları veya en azından üyeliği hedef olarak gözettikleri dikkate alındığında, AB norm ve uygulamaları özel bir öneme sahiptir. AB ülkeleri hangi sistemi uygularsa uygulasın, prensip olarak devletler sosyal güvenlik sisteminin finansmanında ciddi mali sorumluluklar yüklenmekte ve bu sorumluluklarını da fiilen yerine getirmektedirler. AB üyesi ülkelerde[7] bu harcamaların ortalama % 35.7'sinin devletçe finanse edildiği Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3. Sosyal Güvenliğin Finansmanında Devletin Katkı Oranı (%)

Ülke	1990	1999
AB Toplam	28.8	35.7
Belçika	23.8	25.7
Danimarka	80.1	65.2
Almanya	25.2	32.8
Yunanistan	33.0	28.6
İspanya	26.2	26.8
Fransa	17.0	30.4
Irlanda	58.9	59.8
Italya	27.2	38.9
Lüksemburg	41.5	46.9
Hollanda	25.0	15.3
Avusturya	35.9	35.0
Portekiz	33.8	40.9
Finlandiya	40.6	43.4
İsveç	Veri Yok	48.9
İngiltere	42.6	47.3

Kaynak: Gerard Abramlovici (Ocak 2002), *Social Protection in Europe*, Statistics in Focus, Eurostat, ISSN 1024-4352, sf. 1-8.

Kıbrıslı Türklerin hedefi de AB normlarını yakalamak olduğuna göre, KKTC'de devletin süratle sosyal güvenliğin sağlanmasındaki payını artırması gerekmektedir.

Sosyal sigorta fonlarından emekli olabilme yaşı, prim süresi ve işçi, işveren ve devletin bu fonu finansmanı kadar, sosyal güvenlik (veya sosyal koruma) amaçlı olarak ilgili ülkede yapılan harcamalar birlikte değerlendirilmelidir. Çalışmanın bu bölümünde AB üyesi ülkelerde sosyal koruma amaçlı harcamaların Gayrı Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) ile karşılaştırması verilmektedir. KKTC bakımından sosyal transferlerin tümü sosyal koruma amaçlı olarak kabul edilmiştir. Bu oranın içerisinde mudi ödemeleri ve bir kısım diğer transfer yoktur. Avrupa

Scanned by CamScanner

Birliği'nde sosyal koruma (sosyal güvenlik) amaçlı harcamalar, 1999 yılında GSYİH'nın % 27.6 oranı ile istikrarını sürdürdü. İrlanda GSYİH'nın %14.7'sini bu amaçla harcarken, İsveç'te bu oran % 32.9 olarak gerçekleşti. Reel değerlerle fert başına yapılan sosyal güvenlik harcamaları gelişme gösterdi.

Tablo 4. Sosyal Güvenlik Harcamaları (GSYİH'nın oranı % olarak)

Ulke	1990	1993	1996	1997	1998	1999
Toplam	25.5	28.8	28.5	28.0	27.6	27.6
Belçika	26.4	29.5	28.7	28.1	28.2	28.2
Danimarka	28.7	31.9	31.4	30.4	29.9	29.4
Almanya	25.4	28.4	30.0	29.5	29.3	29.6
Yunanistan	22.9	22.0	22.9	23.3	24.3	25.5
Ispanya	19.9	24.0	21.8	21.1	20.6	20.0
Fransa	27.9	30.7	31.0	30.8	30.5	30.3
Irlanda	18.4	20.2	17.8	16.7	15.5	14.7
Italya	24.7	26.4	24.8	25.5	25.0	25.3
Lüksemburg	22.1	23.9	24.0	22.9	22.4	21.9
Hollanda	32.5	33.6	30.1	29.4	28.5	28.1
Avusturya	26.7	28.9	29.6	28.8	28.3	28.6
Portekiz	15.2	20.7	21.3	21.6	22.4	22.9
Finlandiya	25.1	34.6	31.6	29.5	27.3	26.7
Isveç	33.1	38.6	34.5	33.6	33.2	32.9
Ingiltere	23.0	29.1	28.3	27.7	27.2	26.9
KKTC*	9.4	10.0	11.0	14.2	12.1	11.9

Kaynaklar:1. Kaynak: Gerard Abramlovici (Ocak 2002), *Social Protection in Europe*, Statistics in Focus, Eurostat, ISSN 1024-4352 sf.1-8.

2. KKTC için: Resmi Gazete (21.12.2001) *2002 Geçiş Yılı Programı*, Devlet Basımevi, Lefkoşa, sf. 1275.

* KKTC ile ilgili veriler devlet bütçesinden yapılan sosyal transferlerin Gayri Safi Milli Hasılaya oranını ifade etmektedir.

Kuzey Kıbrıs için 2001 yılı devlet bütçesinden yapılan sosyal harcamaların oranının % 12.9 olacağı tahmin edilmiştir.

Avrupa Birliği'nin hedeflendiği günümüzde AB'nin ortak bir sosyal güvenlik sistemi olmadığı gibi AB üyesi ülkeleri bağlayıcı düzenlemeler de öngörmediğini belirtmek gerekir. AB, farklı ülkelerde tabi olunulan farklı sosyal güvenlik fonlarına tabi hizmetlerin birleştirilerek, orantısal bir temelde emeklilik menfaati ödenmesini düzenlemekle yetinmiştir. Ayırımcılık yapılmamasından hareketle, göçmen işçilerin hakları korunmakta ve emeklilik fonu, yaş ve benzeri konularda tavsiyelerde bulunmakla yetinilmektedir.[8] AB, sosyal güvenlikte emeklilik sisteminin sosyal amaçları yerine getirmenin güvence altına alınması, mali yönden sürdürülebilirlik ve toplum ve bireylerin değişen ihtiyaçlarına cevap verebilme yeteneğine sahip olunması üzerine çeşitli çalışmalar yapmakta ve sosyal güvenlik sisteminde devletin rolünün küçümsenemeyeceğinin altını çizmektedir.[9]

Scanned by CamScanner

5. Sonuç ve Çözüm Önerileri

Bu çalışmanın amacı mevcut sosyal güvenlik sistemine vücut veren ilgili yasaları tek tek ele alarak bir değerlendirme yapmak olmamıştır. Çalışma yapılırken, kamuoyunda mevcut sosyal güvenlik sistemi ve özelde Sosyal Sigortalar Fonu'nun mali zorluklar nedeni ile emeklilik yaşının yükseltilmesi bir çare olarak ön plana çıkmıştı. Sosyal Güvenlik Yasası olarak düşünülen ve kamuyounun tek tip sosyal güvenlik olarak isimlendirdiği çalışma dondurulmuş ve mevcut yasalarda değişiklik yapılması çalışmalarına hız verilmişti. Bu nedenle yasaların detaylı değişikliğinin yapılacağının gündemde olması, bizleri sosyal güvenlik sisteminin ve özelde sosyal sigortaların temel sorunlarına yönelmeye itmiştir. Sosyal güvenlik sisteminin temel sorunları, herhangi bir sosyal güvenlik sisteminin taşıması gereken ve çalışmanın başında belirtilen beş temel karakteristik özelliğe sahip olunmamasından kaynaklanmaktadır. Temel sorun orada olduğundan, çareler de oradaki sorunları çözmeye yönelik olmalıdır.

1. Sosyal güvenlik sistemi, sosyal sigorta, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerden oluşurken birden fazla sosyal sigorta fonunun varlığının sürdürülmek istenmesi soruna çözüm değil, tam tersi sistemin daha da karmaşıklaşmasını getirecektir. Sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerin kaynağının ve denetim ve kontrolünün çeşitliliği bir diğer sorundur. Sosyal güvenlik sisteminde ciddi ve kapsamlı bir çözüm, bu üç kurumun veya hizmetin bir bütün olarak ele alınması ve birlikte çözümler üretilmesi ile olasıdır.
2. Kapsamlı bir reform, çalışmanın başında belirtilen riskleri kapsamalı ve çağdaş gereksinimler ışığında bu risk grupları tüm nüfus için geçerli olmalıdır.
3. Sosyal güvenlik sistemine dahil olmak, doğumdan itibaren başlatılmalıdır.
4. Sosyal güvenlik sisteminde yönetim birliği sağlanmalıdır. Yönetim birliğinin sağlanması ile 200,000 civarında olan KKTC nüfusu bilgisayar kayıtlarına alınabilecek, her türlü planlama, denetim anında yapılabilecektir. Pek çok hizmet, farklı devlet kurumları ile yapıldığından personel tasarrufuna gidilmesi yanısıra maliyetler düşürülebilecek ve buna paralel olarak verilen menfaatler artırılabilecek veya çeşitlendirilebilecektir.
5. Yönetimde birliğin sağlanabilmesi, etkinlik, verimlilik, denetim ve fon oluşturulup aktüeryal dengelerin kurulmasında da olumlu etkiler yaratabilecektir. Bu Sosyal Güvenlik Yasa Tasarısı yeniden ele alınmalı ve bu çalışmada belirtilen temel özellikleri içerecek şekilde düzenlenmelidir.
6. Sosyal Sigortalar Fonu'nun mali krize giriş nedenlerinin başında, devletin yasa gereği ödemesi gereken katkıyı zamanında ödememesidir. Kapitalizasyon sisteminin temel prensibi, primlerin zamanında toplanarak nemelandırılması ve ödeme yapma noktasına gelinildiğinde bu kaynaklardan kullanım imkanı bulunmasıdır. Üçüncü ayak olarak devlet, sorumluluğunu yerine getirmemekle fonun geleceğini tehlikeye atmış ve bugünkü parasal sorunların doğuşunda esas sorumluluğun sahibi olmuştur. Bu çalışmada AB üyesi ülkelerde sosyal güvenlik konusu rakamsal verilerle de ortaya konmuştur. Sosyal güvenlikte, özellikle sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler sadece devlet tarafından değil, vakıflar, hayır kurumları, özel sektör ve bireyler tarafından da yapılabilmektedir. Bu alandaki kalite ve miktarın yükseltilmesinde devlet kendi dışındakileri de teşvik edici düzenlemelere gitmelidir.

Scanned by CamScanner

7. Sosyal Sigortalar Fonu'nun mali krize girmesinin bir sebebi de kayıtdışı ve kaçak işgücünün ülkede oldukça büyük boyutlara ulaşmasıdır. Yapılan bazı istatistiki çalışmalar kaçak (yabancı) işgücü sayısının 20,000 kişi dolayında[10], kayıtdışı (yerli) işgücünün ise yinr 20,000 dolayında olduğunu gösteriyor. Çalışma Bakanı ve Bakanlık yetkilileri ile yapılan çalışmalarda da KKTC'de en az 20,000 kaçak işçiden bahsedilmektedir. Mayıs 2002 tarihi itibarı ile prim tahsil edilen sigortalı sayısı 25,000-30,000 arası olarak tahmin edilmektedir. Demek ki sorunun esası, prim alınamayan veya alınmayan kesime yönelik çalışmalar düzenlenmesidir.Bu durum Sosyal Sigortalar Fonu'na yeterli finansman girişinin olmamasına ve fonun görevlerini yerine getirememesine sebep teşkil etmekte; bu yapı Sosoyal Sigortalar Fonu'nun krizlere devamlı açık bir konumda olmasına sebebiyet vermekedir. Bu nedenle, yetkili otoritelerin kayıtdışı ve kaçak işgücünü kayıt altına almak için önlemler alması birincil dereceden gerekli gözükmektedir. Kaçak ve kayıtdışı işçilerin sadece yarısının sisteme dahil edilmesi, Sosyal Sigortalar Fonu'nun prim gelirlerini yaklaşık üçte bir oranında artırabilecektir. Fiilen aktif nüfus, çalışan nüfus gibi verilere bakıldığında da sigortalı sayısının yaklaşık 65,000 civarında, bir diğer deyişle bugünkü sayının en az iki katı olması gerekir. Temel sorunların bir tanesi ve belki de en önemlisi bu iken, bu yönde çalışmaların yeterli olduğu söylenemez.

8. Emeklilik yaşının yükseltilmesi tek başına bir çözüm değildir. Emeklilik yaşı, prim ödeme süresi, prim miktarı ve beklenen yaşam süresi bir bütün olarak ele alınmalı ve aktüeryal hesaplar yapılmadan bunlarla oynanmamalıdır. Sırf kaynak yaratmak için bunlarla oynamak ileride daha büyük sorunların doğmasına neden olabilecektir.

9. Sosyal Sigortalar Fonu yönetiminin demoktatik katılımcılık esasına göre düzenlenmesinin de fonun geleceği açısından büyük önem taşıdığı, fona katkı koyanların temsiliyeti açısından çok önemli görünmektedir.

Son söz olarak KKTC'de sosyal güvenlik sisteminin sorunlarının temel niteliklerdeki aksaklıklardan kaynaklandığı, devletin ve ilgililerin bu konuya yoğunlaşmaları gerektiği, AB uygulamaları ve UÇÖ normlarının rehber alınması ile bu sorunun aşılabileceği söylenebilir.

Notlar

[1] Tunçomağ, K. (1975). *Sosyal guvenlik kavramı ve sosyal sigortalar*. İstanbul: Sermet Matbaası, sf.15.

[2] Güzel, A. ve Okur, A.R. (1996). Sosyal güvenlik hukuku. İstanbul: Beta Yayım ve Dağıtım A.Ş., sf. 2.

[3] Resmi Gazete (05.12.1994), *Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)nın sosyal güvenliğin asgari normları hakkında 1952 tarihli 102 sayılı sözleşmesinin onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin yasa*, Resmi (4) Gazete, R.G.: 137, Ek 1, Sayı: 65/1994, Devlet Basımevi, Lefkoşa.

[4] Tuncay, A.C. (1988). *Sosyal güvenlik hukuku dersleri*. İstanbul: Beta Yayım Dağıtım A.Ş., sf.31-34.

[5] Resmi Gazete (31.05.1976), Kıbrıs Türk Sosyal Sigortalar Yasası, Resmi Gazete, EK I, R.G. 41, Sayı: 16/1976, Devlet Basımevi, Lefkoşa.

[6] The World Bank (1999). *1999 World development indicators*, The World Bank, D.C. 20433, USA

Scanned by CamScanner

[7] Gerard Abramlovici (Ocak 2002). *Social Protection in Europe*, Statistics in Focus, Eurostat, ISSN 1024-4352
[8] EU (2002). *All about old-age and survivors' pensions*, http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/scheme/news/pension_en.htm
[9] EU (03.07.2001). Supporting national strategies for safe and sustainable pensions through an integrated approach, COM (2001) 362 final, Brüksel.
[10] Yrd.Doç.Dr.Erdal Güryay. Yayımlanmamış çalışma.

Kaynakça

EU, *All about old-age and survivors' pensions.* http://europa.eu.int/comm/employment-social/socprot/scheme/news/pension-en.htm.

EU (03.07.2001). *Supporting national strategies for safe and sustainable pension through an integrated approach.* COM (2001) 362 Final. Brüksel.

Gerard A. (2002). Social protection in Europe. Statistics in focus. *Eurostat.* January 2002.

Geçiş Yılı Programı 2002. *Resmi Gazete (21.12.2001).* Lefkoşa: Devlet Basımevi.

Güryay, E. KKTC'de kaçak işgücünün ekonomiye etkileri.(Yayımlanmamış çalışma).

Güzel, A., Okur, A. R. (1996). *Sosyal güvenlik hukuku.* İstanbul: Beta.

Kıbrıs Türk Sosyal Sigortalar Yasası. *Resmi Gazete*, Ek 1, RG.41, Sayı:16/1976, Lefkoşa: Devlet Basımevi.

Tuncay, A.C. (1988). *Sosyal güvenlik hukuku dersleri.* İstanbul: Beta.

Tunçomağ, K. (1975). *Sosyal güvenlik kavramı ve sosyal sigortalar.* İstanbul: Sermet Matbaası.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun sosyal güvenliğin asgari normları hakkında 1952 tarihli 102 sayılı sözleşmesinin onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin yasa. *Resmi Gazete*, RG:137, Ek 1, Sayı 65/1994, Devlet Basımevi, Lefkoşa, 05.12.1994.

World Development Indicators 1999. World Bank, DC.20433, USA, 1999.

www.ssa/gov/international/inteintro.html.

Scanned by CamScanner

KKTC'de Asgari Ücretlerin Karşılaştırmalı Analizi

Okan ŞAFAKLI*
Hasan SARICA**

1. Giriş

Ekonominin temel konularından birisi olan üretim ve üretim faktörlerinden emek, bir ülke kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. Emeğin işgücü karşılığı olarak ödenen ücret, toplumsal yaşamı her yönüyle etkisi altına almaktadır. İnsanlar yaşamlarını sürdürebilmek için gelire ihtiyaç duymaktadırlar. Bu geliri elde etmek için kendi ülkelerinde veya bir başka ülkede üretim sürecinde yer almakta ve aldıkları ücretle yaşamlarını sürdürmektedirler.

Asgari ücret tespit yöntemi ve miktarı konusunda ülkeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Asgari ücret ya yasal düzenlemeler ışığında belirlenmekte veya toplu pazarlık sistemi içerisinde işçi ve işveren tarafından genel uygulama olarak ortaya çıkmaktadır. Serbest piyasa ekonomisi kurallarının uygulandığı ülkelerde dahi asgari ücret çalışanı minimum düzeyde korumayı hedeflediğinden emek piyasasındaki etkenler gözetilmekle birlikte genellikle asgari ücret piyasaya yapılan müdahalelerle belirlenmektedir. Sosyalist düşünce ve yaklaşımlarda asgari ücretin tespitinde çalışan ve ailesinin insanca yaşam süreceği asgari koşulların yaratılması ön plandadır. Bu iki temel ve genel yaklaşım asgari ücretlerin tespitinde uygulanacak kuralların uluslararası boyutunu da belirlemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası ön plana çıkan ve emeğin acımasız sömürüsünü sınırlandırmayı da gözeten "sosyal refah", "sosyal adalet", "sosyal güvenlik", ve "sosyal devlet" yaklaşımları Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun da aldığı yeni boyutu etkilemişti. Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren Versay Konferansı ile kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) Anayasası "Emek bir meta değildir" yaklaşımını benimsemiş ve emek-sermaye-devlet üçlüsünün oluşturduğu ILO, 1944 yılında toplanan 26. Konferansında kabul edilen Philadelphia Bildirgesi (ILO, 2002:1-3) ile çalışanların sosyal adalet, sosyal refah ve sosyal devlet yaklaşımı ile çalışma barışının oluşturulması kabul edilmişti. UÇÖ kabul ettiği sözleşme ve tavsiye kararları ile çalışma yaşamında sosyal boyutun oluşmasına yön vermiş, bunu yaparken asgari ücret konusundaki sözleşme ve tavsiye kararları ile UÇÖ üyelerini yönlendirmiştir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), asgari geçim düzeyinin Anayasa ile korunduğu ve bu amacın gerçekleşmesinde Asgari Ücretler Tespit Yasası'na göre belirlenen asgari ücretlerin uygulandığı bir ülkedir. Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin (KTFD) ilanını takiben oluşturulan Kurucu Meclis döneminde (1975-1976) topluma kazandırılan KTFD Anayasası ve yasaların pek çoğu sosyal içerikli olup Asgari Ücretler Yasası da bunlardan bir tanesi olmuştur.

"Asgari ücretlerin yıllar itibarı ile satın alma gücü", ilgili ülkedeki refah düzeyinin gelişimine ilişkin göstergelerden bir tanesidir varsayımından

* Yrd. Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, İşletme Bölümü, KKTC
** Doğu Akdeniz Üniversitesi, İşletme Bölümü, KKTC

Scanned by CamScanner

hareketle, KKTC'de asgari ücretlerin yıllar itibarı ile gelişimi, asgari ücretlilerin refah düzeyindeki gelişmeleri de gösterebilmektedir.

Fert Başına Gayrı Safi Milli Hasıla (FBGSMH) verileri, ilgili gelişme trendinin değerlendirilmesine yardımcı unsurların başında gelmektedir. Bu çalışmada Asgari ücretler ile FBGSMH yıllar itibarı ile karşılıklı olarak analiz edilmektedir. Bu çalışma yapılırken daha istikrarlı para birimi olan Amerika Birleşik Devletleri Doları (ABD $) cinsinden değerlerle çalışılmış olup, bu göstergelerdeki veriler izlenmiştir.

Türkiye'deki asgari ücrete ilişkin veriler ve KKTC'deki asgari ücretler karşılaştırılmak suretiyle iki ülke arasında asgari ücretteki gelişmeler değerlendirilmiş ve Türkiye'den KKTC'ye yönelik işçi akımında asgari ücret farklılıklarının etkisi olup olmadığı analiz edilmiştir.

Bu çalışmada birinci elden kaynaklar kullanılmuş olup bazı kaynaklar kişisel temaslarla elde edilmiştir. Asgari ücretlerin cari değerleri Devlet Planlama Örgütü (DPÖ) verileri kullanılarak, cari değerlerle ABD Doları ortalama yıllık kurları esas alınarak dolar cinsinden dikkate alınmıştır. Çalışmada her yıl için ilgili yıl süresince uygulanan asgari ücretlerin toplamının ortalaması alınarak ilgili yıldaki asgari ücret bulunmuştur. Asgari ücretteki artış oranı ise bir önceki yıla göre gelen artış yüzdesinin bulunması suretiyle ele alınmıştır. Aynı yöntem FBGSMH'nın artış oranını hesaplarken de kullanılmıştır. Çalışmada genelde Devlet Planlama Örgütü tarafından yayınlanan veriler kullanılarak çalışmanın amacına uygun yeni tablolar üretilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü, KKTC'de yürürlükte olan Asgari Ücretler Yasası hakkında kısaca bilgi vererek yıllar itibarı ile asgari ücretlerin miktarı, ortalama yıllık asgari ücretler ve Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ta ABD $'ı para cinsinden asgari ücretlerin seyrine ayrılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümü, FBGSMH ve asgari ücrete ilişkin tabloların oluşturulmasına ayrılmıştır. Çalışmada önce asgari ücretlerle fert başına GSMH'daki yıllar itibarı ile artış oranları ele alınmış ve asgari ücretle karşılaştırılmıştır. Çalışmanın dördüncü bölümde, önceki iki bölümdeki bulguların karşılaştırmaları yapılıp temel bulgulardan hareketle değerlendirmeler yapılmıştır.

2. Kuzey Kıbrıs'ta ve Türkiye'de Asgari Ücretler

Genel anlamı ile ücret, çalışan bakımından tek gelir kaynağı, işveren bakımından ise giderlerinden bir tanesidir (Talas, 1997:81). Bu nedenle ücretlerdeki reel artış veya azalışlar çalışanın geliri, işverenin de gider kalemlerinden bir tanesinin artış veya azalışı ile ilgilidir. Birinin geliri artarken diğerinin gideri artmaktadır. İkisi arasında ters orantılı bir ilişki vardır. Ancak bu çalışmada konunun bu boyutu veya asgari ücretteki gelişmelerin verimliliğin veya maliyetlerin üzerine etkisi üzerinde durulmamış, gelişmenin kendisinin irdelenmesi ile yetinilmiştir.

2.1. KKTC'de Asgari Ücretlerin Yasal Dayanağı

KKTC Anayasası'nın 52. maddesi "Ücrette Adalet Sağlanması" başlığını taşımaktadır. Madde, devlete, "çalışanların yaptıkları işe uygun ve insanlık onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi sağlamalarına elverişli, adaletli bir ücret elde

Scanned by CamScanner

etmeleri için gerekli önlemleri alma" görevi verirken, Anayasa'nın 47. maddesi ise "Ekonomik ve Sosyal Hayatın Düzeni"nin; ekonomik ve sosyal hayatın, adalete, tam çalışma ilkesine ve her yurttaş için insanlık onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi sağlanması amacına göre düzenlenebileceğini hükme bağlamaktadır (Resmi Gazete, 1985:15-16).

Kuzey Kıbrıs'ta en az ücretin miktarı, değiştirilmiş şekli ile 1975 Asgari Ücretler Yasası (Resmi Gazete, 1975:217-221) kurallarına göre tespit edilmektedir. Ulusal düzeyde tespit edilen asgari ücret tüm ülkede ve işkollarında geçerli olacak şekilde saptanmaktadır. Asgari Ücretler Yasası'ndaki düzenlemeler ve yaklaşım; ILO'nun 135 sayılı Tavsiye Kararında belirtilen asgari ücretin tespitinde "işçi ve ailesinin ihtiyaçlarının dikkate alınması kriterini dikkate almak" (madde 3) (ILO, 1985:233) bakımından uluslararası normalara uygundur. Asgari ücret tespitinde diğer şeyler yanında asgari ücret alan işçilerin ulusal gelirden aldığı payın sosyal adaleti sağlayacak biçimde artırılmasına dikkat edilmesi zorunluluğu vardır (madde 4/2). Bu düzenleme de yukarıda adı geçen ILO normlarına paraleldir. Asgari ücretin Kuzey Kıbrıs'ta yaşanan yüksek enflasyon karşısında erimesi nedeni ile Asgari Ücretler Yasası değiştirilmiş ve asgari ücretin bir takvim yılında önce iki, daha sonra da üç kez tespitine olanak sağlanmıştır. Asgari Ücret Tespit Komisyonu işveren, işçi ve devleti temsilen beşer kişinin katılımı ile oluşmakta ve kararlarını oy çokluğu ile almaktadır.

Asgari Ücret Yasası bir bütün olarak ele alındığında, yasanın uluslararası normlara uygun ve uygunluktan da öteye paralel ve pek çok ülkeden ileride bir yasa olduğu rahatlıkla söylenebilir.

2.2. KKTC'de Cari Asgari Ücretler

KKTC'de ilk resmi asgari ücret 6 Mayıs 1977 yılında brüt 1.820.-TL olarak tespit edilmiştir. Tablo 1'de (Bkz.: Ek: Tablolar ve Grafikler) asgari ücretlerin tespit tarih ve aylık brüt miktarları gösterilmektedir.

Tablodan da görüleceği gibi 6 Mayıs 1977, 4 Nisan 1980 ve 10 Haziran 1982 tarihlerinde tespit edilen asgari ücretler bir yıldan fazla yürürlükte kalmıştır. Yasanın değiştirilmesi ile 1994, 1995 ve 1997,1998, 2000 ve 2001 yıllarında asgari ücret iki kez; 1999 yılında üç ve 1996 yılında ise bir kez tespitle yetinilmiştir.

2.3. KKTC'de Asgari Ücretler ve Enflasyon

Kuzey Kıbrıs'ta asgari ücret değiştirilmiş şekli ile "1975 Asgari Ücretler Yasası"'na uygun olarak tespit edilmektedir. Tablo 2'de yıllar itibarı ile yıllık ortalama asgari ücretlerin bir önceki yıla göre artış yüzdesi, Tüketici Fiyat Endeksindeki (enflasyon) artışlar ve bir önceki yıla göre asgari ücretteki artış yüzdesi ile enflasyon arasındaki fark verilmektedir.

Tablo 2'den de açıkça görüleceği gibi asgari ücretler tespit edilirken ilgili yıl içerisindeki enflasyon oranının ne olacağı gözetilmemektedir. 1977-2001 döneminde 11 yılda bir önceki yıla göre asgari ücretteki artış yüzdesi, ilgili yıldaki enflasyondan daha fazla olmuştur. 1995 yılında asgari ücret 1994 yılına göre %164.61 oranında artarken, 1995 yılı enflasyonu %72.2 olmuştur. Bu oran 1998 yılında 43.4, 1982 yılında 29.86 ve 1999 yılında 22.91 olarak

Scanned by CamScanner

gerçekleşmiştir. Negatif gelişmenin yaşandığı en yoğun yıllar ise sırası ile -44.08 ile 1984, -41.29 ile 1996 yılı, -35.81 ile 1994 yılı ve –30.95 ile 2001 yılı olmuştur. Yüzde beş eksi veya artı şeklinde değişimlerin olduğu ve nisbeten istikrarlı denilebilecek yıllar ise 1981 (4.89), 1990 (-3.55), 1997 (-1.87) ve 2000 yılında (-3.90) olmuştur. Bu bulgular ise, asgari ücretin tespiti ile enflasyon oranı arasında herhangi bir ilişkilendirmenin olmadığını göstermektedir.

2.4. KKTC'de Asgari Ücretlerin Dolar Cinsinden Gelişimi

Asgari ücretin cari fiyatlarla ABD $ karşılıkları yıllar itibarı ile ele alındığı Tablo 3 asgari ücretin seyri hakkında daha sağlıklı bilgiler verebilmektedir. Asgari ücretin 1977-2001 yılları arasında ABD doları para birimi cinsinden gelişimine ilişkin çalışmada ABD dolarının yıllık ortalaması esas alınmıştır. Tablo 3'de aylık ortalama asgari ücretler ve bu miktarların ABD doları para cinsinden karşılıkları verilmektedir.

Tablo 3 ve Grafik 1 incelendiğinde, asgari ücretin yıllar itibarı ile ABD $ 'ı para cinsinden nasıl bir seyir izlediği görülmektedir.

Konuya genel seçim öncesi ve sonrası asgari ücretlerdeki gelişmeler olarak bakılacak olursa, asgari ücretin 1981 yılında 1980'e göre 1.87 dolar gerilediği görülmektedir. Ancak 1984 yılında 79,73 dolar olan asgari ücret genel seçimlerin yapıldığı 1985 yılında 7,4 dolar artmıştır. Bu artışa karşın asgari ücret 1977-1985 döneminin ikinci en düşük asgari ücreti olmuştur. 1989 yılında 95,82 dolar olan asgari ücret 1990'da 34.19 dolarlık bir artışla 130.01 dolara ulaşmış ve 1977 yılından sonraki en yüksek asgari ücret olmuştur. 1993 erken genel seçimler öncesi 116,88 dolar karşılığı olan asgari ücret bu kez 6.74 dolarlık bir artış göstererek 123.62 dolara yükseldi. 1994 ve 1995 yıllarında artışını sürdüren asgari ücret 1996 yılında 217,88 dolardan 180.16 dolara, 1997 yılında ise 171.73 dolara düştü. 1998 genel seçim yılında 42,36 dolarlık bir artışla 213.69 dolara, 1999 yılında ise 1977-2001 yıllarının en yüksek düzeyi olan 240,16 dolara yükseldikten sonra önce 3.09 dolarlık, 2001 yılında ise 2000 yılına göre 69,4 dolarlık bir düşüş yaşadı. 2001 yılında yürürlükte olan asgari ücret dolar bazında son yedi yılın en düşük asgari ücreti olup en yüksek asgari ücret olan 1999 yılı asgari ücretten 72,49 dolar, bir diğer deyişle % 43,23 daha azdır.

2.5. Türkiye ve KKTC'de Asgari Ücretlerin Karşılaştırması

KKTC kamuoyunu sürekli olarak Türkiye'den (TC) gelen işçilerin yasal veya yasadışı olarak çalıştıkları konusu meşgul etmektedir. Tablo 4'de TC'de tespit tarihi ve yıllık ortalama olarak asgari ücretler verilmektedir.

Cari fiyatlarla asgari ücretlerin çok fazla anlam ifade etmeyeceği dikkate alınarak TC ve KKTC'deki asgari ücretler ABD $ cinsinden Tablo 5'te verilmektedir. TC bakımından dolara endekslemede, TC Merkez Bankası yıllık ortalama dolar kurları esas alınmıştır.

Tablo 5 ve Grafik 2'den de net bir şekilde görüleceği üzere Türkiye'de asgari ücretler 1980 yılından itibaren Kuzey Kıbrıs'taki asgari ücretlerin altında gerçekleşmiştir. Türkiye'deki asgari ücret özellikle 1982, 1986, 1995 ve 1996 yıllarında KKTC'deki asgari ücretin % 60'ı düzeyinde bile olmamıştır.

Scanned by CamScanner

3. KKTC'de Asgari Ücretler ve FBGSMH

DPÖ verilerinden hareketle hazırlanan Tablo 6 ve Grafik 3, Asgari Ücret, FBGSMH ve her iki verinin bir önceki yıla göre artış yüzdelerini vermektedir.

Asgari ücretlere 1978, 1983, 1984, 1985, 1987,1988,1989,1990, 1992, 1996, 2000 ve 2001 yıllarında gelen artış oranları FBGSMH'da gerçekleşen oransal artışlardan daha az olmuştur. Genel Seçimlerin yapıldığı 1981, 1985, 1990, 1993 ve 1998 yıllarına bakıldığında ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. 1980 yılında asgari ücret, FBGSMH ya göre % 8.61 fazla iken 1981 yılında bu fazlalık %9.38'a ulaşmıştır. 1984 yılında asgari ücrete gelen artış oranı FBGSMH'ya göre % 28.11 az iken aradaki fark 1985 genel seçimler yılında %12.1'e düşmüştür. 1989 yılında FBGSMH, asgari ücretten % 15.77 fazla iken yine seçim yılı olan 1990'da bu oran % 1.95'e düşmüştür. 1992 yılında FBGSMH asgari ücrete göre % 21.2 fazla iken 1993 erken genel seçim yılında bu fark ortadan kalkmış ve asgari ücrete gelen artış oranı FBGSMH'ya gelen artış oranından % 0.38 daha fazla olarak gerçekleşmiştir. 1997 yılında asgari ücret FBGSMH'dan % 11.7 fazla iken son genel seçimlerin yapıldığı 1998 yılında bu fazlalık % 13.6'ya yükselmiştir. Aşağıdaki grafikte de genel seçimlerin yapıldığı yıllar ile bir önceki yıllar karşılaştırıldığında asgari ücretliye gelen artış oranlarının FBGSMH'ya gelen artış oranlarından fazla olduğu görülmektedir.

Bir diğer karşılaştırma ise aylık FBGSMH'nın her zaman asgari ücretin üzerinde seyretmekte olduğudur. 1993 yılında asgari ücretle FBGSMH'ya gelen artışların oranı aynıya yakın iken 1994 ve 1995 yıllarında asgari ücrete gelen artış oranı ciddi oranlarda daha fazla olmuş, 1996'de gelişim değişerek 1997-1999 yılları arasında asgari ücretin artış oranı daha fazla olurken bu oran 2000 ve 2001 yıllarında FBGSMH'da daha fazla olarak gerçekleşmiştir.

4. Sonuç

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yürürlükte olan Asgari Ücretler Yasası, çağdaş olması bakımından UÇÖ'nun normlarına uygundur. Yasanın amacı ve tespit kriterleri, asgari ücretin tespit komisyonun oluşumu ve çalışma esaslarına ilişkin düzenlemeler çağdaş değerler içermektedir.

Enflasyona oranları ile asgari ücret karşılaştırmalarında asgari ücretin artış oranının ilgili yıl içindeki enflasyon oranı ile uyumlu olmadığı görülmektedir. İlginç bir ilişki milletvekilliği seçim dönemleriyle ilgili olarak kurulabilir. KKTC ilanından sonra yapılan 1985, 1990, 1993 ve 1998 yıllarında 1990 yılı hariç, diğer seçim yıllarında asgari ücretin aynı yıldaki enflasyon oranlarından daha fazla artırıldığı görülmektedir.

Asgari ücretler, satın alma gücü bakımından ABD doları istikrarlı bir para birimi olarak kabul edilerek değerlendirildiğinde ise ortaya ciddi sapmalar çıkmakta, cari değerlerle yükselen asgari ücretlerin reel değerleri ABD doları cinsinden istikrarlı bir seyir izlememektedir. Bu istikrarsızlık ve asgari ücretin reel olarak artmaması asgari ücretle çalışanların gelirlerinin istikrarsız olması sonucunu vermektedir.

Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ta asgari ücretler karşılaştırıldığında, 1980 yılından itibaren TC'deki asgari ücretlerin KKTC'dekine göre çok gerilerde kaldığı

Scanned by CamScanner

görülmektedir. Konuya net asgari ücret bakımından yaklaşılırsa ve KKTC'de sosyal güvenlik kesintilerinin TC'dekine göre daha az olduğu ve asgari ücretten vergi alınmadığı da eklenirse aradaki fark net asgari ücretlerde daha da artmaktadır.

Asgari ücretteki değişimler FBGSMH'daki değişmelerle de istikrarlı bir paralellik göstermemektedir. Dolayısı ile sosyal adalet veya kalkınmanın dengeli paylaşımı konusunda ciddi sapmalar ortaya çıkmaktadır. Ortalama asgari ücretin FBGSMH'la ile paralel değişimler göstermemesi ve genel olarak asgari ücretin daha az oranda artması sosyal dengesizliğin artarak devam ettiğinin işaretleridir. Asgari ücretle çalışanların aylık gelirlerinin FBGSMH'nın aylık miktarının altında olması ve aradaki farkların da istikrarlı bir seyir izlememesi düşündürücüdür.

Sonuç olarak, asgari ücret tespitine ilişkin yasal mevzuat çağdaş bir içerik taşırken, tespit edilen asgari ücretler genelde reel olarak gerilemiş, seçim yıllarındaki nisbi ferahlamalar bu gerçeği değiştirememiştir. Türkiye ile Kuzey Kıbrıs arasında asgari ücret arasındaki büyük farklılıklar, Türkiye'den işçi göçünün artmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Asgari ücretin çalışanı ve ailesini ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamında koruyucu ücret olma özelliğinin yaşama geçmesi demek olan sosyal adalet ilkesinin bu bulgular ışığında KKTC'de geçerli olmadığı söylenebilir.

Kaynakça

Devlet Planlama Örgütü(DPÖ), 2001, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Devlet Basımevi, Lefkoşa.

DPÖ, (2001), *2002 Geçiş Yılı Programı (Taslak)*, KKTC Başbakanlık, Devlet Planlama Örgütü, Lefkoşa,

DPÖ (2002), *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 2000*, KKTC Başbakanlık, Devlet Planlama Örgütü, İzleme ve Koordinasyon Dairesi, Lefkoşa.

ILO, (1985), *ILO Conventions and Recommendations (1919-1981)*, ILO Office, Geneva.

Resmi Gazete (2001), 2002 Programı, Devlet Basımevi, Lefkoşa.

Resmi Gazete, (1987), TC-KKTC İşgücü Anlaşması, Devlet Basımevi, Lefkoşa.

Resmi Gazete, (1985), *Anayasa*, Devlet Basımevi, Lefkoşa.

Resmi Gazete (18.8.1975), *1975 Asgari Ücretler Yasası*, Devlet Basımevi, Lefkoşa.

Sosyal Sigortalar Kurumu (2002), Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, http://www.ssk.gov.tr

Scanned by CamScanner

TC Merkez Bankası, (2002), Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, http://www.tcmb.gov.tr

Talas, Cahit, (Haziran 1997), *Toplumsal Ekonomi-Çalışma Ekonomisi*, İmge Kitabevi, Ankara.

Internet Kaynakçası

Http://www.ssk.gov.tr/istatistik/99/asgari.html

ILO (2002), http://www.unicc.ilo.org/index/*Philapelphia/*

Scanned by CamScanner

Ek: Tablo ve Grafikler

Tablo 1. Kuzey Kıbrıs'ta Saptanan Asgari Ücretler (TL/Ay).

Tespit Tarihi	Asgari Ücret TL	Tespit Tarihi	Asgari Ücret TL
06.05.1977	1,820.00	01.01.1994	3,000,000.00
30.08.1978	2,770.00	01.08.1994	5,000,000.00
18.07.1979	4,333.00	01.01.1995	9,420,000.00
04.04.1980	8,660.00	01.09.1995	11,590,000.00
19.06.1981	13,000.00	01.01.1996	14,800,000.00
10.06.1982	22,000.00	01.01.1997	23,000,000.00
08.07.1983	24,270.00	01.09.1997	33,800,000.00
21.02.1984	30,300.00	01.01.1998	50,250,000.00
01.01.1985	46,000.00	01.09.1998	67,000,000.00
01.01.1986	75,000.00	01.01.1999	85.000.000.00
01.01.1987	90,000.00	01.06.1999	103.000.000.00
01.01.1988	121,000.00	01.09.1999	115.000.000.00
01.01.1989	205,000.00	01.01.2000	137.000.000.00
01.01.1990	340,500.00	01.07.2000	160.000.000.00
01.01.1991	520,000.00	01.01.2001	200.000.000.00
01.01.1992	806,000.00	01.08.2001	240.000.000.00
01.01.1993	1,373,000.00		

Kaynak:

1. DPÖ (2002), *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 2000*, KKTC Başbakanlık, Devlet Planlama Örgütü, İzleme ve Koordinasyon Dairesi, Lefkoşa, sf.2-3, 72-73.
2. DPÖ, (2001), *2002 Geçiş Yılı Programı (Taslak)*, KKTC Başbakanlık, Devlet Planlama Örgütü, Lefkoşa, sf. 52.

Scanned by CamScanner

Tablo 2. Asgari Ücretler ve Enflasyon

Yıllar	Asgari Ücret (Ortalama) TL/Ay	Bir Önceki Yıla Göre Artış Yüzdesi %	Yıllık Enflasyon Oranı %	Asgari Ücret Artış Yüzdesi – Yıllık Enflasyon Oranı
1977	1.820,00	-	-	-
1978	2.215,00	21,70	32.4	-10.7
1979	3.552,00	60,36	77.7	-17.34
1980	7.578,00	113,34	93.0	20.34
1981	11.192,00	47,69	42.8	4.89
1982	18.250,00	63,06	33.2	29.86
1983	23.135,00	26,77	33.8	-7.03
1984	29.293,00	26,62	70.7	-44.08
1985	46.000,00	57,03	43.0	14.03
1986	75.000,00	63,04	48.1	14.94
1987	90.000,00	20,00	43.0	-23
1988	121.000,00	34,44	62.6	-28.16
1989	205.000,00	69,42	51.8	17.62
1990	340.000,00	65,85	69.4	-3.55
1991	520.000,00	52,94	46.3	6.64
1992	806.000,00	55,00	63.4	-8.40
1993	1.373.000,00	70,35	61.2	9.15
1994	3.833.333,00	179,19	215.0	-35.81
1995	10.143.333,00	164,61	72.2	92.41
1996	14.800.000,00	45,91	87.5	-41.59
1997	26.600.000,00	79,73	81.7	-1.87
1998	55.833.333,00	109,90	66.5	43.4

Scanned by CamScanner

1999	99.500.000,00	78,21	55.3	22.91
2000	148.500.000,00	49,25	53.2	-3.95
2001	216.666.667,00	45,90	76.8	-30.90

Kaynak:
1. DPÖ (2002), *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 2000*, KKTC Başbakanlık, Devlet Planlama Örgütü, İzleme ve Koordinasyon Dairesi, Lefkoşa, sf.2-3, 72-73.
2. DPÖ, (2001), *2002 Geçiş Yılı Programı (Taslak)*, KKTC Başbakanlık, Devlet Planlama Örgütü, Lefkoşa, sf. 52.

Tablo 3. Asgari Ücretler (ABD $/Ay)

Yıllar	Aylık Asgari Ücret TL/Ay	ABD Doları Ortalama Kuru 1 ABD $=TL	Aylık Asgari Ücret ABD Doları/Ay
1977	1.820,00	18,20	100,00
1978	2.215,00	24,60	90,04
1979	3.552,00	36,80	96,52
1980	7.578,00	75,10	100,91
1981	11.192,00	113,00	99,04
1982	18.250,00	163,75	111,45
1983	23.135.00	231,83	99,79
1984	29.293,00	367,40	79,73
1985	46.000,00	528,30	87,07
1986	75.000,00	682,58	109,88
1987	90.000,00	871,98	103,21
1988	121.000,00	1.422,00	85,09
1989	205.000,00	2.139,52	95,82
1990	340.000,00	2.618,98	130,01
1991	520.000,00	4.199,67	123,82
1992	806.000,00	6.896,25	116,88
1993	1.373.000,00	11.106,99	123,62

Scanned by CamScanner

1994	3.833.333,00	29.615,67	129,44
1995	10.143.333,00	46.554,51	217,88
1996	14.800.000,00	82.150,50	180,16
1997	26.600.000,00	154.893,30	171,73
1998	55.833.333,00	261.277,29	213,69
1999	99.500.000,00	414.308,20	240,16
2000	148.500.000,00	626.397,67	237,07
2001	216.666.667,00	1.292.237,00	167,67

Grafik 1. Asgari Ücretler ABD $/Ay

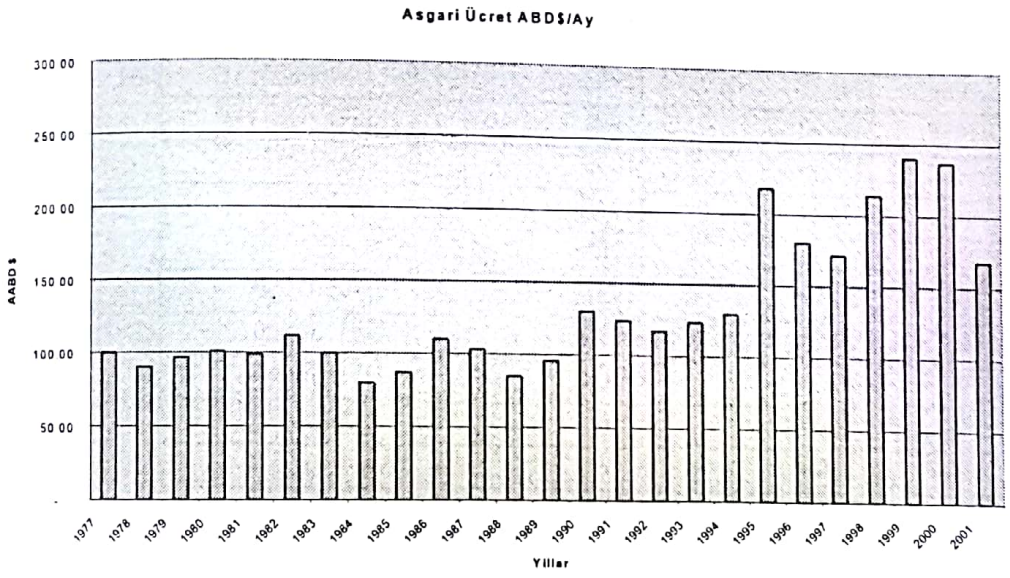

Scanned by CamScanner

Tablo 4. Türkiye'de Asgari Ücretler

Tespit Tarihi	Ücret TL/AY	Aylık Ortalama Asgari Ücretler	
		Yıllar	Ücret TL/AY
01,07,1974	1200	1974	1200
01,07,1975	1200	1975	1200
01,06,1976	1800	1976	1550
01,07,1977	1800	1977	1800
01,01,1978	3300	1978	3300
11,07,1978	3300	1979	4700
01,03,1979	3300	1980	5400
01,05,1979	5400	1981	8466
01,07,1979	5400	1982	9999
01,03,1980	5400	1983	16200
01,04,1981	5400	1984	22443,75
01,05,1981	9999	1985	28743,75
01,02,1982	9999	1986	41400
01,03,1982	9999	1987	57825
01,01,1983	16200	1988	100125
01,01,1984	16200	1989	126000
01,04,1984	24525	1990	225000
01,07,1984	24525	1991	414000
01,01,1985	24525	1992	801000
01,07,1985	24525	1993	1059200
01,10,1985	41400	1994	2497500
01,01,1986	41400	1995	5602500
01,07,1986	41400	1996	7577500
01,01,1987	41400	1997	24688125
01,07,1987	74250	1998	40605000
09,07,1987	74250	1999	85837500
01,01,1988	74250	2000	114300000
01,07,1988	126000	2001	143448750
01,01,1989	126000		
01,07,1989	126000		
01,01,1990	225000		
01,07,1990	225000		
01,01,1991	414000		
01,07,1991	414000		
01,01,1992	801000		
01,07,1992	801000		
01,01,1993	1449000		

Scanned by CamScanner

01,07,1993	1449500		
01,10,1993	2497500		
01,01,1994	2497500		
01,04,1994	2497500		
01,01,1995	4173750		
01,04,1995	4173750		
01,09,1995	8460000		
15,11,1995	8460000		
01,07,1996	8460000		
01,08,1996	17010000		
01,01,1997	17010000		
01,03,1997	17010000		
01,07,1997	17010000		
01,08,1997	35437500		
01,01,1998	35437500		
01,07,1998	35437500		
01,08,1998	47839500		
01,10,1998	47839500		
01,01 ,1999	78075000		
01,07,1999	93600000		
01,01,2000	109800000		
01,04,2000	109800000		
01,07,2000	118800000		
01,08,2000	118800000		
01,01,2001	139950000		
01,07,2001	146947500		

Kaynak: : www.ssk.gov.tr/istatistik/99/asgari.html

Scanned by CamScanner

Tablo 5. TC ve KKTC'de Asgari Ücretler

Yıllar	TC'de Asgari Ücret ABD $/Ay	KKTC'de Asgari Ücret ABD $/Ay	TC Asgari Ücretinin KKTC Asgari Ücrete Oranı %
1977	100,95	100	100,95
1978	137,10	90,04	152,27
1979	125,17	96,52	129,68
1980	71,02	100,91	70,38
1981	76,80	99,04	77,54
1982	62,13	111,45	55,75
1983	72,31	99,79	72,46
1984	61,52	79,73	77,15
1985	55,45	87,07	63,69
1986	61,85	109,88	56,29
1987	67,58	103,21	65,48
1988	70,47	85,09	82,82
1989	59,41	95,82	62,00
1990	86,29	130,01	66,37
1991	99,28	123,82	80,18
1992	116,30	116,88	99,50
1993	96,41	123,62	77,99
1994	84,08	129,44	64,96
1995	122,58	217,88	56,26
1996	93,39	180,16	51,84
1997	162,16	171,73	94,43
1998	155,33	213,69	72,69
1999	204,95	240,16	85,34
2000	182,44	237,07	76,95
2001	111,18	167,67	66,31

Scanned by CamScanner

Grafik 2. Türkiye ve KKTC'de Asgari Ücretlerin Karşılaştırması

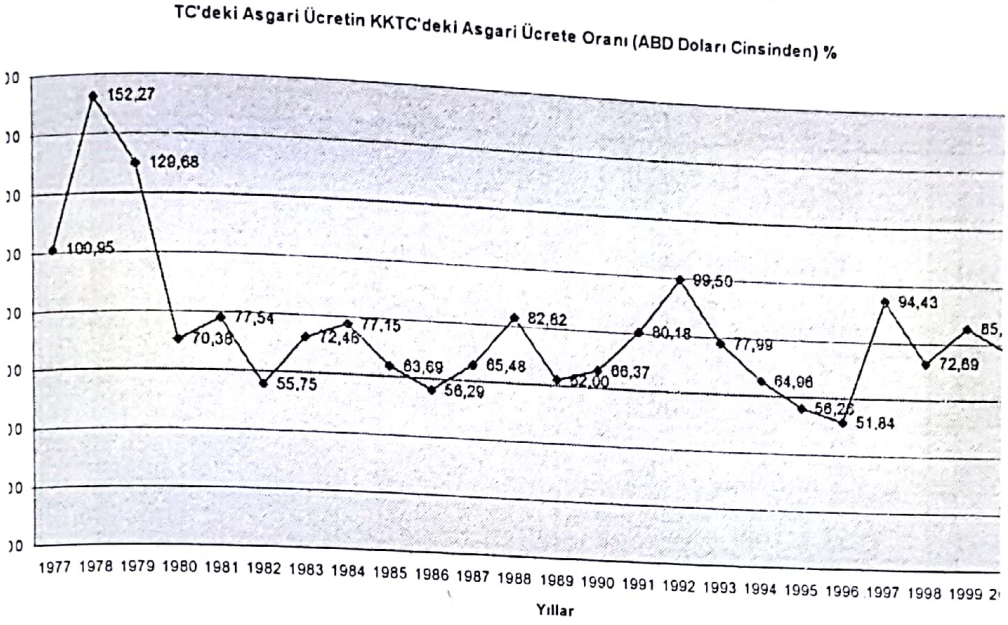

Tablo 6. Asgari Ücretler ve Fert Başına GSMH

Yıllar	Asgari Ücret (Ortalama) TL/Ay	Bir Önceki Yıla Göre Artış Yüzdesi %	FBGSMH TL/Yıl	FBGSMH TL/Ay	Fert Başına GSMH'da Bir Önceki Yıla Göre Artış Yüzdesi %
1977	1.820,00	0	26.279,00	2,189.92	0
1978	2.215,00	21,70	35.989,00	2,999.084	36,95
1979	3.552,00	60,36	57.269,00	4,772.42	59,13
1980	7.578,00	113,34	117.248,00	9,770.67	104,73
1981	11.192,00	47,69	162.171,00	13,514.25	38,31
1982	18.250,00	63,06	222.841,00	18,570.08	37,41
1983	23.135,00	26,77	302.468,00	25,205.67	35,73
1984	29.293,00	26,62	468.008,00	39,000.67	54,73
1985	46.000,00	57,03	791.544,00	65,962.00	69,13

Scanned by CamScanner

1986	75.000,00	63,04	1.199.579,00	99,964.92	51,55
1987	90.000,00	20,00	1.751.788,00	145,982.33	46,03
1988	121.000,00	34,44	2.904.818,00	242,068.17	65,82
1989	205.000,00	69,42	5.379.309,00	448,275.75	85,19
1990	340.000,00	65,85	9.026.664,00	752,222.00	67,80
1991	520.000,00	52,94	13.085.580,00	1,090,465.00	44,97
1992	806.000,00	55,00	23.057.037,00	1,921,419.75	76,20
1993	1.373.000,00	70,35	39.189.387,00	3,265,782.25	69,97
1994	3.833.333,00	179,19	92.526.934,00	7,710,577,.83	136,10
1995	10.143.333,00	164,61	193.969.948,00	16,164,162.33	109,64
1996	14.800.000,00	45,91	346.865.297,00	28,905,491.42	78,82
1997	26.600.000,00	79,73	582.839.247,00	48,569,987.25	68,03
1998	55.833.333,00	109,90	1.144.134.192,00	95,344,526.00	96,30
1999	99.500.000,00	78,21	1.970.690.521,00	164,224,210.08	72,24
2000	148.500.000,00	49,25	3.118.351.900,00	259,862,658.33	58,24
2001	216.666.667,00	45,90	4.602.167.123,00	383,513,926.92	47,58

Kaynak: 1. DPÖ (2001), *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1999*, KKTC Başbakanlık, Devlet Planlama Örgütü, İzleme ve Koordinasyon Dairesi, Lefkoşa, sf.2-3, 72-73.
2. DPÖ, (2001), *2002 Geçiş Yılı Programı (Taslak)*, KKTC Başbakanlık, Devlet Planlama Örgütü, Lefkoşa, sf. 11, 27, 52.

Scanned by CamScanner

Grafik 3. Asgari Ücret ve FBGSMH'da Artış Yüzdeleri

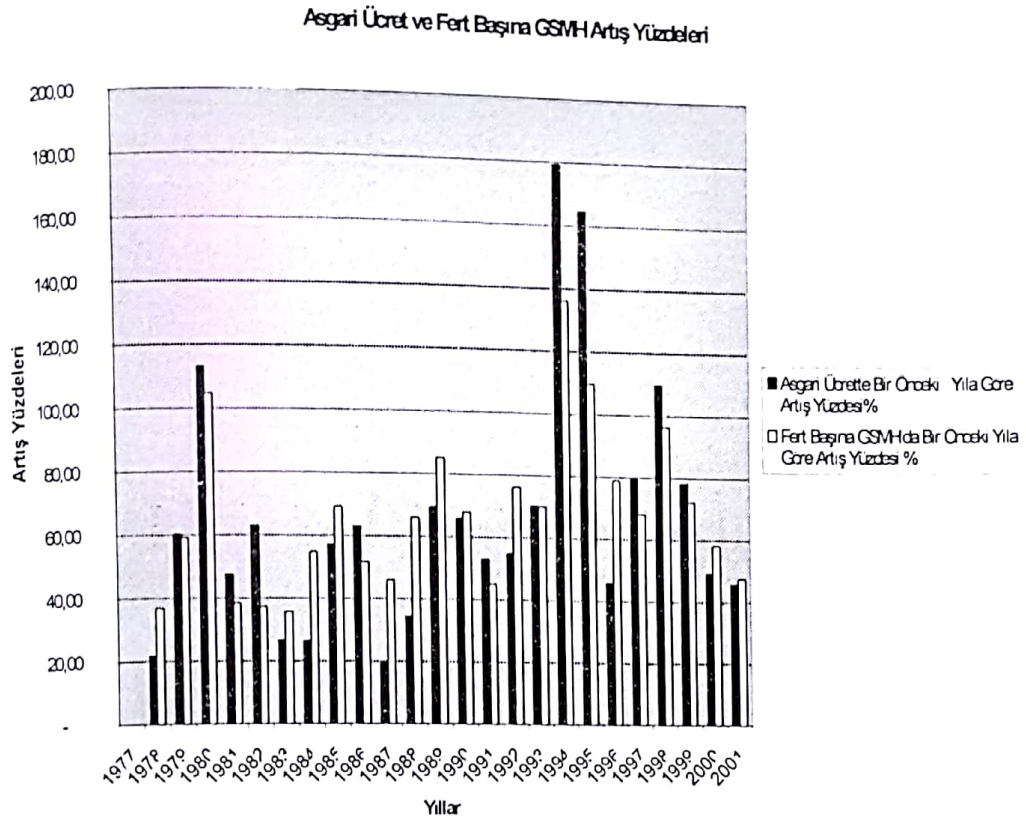

Scanned by CamScanner

Edebiyat ve Eğitim Bildirileri

Papers on Literature and Education

Scanned by CamScanner

Kıbrıs Türk Şiir ve Öykü Serüveninde (1940'lardan Günümüze) Akdenizli Kimliğine Bir Yaklaşım

M. KANSU*

Öyküye İlişkin

Her öyküde bir büyü dolaşmalı; okur bu büyüyü hissetmeli, rüzgârına kapılmalı, merak etmeli, büyülenmeli diye düşünüyorum. Ted Hughes'a ölümünden kısa süre önce 'Whitebread 1997 Kitap Ödülü'nü kazandıran *Ovid'den Masallar* adlı yapıtının bir masalında Arethusa; nehir- tanrı Alfeus'tan korktuğu ve ondan kurtulmak istediği için, kendi derinliğinde önce bir su serinliği duyumsar ve giderek tüm gövdesiyle suya yani nehire dönüşerek vadide akmaya başlar. Arethusa'nın, insan fizikselliğinden su'ya, nehire ya da bir pınara dönüşüm süreçlerini çimlendiren başta korku olmak üzere öteki etkenlerin dürtücü, oluşturucu ve biçimlendirici güçleri; dikeylik ve yataylık boyutlarında söz'e dönüştürmenin güçlükleri bilinir. Bir öyküde, büyünün dolaşmasına, öykünün dokularından ince, hafif bir bulut gibi yükselmesine değinirken 'büyü'nün açıklanamazlığının da ayırdında olduğumu seslendirmeye çalıştım. Tümüyle 'invisible-görünmeyen' değil fakat belki öykünün anlatım tarzında, öykünün kişilerinde; öykülenen olayda ya da öykünün yer aldığı mekanda duyumsanan, yoğun olmayan bir sis içinde farkedilebilen bir 'büyü'nün varlığına değinmek isterim. Bir öykünün öykü olmasında; birdenbirelik, heyecan, sürükleyicilik, anlatım tekniği, tematik farklılık ve umulmadık bir 'final' ögelerinin önemlerine de işaret etmek gerekir sanırım. Büyü ve tüm bu ögeler, öyküdeki nesnesel, öznesel, ilişkisel ve mekansal kurgulamalarla nasıl örülebileceği elbette öykücünün ustalığına kalacaktır. Çağdaş Alman öykücü Boris Eyenbaum 'öykü'yü; bir tepeye tırmanmaya benzetir ve amacının da bu yükseklikte ortaya çıkacak manzarayı bize göstermeyi imlerken 'öykü, bir gizdir' betimlemesinde bulunur.

Şiir'e İlişkin

Cemal Süreya'nın, bir zamanlar çok tartışılan savı, günümüzde de farklı yorumlarla gündemini koruyor: "Şiir geldi, kelimeye dayandı." Veysel Çolak, "şiir; bir 'gün'ü, özlenen bir 'an'ı yakalamak etkinliğidir" der. Eleştirmen-yazar Mehmet H. Doğan, Sabahattin Kudret'in şiir'in varlığına ilişkin yorumuna değinir: "Şiir, coşku verici bir matematiktir, diyorum. Ögeleri somut bir soyutlamadır, diyorum... Bir bakıma matematiksel bir çalışmayı gerektiren şiir de, ölçüsü de, 'nitelikleri de matematiksel olarak açıklanamıyor. Çağdan çağa, kuşaktan kuşağa, ülkeden ülkeye, insandan insana değişen, yarı karanlıkta bir görünüşleri var..." Şair-eleştirmen Metin Cengiz'in 'şiir'e ilişkin düşüncelerine

* Şair-Öykücü, DAÜ-KAM Yönetim Kurulu Üyesi, DAÜ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kıbrıs Türk Edebiyatı Öğretim Görevlisi, Türkiye Edebiyatçılar Derneği Üyesi, KKTC.

Scanned by CamScanner

de yer açalım tümcelerimiz arasında: "Modern şiir, öncelikle ve özellikle, toplumdan soyutlanmış, özgürleşmiş, ortak nesneden (akıldan) uzakta bir duruş almış bireyin ürünüdür... Bireysel bir şiir vardır orta yerde... Kendini günlük politikadan, günlük kullanım dilinden, medyadan korumak için oluşturduğu mevziden hayata karşı bir duruş geliştirmek konusunda güçlendikçe, bu şiirin, ekonomik insanın doğmasına neden olan tüm hendikapları çözücü gücünün de artacağına inanıyorum..."

Polonyalı yazar Gomrowicz: "... şiir, hiçbir zaman belirli bir şeyin temsili değildir, gerilimdir, doğacak anlamdır..." betimlemesine, "...şiir, ne olduğumuzu ortaya koyar ve bizi, olduğumuz şey olmaya davet eder" yorumunu ekler. Şiir'in betimlenmesine ilişkin J. Garelli'ninkini de ele alalım: "şiir, dünyayı gösterir, çünkü kendisi de, kendisini yansıtan bir dünyadır..."

Öykü'de ve şiir'de; yaratma-yazma süreçleri öykücü ve şairlere göre farklılıklar gösterse de ortak bazı duyguların, alımlamaların, düşünsel boyutlardan somutsallığa geçişlerin bazı benzerliklerinden de sözedilebilir. Örnekleyelim bu düşünceyi.

Yazma-Yaratma Süreçleri

Roger Callois: "...çoğu zaman, bütün geceyi çalışarak geçirdim, gün doğduğunda bir sözcük olsun yakalayamadım. Kimi zamansa -tembel, aylak, dalgın olduğum bir sırada- en güzel dizelerim kendiliğinden geliverdi..."

Fazıl Hüsnü Dağlarca: "...bir şey yazarken onu önceden tasarlamam, o kendi yazılışını tasarlar... Ben hep yazıyorum, ayırımına vararak değil, bilinç altında oluyor bu işlem..."

Can Yücel: "...şiir ki hem beladır hem mevla, o halde beklemeyi bileceksin. Yalnız, beklediğinizi çaktırmadan... Saatler saati beklersiniz, gelmez kafir. Ne yapalım, bu sefer olmadı, bi daha sefere..."

Bilge Karasu: "... Her yazımın öncesinde bir oyalanma evresi var. İlk tümce, ilk adım. Önemli olan, ilk bir ya da bir buçuk sayfanın yazılması. Sonraları bu ilk satırlardan hiçbir şey kalmayabilir... İster yazdığımı beğendiğimden, ister 'ne yazacağımı bilmez' duruma düştüğümden, yazı yazarken sık sık ayağa fırlar, gezer, bir şeyler kurcalar gene otururum.."

Bireysel yaratıcılığın; şairin ya da öykücünün öznel yaşantılarıyla ilişkili olmasının doğallığını, ürünlerine egemen kılmaya yönlendirmesinden yana değilim. Doğa ve toplum, şairin ve yazarın sonsuz gözlemlerine açıktır ve elbette önemli malzemelerdir. Her şair ve öykücü dünya görüşüne; dünyayı yorumlama, açımlama tarzına sahiptir ve elbette şiirinin, öyküsünün en alt katmanlarında -en derin yapısında da diyebiliriz- o dünya görüş ve dünyayı yorumlayışınının işaretleri, bildirilerinin varlığı görülebilir, okunabilir. Şiir'de ve öykü'de böylesi işaretlerin, bildirilerin bulunuşu ya da bulunmuş olması bir bakıma o şairin, öykücünün kimliğinin de okunmasına olanak vermez mi?

Scanned by CamScanner

Kıbrıslı Türk Kimliği, Edebiyatımız, Akdenizli Kimliğimiz

İyonyalılar'dan Fenikeliler'e, Romalılar'dan Mısır'a; Lüzinyan, Osmanlı ve İngilizler'e değin farklı uygarlık ve yetkelerin yerleşip ayrılırlarken Kıbrıs Adası'nın toprağında ve insanında kazıdıkları sosyal ve kültürel miras ve değerlerle bir 'Kıbrıslı' kimliğin oluşmuş olması hem sosyolojik hem de tarihsel bir olgudur: Doğu Akdeniz'in sularında bir ada, bir coğrafya ve bu coğrafyada yaşamış ve yaşayan insanların kimlikleri... Kıbrıs'ta; Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum kimliklerinin farklılığında; ortak inançların, dil'in, kıvançların, tarihin ve daha başka bileşenlerin de farklılığı titreşmektedir. Ada'da yaşayan iki toplumun etnik kökenlerinden kaynaklanan 'biz' ve elbette 'öteki' olan veya olanlar kategorilerinin somutlaşması. Böylesi bir somutlaşmanın bir başka adı da 'etnosentrik özlemler'e dek indiği söylenebilir. Elbette, Kıbrıs Türk Kimliği'nden farklı bir kimlik kabuğu edinmiştir. Lefke doğumlu, araştırmacı-yazar Dr. Nazım Beratlı'nın Kıbrıslı Türkleri'nin farklılığını, Rumlar'la komşuluğu değil, farklı yaşanan bir sürecin sonucudur. Bir başka deyişle, Anadolu'daki akrabalarının yaşamadıkları bir süreç. Bu süreçler de, Osmanlı'nın Ada'yı terketmesinden sonra yaşanmıştır: Yok olma tehlikesi, sahipsiz kalınması, kendinden daha güçlüye amansızca direnmesi. Yörük/Türkmen yapısının üstüne giydirilen kılıf; Kıbrıs Türkleri'ni, Kıbrıslı Türkler yapmıştır. Rumların kendi ulusalcılıklarının peşine düşmeleri, ortak bir kimlik oluşturmak veya ortak bir üst kimlikte buluşmak gibi bir hedefle de hiçbir zaman karşılaşmamışlardır."

Kıbrıslı Türk kimliği, Kıbrıslı Türk Edebiyatı'na nasıl yansıyabilmiştir? Bu konuda düşünüp yazanlardan alıntılarla konuyu örneklemeye çalışalım. Kıbrıslı Türk şair Fikret Demirağ şunları düşünür: "... Yakın coğrafya ilişkileri, siyasal niyetlerin beslediği yönlendirmeler, kültür ve sanat bağlamında Kıbrıs Türkleri'nin 'Türkiye koridoru'ndan ve yalnız o kanaldan beslenme zorunluğu (...) sayıp döktüğüm veriler ve nedenler ışığında, Kıbrıs Türkleri'nin edebiyatını, Türkiye edebiyatının izinden giden bir 'taşra şubesi' saymaya yatkın olanlara hak vermemek olanaksız; ama onu salt 'önemsiz taklitler toplamı' saymaya yatkın olanlara ve geleceğinden umut kesenlere hak vermek de o ölçüde olanaksız (...)" (*Kıbrıslıtürk Şiir Antolojisi*. Mehmet Yaşın. s: 54)

1974 kuşağı şairlerinden Hakkı Yücel: "Özellikle 70'li yıllarda yüksek öğrenim nedeniyle Türkiye'de bulunan bir grup genç Kıbrıslı, kendi şiir ve sanat çalışmalarında değişik bir karakter gözlemeye başlamışlardır. (...) Bir yandan yaşadıkları kültürel, siyasal geçmişlerine karşı duyarlı ve araştırıcı yaklaşımları, onları ortak ilke, istek ve duyarlıkları düzleminde birleştirdi. Şiir anlayışlarında kısmen sosyalist gerçekliği -başlangıç döneminde- yöntem olarak kabul edip hümanist, barışçı, anti-şövenist ve özgün bir şiir yaratma uğraşına girerler. (*Kıbrıslıtürk Şiir Antolojisi*. Mehmet Yaşın. s: 60)

Yukarıda adı geçen antolojisinde Mehmet Yaşın, Kıbrıslı Türk Edebiyatı'na yansıyan Kıbrıslıtürk kimliğine ilişkin şu tümceleri de ekler (s:58): "kendi kimliklerini 'Türk' olarak değil, ama 'Kıbrıslıtürk' olarak tanımlayınca, o güne kadar 'Kıbrıs Türk Şiiri' denen şiirlerini de, 'Kıbrıslıtürk Şiiri' diye adlandırırlar. (1974 Kuşağı - Kıbrıslı Red Şiiri.)

Scanned by CamScanner

Halen İngiltere'de yaşamını sürdüren şair Mustafa Adiloğlu: "... Bizim nesilde (50'li kuşak), Kıbrıslı Türk Kimliği düşünülmemişti bile." diyerek şöyle bağlar düşüncelerini: "Kıbrıslı Rumlar, 'siz bu Ada'nın insanı değilsiniz, Kıbrıs Elen'dir, Yunanistan'la birleşeceğiz' diyorlardı. Biz de tabii Türklüğümüzü öne sürüyorduk. Onun için de 'Kıbrıslılık' diye bir şey hiç geçmiyordu." (Edebiyatta Kıbrıslı Türk Kimliği. *Varlık*, 1998, s: 16).

Çağdaş şiirimizin gelişiminde sıkça adı geçen Nazif Süleyman Ebeoğlu (1921-1991): "... Dediğim gibi, şimdiki kimlik tartışmalarını bilemiyorum... Benim zamanımda 'Kıbrıslı' kimliği diye bir şey yoktu. Lefkoşa Türk Lisesi'nde müdürlük yaparken, eğitimde ve kültürde olduğu gibi edebiyatta da Türkiye'yi takip ederdik..."

Mehmet Yaşın, *Yeni Kıbrıs Dergisi* için yaptığı söyleşide Kemal Özer şu saptamayı yapar: "... (Kıbrıs Türk Şiiri'nde) asıl önemli olan üçüncü evre olarak anacağım dönem, 1974'ten sonra Kıbrıs'tan duyulmaya başlayan genç ozanların sesleri. Bunlarda dikkat çeken, 'kahramanlık' edebiyatına bir tepki olarak görülebilecek 'hümanist' eğitim. Belki Türkiye'de yazılan şiiri iyi izlemelerinden belki dünya şiirine daha çok açılabilmelerinden, bu genç şiirin söyleyişiyle değilse bile içeriğiyle yeni düzeyde bir kimlik ortaya koyduğunu söyleyebilirim." (Edebiyatta Kıbrıs Türk Kimliği. *Varlık,* 1998, s:96)

Kıbrıslıtürk şair Filiz Naldöven, 'Kıbrıs Türk Edebiyatı'nda Oyun Yazma Sanatı' başlıklı yazısında; Kıbrıs Türk toplumundaki oyun yazarlığını, yazılan oyunlardaki tematikleri, oyun yazarlarının Türk edebiyatı ve edebiyatçılarından etkilenişlerini; 1900'lü yıllardan 1985'e değin geçen süreçte, Kıbrıs Türk Toplumu'nun çeşitli etkenlerle gerçek kimliğini bulamayışını içeren görüşlerini belirtmiş ve yazısını şöyle tamamlamıştır: "Kimiz, neyiz, nasıl yaşadık - yaşıyoruz- yaşamalıyız sorularına yanıt arayıp bulmalı; taklit, özenti ve bencillikten arınmalıdır Kıbrıslı Türk sanatçılar. Zaten bunları ararken ve kimliksizliğimizden arınırken Kıbrıslı bir Türk edebiyatını da yaratma sürecinden geçilecektir." (Edebiyatta Kıbrıs Türk Kimliği. *Varlık, 1998,* s: 119)

Aynı kaynakta, 1974 kuşağı şair ve yazarlarından Hakkı Yücel'in de 'Kıbrıslı Türk Edebiyatı'nda Kimlik Açısından Roman ve Öykü Sanatı'na değinen yazısının (bildirimizi uzatmama amacıyla) öykü'ye ilişkin saptamalarından alıntılar yapmak istiyoruz: "Kıbrıs Adası'nın karmaşık siyasal-kültürel tarihi, ada irade ve tarihinin (yakın tarihinin) belirlenmesinde Türkiye-Yunanistan-İngiltere üçgeninin etkilerini her zaman canlı tutmasına neden olmuştur. Bu egemen ve belirleyici faktörler ada insanının kendi tarihinden ve kültürel geçmişinden kopmasına, kendi coğrafyasından taşıdığı yumuşak ve nispeten özgün 'spontane' adalı karakterinin yıkıma uğramasına ve bunun yerine siyasal çıkarlar bağlamında yapay, zorlayıcı, yabancı bir kimliğin yerleşmesine neden olmuşlardır... üretici anlamda bu iyimserlik (1963-74 dönemi) ve yetersizlik; düşünsel ve kültürel anlamda da bir boşluğu yaratmıştır... 70'li yılların ikinci yarısı Kıbrıslı Türk edebiyatçılarının biçim ve içerik açısından değişmeye başladığı dönem olmaktadır... Bu edebiyatçıların etkilenmekte olduğu tüm koşullarda belirgin bir karakter değişimi söz konusudur." Hakkı Yücel; 1974'ten sonra Kıbrıs Türk Toplumu'nda gözlemlenen yeni toplumsal-siyasal yapılanmalara, ekonomideki kapalılıktan açıklığa yönelen çıkışlara, bu dönemle

Scanned by CamScanner

başlayan sınıfsal ayrışmalara işaret ederek tam da bu noktalarda bireysel-toplumsal varlık olarak kültür-kimlik olgusunun, tarihsel bir zorunluluk olarak ön plana çıktığını vurgulayarak şunları ekler sözlerine: "... 74 kuşağı; değiştirici, araştırıcı, eleştirici, sorgulayıcı ve yeniden yaratıcı bir çağdaş düşünce biçimini (sosyalizmi); onun edebiyat-sanat yöntemlerini (sosyalist-toplumcu gerçekliği) benimserler... Kültürel düzlemde özgün kimlik, özgün sanat olgularını, edebiyatımızın asıl sorunu haline getirmeleridir."

Bildirimizin bu aşamasına değin; Kıbrıslı Türk şiir ve öyküsünü, Kıbrıs coğrafyası düzleminde, Kıbrıslıtürk insanının siyasal-sosyal varoluşu ve kimlik arayışları bağlamlarında genel -çizgileriyle sunmaya çalıştık. Bu sorunun, Kıbrıslıtürk şiir ve öyküsünde ne denli 'Akdenizli' bir kimlik yansıttığına ilişkin kısa ve yalın önbilgiler amaçlandığı açıkça sezinlenebilecektir umarım.

Kıbrıslı Türk şair ve öykücülerimiz; Doğu Akdeniz'deki bir adada yaşadıkları, şiir ve öykülerini bu adanın toprağından, kültüründen ve insanından kaynaklanan düşünce, algılayış ve gözlemlerle kurduklarına göre 'Akdeniz' kavramı ya da 'Akdenizlilik', yaratılarına ne denli yansımış ve kimliklerinde ne denli bir bilinç ve olgu olarak açığa çıkarabilmişlerdir? Bu soruya yanıt bulmak kolay olmasa gerek. Bu olguyu bilimsel yöntemlerle inceleme amacında değiliz. Ulaşabildiğimiz çok az sayıdaki kaynak, üretilen şiir ve öykülerden yararlanmaya, bu ürünlerden yapacağımız alıntılarla; genelde Kıbrıs Türk Toplumunun 'Akdenizli' kimliklerini nasıl tanımaldıklarına değinmeye çalışacağız.

Günümüz Kıbrıs Türk Toplumu atalarının, Kıbrıs Adası'na konumlanışları 1571 tarihinde Ada'nın Osmanlılarca alınması ve III. Sultan Selim'in fermanıyla başladığı bilinmektedir. Anadolu'nun, Türkmen ve Yörükleri, 1572'den başlayarak 1700'lerin ortalarına değin süren göç ve yerleşimleri, yaklaşık on bin hane oluşturuyordu. 1882'de, İngiliz Yönetimi'nce gerçekleştirilen nüfus sayımında, Ada'da 65.000 Türk'ün yaşamakta olduğu saptanmıştır. Karasal bir yaşam ortamından, farklı kültürlerdeki başka toplulukların da yaşadığı bir ada ülkesine yerleşen öncülerimizin; denize ilgi duyabilecekleri, deniz kültürünü hemen benimseyebilecekleri ve denizle bir yaşam içiçeliği kurabilecekleri olasılıklarının güçsüzlüğü varsayılabilir.

Tarih boyunca çeşitli kültürlerin istilasından etkilenmiş, farklı kültürlerin sağanaklarında ıslanmış Doğu Akdeniz'deki bu Ada'da Türkler; özellikle 1878'de başlayan ve günümüze değin süren uzun bir süreçte hep ayakta durmak; varolmak savaşım ve direnişleriyle bir yaşam tarzı geliştirmişlerdir. Bu yaşam tarzının odağında denizle bütünleşmek değil; kaygı, korku, güvensizlik ve yitirdiği Osmanh Yönetimi'ne özlem duyguları egemen olur. Zaten Anadolu'dan gelenlerin de yaşamlarında olmayan 'deniz' kültürüne; Ada'ya taşıdıkları divan, tasavvuf ve halk edebiyatlarında da pek yer verilmeyişi, uzunca bir süre Kıbrıs Türk Edebiyatı'na da bu tematiğin asıl bir öge olarak giremeyişini ikincil düzeyde bir neden olarak algılayabiliriz herhalde.

1862'lerde, Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlar, nasıl algılanıyorlardı dışardan gelenlerce? İngiliz konsolos yardımcısı H. P. White'ın yıllık tutanağında (özetçe) şunlar yazılıydı: "Kıbrıslılar; yumuşak, sakin huyludurlar. Sosyal, konuşkan ve belirtmeye değecek denli eğlenmeyi severler. Ama tembel ve rahattırlar,

Scanned by CamScanner

zamanlarının çoğunu kahvehanelerde geçirirler ve Ada'nın çeşitli yerlerinde kurulan panayırlara gitmekten çok hoşlanırlar; yaşamlarında ılımlı ve tutumludurlar; ekmek, hellim, zeytin ve sebze kırsal bölgelerin en önemli besinleri olup şarabın ucuz oluşu da tüketimi özendirmektedir. Eşkiyalık, hırsızlık, cinayet Kıbrıslılar'ca bilinmeyecek denli az... Müslümanlar, Arap müslümanları gibi bağnaz ve fanatik değiller; kent ve kırsal bölgelerde Rum komşularıyla uyum içindeler, fakat Lefkoşa'da nüfus çoğunluğuna sahip oldukları için bu üstünlüklerini duyumsatma eğilimindeler. Rumlar ticaret işlerinde hayli hırslı ve çalışkan." (*History of Cyprus*. Philip Newman. 1940. s:194).

1945 yılında, Kıbrıslı Türk roman ve öykücülüğünün ilklerinden ve önemli isimlerinden Hikmet Afif Mapolar bir yazısında kendini tanıtırken: "Ben, bir Akdeniz çocuğuyum. Dağları yeşil, bahçeleri yeşil, kızlarının gözleri yeşil... Bazen de dalgalarının rengi yeşil bir Akdeniz köyü düşünün. İşte ben, böyle bir köyde doğdum."

Kendini bir 'Akdeniz çocuğu' olarak tanımlayan H. A. Mapolar, Kıbrıslı Türk Edebiyatı'nın; kendi değerlerini, doğasını, insanını, tarihini yeterince malzeme edinemediği ve yansıtamadığından yakınır, 1955 tarihli *Çardak Dergisi*'ndeki yazısında: "Şair var, şiir yok. Hikayeci var, hikaye yok. Şiir yazıyorlar. Fakat bizi, bizim insanlarımızı, bizim toplumumuzu, bizim hayatımızı, bizim havamızı, renklerimizi bulamıyoruz o şairlerin şiirlerinde. Aşktan bahsedenler, denizi dile getirenler, ağaçla konuşanlar, ıstıraplarını yaşayanlar var ama bizi yazanlar yok. Daha açık konuşalım, bu şiirlerde Kıbrıs yok, yeşil yurt yok. Sanatçı özgür olmalı, dilediğini yazmalı, fakat bizim insanlarımızı, bizi de dile getirecek bir yerli sanat yaratma yolunu tutmalı."

21 Haziran 1987'de Londra'da düzenlenen 'I. Genç Kıbrıslı Türk Aydınlar Paneli'ne bildirisiyle katılan 74 kuşağı şairlerden Hakkı Yücel, '...yarı nostaljik Akdeniz duyarlığı ve aşkları...' olarak değerlendirmeye çalışacaktı H. A. Mapolar'ın 'Akdenizliliği'ni ya da daha sonraları yayımlanan bazı kitaplardaki benzeri söylemlerini şu tümceleri de ekleyerek: "yine de daha sonraki yıllarda sanatçının çoğunlukla içgüdüsel olarak Kıbrıslılık arayışı içinde olduğunu ifade etmek gerek..."

Claudio Magris, Hırvat yazar Pedrag Matvejeviç'in '*Akdeniz'in Kitabı*'na yazdığı 'Denizin Dili Üzerine' başlıklı giriş yazısında, Akdeniz kültürü ile tarihinin Akdeniz doğasına ve insanına nasıl yansıdığına değinir: "...Kültür ve tarih gündelik eşyalara, taşlara, insanların yüz çizgilerine, yağın ve şarabın tadına, dalgaların rengine doğrudan siner..."

Pedrag Matvejeviç, kitabının 28. sayfasında, Akdenizli edebiyatın yüzyıllardır yinelenen tematiklerini anımsatır: "...Akdeniz söylemi, Akdenizli konuşkanlığından zarar görmüştür. Güneş ve deniz, kokular ve renkler, rüzgarlar ve dalgalar, kumsallar ve mutluluğun egemen olduğu adalar, erken olgunlaşan genç kızlar, karalar giyen dullar, limanlar, gemiler ve bilinmedik kıyıların çağrısı, deniz seferleri, batan gemiler ve bunların öyküleri, portakal, mersin, zeytin ağaçları ve palmiyeler, çam ve selviler, şatafat ve sefalet, gerçek ve yanılsama, yaşam ve düş... edebiyatın basmakalıp düşünceleri, bu konuları yığınla betimleme ve usandırıcı tekrarlarla iliklerine kadar sömürmüştür...

Scanned by CamScanner

Akdeniz kıyılarında her dönem çelişkilerle karşılaştık: Bir yanda berraklık ve biçim, geometri ve mantık, yasa ve adalet, bilim ve şiir, öbür yanda ise tüm bu kavramların karşıtları. Sevginin ve barışın kutsal kitaplarına karşı haçlı seferleri ya da cihat. Birliğe karşı ayırımcılık ve aforozculuk. Evrenselliğe karşı yerellik. Agoraya karşı labirent. Dyonissos neşesine karşı Sisyphos Kayası... Hıristiyanlığa karşı islam. İsa'nın öğretisine karşı Musevi soykırımı. Rönesans, Akdeniz'in her yerinde ortaçağı aşmayı başaramadı... Adalar bir dinginlik ve meditasyon yeri, bir çile ve olgunlaşma yeri, bir sürgün ya da cezaevi olur... Yazgıya boyun eğme, adaların ortak yönüdür... bütün adalar, en azından yanaşacak gemileri, onların getirdiği haberleri bekler... Adalıların beklemek için başkalarından daha çok zamanları vardır; beklemek adalıların zaman kavramlarının en önemli belirleyicisidir. Bir zamanlar, ölüleri zaman kavramımızın dışında yer aldığı düşünülen adalara gömerlerdi... Adalıların daha az uçarı olmasının nedeni, denizin ortasında yalıtılmış bir durumda olmaları ve kendi kendileriyle başbaşa kalmalarıdır. Onlar için kara, denizin öte yanıdır. Dilleri arasındaki farklar, onları karadan ayıran uzaklığın gerektirdiğinden daha fazladır; bu farklılıklar dünya ile olan ilişkilerini de etkiler ve yer yer ilginç ve özgün karakterler yaratır. Bazı adalarda, bize o adada yaşayanların nereden geldiklerini, bu adada ne kadar süreden beri yerleşik olduklarını ve ne zamandan beri bu adalarda kıstırılıp kaldıklarının ipuçlarını veren pek çok dil konuşulur. Buna karşın, yabancılara karşı herkesten daha açıktırlar, çünkü belki onlar da denizin öbür yanına geçtiklerinde bu kez kendilerinin yabancı olduklarını düşünür, kendilerinin de başka diyarlardan geldiklerini hatırlarlar. Adalılar yalnız çocukken düş görür; daha sonra düşler için çok geç olur. Onlar için gelecek, geçmişin bir yinelenmesidir... Huzursuzluk ve gurur, adalı karakterinde sıkça karşılaştığımız özelliklerdir... Akdeniz, zaten yalnızca kendisine uygun olana sahip çıkar..."

Türklerin denizle tanışmaları Anadolu'ya gelişleriyle gerçekleşir, Selçuklular döneminde yani X-XI. yüzyıllarda. Aslında bu dönem, denizle bir buluşmadır da. Akdeniz'le daha bilinçli ve çok yönlü amaçları kapsayan birliktelik, Kıbrıs Adası'nın fetih yüzyılı olan XVI. yüzyılda yoğunlaşır. Yakın Doğu Üniversitesi öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Oğuz Karakartal "Türkler'in Akdenizli Kimliği ve Kıbrıs" adlı makalesinde şu sorulara yanıtlar arar: 'Tarihsel süreç içerisinde Akdeniz'deki görüntüsünü vermeye çalıştığımız Türk Toplumu peki Akdenizli olmuş mudur? Akdenizli'ye has özellikler taşır mı? Türk Toplumu'nun kimliğinde Akdeniz'in payı nedir?' Yrd. Doç. Dr. Oğuz Karakartal, 18. yüzyılda yaşamış Kıbrıslı Türk şair Aşık Kenzi'nin destanından birkaç dizeyle başlayarak açımlamaya yönelir yine kendi sorularını:

'Kıbrıs bir meşhur yer Akdeniz içre
.....
Medine Vakfıdır Kıbrıs yaşaya
Rodos'la Kıbrıs'ı verir mi devlet'

"1. Türklerin Batı'ya ilerleyişi denizden değil karadandır.
2. Toprakla, karayla haşır neşir olma Türk karakterinde bulunan bir özelliktir.

Scanned by CamScanner

3. Göçebe bir yaşam süren (Orta Asya'da) Türkler'in tuzlu su, deniz yerine; tatlı sular, ırmaklar, nehirler ve Hazar, Aral, Baykal gibi büyük göllerle karşı karşıya olduklarını görürüz.
4. Yukarıda belirtilen su yollarını, kendi buluşu olan kayıkla geçmiştir. Gemi ve deniz yerine; tatlı su ve kayık.
5. Türkler, Akdeniz'e doğru ilerlemek yerine Balkanlara, yani kara parçalarına, toprağa yönelmişlerdir."

Oğuz Karakartal makalesini sürdürür: "Eflatun, bilindiği gibi Akdeniz'de bulunan ülkeleri, milletleri bir havuzun etrafına sıralanan kurbağalara benzetir. İşte bu fikir, Avrupa' da Rönesans'tan sonra yeniden gündeme gelir ve biraz da romantik yanı bulunan bir Akdeniz, Akdeniz kimliği ortaya çıkar. Hırvat yazar Matvejeviç: 'Ateşli, çabuk heyecanlanıp sinirlenen, gülerken ağlayan, aşk duygusunu kuvvetli yaşayan, güneşli, güzel kokulu toprak, kumsal veya adalarda kimi zenginlik kimi fakirlik içinde ömür süren insan' şeklinde saptar...

Tahir Abacı, 'Akdenizli miyiz?' adlı yazısında, Akdeniz coğrafyasındaki büyünün Türk kimliğinde Akdeniz'in payının, olduğundan fazla abartılmasına yol açtığını belirterek: 'Akdeniz mavi-lacivert, Fırat boz bulanık, nereliyiz biz?' diye sorar. Özdemir İnce ise: "Kendime Akdeniz var mı yok mu sorusunu sormuyorum. Bir tane değil birden fazla. Ama iki tanesi gözle görülebilecek, elle turulabilecek kadar somut: Bir yanda yüksek duvarlı bir avlunun içinde, akdenizleşmiş bir havuzun ve fıskıyenin çevresinde yaşayan, içe dönük mistik ve müslüman Akdeniz; bir yanda kapının önünde, sokakta ve alanlarda yaşayan metafizikçi Hıristiyan Akdeniz. Birincisinde bir dalgıcın, ikincisinde bir dağcının kural tanımayan heyecanı. Akdeniz hem gerçekçi, hem metafiziksel. Gerçek Akdenizli ise yani gerçek Akdenizli şair ise, hem dalgıç hem dağcı."

"... Edebiyatımızda de nehir, ırmak yani su şiirlerinin sayısı, deniz şiirlerinden kat be kat fazladır. 1940'lardan itibaren Kıbrıs Türkleri arasında Akdenizlilik fikrinin ve Akdenizli kimliğinin tohumunun atıldığı ve Barış Harekatı'nın getirdiği huzur ortamı içinde yeşermeye başladığı söylenebilir..." Urkiye Mine Balman'ın 1952'de yazdığı 'Barbaros' ve Özker Yaşın'ın birkaç yıl sonra 'Akdeniz' şiirleri" dediğine işaret eden Oğuz Karakartal makalesini şu tümcelerle sonlandırır: "... Özellikle Akdeniz coğrafyası, karşılıklı ilişki ve etkileşimde bulunan Akdeniz millet ve kültürleri, Anadolu'da ve Kıbrıs'ta Sibirya, Balkanlar ve Asya içlerinde bulunan Türk topluluklarından farklı, yeni bir Türk Toplumu yani Türk kimliği ortaya çıkmıştır. Milli kimlik ve kültürümüz içinde Akdenizliliğin oranının ne kadar olduğu tartışılsa bile Akdeniz'e kıyıları bulunan yeni coğrafya içinde farklı, yeni bir Türk kimliği doğduğu bir gerçektir. İtalyan türkolog Giacomo Carretto'nun da Türkiye Türkleri üzerine yazdığı kitabına verdiği isimle: "lTurchi del Mediterraneo-Akdeniz Türkleri."

Kıbrıslı Türk şiirinin önemli isimlerinden biri de Fikret Demirağ'dır. Kıbrıslı Türk kimliğine ilişkin 1974'lerden beri sürdürülen, yazılan düşünce ve duygulara katkılar yapar, kendi 'poetik' duruşu ve deneyimiyle yorumlar getirir. Lefke Avrupa Üniversitesi'nin 16-18 Mayıs 2000 tarihlerinde düzenlemiş olduğu "Lefke Edebiyat Buluşması" etkinliğindeki konuşmasından alıntılar yaparak Demirağ'ın bir Kıbrıslı Türk şair olarak 'Akdeniz kimliği'ne ilişkin görüşlerini sizlerle paylaşmak isterim: (*Lefke Türküsü*. Haziran 2000. s:1)

Scanned by CamScanner

"... Biz, farklı dili ve kültürel yapılanması ile farklı halet-i ruhiyesiyle, Türk şiiri içinde, bir mozayiğin zenginleştirici bir parçası, daha da ötesi, tıpkı coğrafyamız gibi farklı, ayrı bir 'şiir adası' olmak istiyoruz..." Kuşkusuz, bu istemin en önemli gerekçelerine de işaret ederek "... son 20-25 yıllık dönemde toplumumuzda somut ve trajik biçimde unutturulmak istenen (yani belleksiz bırakılmak istenmemiz) parçalanması, yozlaştmlması, unutturulması olgusu karşısında bu "kimlik' sorunu çok önemli..." '*Akdenizli Şiirler ve Aşk Sözleri* (1984) kitabının şairi kendini 'Lefkeli, Kıbrıslı Türk, Kıbrıslı, Akdenizli ve Dünyalı' olma kimliklerinin bir bileşimi (sentezi) olarak görür. Bu bileşim kimliğini nasıl açıkladığını izliyelim: "... Akdenizli kimliğimse, Akdeniz coğrafyasının, tarihinin, kültürünün, yani daha kapsamlı bir aidiyetin/haleti ruhiyesinin, buraya kadar saydığım kimliklerimi de kapsayan, kuşatan ve 'dünyalı' kimliğimin içinde bir önceki halkadır..."

Kıbrıs'ın batısı ve Lefkoşa'nın yüz mil uzağında, Baf'ta doğmuş olmam, evimizin bulunduğu Temopil Sokağı'nda Rum ailelerle komşuluk yapmış olmam ve Kasaba kent nüfusunun Türk ve Rumlar'dan çeşitlenmesi erken yaşlarımda Rumca'yı öğrenip konuşmama neden oldu. Liseden sonra başladığım Öğretmen Koleji (Teacher's Training College)'nde de Rum öğrencilerle aynı sınıfları paylaştım. Toplumsal çatışmaların giderek tırmandırıldığı bu yıllarda ilk kez, 'öteki' olduğumun farkına varmıştım. Ve 1958'li yıllardan itibaren Türkiye'de başlayan yüksek öğrenimimde; 'Nerelisin?', 'Türkçe mi konuşuyorsunuz?' ve benzeri sorular karşısında da aynı hissedişin tedirgin edici gölgelerine düştüm. Sonunda farkına vardım o genç yaşlarımda: Türk'tüm ama Kıbrıslı'ydım ya da Kıbrıslı bir Türktüm. Bu duyumsamayı oluşturan bileşimler arasında; farklı bir ağızla (Türkçe'yi) konuştuğum dil, farklı bir kültür, coğrafya ve tüm davranış ve düşüncelerime sinen daha başka duruş, algılayış ve tavırlar bulunmuş olacağı elbette doğaldı.

Ya Akdeniz, Akdenizliliğin ne denli bilincindeydim? 1961-62'ye değin, ünlü bir ressamın fırçasından yansıyan bir tabloydu o; rengi, dalgaları, üstündeki güneş ışınları, tuzu, kokusu; taşlı, kumlu, ficalı kıyıları, soğukluğu, sıcaklığı, özlemi. Akdeniz'e daha yakından bakmak, onu anlamak, insanlarla, gemilerle, hammallarla, limanlarla olan ilişkilerini algılamak ancak Limasol 19 Mayıs Lisesi'ndeki öğretmenliğim döneminde gündemime girer. *Piramit Acısı*'ndaki bazı şiirlerime yansır bu gözlemler, algı ve duyumsamalar. 1990'lı yıllardan sonra yaşadığım bu 'topos'a (mekan); Akdeniz'deki konumuna, ona en yakın kara parçalarına, buralardaki geçmiş ve çağımız kültür ve uygarlıklarına, bu kültür ve uygarlıkların yaşadığı Ada'larla etkileşimlerine, bağlantılarına, neler bırakıp aldıklarına, Ada'da yaşayan insanların gelip geçmiş egemenliklerden nasıl ve ne denli etkilendiklerine; dil, din ve yaşam tarzlarına hangi renkleri düşürdüklerine daha farklı okumalar, gözlemler ve sözel edinimlerle bakmayı denedim. Sonuçta, Akdenizli kimliğimde; Doğu Akdeniz uygarlık ve kültürleri yanında coğrafi yakınlıkların, adaların kendilerine en yakın kıtalara olan doğal gereksinimlerin bilimsel gerçekliği karşısında biraz daha farklı bir Akdenizli kimliğimin varlığıyla şaşırdım, belki de irkildim. Ve kendime ilişkin bir 'poetik duruş' yani 'Doğu Akdenizli bir larva' tanımlamasını da eski kimliklerime ekledim. Akdenizli ama aynı oranda da Doğu Akdenizli; Yunan, Faslı, İspanyol,

Scanned by CamScanner

İtalyan, Cezayirli ve Fransız'la ortak duyarlıklar ama aynı zamanda onların her birinden farklı kültürel, coğrafi ve yaşam tarzı ögelerini kimliğimde barındırdığım için. İşte belki Özdemir İnce'nin Akdenizli kimliğine ilişkin yorumundaki 'dalgıç' ile 'dağcı' arasındaki fark.

Son sözler olarak şunları ekleyebilirim bildirime: Cumhuriyet Dönemi ve sonrası Türkiyeli şair ve öykücülerinden beslenen, ama kendi özgün şiir ve öykülerini kuramadıkları için onlara özenerek 'naif' düzeylerde yazılan Kıbrıslı Türk şiir ve öyküsünde, 'deniz' imgesi var olmakla birlikte' 'Akdenizlilik imgesi' bu şiir ve öykülere yansıtılmamıştır diyebiliriz. Aslında, Kıbrıs'ta yaşayan Türk toplumu olarak ne denli 'Akdenizli' olduğumuz da sorgulanabilir ya da tartışılabilir, daha önce de işaret ettiğim gibi. Ancak yaz aylarında, o da serinlemek, mangal yakmak, karpuz-hellim tüketmek için kıyılarında gölgeli yerler aradığımız Akdeniz'e nasıl bakıyoruz; neden salt onun rengi, beyaz köpükleri, dalgaları, sıcaklık ya da soğukluğu ile ilgilenip tarihine, efsanelerine, yaşamsal önemine, derinliğindeki gizlerine bir çeşit umursamazlıkla bakıp geçiyoruz? Portekizli şair Moraes, salt deniz şiirleri yazmıştır şairliği süresince. Lefkoşa'da, Denizbank'ın Nisan 2002 tarihinde; resim, öykü ile birlikte düzenlediği şiir yarışmasına; ilk, orta ve liselerden toplam 132 şiir gönderildi. Bu şiirlerden sadece üç tanesinde 'deniz' sözcüğü geçti. Çocuk ve gençlerimizde de 'Akdeniz'e karşı şaşılacak derecede bir ilgisizlik söz konusudur.

Kıbrıslı Türk şair ve öykücülerin; köklü, sağlam temellere oturmuş, estetiksel özgünlük ve değerleri yakalamış şiir ve öykü geleneklerine sahip oldukları söylenebilir mi? Toplumun yaşayıp geçirdiği 'trajik' olayların, savaşımların, baskıların, daracık sınırlar içine yıllarca hapsolmaların elbette yazın gelişimimize çok olumsuz izler bıraktığı gözardı edilemez. Sömürge Dönemi'nde bazı şair ve öykücülerin, haklarında soruşturma açılacağı ve işlerinden kovulacakları korkusuyla şiir ve öykülerini takma adlarla yazmak zorunda kaldıkları bilinmektedir. Hüseyin Şenol, Mustafa Tangül, Sacit Tekin, Emine Hazım Remzi, Neriman Cahit bu isimlerden ancak birkaçı. O zaman, metropolde üretilen şiir ve öyküye, dolayısıyla şair ve öykücülerine daha da yüzlerini dönerek onların ürettiklerine özenerek yazmak, psikolojik ve sosyal yönlenmeler olarak da algılanamaz mı?

1975'ten günümüze uzanan son dönemi; Mehmet Yaşın 'bir arayış', Fikret Demirağ, 'kültürel aidiyet ve bununla örtüşen bir şiirin arayışları', Gülgün Serdar ise '1974 Türk Barış Harekatı ile başlayıp 1983 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu da içine alan ...' olarak değerlendirirler. Bir edebiyatın, değişik sanatçılarca değişik dönemlere ayrılmasının ve anlamlandırılmasının her zaman tartışmaları da açıka çıkaracağı gerçeğine çok kez tanık olunmuştur. Belki de; paylaşım ve en inandırıcı bir yol seçip yürümek için.

Kendi toprağından, bu toprağı ve insanını yoğuran geçmiş kültür ve uygarlıklardan, Türk kimliğinden, Kıbrıslı oluştan çıkışla, Akdenizli kimliğimizin de; araştırılması, daha tutarlı ve inandırıcı verilerle zenginleştirilmesi, her düzeydeki okul programlarına alınması yanında 'yoğun bir üretim, yaratım süreci'ne girilmesi, böylesi çalışmaların desteklenmesiyle başka edebiyatıarın gölgelerine sığınmak gereksinimi ya da anlayışlarına

Scanned by CamScanner

sapmadan Kıbrıslı Türk kimliğine ve elbette edebiyatına; varolan farklılığı, sesleri, renkleri ve tüm bu ögelerin estetiksel-etiksel değer ve zenginliklerini kazandırabilmek salt edebiyatçılarımıza, sanatçılarımıza düşen görevler olmamalı; toplumun tüm aydın ve hatta siyasilerin omuzlarına da yüklenilmesi gereken bir sorumluluk olduğu kanısındayım.

Elbette, günümüze değin tanık olduğumuz Türk Edebiyatı'ndan beslenmelerin, güçlü ilişki ve bağların şimdi ve gelecekte de sürdürülmesine, yararlanılmasına daha bir özen ve tutku oluşturulması yanında aynı coğrafyayı paylaştığımız edebiyat(lar)ı ve dünyanın başka yerlerindeki edebiyatları öğrenip paylaşmamız-yararlanmamız, farketmemiz ve farkedilmemiz için önemlidir: Artık, kendi sınırlarımız içinden çıkarak bize yakın ve uzak tüm edebiyatlarla güçlü ilişkiler kurmamız zamanı gelmiştir. Kıbrıs'ta, Türk Toplumu'nun da kültürel bir varlık olduğunu, farklı bir kimliğe sahip bulunduğunu, kendi coğrafyasında ve dünya içinde insanca yaşamak ve sonsuza değin varolmak istediği için. 1960'lı yıllardan beri yükselmeye başlayan, yükselirken özgünlükleri de arayan şiir ve öykü duvarımıza tuğlalar yavaşça ekleniyor, bu duvar boyalıyor. Bu nedenle karamsar değil umutlu olmalıyız, daha da katedilmesi gereken uzun ve çetin yolların bilincine vararak.

Belki de, bu Ada'da yaşayan iki farklı toplumun, 'Akdenizli' kimliklerinden kaynaklanacak yazınsal-sanatsal yaratım ve yazımlar; kin, nefret, yoksama, kabullenmeme ve şövence art niyet duygularını dostluğa, dayanışmaya, birbirlerini kabullenmeye yönelinebilecek ortamlara kapılar açabilecek; insanca bir yaşamı, eşitliği ve barışı ayağa kaldırabilecek rüzgarlar estirebilecektir.

Scanned by CamScanner

Yararlanılan Kaynaklar

Beratlı, Dr. Nazım. (1999). *Kıbrıslı Türk Kimliğinin Oluşması.* Işık Kitabevi.

Cengiz, Metin. (1994). *Şiirin Gücü.* Yön Yayını.

Çolak, Veysel. (1999). *Yabancılaşma ve Öteki Şiir.* Gendaş.

Doğan, H. Mehmet. (1998). *Şiir ve Eleştiri.* Y .K. Y.

Edebiyatta Kıbrıslı Türk Kimliği. (1988). Varlık Yayınları.

Hürriyet Gösteri. 1980-2000 Yazıları. (2001)

İnce, Özdemir. (2000). *Evren Ağacı.* Adam Yayını.

Joubert, J-L.(1993). *Şiir Nedir.* Öteki Yayını.

Karakartal, Yrd. Doç. Dr. Oğuz. *Türklerin Akdenizli Kimliği ve Kıbrıs.* Makale.

Lefke Türküsü. (2000) Lefke Avrupa Üniversitesi Yayını.

Matvejeviç, Pedrag. (1999). *Akdeniz'in Kitabı.* Y .K. Y.

Morin, Edgar. (1999). *Aşk, Şiir, Bilgelik.* Om Yayını.

Newman, Philip. (1940) *History of Cyprus.* Longmans.

Safo. (1998). *Şiirler.* Cumhuriyet Yayını.

Serdar, Gülgün. *Kıbrıs Türk Edebiyatı.* Ders notları.

Yaşın, Mehmet. (1994). *Kıbrıslıtürk Şiiri Antolojisi.* Y.K.Y.

Yüce, Ali. (1997). *Şiirin Dili, Yapısı, İşlevi.*

Scanned by CamScanner

"Uzay Şairi" Osman Türkay

Gülgün SERDAR*

1927'de Kıbrıs'ın kuzeyindeki Ozanköy'den (Kazafana) başlayarak "*Uzay Çağı Şairi*", "*Uluslararası Şiir Birinciliği*", "*Millenyum Şairi*" gibi unvanlara kadar uzanan başdöndürücü bir yükselişi yaşamak... İlki 1978'de, diğeri 1990'da olmak üzere iki kez Nobel Edebiyat Ödülü'ne aday gösterilmek... Otuza yakın uluslararası ödüle sahip olmak ve bir o kadar da yabancı dilde okunabilmek, takdir edilmek... İşte, bu özellikleri taşıyan imza, bir Kıbrıslı Türk olan Osman Türkay'dır[1].

Onun bu ilerleyişinin, yükselişinin, özellikle de "*Uzay Çağı Şairi*" olarak anılmasının temelinde yatan gerçekleri görebilmek için, eserlerinden hareket etmek, etkilendiği kişi ve görüşleri saptamak ve bunları hayat hikâyesi-yaşam felsefesi ile birlikte değerlendirmek gerekir. Bu nedenle, öncelikle, röportajlarındaki açıklamaları ile ailesinden edinilen bilgileri saptayıp şairin yetişme/çalışma şartlarını görelim:

> *16 Şubat, 1927'de Kıbrıs'ın Girne kazasındaki Ozanköy'de (Kazafana) doğan Osman Türkay, çok küçük yaşta anne ve babasını kaybettikten sonra ablaları Kıymet ve Leman hanımlar tarafından büyütülmüş, önce Girne'deki İngiliz Yüksek Okulu'nu bitirmiş, 1947-1953 yılları arasında Kıbrıs'ta gazeteci olarak çalışmış, 1953-1958 arasında Türkiye ve Avrupa'yı dolaşmış, Türk ve Dünya şiirini incelemiş, dinler/düşünce sistemleri üzerinde araştırmalar yapmış, 1955'te Londra'da Modern Diller Okulu-Gazetecilik Bölümünden, 1957'de de Ekonomik Bilimler Okulu'nun Felsefe Bölümünden mezun olmuştur. Aile fertlerine göre hayatta onu en çok etkileyen şeylerin başında, bir medyum olarak kabul edilen ve köyde 'Deli Rebge' diye bilinen halası ile uzay araştırmaları/insanoğlunun aya ayak basması gelir...*[2]

Bir röportajında ise şair:

> *"Altay mitolojisi, eski Yunan sanat ve felsefesi, modern Japon ve Güney Amerika, İngiliz edebiyatı üzerinde incelemeler yaptım. Bilimsel ülkücülük diye bir akım yaratmaya çalışıyorum. Duygu olarak da mısralarımla soyları ve ulusları birleştirmek... Bir Kıbrıslı olarak Kıbrıs'ın çeşitli yörelerini işlerken, bir Türk olarak da Orta Asya'ya, köke kadar yönelmek, zamanın insanı olarak atom ve uzay çağında modern adamın durumunu entellektüel açıdan incelemek ve Türk Şiiri'ne "Atomium" gibi yeni konular getirmek*[3]

şeklinde bir açıklama yapar. Demek ki onun yaşamında uzay ve uzay araştırmaları çok önemli bir yer tutmaktadır. 'Uzay' sözcüğünün tanımı genelde "Bütün sınırlı genişlikleri içine alan uçsuz bucaksız genişlik. Sınırsız ortam. Feza. Göklerin veya evrenin genişliği"[4] şeklinde ise de, onun uzayla ilgili açıklamalarında 'dünyayı, doğal bir uzay gemisi' olarak gördüğünü kendisini uzaylı saydığını[5], evrenle uzayı aynı şey olarak düşündüğünü anlarız.

Üstelik uzay/evren yedi kattır. Şair der ki[6]:

---

* Yakın Doğu Üniversitesi, Öğretim Görevlisi, KKTC

Scanned by CamScanner

durmaksızın
uzay gemimizde
sonsuz bir yolculuktayız
bir yerlere gideriz biz
gider gider geri döneriz biz
mavi dünyamızı severiz biz
.....
Kim demiş ki
biz hepimiz
uzaylılar değiliz...
uzayda doğmuşuz
uzaylıyız.
.....
Uzay demek tüm evrendir
ya da bilmediğimiz evrenlerdir
Evren de yedi bölüm
yedi kattır (Seçme Şiirler, s.355)

Şairin eğitimi, etkilendiği kişi ve olaylarla uzay hakkındaki görüşleri böyle.... İşte bu bilgiler ışığında Türkçe olarak yayınlanan altı şiir kitabını incelemeye çalışalım.

a) 7 Telli

Osman Türkay'ın basılan ilk eseri *7 Telli*'dir[7] ve bu yapıttaki ilk dizelerden başlayarak, özellikle 'Şengülün Dünyası Atomium'- (s.7-27) başlıklı çalışması, daha 1950'li yıllardan itibaren ona 'Uzay Çağı Mistiği' unvanını kazandıracak niteliktedir. *7 Telli* kitabının ilk şiiri olan 'Besmele'nin

Bu gece düşüme girdi
Her sabah yeni doğan güneş.
Bu gece güneşten koptu bir ayrı dünya
Bu gece fezaya fırlatıldı yepyeni bir ay
Bu gece evrende bir başka hız var,
Toprakta feza, fezada ateş, ateşte yıldız var:
Bu gece boşlukta "Sputnik" uçar,
Bu gece buradan "Explorer" kalkar.
.....
Esirgeyen bağışlayan Tanrı adıyla
Uzanıp samanyoluna yatıyorum,
.....
Esirgeyen bağışlayan Tanrı adıyla
Merihlilere mısralar satıyorum
Ve sizi anlatıyorum. (s.5-6)

diyen dizelerinde, Ruslar'ın 1957-1962 yılları arasında uzaya fırlattıkları ilk yapma uydu dizisine verilen isim olan 'Sputnik' sözünün ve uzay incelemelerinde kullanılan Amerikan peyklerinin ortak adı 'Explorer''in yer alması, Osman Türkay'ın bu konu ile ne kadar çok ilgilendiğinin kanıtıdır.

Scanned by CamScanner

Birinci kitabın en çok yankı uyandıran şiiri 'Şengülün Dünyası-Atomium-'dur (s.7-27)[8]. Şair 1950'li yıllarda, 1999'u hayal edebilmekte:

Yıl: 1999

.....

Bu anda
Ne evde, ne tarlada, ne fabrikadasın:
XX. yüzyılı XXI.ye bağlayan
Ulular ulusu
Dakikadasın.

diyerek bütün dünyadaki/evrendeki değişimi görmeye çalışmaktadır.

Bir kızılca kıyamet koptu evrende

mısraı ile şiirinde bütünlük sağlayan Osman Türkay *Yirminci yüzyılın radyoaktif tozlarıyla mühürlü* ortamında "Göksel ışıklarla donanan şehirlerde balonların uçuşunu, şampanyaların patlatılmasını hayal eder ve uzayın boşluklarında başka dünyalara uçar. Araya 'zeytin, badem, portakal' gibi motifleri de katarak Akdenizliliğini vurgular.

Bir kızılca kıyamet kopmuş gibi evrende
Göksel ışıklarla donanmış İstanbul, İzmir

.....

Farzet ki şu yeni çağın başında
Ya Londra'da, ya Paris'te
Ya da Newyork'tasın.

.....

Bir anda uçar balonlar
Bir anda tıklım tıklım salonlar (s.11)

.....

Bu anda mantarı patlamada şişelerin
Bu anda çılgına dönmüş elâlem
Şampanya damlamadık etek ne gezer!...

.....

Bir kızılca kıyamet kopmuş gibi evrende
Tohum aydınlığa doğru filizlenir (s.12)

.....

İşte önünde milyonlarca dünya
Milyonca ışık
Milyonca boşluk arkanda
Milyonca denizin üstünde milyonca dalga

.....

Bu ne hesaptır
Üstte milyon altta milyar
Sağ sol trilyon
Katrilyon katrolyon!
Müjde! Güzel haberler var sana Neptün'den

Bal ırmaklardan süt denizlerden
Kancığın erkekle bu çiftleşme anında

Scanned by CamScanner

Açık denizleri görmeye gelmiş
Zühre'li Martıların
Tansmiterlere benzeyen kanatlarında! (s.13)
.....
Tik tak
tik tak
Saniye dakika saat
Sür'at balam sür'at
Yok olmalı önünde evren
Silinip kaybolmalı uzay
Bir belirsiz ana koşuyoruz
Mutlu dünyalarımızla
.....
Yükselip kaybolmada madden
Bu tanrısal fırtınada (s.14-15)

Şiirin devamında Şengül'ün; şairin kendi görüşlerini aktarmak için yarattığı bir tip olduğunu, küçük yaşta anne ve babasını kaybettiğini, küreyi/atlası öğrenerek gemiler yapıp yolculuklara çıktığını ve bir gün rüyalarının gerçek olduğunu anlıyoruz:

Kabak yaprakları altından
Bir beyaz kabak arardın Şengül
Onları dikkatle oyar
Bir küçük gemiye benzetirdin
.....
Rüzgâr estikçe kıt'adan kıt'aya
Hep bu gemiler içinde seyrederdin.
Ah ne güzeldi o yelkenliler
Sedef sedef yüzerlerdi çocukluğun denizinde (s.22)
.....
En sonunda cümle dağları denizleri
Uzanıp yayılmış kıt'alara
Rüyan dünya olmuştu
Dünyan rüya olmuştu. (s.23)

İşte o zaman Osman Türkay

Şimdi dünyan geniş
Gökler bir tuhaf aydınlık
Düşünme önüne çıkacak yalçın kayaları
Aşıver aşıver uzayları
Yürü aklın çağırdığı yoldan ey yolcu
Yürü zafer senin (s.24)
Çocuk ruhun üzgün
Yürü göklerle denizlerle toprakla taşla
Yürü avcunda güneşten armağan o altın tasla
.....
Dünyalar belirdi göklerle geniş
Dünyalar belirdi krom, manganez, uranium

Scanned by CamScanner

.....
Bir anda çatladı yapı
Ne sıva, ne kapı, ne temel, çatı
Un uğra oldu zaman ve mekân
Yıkılan çağındı:
Atomium (s.25)

diyerek devam eder ve şiirini şöyle tamamlar.

İşte tırmanıyoruz yeni çağın eteklerine
Kulaklarında dünyalık müziği çeliğin
Kanın ateşin kemiğin
Ve zerre zerre atomların
Kaynaştığı eterli havaya karış (s 26)
.....
Çelik ruhlarını taktık kafatasımıza motörlerin
Kayalı gemiler uçmada Akdeniz'den Adriyatik'ten
Selâmlar gelmede plânetlerden
Yürü aklın çağırdığı yoldan ey yolcu
Durmak yok bir uzun yoldur bu
Bir ucu başlangıç
Sondur öteki ucu (s.26-27)

Birinci kitap *7 Telli*'de yer alan 'Beşparmak Melodileri' (s.28-34) başlıklı şiir; şairin uzay ile eş tuttuğu 'evren' kavramı üzerinde durmakta, evrensel sevgiyi vurgulamaktadır. 'Türkiye' başlıklı şiiri (s.35-40), Atatürk Türkiyesi'ni tanıtırken; 'Akdeniz Türküsü' (s.41-52) adlı çalışma, Türkler'in Orta Asya'dan batıya göç edişlerini 'evrensel bir denizin hikâyesi' olarak yorumlamaktadır. Şairin, 'Ramya'daki Çiftliğimiz' (s.53-58) başlıklı çalışması ise, sanki hayatından bir kesittir. Aile fertleri, bu çiftliğin kendilerine ait olduğunu, ama 1870'li yıllarda, borçlanan bir tanıdığa kefil olunması nedeniyle satıldığını belirtmektedir. Olaydan çok etkilenen Osman Türkay[9] durumu şöyle anlatmaktadır:

Ramya'da böyle geçti 1870'ler
Senetler, borçlar, faizler
Tapular, dellâllar, bol paralar
.....
Ramya bir saltanatın masalıydı
Ben o günleri görmedim ama
Beş on yıl önce yüzonbeşinde
Ölen dedemin gözlerinde okudum
Ve bu şiiri
Mussafın ucunda yazılmış buldum. (s.58)

Bu şiirin bizce bir başka önemli yönü; şairi çok etkileyen ve köyde medyum olarak kabul edilen halası Telli Rebge'yi[10] tanıtmasıdır.

Gelecekten korkunç bir haberdi Telli Rebgemiz
Lime lime çarşafı buruşmuş yüzü
Kalın kaşlar altındaki şimşekli gözü
Bugün çizilmiş bir resim gibi karşımda durur. (s.55)

Scanned by CamScanner

şeklinde portresi çizilen hala, gaipten haberler verebilmekte, hatta 1878'de adanın İngiliz idaresine geçeceğini görebilmektedir. Şairin, bunları anlatan dizeleri de şöyle:

İşte görüyorum çalışıyor telleri, telgrafları
Uçar gökyüzünden uçakları
Tel veriyor
Tel alıyor
Ferman yazıyor imparatorlara
Biliyor cümle devletleri
Biliyor bizim bu gün bilmediklerimizi
Biliyor icatları, icat edilecekleri:
Otomobili, balonu, zeplini.
Biliyor sinemayı televizyonu
Biliyor hatta atomu
Telli Rebgemiz
Yani bizim deli Rebgemiz
Savaşıyor elinde çift değnekleri
Savaşıyor düşman ordularla
Savaşıyor kızıl çullularla. (s.56)
.....
Telli Rebge buğulu gözlerle baktı Girne limanına
Limanda bir sürü gemi gördü
Gemilerde Taymisin kokusu vardı
Denizciler çıkıyordu gemilerden
Tel verdi
Tel aldı
Dedi ki Viktorya'dan selâm aldı. (s.57)

Dedi ki Viktorya'nın selâmı bir kuru masaldı
Dedi ki uçağını mavi göklere saldı

Telli Rebge yıllar yılı
Bu gökleri dolaştı
Telli Rebge zamanı yok
Bir mekâna ulaştı. (s.58)

Kitabın son şiiri "Dönüş" (s.61-74), Osman Türkay'ın dinler yolu ile evrenselliği, evrensel sevgiyi vurguladığı bir çalışmadır.

b) Uyurgezer

Osman Türkay'ın 1969'da yayınlanan ikinci şiir kitabı *Uyurgezer*[11], Uluslararası Pen tarafından "En İyi 100 Şiir Kitabı" arasına alınmıştır[12] ve daha ilk sayfalarda (s.12)

Belli ki dinim ışık dini, yurdum gökboşluğu ve bütün evren

ifadesi ile uzay/evren kavramını ön plâna çıkarmaktadır. 'Aldıran Yok mu Artık Zamana' başlıklı şiiri ise, onun uzaya yükselerek dünyayı seyredişini

Scanned by CamScanner

anlatmaktadır. Bu şiirde geçen Londra'nın ünlü saati Big Ben, şairin diğer çalışmalarında da çok yer alacaktır. Şiirin girişi şöyle:

Dostum Big Ben'le bir uzay şarkısında başbaşa yıldızlarla
Değişen durumlarınızı çizeriz gökyüzü tutanaklarına
O, zamanda bir uzak dalgayı gösterir tik-tak parmağıyla
Ben uzayda bir noktaya koşar dururum
Yeni yıldızlar üretiriz ışıklarınızdan
Kişneyen atlarınızdan. (s.13)

Ama şair, insanların umursamazlığından, dünyada yaşanan açlık ve sefâletten etkilenmekte ve kendisini, Roma'nın köleliğe başkaldıran kahramanı Spartaküs'e benzetmektedir. İşte dizeleri:

Yeni bölgeler çizilir yeni yöntemle
Aldırmazsınız coğrafyaya, bozkırda kalan ayaklarınıza
Geçip gidersiniz yoksul ovalardan coşkun coşkun
Geçip gidersiniz küme küme
Öfkeyle haykırırım karanlık boşluklara
Hiç beni duymazsınız, görmezsiniz de
Limon dikenleri batar anılarınıza,
Deveçökertenler ayaklarınıza
Siz dağ başlarında zincirimi sürüyen tutsak
Ben uzay çağında Spartakus. (s.14-15)

İlerleyen dizelerde, atom savaşlarının dehşetini yaşayan şair, herşeye rağmen umutludur. 'Sağduyunun galip geleceğini, uzay çocuklarının' başarılı olacağını savunur.

Gezinir evreni renk renk ışık ışık ses ses
Düşlerden gerçeğe fırlayan uzay çocukları
Şimdi dağ çocukları, deniz çocukları
O ışık saçlı güneş çocukları da bizimle
Uluslar uluslarla, ülkeler ülkelerle
Toplu düşüncelerle
Omuz omuza, kucak kucağa, el ele. (s.19)

Uyurgezer adlı kitapta yer alan ve şaire 1972 yılında Biographical Centre ve International Who's Who in Poetry-Uluslararası Şiir Birinciliği kazandıran[13] 'Britanya Müzesinden İzlenimler' başlıklı çalışmada

Örneksiz karanlıklar yok muydu uzayda ağırlıksız
Doğal yasalardan, yer çekiminden öte
Büyük çalkantılarda biçimsiz ışıldardınız
.....
İşte yonttuğunuz taşlar, işte papirüsleriniz
Eviniz, yatağınız, sarayınız, tacınız
Usun zamansız ve uzaysız dünyalarında
Uçar hâlâ çürüyen parmaklarınızın güneş ışınları (s.20)

dedikten sonra

Boyutunuz nedir ki küçüle küçüle kayboluyorsunuz uzayda. (s.21)

diye sorar. Sonra da geçmişe dönerek kendi kökünü arar.

En eski uzay çağlarımdan bana ses ver usum

Scanned by CamScanner

Ben yeryüzünde yabancı, ben yeryüzünde konuk
Yerçekimini aştım kökümü arıyorum. (s.26)

'Uzaysal ana'nın kollarında -ki bu ifade bazen de 'kozmik ana' olarak kullanılır- yine gezegenler arasındadır.

şimdi açmış kollarını
uzaysal ana
ve milyarların bire doğru toplanışı (s.44)
.....
zaman mı bizi geçmişten geleceğe götüren gemi
konuşuruz
bir başka güneş dizgesinde
yankılanır sesimiz
mutluluk mu mutsuz ana bağışladığın deniz
biz hangi evrende
ben değil
biziz (s.45)

'Aydınlıklar kitabı'nı okumak ister, der ki:

aydınlıklar kitabım
size okuyacağım
yıldız kümeleri ve milyarlardan milyarlara yuvarlanan sözcük
dökülür gürültülerle
köpük köpük denizlerime
dil
ya da gökyüzü çağlayanları (s.53)

Ve yine başka gezegenlerden yankılanan sesini duyar.

durup haykırırım içimin bir boşluğundan
sesimin şimşekleri görünmese de
sarsılır göklerin en yüce katı
belki merih
belki satürn
belki neptünden
yankılar verir
sesimin
sesi (s.55)

Şair, geçmiş ve gelecek zamanlara uzanır. 'Homeros, Beethoven, Dante, Yunus, Mevlâna, Emrah gibi sanatçıları görür, çınlama devam eder:

haykırırım
gökler yarılır
gene ışıktan resmin gelir
evrenin boşluğuna bırakılmış kozmik ışın gibi
çağlar öncesi çınlayan
sesin gelir (s.59)

dizeleri ile eser tamamlanır.

Scanned by CamScanner

c) Beethoven'de Aydınlığa Uyanmak

Osman Türkay'ın üçüncü kitabı *Beethoven'de Aydınlığa Uyanmak*[14], şiir-düzyazı karışık olarak kaleme alınmış ve şairin küçük yaşta kaybettiği aile büyüklerine; anne, baba ve amcasına ithaf edilmiş. Eser daha çok 'evren' sözcüğü üzerine kurulmuş. İlk sayfalarda

Çağlardan bir dalgıç
benim çağıma!
Ya da uzaysal bir uğultuda yerin ruhu
Düşlerin
yerlerde
ve
zamanlarda sınırsızlığı. (s.7)

diyen şair, kitabında neden Beethoven gibi bir müzisyenden etkilendiğini şöyle açıklar:

Devinir kendi uzayında çekimi simgeleyen her yıldız. Beethoven tüm uzaylarda çekim, ya da uzaylar arasında korkunç bir anıt. Yaşam ve tinsel tellerde aklığı aşan bir titreşim. (s.16)

Çünkü ona göre

Müzik, bir öyküdür gökyüzünün içten konuştuğu,
Sonsuzluğu simgeleyen tellerde algı, ya da gerilim. (s.21)

'Evrende uzaysal hışırtılar' (s.25) duyan şair, bir süre sonra 'güneşin atmosferine girer' (s.34) Annesini 'korkunç bir yer yarığı' (s.41) olarak düşünen Osman Türkay'ın kendisini tanımlaması da şöyle:

...Tüm yerlerin ve zamanların dışında, aksak dengede bir ince kavram gibi
zaman:
Anladım şimdi neyim:
Işık hızı bir düşünce! (s.49)

Ve onun yüreği hep sevgi ile doludur.

Sevgi, hep seni yüzüyorum bu denizlerde (s.51)

diye vurgular. Mevsimleri de uzay ile bağlantılı olarak anlatır

Uzaysal bir kış,
Ya da bir güneş fırtınası
Uludu Gülhane Parkında (s.53)

diye yazar. İnsanın aya ayak basması, dolayısıyla da uzay araştırmalarının ilerlemesi -önceden de belirttiğimiz gibi- onu çok etkilemiştir:

Astronot Frank Borman kendini ayın
yörüngesine oturan uzay gemisinin
penceresinden bakarak yaşlı dünya-
mızın gelmiş geçmiş ozanlarına ay
için şu ağıdı yaktı: "Ay sizin anlata-
geldiğiniz ay değil: Belki bir simgeydi
o/ yazık öldü/ ya da oralardaki yara-
tıkları büyülemek için/ göçtü bir
başka güneş dizgesine./ Şimdi al-
tımda alçı renginde bir ışık iskeleti
ve kraterler leşi var./ Bozuldu bü-

Scanned by CamScanner

yü/ yitti o imge" 25.12.1968 (s.57)[15]

Uzaya yükselişi anlatırken de 'hangi güneş dizgesinde' olduğunu bilememektedir.

kat kat uzayların
evren ötesinde evren
biz hangi güneş dizgesinde akan yıldızınız
tırmanırız
tırmanırız
hep ışık
hep boşluk (s.65)

Şairin, birlikte uzaya yükseldiği Londra'nın ünlü saati Big Ben yine önemli bir motif olur.

big ben
zamanı kapsa
bir silkinişte uçsun içimdeki martılar
mini eteğinden japonya'da kiraz bahçelerine
.....
asya üzerinde uçuyormuşum gökyüzü gelir benimle
yeryüzü küçülür
büyür bir suskuda uzay (s.67)

Zaman zaman geçmişi anan Osman Türkay'ın

Milyonlarca yıldız birer süngü gibi sıyrılıp kından, parlar uzay karanlıklarımda ve Topkapı Sarayında (s.68)

şeklindeki ifadesi ise, onun böyle zamanlarda kullandığı ifadelerden bir tanesi... Eser, sonlara yaklaşırken, *7 Telli* kitabında olduğu gibi yine dinî bir atmosfere bürünür.

Tasa oyulmuş bir gözde ak ne derin bir şavk! Yıldızlar oynar kirpiklerinde, evrensel ve bulutsu, gezegenler minarelerde. (s.75)

Ve eser, umutla noktalanır.

Şiir ne demek- Söz ne demek? Ses ne demek?
Gel bu acıyı sen dindir:
Yüreğin benimdir.
.....
Yapında dikey ışın ne, yatay ışın ne?
Gel bu ağlayışı sen dindir:
Umudun benimdir. (s.75.76)

d) Evrenin Düşünde Gezgin

Şairin dördüncü kitabı *Evrenin Düşünde Gezgin*[16], onun Asya'dan başlayarak kıtalar arasında yaptığı bir yolculuğu anlatır. Yolculuğunda geçmişle bugünü birlikte yaşayan Osman Türkay; şiir-düzyazı olarak kaleme aldığı ürünlerine - Kübizm akımından etkilenmiş gibi- mısraların/cümlelerin dizilişi ile şekiller vermeye çalışır. Meselâ Afrika'yı dolaşırken bir piramit şekli yaratır (s.57).

Scanned by CamScanner

Eser, evrenin yaratılışını - ki ona göre evrenle uzay aynı şeydir - anlatmakla başlar. Şaire göre evren, dört kutsal unsurdan (anasır-ı erbaa) oluşur. Bunlar toprak (şiirde toz), hava (şiirde gaz), su ve ateştir (s.8). Ateş mihrabında yanık ezan sesleri vardır (s.15).

mihracelerde
ve göklerden yuvarlanan
savaş arabalarında tekerlek
sesleri:
Ölüm ölüm ölüm (s.15)

diye yankılanmaktadır. O, yoluna devam eder... Uzaylararasında gezer...

Şimdi apansız bir düşüncede hızlı
Aşıp uzaylararası boşluklarda som ışıkları
Işınlardan kurulu bir yol çiziyorum
.....
Bu senin özünün bir yansısı
.....
Kaç gökderesi, kaç güneş dizgesi
İşte yine bulmaktasın önceden geçtiğin izi (s.19)

Yollarda kendi izini bulmuştur. 'Uzaysal denizleri, uzaysal bir boşluğun kızıl hevenklerini' (s.20) geçerek 'ışınların gök uzaylarına varan dili'ni duyar (s.22). 'Altın sapanların kuyruklarında eski uzay adamları' (s.28) ile karşılaşır. Yüz milyar ışık yılının yansıdığı bir ortamda

Durdum bir yokluğun acısına seni ağladım
İmgen yansıdı yüz milyar ışık yılı
Işınlar hep tanıdık yüzlerde biçim
Dudaklarında açan öpücük çiçeklerle
Kırıldım paramparça
Elendim un-uğra kozmik vazosunda
Bu,
Bir dünyadan bir dünyaya göçü simgeler
.....
Yürüyorum çağları, bir ses ki karanlık
Bir uzak yansıyış zamandan zamana
Kayan bir kaya gibi Asya (s.32.33)

Asya yolculuğu tamamlanmıştır. Afrika kıtasına şu dizelerle geçecektir:

'Bir uzaydan bir uzaya gidip gelirken"
örüyorlar güneşin yöresini
örüyorlar
üst yaşam
kuşakları
sayı-dışı denklemlerde yer
ve
gök çocukları (s.40)

Nil nehrini aşarken bir 'alt uzay' görür

Şahin kanat vurdu, toprakta... Ufuk yarıldı, bir alt uzay. Donmuş bir boyutta yer, zaman, uzay.

Scanned by CamScanner

Sonra yine yürür

Niçin gittiğimi bilmiyorum
Niçin, nereye
Yürüdüm çöller konuştu
.....
Kumda yılan kıvrılışları
Ya da zaman bir uzay taşıtı gibi
İç dünyalarımıza doğru kayışı sessiz-selenksiz (s.49)

diyerek yürür... Güneşin içinden çıkıp gelenlerin uzay limanlarını fark eder. Ve bunları, piramit şeklinde düzenlediği şekille anlatır.

Bu
sınır
benim insan-
larımın masalı: A-
teşte kızıl dil. Güneşin
içinde çıkıp geldiler. Gü-
cü bir yörüngede eksi, zinciri
üst uzayda tepki: Telsiz limanların-
da dalga-dalga belirti geldiler. Yürüyor-
dum, bir piramit geceyi: Kırk milyar yıldızı
üfleyip geldiler. Şimdi yüz milyarız yeryüzünde.
Şimdi her damarında bir elektronik kent. Şimdi
bir de deniz ülkesi. Şimdi rayında kayan bir dağ.
Şimdi karmaşık uzay limanları..... (s.57)

Artık Afrika yolculuğu da tamamlanmıştır. Hedef Amerika'dır.

Çelik tekerlerde mavi bir gülüşe kıvrıldı ışık (s.61)

dizesi ile başlayan Amerika yolculuğu

Uzayın bilinen sesi, ateşin gizli konuşan dili
Varlıkta bir anlam arayan gözler
Bir oluşum mantığı yinelenen doğada susku (s.61)

mısraları ile devam eder. *'Su ver bana, yaşam ver, evrensel sevgi'* (s.62) ifadesi ile evrensel sevgiyi vurgularken, geleceğe yönelik olarak hiç yitirmediği umudunu tekrarlar:

Hem yerde, hem zamanda, hem uzayda
Bir nedenler ve niçinler yağmuru altında
Aktım kuşkuyu içinizden samanuğrularına
Bir umut diyordum, bir mutluluk
Birleştirsin çeliğin içinde ateşle kanı (s.65)

Kitabının 67., 68., 69. sayfalarında mısralar/cümlelerle dünya, roket resimleri çizmeye devam eden Osman Türkay, uzay lâbirentlerinde dolaşır.

Hangi dağın türküsünü söyleyelim bu yolda
sesin boyutları karmaşık, rengin sızısı
giriyor zavallı gezegen uzayda kendi lâbirentine
duruyor durduğumuz yerde
öyle bir zaman ki
atları evreni dolaşan yankı (s.76)

Scanned by CamScanner

Şairin, uzay yolculuğundaki son durağı Avrupa'dır. Avrupa'yı 'madensel bir yüz' (s.92) olarak gören şair, karşılaştığı manzarayı şu dizelerle anlatır:

Oh, şu beton ormanları
Şu milyarları içine alan tünel
.....
Büyümüşüz büyükbaşlarla dev-dev
Elektronik kentimizde sürekli gün
Bir gezegenler topluluğu
Kopmuş geliyor bir morluğu maviliğimize
Uzaysal uğultularda sınırsız hız
Geliyorlar gittiğimiz yolları nice yüzbinlerce yıl
Uzay karanlıklarında ateş böcekleri
Kızıl dilini yalım-yalım uzatan tırtıl (s.85)

'Uzaysal dalgaların sırtında duru-ışık atlarla gidilen (s.89) bir ortamda Yedinci Bilim Çağı, Yıl 00075'e ulaşır (s.91). Uzayda kan lekeleri vardır (s.93). Avrupa'nın Londra, Paris, v.b. şehirlerinden geçer (s.95); açlık çeken çocukları görür (s.96). Gökyüzü bir lâv denizidir, akmaktadır (s.101). Şair yine gelecekten umutludur, kitabını, bu umutla tamamlar.

Dünyayı bir gemiye benzetirdim çocuksu anlarımda
Bir gemi, denizi yok, sınırsız boşluklarda bulut
Yüreğim yaprak olur, yazgı ağacında
Ağlarım insan umudunu dağlarda
.....
Uyandır bizi, yitik anne, göksü kanatlara
Uçan daireler yine geçerken avlumuzdan
Su yürüyecek aydınlık ağacına
Ateşin yapraklarında savrulacak yüzüm (s.108)

e) Kıyamet Günü Gözlemcileri

Osman Türkay'ın beşinci şiir kitabı *Kıyamet Günü Gözlemcileri*'dir[17] ve ona "1975 Yılının En İyi Şairi" unvanı kazandırır.[18] Eser; dünyanın/evrenin sonu olarak kabul edilen kıyamet gününü anlatmaktadır. Zaman, çok ileriki bir tarihtir; 2500 yılıdır...

Her gece gölgem gezer bu sokakları.
...
Gelir bir gök bilgini, upuzun elleriyle
Bir dağda teleskop kocaman gözleri
...
Durup bir göz atarım balıklara, salt bakmış olmak için.
Bir bulut görünür ay ışığında, belli ki 2000 yılı
Bir ışık parçası titreşir ufukta;
Derim: Uçak gemisidir, yüzen ada!
Üstüme çevrilir birden savaş başlıklı füzeleri
Der ki: 2500 yılında düşünen insan!
İşte o an beni düşünen sularda kıyamet kopar. (s.5)

Scanned by CamScanner

Teknoloji ilerlemiş, ama kötülükler artmıştır, şair üzgündür...

Aldırmamaya yeminli, gezerim sokakları yağmurda;
Bakarım katiller, insancıl, hırsızlar erdem öğretmeni...
.....
Her gece gölgem gezer bu sokakları;
Ben dünyanın yedi denizinde suları dinlerim
Gelir zamanlar, gider yıldızlarla evrenler (s.6-7)

Işın parçaları uzay karaltısındadır (s.8). Kıyamet kopmuştur, sular, su değil, sanki buğu-buğu ışıltılardır uzayda (s.11). Ve kıyamet gününün habercisi Teccal'ın (Deccal) türküsü duyulmaktadır (s.12-13). Şair sorar:

Yer neresi, zaman kaç, insan kim, doğa ne
Uzay hangi beton yapının karanlık penceresi (s.12)

Savaşlar devam etmektedir, Tanrı'ya sığınmak ister:

Hangi yalvaçın bildirisini dinleyecek bundan böyle
Musa belki de Tur dağında bir anten
Muhammed, Sam 6 füzeleri, "Tanrı Uludur"
Bir korkunç gürültüyü sayıklar Arap ve İsrail oğulları (s.14)

Şairin, eserini bastırdığı yıl 1975'tir. Ama, hayal ettikleri 21. yüzyılı anlatmaktadır:

Bugünün gerekleri: hatta televizyon reklamları da
Korku da, yıldırma da, kavga da, hava korsanlıkları da
Ama dahaları var: Örneğin hormon tedavileri
Cinsiyet değiştirme çılgınlıkları
Cinsel törenler, büyüler, kan cümbüşleri
Kösnü, tenin sarhoşluğu, zehir akan ırmak
Evet bunlar bugünün gerekleri;
Takma örgenlerle çiftleşme, seks pazarları
Yerde gökte durmadan artan taşıt kazaları
Kromozom araştırmaları, kan-döl bankaları... (s.23)

Bu ortamda bile denizde, havada, karada ve uzayda tüm yaratıklar, bir büyük hırsızlıktadır (s.28). Onun isteğine gelince:

Dedim: Deniz alsın götürsün bizi
Suyun zamanı, uzayı geniş
Bir gemi gibi alsın götürsün yıldızdan yıldıza (s.32)

Kıyamet günü bildirileri okunmaktadır (s.34). İnsanlar ölmekte, kanlar fışkırmaktadır (s.42). Kargaşa devam etmektedir. Şair, Waterloo köprüsündedir, ama benliğini yitirmiştir.

Burası yer değil. Yitirdim benliğimi
...
Bir karabasan bu hortlakca uzay tansığı
Öyle bir çalımla girer ki düşlerime
Odur sanırım dünyayı döndüren
...
Kirlenmiş, cam-cam kırılan havayı kirleten (s.48-49)

Scanned by CamScanner

Artık yerde hüzün, gökte kaos vardır (s.50-51). Uzay denizinde yürümek ister (s.51); uzay ırmağından (s.54), uzay gemisinden (s.56) söz eder. Sıkça bahsettiği 'kozmik ana'dan yardım ister (s.59). Ay'a uzanır...

Uzandım Ay tuttu elimi bırakmadı (s.66)

Osman Türkay'ın 1953-1973 yılları arasında kaleme aldığı şiirlerinden seçmelerin bulunduğu 'Dört Yol Ağzında Uyanış' başlıklı bölüm ise, kitabın son bölümüdür ve şairin kendi yaşam öyküsünü, Kıbrıs'a ait motifleri içermektedir[19]. Adanın güneyinde köpükten yaratıldığına inanılan güzellik tanrıçası Afrodit (s.69) veya Akdeniz'e özgü zeytin-badem-turunç gibi meyveler (s.78-81) anlatılırken, şair, bir uzaylı olduğunu özellikle şu mısralarda vurgular:

Dün bir gemiydim iç denizlerde, bugünler hep yelkenim
Dün bir yağız attım, kıtalar boyunca ayak izlerimle nallarım:
Bir görmüş olsaydınız şaşardınız
Dünlerden yarınlara nasıl bir ok fırlattım:
Arasanız bir torunumu bulursunuz samanyolunda,
Merih'te kafatasım, Neptün'de yüreğimle kollarım! (s.77)

Uzaylı olması onu uzaysal bir deniz de yapabilir:

Mutlu çağlar, ilk günışığı, menekşelerle gözlerin
İçtim aydınlığı doğaüstü sevilerle uzaysal deniz oldum (s.86)

Ve o, uzaylı olduğu için hep vardır, hep yaşamaktadır, her yerde ve her ırkla yaşamaktadır...

Görmediniz mi kaç çağdır sizinleydim ben de
Yürüdüm kıtadan kıtaya ayak izlerinizde
Sizinle Avrupa oldum makine hortlaklarına
Vapur düdükleri, fabrika bacaları, trenler, kırbaç saklayışları
Açıldık hep birlikte yeni gemilerimizle yeni dünyalara
Uzayan karanlıklarımda ilk parıltım, Sfenksim benim!
Sonrasız zamanlarda evrimim, değişimim
Aydınlığa koşan beyazlarım, sarılarım, zencim benim! (s.95)

Ama, üzgündür, çünkü kıyamet günü sonunda da savaşlar vardır, insanlık bir evrimsel yanılgı içerisindedir. Eser

Dört yol ağzında durdum: İnsanlar koşuyordu sağa sola
Uçuk benizlerinde ürküntü, yüreklerinde korku
Kentler değil, kıtalar düşmüştü belirsiz, tasalı bir yola

Dedim: Bunlar olmalı çeliği eriten eller
Kimisi toprağı çatlatıp yükselen kaya, kimisi aydan fırlama
bir yüz

Hele bir bak kurumuş dudakları bile nasıl güler

Dedi: Evrimsel bir yanılgı. Oysa ki onlar da kan, kemik, deri
Deviniyorlar akışı içinde tarihin –bilmeden geldikleri yeri
Çünkü aktıkları şu ırmaktır bilinçsizlikleri

Ses yankılandı bir daha ve derin bir ürperişle kalktım yerimden

Scanned by CamScanner

Savaş gemileri geçiyordu açık denizlerimden (s.104)
dizeleri ile son bulur.

f) Seçme Şiirler

Osman Türkay'ın yayınlanmış son şiir kitabı *Seçme Şiirler*'in[20] büyük bölümü, önceki beş kitabından seçilen metinleri içermektedir. Yeni çalışmalar; eserin son bölümünde yer almaktadır ve bunlarda da işlenen temalarla dikkat çeken görüşler, öncekilerin bir devamı şeklindedir.

Son bölümde işlenen konulara gelince... Şair, yeniçağ insanıdır ve bilgisayarlarla oynamaktadır (s.210). Kozmik Ana'nın kucağında evrensel sevgiye doğru uçmayı hedeflemekte (s. 236), çocukluğunda doğduğu köy evinin damında yatarken yıldızları, ay ışığını nasıl seyrettiğini anlatmakta (s.306) ve uzaylı olduğunu, tartışmasız bir ifade ile yeniden vurgulamaktadır.

Dünyamız, dünyamız, bizim dünyamız
Bir mavi kristal toptur döner boşlukta
Dünyamız, dünyamız, bizim dünyamız
Ne güzel, ne doğal, ne büyük uçan dairemiz
Gezdirir evren denizinde bizi dünyamız
O, doğal bir uzay gemisi
biz yolcularıyız...
...
durmaksızın
uzay gemimizde
sonsuz bir yolculuktayız (s.353)
...
Kim demiş ki
biz hepimiz
uzaylılar değiliz...
uzayda doğmuşuz
uzaylıyız
kainatta tüm varlıklar
uzaylıdır, uzaylıdır
gider gider döneriz biz
mavi dünyamızı severiz biz (s.354)

İşte *Uzay Şairi Osman Türkay*'ın, önsezileri ile uzayın sonsuz boşluklarını evrensel bir görüşle kucaklayışı... Bir uzaylı olduğuna inanışı... Ancak, onu başarılı kılan sadece bu yönü değil... O, Türk ve Dünya edebiyatlarından oluşturduğu kültür sentezi ile Akdeniz'e-Kıbrıs'a özgü motifleri de ustaca kullanmış bir kalem...

Yapıtlarındaki dil ve üslûba gelince... Şairin başarısını güçlendiren bir özellik de bu noktada kendini göstermektedir. Prof. Dr. İnci Enginün, şairi tanıtırken şöyle der: *"Osman Türkay bütün zamanları ve mekânları uzayın sonsuzluğunda yakalamak ister. Şiirdeki sonsuz dağılıp birleşmeler, bol sıfatlı imajist üslûp şiirinin özelliklerindendir. Sonsuzluk içinde çok somut sahneler, okuyucuyu yer yer zapteder."*[21]

Scanned by CamScanner

Bu saptamadan hareketle Osman Türkay'ın herhangi bir kitabından, örneğin son eseri olan *Seçme Şiirler*'den bir bölüm alalım:

Kabarıyor bir duygu yüreklerde okyanuslarca
Köpük-köpük, dalga-dalga
Çağlar, sular gibi, Himalaya'nın doruklarından
Çağlar, bilinmeyen zamanlardan günümüze dek,
Kırıp zincirlerini tutsaklığın
Gürler yıldırım düşmüş gibi yerkürenin ortasına
Gürler masmavi bir gökyüzünün boşluklarından:
Tan!.. Tan!.. Beklenen zamanlardan
Diyor: Uyan! Uyan! Sen de uyan!
Deniz değil, ırmak değil, su değil
Tarihin kendisidir içimizden bu akan
Duy kendi benliğinde
Dünyanın soluk alışını, kalp vuruşunu, nabız atışını
Ve her damarında dolaşan kanı
Telefonlar, teleksler, fax'lar
Radyolar ve televizyonlar
Muştulamakta yeni bir çağın doğuşunu
Bu, insanın bir başka düzeyde yenilemesidir kendini
Yeni insan koşar bir ufuktan bir ufuğa
Kanında bir başka ateş
Elinde bir başka meşale...

(Seçme Şiirler, 1990, s.352-353)

Burada, 'k, ç, d' vb. seslerle yapılan tekrarı – alliterasyon sanatını; 'çağlar, güler, tan' v.b. kelimelerle yaratılan tekrar sanatını; 'okyanus-köpük-dalga-deniz-su' sözcüklerinin bir arada kullanılmasından doğan tenasüp sanatını; 'yerküre-gökyüzü' sözcüklerinin yarattığı tezat sanatını; 'bir, bilinmeyen, masmavi' v.b. sıfatları hemen görmek mümkün... 'İnsanın bir başka düzeyde yenilenmesi, yeni insanın ufuktan ufuğa koşması' gibi ifadeler ise, okuyucuda değişik çağrışımlar uyandırabilecek nitelikte... Demek ki Osman Türkay'ın dili kullanışı da kendine özgü...

İşte, uzaylı olduğunu söyleyen; kafatası Merih'te, yüreği ve kolları Neptün'de olan; Türk ve Dünya kültürlerinden/edebiyatlarından bir sentez yaratabilen; Akdeniz'e-Kıbrıs'a özgü motifleri ustaca kullanan; dil ve üslübu sağlam bir Türkçe ile, edebî sanatlarla örülü olan Osman Türkay...

Çalışmamızı, Roma Üniversitesi profesörlerinden Anna Masala'nın şu görüşü ile noktalamak istiyoruz: "Şiirlerine âşık olduğum Osman Türkay anlatımcı, düşünce yüklü şiirleriyle gelecek uzak yarınların ve hattâ uzay çağının ötesinde bir şairdir."[22]

Scanned by CamScanner

Notlar

[1]a- Türkay, Osman, *Ölümsüzlük Acısı*, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
b- Şairin ablası Sn. Leman Yavaş'ın Girne-Karakum'da oturan kızı Sn. Tuncay Özdoğanoğlu'ndan alınan bilgi.
[2] Şairin yeğeni Sn. Tuncay Özdoğanoğlu'ndan alınan bilgi.
[3] Dil, Şahinkaya, *Çağdaş Türk Şiirinden Örnekler*, 1961, s.293.
[4] Meydan Larousse, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şirketi, İstanbul, 1973, Cilt 12, s.462.
[5] Şair, 1980'de yayınlanan *Seçme Şiirler* adlı eserinde "Göktürkler eski zamanların en ileri gezegenlerinden gelmişler bu mavi dünyaya... Uzaysal savaş gemilerine sahip cüce bir insan soyunun istilasına karşı mavi dünyayı korumak için" diye yazar (s.202).
[6] Türkay, Osman, *Seçme Şiirler* (1950-1990) Kültür Bakanlığı Yayınları, 1262, Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi, 13, Ankara, 1990, s.353.
[7] Türkay, Osman, *7 Telli*, Beşparmak Yayınları, Lefkoşa, 1959, s.7-74.
[8] Bu şiir o kadar çok ilgi uyandırmıştır ki, *7 Telli* kitabının 'yabancı dillere' çevirisi bazan bu şiirin adı ile olmuştur. *Lumea Lui Şengül Atomul*, Litera, Bucuresti, 1993, ISBN 973-43-0140-3, bunlardan bir tanesidir.
[9] Şairin yeğeni Sn. Tuncay Özdoğanoğlu'ndan alınan bilgi.
[10] Şairin yeğeni Sn. Tuncay Özdoğanoğlu'ndan alınan bilgiye göre, Osman Türkay'ın yaşadığı bölgelerde hâlâ Telli Rebge (Deli Rebge) ifadesi kullanılmaktadır.
[11] Türkay, Osman, *Uyurgezer*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1969, s.7-60.
[12] Şairin yeğeni Sn. Tuncay Özdoğanoğlu'ndan alınan bilgi.
[13] Şairin yeğeni Sn. Tuncay Özdoğanoğlu'ndan alınan bilgi.
[14] Türkay, Osman, *Beethoven'de Aydınlığa Uyanmak*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1970, s.6-77.
[15] Bilindiği gibi 'Uzay Araçlarını Gerçekleştirme ve Geliştirme Avrupa Komisyonu' ilk kez 1962'de kuruldu. (bk: Meydan Larousse; Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şirketi İstanbul, Ek 1, 1976, s.870) 20 Temmuz 1969'da da Amerikalılar ilk kez aya ayak bastı (bk: age Ek 2, 1985, 2.901-902).
[16] Türkay, Osman, *Evrenin Düşünde Gezgin*, Yeditepe Yayınları, 1971, İstanbul, s.5-108.
[17] Türkay, Osman, *Kıyamet Günü Gözlemcileri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1975, s.5-109.
[18] Türkiye'de bulunan Pans New Agency ve The Week adlı kuruluşların ortak kararı (Şairin yeğeni Sn. Tuncay Özdoğanoğlu'ndan alınan bilgi).
[19] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Birinci, Necat, Osman Türkay'ın Şiirlerinde Kıbrıs, *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri*, 1998, Cilt 3, s. 101-116, Gazimağusa, KKTC.
[20] Türkay, Osman, *Seçme Şiirler* (1950-1990), Kültür Bakanlığı Yayınları 1262, Türk Dünyası Edebiyat Dizisi 13 Ankara, 1990, s.5-363.
[21] Enginün, İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001, s.119.
[22] Türkay, Osman, *Kıyamet Günü Gözlemcileri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1975, s.105.

Scanned by CamScanner

Kaynakça

Altay, Hasan Şefik. *Kıbrıs Türk Şiiri Antolojisi*, Lefkoşa, 1965.

Birinci, Necat, Osman Türkay'ın Şiirlerinde Kıbrıs, *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri*, 1998, Cilt 3, s. 101-116, Gazimağusa, KKTC.

Edebiyatta Kıbrıslı Türk Kimliği, Varlık Yayını, İstanbul, 1988.

Enginün, İnci. *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*- Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001, s.119.

Kıbrıs Türk Edebiyatı –Başlangıçtan Bugüne- Komisyon, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1989.

Nesim, Ali. *Kıbrıs Türk Edebiyatında Sosyal Konular*- Lefkoşa, 1986.

Serdar, Gülgün. *Kıbrıs Türk Edebiyatı*- Türk Dünyası El Kitabı, (2. baskı) 3. Cilt, Ankara, 1992, s.551-565.

Serdar, Gülgün. *Çağdaş Kıbrıs Türk Şiiri*- (Türk Dili Özel Sayısı) Ankara, 1996, Sayı 531, s.379-417.

Serdar, Gülgün. *Şairlerimiz-Şiirlerimiz (Geçmişten Günümüze Kıbrıs Türk Şiiri)*. Lefkoşa, 2000.

Yaşın, Mehmet. *Kıbrıslıtürk Şiiri Antolojisi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994.

Scanned by CamScanner

Kıbrıs Türkçesi ile Macarca'nın İncileri: Atasözlerimiz ve Deyimlerimize Dair

Edit TASNÁDİ*

Kâşgarlı Mahmut'un bininci doğum gününü kutladığımız bu yıl, Kıbrıs Türk ve Macar atasözleriyle deyimlerini ele aldığımız zaman Macar dilinin en eski alıntı kelimelerinden biri olan *szó* (okunuşu 'soo', anlamı ise 'sözcük') kelimesinin büyük dil bilgininin atasözü için kullandığı *sav* sözcüğüyle aynı kökten geldiğini hatırlatmakta yarar var, çünkü bu bir tek etimolojik olgu bile–denizde damla misali-Türk ve Macar halklarının tarihin derinliklerine uzanan ilişki ve etkilenmelerini göstermeye yeterlidir.

İslam'ın etkisiyle Türkçe'ye çok sayıda Arapça ve Farsça kelime girdiği gibi, 11. yüzyılın başından itibaren Hıristiyanlığı kabul eden Macarların diline de pek çok Latince kelime girer. Milli özgürlük için savaşım başlatan Macarlar ilk adım olarak milli kimliği kuvvetlendirmek amacıyla 19. yüzyılın ilk yarısında başlattıkları dilde yenilenme hareketiyle, dillerindeki yabancı kelimeleri atıp, yerine Macar dilinin ruhuna ve yapısına uygun sözcükler getirirler. O zamana kadar Macarca'da yaygın olan Latin *proverbium* kelimesi kullanımdan kaldırılır ve yerine 'atasözü' anlamında *közmondás* yaygınlaşır (bu bitişik sözcük, 'kamu+deyimi' demek), aynı zamanda yapımı Türkçe'deki 'deyim' gibi 'demek, söylemek' anlamındaki fiilimizin türevi olan *szólás*, yani 'deyim' ve kimin tarafından ilk söylendiğini bildiğimiz 'özdeyişler, vecizeler' için kullandığımız, 'uçan söz' anlamındaki *szállóige* gibi Macarca terimler yaygın hale gelir.

Ne var ki, bugün Macar biliminde en geniş anlamda geleneksel tabirler için gene *proverbium* terimi kullanılmaya başlanmıştır. Bunun nedeni yalnız atasözü, deyim ve özdeyişlerin bazen birbirlerinden kolay kolay ayırt edilemeyişi değildir. Uzmanlarımız ortaçağ terimini tekrar kullanmakla eski Macar atasözleri ve deyimlerini ilk derleyenlerin önünde saygı ile eğilmekte, aynı zamanda yabancı meslekdaşlarına da uymaktadırlar; zira son dönemde uluslararası çapta *proverbium* terimi, tabirlerle meşgul olan bilim dalı için ise *parömiologia/parömioloji* terimi kullanıma alındı.

Milliyet kavramının yaygınlaştığı 19. yüzyılda proverbiumlar ulusal kültürün parçası olarak nitelendiriliyor, her milletin kendine özgü bir atasözleri hazinesine sahip olduğu ve bu özlü sözlerde her milletin çeşit çeşit karakter ve niteliklerinin yansıtıldığı düşünülüyordu. Bu nedenle atasözlerinin nereden kaynaklandığına yönelik araştırmalar yeni bir hız kazandı. Karşılaştırmalı çalışmalar ve büyük sayıda yayımlanan derlemeler birbirlerinden uzak halk ve medeniyetlerde bile bir sürü benzerliğe ışık tuttu. Bununla beraber *proverbium*ların orijini ve dünya çapında tarihi henüz açıklığa kavuşturulmuş değildir. Toplum tarihinin hangi aşamasında ilk olarak ortaya çıktıklarına ait elde delil olmadığı gibi, *proverbium*ların bilinmiyen halklara at olup olmadığı da bilinmemektedir. (Halen bir çok halka ait bu türden derlemelere sahip değiliz, fakat bu, derleme faaliyetinin eksikliğinden de kaynaklanabilir.) Kuşkusuz çok eski olan bu türü-

* Türkolog, Macar Radyosu Arşivi, Budapeşte, Macaristan

Scanned by CamScanner

mesela, yazıların kanıtladığı gibi-Sümerler tarafından didaktik amaçla kullanmıştır. Söz sanatının bu incileri eski boyların yaşamında şüphesiz kronoloji, yasalar, eğitim veya büyüler gibi birtakım alanlarda hayat tecrübelerinin kuşaktan kuşağa nakledilmesinde önemli rol oynamıştır.

Macar *proverbium* hazinesinin tarihi katmanları hakkında bildiklerimiz de henüz yeterli sayılamaz. En eski olanları hakkında diğer Finn-Ugor halklarının, ayrıca Türklerin atasözü ve deyim dağarcığıyla karşılaştırmalar yaparak yeni bilgilere sahip olacağımızı umarız. Göçebe hayat tarzının ya da şamanizmin izlerini gösteren atasözleri ve deyimler yazılı verilerle ispat edemediğimiz dönemlere kadar uzanır. Örneğin Kıbrıs Türkçesi'ndeki Postu zor kurtarmak 'Ölüm tehlikesini güçlükle atlamak' ile Macarca *Menti az irháját* **'Postunu kurtarmak'**, yani herhangi bir tehlikeden kurtulmaya çalışmak' anlamındaki deyimlerimiz avcılıkla geçinen atalarımızın tecrübelerinden doğmuş herhalde. **Dilinin bağı çözüldü**–Macarca *Megoldódott a nyelve* 'dili çözüldü' deyimleri ise aslında büyüden kurtulmuş birinin durumunu tasvir etmiştir. Hiç bir şey yapamama durumunu ifade eden Türk **Eli kolu bağlı**–ile Macar *Meg van kötve a keze* 'eli bağlı', 'cezalandırılacaksın' anlamında yaramazlık yapan çocuklara dediğimiz şakalı tehdit: *Hátrakötöm a sarkad!* 'Topuğunu arkaya bağlayacağım!' deyimleri de dedelerimizin inandığı bağ, büyü yapabilen cadıların faaliyetiyle ilişkili.[1] Cadı anlamındaki, Macarcaya Türk 'basırgan' sözcüğünden gelen *boszorkány* sözcüğümüz, ayrıca 'bağ' ile 'büyü' anlamındaki eski Türk alıntı kelimelerimiz *báj* ve *bű* gene Türk ve Macarların eski ortak medeniyetlerinden kaynaklanan ortak inanışlarının tanıklarıdır. Bu ilişkilerin dikkat dışı bırakılamamasının bir örneği olarak, bazı araştırmacılarımız *Három a magyar igazság* 'Macar adaleti üçtür' deyiminin kaynaklarını endoavrupalı tripartitizmde arıyor, oysa ben bir Türk masalında **Türkün adaleti üçtür** deyimine rastlamıştım[2], ve deyimimizin orijinini batıda aramamak gerektiğine de inanırım. Doğuya bakmak gerektiğini daha 19. yüzyılın ortasında ilk stilistik, yani üslup bilimi uzmanlarımızdan Macar Bilimler Akademisi'nin ilan ettiği yarışmada 1846'da birincilik ödülünü alan retorik, yani hitabet sanatı hocası, rahip József Szvorényi (1816-1892) de anlamıştır. *Magyar ékes szókötés* 'Macar Bezekli Kelime Bağlamaları' adlı eserinin Atasözleri ile fablller başlıklı bölümünde şöyle der: *"Atasözler ile fabller dilimizin özgünlüğü ve orijinalliğinin önemli unsurlarındandır. Bunlar özellikle doğu dillerinde aşina olduklarından dilimizde de çok yoğun; ve bir yandan eski adet ve geleneklere, öykü ve tecrübelere dayanarak halkın yaşantı ve ahlakını yansıtmakta, bu yüzden halk tarafından titizlikle korunmakta ve değişmeden sürdürülmekte, gene bu yüzden dilimizin birtakım asıl öğesini kurtarmış bulunmakta, dolayısıyla dilin ulusal havasını ve temizliğini de hiç küçümsenemez ölçüde etkilemektedir."*[3]

Proverbium derlemelerine dayanarak, *A magyar folklór* 'Macar Folkloru' başlıklı ansiklopedik eserinde profesör Vilmos Voigt[4] dillere renk katan bu ifadeleri şöyle gruplandırır:

1) Bazı mecazlar ve benzetmeler hatta bazı tamlamalar ve bitişik sözcükler *proverbium*ların evveliyatı sayılabilir. Bu kelime öbeklerinin çok büyük bir kısmı soyutu somutla anlatır. İyi gözlemeye dayanan bu ifadelerin en eskileri

Scanned by CamScanner

herhalde insan bedeniyle ilişkili olanlardır. İster Kıbrıs Türkçesi'nde ister Macarca'da sayısız örnekleri olan bu deyimlerden birkaç örnek:[5]

Ayak altı oturmak 'Sürekli kullanılan geçit yerlere oturmak'–*Láb alatt van* (Ayak altındadır) 'Başkasının gelip geçtiği veya çalıştığı yerde bulunarak engel olmak'

Boğazında kalmak 'Yemek istediğini ya da söylemek istediğini beklenmedik bir durum ya da üzüntü yüzünden başaramamak'–*Torkán akadt a szó* (Kelime boğazında kalmak)–Söylemek istediğini beklenmedik bir durum yüzünden söyleyememek.

Burnu bir karış havada 'Kendini beğenmiş böbürlenen kişi'-*Magasan hordja az orrát* (Burnunu yukarıda taşımak)–anlamı aynı.

Dilimin ucunda 'Çok iyi bilinen bir adı ya da kavramı yeri geldiğinde anımsayamama'=*A nyelvem hegyén van..*

Elden ele 'Bir varlığın değerinden dolayı sürekli değişik kişilerin iyeliğine geçmesi=*Kézről kézre.*

Ele vermek 'Yakalatmak'=*Kézre ad.*

Eli kolu uzun 'Sözü geçen güçlü kimse'–*Hosszú a keze* (Eli uzun)–anlamı aynı.

Göz açıp kapayana kadar 'Çok kısa sürede'=*Egy szempillantás alatt.*

Göz göre göre 'Bir eylemi, bir işi herkesin gözü önünde gerçekleştirmek'–*Mindenki szemeláttára* (Herkesin gözleri göre)–anlamı aynı.

Gözü açık kalmak 'Hayretten donup kalmak'–*Tágra nyílt/maradt a szeme* (Gözü geniş açılmak/kalmak)–anlamı aynı.

Gözünü hiç kapamadı 'Çok uzun süre uyumadan dikkatle baktı–*Le se hunyta a szemét* (gözünü hiç kapamadı)–uzun süre uyumadan kaldı.

Kafa patlatmak 'Emek verip çok düşünmek'–*Töri a fejét*–anlamı aynı.

Kafam bende değil 'Sorunların büyüklüğünden ya da çokluğundan dolayı sağlıklı düşünecek durumda değilim'–*Azt se tudom, hol áll a fejem* (Başımın nerede durduğunu bilemiyorum)–anlamı aynı.

Kafasının/Başının dikine gitmek 'Uyarılara aldırmadan kendi bildiğini yapmak'; **Kafasını diker gider** 'İnadını sürdüren kişiler için söylenir'–*Megy a maga feje után* (Kendi kafasını izlemek)–anlamı aynı.

Yüzü yok 'İstemeye, söylemeye utanmak'–*Nincs képe hozzá* (-e suratı yok)–anlamı aynı.

Yüzünde eşek derisi var 'Utanması, arlanması olmayan yüzsüz kişi'–*Vastag a bőr a képén* (Suratında kalın deri var)–anlamı aynı.

Deyimlerde görünmeyen parçamız olan aklımız bile somut öğe ya da karaktere sahip olabilir; örneğin, **Aklımın kenarından/ucundan bile geçmedi** 'Sözü edilen konuyu hiç düşünmemek'–*Eszem ágában sincs* (Aklımın dalında bile değil)–anlamı aynı; ya da **Zihni açık olmak**–'İyi düşünebilen kişi olmak'–*Nyílt eszű* 'açık zihinli'. İçten bir dilek için **Canı yürekten istemek**–*Szívből kíván* (Gönülden ister) denir.

Solunum olayı da soyut anlam alabilir, örneğin gerek Kıbrıs'ta, gerek Macaristan'da 'işe mola vermek' anlamında **Biraz nefes almak**–*Lélegzethez jut* (Nefes alabilmek; dinlenme molası vermeden çalıştırmak için ise **Nefes bile aldırmamak**–*Levegőt se hagy venni* denir.

Scanned by CamScanner

Gene aynı şekilde her iki ülkede **Kolanları sıkmak** - *Meghúzza a nadrágszíjat* (Kemeri sıkmak) tutumlu bir yaşam sürmek, sıkı önlemler almak anlamına gelir. Ödeyemeyecek kadar çok borçlu olma durumunu ister Kıbrıslı deyim: **Borca gömülmek** ister Macar deyimi: *Nyakig ül az adósságban* (Boynuna kadar borçta oturmak) aynı imajla gözlerimiz önüne seriyor.

Somut bir hareket, bir jest te soyut anlam kazanabilir: **Alt olmak/Altta kalmak**–*Alul marad* (Altta kalmak) deyimleri yenilgiyi bir fiziki durumu belirterek dile getirir. Doğurmak için kullanılan **Dünyaya çıkartmak**–*Világra hoz* (Dünyaya getirmek) deyimi Macarcada 'doğurmak'-tan başka 'meydana getirmek' anlamında da kullanılabilir. **Kapıyı göstermek**–*Ajtót mutat* farksız bir biçimde sevilmeyen veya istenmeyen bir kişinin evden kovulması anlamına gelir.

Cansız doğa olayları canlılara özgü eylemlerle tasvir edilebilir, mesela 'bulutlar dağıldı' ya da 'bulutlandı' anlamında da **Havalar döndü**/*Megfordult az idő* deriz. Mecazlı anlam verilirken hayvanların beden hareketleri de örnek alınabilir: 'Dikkatle dinlemek' anlamında **Kulak kabartmak**–Macarca da *Hegyezi a fülét* derken bir köpek; 'koruyuculuğu altına almak' anlamında **Kol kanat germek** Macarca da *Védőszárnya alá vesz* (Koruyan kanatları altına almak) derken yavruları üzerine kanatlarını geren bir kuş imajı bilinçaltımızdan geçer. Kan dolaşımına bağlı olarak etlerde oluşan uyuşukluğu tasvir etmek için Kıbrıs Türkleri **Etleri karıncalanmak** derken, Macarca *Mintha hangyák futkosnának* (sanki karıncalar üşüşür) ifadesi kullanılır.

Hayvanlarla benzetmeler de karakteristik nitelikler ifade etmeye yarar: örneğin aralarında sürtüşme olanlar için söylenen **Kedi köpek olmak** deyimine benzer bir şekilde Macarcada, daima kavgalarla geçen mecburi beraberliğin adı *Kutya-macska barátság* (Köpek kedi dostluğu) oldu. Büyük istekle yiyecek ve içeceğe saldırılan durumda Kıbrıs'ta **Aç kurtluk etmek/Aç kurtlar gibi** derken Macarca bitişik kelime *farkaséhes* (farkas+éhes: kurt+aç) kurt gibi aç, yani çok aç anlamına gelir. Aynı zamanda Kıbrıs'ta kurnazlık yapanlar için **Tilkilik yapmak kullanılırken,** Macarca 'kurnaz' anlamındaki *ravasz* sözcüğünün aslında 'tilki' anlamı taşıdığını da ilave edelim. Ussuz bön kişi Kıbrıs'ta **Eşek kafalı** iken Macarcada bir tek kelime ile aptallık misali *szamár* olur. Uygar insanlarla sağlıklı ilişki kuramayan kişinin adı ise Kıbrıs Türkçesinde de Macarca da da **Yaban insanı**/*vadember* (vad+ember) olarak çıkar.

Deyimler bir tek kelimelik bile olabilir, mesela çirkin tıraş için Kıbrıs'ta Kırkılmak dendiği gibi Macaristan'da da bu söz şaka yollu saçların kesilmesi anlamında kullanılmakta, hatta daha alaylı olsun diye *birkanyírás* (birka+nyírás), yani 'koyun kırkılması' şeklinde de geçmektedir.

2) Gerçek *proverbium*larda Voigt (1998) en önemli ortak unsur olarak bu tabirlerin epik bir niteliğe sahip olduğunu vurgular. Aynı zamanda gerek içerik gerek biçim açısından gruplandırılabileceklerini belirtir.

a) Gerçek deyimlerde epik bir olayın izleri gözükür, fakat bunlar atasözlerinde biçim açısından daha değişken. Deyimlerde felsefi içerik, ya da ahlaki bir kural olmayıp, bununla beraber arka planda varlığı hissedilen ferdi bir olay genel ders çıkarılmaya uygun nitelik taşır. 'Atasözü tipi deyimler' denilen alt gruba girebilecek deyimlerde görülen 'bilgelik' söz konusu bir olaya dayanarak

Scanned by CamScanner

dolaysız bir şekilde oluşturan hikmettir. Örneğin **Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak** ya da aynı anlamda kullanılan Macar deyimi *Két szék között a pad alatt* (iki sandalye arasında sıra altında); **Kuzguna yavrusu Zümrüt'ü Anka görünür**–*A béna rajkó is kedves az anyjának* (Annesine felçli çingene çocuğu da sevimli); *Taknyos gyereke is szép az anyjának* (Annesi için sümüklü çocuğu da güzeldir); ya da **Kimse yoğurdum ekşidir demez**–*Minden cigány a maga lovát dicséri* (Her Çingene kendi atını över) gibi deyimler kuşkusuz somut bir olay anlata anlata meydana gelmiştir.

Deyimlerin bir grubunu Latince adıyla *regula* denilen kurallar oluşturur. Bu kurallar, her şeyden önce sağlıklı hayata, tarım işlerine ya da havaların, mevsimlerin değişmelerine aittir. Bu kurallarda kimi zaman mantık ağır basar, kimi zaman eski inanışların izleri gözükür. Örneğin, **Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur** (Mİ)[6]–benzer düşünceyi dile getiren Macar deyimi *A gazda szeme hízlalja a jószágot* (Hayvan, sahibinin bakmasıyla semirir) ya da **Temizlik yarı zenginliktir**–*Tisztaság fél egészség* (Temizlik yarı sağlıktır).

Başka bir köyün ahalisi veya başka bir ülkenin halkı ile veya bu ya da şu meslekte çalışanlarla alay eden deyimler de ayrı bir grup sayılabilir. Bu türden deyimler elbette yereldir, bu yüzden ortak örnekler veremeyiz.

Aynı zamanda insanların olumsuz öğeleriyle, huylarıyla, örneğin sarhoşlarla, ayrıca kadınlarla ve erkeklerle, yaşlılarla ve gençlerle alay eden deyimlerin sayısı çok yüksektir. Başkalarına göre aşırı derecede tembel ve üşengeç kişilere **Çöpü çöp üstüne koymaz**–Macarcada aynı biçimde *Egy szalmaszálat sem tesz keresztbe* denir. Bilgisi, görgüsü henüz yetersizken büyüklerin işine karışanlara Kıbrıs'ta **Daha yumurtadan çıkmadı** diye alay edilirken Macaristan'da da aynısı: *Még ki se bújt a tojásból* veya *Tojáshéj van a fenekén a* (Kıçında yumurta kabuğu var) denir. Para düşkünlerini kınayan dört dörtlük ortak deyimlerimizden birkaçı: **Para için anasını bile satar**–*Pénzért még az anyját is eladná;* ***Para saçmak***–*Szórja a pénzt;* **Paraya tapmak**–*Imádja a pénzt.* Utanmaz yüzsüzlere ise **Kapıdan kovsan pencereden gelir**–*Ha kidobják az ajtón, bejön az ablakon* (Kapıdan atılsa pencereden girer) denir.

Sapı kırk sene kaynat olmaz şeker/Gavurdan dost, düşmandan post olmaz; Gamusdan maşa Arabdan paşa olmaz (Mİ) atasözlerinde görülen mantıksal olmaz Macarcada *Kutyából nem lesz szalonna* (Köpekten pastırma olmaz) şeklinde ifadesini bulur. Her durumda haklılığını savlayana Kıbrıs'ta **Zeytin yağı gibi üste çıkmak** denirken topraklarında zeytin yetiştirilemeyen Macaristan'da aynı tür kişiler *Még a kútból is visszakiabál* (Kuyuya düştükten sonra bile bağırır) diye kınanır. Aptallarla alay eden çok sayıda deyimlerimizden tamamen farksız olan bir örnek: **Kabak kafalı**–*Tökfejű* (tök+fejű).

Yanlış anlamaları kelime oyunuyla şaka yoluna çeviren deyimlerimize de birkaç örnek vermek gerekirse: **Ben derim bayram haftası o der mangal tahtası**–*Összekeveri az allegóriát a filagóriával* (Alegori ile kameriyeyi birbiriyle karıştırır).

b) *Atasözleri*nde farzedilen epik orijine dayanarak ortaya çıkmış ibret öylesine özgün içerik ve biçim kazanmıştır ki, o eski çekirdeği artık aramamaktayız. Atasözlerinde felsefi derinlik vardır: bir iki sözcük ile ahlaki sorunlar dile getirilir, hayatın çeşit çeşit durumlarında yol gösterici hikmetler yer alır.

Scanned by CamScanner

Atasözlerinin özlü biçimleri sabittir, değişikliğe pek uğramaz. Örneğin: **Kara haber tez duyulur** 'Ölüm ya da felaket haberleri etrafa erken yayılır'–*A rossz hír szárnyon jár* (Kötü haber kanatlarla gelir)–anlamı aynı; **Ucuz etin yahnisi dadsız olur** (Mİ) 'Ucuz malı almakta fayda yok'–*Olcsó húsnak híg a leve* (Ucuz etin suyu (çorbası) su gibi)–anlamı aynı; **Bugünkü yumurta yarınki tavuğa bedeldir** 'Elde bulunanı gelecek olana yeğ tutmalıyız'–*Jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok* (Bugünkü serçe yarınki toy kuşundan daha iyi); **Ahır kapısına oturan, eşeğin ayağına kalkar** 'Kişilerin konumu bulundukları yerle yakından ilgilidir. Seçilen çevreye dikkat etmeliyiz'–*Aki a korpa közé keveredik, megeszik a disznók* (Kepek arasına karışanı domuzlar yer)–anlamı aynı; **Dost gara günde belli olur** (Mİ)-*Bajban ismerszik meg a jó barát* (İyi dost dertte kendini gösterir)–anlamı aynı.

Atasözlerinin Latince terimleri ile belirtilen iki türü, *maxima* ve *sententia* arasındaki pek büyük olmayan fark şudur: birincisi ahlaki bir kuralı toplumun her tabakası için geçerli bir şekilde dile getirirken, ikincisi bu kadarla kalmayarak, doğru bulunana bir çağrı, bir emirdir. Birkaç örnek :

Sententialar

Allah bir kapı kaparsa bin kapı açar 'Dini inanışa göre Allah kullarının isteklerini er ya da geç yerine getirir'–*Hol a legnagyobb a szükség, ott a legközelebb a segítség* (Derdin en büyüğü nerede ise, yardımın en yakını ordadır)–bu atasözümüzde Tanrı'nın adı geçmezse de, en yakın yardım olarak o kastedilmektedir.

Su vermezse, süt ver 'Sana çok kaba ve sert davranabilirler. Ama sen yumuşak ve yardımcı biçimde davran'. Kıbrıs Türklerinin bu atasözü yerine Türkiye'de kullanılan Sana taşla vurana (dokunma), sen aşla (ekmekle, pamukla) (dokun) atasözü Macaristan'da aynı anlamda kullanılan *Aki megdob kővel, dobd vissza kenyérrel* (Sana taşla vurana sen ekmekle vur) aslına bakarsanız İncil'den alınmıştır: İsa'nın sözü atasözü haline gelmiştir.

Aşığın gözü kör (GC)[7]–*A szerelem vak* (Aynı anlamda Macarca aşkı canlandırarak Aşk kördür, deriz)

Akılsız başın cezasını ayaklar çeker 'Ussuz kişiler işlerini düşünmeden yaparlar. Yapılanları düzeltmek ya da yeniden yapma kişiyi yorar'–*Ami nincs a fejben, az a lábban* (Başta olmayan ayaktadır) Yalnışı düzeltmek için tekrar gidip gelme durumunda söylenir.

Maximalar

Bugünkü işini yarına bırakma=Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra.

Anasına bak kızını al kenarına bak bezini al–*Nézd meg az anyját, vedd el a lányát* (Anasına bak, kızını al) anlamı aynı.

c) *Konvansiyonel/Geleneksel tabirler*: Voigt bu gruba herhangi bir epik duruma bağlanamaz ifadeleri sayar. Bunlardan bir kısmı basit tespittir, ve bunları sırf '*proverbium*sal' durumlarda kullanıldıkları için *proverbium* olarak algılamaktayız, mesala 'hepimiz insanız', ya da 'iyi mal reklam istemez' deriz. (Gerçi bu son anlamda eski bir atasözümüz de var: *Jó bornak nem kell cégér*–İyi şarap için dükkân tabelası gerekli değil diye).

Scanned by CamScanner

d) *Özdeyişler/Vecizeler/Kelamıkibarlar* genellikle kimin tarafından söylendiği bilinen özlü sözler ya da herhangi bir eserden alınan alıntılar. Bu durumda bu sözlerin folklor olarak sayılıp sayılamayacağı sorusu da ortaya atılır. Bir halkın bir topluluğun ortak haline gelen, çoğu kere kaynağı hiç bilmeden, geniş kitlelerce kullanılan özdeyişler ile ilgili olarak bu soruya 'evet' yanıtını verebiliriz. Fakat gayet tabii ki iki halkın ortaklaşa özdeyişin kullanılması oldukça ender görülen olaydır. Örneğin Kıbrıs Türkleri ulaşamadıklarına, başaramadıklarına **Kedi ciğere yetişemeyecine öf ne kokar diye kara çalar**ken, Macarlar bu durumda *Savanyú a szőlő* (Üzüm ekşidir) der; bu sözler, hatırlamasak bile, aslında Ezop'un masalından kaynaklanmaktadır. Hatta Müslaman dünyasında şöyle dursun, Hıristiyanlar arasında bile 'Donup kalmak. Hayretten/ dehşetten sesini çıkaramaz durumda olmak/eylem yeteneğini yitirmek' anlamındaki **Put gibi kalmak/Put kesilmek/Put olmak** – *Sóbálvánnyá válik* (Tuz putu kesilmek) deyimlerinin kaynağını İncil'de aramak gerektiği pek düşünülmemektedir.

*Proverbium*ların Kullanımı

Atasözlerinin ve deyimlerin ne zaman, nerede, ne kadar kullanıldığına ait araştırmalar çok azdır denebilir. Bununla beraber halk türkülerimizde oldukça büyük sayıda, aynı zamanda az da olsa halk masallarımızda da deyim türü ifadeler bulabiliriz. Masallarımızdaki **Gel zaman git zaman** ile aynı anlamdaki Macar *Telt, múlt az idő* bunun güzel bir örneğidir.

Semiyotik Açıdan *Proverbium*lar

Atasözleri ile deyimlerin anlamı konusunda dilbiliminin kolu olan semiyoloji ile bağlamsal folkloristik, yani metinlerarası halk bilimi araştırmaları sayesinde yeni sonuçlar elde edilmiştir. Atasözlerinin en yaygın biçiminde, dört öğe bir iddia olarak birleşir, dört öğenin ikisi karşı karşıya getirtilir, 1+2=3+4 formülü içinde benzerlikler–zıtlıklar 1–3, 2–4 şeklinde belirlenir ve bu soyut sistem proverbiumdaki somut katmanlar yerine başkalarını düsünmemize meydan bırakır. Aynı düşünce böyle bambaşka öğelerle de ifade edilebilir. Örneğin, hayalcilik Kıbrıs Türk atasözünde aç tavuk ile buğday ambarı örneği ile, vaktiyle domuz sürülerinin meşe ormanlarında otlatıldığı Macaristan'da ise domuz ve palamut örneği ile ifade edilir: **Aç tavug (rüyasında) gendini buğday ambarında görür** (Mİ)–*Éhes disznó makkal álmodik* (Aç domuz rüyasında palamut görür).

Bir olay olup bittikten sonra başa dönmenin gereksizliği ve olanaksızlığı da farklı semiyotik öğelerin kullanımı ile ifade edilir. Bu arada Kıbrıs Türkçesindeki **Düşen duvar temel istemez** ve **Kocakarı s.kiştikten sonra kapıyı kilitledi** veya **Türk Bayramdan sonra kınayı başına çalar,** Macaristan'da *Eső után köpönyeg (semmit se ér)* (Yağmurdan sonra kepeneg (faydasız)) diye söylenir.

Aynı zamanda ortak unsurlara dayanan atasözlerimiz de vardır. Başkaları için kötü düşünen ya da olumsuzluklar yaratacak ortam hazırlayan kişi ilk önce bu

Scanned by CamScanner

kötülüklere kendisi uğrar anlamında Kıbrıs'ta **El kuyusunu kazan içine kendi düşer**–Macaristan'da *Aki másnak vermet ás, maga esik bele* (Başkasına çukur kazan içine kendi düşer) denir. Ya da kötü deneyler geçiren kişilerin çekingenliği Kıbrıs'ta **Ağzı sütten yandı, suyu üfürür de içer** diye tasvir edilirken, Macar atasözü *Akinek a kása megégette a száját, az az aludttejet is megfújja* (Ağzı pirinç lapasından yanmış olan kesilmiş sütü de üfürür) der.

*Proverbium*ların Biçimi

Edebiyat bilimi *proverbium*ları edebi türlerden biri olarak sayar. Örneğin Ahmet Kabaklı dört ciltlik büyük eseri *Türk Edebiyatı*'nın Sözlü Nesir Verimleri başlıklı bölümüne şöyle başlar: "Halkın nesir verimleri, bilindiği gibi atasözü, masal, halk hikâyesi olmak üzere üç kola ayrılır."[4] Hatta dilimizin çiçekleri diye de adlandırılan deyim ve atasözlerimize değinirken ilk büyük stilistik uzmanlarımızdan László Négyesi, Macar Şiiri başlıklı monografisinde atasözleri ve deyimleri genellikle "bir tek dizeden ibaret şiir" olarak niteler. Bunun gerekçesi olarak da bu özlü sözlerin anlamı vurgulayarak bölümlere ayrıldığını, kendine özgü bir ritme sahip olduğunu vurgular. Aynı zamanda Macar edebiyat tarihçisi János Horváth'ın, atasözlerinin Macar ritim duygusunca şekillendirilerek son biçimlerini zamanla kazandıkları yolundaki görüşünü de aktarır.[5]

Anlatımı ölçü ile güçlendiren atasözlerimizden örnekler verelim: **Kızım sana söylerim, gelinim sen anla/Sana söylerim kızım, sen anla gelinim**–*Lányomnak mondom, menyem értsen belőle* (Kızıma söylerim, sözümden gelinim anlasın); **Kendi gözündeki merteği görmez de, el gözündeki çöpü görür/Gözlenen göze tiken batar, kıskanan göze tiken batar** (Mİ)–*A más szemében meglátja a szálkát, a magáében a gerendát sem* (El gözünde dikeni görür, kendisinindeki merteği bile (görmez)); **De bana arkadaşını, söyleyeyim sana ne mal olduğunu**–*Madarat tolláról, embert barátjáról* (Kuşu tüyüne bakarak, insanı arkadaşına bakarak (tanıyabiliriz)); **İt ürür, kervan yürür** (GC)–*A kutya ugat, a karaván halad*–kelime kelimesine aynı.

Bu son örneklerde de görüldüğü gibi ölçü yanında sık sık uyak da görülür. Kimi zaman ise deyimlerimiz, atasözlerimiz alliterasyon ile güzelleşir: **Sabah kalkar işine, helva değer dişine**–*Ki korán kel, aranyat lel* (Erken kalkan altın bulur); **Söylenmedik söz iyidir**–*Ne szólj szám, nem fáj fejem* (Ağzım konuşma, başım ağrı görmesin); **Haydan gelen huya gider, sudan gelen sele gider**–*Ebül szerzett jószág ebül vész el* (İtçe (= doğru olmayan yollarla) elde edilen mal itçe kaybolur).

Deyim ve atasözlerimizde alliterasyondan öte, kelimlerin tekrarı da özlü sözlerin belleğimize yerleşmesine yardımcı olur: **Dünya kuruldu kurulalı**–*Amióta világ világ* Dünya dünya olalı); **Dişe diş kana kan cana can**–*Fogat fogért, szemet szemért* (Dişe diş göze göz); **İt iti ısırmaz**–*Holló a hollónak nem vájja ki a szemét* (Karga karganın gözünü oymaz); **Olan oldu**–Ami történt, megtörtént (Olan oldu)/Ami elmúlt elmúlt (Geçen geçti); **Çifte ölçü çifte terazi**–*Kétféle mértékkel mér* (İki türlü ölçü ile ölçer).

Scanned by CamScanner

Mecazlı anlatım

Yukarıda da bol bol örneğini gördüğümüz gibi, *proverbium*ların çoğu bir *benzetme*ye [*teşbih*e veya (*kapalı) istiare*ye] dayanır. Kötü niyetli insanlar ile havlayan köpekler arasında kurulan benzerliği örnek alalım. Kötülük yapacak olanların sinsice hareketini Kıbrıs atasözü **Isıracak köpek diş göstermez** şeklinde ifade eder; aynı zamanda başka bir Kıbrıs deyimine göre: **Çok ürüyen köpeğe aldırış etme** bağırıp çağıranlardan kötülük gelmez–Macar atasözü de *Amelyik kutya ugat, nem harap* (Havlayan köpek ısırmaz) der.

Aynı zamanda *gibi/mint* sözcükleriyle kurulan deyimlerimiz de vardır; bunlara Macarca *szóláshasonlat (benzetmeli deyim)* deriz. Örneğin hakkını aramayacak kadar sessiz ve ahmak insanlara Kıbrıs'ta da Macaristan'da da **Koyun gibi**–*Mint a birka;* güzel bir an için **Rüya gibi**–*Mint az álom;* çok hafif bir şey için **Tüy gibi hafif**–*Könnyű, mint a pihe* denir. Korku ya da endişe sonucu olarak yüz renginin aklaşması için **Kireç gibi olmak** yerine biz *Fehér lett, mint a fal* (Duvar gibi beyaz oldu); ister korkudan, ister üşüme nedeniyle çok titreyene **Bulli gibi titremek** yerine *Reszket, mint a nyárfalevél* (Kavak yaprakları gibi titrer), dar alanda sıkışanlar için **Sardelli gibi olmak** yerine *Mint a heringek* (Ringa balıkları gibi) veya *Mint a szardíniás dobozban (Sardelli kutusunda olduğu gibi)* deriz; Kıbrıs Türkçesinde iri yarı ve inatçı kadınlara **Katır gibi karı** denirken Macarcada kadın olsun erkek olsun inatçılara *Makacs, mint az öszvér* (Katır gibi inatçı) denir.

Güzel konuşma/yazma sanatının diğer vazgeçilmez aracı olan *tezatlar/zıtlık*lar da *proverbium*larımızda yer alır. Kadınlarla alay eden deyimimizde olduğu gibi: **Saçı uzun, aklı kısa**–*Hosszú haj, rövid ész* (Uzun saç, kısa akıl). Başka örnekler: **Dağ yürümez, abdal yürür**–*Ha a hegy nem megy Mohamedhez, Mohamed megy a hegyhez* (Dağ Muhammed'e gelmezse, Muhammed dağa gelir): Kıbrıs atasözü büyüklerin yardımıyla yaşamamalı yolunda uyarı iken, Macarca atasözü başka birinin ziyareti boşuna beklendikten sonra bizzat kendisinin ziyaret gitmesi durumunda kullanılır. **Çoğa tamah eden azı da kaybeder**–*Aki sokat markol, keveset fog* (Çok avuçlayan az kavrar)–her ikisi de büyüğün ve çoğun peşinde koşanların azı/küçüğü de kaçırdıklarını hatırlatır. Aynı anlamda **Aza ganaad edmeyen çoğu hiş bulmaz**–*Ki a kicsit nem becsüli, az a nagyot nem érdemli* (Küçüğe değer vermeyen büyüğe layık değil) de kullanılır. **Olmayan her işte bir hayır vardır**–*Minden rosszban van valami jó* (Her kötü işte bir iyi de vardır)–görüldüğü gibi zor durumumuzda kendimizi aynı şekilde teselli etmeye çalışırız.

Teşhis ya da *kişileştirme* yoluya cansız varlıklar, insanların özelliklerini gösterir. Mesela Kıbrıs atasözünde hareket eden olarak 'merak' gösterilir: **Merak insanı mezara kadar sokar**–Macarcasında kişileştirme yok: *Aki kíváncsi, hamar megöregszik* (Meraklı olan tez yaşlanır). Deyimlerimizdeki kişileştirmelerden: **Soğuk iliklerine işledi**–*Csontig ható hideg* (Kemiğe kadar işleyen soğuk); **Seni hangi rüzgâr attı?**–*Mi szél hozott?* (Hangi rüzgâr getirdi? **Bıçak altına yatmak**–*Kés alá fekszik*–kelime kelime aynısı olan bu iki yeni deyimdeki 'bıçak' elbette cerrahın yerini almıştır.

Scanned by CamScanner

Tecâhül-i ârifâne yani *bilir bilmezlik:* bildiği bir şeyi bilmez görünmek suretiyle daha etkili anlatmak sanatıdır. **Elalem ne der?**–*Mit szól a világ?* diye sorduğumuzda toplumdan gelen tepkinin nasıl olacağını aslında gayet iyi biliriz. *Mübalâğa* ya da *abartma* günlük dilimizde de kullanılır; örneğin üşüyünce "dondum", yorulunca "öldüm" deriz. *Proverbium*larda da epey örnek bulunabilir: **Avuç içi kadar yerde yaşamak**–Macarca da çok küçük yer için *tenyérnyi* 'avuç kadar' denir. Etki ve olanağı güçlü olanın **Kolunun yetişmediği yer yok**–*Mindehova elér a keze* (Eli her yere yetişir). **Utancından yere girmek**–*A föld alá süllyed szégyenében* (Utancından yer altına batmak). **Delisi olmak**–*Bolondja (*valaminek) (Birşeyin delisi). **Çıldırmak işten değil/Çıldırmamak elde değil**–*Ép ésszel nem lehet kibírni* (Sağlam akılla dayanılamaz)/*Bele kell bolondulni* (Çıldırmak gerek). **Pireyi deve etmek**–*Bolhából elefántot csinál* (Pireden fil yapmak). **Doğduğuna bin pişman etmek**–*Azt is megbánta, hogy a világra jött* (Dünyaya geldiğine bile pişman). Pek az yiyecek **Dişinin kovuğunu doldurmamak**–*Fél fogára sem elég* (Yarım dişine bile yetmez) deyimiyle tasvir edilir. Deneyimin önemini belirten şu atasözlerimizde de abartma var: **Ağzı südden yanan yoğurdu öfürür da yer** (Mİ)–*Kit a kígyó megmart, az a gyiktól is fél* (Yılan tarafından sokulmuş kişi kertenkeleden de korkar).

Atasözü ve deyimlerimizi dil/dilbilgisi bakımından ele alarak ayrıca orijini/kaynakları üzerinde durarak, bu karşılaştırma çalışmasını yaparken *Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü*'nden büyük ölçüde yararlandığım Sayın Mustafa Gökçeoğlu'na sonsuz teşekkürlerimi ifade ederim.

Notlar

[1] O. Nagy, G. (1979) *Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete.* Budapest. (216, 409. s.)

[2] *Tuz*–in: Tekel,N. (1990) *Türk Masalları I-II.* Ankara (II. 98. s.)

[3] Szvorényi, J. (1846) *Magyar ékes szókötés* Buda – in: Szathmári, I. (1961) *A magyar stilisztika útja.* Budapest (73. s.)

[4] Voigt,V. (1998) *A magyar folklór útja* Budapest. (306. s.)

[5] Bildiride yer alan Kıbrıs Türk atasözleri ve deyimlerinin büyük kısmını Gökçeoğlu, M. (1997) *Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (Lefkoşa) adlı eserinin 3. baskısından aldım. Başka kaynaklardan aldığım atasözleri ayrıca belirtirim. Örneklediğim Macar atasözleri ve deyimleri, Kıbrıs Türk atasözleri ve deyimlerini gözden geçirirken aklıma gelen, belleğimde yerleşmiş, ve yeri geldiğinde kulllandığım, demek ki Macar dilinde halen yaşayanlardandır. İçimde herhangı bir kuşku uyandığı zaman bilgimi en önemli proverbium araştırıcımız olan Gábor O. Nagy'ın 20.000 kadar atasözü ve deyim içeren *Magyar szólások és közmondások* başlıklı zengin derlemesinin 1982'de yayınlanan 3. baskısını karıştırarak kontrol ettim.

[6] İslâmoğlu, M. 1994. Kıbrıs Türk Atasözlerinin Kerkük ve Kosova'daki Varyantları – in: *Kıbrıs Türk Kültür ve Sanatı.* Lefkoşa.

[7] Cumakunova, G. 1999. Kırgız ve Kıbrıs Türkçesi Atasözlerindeki Paralelizm – in: *II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Cilt IV. Türkçe Bildiriler Halkbilim.* Gazimağusa.

[8] Kabaklı, A. 1989. *Türk Edebiyatı.* İstanbul. (1. cilt, 76.s.)

[9] Négyesi, L. 1898. *A magyar vers.* Budapest.

Scanned by CamScanner

Lefkoşalı Ahmed Raik ve Bakü'de Çıkan *Füyuzat* Dergisi (1906-1907)

Elmira FİKRETKIZI*

1. Azerbaycan Basınının Gelişme Tarihinden

Azerbaycan'ın basın tarihi 19. yüzyıldan başlıyor. 19. yüzyıl Azerbaycan tarihinde önemli olaylara şahittir. Özellikle yüzyılın ilk başları, Azerbaycan Türklerinin tarihinde Gülistan ve Türkmençay anlaşmaları ile, iki devletin - Rusya ve İran'ın - işgâlcilik planlarının hayata geçirilmesi ile ilgili dönem olarak bilinir. Azerbaycan'ın 'Kuzey' ve 'Güney' diye iki kısma ayrılmasının başlangıcı 1813 yılında Gülistan köyünde anlaşma yapılması ve İrevan, Nahcıvan hanlıklarından başka Araz nehrinden kuzeydeki tüm toprakların Rusya devletinin yönetimine geçmesi ile başlamış; 1828 yılında ise Türkmençay anlaşması ile yukarıda sözü edilen hanlıkların da Rus yönetimine verilmesi ile sona ermiştir.

Bu dönemden başlayarak aynı halk, sınırların ayrı ayrı taraflarında çeşitli siyasal, ekonomik, kültürel ortamlarda yaşamak zorunda kalıyor ve Azerbaycan'ın artık 'Kuzey' olarak adlandırılan bölgesinde feodalizmin çöküşü durumunda maarifçilik eylemi kendini ortaya koyuyor. Abbaskulu Ağa Bakıhanov, Mirze Şefi Vazeh, İsmail Bey Gutgaşınlı, Seyid Ezim Şirvani, Mirze Feteli Ahundov, Hesenbey Zerdabi ve diğer ünlü şahıslar bu akımın önderleri olarak okul, maarif, bilim, eğitim alanında önemli hizmetler sunmuşlardır. Adları kaydedilen yazarlar Azerbaycan'ın kültürel, sosyal hayatında faal bir şekilde yapmış oldukları değişikliklerle yeni bir dönemin temelini oluşturuyorlar. Yaratılan yeni kültür, Rus Avrupa etkilerini kendisini de oluşturan örnekler topluluğu gibi bünyesinde barındırıyor. Bu dönemde ekonomi, inzibati, eğitim gibi alanlarda gerçekleştirilen değişiklerle beraber, aynı zamanda milli basının yaratılması ve gelişmesi için de bir dizi işler yapılıyor.

"1920'li yıllarda Zakafkasya'nın kültür merkezlerinden olan Tiflis'te Rus dilinde ilk gazetenin (*Tiflis Haberleri* – 1828-1832) yayımlanması, basın alanında canlanma yaratıyor. Bu gazete 1829'da Gürcü dilinde, 1830'da Fars dilinde, 1832'de ise Azerbaycan dilinde yayınlanıyor. 1838'lerden başlayarak Tiflis'te *Zakafkasya* başlıklı Rusça gazete yayımlanmaya başlıyor. Bu gazete daha sonraları Gürcü ve Azerbaycan dillerinde de basılıyor." (Zeynalov, 1973: 711).

Bu gazeteler Azerbaycan basınının bünyesini oluşturmuştur. Bağımsız birer gazete olmalarının yanı sıra, konu çevreleri oldukça sınırlı idi; yalnız bazı haberleri ve Çar hükümetinin verdiği ilanları yansıtıyordu.

Azerbaycan milli basınının temelini H. Zerdabi (1837-1907) koymuştur. O, 19. yüzyılın sonlarında gazete çıkarmak için hükümete müracaat ediyor, İstanbul'dan gerekli malzemeleri getiriyor ve sonuçta 22 Temmuz 1875 tarihinde Bakû'da *Ekinci* gazetesi yayımlanmaya başlıyor. Bu gazete 29 Eylül 1877'ye kadar çıkıyor. Fakat iki senelik faaliyet döneminde *Ekinci* çevresine bir

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Şarkiyat Enstitüsü, Bakû-Azerbaycan

Scanned by CamScanner

çok aydınlar toplamakla Azerbaycan'ın kültür, edebiyat ve basınının gelişmesinde büyük etki gösteriyor. 19. yüzyılın sonlarında *Ziya, Ziyayi-Kafkasiye* gazeteleri ve *Keşkül* dergisi *Ekinci*'den gelen gelenekleri devam ettiriyorlar.

20. yüzyılın başında gösterilen bir çok gayretlere rağmen milli basımevlerinin ve matbaa işinin oluşmasına müsaade verilmiyor. Bu asrın ilk basım örneği ise 1903-1905'lerde yayımlanan *Şergi-Rus* gazetesi oluyor. 1905 yılında Rusya'da baş veren ihtilalden sonra ise Azerbaycan basınında esaslı gelişim süreci başlanıyor.

Sovyet döneminde yazılan edebiyat ve basın tarihine ait kitaplarda yüzyılın başında oluşan basın, aynı dönemin ideolojisine uygun olarak üç kısma bölünüyor: Bolşevik, İhtilali-demokratik ve Burjuva basını. Burjuva kısmında yer alan gazete ve dergiler şunlardır: *Hayat, Füyuzat, İrşad, Yeni Füyuzat, Şelale.*

2. *Füyuzat* Dergisi

Füyuzat dergisinin oluşumunda *Hayat* gazetesinin, bu gazeteyi yaratan yazarların önemli etkileri vardır. 7 Haziran 1905 tarihinde faaliyete başlayan *Hayat* gazetesine Türkçülük harekatının ve ideolojisinin ünlü şahsiyetlerinden olan E. Hüseynzade ve A. Ağayev editorlük etmişlerdir.

Ofeliya Bayramlı *Hayat* gazetesinin sosyal ve kültürel öneminden söz ederek şöyle diyor: "Azerbaycan'da Türkçülük harekatının tarihi E.Hüseynzade'nin *Hayat* gazetesi ile başlıyor. *Hayat* 1905 tarihinde Azerbaycan dilinde basılan tek gazete idi. E.Hüseynzade'nin Türkçülüğün ilmi teorik ve siyasal ifadesi olan meşhur *Türkler Kimdir ve Kimlerden İbarettir?* eserinin ilk defa bu gazetede basılması *Hayat*'ın Türkçülük tarihine kaydettiği çok önemli bir olaydı" (Hüseynzade, 1997:30-31).

Türkçülük ve İslam ideolojisi ile bağlı olduğu için bu gazete devamlı olarak sansürün ve hükümet tarafından atanan memurların, özellikle de bu işle ilişkisi olan Ermenilerin aralıksız baskınlarından sonra 4 Eylül 1906 tarihinde kapatılıyor. "Aynı ayın 3'ünde basılan sonuncu sayıda şöyle bir bildiri vardır: *Hayat* gazetesi bu günden itibaren greve girdiği için yerine *Füyuzat* namı ile edebi, sosyal, siyasal, haftada bir defa çıkacak dergi yayımlanmaya başlayacaktır." (Zeynalov, 1974: 52).

Bu düzende 1906 yılında Kasım ayından başlayarak *Füyuzat* dergisi Bakü'de, E. Hüseynzade'nin redaktörlüğü ile yayımlanıyor. "Edebi kültürel düşünce tarihimizde özel yer tutan *Füyuzat* dergisi konu, sorun, faktör ve hadise şaşaası ile seçiliyor. Burada ilmi edebi ve tarihi kültürel değerlere dikkat çekiliyor, yaşanmakta olan gelişmeler önem taşıyor. Azerbaycan romantizminin teorik esaslarının işlenmesi, milli çeviri sanatının mükemmelleştirilmesi, klasik Avrupa ve Rus edebiyatının, aynı zamanda çağdaş Türk yazarlarının tanıtılması Türkiye'de, İran'da ve Yakın Doğu ülkelerindeki siyasal durum, Rusya Duması'nın politik karşıtlıkları vs. hakkında dergi ayrıntılı bir şekilde bilgi veriyordu" (Veliyev, 1999: 96-97).

Scanned by CamScanner

20. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da basılan bir çok gazete ve dergide, özellikle de "burjuva basını"nda Kıbrısla ilgili haberlere de yer ayrılıyordu. Örneğin, E. Hüseynzade *Hayat* gazetesindeki "Makedonya ve Avrupalılar" makalesinde "...Rum elinin büyük bir kısmı getdi. Bosna, Hersek getdi, Tunus getdi, Kıbrıs getdi, Mısır getdi, Arabistan'ın bir çok yerleri getdi. Yunan muharebesinde biçare Esakiri-Osmaniyye mükemmelen galib geldikleri halde yine Krit cezireyi-kebiresi getdi. Bugün növbet Makedonya'ya geldi!" (Hüseynzade,1997: 109) sözlerini yazmakla, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünden, 1878 tarihinde İngilizlere bırakılan Kıbrıs adasından bahsetmektedir.

Füyuzat yalnız Azerbaycan'da değil, bir çok başka ülkede de (İran, Türkiye, Rusya) yayılıyor ve geniş bir okuyucu kitlesinin ilgisini çekiyor. Dergide tarih, felsefe, ekonomi, ressamlık, tıp, psikoloji, edebiyat, dilcilik, arkeoloji, fizik, vs. ile ilgili makaleler çıkıyor; dünya kültüründen, edebiyatından çeviriler yapılarak okuyuculara sunuluyordu. Dergide yeni Türk edebiyatı – edebiyatı-cedide örneklerinin Azerbaycan'da yayımlanması ve yayılması konusunda da bir çok işler görülüyordu. Bu bakımdan Şinasi, Ziya Paşa, Ahmed Midhat, Namık Kemal, Ahmed Hamid, Tevfik Fikret, Ahmed Cevdet, M. E. Recaizade ve başkaları tanıtılıyordu. Bu gibi nedenlerden dolayı *Füyuzat* dergisi sadece sosyal, siyasal düşünce tarihimizi, kültürel gelişim yönlerimizi öğrenmek bakımından değil, aynı zamanda edebi ilişkilerimizi aydınlatmak için de çok önemlidir. Bu ilişkiler Azerbaycan-Türkiye, Azerbaycan-Rusya, Azerbaycan-İran, Azerbaycan-Avrupa vs. ülkelerin edebiyatı ve sosyal kültürel hayatı ile bağlıdır."(Veliyev, 1999: 10)

Hakikaten de *Füyuzat* kendi sayfalarında yalnız Türkçülüğü, Turancılığı yaymakla kalmıyor aynı zamanda Türklerin yaşadıkları çeşitli topraklardan olan yazarları da bir noktada birleştiriyordu. Bu gibi yazarlardan biri de Kıbrıslı Ahmed Raik idi ve onun faaliyetine göz atmakla biz Ş. Veliyevin yukarıda teker teker saydığı ülkeler listesine Azerbaycan-Kıbrıs ilişkilerini de katabiliriz.

3. Ahmed Raik ve *Füyuzat*

E. Hüseynzade, H. S. Ayvazov, M. Hadi, A. Kemal, A. Talıbzade, A. Raik, A. Hesenzade *Füyuzat* dergisinin "yazarlar ekibi"ni oluşturan kişilerdi. Önceki yüzyılın başlarında Türkçülüğün gelişmesi, Türkiye'de Ziya Gökalp'ın başlattığı işlerin ilerlemesi onların hizmetleri, çabaları sayesinde daha da mükemmelleştirilmiştir.

Ahmed Raik 1885 yılında Lefkoşa'da dünyaya gelmiş ve 18 Ocak 1962 günü vefat etmiştir. Sonradan Çağlar soyadını kullanan A. Raik, 20. yüzyıl Kıbrıs Türk kültürel, sosyal, siyasal hayatında büyük hizmeti olan aydınlardandır. Bizlere bıraktığı tek kitabı 1926'da çıkardığı *Eski Şeyler* adlı eseri olsa da, A. Raik İstanbul'da Abdullah Cevdet'in çıkardığı *İçtihat,* Bakû'de çıkan *Füyuzat*, Tiflis'te çıkan *Hayat* ve Kahire'de çıkan *Türk* dergi ve gazetelerine makaleler göndermekle, geniş alanda Türk ve İslam dünyasını ilgilendiren sorunlarla meşgul olmuştur. "Bu yıllarda Türk aydını bir yandan Türklük, Müslümanlık dünyasını tartışırken, öte yandan da Batı yazınının kapısını aralamaya çalışır.

Scanned by CamScanner

Ahmed Raik (Çağlar), Türkiye'de uygulanan yasaklar yüzünden; Tiflis, Bakû, Kahire ve Manastır'daki aydınlarla ilişkiler kurar, onların yayın organlarında yazıları çıkar." (Fedai, 1987: 7).

Ahmed Raik derginin ilk sayılarından başlayarak, son sayılarına kadar gazeteci gibi burada faaliyet göstermiştir. Maalesef uzun yıllar boyunca *Füyuzat* dergisi burjuva basını gibi değerlendirildiğinden, A. Raik'in makaleleri de dahil olmakla burada çıkan yazılar konusunda pek te fazla bilgi verilmemiş, alfabe sorunu yüzünden çeviri işleri yapılamadığından okuyucuların büyük kısmı, dergi hakkında yalnız dolaylı olarak haberdar olmuştur.

Derginin etraflı şekilde bilimsel anlamda araştırılmasına yalnız son dönemlerde başlanmış ve O. Bayramlı, Ş. Veliyev gibi aydınlar bu işte büyük hizmet göstermişlerdir. Ş. Veliyev'in araştırmalarının sonucu olarak *Füyuzat Edebi Mektebi* adlı inceleme eseri meydana çıkmıştır. A. Raik hakkındaki ilk bilgilere de aynı kitapta rastlıyoruz.

Ahmed Raik'in *Füyuzat* dergisinde aşağıdaki makaleleri yayımlanmıştır: "Müsahibeyi-ebediyye", "Tovhidi-lisan", "Şiiri-mensur", "Urupa'nın inkişafat fikriyyesi", "Tamaşeyi-tebiet", "Müsahibeyi- ebediyye" ("İmlamız hakkında"), "Terbiye ve ehvali-ictimaiyye".

Füyuzat'ın 1 Kasım 1906 tarihinde çıkan birinci sayısına A. Raik "Müsahibeyi-ebediyye" makalesi ile katılıyor. Bu makalede edebi dil sorununa dokunmuştur: *"Malum olduğu üzre yüzyıllarca süren esbab müteaddid tefrige yüzünden türk lisanı muhtelif şivelere ayrıldı ve yani bir takım mevani melume heylületile edebiyatı milliyemiz layigile tegrir ve tesis edemedi. Fakat, tovhidi-lisanile hep milli, sırf türk malı parlak bir edebiyyat... hüdudi Çinden Akdenize kadar bitin türklerin şükufeyi-ruhi olacak bir edebiyyati-ğerra vücuda getirilmesi zamanı gelmişdir. Bunun için de Osmanlı Krım, Kafkas, Kazan, Maveraünnehr ve ilh. Türklerinin metbuat vasitesile bir temasi-daimi fikri halında bulunması... yekdiğerini tekamülat ve tereggiyati-lisaniyyesini tegib etmesi elezemdir. Lisani-tekellüm her yerde, her memleketde az çok mühtelif lehcelere ayrılmışdır. Fakat memaliki-mütemeddinede hiç bir memleket yokdur ki, erbab elm ve gelemi arasında müstemel "lisani-edeb" bir takım şöbelere münkasım olmuş olsun. Biz, Anatolu köylerinin veya yuharıda sayılan türk memleketlerinin lisani-tekellümünü bir lisani-ümumi, edeb diye tekmil alim ve etrake tegdim edemeyiz."* (Raik, 1906: 9-10)

Ahmed Raik 20. yüzyılın başlarında genel Türk edebi dilinin gelişmesi için bir dizi çabalarda bulunarak, eserlerinde der ki, "bunun için lâzım olmadan Arab, Fars ve başka Türk halkların anlamasını zorlaştıracak lehçe sözlerini kullanmaktan sakınmak gerektir." Bu makale "Tovhidi-lisan" adı altında derginin 2. sayısında devam ettirilmiştir. Bu yazısında, edebi dilin karışıklardan temizlenmesi ve birleştirilmesi için çalışan yazarlara N. Kemal, A. Hamid, M. E. Recaizade'nin nefis eserlerini ve "Serveti- Fünun"da basılmış diğer eserleri uygun görerek Türk edebiyatının çok ünlü şahsiyetlerinden olan Tevfik Fikret'in bazı şiirlerini düzyazı şeklinde okuyuculara sunuyor. Örneğin, bu şiirlerden biri "Ramazan Sadakası" ("Köprüde") adındaki şiirdir: *"Soğuk... soğuk... esen rüzgarın iniltileri, gelbi-hayatın acı bir novheyi-teşekkisi gibi geliyor. Soğuk...*

Scanned by CamScanner

soğuk... denizin lerzedar girye sesi, yüreklere hezin bir ehtizazi-cenah veriyor. Bu keskin soğuğun içinde fegir ve biçare bir tifil..." (Raik, 1906: 28-30)

Karşılaştırma yapmak için original esere baktığımızda, A. Raik'in bizlere sunduğu örnek ile orijinali arasında o kadar da çok fark olmadığı kanıtına varırız:

"Soğuk... soğuk... Acı bir levha –i teşekkisi
Yolunda kalb-i hayatın, gelir enin-i riyah;
Soğuk... soğuk... Denizin lerzedar-ı girye sesi
Eder yüreklere tari bir ihtizaz-ı cenah.
Delik paçavralar altında küçük bir seyyah..." (Türk Klasikleri, 1967: 21)

Ahmed Raik'in dil ve edebiyat sorunu ile ilgili diğer bir makalesi, 3 Mart 1907tarihinde basılmış olan "Müsahibeyi-ebediyye" ("İmlamız hakkında") adlı çalışmasıdır. Makalede Türk edebiyatı ve dilinin son 50 yıl içerisindeki gelişiminden, Şinasi'lerin, Kemal'lerin, Hamid'lerin bu alandaki hizmetlerinden ve Ekrem Bey'in "Telimi-edebiyat" eserinin hayırlı taraflarından bahsedildikten sonra, orfografyadakı bazı noksanlardan, zorluklardan sohbet açılıyor (ki bu mesele bir çok Türk aydınını, aynı zamanda büyük Azerbaycan düşünürü M. F. Ahundov'u da rahatsız eden sorunlardan idi). Makalede şöyle deniyor: *"İmlamız hakkındakı mübahisat, otuz, kırk seneden beri cahanı edebi–etrakı epey işğal etmekdedir. Fakat bu imla meselesi şimdiye kadar hel olunmamışdır. Aynı kelimeyi iki, üç ve bazen dört şekilde yazıyoruz. İmlaca bu kaidesizlik lisanımız için büyük bir noksandır."* (Raik, 1907: 175-176).

Ahmed Raik dilde, alfabede yeniliklerin geçirilmesine çalışarak, aynı zamanda Arab alfabesinin Türk diline uygun olmadığı sorunu üzerinde de duruyor: *"Elalhusus bizim lisanımız elsineyi-Turaniyye ile geten münasebeti ilmayan lisani–arab alfabesile yazıldığından bu hususta külli islahata muhtacdır."* (Raik, 1907: 175-176)

"Şiiri-mensur" adlı makalesinde ise A. Raik ince kalpli şair olarak görünüyor. A. Raik şiirin bu yapısını (mensur şiir) edebiyatımıza getirenlerdendir. Ş. Veliyev incelemelerinin sonucu olarak şu kanaate varıyor: "İlk defa olarak *Füyuzat*'ta koşuksuz ve mensur şiirler basılır ve *Füyuzat*çı yazarlar bu alanda edebi eserler vererek Azerbaycan mensur ve koşuksuz şiirini yaratmaya başlıyorlar. *Füyuzat*çı edebi-estetik prensibin sonucudur ki, Azerbaycan edebi hayatı için yeni sanat unsurları olan dram, marş, sonat, milli marş, serbest vezin (ağ şiir), mensur şiir vs. 20. yüzyılın başlarından itibaren meşhurlaşmaya başlamıştır." (Veliyev, 1999: 101, 211)

Ahmed Raik'in kaleme aldığı bu şiir Bahaeeddin Bey'e ithaf olunmuştur. Şiirde vatandan ayrı düşmüş bir kişinin gurbet ülkede çektiği ıstıraplardan, vatan, yurt, evlat özleminden bahsediliyor. Bu şiirde "Yeşil kuru" denilen bu gurbet köşesi, büyük olasılıkla Kıbrıs adasını sembolize ediyor: *"Bu yabancı memleketde bir aşinası böyle olmayan zavallı garib, keçdiyi her yerlerde bigane nezerlerin tegibi-müteccessisanesi altında hicabından ezildikce, gelbi-zarının bitmez- tükenmez hekayet alamını dinletecek bir hemderd bulamadığı o cemiyyetlerden müteneffiren kaçıyor. Onlarla elagesi olmayan gırların tenhalığınla kendi yalnızlığı ile kalmak için ıssız sokaklarla dolaşarak her gün şehrin haricine çıkıyor. Burada, yeşil kurunun kenarında rengi uçmuş, etrafı yosunlu bir taş yegane aşinasıdır."* (Raik, 1907: 16)

Scanned by CamScanner

Bilindiği gibi, *Füyuzat* sayfalarında devamlı olarak çevirilere de büyük önem veriliyor; dünya edebiyatında, kültüründe, felsefe tarihinde ünlü kişilerin eserleri Türk diline aktarılarak yayımlanıyordu. Bir zamanlar İdadi Mektebi'nde çalıştığı yıllarda okutulmak üzere hükümetin emriyle C. V. Thompson'un *Elementary Arithmetic* adlı kitabını İngilizce'den Türkçe'ye tercüme eden A. Raik, bu işe de katılarak C. Bayron'dan, H. Spenser'den, C. V. Draper'den çeviri yaptığı yazıları okuyuculara sunmuştur. C. Bayron'dan "Tamaşeyi-tebiet" (Raik, 1907: 136-138), H. Spenser'den "Terbiye ve ehvali-ıctimaiyye"(Raik, 1907: 109-110), C. V. Draper'den ise "Urupa'nın inkişafat fikriyyesi" (Raik, 1907: 446-447) adlı eserleri özet veya bölüm olarak çevirmiştir.

Ömrünün sonraki yıllarında yakalandığı hastalıktan dolayı yaratıcılığında boşluk duyulsa da, A. Raik Çağlar yazıp yarattığı yıllarda her zaman vatanını, milletini, dinini, dilini ilerilere taşıyacak parlak görüşler ortaya koymuştur. *Füyuzat* dergisindeki makalelerinde, bahsettiğimiz dil, alfabe ve başka sorunlarla beraber, A. Raik İslamiyet'le ilgili konular üzerine de makaleler yazmaya çalışmıştır. Bunlardan biri *Türk* gazetesinde çıkmış "Hangi Yoldayız?" adlı makaledir ve burada İslamiyet'in cehalete dönüştürülmesi yürek yangısı ile söylenmektedir: *"Dindaşlar, iyi bilelim ki, İslamiyet bunların din- i İslam diye bize tebliğ edip öğrettikleri safsata değildir. Din-i ilahi, İslamiyet'i sahiha pek ali bir dindir. Bunların bize telkin ettikleri din, ikinci yüzyılda müstebit ümeranın teşvik ve tergibiyle dalkavuk sarıklıların icaddergesi olup, gitgide şuabat ve farkı muhtelife ye inkısam ederek şimdiki haline girmiş, bidatlerle malamal olmuş bir dindir."*

A. Raik aynı zamanda 1908 yılında arkadaşları ile birlikte kurdukları Terakki Kulubü'ndeki faaliyeti ile de Kıbrıs Türk gençliğinin kalkınması için çabalar göstermiştir.

Sonuç

3 Haziran 1907 tarihinde Çar Hükümeti II. Devlet Duması'nı kapatıyor ve bütün ülkede başbakan Stolipin'in emri ile darağaçları kuruluyor. Devlette başgösteren siyasal değişmelerin sonucu olarak 1 Kasım 1907 tarihinde *Füyuzat* dergisinin de faaliyetine son veriliyor. Bununla birlikte A. Raik ve başkaları tarafından başlatılan gelenekler daha sonraları, makalenin başında adlarını verdiğimiz dergi ve gazetelerde devam ettiriliyor. Kendileri bizleri çoktan terk etmiş olsalar bile, emelleri hala yaşayan ve Türk dünyası durdukça da yaşayacak bu insanlar hakkında, bir zamanlar A. Raik'in damadı Mahir Adataş'ın onun ölümü üzerine söylediği "Çevrelerine nurlarından nur vererek dünyamızı bırakıp gidenlere ne mutlu" sözünü tekrarlamakla teselli bulmuş oluruz.

Scanned by CamScanner

Kaynakça

Ahmed Raik. (1906). Müsahibeyi- ebediyye, Füyuzat dergisi, sayı 1.

Ahmed Raik. (1906). Tovhidi – lisan, Füyuzat dergisi, sayı 1.

Ahmed Raik. (1907). Müsahibeyi- ebediyye ("İmlamız hakkında"), Füyuzat dergisi, sayı 11.

Ahmed Raik. (1907). Şiiri–mensur, Füyuzat dergisi, sayı 14.

Ahmed Raik. (1907). Tamaşeyi- tebiet, Füyuzat dergisi, sayı 9.

Ahmed Raik. (1907). Terbiye ve ehvali-ıctimaiyye, Füyuzat dergisi, sayı 7.

Ahmed Raik. (1907). Urupa'nın inkişafat fikriyyesi, Füyuzat dergisi, sayı 30.

Azerbaycan Edebiyatı Tarihi. (1960). Cilt II, Bakû.

Gasımzade F. (1974). 19. *Asır Azerbaycan Edebiyatı* Tarihi, Bakû.

Harid Fedai. Osmanlı Döneminde Kıbrıs Türk Toplumundaki Yazın Etkinlikleri. *Varlık*, Nisan, 1987, sayı: 955.

Hüseynzade Eli Bey. (1997). *Türkler Kimdir ve Kimlerden İbarettir?* Bakû.

İsmayılov Mahmud. (!992). *Azerbaycan Tarihi*, Bakû.

Mir Celal, Hüseynov Firidun. (1982). *20. Asır Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Bakû.

Türk Klasikleri. (1967). *Tevfik Fikret. Hayatı, Sanatı, Şiirleri*, İstanbul.

Veliyev Şamil. (1999). *Füyuzat Edebi Mektebi*, Bakû.

Zeynalov Neriman. (1973). *Azerbaycan Metbuat Tarihi*. Cilt I, Bakû.

Zeynalov Neriman. (1974). *Azerbaycan Metbuat Tarihi*. Cilt II, Bakû.

Scanned by CamScanner

Araştırmacı-Gazeteci İsmail Umutlu ve Kıbrıs Konusu

Ali Şamil HÜSEYİNOĞLU*

1. İsmail Umutlu Kimdir?

İsmail Bali oğlu Umutlu 18 Mart 1952 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Gazah ilinin Yukarı Salahlı köyünde doğdu. Yazar ilk, orta ve lise eğitimini köy okulunda 1969 yılında bitirdi. 1971-73 yılları arasında Sovyet Ordusunda askerlik yaptı. Askerden sonra Bakü Devlet Üniversitesi'nin Filoloji bölümünü kazanan İsmail Umutlu hele öğrencilik yıllarında çeşitli gazete ve dergilerde makaleleri yayınlanmış, kendini bir gazeteci gibi tanıtmıştır. Bu yüzden İsmail Umutlu 1978 yılında Üniversiteyi bitirdikten sonra Bakü'deki 'Işık' yayınevinde çalışmaya başlamıştı. Ayrıca, yazar bir dönem öğretmenlik de yaptı.

Azerbaycan Cumhuriyeti Sovyetler Birliği'nden ayrılarak kendi bağımsızlığına kavuşma yolunda verdiği Milli Mücadelede ve ayrıca Azerbaycan'da demokratikleşmenin yerleşmesi için mücadele veren insanlarla bir sırada yer alan İsmail Umutlu, 1991 yılında haftalık 'Ayna'-'Zerkalo' gazetelerinde çalışmaya başladı. Kısa zamanda Parlamento muhabiri, daha sonra tercüme bürosunun başkanı, daha sonra ise genel yayın yönetmeni (Azerbaycan Türkçesi ile yayınlanan 'Ayna Gazetesinde'), 'Ayna Matbuat Evi' Gazetesi korporasındaki konusunda tercüme merkezinin başkanlığını yapmıştır.

İsmail Umutlu 1999 yılından itibaren, Rusça yayınlanan günlük 'Zerkalo Gazetesi'nde, 2001 yılından itibaren ise 'Ayna Gazetesi'nin genel yayın yönetmenidir. 1999 yılında en yeni tarihimizin bilinmeyen yönlerini ele alan yazar, ayrıntılı 'Nuri Paşa'[1] makalesi için Azerbaycan Gazeteciler Birliği'nin Hasan Bey Zerdabi ödülünü almıştır. Ayrıca yazar Tatar fikir adamı Gayaz Ishagi'nin 'İdel-Ural', Azerbaycan eğitimci-yazar Mirze Abdul Rahim Taliboyun 'İslamın Tarihi' eserlerini Rusça'dan Azerbaycan Türkçesine çevirerek yayınlatmıştır.[2] Yazar beş kitaba[3], 850'ye yakın siyasi-sosyal konulu makalelere, ayrıca Rusça'dan çevrilen bir çok edebi makaleye kendi imzasını atmıştır. Yazarın esas uzmanlık alanı çağdaş siyaset, ilim ve medeniyet, tarih o cümleden en yeni tarihimiz ve sosyal meselelerdir. Bununla beraber Türk Dünyasının sosyal durumu ve problemleri, özellikle Türkiye ve Kıbrıs'ta baş veren olaylara ve gelişmelere milletseverlik açısından görüş bildirmek onun bir çok yazılarının ana çizgisini oluşturmaktadır.

2. Neden İsmail Umutlu Kıbrıs Konusunda Uzmanlaştı?

Bu konuyu İsmail Bey şöyle açıklıyor: 'Kıbrıs'la ilgilenmemin başlangıcı 1960'lı yıllara dayanmaktadır. Dayım Bakü'de ve Moskova'da yayınlanan bir çok gazete ve dergilere abone olmuştu. Ayrıca bu gazete ve dergileri postadan alıp, dayıma ulaştırma görevi de bana verilmişti. Okul dönüşü gazete ve dergileri

* Azerbaycan Milli Ansiklopedisi "Türk Halklarının Tanınmış İnsanları" Ansiklopedi grubunun başkanı, Bakü- AZERBAYCAN

Scanned by CamScanner

çantama koyup eve getirerek, onları ilk önce kendim okur, daha sonra işten dönen dayıma götürürdüm. Daha o zamanlar Bakü ve Moskova gazeteleri kendi sayfalarında ara sıra Kıbrıs olaylarına yer ayırıyorlardı. Ve ben bu adada Rumlarla beraber Türklerin de yaşadığını ve bunların arasında problem yaşandığını biliyordum. Ben o zaman çocuk aklımla Türklerin tarafında idim. Bunun da sebebi köyümüzdeki geleneksel Türk sevgisi idi. 1918'de Nuri Paşa'nın komutanı olduğu Kafkas İslam Ordusu, Azerbaycan'a geldiğinde onun askeri birliklerinde bizim köyün gönüllüleri ve benim yakın akrabalarım da yer almışlardı. Onların anıları biz çocuklar için birer kahramanlık destanı idi.

Ben 20 Temmuz 1974 yılındaki olaylar zamanı Bakü Devlet Üniversitesi'nde öğrenciydim. Türk Ordusu'nun Kıbrıs'ta Rumlar üzerindeki zaferi bizi çok onurlandırmıştı.

Kıbrıs konusu ile daha kapsamlı ilgilenmem 1980'li yılların sonları 1990'lı yılların başlarına rastlamaktadır. Yeniden yapılanmanın etkisi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin basınını tanımak imkanı elde etmiştik. Türkiye'de yayınlanan gazete ve dergilerde Kıbrıs konusu daha kapsamlı ele alınmaktaydı. Bu yıllarda arkadaşlarımın birinde Rauf Denktaş'ın 'Atatürk, Din ve Laiklik' kitabını gördüm. Okumak için istedim. Çok hoşuma gitti. Kitabı Azerbaycan Türkçesi'ne aktardım ve önsöz yazarak Kızıl Aypara'nın 'Merhamet' dergisinde dört bölüm[4] şeklinde yayınlattım.

O zamanlar ben Rusça ve Azerbaycan Türkçesi'nde yayınlanan 'Ayna'-'Zerkalo' gibi iki ayrı dilde yayınlanan, nüfuzlu bir gazetede çalışmaktaydım. Hep enformasyonun içinde olduğum için anlıyordum ki, Azerbaycan okuyucusu Kuzey Kıbrıs konusunda çok az bilgiye sahiptir. Bu da normaldi, çünkü Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan medyası çok sıkı denetleniyordu. Uluslararası problemlere sadece Moskova görüş bildirebilirdi. Azerbaycan'da gazeteciler kendi görüşlerini gazete sayfalarına aktaramazlardı. Moskova'nın Kıbrıs olaylarına yaklaşım tarzı ise Rumların komünist yanlısı AKEL partisinin çizgisini yayma ve desteklemekten oluşmaktaydı. Bunun sonucu Azerbaycan'da 10-15 kişi dışında Kuzey Kıbrıs olaylarından kimsenin haberi yoktu. Okuyucular Rumları haklı 'gelme unsur', Türkleri ise tecavüzcü gibi tanıyorlardı. Ayrıca Kıbrıs olayı Azerbaycan'ı ilgilendirmeyen bir olay gibi veriliyordu.

Kıbrıs konusunda yazdıklarımızı, ayrıca Türkiye ve Avrupa kaynaklarından alıntıları gazete sayfalarına taşırken engellere karşılaşıyorduk. Yazılarımızın, yorumlarımızın, anlayışsızlıkla, çoğu zaman da alayla karşılandığını her zaman kötü anı olarak hatırlayacağım. İnatçılığım, sözümü esirgememem sonunda yazı işleri müdürünü, baş yazarları, diğer meslek grubundaki arkadaşlarımı etkiledi ve onlar olayın gerçek yüzünü araştırarak düşüncelerini değiştirdiler.

Yıllar ilerledikçe bu konuyla ilgili söz söylemek kolaylaştı. Diğer taraftan gazete ve dergiler, TV kanalları, radyolar Kuzey Kıbrıs konusunu özenle ele almaya başladılar. Bugün tam anlamıyla söylenebilir ki, Azerbaycan'da on yıllık tarihi olan ve sözün gerçek anlamında mücadele sayılabilecek bir davanın sonucunda Kuzey Kıbrıs meselesi Azerbaycan kamuoyunu etkiledi. Azerbaycan insanın düşüncesini meşgul eden bir konuya çevrildi. Bu konuda bizim de bir gazeteci, bir yazar olarak herhangi bir çalışmamız olmuşsa buna memnun oluruz'.

Scanned by CamScanner

3. İsmail Umutlu Kıbrıs Konusunda Neler Yazmıştır?

İsmail Umutlu'nun çalıştığı ikidilli 'Ayna'-'Zerkalo' gazetesi liberal çizgide[5] olsa da, bir çok makalede milli ruh kendini gösteriyordu. Bu milli ruh diğer halkları rencide etmeyi amaçlamıyordu, tam tersi bu milli ruh rencide olunan, aşağılanan halkaların haklarını savunmayı amaçlamıştır. Böyle makalelerin bir çoğunu İsmail Umutlu kendi yazmış, diğerleri ise onun teşebbüsü ile yazılmıştır. İsmail Umutlu Kıbrıs'taki Türklerin problemi ile Azerbaycan okuyucusunu bilgilendirmek için tarihi bilgilerle beraber, günümüzün siyasi olaylarına da baş vurmuştur:

- 1992-93 yılları arasında 'Ayna'-'Zerkalo', 'Muhalefet' gazetelerinde yayınlattığı makaleler ve 'Merhamet' dergisinde yayınlanan çeviriler.
- 1999-2002 yılları arasında 'Ayna'-'Zerkalo' gazetesinde ve 'Aynada Kalan İzler' kitabında yayınlattığı makaleler.

3.1. Kıbrıs Konusunda İlk Makaleler

Azerbaycan basınında Kuzey Kıbrıs konusunda en çok ve devamlı araştırma yapan bir yazar olarak İsmail Umutlu'nun Kuzey Kıbrıs konusunda ilk makalesi 'Muhalefet' gazetesinde yayınlanmıştır.[6] Yazar, makalesinin diğer gazetede yayınlanmasının nedenini, onun bu konudaki araştırmalarının yayınlamasına 'Ayna' gazetesinde imkan yaratılmamış olmasına bağladı (Muhalefet, 1992). 'Rauf Denktaş' (Siyasi portre) konulu bu makale biçimi ile ayrıcalık oluşturmuştur. Yazarın Kıbrıs konusuna yeni başladığı hissedilmemektedir, çünkü o döneme kadar Azerbaycan basınında Kuzey Kıbrıs konusu böyle geniş çapta ele alınmamıştır. Yazar uzun dönem Kıbrıs konusunda düzenli çalışan araştırmacı gibi görünür. Yazarın makaleleri Azerbaycan'da Kuzey Kıbrıs olayına yeni bakışın başlangıcı sayılabilir. İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi'nde sunulan bildiride bu konu geniş olarak ele alındığı için bu konuyu bir daha anlatmaya gerek görmemekteyiz.

İsmail Umutlu'nun Kuzey Kıbrıs konusunda yayınlanan ikinci makalesi 'Denktaş Taviz Vermek Niyetinde Değil' ('Ayna' 1992, Umutlu İsmail, 2000) başlıklıdır. Yazar okuyucunun dikkatini 26 Ekim 1992 yılında New York'ta BMT Genel Sekreteri Butros Gali'nin denetimi altında Kıbrıs'la ilgili geçirilen ikili görüşlerin bir sonraki dönemine yönlendiriyor. İsmail Umutlu'ya göre '1963 yılından bu yana devam eden Kıbrıs konusunun çözümü için Denktaş'ın olaya 'bir ada, iki devlet' prensibi ile yaklaşımı doğru yoldur. Çünkü Sovyetler Birliği, Çek Cumhuriyeti, Yugoslavya gibi federasyonların dağıldığı bir zamanda ilişkileri gergin olan, dili, dini, tarihi ve kültürü ayrı iki halkı zorla bir araya getirmek, tek devlet gibi yaşamaya zorlamak doğru değildir. Yazar 'Türkiye'nin bazı çevrelerinin Rumları razı edelim, kurtulalım' düşüncesi ile taviz vermek isteklerini de kabul etmiyor. Onun düşüncesine göre 'Mücadele uluslararası görüşmelerinde taraf olduğu Kıbrıs Türkleri'nin çıkarları göz önünde bulundurularak çözülmelidir. Adalet açık açık bunu talep ediyor.'

Gazeteci yazar İsmail Umutlu, 'Kuzey Kıbrıs da Azerbaycan gibi mücadele etmektedir.'[8] (Ayna Gazetesi, 1993), 'Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti liderleri arasındaki çatışma'[9] (Ayna Gazetesi 1993) makalelerinde, Kıbrıs probleminden ve adanın etrafında süregelen başka siyasi olaylardan söz ediyor, 'Zirve görüşü:

Scanned by CamScanner

Türk integrasiyonunun konturları ortaya çıkıyor.'[10] (Umutlu İsmail, 2000) makalesinde konuya dolaylı yolla dikkat çekerek yazıyor; 'Kuzey Kıbrıs, Bosna-Hersek, Afganistan, Tacikistan gibi Türk Dünyası ile bu veya diğer yönden bağlı olan çatışma ocakları ile beraber Dağlık Karabağ problemi ile de yakından ilgileneceklerini vurgulayan 'altılar' bölgesel problemlerin çözümünde BMT ve ATEM prensiplerine uyduklarını bir daha ispatlamışlar.'

1993 yılının Haziran ayında Azerbaycan'daki darbeden sonra gazeteler üzerindeki sansür arttı. Bununla beraber milli düşünceli insanlar sıkıştırılmaya başlandı. Bu, Kuzey Kıbrıs konusuna da kendi etkisini gösterdi. Birkaç yıl Azerbaycan basınında, hatta milliyetçi çizgide olanlarda bile, Kuzey Kıbrıs'la ilgili makalelere rastlanmadı. Bunun nedenlerinden biri siyasi ortamın değişmesi, diğer bir nedeni ise Azerbaycan basınında o yıllarda Kıbrıs konusunu derinden bilen yazarların olmaması idi. Böyle durumda İsmail Umutlu gazetedeki görevinden dolayı bu konudan uzak kalmıştır.

3.2. İsmail Umutlu'nun Yazarlık Hayatının İkinci Bölümünde (1999-2002) Kuzey Kıbrıs

1993 yılındaki darbeden sonra Kuzey Kıbrıs problemi arka plana geçse de 1997 yılında Bakü'de KKTC Ticaret Evinin açılması ile konu güncelleşti. 1998 yılının yazında, ister iktidar gazeteleri, isterse muhalefet gazeteleri, bu konuya kendi sayfalarında geniş yer ayırdılar. Nedense İsmail Umutlu'nun çalışmalarında bu gelişmeler kendini göstermedi. Azerbaycan basını KKTC ile ilgili ara sıra yazılar yayınlasa da İsmail Umutlu'nun yeri ayrıca görülmekteydi. Çünkü gazeteler genellikle tasvirlere yer ayırıyorlardı. Bu makalelerin ister iktidar ve isterse de muhalefet basınında yayınlanmasına bakmayarak, birbirine çok benzedikleri söylenebilir. Gerçeği sergileyen analizlere, açıklamalara ihtiyaç vardı.

İsmail Umutlu'nun 1999 yılında KKTC konusuna yeniden katıldığı görülmektedir.[11] Bir çok yazılarında zamanla KKTC ile ilgili görüşlerine de yer vermiştir ('Zerkalo' 1999). 2 Mart 2000 yılında ise arkadaşı Nurani ile beraber 'XX yüzyılın adamı' sayfasında 'Rauf Denktaş'ın makalesini yayınladı. Bu, Azerbaycan'da yaşayan rusdilli okuyuculara Rauf Denktaş'ı ve dolayısıyla KKTC'ni tanıtmak bakımından son derece önemliydi. çünkü Rauf Denktaş Azerbaycan kamuoyuna iki yönüyle tanıtılıyordu. Bir taraftan XX. yüzyılın ünlü liderleri dizisinde, diğer bir taraftan ise Kıbrıs davasının tarihçesinin fonunda takdim olunuyordu. 1992-93 yıllarında İsmail Umutlu seviyesinde Kıbrıs konusunda yazan gazetecilerin sayısı yok denecek kadar azdı. Türkiye televizyonunun birkaç kanalının Azerbaycan'da yayınlanması, gazete ve dergilerin gelişi, Azerbaycan basınında Kıbrıs konusunda bir çok kaynağın yayınlanması, bu konudaki merakları gidermiştir. Bundan sonra bu konu ile ilgilenen araştırmacıların sayısı artmaktadır.

Aynı yıl içinde Nurani'nin Fazıl Elesgeroğlu ile birlikte Kıbrıs'la ilgili 'Mejdu Svastikoy I Krestom' adlı Rusça bir kitabı yayınlanmıştır. Azerbaycan'da Kıbrıs'la ilgili kitaplar basıldı. İsmail Umutlu da bu kitapların tanıtımında okuyucuya fazlasıyla bilgi verirken konunun güncelliğini vurgulayarak, Dağlık Karabağ problemi ile ilişkilendiriyor ve KKTC ile ilgili böyle bir kitabın ışık yüzü görmesini yüksek değerlendiriyor[12] ('Zerkalo', 2000). İsmail Umutlu

Scanned by CamScanner

konuyu güncelleştirmek ve okuyucu talebini karşılamak için yeni yöntem geliştirdi. Kıbrıs hakkında siyasi yorumlar yazmakla yetinmedi; orada hayatın çeşitli alanlarında olan olayları dikkatle izleyerek, okuyucuya aktarmaya çalıştı.

İsmail Umutlu KKTC konusu ile beraber, Güney Kıbrıs'la ilgili hadiseleri göz önünde bulunduruyor. Ancak orada oluşagelen olaylara KKTC konumundan yaklaşıyor. Mesela[18, 19, 20, 24, 25, 26] İsmail Umutlu Kıbrıs Rum kesiminin meclis başkanı Spiros Kiprianu'nun Ermenistan başkenti Erevan'a gidişini göz önünde bulundurarak, Rusça makale yayınlamış[13] ve dikkati adadaki Türklerin soykırımına yöneltmiştir ('Zerkalo', 2001), 'Dünkü çocuk katilleri soykırım hakkında sahte bir evrakla aynı çocuk katillerinin 'Soykırım müzesine gelmişler'- başlıklı yazısında Kuzey Kıbrıs'ın Atlılar köyünde Rumlar tarafından katledilen çocukların resmini verir ve Ermenilerin de Hocalı'da 1992 yılında günahsız Türk çocuklarını böylece katlettiklerini hatırlatır. Onların soykırım ittihamı ile çıkış etmeye manevi haklarının olmadığını belirterek, Atlılar köyünde bu çocukların katledildiğinde Spiros Kiprianu'nun kendisinin de bu işin içinde olduğunu eklemektedir.

2001 yılının sonbaharında Kıbrıs'ta baş veren doğal afetin adaya verdiği zararı da yazar göz önünde bulundurmuştur. 'Zerkalo' gazetesinde iki makale yayınlamakla, yazar Azerbaycan okuyucusuna Akdeniz'deki Kıbrıs adasında soydaşlarının başından geçen felaketi aktarmakla yazar adada olan herhangi bir doğal afetin de Azerbaycan kamuoyunu yakından ilgilendirdiğini vurgulamıştır.

İsmail Umutlu'nun Türk ve Rum liderlerin görüşmelerini siyasi yorumcu gibi izlediği dikkat çekmektedir.[18, 21, 22] İsmail Umutlu, Kıbrıs konusunda dış haber ajanslarının, televizyon kanallarının verdiği haberleri esasında değerlendirmekle yetinmiyor, Kıbrıs'ın Azerbaycan'a gelen devlet adamları ve siyasetçileriyle ilginç röportajlar yapıyordu.[14] Onun Kıbrıs'a gidişi dizi makaleler ile sonuçlandı[15, 16] ('Zerkalo', 2001). KKTC'nin sadece siyasi problemine değinmekle yetinmemiş, ayrıca bu ülkenin büyük turistik yerlerinden, temiz havasından, güzel şehirlerinden, dünyaca ünlü üniversitelerinden, o cümleden Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde gördüklerinden ilginç yazılar yayınlamıştır.[15] Ayrıca Kıbrıslı aydın Aydın Akkurt'un 'Türk Mukavemet Teşkilatı' (1957-58 mücadelesi) kitabından tanıtım şeklinde 'Ayna Gazetesinde' dört makale[16] (Ayna Gazetesi 2001) yayınlamıştır. Bu kitap Kıbrıs davasının tarihi konusunda okuyucuya zengin bilgiler vermektedir.

'Yeşil ada- söz adası'[17] (Ayna gazetesi,2002, 5 Nisan) makalesi Kıbrıs Türk edebiyatı, onun tarihi gelişimi, tanınmış şairleri, edebiyatçıları hakkında Azerbaycan basınında bu alanda ilk gerçek yazı sayılabilir. Kıbrıs'ın edebi hayatı hakkında bu ilk tanıtım yazısı Mutfi Hilmi Efendi'den itibaren günümüz yazarlarının yapıtlarını inceleyerek, Azerbaycan okuyucusunu Kıbrıs'ın zengin muhitine çekmeye çalışıyor.

İsmail Umutlu'nun KKTC'nin tanıtımında diğer değerli hizmeti de uzun senelerdir Rusça yayınlanan 'Zerkalo Gazetesin'nin geleneksel açıklamalı takvim sayfasında Türk milletinin tarihi günleri, tanınmış insanların doğum günleri ile beraber KKTC'nin tarihi günlerini vermekten oluşmaktadır. Gazetede her sene düzenli olarak Rauf Denktaş'ın doğum gününü ayrıca vurgulanıyor.

Scanned by CamScanner

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Azerbaycan basınında Türk Dünyasını, özellikle de Türkiye ve Kuzey Kıbrıs konusunu rastgele değil, düzenli olarak ve Türk Dünyası yararına gazete sayfalarına çıkaran İsmail Umutlu, bugün Azerbaycan basınında bu konularda uzman bir yazar olarak tanınıyor ve kabul ediliyor. O, Kıbrıs Türkü'nün dünya çapındaki davasına kendi görüşünü bildirmiş ve bildirmektedir. Bir çok Azerbaycan gazetelerinden farklı olarak uzun zamandan beri internette de yayınlanan, dünyada Azerbaycan'la ilgili dikkat çeken ve önemli olan 'Ayna'-'Zerkalo' gibi bir gazetenin sayfalarında Kuzey Kıbrıs'la ilgili değerli makalelerin ışık yüzü görmesi, bu yazarın gördüğü işin faydasını daha da artırmış olur. Kanımızca, Kıbrıs'ı tanıtma merkezleri, Azerbaycan'da Rusça'ya ve Türkçe'ye hakim bir gazeteci-yazar olarak tanınan İsmail Umutlu ile doğrudan ilişki kurmalı, ona gerekli kaynakları iletmelidir. İsmail Umutlu gibi bir basın adamının Kıbrıs davasının başarıyla yürütülmesine sadece faydası dokunabilir. Onun bu geçen on yılda Kıbrıs konusunda otuzdan fazla makalesi yayınlanmıştır ve bu makaleler işlerini yerine getirmiştir. Ancak dava henüz sonuçlanmamış, en azından, bugün Azerbaycan KKTC'ni resmen tanımamıştır. Azerbaycan basınında Kıbrıs konusunu ele alan yazılarının sayısı artmalı ve bunun için ortam yaratılmalıdır.

Notlar ve Kaynaklar

[1] 1918'de yaratılmış Kafkas İslam Ordusu'nun komutanı Nuri Paşa. Zerkalo, 26 Haziran 1999, Bakü.

[2] Gayaz İsagi İdil-Urar. (1995). 'Ayna', 'Zerkalo' g., 18, 25 Ocak, 4, 11 Şubat, 1995 Mirze Ebdülrehman Talibov, *İslamın Tarihi*, Haziran, Temmuz.

[3] Umutlu, İsmail (1999) *'Sovyet Döneminde Azerbaycan Disident Fikir Ceryanı'* 'Oğuz Eli' Yayınevi, Bakü, s. 66. 'Ayna'da Galan İzler. Ayna Yayın Evi, 2000 Bakü, s. 272., Umutlu, İsmail (2000), İngilizce- Azerbaycan Resimli Sözlük, Ayna Metbu Evi, Bakü, s.72. 'Ocag' (roman) (2002) Ayna metbu evi s.156, Günün Pedogoji Poeması (makaleler), 'Pedagogika' yayın evi, Bakü 2000.

[4] RaufDenktaş (1992). *Atatürk ve Laiklik*. 'Merhamet' dergisi, sayı, 5-6, 7-8.

[5] Ali Şamil Hüseyinoğlu (2000) *'Ayna'* gazetesinde Kıbrıs hakkında yazdıkları. Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmalar Kongresi, Gazimağusa, Cilt 3, s. 355. Ali Şamil (2000). *'Kuzey Kıbrıs'* Azerbaycan Ansiklopedisi Yayını, Bakü, s. 142.

[6] Umutlu, İsmail (1992). *Siyasi Portre: Rauf Denktaş,* 'Muhalefet Gazetesi', 24 Eylül, sayı 113 (124), s. 3.

[7] Umutlu, İsmail (1992), *'Denktaş Taviz Vermek Niyetinde Değil'* 'Ayna Gazetesi', 4 Kasım, Umutlu İsmail (2000) *'Ayna'da Kalan İzler'* Bakü, Ayna Yayınevi, s. 7 -9.

[8] Umutlu, İsmail (1998), 'Ayna Gazetesi', *'Kuzey Kıbrıs da Azerbaycan Gibi Mücadele Ediyor, Ancak Bu Sadece Diplomatik Yöndedir'*. 23 Haziran. Umutlu, İsmail (2000), 'Ayna'da Kalan İzler. Bakü, Ayna Yayınevi, s. 63, 65.

[9] Umutlu, İsmail (1993), *'Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Liderleri Arasında Çatışma.'* 'Ayna'-'Zerkalo' gazetesi, 16-17 Eylül, Umutlu İsmail (2000), 'Ayna'da Kalan İzler, Bakü, Ayna Basınevi, s. 74-75.

[10] Umutlu, İsmail (1992) *'Zirve Görüşü: Türk İntegrasıyasının Konturları Aydınlaşır.'* 'Ayna'-'Zerkalo' gazetesi, 4 Kasım. Umutlu İsmail (2000), 'Ayna'da Kalan İzler, Ayna Yayınevi, Bakü, s. 9-10.

Scanned by CamScanner

[11] Umutlu, İsmail, Nurani (2000), *'XX Yüzyılın Adamı: Rauf Denktaş'*. 'Zerkalo' Gazetesi, 21 Mart.
[12] Umutlu, İsmail (2000), Prezentasiya knigi o Severnom Kipre. 'Zerkalo' Gazetesi, 14 Aralık 2001.
[13] Umutlu, İsmail (2001) Bçeraşniye deto ubiysıprişli s paskivilem 'o genostide' v 'muzey genosida' takik je detoubitys 'Zerkalo' Gazetesi, 18 Mart, sayı 53, (1057).
[14] Umutlu, İsmail (2001), Mi za vstupleni v Evrosoyuz, no s konfederativnim ustroystvom Kipra ı v meste s Tursey' -zayavil glavniy sovyetnik prezidenta TRSK Atay Ahmed Rashid. 'Zerkalo' Gazetesi, 13 Nisan 69 (1073), Severo kiprskiy gost Atay Rashit ostalsya dovolen itogami vizita v Baku, 'Zerkalo' Gazetesi, 70 (1074) 14 Nisan.
[15] Umutlu, İsmail (2000). Severney Kipr neprinanniy, nezavisimiy i razvivayushiysya 'Zerkalo' Gazetesi, 23 Ağustos, sayı 159.
[16] Umutlu, İsmail (2000). *'Kutsal Bir Savaşın Tarihinden'*. 'Ayna' Gazetesi. 13, 20, 27 Nisan, 4 Mayıs.
[17] Umutlu, İsmail (2002). *Yeşil ada- söz adası*. 'Ayna' Gazetesi, 5 Nisan.
[18] Umutlu, İsmail (2001) Denktaj Obeşal İspolnit Sirtaki s Kleridisom, No Tolko Togda, Kogda Posledniy Priznaet Nezavisimnost Turok-Kipriotov. 'Zerkalo' g., 4 Temmuz, sayı 122 (1126).
[19] Umutlu, İsmail (2001) V Greçeskom Kipre Angiliçan Stali Nelübit. 'Zerkalo' 7 Temmuz, sayı 125 (1129).
[20] Umutlu, İsmail (2001) Greko-Kipirskoye Sledi ben Ladena 'Zerkalo' g., 22 Eylül, sayı 180 (1184).
[21] Umutlu, İsmail (2001) Lideri Turetskoga i Gretiskoga Kipra Vstretilis Lisom k liso 'Zerkalo' g., 5 Aralık, sayı 230 (1234).
[22] Umutlu, İsmail (2001) İnogda i Rodnuyi Priznayut Drug Druga Nesrazu 'Zerkalo' g., 15 Aralık, sayı 238 (1242).
[23] Umutlu, İsmail (2002) Severnogo Kiprskaya Tansevalnaya Gruppa Gostila v Baku 'Zerkalo' g., 26 Mart, sayı 54 (1308).
[24] Umutlu, İsmail (2000) Premya Atatürka Xrabromu Rektoru 'Zerkalo' g., 31 Ekim, sayı 205.
[25] Umutlu, İsmail (2001) *'Güney Kıbrıs ve Ermenistan Harbi Sahede Emektaşlık Edecek.* 'Ayna' g., 33 (629) 28.
[26] Umutlu, İsmail (2000) Smertclniy tanes nad vostochnim sredizemnemoryem. 'Zerkalo' g., 202 (956), 26 Ekim.

Scanned by CamScanner

Kıbrıslı Âşık Kenzî'nin Destanları

Erman ARTUN*

Destanlar, Türk edebiyatının en eski şiir formlarından biridir. Ozan-baksı geleneğinden âşıklık geleneğine geçmiştir (Çobanoğlu, 2000:333). Destanlar, âşıkların, bir kahramanlık hikâyesini veya bir olayı anlattığı koşma nazım biçiminde yazdığı şiirlerdir. Âşıklar, toplumsal konuları en çok destanlarda işlemişlerdir. Destanlar günlük hayatın küçük olaylarından büyük sosyal hareketlere kadar, her türden olayı içine alır. Destanlarda genel temalar yerine, belli bir olay veya bazıları kalıplaşmış toplumu derinden etkileyen çeşitli olaylar, hayat sahneleri, yankı uyandıran savaşlar, ayaklanmalar, kıtlık, deprem, yangın, salgın gibi belli konular işlenir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren güldürücü, taşlama, tenkit, öğüt ve hiciv ögelerinin hâkim olduğu destanlara da rastlanmıştır. Bazı meslek erbabı da destanların konusu olmuştur. Halk gelenekleri ve sosyal düzenle ilgili konularda da destanlar yazılmaya başlanmıştır (Şenel,1994:209; Yetiş, 1994:202; Koz,1985:95; Koz, 1987: 266).

Âşıklar, destanlarında konu aldıkları olayın önemli buldukları bir kesitini ön plâna çıkarıp işlerler. Olayın detaylarının aktarılması âşıkların tercihlerine ve olaya bakışlarına göre belirlenir (Esen,1991:30). Âşıklar, destanlarında toplumsal, tarihsel, bireysel olgu ve durumlar karşısında epik-lirik olarak nitelendirebileceğimiz söyleyiş geliştirmiştir. Onlar, halkın ortak duygu ve düşüncelerini dile getirmeleri bakımından Türk kültürünün korunmasında kültür taşıyıcıları olarak görev yapmışlardır. Âşıklar dışa dönüktür, siyasal ve toplumsal olaylara karşı duyarlıdırlar. Tanık oldukları, yaşadıkları ve duydukları olumsuz durumları yargılar, eleştirirler (Artun, 2000 a:296).

Kahramanlık konulu destanların büyük bir bölümünde, tematik ve işlevsel süreklilik kuralı gereği ozan-baksı destan söyleme geleneğinin derin izleri vardır (Köprülü,1989:98). Anadolu'da destanların söylendiği sözlü destan söyleme ortamından İstanbul gibi üst kültürün yaşatıldığı kültür ortamlarında şehir hayatından kesitlerin konu edildiği tematik çeşitlenme görülür (Çobanoğlu, 2000:148).

Destanlarda işlenen ne olursa olsun doğrudan doğruya insan ögesi üzerindeki etkilerine değinilir. Destanlar, âşığın yaşadığı çağdaki sosyal yapıyı belirlemek açısından önemlidir. Destanlarda toplumun sosyal yapısını, psikolojisini görebiliriz. Bu yönüyle destanlar, sosyal tarihe kaynaklık ederler.

Destanlarda tarihî olayın geçtiği zamana ait yaşayış, düşünüş ve inanışların izleri vardır. Destanlar, bu yönleriyle eski ve yeni kültür arasında bir bağdır. Destanlarda tarih kitaplarında yer almayan halkın duygularını buluruz. Destanlar, toplumun değer verdiği kişi ve olayları anlatmaları ve halkın umut ve isteklerini yansıtmaları yönüyle hayata açık yapıya sahiptirler. Toplumları derinden etkileyen savaşlar âşıkların şiirlerine de konu olmuştur (Koz,1985:96).

Âşık destanları yüzyıllarca toplumun haberciliğini üstlenmiş, ezgiyle desteklenmiş şekil ve tür özellikleriyle günümüze taşınmıştır. Destanlar yeni yurt

* Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Scanned by CamScanner

tutulan Osmanlı coğrafyasında oluşan kültürel değişim ve gelişimin toplumsal dokuya yansıma sürecinin yapısal ve işlevsel bakımdan anlaşılmasında ve tahlilinde birinci derecede kaynaklardır.

Destanları yalnızca edebî değer olarak alıp incelemek eksik olacaktır. Onları edebî yönlerinin yanı sıra tarihî ve estetik boyutlarıyla da incelemeliyiz. Destanlarda halkın devleti nasıl değerlendirdiğine dair ipuçları buluruz. Destanların arka planında dönemin sosyal, ekonomik çarpıklıkları, yozlaşan değerler karşısında farklı davranış biçimleri sergileyen kişiler vardır (Artun, 1996:177).

Âşıklar savaş konulu destanlarında, katıldıkları ya da başkalarından dinledikleri savaşları kendi gözlem ve yorumlarıyla ele alırlar. Bu tür destanlar genellikle savaşa katılan veya kahramanlık gösteren kahramanların ağzıyla anlatılır. Savaşları konu alan destanlarda en dikkati çeken nokta, savaşların toplum üzerinde bıraktığı olumsuz etkilerdir. Kaybedilen vatan toprakları, yaralanan, şehit olan askerler, geride kalan insanların acıları halkta derin yaralar açar. Savaş ekonomisi insanları zor durumda bırakır, bir çok değeri sarsar. Destanlar savaşların halk üzerindeki psikolojik ve sosyal etkisinin şiirleşmiş bir anlatımıdır (Özdemir,1991:53).

Destanlarda toplumun sosyal yapısını, psikolojisini görebiliriz. Bu yönüyle destanlar sosyal tarihe kaynaklık ederler (Özdemir,1991:30). Geçmişin doğru bilgisi, bizi geçmişe ait ön yargılara tutsaklıktan kurtarır (Thomson,1983:6). Günümüzde bütün bilgilerden yararlanan, sentezci tarih anlayışı öne çıktı. Tarihçi, yazılan bir dönemin sentezini yapabilmek için o dönemin insanının düşüncelerini bilmek zorundadır. Destanlar, halkın duygu,düşünce umut ve isteklerini yansıtması yönüyle sosyal tarihe kaynaklık ederler (Findley, 1998:28).

Âşık edebiyatında destanlar, tarihsel yönleri bulunan ürünlerdir. Toplumları derinden etkileyen savaşlar âşıkların şiirlerinde de konu olmuştur (Koz,1985:96). Âşıklar savaş konulu destanlarında katıldıkları ya da başkalarından dinledikleri savaşları kendi gözlem ve yorumlarıyla ele alırlar. Bu tür destanlar genellikle savaşa katılan veya kahramanlık gösteren kahramanların ağzıyla anlatılır. Destanlarda işlenen ne olursa olsun doğrudan doğruya insan ögesi üzerindeki etkilerine değinilir (Bayrı,1937:28).

Âşıklar destanlarda gördükleri, yaşadıkları ya da duydukları bir olayı bütün ayrıntılarıyla yansıtmazlar. Onlar olayla ilgili görüşlerini açığa vurup sıralarlar. Savaş destanlarında gerçeğe bağlı kalma çabası gözlenir; âşıklar gözlemlerini, duygulu heyecan dolu bir anlatımla dile getirirler. Savaş destanları bir tarihî olaydan kaynaklandıkları için gerçeklik payı vardır. Ancak destanlardan tarihî kaynak olarak yararlanırken dikkatli olmak gerekir. Diğer kaynaklarla da desteklenmedikçe destandan çıkarılacak bilgilerle tarihî olaylar hakkında kesin yargılara varmak yanıltıcı olabilir.

Halk kültürü ürünleri toplumun ihtiyacına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Toplum bilinciyle bu ürünler arasında bir bağ vardır. Bir tarihî olayın toplum üzerindeki etkisinin bilinmesi onu temellendirmekte önemlidir (Turan,1978:49). Halk edebiyatı ürünlerinde tarihî olayın geçtiği zamana ait yaşayış, düşünüş ve inanışların izleri görülür. Tarihçi kayda geçirilmiş olguları, ulaşabildiği verileri

Scanned by CamScanner

belli bir düzene sokarak anlamaya ve açıklamaya çalışarak tahlil eder, senteze varır (Öz, 1998:53).

Tarih bilimi ve tarihçi belli bir topluma ve zamana bağlı geçmişi konu edinir (Bıçak, 1996:54). Yalnızca belgelere dayalı bilgi, tarih bilgisi değildir. Tarih bilgisi, geçmiş hakkında bağlantılı, ahenkli anlaşılır bir bilgi formudur (Thomson,1983:6). Tarihçi, inceleme alanı olarak aldığı geçmişin bir kesitini bütün yönleri ve olgularıyla incelemek için yola çıktığında bütün teknikleri kullanır. Bunların yanı sıra sağlıklı bir sentez yapabilmek için her biri ayrı birer araştırma alanı olan sosyal bilimlerin bütün dallarına başvurma gereği duyar. Tarihçi araştırma alanına göre gerektiğinde edebiyat çözümlemelerinden de yararlanır (Vial, 1994:6).

Günümüz tarihçisi insanlığın dünden bugüne gerçekleştirdiği ve halen yaşamakta olduğu serüveni sorgulayıp anlamaya çalışmaktadır. İnsanlığın sorunlarını evrensel boyutlarıyla kavrama, aydınlatma çabası araştırmacıları disiplinler arası çalışmaya zorluyor. Tarihçi incelediği konuyu temellendirmek için tarihî kaynakların yanı sıra, dini inançları, destanları, efsaneleri, evliya menkabelerini hadisleri vb. kullanmalıdır. Tarihî bir olay kadar, olayın etrafını ören psikolojik ögeler de önemlidir (Turan, 1978:37).

Savaşı gören veya birinden dinleyen âşıklar, gördüklerini ya da dinlediklerini değiştirmeden söylemeye dikkat ederler. Toplumu çok yakından ilgilendiren olayları anlatan destanlar birer tarihsel belge değildir. Onlarda insan ögesi, insan psikolojisi, kaynaklandıkları olaylar kadar önemlidir. O nedenle destanları, esinlendikleri olayları sosyolojik açıdan iyi incelemek, onları etkisinde kaldıkları yoğun birikimden arındırmak gereklidir. Ancak bundan sonra ne ölçüde gerçekçi oldukları görülebilir (Özdemir,1991:30).

Devletin görevleri, toplumun dayandığı ilkeler çerçevesinde biçimlenir (Bıçak,1998:88). Destanlarda halkın devleti nasıl değerlendirdiğine dair ipuçları buluruz. Âşıklar devletin iradeli, güçlü, adaletli, ordusu eğitimli ve savaş yeteneğine sahip olduğunu belirterek devletin bekası ve kutsallığına ilişkin düşüncelerini halka anlatıp Osmanlı Türk kültürünün oluşmasına olumlu katkılarda bulunmuşlardır. Devletin gücünün toplumun dayandığı ilkeler çerçevesinde biçimlendiği düşüncesi halka anlatılarak devlete bağlılık düşüncesi pekiştirilmiştir (Artun, 2000 b:347).

Âşık Kenzi'nin Destanları

Âşık Kenzi'nin destanlarını Harid Fedai'nin "Kıbrıslı Âşık Kenzi Divanı" ve diğer çalışmalarından aldık (Fedai, 1993: 40-68, Fedai,1997:1045-1062, Fedai,1990:103-128). Aynı kitapta Âşık Kenzi hakkında şu bilgileri buluyoruz: Kenzi H.1210 yılında Kıbrıs'ta doğmuştur. Kaynaklarda adı belirtilmiyor. Küçük yaşta Kıbrıs'tan ayrılarak Anadolu'ya geçmiş, Bektaşî tekkelerinde yetiştikten sonra Anadolu ve Balkanları gezmiş, evlenerek Edirne'ye yerleşmiştir. Âşıklık yaparak hayatını kazanmış, H. 1255 yılında Edirne'de ölmüştür.

Kıbrıslı Âşık Kenzî'nin incelediğimiz 10 destanını 3 ana başlık altında toplayabiliriz. a) Savaş Konulu Destanlar, b) Övgü Nitelikli Destanlar, c) Kişisel-Toplumsal Taşlama Nitelikli Destanlar.

Scanned by CamScanner

1) Dâsitân-ı Atina

Âşık Kenzi, Reşid Mehmed Paşa komutasındaki Türk-Yunan Savaşlarına katılmıştır. Mesolongi ve Atina çarpışmaları üzerine 3 destan yazmıştır. Kırk dokuz dörtlüktür. Atina Destanı, H.1242 yılında Mora İsyanı üzerine yazılmıştır.

Dâsitân-ı Atina, Âşık Kenzi'nin olay kahramanlarının karşılıklı olayları anlattığı tek destanıdır. Destan, "Reşit Paşa der ki" "Millet-i Rum der ki" girişiyle dörtlükler paylaşılarak karşılıklı söyleşmeyle sürer. Dörtlüklerde karşılıklı meydan okunur. Reşit Paşa Yunanlıları hıyanetle suçlar. Destanın sonuna doğru isyanın bastırılmasından sonra Rumlar pişman olduklarını söyleyerek padişaha bağlılıklarını bildirirler. Destan Rumların "Tahtında adil padişah var olsun" dileğiyle sona erer.

Destanda isyanın geçtiği Balkan coğrafyasındaki yer adları sıralanır: Vidin, Mesolong, Derbend, Balkız, Beş Kız, Variş, Atina, Livadya, İskele, Manastır vb. Âşık Kenzî, destanda Gazi Mahmut Paşa, Behram Paşa, Recep Paşa, Hıfzı Paşa, Kasım Ağa, Delilbaş, Yusuf, İbrahim Paşa, Emin Bey, Orhan Toplu, Deli Hasan, Kütahyalı Reşit Paşa vb. gibi komutanların ve savaşan askerlerin kahramanlıklarını sıralayarak, sosyal tarihe kaynaklık etmiştir.

Reşid Paşa der ki Hakk ide yardım
İşte Atina'nın üstüne vardım
Havale'yi alıp Variş'i sardım
Kurdum urdum karşı canan bendedir

2) Dâsitân-ı Atina

Âşık Kenzî'nin Türk- Yunan Savaşlarıyla ilgili yazdığı ikinci destanıdır. Destan, 34 dörtlük olup âşığın ağzından anlatılır. Âşık Kenzî bu destanda Meselong, Atina, Livadya, Havale gibi yer adlarının dışında savaşa katılan Hıfzı Paşa, Kasım Ağa, Sarı Aslan, Velî Bey vb. adları sayarak tarihe kaynaklık eder.

Allak bullak oldu İslâm'la düşman
Bir vâveylâdır ki gitti bir zaman
Parlar heman kargı, kılıç, yatağan
Satır çatırtısı çıktı semâya

3) Dâsıtân "Nazm-ı Evsâf-ı Baltepe"

Âşık Kenzî , bu destanında Kalkandelen Kaymakamı Abdurrahman Rasim Paşa'nın Şar Yaylası'na yaptırdığı kaleyi konu eder. Destan 27 dörtlüktür. Kenzî, Şar, Prizren, Foça, Kırçova, Ostivar, Zelina, Sarakin, Ohri gibi yer adlarının dışında, çevredeki "Yaran Baba, Sersem Ali Baba, Koyun Baba gibi ziyaret yerlerini sayar. Destan âşığın ağzından anlatılır.

Baltepe vasfını eyleyem takrir
İcâzet var ise canım efendim
Resm-i kemâlatın ideyim tahrir
Söyleyem bir bir beyan efendim

Scanned by CamScanner

4) Medh-i Der-Rasim Paşa

Âşık Kenzî bu destanında Kalkandelen Kaymakamı Abdurrahman Rasim Paşa'yı över.

Keremin var olsun devletin daim
Şad ittin bu kalb-i mahzunı tekrar
Ey benim efendim sevgili Şahım
Seni de şad itsin Hazret-i Settâr

5) Dâsitân-ı Sül

Rasim Paşa'nın yanında yiğitliğiyle ün salmış Süleyman adında Arnavut asıllı bir delikanlının yiğitliğine övgüdür. Süleyman "Sül" olarak anılır. Destan 17 dörtlüktür.

Merdliğine söz yok kim âşikârdır
Arnavutça dahi türküsü vardır
Kenzî'den muhtasar bir yadigardır
Söylensin dillerde Dâsıtân-ı Sül

6) Dâsîtan -ı Meselong

Âşık Kenzi'nin Mora İsyanıyla ilgili olarak yazdığı 29 dörtlükten oluşan bir destandır. Kenzî savaşa katılmamış, Mühürdar Mahmud Ağa'nın anlattıklarına göre destanı düzmüştür. Bu destanda Gazi Reşit Paşa övülmektedir. Kenzî, destanın sonunda ihsan talep eder. Destanda savaşın geçtiği yer adları dışında Cidde Valisi İbrahim Paşa ve Deli Mustafa Kaptan da övülmektedir.

Vidin mansıbında geldi fermanı
Meselong üstüne cevlan göründü
Ol saat dinleyip emr-i sultanı
Celalet-i Âli Osman göründü

7) Dâsıtan-ı Âsâkir-i Mansure

Âşık Kenzî bu destanında 2. Mahmud döneminde "Âsâkir-i Mansûre-i Muhammediye" adıyla kurulan yeni orduyu, padişahı, Sadrazam Selim Muhammed Paşa'yı över. Padişahın bu orduyu din uğruna kurduğunu anlatır. Destan 28 dörtlüktür.

Çalınır tabl-ı ceng ney ile zurna
Taburlar dizilir katar-ı turna
Kırmızı fes mavi püskül serâpâ
Başka bir urur tırampetaları

Scanned by CamScanner

8) Dâsitân "Nazm-ı Der Zemm-i Halk-ı Prizren Medh-i Hânedân-ı El Gâzi Recep Paşa"

Âşık Kenzî bu destanında gezip gördüğü Prizren şehrini kötüleyip Kalkandelen şehrini över. Destan 29 dörtlüktür. Kenzî, Prizren şehrini kötülerken müstehcen kelimeler kullanır. Meyhanelerde içki içenleri ve sapık cinsel tercihi olanları kötüleyerek onları Lût Kavmi olarak niteler. Yalnız Prizrende beğendiği Şeyh Ahmed'i diğerlerinden ayırır. Prizren halkını Yezid, münkir, münâfık olarak niteler. Şehirdeki zabitleri beğenmez. Hatta o kadar ileri gider ki, Emin ve Mahmud adlı kardeşlerin bütün olumsuzluklarını sıralayıp onları Kıpti, Yehud, Firavun, Nemrud olarak niteleyip Allah'ın onları yok etmesini ister.

Kenzî, aynı destanda Kalkandelen şehrini, Kaymakam Abdurrahman Paşa'yı över. Kalkandelen'de övgüye layık bulduğu kişileri Ali Hıfzı Paşa'yı, Hasan Paşa'yı, Celâleddin Bey'i, Ali Bey'i, Mustafa Bey'i, Recep Bey'i, Muhammed Bey'i, Hüseyin Bey'i, Velî Bey'i vb. tek tek sıralar.

Pizeren şehrine uğradı yolum
Şehri güzel ama insanı fena
Bir diyarda olmaz andeki zulum
Dide-i ibretle kıldım temaşa

9) Dâsitân-ı Kıbrıs

Âşık Kenzî, bu destanında 1833 yılında Kıbrıs'ta baş gösteren isyanları işlemiştir. Destan 40 dörtlüktür. Kıbrıs'ta isyanı bastırırken kahramanlık gösteren Mehmet Ali Paşa'yı, Miralay Tahir Ağa'yı, Hasan Ağa'yı, Hüseyin Ağa'yı, Seyyid Ağa'yı, Hasan Alemdar'ı, Seyyid Hacı Mehmed Ağa'yı, Menteş Ağa'yı, Deftardar Hüseyin'i, Yüzbaşı Mülayim Ali Ağa'yı, Hacı Ömer Ağa'yı, Hasan Tahsin Bey'i, Kethüda Necip Efendi'yi sıralayarak över.

Sene bin iki yüz kırk dokuz içre
Nakl idem dinleyin bir hoş hikâyet
Kıbrıs bir meşhur yer Akdeniz içre
Söylenir dillerde bulmuştur şöhret

10) Dâsıtân-ı Sergüzeşt

Âşık Kenzî, mağripte asker iken kaçıp Kıbrıs'a gelir. Yolculukta gördüklerini, bindiği geminin batma tehlikesi geçirdiğini, Mısır izlenimlerini bu destanda anlatır. H.1233 de Kıbrıs'a geldiğinde ailesinden bir çoğunun öldüğünü; evinin, bağının, bahçesinin viran olduğunu anlatır. Destan 43 dörtlüktür.

Bir zaman Mağripde serhad beklerken
Hele bir takriple itdim firarı
Firarımla Kıbrıs şehrine düştüm
Bulmadım koduğum akrabaları

Scanned by CamScanner

Sonuç

Hangi edebî gelenekte olursa olsun yaratılan eserlerin, yaratıcıları tarafından eserlerinin yüklenmesini istedikleri işlevleri vardır. Âşık Kenzi, destanlarında geleneksel anlatımla vermek istediği mesajı işler. Destanlar konu bakımından sınırsızdır. Âşık her hangi bir nedenle destan yazmaya değer bulduğu bir konuyu destanlaştırabilir. Geleneksel kültür kabulleri ve kültür kodları çerçevesinde olayların güncelleştirilerek tekrarlanması esasına dayalı olarak toplumu törelerin değerleri doğrultusunda eğitme gibi işlevi vardır (Çobanoğlu, 2000:303).

Âşık Kenzi, destanlarında ele aldığı konularda, toplumun yapısını göz önünde bulundurarak, toplumda görmek istediği veya uyandırmak istediği duygu ve düşüncelere uygun düşen anlatım biçimini seçer. Âşık Kenzi destanlarını hikâye etme temeline dayalı olarak anlatır. İşlenen konuya göre anlatım biçimi seçilmiştir. Olaylar, kişiler üzerine kurulmamıştır. Dil, yer yer konuşma dilinden uzaklaşır. Bir olayın anlatıldığı destanlar giriş bölümüyle başlar. Hazırlık cümleleriyle hikâyeye geçilir. Olayın aktarılmasında karşılıklı söyleşmeye dayalı bir anlatım vardır. Olayın anlatımından sonraki bölümde âşık, doğrudan anlatımla olayı yorumlar, öğütler verir.

Âşık Kenzi, bir çok konuda destan yazarak geniş bir perspektifi olduğunu göstermiştir. Âşık toplumsal konulara duyarlıdır. Destanlar, olaylardaki kişi, yer adları ve halkın olayı değerlendirmesi yönleriyle sosyal tarihe kaynaklık eder. Ayrıca toplumsal olayların arka planında insan ilişkilerini görüyoruz.

Âşık Kenzi'nin kimi destanlarından, âşığın yaşadığı dönemin halk kültürüne ait bilgiler ediniyoruz. Savaş destanlarında tarih kitaplarının yazmadığı bazı gerçekler yer almıştır. Âşık bu destanlarda olayları anlatırken ayrıntıları gözden kaçırmamıştır. Âşık Kenzi taşlama niteliğindeki destanlarında bazı toplum sorunlarına dikkat çekerek, sorunların içyüzüne değinir. Bir çok destanında zamane insanının bozulduğundan, eski törelerin kaybolup gittiğinden yakınarak düzenden şikayetçi olmuştur.

Âşık Kenzi, halk üzerinde derin izler bırakan konularda yazdığı destanlarında halkın duygu ve düşüncelerine tercüman olur. Dönemine ışık tutar. Âşık Kenzi'nin destanları dönemin sosyo-kültürel şartlarını belirlemekte yardımcı olacaktır.

Yazımızda sosyal tarihe kaynaklık edebilecek Kıbrıslı Âşık Kenzi'nin 10 destanını inceledik. Bu destanlardaki sosyal tarihe kaynaklık edecek ögeleri şöylece sıralayabiliriz: Âşık, destanlarında halkın içinde bulunduğu ortamı ve ruh halini anlatarak döneme ışık tutar. Halkın durumunu, yaşanan felaketleri anlatarak döneme tanıklık eder. Kenzi'nin destanlarında şehir hayatına ait kesitler vardır. Yazıldığı zamandaki kültür hayatına ait belgeleri destekleyecek bilgilere rastlanır. Âşık, sosyal hayata ait bilgiler vererek şehir tarihi araştırmacılarına kaynaklık eder.

Savaşın konu edildiği Kenzî'nin destanlarında o dönemdeki sosyal yapı, devletin yaptırım gücü ve adaletin işleyişiyle ilgili ilginç tesbitler vardır. Kenzi'nin destanlarında, Osmanlı'nın 19. yüzyıldaki sosyal yapısına, halkın psikolojisine, düşünüşüne, yaşayışına, inançlarına, duygularına ait bilgiler edinilebilir.

Scanned by CamScanner

Kaynakça

Artun, Erman. 1996. *Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği ve Âşık Feymani*. Adana: Hakan Ofset.

Artun, Erman. 1996. "Adanalı Âşıkların Şiirlerinde Kıbrıs Barış Harekatı". *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, s. 295-320, Gazimağusa.

Artun, Erman. 2000a. "Osmanlı-Türk Kültüründe Âşık Şiirinin Belirleyici Rolü", Adana Halk Kültürü Araştırmaları, Adana: Epsilon Ofset.

Artun, Erman. 2000b. "Günümüz Adana Âşıklık Geleneğinde Nasihat (Öğütleme)". *Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Balıkesir.

Artun, Erman. 2000c. "Adana Âşıklık Geleneğinde Yiğitleme (Yiğit Üstüne Türkü)". *Adana Halk Kültürü Araştırmaları*, Adana: Epsilon Ofset.

Artun, Erman. 2000d. "19.yy.Osmanlı Dönemi Ortadoğu'nun Sosyal Tarihîne Bir Kaynak:Âşık Esrari'nin Vehhabi Destanı", *Folklor ve Edebiyat Dergisi*, s.23, Ankara: Ürün Yay.

Artun, Erman. 2000e. "Prizrenli Âşık Ferki'nin Destanları", *3. Uluslararası Kıbrıs, Balkanlar,Avrupa Türk Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri*, KKTC.

Bıçak, Ayhan. 1996. "Tarih Biliminde Tarih Bilincinin Yeri". *Toplumsal Tarih Dergisi*, Ağustos, s.32, İstanbul.

Bıçak, Ayhan. 1998. "Kültür Medeniyet İlişkileri". *Türk Yurdu*, Cilt 18, s. 127-128, Ankara.

Çobanoğlu, Özkul. 2000. *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Ankara: Akçağ Yay.

Esen, Ahmet Şükrü. 1991. *Anadolu Destanları* (Haz. P.N.Boratav, F. Özdemir), Ankara: K.B.Yay.

Fedai, Harid. 1993. *Kıbrıslı Âşık Kenzî Divanı*. KKTC Kültür Yay. KKTC: Yorum Matbaası.

Fedai, Harid. 1990. "Kıbrıslı Kenzî'nin Destanları", *Selçuk Üniversitesi, 1. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi Bildirileri*.

Fedai, Harid. 1997. "Kıbrıslı Âşık Kenzî'nin Başka Destanları", *Erdem*, Aydın Sayılı Özel Sayısı, Ocak, Ankara.

Findley , Carter V. 1998. "Tarihçinin Diyalektiği", *Toplumsal Tarih*, Eylül, s.57, İstanbul.

Koz M. Sabri. 1985. "Âşık Edebiyatında Destan ve Destan Konuları", *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler 2*, Konya.

Koz M. Sabri. 1987. "Âşık Edebiyatında Destan", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul

Scanned by CamScanner

Köprülü , M. Fuad. 1989. *Edebiyat Araştırmaları 1*, İstanbul: Ötüken Yay.

Öz , Mehmet. 1998. "Osman Turan'ın Tarih Metodolojisi", *Tarihçi ve Tarih İlişkileri*, Ankara.

Özdemir, Fuad. 1991. "Anadolu Destanlarının Biçimleri ve Çeşitli Temaları". *Anadolu Destanları*, Ankara.

Thomson, Davit. 1983. *Tarihîn Amacı*, İzmir: Ege Ün. Yay.

Turan, Osman. 1978. *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihî*, İstanbul.

Vial, Eric. 1994. "Tarihin Konusu ve Yöntemleri",*Thema Larausse*, İstanbul.

Yetiş, Kazım. 1994. "Destan", *TDV İslâm Ans.*, Cilt 6, İstanbul.

Scanned by CamScanner

Kıbrıs Türk Eğitiminin Gelişmesinde Vakıfların Yeri

Ali NESİM*

Giriş

Kıbrıs Türk halkının her dönemde eğitime verdiği önem takdire değerdir. Eğitim ve öğretimi bir "kurtuluş yolu" ve "toplumda daha yüksek bir statü kazanma" koşulu olarak gören fakir-zengin herkes, çocuğunu okutabilmek için her türlü özveriyi gösteregelmiştir. İngiliz sömürge yönetimi devrinde bile, ilkokuldan sonra ortaokul ve liselerin paralı olmasına karşın, "okuma tutkusu" Kıbrıslı Türk insanında gittikçe gelişmiş ve hatta derinleşerek kurumsallaşmıştır. Eğitim ve öğretimin, Kıbrıslı Türklerin "kimlik" kazanmasındaki ve "milli benliğin" oluşmasındaki yeri ise birinci sırada gelmektedir.

Sosyal ve eğitim amaçlı yardım için dinsel bir temele ve inanca oturtulan vakıflar, hayırseverliği toplumsal yaşamda önemli bir değer haline getirmiştir. Vakıflar sayesinde okullar, toplumun ortak malı olan ve herkesin yararlandığı bir kurum olarak kabul edilmiş ve benimsenmiştir. İngiliz sömürge yönetimi döneminde okulların ayakta durabilmesi için en önemli kaynak cemaat vergileri ve vakfiyelerdir. Toplumda zengin ve ileri gelen kimseler, okulların yürütülmesi, yeni okulların açılması ve fakir öğrencilerin okutulması için varlıklarını (para ve mallarını) vakfiyeler şeklinde çeşitli okullara devretmişlerdir. Bir kısım eski vakfiyelerde öğretmenlerin ödenmesi için de özel maddeler vardır. Bu okulların başına Lefkoşa'daki tek ortadereceli okul "İdadi" gelmektedir. İdadi daha sonraki adı ile "İslam ve Türk Lisesi", toplumda sadece eğitim hizmeti vermekten öte, toplumsal, dinsel ve milli kimliğin bir sembolü olarak görülmüştür. Hatta Lise, belirli dönemlerde politik bir kurum ve sembol olarak görülmüş ve gösterilmiştir. Lise'ye sahip olmak topluma sahip olmaktır. Liseyi ayakta tutmak toplumu ve de Türklüğü ayakta tutmaktır. Bu anlayış, eğitim, politika ve milli bilinci aynı inançta birleştirmiştir. Böylece topluma tüm yönleriyle bir bütün olarak sahip çıkma eğilimi gelişmiş ve yaşatılmıştır. Toplumun iktisadi yönden gelişmesi için, zanaatların öğretilmesi gerekliliği kaçınılmaz olarak kabul edildiğinden, meslek adamlarının yetiştirilmesi ve toplumun üreticiliğinin artırılması amacıyla oluşturulan vakıfların sayısı hiç te az değildir.

Görülüyor ki eğitim, Kıbrıs Türk toplumunda öncelikli bir kurumdur ve eğitimi ayakta tutabilmek ve geliştirmek için vakıf, vakfetme, eğitim amaçlı vakıf haline getirme ve bağışlama, toplumda daima saygı gören ve takdir edilen bir davranış olarak benimsenmiştir.

Kıbrıs Türk Maarif Tarihi'nin yazarı Hasan Behçet[1], Kıbrıs'ın fethinden sonra Kıbrıs'ta yapılan Mazbuta-Devlet vakıfları ve kişiler tarafından yapılan Hayrat (Hayır işleri ile ilgili) vakıflar hakkında bilgi vermekte ve açılan Medreseleri, Müderrislikleri, yeni din dersi veren Cami okullarını, sibyan okullarını (ilkokulları) ayrıntılı olarak tanıtmakta ve bilgi vermektedir. Aynı şekilde, Doç.

* Araştırmacı yazar, Lefkoşa-KKTC

Scanned by CamScanner

Dr. Bülent Yorulmaz[2], 1570-1878 yılları arasında Osmanlı devletinin, devlet adamlarının ve kişilerin eğitim amaçlı olarak yaptıkları vakıflar hakkında bilgi vermekte; kütüphane, çeşme, medrese vb. eğitim kurumları üzerindeki kitabeleri tanıtmaktadır.

Vakıflar yapılırken, "adanmış olduğu amaçlar doğrultusunda harcandığından", İngiliz döneminde pek çok okulun gelir yetersizliği nedeniyle kapatılmak zorunda kalındığını görüyoruz. Şüphesiz bu okul kapatmak işlevinde İngilizlerin politik yaklaşımları da yok değildir. Çünkü evkaf malları, Ada Türkleri'nin tüm sosyal, dinsel ve eğitim giderlerini karşılayabilecek gelir düzeyine sahip olmasına rağmen, Türk halkının gelişimini kendi egemenliklerine karşı bir tehdit olarak gören sömürgeciler, Kıbrıs Türk eğitiminin gelişimini engellemek için her türlü çabayı göstermişlerdir. Buna karşın Kıbrıslı Türkler okullarını ayakta tutabilmek için yeni yeni vakfiyeler yapmaktan da geri kalmamışlardır.

İngiliz sömürge yönetiminin yaptığı ve Kıbrıslı Türkler'in gelişimini engelleyen ve mali kaynaklarını kurutan en önemli işlerden birisi de, Evkaf yönetimini, Kıbrıs Türk halkının elinden alarak Evkaf Dairesi'nin başına bir İngiliz müdür ataması olmuştur. Diyebiliriz ki, Kıbrıslı Türkler'in mücadelesinde Evkafın Türk halkına devrinin istenmesi en az politik hakların elde edilmesi kadar önemli bir yer tutmaktadır.[3]

İşte bu gibi etkenlerle Kıbrıs Türk halkının okullarına olan ilgisi İngiliz Sömürge döneminde eksilmek yerine daha da artmış, toplum liderleri, toplumun bir kurtuluş kaynağı gördükleri okullarına sahip çıkma, okulları ayakta tutabilme çabası ile bir taraftan sürekli olarak Osmanlı Yönetimi ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti, diğer taraftan İngiliz Yönetimi ile yazışma içerisine girmişlerdir. Bu arada halk da boş durmayarak ilk ve orta dereceli okulları yeni vakfiyelerle takviye etmeye çalışmışlardır.

İngiliz Sömürge yönetimi döneminde ilkokullar için 22, Tali okullar (yani ilkokul sonrası okullar) için 18 yeni vakfiye yapılmıştır.[4] Bu vakfiyelerin çoğu fakir öğrencilere yardım amaçlıdır. Şüphesiz, bunlar arasında Debbağ Derviş Efendi Vakfı, kendinden uzun yıllar sözettiren, unutulmayan ve toplumda pek çok aydını ve zanaatkârı etkileyen bir vakıf olarak bilinmektedir.

İngiliz Döneminde Vakıflara Gereksinim Var mıydı?

İngiliz Sömürgecilerin, 1878-1914 yılları arasında, Ada üzerinde Osmanlı egemenliğini tanımaları nedeniyle Kıbrıs Türk halkının haklarına saygı göstermekle birlikte, Türk halkının gelişmesi ve güçlenmesi için çaba harcadıkları söylenemez. Çünkü gelişmiş ve aydın bir toplum onlar için tehlikeli olabilirdi. Nitekim I. Dünya Savaşı ile birlikte Kıbrıs Türk halkına yönelik baskılar daha da artmıştır. Zaten fakir olan Kıbrıslı Türkler okul, cami gibi kendi toplumsal ve kültürel kurumlarını sürdürebilecek kaynaklara sahip değillerdi. Evkafın İngiliz yönetimine geçmesi ile birlikte toplumun mali kaynakları daha da zayıflamıştır.

İngiliz yönetiminin yaptığı önemli işlerden birisi, tüm ayrımcılıklarına ve baskılarına karşın, Türk ve Rum okullarını, yani eğitim sistemlerini birbirinden ayrı tutmaları ve eğitimi kurumsallaştırmak amacıyla okullara, öğretmenlere

Scanned by CamScanner

yönelik yasaları yapmış olmalarıdır. Nitekim 1880 yılında Eğitim Müdürü işlerini yürütecek olan bir İngiliz atanmış, Türk okullarını yönetmek için de bir komisyon atanmıştır. Öğretmenlerin atanma, maaş ve terfileri yasalarla belirlenmiştir. Maarif komisyonu okul müfredatlarını düzenlemekle yetkili kılınmıştır. Böylece okullar sistemsizlikten kurtarılarak, çağdaş ve bilimsel eğitime yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Zaten yeniliklere açık olan Kıbrıslı Türkler, 1920'li yıllardan itibaren eğitimdeki bu yeni sistemi kolayca benimsemişler ve eğitimin nimetlerinden yararlanmayı öğrenmişlerdir.

Böylece vakıfların bir sosyal yardım kurumu gibi yürütüldüğü eğitim, 1917 yılından sonra çıkarılan yasalarla keyfilikten kurtarılarak sistemli çalışan bir devlet kurumu halini almıştır. Şüphesiz, İngiliz yönetiminin kaynakları kısıtlı kullanması ve gerekli maddi katkıda bulunmaması okulların tam olarak gelişimini engellemiştir. Ancak bu gibi yetersizlikler Kıbrıs Türk halkının eğitime verdiği değeri ve önemi azaltmamış, aksine ilgi daha da artarak gelişmiştir.

Büyük Müteberri Debbağ Derviş Efendi

Debbağ Derviş Efendi'nin etkilerinin günümüze kadar gelmesinin nedeni, 1917 yılında, Kıbrıs Türk halkının maddi-manevi olarak yıkım içinde bulunduğu bir dönemde; eğitim amaçlı önemli bir bağışta bulunmuş olmasından ve yaptığı bu bağıştan yararlanan kimselerin etkilerinin günümüze kadar ulaşmasındandır. Oysa 1900 yılında da Kıbrıs Yüksek Komiseri eliyle her yıl idadi (lise) birincilerine verilmek üzere 'Kraliçe Viktorya Mükâfatı' bir vakıf haline getirilmiş ve Türk toplumu hizmetine verilmişti. Viktorya vakıf mükâfatını 1900 yılında değerli eğitimci Ahmet Salâhattin, 1902 yılında öğretmen-tarihçi Mustafa Mithat kazanmışlardır. Yine Kıbrıs Türk Mücadele tarihinde yeri olan Mehmet Zekâ (1920), büyük eğitimci Salih Mecit (1922) ve öğretmen yazar Hasan Behçet (1927) kazanmışlardır.

Bilindiği gibi 1917 yılı, Birinci Dünya Savaşı dolayısıyla Kıbrıs Türk halkının baskı altında tutulduğu, Türkçe gazetelerin kapandığı, Türklerin sokağa çıkmağa dahi çekindiği, Rum tahriklerine uğradıkları ve toplum ileri gelenlerin Girne Kalesi'ne hapsedildiği bir dönemdir. İşte bu ortamda Debbağ Derviş Efendi 3000 Kıbrıs lirası ile sahip olduğu Lefkoşa'daki evini eğitim amaçlı olarak vakfederek, topluma büyük bir moral vermiştir. Vakfiyenin amaçları şu şekilde özetlenebilir:

1. Lise binasının avlusuna, dışarıdan okuyucuların da yararlanacağı bir kütüphane binasının inşası,
2. Fakir Türk çocuklarına sanat eğitimi verilmesi,
3. Sanat öğrenenlere sermaye verilmesi,
4. Yüksek öğrenim için yurtdışına öğrenci gönderilmesi.

Nitekim Debbağ Derviş Efendi Vakfı'ndan yararlanarak Türkiye'deki üniversitelere Salih Mecit Bey, Halil Fikret Alasya, Reşat Süleyman Ebeoğlu gönderilmiştir.[5] Yine aynı dönemde boyacılık yapan Çanakçı Mustafa, Demirci Ziya, Hüseyin Selçuk sanat kredisinden yararlanarak, Türk toplumunun ihtiyaç duyduğu alanlarda dükkân açmışlardır.

Scanned by CamScanner

Derviş Efendi Vakfı'ndan son döneme kadar yararlananlar olmuştur. Nitekim 1956'da otolastik tamircisi olarak çalışan Hüseyin Mustafa Kerim'e Türk kesiminde dükkân açması için kredi verilmiştir. Yine Muhip Hüseyin Dökmeci'ye kredi verilmiş, fakat bu şahıs, bomba yapımı esnasında şehit düşmüştür. İsmail Sadıkoğlu da temizleyici dükkanı için kredi almış fakat Rum-Türk savaşları dolayısıyla köyünü terketmek zorunda kalmıştır.

Debbağ Derviş Efendi Vakfı gelirlerinin, en son olarak 1972 yılında bir "Çıraklık Eğitim Merkezi" açılmasında kullanıldığı biliyoruz.

Sonuç

Kıbrıs Türk halkının eğitime olan ilgisi, yüzyıl önce olduğu gibi bugün de devam etmektedir. Geçmişte büyük engellerle sürdürülen eğitim, bugün kurumlaşmış olarak devlet ve yasalar güvencesinde tüm vatandaşlara sunulmaktadır. Günümüzde kuruluşunu şu veya bu şekilde öğrendiğimiz vakıfların eğitim alanında somut sonuçlarına ulaşmak mümkün olmamıştır. Oysa geçmişte öğrenim olanağı bulamamış bir gencin okul veya yurt ücretinin çeşitli vakıflarca karşılanması çok önemli bir olay olarak görülmekteydi ve bu vakıflardan yararlanan öğrenciler gerek eğitim, gerekse sanat dallarında hizmet verebilmek için yaşamlarını toplumlarına adamışlardı.

Notlar

[1] Behçet, Hasan. *Kıbrıs Türk Maarif Tarihi*,1969, Lefkoşa.
[2] "Osmanlı Dönemi'nde Kıbrıs'ta Eğitim ve Eğitime Hizmet Edenler", Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi, İstanbul, 1999.
[3] Altan, Mustafa H.. *Belgelerle K.T. Vakıflar Tarihi*, 1986, Lefkoşa.
[4] Behçet, Hasan. a.g.e., s.208-214.
[5] Nesim, Ali. *Batmayan Eğitim Güneşlerimiz*, 1987, Lefkoşa.

Scanned by CamScanner

Kıbrıslı Yazar İsmail Bozkurt'un Romanlarında İnsan Konusu

İsmail VELİYEV*

Edebiyatta ve sanatta insan konusu, dünyada anlaması zor problemlerin en önemlilerinden biri sayılır. İnsan problemi, toplumun var oluşundan beri insanların ve onların faaliyeti sonucu ortaya çıkan bütün ilimlerin, dinlerin, devletlerin ve siyasetçilerin ilgi odağı olmuştur. Yazarlar eserlerinde bu konuya her zaman ağırlık vermiş, insanın insan gibi yaşaması için gerekli olan önemli konuların çözümüne dikkat çekmişlerdir.

Araştırmacı bilim adamlarının fikrine göre de insan ilişkileri karmaşık ve çok yönlüdür; kendi içinde bir sistem yaratır. Bu ilişkiler değişik zamanlarda, değişik dini-siyasi kurumlarda ve toplumlarda çeşitli biçimlerde ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Bedii, bilimsel ve felsefi düşüncede, insan probleminin yeri ve değerlendirilmesi de çeşitlidir.

Her durumda insan problemi, insan - dünya, insan - toplum, insan - doğa ve insan - insan ilişkileri, bir sistem gibi algılanır ve bu açıdan incelenir. İnsanın dünyayla ilişkisi hangi biçimdedir, insanın toplumla ilişkisi ne gibi süreçlerden geçer, insanın doğayla ilgisi ne seviyededir ve insanın kendi hemcinsi olan insanla ilişkisi nasıldır? Toplumu ve çevreyi gerçekten anlamak için bu soruların yanıtlanması gerekir. Çeşitli coğrafi çevrelerde, çeşitli dini cemiyetlerde ve devletlerde insan ilişkileri tarih boyunca aynı türde olmamıştır. Milli-etnik ve dini özellikler, siyasi etkenler, devlet kurumlarının idareci sistemi, yasalar ve hukuki konular, insan probleminin çözümünde genel bir yere sahiptir. Buna göre de insan problemi basit bir mesele olmayıp, değişik devletlerde, toplumlarda, bölgelerde, etnik çevrelerde insan problemi nasıl tanımlanır sorusuna da bu yönden bakmak gerekir.

Bugün dünyada globalleşme siyaseti denilen bir anlayış, düşüncelere hakim olmaktadır. Bu globalleşme insan problemi anlamında ne ifade eder? Dünyadaki bütün süreçler göstermektedir ki, dünya insanlar için umumi yaşayış meskeni olsa da ne yazık ki bazı toplumlarda ve siyasi dairelerde bu böyle kabul olunmaz. Bu yüzden de dünyada mevcut olan çekişmeler, siyasi, etnik ve dini meraklar dünyanın ve insanların hayatına menfi tesir gösterir. Globalleşme siyaseti bu tesirleri aradan kaldırarak insanları beraber yaşayışa davet eder, dünyayı herkesin evi olarak görür, herkesin beraber yaşaması fikrini gerçekleştirmek ister.

Yaşadığımız dünyanın bu günü de ciddi rahatsızlıklarla doludur. Soğuk savaştan sonra dünyada terorizm denilen dehşetli bir olay meydana gelmiştir ki, bu da hem siyasi, hem etnik, hem de dini zeminde etkilerini gösterir ve dünyada çıkma nedenleri belli olmayan yeni savaşlara neden olur. Bunları engellemek için edebiyat da, sanat da gücünü seferber eder, insanları dikkatli ve hazırlıklı olmaya davet eder. Bu bakımdan edebiyat ve felsefenin dünya ve insan ilişkilerine dikkati artırması, bunlar bağlı problemleri araştırması önemlidir.

* Bakü, Azerbaycan

Scanned by CamScanner

Bugün dünyanın çeşitli bölgelerinde, hatta devletlerin oluşumunda halli kolay olmayan çeşitli ciddi çatışmalar mevcuttur. İster Kafkas bölgesinde, ister Güney Asya'da, yahut Ortadoğu'da, aynı zamanda Balkanlar'da, Kıbrıs'ta etnik münakaşalar ve anlaşılmazlıkların devam ettiği bir zamanda, insan probleminin halli konusuna hususi önem verilmelidir. Bu konuda edebiyatın üzerine de büyük vazifeler düşer ve o her zaman sözünü söyler. Edebiyat yüksek hümanist bakış açısıyla bazen siyasetlerden ve kanunlardan üstün olan esas etkenleri ön plana çeker, insan ve insanlık için en gerekli sayılan esas meseleleri dikkate alır. Edebiyat, dünyanın siyasileşmesinin ve ideoloji cepheleşmelerin doğurduğu felaketleri humanist-estetik prensiblerle inceler.

Kafkas'daki etnik münakaşaları da dikkatle tahlil eden edebiyat eserlerinde görünür ki, bu münakaşaların arkasında etnik konulardan çok siyasi konular bulunmaktadır. Dünyanın ekonomik bakımdan bölüştürülmesi gayretinde olan siyasi daireler çok ince usüllerle "parçala, hükmet" siyasetini hayata geçirirler. Ekonomik etkenlerin, etnik ilişkilerin ortaya çıkmasına ve gittikçe artmasına neden olduğu herkesçe bilinmektedir. Bu problemler Balkanlar'da, aynı zamanda Kıbrıs hayatında da kendini göstermektedir.

Son zamanlarde Amerika'da baş gösteren terörizm hadisesi (11 Eylül 2001), dünyayı yeni bir istikamete yöneltti. Artık terörizmle ayrı ayrı değil, bütün dünya ülkeleri birlikte mücadele etmelidir. Uzun zaman terörizmle tek başına mücadele eden Türkiye Cumhuriyeti şimdi bu meseleyi dünya ülkeleri ile beraber çözmeye çalışmaktadır. Çünkü terörizmin bölgesel değil, dünyevi probleme çevrildiği göz önündedir. Dünyanın neresinde çıkarsa çıksın, herhangi bir etnik münakaşayı artık bölgesel bir problem gibi saymak olmaz. Bu, tüm dünyanın ve insanlığın problemidir. Kıbrıs hadiseleri de bu açıdan değerlendirilmelidir.

Kıbrıs'ta yaşayan yazarların Rum-Türk münakaşalarının aradan kaldırılması için, mevcut olan bütün imkanlardan maksimum istifadeye yüksek değer vermeleri sevindiricidir. Bu yazarlar, başgöstermiş olayların tahlilini edebi eserler aracılığıyla yapmaya çalışırlar. Bu yönden İsmail Bozkurt'un edebi eserleri de yüksek siyasi ve edebi değerlere sahiptir. İsmail Bozkurt zengin hayat yolu geçmiş, Kıbrıs hadiselerinin doğrudan iştirakçısı, Türk Cemaat Meclisi ve Toplumcu Kurtuluş Parti'sinin başkanı olmuş; Kültür ve Turizm Bakanlığı vazifesinde çalışmış, bir dizi siyasi vazifeleri hayata geçirmiş, pek çok makale yazmıştır. Onun *Kızıl Meydanda Bir Uçak* (1987), *Yusufçuklar Oldu Mu?* (1991), *Mangal* (1995), *Bir Gün Belki* (2002) romanları yayınlanmıştır. Eserlerinde Kıbrıs Türkleri'nin hayatı tasvir olunur. *Yusufçuklar Oldu Mu?* romanı da aynı mevzudadır. Romanı okuyuculara takdim eden Atilla Özkırımlı onu "bir aydın romanı" diye anlatmış ve göstermiştir ki, İsmail Bozkurt "Kıbrıs'ta yaşanan olayların insan dünyasında yol açtığı yıkımları, küçük hesaplara dayalı siyasal çekişmeleri ve toplumsal çalkantıyı da başarıyla betimlemektedir". Hakikaten de bu romanda yazarın esas isteği, hakikatleri üste çıkarmaktır. Yazarın *Mangal* eserinde de Kıbrıs hayatı ve insanları tasvir olunur.

İsmail Bozkurt'un *Bir Gün Belki* romanı da aynı mevzularda yazılmış dramatik olaylarla dolu bir eserdir. Burada 1963'ten sonraki Rum saldırılarının bir köydeki etkileri tasvir olunsa da genelde insanlık için gerekli olan önemli

Scanned by CamScanner

problemleri dikkate alır ve okuyucularını daha derinden düşündüren insani ilişkileri ön plana çeker.

İsmail Bozkurt meselelere yalnız tarihi olaylar çerçevesinden değil, daha büyük insani mevkiden yanaşır, ilk başta hadiselerin gidişinde meseleleri ayırdetmenin çetin olduğunu dikkate alan İsmail Bozkurt gösterir ki, temelde Kıbrıs'ta baş veren etnik hadiseler Kıbrıs insanlarının dahili isteklerinden değil, dış etkenlerden kaynaklanmıştır. Kıbrıs insanlarının karşılıklı hörmet ve saygı çerçevesinde birliktelikleri olmuştur, lakin sonralar bu münasebetler yabancı tesirlerle bozulmuştur.

İsmail Bozkurt insan-doğa ilişkilerini temel alarak karakterleri zirveye çıkarır, aydın bir manzara yaratır. Boğaziçi köyünün güzellikleri, dere boyu akan çayı, Türk ve Yunan mahalleleri, meyve bağları, yeşillikler içindeki evler, hayvanlar, köylülerin birbirine komşu olan zeytin ve harnıp bağları... Roman kahramanları böyle güzel bir doğada yaşıyorlar. Güzel doğada etrafın iç açıcı manzaraları içerisinde yaşayan insanlar da sağlam ve güçlüdürler, insanlar doğayla birlikte olduklarında özleri de, işleri de, kaygıları da bir olur. Aynı yerde yaşayanların, aynı işi görenlerin davranışlarında, dünya görüşlerinde de benzerlikler olur. Romanda çok ince ayrıntılarda Yunan Hristo ile Türk Davud'un gençlik yılları hatırlanır. Onlar gençlere has olan oyunlara birlikte katılır, yarışmalarda iştirakçi olur, öceşirler, biri diğerine güreşte yenilir. Lakin bu yenilmenin sonu ziyafetle biter. O zaman milli ayrımcılık yok idi; onların dünyaları birdi; kahvehanelerde işten sonraki şenlenmeleri var idi. Meyve bağlarının yanyana olması da köylülerde bir yakınlık, dostluk yaratmıştı.

Romanın esas kahramanı olan Mehmet bu muhitte yetişmiştir. Romanın girişinde Mehmet ve köyün güzelliklerininin tasviri, gelecek olaylar için başlangıç olur. İlk manzara ile muhite aydınlık verilir: "Boğaziçi köyü Türklerle Rumların karma olarak yaşadıkları bir köydü. Mehmet'lerin kapı komşuları bir Rum ailesi idi. Ortaokulda da kendilerine bir kaç yıl Rumca okutmuşlardı. Mehmet Rumca iyi anlar ve konuşurdu".

Boğaziçi köyünde adamlar dini-etnik farka bakmayarak birbirine kaynayıp karışmış, adetlerine ve geleneklerine uygunlaşmış, birbirlerinin dillerini öğrenmişler ve dostluk ortamında yaşamaktan faydalanmışlar.

Romanda doğa etkeninin bir üstünlüğü de dikkate alınmıştır. Zengin doğa sanki insanların da gözünü, gönlünü doyurmuştur. Mehmet'le Yunan kızı Nitsa'yı da kimse tanıştırmamıştır, onları doğa görüştürmüştür. Onların tanışlığı, birbirine yakınlaşması, birbirlerini sevmesi de doğaya bağlı hadiseye çevrilmiştir. Onların ilkin birbirlerine duydukları hoşlanma duygusu, yüksek sevgi mertebesine yükselmiştir. Doğadan doğan bu sevginin özü, tabiilik ve özellik kazanmıştır. Bu sevgi fonunda Davud'la Hristo ilişkileri tahlil olunur; ilk önce Nitsa bu ilişkilerin bozulma sebeplerini aktarır. Nitsa bir köyde gençliklerini yaşamış bu insanların birbirine iddialı ilişkilerinde ciddi bir ayırıcılık görmemektedir, sıradan köy kişilerine mahsus güç yarışmasından doğan hırs ve inat Nitsa'da hafif gülüş doğurur, babasının Türk Davud'a kini arkasında ciddi düşmanlığın olmadığını görür ve Mehmet'le münasebetini bozmaz. Nitsa'nın anası Maria ve Mehmet'in anası Zehra Rumlarda ve Türklerde olan ana - kadın münasebetinin temizliğini öne çıkarır. Komşuluğu ve

Scanned by CamScanner

beraber yaşayışı takdir eden analar bu münasebetlerde kötülük aktarmaz, karşı tarafa düşman münasebet beslemezler.

Burada sıradan köylülerin sıradan hayat felsefesi belirlenir. İnsanı münasebetlerde, hayat, uğraş ve aile konularında hiç bir problem yoksa, sevgiye, komşuluğa sığınmak, arkalanmak, ona değer vermek mümkündür.

Doğa kaynaklı bu yaklaşımda, görünen Rum-Türk ilişkileri de doğa gibi doğaldır. Doğadan faydalanmada da hiç bir uygunsuzluk yoktur. Herkesin evi, toprağı, meyve bağları vardır ve onların payına düşen doğa oradaki insanları yaşatmak ve barıştırmak için yeterlidir; yani hiç kimsenin başkasından toprak umacağı yoktur. Tarafların birbirinin evinde, dükkanında, malında da gözü yoktur. İnsanların yürekleri de doğaları gibi doludur, açgözlülük, dargözlülük duyguları yoktur.

Mehmet'in bacısı Dilek de, dostu Bayram da Yunan kızı ile görüşmesine, hatta sevişmesine doğal bir hadise gibi bakarlar. Romanda en gevrek, en parlak bir fidan tesiri bağışlayan Dilek'in bu sevgiye münasebeti, merağı, yalnız büyük kardeşine – ağabeyisine - olan sevgisinden doğmaz. Onun geleceğe ve hayata sevgisinin belirtisi gibi görünür ve bir kızın dünyaya ve insanlara saygı ve sevgisini ifade eder:

- "Kimdi o kız ağabey?
- Hangi kız?
- Şu tarafa doğru yürüdü.
- Ne bileyim yani? Bir kız işte. Bir Rum kızı!"

Dilek "Rum kızı, Türk kızı" farkında değildir. Onun saf duygularında bu ayrıcalık yoktur ve bu yüzden de hayret etmez, şaşırmaz ve esas sorusu-sorgusu da tamamen başka meraktan doğmaktadır: -

"Güzel mi?
- Güzel. Ne olacak?
- Hiç, yalnızca sordum".

Romandaki bu dialog sadedir, yalnız ilişkileri ifade eder. Bir doğanın, bir köyün insanları arasında sevgiye hor bakılmaz. Önemli olan milli değil, esas insanlığın verdiği değerden doğan "güzellik"tir. Bacı, kardeşinin sevgilisinin kimliğini, hangi milletten olduğunu değil, güzelliğini esas tutar. "Ta ki ağabeyisinin sevdiği kız güzel olsun, vesselam".

'İnsan' konusu üzerinde çalışanlar, toplumla insanın, insanla toplumun ilişkilerini öğrenmekle sosyal-psikoloji düşünce ile siyasi düşünce arasındaki uygunluğun ve uygunsuzlukların analizini önemli sayarlar. İsmail Bozkurt'un romanında da toplum-insan ilişkileri merakla izlenmiş, toplumla fert, siyasi kuruluş ve etnik toplum arasındaki ilişkilerin bazı yönleri edebi açıdan incelenmiştir.

Kıbrıs'ta toplumun siyasileşmesi, toplumu birliğe değil ayırmaya yöneldiğine göre onun insanlara etkisi, onların hayatına tesiri de bu yöndedir. Birleştirici tellerin zayıflaması ayırıcı etkenlerin güçlenmesine neden olur. Burada birleştirici tel zayıftır, zarifdir: onun tarafında Mehmet-Nitsa sevgisi, Bayram-Dilek münasebeti ve anaların tarafsızlığı, barıştırıcı yanı temsil eder.

Diğer tarafta ise, köyü siyasileştirerek ayrı ayrı amaçlara hizmet eden EOKA ile ona karşılık mecburen yaratılan TMT örgütü vardır. Bu örgütlerin birinin

Scanned by CamScanner

dağıtıcı, öbürünün müdafaa maksatlı olmasına bakmayarak, her ikisinin de köyde hayatın siyasileşmesine neden olduğu söylenebilir. Kısa bir süre içinde köy mahallelerinin evvelce hissolunmayan kesimleri ortaya çıkar; yollar, dükkanlar, kahvehaneler ayrılır. Mekanda ve düşüncede ayrılık maneviyata tesir eder, artık bir köyün insanları birbirinden tehlike bekler. Silahlanma, döğüş ve müdafaaya hazırlıklar başlanır.

Edebi tecrübelerin vardığı kanaate göre toplumdaki siyasileşme, onun sınıf, maddi, din ve etnik etkilerinin güçlenmesi, her durumda insanların birbirleri ile yabancılaşmasına yol açar. İsmail Bozkurt sanatın ona verdiği güç ile hümanist yaklaşımını korur ve meselelere milli çerçeveden yanaşmaz. Bu yaklaşım ve prensip, meselelere tam açıklık getirmeye ortam yaratır. Siyasetin güçlendiği yerde maneviyatın zayıflamasını vurgulayan yazar, hassaslıkla insanı uçuruma taşıyan, yahut yaşamaya davet eden hayat yollarını tasvir eder. İnsanların dışardaki mücadelelerle iç dünyalarındaki mücadeleleri mukayese eder. İç dünyasındaki hazin, hassas insani duyguları dış dünya koruyamaz. Mehmet'in andı, Deli Hristo'nun Türk'e karşı mücadele prensipleri, etnik üstünlüğe uyarak şahsi hayatlarını siyasi isteklerine kurban vermeye hazır olan insanların başlangıçta ne yitirecekleri belli olmaz. Siyasi hırslar, iddialar çoğaldıkça etkiler de üste çıkar, komşuluk ilişkileri bozulur, ormanda çobanlar gaspedilir, her iki taraftan adamlar yokedilir. En büyük etki ise insanların birbirine inanç ve güvenlerinin yitimidir.

Lakin köyün siyasileşmesi, insani duyguları büsbütün silip atmaz. Nitsa sevgisini yakın arkadaşı Niki'den başkasına söyleyemez. Niki "Ama o bir Türk" dedikçe içten gelen bir duygu Nitsa'ya gurur getirici güç verir. "Ya baban, Nitsa?" gibi dehşetli soru da onun saf, tertemiz muhabbetine üstün gelemez. "Onu düşünmek bile istemem. Hem aramızda birşey yok ki..."

Sonra bu soruları iç aleminde analiz eder. Nitsa ayık, uyanık bir insan gibi babasının Türkleri sevmemesinin sebebini aktarır. Ortada hiç birşey yokken bu ayrıma hak vermekte zorlanır. Burada Azerbaycan edebiyatının ünlü eserlerinin düşüncelere tesir eden *Aslı ve Kerem* (destan), *Bahadır ve Sona* (N. Nerimanov'un eseri) yahut, *Bakşı ve Sona* (C. Cabbarlı) gibi, dini ve milli ayrılıkların yarattığı facialar akla gelmektedir. Bahadır sevgilisi ile onun arasında duran "uçurum dereler"den nefret eder ve kendisi de insanları bölen, onların hayatına, sevgisine karşı çıkan "uçurumun" kurbanı olur. Bu tür hisleri Mehmet'le Nitsa da yaşarlar. Nitsa önce "kala kala bir Türk'e kaldım" dese de düşüncelerindeki zıtlıklara son koyar: "Rum ya da Türk, Hristiyan ya da Müslüman, hepsi insan değil mi? Türkler de insan değil mi? Mehmet'in nesi var? İnsan işte! Gene bir erkek! Herhangi bir Rum genci gibi."

Nitsa'nın bu kişisel düşüncesi, onun dünyayla, hayatla ve insanlıkla olan ilişkisinin sonucunda ortaya çıkan kati kanaatidir. Bu katiyyet onu Mehmet'e sevdirir. Mehmet de aynı düşünceye sahip olduğuna göre sevgilisi ile görüşe can atar. Köydeki eski tarihi gelenek, adet-anane de bu gençleri birbirinden ayırmaya yönelmemiştir. Bu köyde hiç zaman kanlı dava olmamıştır: "Mehmet de çok duymuştu bunu. Boğaziçi'nde tartışma, kavga eksik olmaz, fakat çıkan tartışma ya da kavgaların sürmesine izin verilmezdi. Birileri çıkıp, tartışanların, kavga edenlerin arasını bulurdu."

Scanned by CamScanner

Yazar İsmail Bozkurt yeri geldikçe roman olan bu değerli adetleri ortaya çıkarmakla tarihi hadiselere kıymet vermek ister: Tarih burada insanların birlikte yaşayışı için gereken herşeyi yapmıştır, gelenekler de beraber yaşam için "kanunlar" ortaya koymuştur. Lakin yeni başlayan "kavga", bir başka türlü olduğu için "arabulucu" rolünü yerine getiren yoktur. İnsanlar artık sanki birbirine karşı yabancılaşır. Sıradan zıtlıklar büyüyüp Türk-Yunan düşmanlığına çevrilir, hükümet ve polis görevini yapmaz. İngilizler sadece seyirci gözü ile bakarlar. Hayat ise iyinin, doğrunun, hayırlının tarafına doğru gitmemektedir. Çarşıdan gelen tehlike duyulur, artar, çoğalır, lakin "arabulucu" bulunamaz. Düşmanlıklar artar, çoğalır, iç gerginlikler, cemiyetteki yürek döğüntüleri de artar. Mehmet ise sevgilisine kararını bildirir: "Dünya yansa da geleceğim" der. Hakikatte de dünya yanmaya doğru sürüklenmektedir.

Nitsa babasının hareketlerinden yeni tehlikeler olacağını tahmin eder, "korkuyorum, bir şeyler olacak" der. EOKA'cı Hristo'nun kızı bunu bilir. Mehmet de olayları duyar; her ikisi dünyanın kötüye doğru gittiğini anlarlar. Çıkış yolu bulamazlar; yine de içlerinde herşeyin yoluna koyulacağına dair ümit beslerler. İçlerinden bazen birbirlerini suçlasalar da, biri öbürüne "karşı tarafın" temsilcisi gibi baksa da, dumanlık tez çekilir ve gençler şahsi, saf duygularına inanır ve bu duyguların yönlendirmesiyle olayları izlerler. Bazen de düşmanlıklar onları uçurumun kenarına götürür. Hristo'nun kendi köpeğine "geberteceğim seni Türk" demesi ve iti öldürmesi onları hiddetlendirir. Mehmet'in "Manyakmış senin baban... Nedir bu düşmanlık, bu kin? Ne yapmış Türkler babana?" sorusuna Nitsa cevap vermez, babasını savunmaz, ona haklı göstermez.

Mehmet'in babası da Rumları sevmez. Çünkü 1957-58'de Türklere karşı harekat başladığında Deli Hristo ve onun gibiler Türklere çok ziyan vermiş, pek çok adamın kanını dökmüşlerdir. Buna rağmen Pehlivan Davud onlara kin beslemez, çocuklarına Rumlara karşı düşmanlık aşılamaz. Mehmet karşı tarafın Türklere karşı anlamı, esası olmayan düşmancılık yaklaşımını görür ve kınar. İlkokulda kavga ettiği Rum çocuğu Aleksi'nin "İsayı Türkler öldürmüş" gibi sözler söylemesinin ne kadar yanlış ve manasız olduğunu da görmüş ve terk etmiştir. Sade adamlarla tarih ve din bilgilerinin azlığı böyle yanlış fikirlere meydan verir. Ne yazık ki, böyle söz-sohbet Yunan çocuklarının kafasında en ağır fikri oluşturur: "En iyi Türk, ölü Türktür, Bir Türk öldürmek günah değil". Yazar çok ustalıkla böyle fikirlerin yanlışlığını eserlerinde ortaya koymuştur.

İsmail Bozkurt insan ilişkilerinin bu tür yanlış bir yön almasına acır. Bu yol birlikte yaşayışa, Allah'ın onlara bahşettiği güzel doğaya hıyanete götürür. Bu yola başçılık eden "büyük siyasetçilerin" aslında büyük olmayan, uzak görmeyen faaliyetleri, bozuculuğa ve ayırımcılığa hizmet eder. Siyasetçi Makariosların faaliyeti dünya kurmaya değil, gönül kırmaya yol açar; insanları birleştiren köprüler bir bir dağılır, köylüler, mahalleler birbirinden uzaklaşır, köyün eski güzelliği yok olur, her şey barışa değil, savaşa doğru gider, insanlar savaşa doğru sürüklenir.

Münakaşaların ciddileşmesi birbirini seven gençleri daha çok rahatsız eder. Onların her ikisi itiraf ederler ki, başlangıçta sıradan eğlence gibi görünen davranışları artık sevgiye çevrilmiştir ve onlar birbirini görmeden

Scanned by CamScanner

yaşayamamaktadırlar. Diğer taraftan Rumların "bu köyden Türkleri kazıyacağız" demesi Nitsa'yı sarsar: "Ya bir şey yaparlarsa? Ya sizi bu köyden kovarlarsa?" Bu, Nitsa'yı yalnız seven bir genç kız gibi değil, bir insan gibi rahatsız eder.

İnsani ilişkilerin gerginleşmesinde çoban Osman'la meyhane düşkünü araşdinçi, dışarıdan köye atılmış Tsiro da probleme çevrilir. Ormanda Türk Osman'ı öldürmek isteyen Tsiro bu niyetini hayata geçirmekle köyde münakaşa yaratmak, onun arkasında dayanan gizli teşkilatın (örgütün) tapşınğını yerine getirmek maksadını güder. Tsiro, Osman'ın "Ben zararsız çobanım. Durup dururken beni niye öldüresin ki" yalvarışlarına mehel koymaz, "Türk olmak seni öldürmek için yeter" cevabını verir. Lakin katilden durum değişir, Osman Tsiro'nun tüfengini kenara atıp onu baltası ile vurup öldürür. Günahsız ölüm yeni çatışma yaratır. Hadiseler sertleşir, münasebetler keskinleşir. Köyde ateş sesleri hakim kesilir. Yabancılaşma keskinleşir.

Mehmet TMT andı içtiği, köyün savunmasında görev aldığı için sorumluluk taşımaktadır, hayatın talebi ile oturup durur, gönül talebi arkada kalır. Nitsa ila görüşmesi zorlanır, bu işten vazgeçmek istese de başaramaz. Köyde bir arada sulh içinde yaşamanın ne kadar güzel olacağını arzulasa da artık bunun arkada kaldığını görür. Artık ok yaydan çıkmıştır ve geriye dönüş yoktur.

Zaman problemleri azaltmaya, halletmeye doğru gitmez. Fertle toplum arasında yeni zıtlıklar yaratır. Fert (Mehmet) bir taraftan topluma karışır, toplumda temsil olunur, aynı zamanda toplumda erimeye, adileşmeye, alete çevrilmeye başlar. İnsanın benliği mahdudlaşarak eşyalaşmaya, maddileşmeye doğru gider. Düşüncede karar verilir: "Ne olacaksa olsun ve ne olacaksa olsun. Umurumda değil. Nitsa kanıma işledi artık, ona tutuldum. İstesem bile vazgeçemem. Kafam vazgeçse de, ayaklarım oraya sürükleyecek".

Zaman ferdin karşısına ağır sual koyar. Bu soru çok mühim ve ağırdır: "Bir gün Nitsa ile yurdun, halkın, ulusun, TMT, ya da ailen arasında seçim yapmak zorunda kalırsan, ne yapacaksın?" Fert yol ayrımında kalır. Cevap vermek mümkün değil. Mehmet'in de fert olarak içinde dolaşan bu düşünceye cevabı aydın değil: "Bu soruyu kendi kendime çok sordum... Yanıt veremedim. Şu anda da yanıtlayamam. Ne Nitsa'dan vazgeçebilirim; ne yurdumdan, halkımdan, ulusumdan, TMT'den, ne de ailemden. Keşke hepsi bir arada olsa!"

Bir arada olmak bütün problemleri çözerdi, her şey yoluna koyulurdu. Ama bu mümkün müdür? Mehmet çıkış yolu arar, bulamaz: "Olmayacağını biliyorum. O noktaya gelirsem ne olur? Ne yaparım. Bilmem.. Belki kendimi vururum, olur biter".

Bununla problem çözülebilir mi? Yok! Mehmet bütün azaplara dözmeye hazırdır. Mehmet, sevgilisi ile görüşmek için kışta buz gibi suya girer; kendi kendini öldürmekten korkmaz. Lakin mesele irade meselesi değil. Fert artık halledici güçte değil. O itirazlarını ve isyanını karşı tarafa yöneltemiyor; çünkü bir değişikliğe nail olacağına emin değil. Nitsa da aynı durumdadır. Mehmet'e olan sevgisi yolunda o da ölüme gitmeye hazırdır.

Artık Kıbrıs'da da, köyde de, sevenlerin hayatında da tehlikeli devir başlar. Bu tehlike yalnız bu gün için değil, gelecek için de var. En korkulusu odur ki, bu insanlar geleceklerini yitirmekdedirler. Mehmet ve Nitsa geleceğin temsilcileridir. Rum-Türk çatışması siyasetçileri duyamadıkları geleceğin

Scanned by CamScanner

ölümüne yöneltmişdir. Gelecek tehlikededir, geçmiş ise mahvedilmiştir. Lefkoşa'da işini-gücünü bırakarak köylüleri korumaya gelen Eti de geleceğini tehlike altına koyan gençtir, zekâlıdır, tedbirlidir ve uyanıktır. Lakin o da taleyin yarattığı ahında, ahına karşı üzmeye mecburdur. Eti de geleceğin bozulduğunu, güzel geçmişin ise yitirildiğini aydın derk eder. Adi maişet hadiselerinde de Eti bunları görür. İskele'nin eski hayatını, yemeklerini, ayranını anımsar: "Şiş kebabı, şeftali kebabı, pidede ciğer kavurma, tava, kuşbaşı gibi. Bir de ayranını anımsadı İskele'nin. Esmer bir adamcağızın yaya olarak dolaşarak sattığı ayranın tadı hep damağında idi. Geçtiği yerlerden "Ayran, ayran!" diye bağırırdı adam. Sattığı tuzlu, naneli, ekşimiş ayran çok güzeldi. "Bunlar hep geçmişte kaldı" - diye düşündü.

Hakikaten de güzel olan çok şeyler geçmişe dönür, arkada kalır, hatırlanır ve unutulur. Korkulu, kötü şeyler ise unutulmaz, kin yaratır ve insanları düşman eder. Köyde silahlı saldırılar, terör başlar. Bu düşmanlık barede siyasi tebligat devam eder. İsmail Bozkurt bir yazar olarak düşmanlığı yaratan sebepler içerisinde ideoloji tekribatlara da dikkat verir. Türklere karşı nefret ve kin dolu kitapları hatırlatır. Nitsa'nın okuduğu kitaplarda Türkler düşman gibi gösterilirdi. "Nitsa böyle bölümleri okudukça rahatsız oluyor ve Mehmet'i anımsıyordu. Okuduğu kitaplara göre Türkler vahşi, barbar insanlardı. Oysa Mehmet, vahşi ya da barbar değildi, uygar, dürüst ve içten bir kişiliği vardı".

Romanda insan, fert, ferdin kişiliği - şahsiyeti meselesine mühim ehemiyyet verilmesi dikkate layık haldır. Karekterlerin tasvirinde, karakteri belirleyen özel hususiyetlerin kabartılması şahsiyetin belirlendirilmesine getirip çıkarır. "Belki Bir Gün" romanında Hristo, Davud, Eti, Nitsa, Mehmet gibi obrazların karakteri seviyesine yükselmesi de onların şahsiyetini belirleyen alametlerin ortaya çıkarılması ile mümkün olmuştur. Şahsiyetin bedii cihetden formalaşmasının mürekkebliyi nazara alınırsa bu romanda hadise ve olayların tasvirinde bedii muhitin mevcuduğunu hususi kayd etmek gerekir. Romandaki hadiseler karakterlerin belirlendirilmesi için yeterli imkanlar verir. Mehmet mehz bu muhitde yetişir, formalaşır, onun karakteri muayyenleşir, şahsiyeti tasdik olunur.

Mehmet'in şahsiyet gibi özelliğini yalnız dostu Bayram değil Eti de fark eder. Mehmet'in "Tutuldum ona. Suç işlediysem, affet" sözleri hele sevmemiş, lakin sevginin her şeyden yüksekte durduğunu fark eden Eti'nin içinde oluşan fikri açıklayamaz: "Sevmek suç değil... Savaşa karşı sevgi çok güzel" – demek geçer kalbinin içinden, onu da diyemez. Ortada bir gerçek vardı. Savaşta idiler ve Mehmet disiplinsizlik yapmıştı. Eti de içindekileri değil, durumun gerektirdiği fikri ifade etmeye mahkûmdur: "Suçlusun... bunun için cezalandırılacaksın".

Mehmet suçlanmaya başlanır. Onun özü de kendi suçunu kabul eder. Beş "savaşa karşı sevginin güzelliği" ne olur. Sadece güçsüz kalır, işlenir. Savaş insani olanı kabul etmez, insani olan suç sayılır, insani olmayan "savaş" ise taktir olunur. Eti'nin "sevgi suç değil" fikri içeride boğulur, ifade olunmamış kalır, dahilde kabul olunmur. Böylelikle insanın dahili ile zahiri arasında ziddiyyet meydana gelir. "Sevgi suç değil" hakikati ile sevdiğin için "Suçlusan" yalanı arasında savaşta yalan, hakikat olmayan üstünlük kazanır.

Mehmet vatansever, yurtsever bir insan gibi andını esas götürerek "suçluyum" der ve özünü suçlu sayar, şahsiyet ve insan gibi bu suçu kabul edebilinir. Onun

Scanned by CamScanner

suçu muhabbetini üsteleyebilmez. Onun sevgisi şahsiyetine zenginlik getirir ve sevgisini adilikten çıkarır, Mehmet'e ucalık getirir. Lakin Mehmet'in ucalığı ile uşaklığı arasında bir hudud yoktur. Onu terk etmek çetinliyi yaranır. İnsanları manevi dünyasından ayıran zaman öz işini görür. İnsanlar zamanın terin ettiği hakim düşünceye esir olurlar. Savaş zamanı başka meyar ve ölçülerin işlendiği muhitte insanın özüne ve dahiline - içine şüpheli yanaşma meneviyatı lahladır, sarsıdır. Siyaset maneviyata galib gelir. Mehmet'e beraet verilmez, zaman da onun aleyhine işler. Köyün koruyucusu, başbileni Mehmet'e bir savaşçı gibi bakar.

"Çok kötü bir iş yaptın Mehmet. Köyde çok sevilen bir gençsin. O sevgi kaybolacak. Herkes seni horlayacak. Taşlanacaksın. Bu zamanda bulamadın da, bir Rum kızı buldun?"

Mehmet'in yıllar boyu kazandıkları bir anda silinip gider. Köyün en hürmetli ve sayılan genci gibi nüfusunu yitirir. Görenler yüzlerini yana çevirir. Kitle psikolojisinin yanlış yönü işe düşür, ferde münasebet anında istikametini deyişir. "Yanlış yönden değerlendirme" prensibi faaliyete geçir.

Mehmet mahcup durumdadır, özünü güçlü sayır. Baba küfreder: "O benim oğlum değil, rezil etti beni, Deli Hristo gibi bir donuzun kızı ile" - diyerek oğlunu red eder. Zehra ananın "Mehmet'im, Mehmet'im", bacısı Dilek'in "ağabeyim, ağabeyim!" haykırtıları faydasız kalır. Heç keş Mehmetin sevgisine hak kazandırmır. Köylülerin kararı daha ağırdır: "Böyle milliyetçi babanın böyle oğlu", "lanet olsun!"

Babası Mehmet'i dışlar, döver, alnından kan fışkırır. Lakin o özünü müdafaa bile etmez. İçinden babasına hak verir, ağrıya katlanır.

Bu münasebetler içinde yalnız küçük bir işartı görünür. O da Dilek'in münasebetidir. Yaralı, hem de evden geden kardaşını yola salan Dilek bütün olmuşlara bakmayarak içten gelen bir soru görür:

"- O kız mıydı?
- O kız idi.
- Güzel mi?
- Çok, çok güzel.
- Keşke onu görebilseydim".

Hayatın bu kırılan anında böyle onların her ikisinin yüreğinde geleceğe, barışa inanç duyulur:

"gelecekte, bir gün belki onu görebilirsin.Dilekçiğim".

Karşı tarafta da durum aynıdır, belki de Türk tarafından daha keskindir. EOKA liderleri Aleksi, Karayannis, polis subayı Mihail, Lefkoşa'yı temsil eden Kiriyakos olan yerde yalnız hıyanetten, Türke karşı savaştan söz edilir, insani münasebetler unutulur, savaş planları çizilir ve onların yanlış siyasetinin parlayan çağlarında Nitsalar, onların taleyi akla gelmez. Gözünü kan tutan Hristo Türk'ü seven kızına, Türke satılmış gibi bakır. Aynı lanetler ona da yağdırılır: "Bizi sattı! Hain! Deli Hristo gibi bir EOKA'cının kızı! Lanet olsun!"

Deli Hristo bütün deliliği ve gücü ile Nitsa'ya hücum eder. Anasının karşı çıkışı işe yaramaz. Nitsa Mehmet'in ilk yadigârını, karnında beslediği gelecek evladını yitirir. Hristo dünyaya gelmemiş torununun katili olur.

Scanned by CamScanner

Nitsa herşeyini yitirir. Lakin insanlığını yitirmez. Sinesini gülle desen, lakin korku bilmeden onun görüşüne gelen Mehmet'i unutabilmez. Onun taleyini fikirleşir. Evden kaçmak ister, Türk mahallesine gitmeyi, Mehmet'ten haber bilmeyi düşünür: "Tüm insanlar vicdansız olamaz" fikri onun hümanizmini, saflığını, insancıllığını gösterir. Derdini anasına açan Nitsa, anası Mariya'nın bir kadın gibi onu anlamasına ümit besler, ondan kaçmasına yardım ister. Tezce de fikrinden döner: "Kaçamam bile, beni orada tutamazlar". Bu halde Nitsa'nın istediği nedir? Mehmet'i uyarmak, yeni felaketlerin karşısını almak. Bu sohbette Nida gibi seslenen bir fikir vacibdir: "Tek istediğim insanlıktır!" Anasının bu durumdaki çekingenliği, korkusu Nitsa'ya ışık ucu vermez. Yalnız arkadaşı Niki onun derdine ortak olur, insanlık namına yardımını esirgemez, özünü ölümle yüzyüze koyar. Nitsa adi eşyaya çevrildiğini duyar ve bütün insanların siyaset oyununda vasıtaya, alete çevrilir. Nitsa'nın Londra'ya gönderilmesinden başka çarenin olmamasına Nitsa'nın münasebeti de başkadır. "Paketlenip Londra'ya gönderilmek" onun insanlıktan çıkarılmasıdır. Toplumun ferde münasebeti, beli de münasebetsizliği, yahut ferdi görmemesi, duymaması manevi aşınmaya getirir.

Mehmet'in ve Nitsa'nın durumu onlarda yalnız özlerini değil toplumun taleyini düşünme seviyesi yaradır. Mehmet çıkış yollarını düşünür: "Eger Kıbrıs'ta barış olsaydı ne olurdu? Bunu da çok düşündü Mehmet. Çok fazla bir fark olmayacağı sonucuna vardı. Barış ortamında bile birbirlerine yabancı, birbirlerine uzaktı Türklerle Rumlar".

Yalnız iki etnik toplumun birbirlerinden ayrılığıdır. Hayır, Türk gönderinin problemleri ondan ağırdır. Yazar bunu yeri gelmişken kaydeder: "Türk gençlerinin Türk kızları ile ilişki kurmaları bile zor. Ne yollar, ne yöntemler bulunuyor ilişki için.İnsan hayret eder".

Bu bakımdan Mehmet'le Nitsa'nın muhabbetlerini uğurlu saymak gerekir. Lakin adadaki durum ve etnik savaş bu sevgiyi uğursuzluğa aparır ve çıkış yollarını daha da kapatır. Mehmet bütün yönleri ve yolları araştırır ve böyle bir sonuca varır:

"Savaş olmasa bile Nitsa ile birleşmeleri çok zor, hatta olanaksız gibi idi. Belki köyün dışında... başka bir yerde... belki Londra'da..." Fakat başka yere ümit beslemenin de zor olduğu anlaşılır. Babasına, evladının katili gibi bakan Nitsa'nın öcünü Mehmet alır. Mehmet Hristo'yu öldürür. Lakin yalnız baba katili gibi değil, adalete, savaşa sebeb olan bir vasıta gibi. Mehmet'in başka bir yolu yok muydu? O belki bununla Türk arkadaşlarının hörmetini kazanabilecek, belki ona olan güven evvelki haline gelecek. Hayır Mehmet de bu düşüncede değil. Onun bu bereketi hansısa kati karardan faydalanmaz, hadiselerin gayri-ihtiyari gidişi bu sonuca getirir.

Mehmet'in yolları daha da bağlanır. Çözüm yolu yoktur. Adadaki İngilizler, hükümet kurumları, köyün sayılan, seçilen adamları bu işte bir yol bulacak değiller. İnsan taleyi ile tekbetek başbaşa kalır. İnsan fert olarak toplumdan ayrılır, toplum ferde bigane kalır, toplum düşünce ahına karşı üzebilmez, gayri-ihtiyari hadiselerin akınına yuvarlanır. Mehmet'in sevgisine yüreklerinde hak veren Eti de, Ertuğrul da bir iş halledecek, Mehmet'e yardım edecek durumda değiller. Nitsa'nın son sözleri ibret vericidir, bir sevenin yalnız Mehmet'e değil,

Scanned by CamScanner

bütün insanlara müracaatıdır: "Canım sevgilim, sana doyamadım. Sen de bana doyamadın, bilirim. Ne yazık ki, halklarımız arasındaki düşmanlık, kan ve hayvansal öç alma duygusu bizi ayırıyor".

Romanın genelde ana fikrini açıklayan bu sözler, çağdaş medeniyetin faciasını açıklayan faciayı ifade eder. Dünya hele yetkinlik heddine çatmayıp, milletler müdriklik ifade etmekte güçsüzdürler, Kanunlar insana öz hakkını vermekte acizdirler, atalar ve analar evlatlarını sevindirecek, hoşbeht edecek durumda değiller, evlatlar öz talelerini halletmek imkanlarından mahrumdurlar.

İsmail Bozkurt'un tasvir ettiği insanların taleyi bu acıları bize anlatır ve çağdaş dünyaya bir ittiham etkisi bırakır ve insanları daha derinden düşünüp taşınmaya vadar eder.

Scanned by CamScanner

'60'lı Yıllardan Günümüze Gazete ve Dergi Arşivlerinde Bir İsim: İlter Veziroğlu

Suna ATUN *

1. Kıbrıs'ın ve Kıbrıs Türklerinin Sorunlarının Türkiye Kamuoyunda Tanıtılması

Bilindiği gibi Kıbrıs, Osmanlı Devleti'ni Rus tehlikesine karşı koruması için 1878 yılında bir deniz üssü olarak İngiltere'ye (yılda, 92 bin altın karşılığında) kiralanmış ve 1914 yılında da Osmanlıların Almanya ile birlikte İngiltere'ye karşı savaşa katılmaları üzerine İngiltere, Kıbrıs'ı, tek taraflı ilhak etmişti. Ancak, Devletler Hukuku'na göre meşru olmayan bu tek taraflı ilhak, 1922'de Lozan'da, Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi sırasında bu ilhakın Türkiye Cumhuriyeti tarafından kabulü ile kesinleşti[1]. Lozan Antlaşması'nın "21. Maddesi" şöyledir :

"Türkiye, Britanya Hükümeti tarafından Kıbrıs'ın 5 Teşrinisani (Kasım) 1914'te ilân olunan ilhakını tanıdığını beyan eder[2]"

Tahsin Demiray, "Tarihin Işığı Altında Kıbrıs" kitabında Lozan Sonrası başlığıyla Kıbrıs Türkleri - Türkiye arasındaki ilişkiyi şöyle anlatır[3]:

"Lozan'dan sonra Kıbrıs Türkleriyle pek az alâkalanmışızdır (ilgilenmişizdir). Onların talim ve terbiye işleriyle hemen hiç denecek kadar az meşgul olmuşuzdur. Onların devamlı taleplerini pek az karşılamışızdır. Bazı ahvalde (durumda) alâkamız maalesef menfi (olumsuz) şekilde olmuştur. Tahsil için bilmecburiye (zorunlu olarak) Türkiye'ye gelen Kıbrıslı gençleri Türk tebaası (uyruğu) olmağa zorlamışızdır. Kıbrıslı gençleri, çocukları İngiliz tebaasıdır diye okullarımızda barındırmamışızdır. Bu gençler tahsil edebilmek (okumak) için Türk tabiyetine geçmişler ve bu yüzden Kıbrıs'ın yetiştirdiği en iyi gençler, münevverler (aydınlar) Kıbrıs'a dönerek, orada Türklüğü geliştirmek imkânını kaybetmişlerdir. Kıbrıs, bu suretle güzidelerden (gözde olanlardan) adeta boşalmış, orada mahalli meclislere hakkıyle girecek ve otorite tesis edecek (yetki kuracak) elemanlar bulunamaz hale gelmiştir."

Türkiye'ye, çok zor koşullar altında tahsil için giden ve daha sonraları oraya yerleşen Kıbrıslı aydınlar, Kıbrıs'taki Türk varlığını Türkiye'de tanıtmak ve bu konuda kamuoyu oluşturmak için yoğun bir çalışma içerisine girerler. Bu yoğun gelişmeler sonrasında ise Türkiye'de yayımlanan gazeteler, 1950'li yıllardan başlamak suretiyle Kıbrıs konusuna önem vermeye başlarlar.

Tahsin Demiray, 'Tarihin Işığı Altında Kıbrıs' başlıklı yazısında bu konuda şunları yazar[4]:

"Kıbrıs meselesi ilk defa ortaya atıldığı ve resmen konuşulmasına başlandığı zaman, Dışişleri Bakanı olan zat: "Bu iş bizi alâkadar etmez!", deyip çıkmıştı. Fakat, öte yanda, bu mesele ile evvelâ basınımız alâkadar olmağa başlamıştı. Basınımızda ilk alâkayı gösteren günlük gazete 'Hürriyet' olmuştur. Sedat Simavi merhum, aralık aralık, kısa baş yazılarında Kıbrıs meselesini ele almış

* Eczacı. SAMTAY Vakfı [Suna ve Ata Atun, Mağusa Tarihini Araştırma ve Yazın Vakfı] Başkanı ve KIBATEK Vakfı [Kıbrıs, Balkanlar, Avrasya Türk Edebiyatları Vakfı] Yönetim Kurulu Üyesi, KKTC

Scanned by CamScanner

ve bunun alelade bir papas işi olmadığını, meselenin Türkiye için büyük ehemmiyeti olduğunu izaha çalışmıştır.

Haftalık gazetelerden de 'Türkiye', sahifeleri müsait olması dolayısıyle, Kıbrıs meselesine daha geniş yer vermiş ve bunun nasıl hayati bir strateji davamız olduğunu derinliğine işleyerek müteaddit yazılarla izah etmiştir.

Yüksek tahsil talebesi de nihayet 1953 Haziran'ında yayınladığı bir beyanname ile meseleyi bir milli dava olarak kabul ettiğini neşir ve ilân eyledi."

Bu yıllarda, Kıbrıs'ta Türk varlığının duyurulmasında Türkiye ve dünyada en fazla uğraş verenlerimizden biri olan Nevzat Karagil[5], 1952 yılında Hürriyet Gazetesi Sahibi Sedat Simavi'ye Kıbrıs Türk Birliği[6] Başkanı olarak gönderdiği mektubunda şöyle der :

"Kıbrıs davasına karşı gösterdiğiniz alâka ve verdiğiniz destekten dolayı, Kıbrıs Türkleri size minnettardır[7]"

Türkiye'ye yerleşen Kıbrıslı aydınlarımızdan Prof. Dr. Derviş Manizade de, yine, 1950'li yılların Türkiye'sinde, Kıbrıs'ta Türk halkının varlığını duyurmak için yoğun uğraş verenlerimizdendir.

1954 yılında Manizade, 'Kıbrıs Türk Kültür ve Yardım Cemiyeti' Başkanlığı yaptığı günlerde, 'Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı'nın bu amaçla düzenlemiş olduğu bir konferansta şöyle konuşur[8]:

"Uzun harb yıllarında adada kapalı kalan Türk gençleri, bütün ruhları ile bağlı bulundukları anavatana koşmağa başladılar. Burada tahsil görmeye, meslek sahibi olmaya geldiler. Fakat Türkiye'de Kıbrıs hakkında henüz hiçbir şey düşünülmemiş olan o devirlerde, Türkiye'ye İngiliz tebaası olarak gelen bu Türk gençleri, resmi muamelelerde herhangi bir yabancıdan, meselâ Bulgar tebaası bir Bulgar öğrenciden ayırt edilmedi. Yabancı tebaası oldukları için yurtlardan, burslardan ve öğrenciye yapılan her türlü yardım ve himayelerden mahrum kaldıklarını gördüler. Yapılacak iş gayet basitti; Türk tabiiyetine geçtikleri taktirde bütün bu haklardan faydalanabiliyorlardı.

Bu maksat için, 16 kuruşluk bir pul ile nüfus dairesine verilen bir istida kâfi geliyordu. Böylece bir taraftan Türk tabiiyetine geçmek muamelesi tamamlanırken, Kıbrıslı öğrenci de Türkiyeli arkadaşları ile aynı muameleye tabi olmak mazhariyetine nail oluyordu. Böylece bu gençler Türk tabiiyetine geçip, mecburi hizmetler ve saire ile burada bağlanıp kaldılar."

Kıbrıslı Türklerin ve onun sorunlarının Türkiye'de duyurulmasına ilişkin olarak 1950'lerin ikinci yarısında başlayan bu hareketlenme, 1960'ların sonuna doğru olumlu sonuçlarını ortaya koymaya başlar. Bu yıllarda (1960'larda), özellikle edebiyatla yakından ilgilenen ve Kıbrıs'ta yaşayan aydın Türk gençlerinden kimileri Türkiye çıkışlı gazete ve dergilere gönderdikleri yazı ve şiirleriyle, kendilerinden söz ettirirler.

Bu genç edebiyatçılarımızdan biri de İlter Veziroğlu'dur. 1960'lardan itibaren Kıbrıs Türk halkına bir gazeteci, yazar, şair, halkbilim araştırmacısı ve birçok okulumuzda öğretmen-müdür olarak uzun yıllar hizmet veren İlter Veziroğlu'nu bu bildiriye konu seçmemin üç temel nedeni vardır. Bunlar:

İlter Veziroğlu; henüz bir lise öğrencisiyken kaleme almaya başladığı Kıbrıs konulu yazı ve şiirlerini süreli olarak Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergilere

Scanned by CamScanner

göndererek yayımlatır. Böylelikle, Kıbrıs konusu ile Kıbrıs'ta Türk varlığı, dergi ve gazetelerde dikkat çekmeye başlar.

İlter Veziroğlu; 1960-1970 yılları arasında yazmış olduğu çok çeşitli gazete ve dergilerin "Kıbrıs Postası" köşesinde, Kıbrıs Türk halkının Atatürk sevgisini ve yoğunluğunu Türkiye'ye aktarır.

İlter Veziroğlu; Kıbrıs Türk halkının sosyal, siyasal ve kültürel sorunlarını Türkiye basınına aralıksız olarak aktarırken, her zaman kendi mütevazı dünyasında saklı kalmış, halkımız adına vermiş olduğu toplumsal hizmetlerden bir karşılık beklemediği gibi, şımarma ve yozlaşma içerisine de düşmemiştir.

Böylelikle İlter Veziroğlu ve onun gibi olanları eski gazete koleksiyonlarından çıkarıp günümüze getirmenin, toplumsal bir vefa borcumuz olduğu kanısındayım. Çünkü bugün, Kıbrıslı Türkler olarak Anavatan Türkiye ile sıkı sıkıya kucaklaşmışsak eğer, bu kucaklaşmada İlter Veziroğlu ve onun gibi olan diğer kültür insanlarımızın yadsınmaz emek ve katkıları vardır.

2. İlter Veziroğlu Kimdir?

60'lı yıllardan günümüze; Türkiye ve Kıbrıs çıkışlı gazete-dergi arşivlerinde sayısız haber, röportaj, makale, şiir ve folklor araştırmaları yayımlamış, kimi gazete ve dergilerde bölge temsilciliği görevlerinde bulunmuş olan İlter Veziroğlu; 1941 yılında Mağusa kazasına bağlı Mehmetçik (Galatya) köyünde doğdu.

İlk ve ortaokulu Mehmetçik'te, liseyi de Lefkoşa'da bitiren Veziroğlu; 1960'ta altı aylık gazetecilik kursu gördü; 1961 yılında da Öğretmen Koleji'nden mezun olarak, 1997 yılına dek sürecek uzun soluklu bir eğitim hizmetinde (36 yıl) öğretmenlik, müdürlük yaptı.

Bu yıllarda şiir ve halkbilimle ilgilenmeye başladı; Türkiye ve Kıbrıs'ta birçok dergi ve antolojilerde şiir ve yazıları yayımlandı. Türkiye'de yayınlanan "Son Havadis" gazetesinin uzun yıllar Kıbrıs muhabirliğini yaptı.

Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası'nın kurucularındandır. Yirmi yıl Yönetim Kurulu'nda görev yaptı. Mehmetçik Çiftçiler Birliği'nin, on yıl aralıksız başkanlığını yürüttü. 1997'de okul müdürlüğünden emekli oldu ve yaşamını profesyonel gazeteci olarak sürdürmeye başladı. En son "Hürriyet Kıbrıs" gazetesinin Karpaz temsilciliğinde bulundu ve aylık olarak yayımlanmakta olan "Emeklinin Sesi" gazetesinin yayın kurulunda görev aldı.

1981'de "Öğretmenin Sesi" gazetesini yayımladı, 1984'te "Kıbrıs Sanat Dergisi"nin Yazı İşleri Müdürlüğü görevinde bulundu. Ankara Folklor Araştırmaları Kurumu'nun ilk üyelerinden olan İlter Veziroğlu, halen Xpress Haber ve Tanıtım Ajansı'nın Mağusa bölge temsilciliğini yapmaktadır. Yayımlanan tek kitabı "Yine Sana Vurgun Olacaktık" (EK-1), 1979 baskı tarihli olup, Atatürk üstüne şiirlerinden oluşmaktadır.

Bu bildiride, İlter Veziroğlu'nun son 40 yıl içerisinde Kıbrıs Türk kültür-sanat ve basınına vermiş olduğu toplumsal hizmetleri ile bu hizmetleri çerçevesinde yazmış olduğu çok yönlü yazı ve şiirlerinden örnekler verilecektir.

Scanned by CamScanner

3. 1963-1974 Yılları ve "Ürgüplü'ye Açık Mektup"

1963 yılı ve sonrasında gelen 11 yıl, Kıbrıslı Türklerin toplumsal takvimlerinde ciddi sorunların yaşandığı bir takvimdir. Bu tarihten (1963) altı yıl önce, Kıbrıs'taki iki halkın, Türk ve Rum halklarının eşit ortaklığına dayalı olarak 16 Ağustos 1960 günü kurulan "Kıbrıs Cumhuriyeti", Kıbrıslı Rumların silâhlı saldırıları nedeniyle 21 Aralık 1963 günü yıkılmış, Kıbrıslı Türkler ortaklıktan kovulmuş, daha da önemlisi, ada genelinde vahşi bir kıyıma itilmişlerdir.

1963-74 yılları arasında Kıbrıs'ta, artık herkesin çok iyi bildiği trajik olaylar yaşanmış, Kıbrıslı Türkler evlerinden–işlerinden sürülerek kaderleriyle baş başa bırakılmışlardır. Kıbrıs–Türkiye arasında haberleşmenin çok zor ve neredeyse imkansız olduğu 1963-70 yılları arasında İlter Veziroğlu, ulaşımı ellerinde tutan Rumlar tarafından Türklere ait posta gönderilerinin açılıp kontrol edildiğini ve hatta okunduğunu bile bile, yine de hazırlamış olduğu haberlerini büyük bir cesaretle Türkiye'deki gazete ve dergilere göndermekte, Kıbrıslı Türklerin büyük sıkıntılarını Anavatan yetkililerine aktarma çabasından vazgeçmemektedir.

Veziroğlu, 1967 tarihli bu haber-yazılarından birinde, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı 'Suat Hayri Ürgüplü'ye Açık Mektup' başlığı altında seslenerek; Kıbrıs'a askeri bir harekât düzenlenmesini istemektedir. Veziroğlu'nun 1967 tarihli bu özlem ve isteği o günlerde değil ama, bilindiği gibi yedi yıl sonra, 20 Temmuz 1974 günü büyük bir sevinç ve coşkuyla gerçekleştirilir. İlter Veziroğlu, 'Suat Hayri Ürgüplü'ye Açık Mektup'unda şöyle yazar :

"Muhterem Başbakanımız,

Sizlerin Türkiye hükümetinin yeni başbakanı oluşunuz biz Kıbrıs Türklerini çok sevindirmiştir. Bunun da yegâne sebebi, iktidardaki hükümetten daha enerjik ve haysiyet sahibi bir politika takip edeceğinizin haberidir. Bunda, Kıbrıs Türkünün çekmediği meşakkat, katlanmadığı insanlık dışı Rum davranışı kalmamıştır.

Hiçbir yerde görülmedi ki bu yirminci çağda insanlar iktisadi abluka denen hukuk ve insanlık dışı davranışlara mahkûm edilsin. Ama işte Kıbrıs Türkü bunların en ahlakçasına aylardır mahkûm vaziyettedir. Aylardır birçok gıda maddesinden mahrumdur. Bütün bu acıklı olaylar karşısında da hiçbir devlet sesini çıkarmıyor.

Bunun yanında baskınlar, köylerin yakılıp yıkılması, kutsal yerlerimizin bombalarla havaya uçurulması en acı bir şekilde devam edip durmuştur. Fakat maalesef yabancıların yaptığı gibi Türkiye hükümetinin fiili hareketlerle bunun önlenmesine çalışmadığını müşahade etmiş bulunuyoruz. Papaz hükümetine aradan bunca zaman geçtiği halde gereken dersin verilmemesi, bizi endişeye sürüklemiştir. Her ne kadar da baskınlar bu aralık durmuşa benziyorsa da, her çeşit abluka devam etmektedir. Bir kasaba papazının koskoca devletleri adeta elinde istediği gibi oynattığı görülmüştür. Bu durumlara daha ne kadar seyirci kalınacağı merak edilmektedir."

İlter Veziroğlu, daha sonraki günlerde de yazdığı haber-yazılarında Anavatana bu konuda çağrılar yapmayı ısrarla sürdürür. Bu yazı ve haberlerinin kimi başlıklarını örnekleyecek olursak; "Artık Gel Anavatan (EK-2)", "Türkiye ve Kıbrıs Türkleri", "Kıbrıs'ta Son Durum", "On Üçüncü Lokma", "Kıbrıs

Scanned by CamScanner

Konusunda Yunanlılar Kadar Riski Göze Almamız Lâzım (EK-3)" "Kıbrıs Sorunu Çıkmazda" gibi başlıkları hatırlatabiliriz.

Yine bu trajik koşulların yaşandığı günlerde İlter Veziroğlu, Türkiye'de yayınlanmakta olan "Son Havadis" gazetesindeki "Kıbrıs Mektupları" köşesinde "Türkiye ve Kıbrıs Türkleri" başlıklı yazısını yayımlar. 17 Ağustos 1969 tarihli bu yazısında İlter Veziroğlu, "Son Havadis" gazetesinin Türkiyeli okurlarına şu bilgileri verir:

*"**Türkiye** ve **Kıbrıs Türkleri** : Bugün Kıbrıs'ta Rumların, Türk toplumuna empoze etmek istedikleri tahditli bir hürriyettir. Görüşmelerden sızan haberler, bunu göstermektedir. Zaten Makarios'tan Türkleri memnun edecek teklifler beklemek saçmadır. Makarios'un yaratmak istediği tahditli hürriyet düzenini bile sürdürmeyeceği, zamanla mevcut hürriyetleri de kısıtlayacağı bir yana, böyle tahditli bir düzen, Türk toplumunun bunaltılıp boğulmasına bir vasıta olacaktır.*

Geçmiş tecrübeler Makarios'un hedefini bize öğretmiştir. Onun gayesi Türk toplumunu yok etmek, hiç olmazsa 'azınlık' durumuna düşürmektir. Bu hedef için de kendine bir yol seçmiştir. Bu hedef, ancak Türk toplumu hâmisiz, desteksiz kaldığı zaman olabilir. Türk halkının kurtarıcısı Anavatan Türkiye'dir. O halde, Türk toplumunun Anavatanla olan bağlarını koparmak, onu hedefine iyice yaklaştıracaktır. Toplumlararası yapılan görüşmelerde Türk temsilcisinin bu hususlara büyük önem vermesi gereklidir.

Makarios'un hedefine ulaşmaması için, üzerinde durulması gereken en önemli husus, Türkiye ile olan bağların muhafazası ve artırılmasıdır. Bu husus, diğer hususları içine alacak kadar şumulludur. Türk toplumuna özgürlük, Papaz'ın ve başka bir milletin şefaatiyle sağlanması mümkün değildir. Türk toplumunun özgürlüğünü kendimiz yaratmalıyız.

Görüşmelerde Türk toplumunu tatmin edecek bir anlaşmaya varılsa bile, bunu ancak Türkiye garanti ettiği takdirde ada Türkleri için muteber olacaktır. Çünkü Türkiye'nin bağlantısı olmayan bir anlaşma imzalandıktan sonra, Zürih ve Londra Andlaşmaları'nda olduğu gibi Makarios'un "...bu, sadece Enosis'e bir sıçrama tahtasıdır..." demeyeceğini kim garanti edebilir.

Nisbeten sağlanan bugünkü istikrar havası içerisinde toplumumuza, tam özgürlük hedefi yolundaki çalışmalarımızı tanzim etmeliyiz. Bu yolda Türk toplumu ve Türkiye ne yapabilirler ? İçinde bulunduğumuz durumda iktisadi yönden hamleler yapmak en önemli, en gerekli yoldur.

Bugün Türk piyasası, Rum piyasası ile rekabet dahi edememektedir. İthalat ve ihracatı Rumlar ellerinde bulundurmaktadırlar. Dış ülkelerden ithal edilen eşyalar, Rum çarşısına gelmekte, oradan da Türk çarşısına aktarılmaktadır. Türkiye'nin yaptığı milyonlarca liralık yardım, şimdi, Rum çarşısından alınan mala karşılık Rumlara akmaktadır. Durum, aleyhimize işlemektedir. Derken, buradan da gerçekler ortaya çıkmaktadır. Türkiye ile kurulacak ticaret ilişkileriyle, bu paralar Rum tarafına değil de, tekrar Türkiye'ye gidecektir.

Gerek siyasi ve gerekse iktisadi yönden Anavatan'la sıkı ilişkilerin kurulması artık zorunludur. Türk toplumunun geleceği, ancak Anavatanla olan bağların artırılması ile teminat altına alınabilecektir"

Scanned by CamScanner

İlter Veziroğlu'nun bu yönde yazılmış haber ve makalelerini örnekleri ile çoğaltmamız mümkündür. Ancak Veziroğlu'nun ilgi alanı yalnızca 'Kıbrıs Sorunu' ile sınırlı değildir. O, aynı zamanda bir edebiyatçı ve halkbilim araştırmacısıdır da...

4. Kıbrıs Türk Halkbilimine ve Edebiyat Çalışmalarına Bakış

İlter Veziroğlu, Türkiye çıkışlı gazete ve dergilere yazınsal ürün göndermeye 1960'lı yılların ikinci yarısında başlar ve bu çalışmalarını 1980'li yıllarda da kesintisiz olarak devam ettirir. Aynı günlerde, Kıbrıs'ta yayınlanan dergi ve gazetelerde de imzası sıkça görülür ve bu ilk yazılarında, özellikle dil konusuna büyük önem verir.

İşte, 23 Şubat 1962 tarihli Nacak gazetesinde ve '7 Günün İçinden' isimli köşesinde "Köyde Bir Dava" başlıklı yazısı... Bu yazısında Rumca konuşan Türkleri eleştirip şunları yazar:

"Dili altüst olmuş bir millet, kendisini yaşatan ananevi kıymetlerden mahrum kaldığı gibi istikbalini yaratacak olan içtimai bir fikir nizamı da kuramaz. Bu yazıyı yazmamın sebebini açıklayayım.

Bundan üç gün önce bir köye gitmiştim. Bu köyde halkın büyük bir kısmı kendi öz lisanı yerine Rumca konuşmaktadır. Bu olay gerçekten mühim bir meselemizi teşkil etmektedir. Halkının hepsi Türk olan bu köyde bu küçük çocuklar bile aynı durum içindedirler. Bunun da neticesi tabii ki çocukların aile içinde anne babalarının Rumca konuşmalarıdır. Eğer anne ve baba o lisan üzerinde konuşmasalar bir gerçektir ki yetişen genç nesil kendi öz lisanına vakıf olacaktır."

İlter Veziroğlu aynı konuya 7 Mayıs 1976 tarihli Ankara baskılı Savaş gazetesinde de değinir ve "Kıbrıs Türk Toplumunda Dil Konusu" başlıklı yazısında Kıbrıs lehçeleri ve deyimleri üzerinde durarak, şivelerine göre Kıbrıs'ı, "Lefkoşa", "Baf", "Limasol", "Mesarya" ve "Karpaz" olmak üzere 5 bölüme ayırır. Zengin örneklerle yazısını geliştiren ve Kıbrıs Ağzı yapısını irdeleyen Veziroğlu, Kıbrıs Türkleri ile Türkiye arasındaki ilişkilere de değinerek şöyle der:

"Adamızda Türkçe lisanının konuşulmaya başlanması, Türklerin Kıbrıs'ı fetih etmesiyle başlamıştı. Anadolu'nun değişik yörelerinden Kıbrıs'a yerleştirilen Türk halkının çoğu mahalli ağızları da beraber getirmişlerdi. Şöyle ki, Türk idaresinin daha ilk günlerinde Türkçe dilinin bir çok değişik lehçeleri konuşulmaya başlanmıştı."

1980'li yıllarda, Kıbrıs'tan yazınsal ürün gönderdiği Türkiye çıkışlı edebiyat dergilerinden biri de, üç ayda bir yayınlanan "Gözlem" dergisidir. Veziroğlu, bu dergideki "Kıbrıs'ta Sanat" başlıklı köşe yazılarından birinde, "Kıbrıs Türk Şiirine Bakış ve Yayın Organlarımız" konusunu ele alarak, Türkiyeli okura, Kıbrıs şiiri ve Kıbrıs'ta yayımlanan sanat dergilerinin sorunları üzerine şu bilgileri verir :

"Anadolu'nun bağrından koparak Kıbrıs'a yerleşen (1571) Türkler, yüz yıla yakın İngiliz sömürge yönetimi altında yaşamış olmasına karşın, Anavatan Türkiye ile olan ilişkisini kesmemiş, her yönde onun izini takip etmiştir.

Scanned by CamScanner

Bu takip ediş, şiir alanında da kendini belirgin bir şekilde gösterir. Anavatan'da benimsenen her şiir akımının izlerini burada da görmek mümkün oluyor.

Ne var ki, geçmişte sanata verilen önemi, bugün artık görmek mümkün değildir. Özellikle şiir uğraşları yok denecek derecededir. Şiirle uğraşanların sayısı iki elin parmakları kadar ya var, ya yoktur.

Bir sanat edebiyat dergisinden bile yoksunuz. Günlük gazetelerimizse şiir, edebiyat dalına pek ilgi göstermiyor. Bu yüzdendir ki, geçmişte var olan sanat ortamı da yitmiştir. Bir toplumda sanat ortamını yaratacak olan yayın organları değil midir? Yayın organları sanat ve edebiyata ilgi göstermiyorsa, gençlerimizi, sanattaki yeteneklerimizi kim yüreklendirecek? İşte acı sorun da burada. Kıbrıs'ta belli sayıda sanatçının üzünç duyduğu şey de budur. Geçmişte "Beşparmak", "Çevre", "Uyarı", "İlk", "Şölen" ve "H" gibi sanat-düşün dergileri yayınlanıyordu. Neden hepsi de yaşamlarına son vermek zorunda kalmışlardır? Bir bakıma bu yönde devletimizin de suçu vardır. Eğer devletimiz bu sanat-edebiyat dergilerinin yaşatılması için gerekli desteği göstermiş olsaydı, elbette bu dergiler yaşamlarını sürdürebileceklerdi. Ve böylece, karınca kaderince, mevcut sanat ortamının devamı da sağlanmış olacaktı. Bunun yanındaysa, birçok yeni genç de boy vermiş olacaktı.

Hadi diyelim ki dergilerin hazin sonu böyle. Ama günlük gazetelerimize ne oluyor? Bazı gazeteler eskiden beri yaşamlarını sürdürdüğü halde, sanata, edebiyata olan umursamazlıklarına devam ediyorlar. Haftada bir gün olsun edebiyat, sanat sayfası düzenleyemezler mi? Toplumun kültürüne, sadece siyasi yönde hizmet etmekle mi katkıda bulunacaklar?

Toplumun kültür seviyesine etkili olabilecek en önemli aracın edebiyat ve sanattan geçtiğini hala kavrayamıyorlar mı? Çok yazık ediyorlar toplumumuza!..."

Veziroğlu'nun bu yazısının üzerinden, bugün, 22 yıl geçmesine karşın, ne yazık ki halâ, aynı sorunumuz devam etmekte, basınımız, bu yöndeki kayıtsızlığını aynen korumaktadır.

Veziroğlu, Türkiye'nin yalnızca büyük şehirlerinde yayımlanan dergi ve gazetelerinde değil, bölge yayınlarında da bazen "Kıbrıs Mektupları", bazen "Kıbrıs Mektubu" bazen "Kıbrıs'tan Haberler" başlıkları altında yazmaya devam ederken, kendisine ayrılan köşe başlığında Kıbrıs haritasına yer vermeyi de hiçbir zaman ihmal etmemektedir.

Kıbrısla ve Kıbrıs'ta Türklerle ilgili çok yönlü konuların ele alındığı geniş bir şemsiye altında yazan Veziroğlu; kimi zaman, "Pos-Tel" isimli mesleki dergide Kıbrıs'taki posta hizmetlerini tanıtırken, kimi zaman, özelde, köyü olan Mehmetçik'te 10 yıl boyunca başkanlığını yürüttüğü "Mehmetçik Çiftçiler Birliği"nin, genelde Kıbrıs Türk çiftçisinin sorunlarını Ankara'da yayımlanan "Çiftlik" ya da "Karınca Kooperatif " gibi konuya vakıf ilgili dergilere taşır.

Scanned by CamScanner

5. Veziroğlu'nun Atatürk Sevgisi ve "Yine Sana Vurgun Olacaktık"

İlter Veziroğlu'nun gazete ve dergilerde yer alan yazın ürünleri (haber, röportaj, şiir, deneme, halkbilimi araştırması) dikkatle incelendiği zaman, bu yazın ürünlerinde, öncelikle, 'Atatürk Sevgisi', 'Kıbrıs Sorunu', 'Çevre', 'Kıbrıs'ta Sanat' gibi konuları ele aldığı görülmekte ve hatta "Atatürk sevgisi", adeta, olmazsa olmazlarından, vazgeçilmezlerinden ilki olarak hepsinin önüne geçmektedir. Gerek yazılarında gerekse şiirlerinde en fazla işlediği konudur Atatürk...

İlter Veziroğlu'nun ilk ve [şimdilik] tek yayınlanmış eseri olan "Yine Sana Vurgun Olacaktık" isimli şiir kitabı, 1979 yılı Mayıs ayında yayımladı. Ön kapağında bir Atatürk resminin yer aldığı kitabın önsözü, Türk edebiyatının ünlü isimlerinden Cahit Külebi'nin imzasını taşıyor. Şair Cahit Külebi, önsözünde şunları yazar :

"İlter Veziroğlu, değerli bir eğitimci olduğu gibi, ozan da. Okuyucuya sunulan "Yine Sana Vurgun Olacaktık" adlı bu yapıtı en başta, şiirlerde yansıyan, içtenlikli Atatürk sevgisiyle dikkati çekiyor. Bu betik her şeyden önce öğretmenler ve öğrenciler için bir kaynak yapıt. Öğretmen meslektaşlarımız öğrencilerine okutulacak, öğretilecek pek çok şiir bulacaklar.

İlter Veziroğlu, bu yapıtında kendine özgü bir biçim, bir dil ve söyleyiş yöntemi yansıtıyor. Özleşmiş, herkesin anlayabileceği duru bir dil. Öbür yandan, Atatürk'ün kişiliğinin çevresinde aydınlık bir dünya alabildiğine genişliyor, gelişiyor. "Yine Sana Vurgun Olacaktık" Atatürk konusunda yazılmış şiir betikleri arasında kendisine özgü bir yer kazanacaktır. Buna içtenlikle inanıyorum."

İlter Veziroğlu'un şiir kitabı yayımlandığı zaman, bir çok gazete ve dergide kitabı ile ilgili yer alan yorumlar da, onun Atatürk sevgisinin ne denli güçlü olduğunu belirtici özelliktedir. 11 Temmuz 1979 tarihli Devrim gazetesinin 'Yeni Kitaplar' köşesinde iri harflerle şöyle bir manşet göze çarpar : - "Bayrak gibi dalgalanan Atatürk sevgisi". Saffettin Pınar imzasını taşıyan yazıda şu sözlere yer verilmiş :

"Atatürk sevgisi, hiç sönmeyen bir meşale gibi yanıyor. Bunun son örneğini, Atatürk anlayışının sanattaki başarılı temsilcilerinden biri olan Kıbrıslı yazar ve ozan İlter Veziroğlu'nun "Yine Sana Vurgun Olacaktık" adındaki şiir kitabında buluyoruz."

Veziroğlu'nun, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanmış olan "Atatürk için Türkiye Dışında Yazılan Şiirler" kitabında da yer alan "Sizlerin Başöğretmeniyim" başlıklı şiiri, EK – 4'de yer almaktadır.

6. İlter Veziroğlu'nun Tarım ve Turizm Yazıları

İlter Veziroğlu, 1960'lı yıllardan başlamak suretiyle, Türkiye'nin her hangi bir yerleşim yerinde yayınlanır bulduğu basın organları ile bıkıp usanmadan iletişim kurmuş, kendine o yayın organlarında yer edinmiş ve kimi zaman "Kıbrıs Mektupları", kimi zaman "Kıbrıs Mektubu" ya da "Kıbrıs'tan Haberler" gibi başlıklar altında, ancak, bir milli bayrak gibi Kıbrıs haritasının da mutlaka yer

Scanned by CamScanner

aldığı kendine ayrılan köşesinde ya da sayfasında tanıtımımızı yapmak için yıllar yılı bitmez bir enerjiyle büyük uğraşlar vermiş ve hemen her konunun ele alındığı geniş bir yelpazede yazılı ürünlerini vermiştir.

Çevresine ve toplumuna olan duyarlılığıyla; doğduğu köyde, Mehmetçik Çiftçiler Birliği başkanlığını 10 yıl yürütmüştür. Bu devrelerde, Türkiye basınındaki köşe yazılarında Kıbrıs Türk çiftçiliği ile turizm çalışmalarını tanıttı, sorunlarını dile getirdi.

1976-77 yıllarında Ankara'da yayımlanan "Çiftlik" ve "Karınca Kooperatif" adlı dergilerde yine İlter Veziroğlu'nun yazılarını bulmak mümkündür. Bu tarım dergilerinde yer alan makalelerinden bazılarının başlıkları şöyledir: 'Hayvan Besicileri Örgütü Başkanı Sorunlarına Çözüm Getirilmesini İstiyor', 'Mehmetçik Çiftçiler Birliğinin Köydeki Kooperatiflerin Kuruluşundaki Hizmetleri Büyüktür', 'Mehmetçik Çiftçiler Birliği', 'El Sanatları Kooperatifi', 'Karpaz Çiftçiler Birliği Oluşturuldu', v.s.

Bir yayın organında Kıbrıs tarımını ele alan Veziroğlu, bir başka yayında turizm konusuna eğilir. 26 Şubat 1975 tarihli "Hergün" gazetesindeki 'Kıbrıs'tan Mektup' köşesinde ülke turizmine eğilir ve "Kıbrıs'ta Dünkü Bugünkü Turizm" başlıklı yazısında, sıcak savaştan çıkalı henüz bir yıl olmamış ülkemizi şu sözlerle anlatır :

"Adamızın ılıman bir iklime sahip oluşu, fevkalâde doğal güzellikleri, tarihi eserleri ve dağ sayfiye yerlerinin bulunuşu turizm bakımından elverişli şartlar yaratmaktadır. Bu nedenlerle yılın dört mevsiminde Kıbrıs, turist akınına uğramaktadır."

Turizmimizle ilgili reklâmımızı yapan makalenin son paragrafında da şunları yazar :

"Türk Barış Harekâtıyla, Kıbrıs Türklerine turizm konusunda geniş olanaklar sağlanmıştır. Ele geçen Rum bölgelerinde turizm bakımından önemli tesisler geçmiştir elimize. Hem de öyle değerli tesisler ki, Türk toplumu bunları kendi bütçesinden sağlamak isteseydi daha nice uzun yıllar buna sahip olamazdı."

7. İlter Veziroğlu'nun Muhabir Yazar Olduğu Türkiye Çıkışlı Gazete ve Dergiler

İlter Veziroğlu, Türkiye gazete ve dergilerinde yer bulduğu sürece; kendine "Kıbrıs Postası" veya "Kıbrıs Mektubu" başlıklı köşeler açarak, Kıbrıs sorununun gerçeklerini, Kıbrıs Türk halkının duygu ve düşüncelerini, Türkiye'ye bağlılığını ve Atatürk sevgisini sürekli olarak aktarmaya çaba ve özen göstermiştir.

Kıbrıs muhabirliği ve yazarlığı yaptığı Türkiye çıkışlı gazetelerle bu gazetelerde görev aldığı yıllar, saptayabildiğimizce, şunlardır :

Gazeteler :

1) 1965-67	:	Hakimiyet (Kıbrıs Mektupları)
2) 1968	:	Bugün
3) 1969-1973	:	Son Havadis (Kıbrıs Mektupları)
4) 1974	:	Yenigün (Kıbrıs Mektupları)

Scanned by CamScanner

5) 1974	:	Tasvir
6) 1975-1976	:	Hergün
7) -	:	Konya'nın Sesi
8) 1976	:	*Savaş*
9) 1977	:	Hür Anadolu
10) 1978	:	*Anadolu*
11) 1979	:	*Gündem*
12) 1979	:	*Yeni Kıroba, Aydın ve Gerçek-Kırıkkale*

Dergiler:

1) 1962-1968 : Varlık (Edebiyat, sanat, fikir dergisi)
2) 1969-1971 : Güvercin (Fikir, sanat, aktüalite – 'Kıbrıs Mektubu')
3) 1969-1985 : Çiftlik (Zirai dergi)
4) 1970 : Durum (Siyasi dergi. Kıbrıs muhabiri olarak ve 'Kıbrıs Mektupları')
5) 1974 : Sanatta ve Edebiyatta Başkent (Aylık fikir, sanat, aktüalite magazin dergisi - 'Kıbrıs Mektubu')
6) 1974 : Tarla (Köycü Eğitim, Sanat Dergisi. 'Kıbrıs Mektubu')
7) 1975 : Türkiye (Kıbrıs Mektubu)
8) 1975 : Anadolu (Kıbrıs Mektubu)
9) 1975-1981 : Ajans Türk Dergisi (Siyaset, iktisat, sanat dergisi)
10) 1975-1985 : Çağrı (Kıbrıs Mektubu)
11) 1976 : Karınca (Kıbrıs Postası köşesi)
12) 1976-1996 : Kemalist Ülkü (Atatürkçü dergi)
13) 1976-1982 : Günün Kadını (Kıbrıs Mektubu)
14) 1976 : Petek (Aylık fikir, sanat, folklor, turizm dergisi. 'Kıbrıs Mektubu'
15) 1977 : Güvence (Atatürk'çü siyasi fikir ve kültür dergisi)
16) 1977 : Yeni Güven (Aylık aktüalite - sanat dergisi)
17) 1977-1990 : Ana (Kadın, sanat, kültür dergisi)
18) 1977-1985 : Pos-Tel (Meslek, kültür, aktüalite)
19) 1977-1995 : Gülpınar (Siyasi, edebi, fikir dergisi)
20) 1978 : Yeni Adam Dergisi (Bir yıl yazmıştır)
21) 1979 : Gençlikte Hamle (Fikir, sanat, aktüalite, siyasi dergi)
22) 1980 : Gözlem (Üç aylık fikir, sanat, kültür, edebiyat dergisi)
23) 1982 : Şiir Defteri (Antoloji) – Şemsi Belli'nin sahip olduğu antolojide 1982 yılında şiirleri yer almıştır.
24) - : Sesimiz
25) - : Eflâtun
26) - : Su
27) - : Türk Folklor Araştırmaları Dergisi
28) - : Yapıt Halk Kültür Pınarı

İlter Veziroğlu, yaklaşık 40 yıl boyunca bıkıp usanmadan bulabildiği her dergi ve gazetede, başta kültür ve sanat yazıları olmak üzere sosyal ve siyasal

Scanned by CamScanner

konularda da düşüncelerini sayfalar dolusu kâğıtlara aktarmış, Varlık Yayını şiir yıllıklarında şiirleri yayınlanmıştır.

8. İlter Veziroğlu'nun Muhabir-Yazar Olduğu Kıbrıs Çıkışlı Gazete ve Dergiler

İlter Veziroğlu, yalnızca Türkiye çıkışlı gazete ve dergilerde değil, aynı zamanda, Kıbrıs'ta yayınlanan birçok gazete ve dergide de köşe yazarı, muhabir, bölge temsilcisi ve sanat sayfaları yönetmeni olarak süreli çalışmalarda bulundu. Kıbrıs çıkışlı bu gazete ve dergilerin bazıları şunlardır :

1) *1956 - 1957* : *Halkın Sesi (Köy spor muhabirliği)*
2) *1958 - 1959* : *Bozkurt (Köy haberleri ve spor muhabirliği)*
3) 1959 - 1963 : Nacak (Köşe yazarlığı ve muhabirlik)
4) 1962 : Şölen (Aylık, fikir, sanat dergisi. Şiirleri yayınlanmıştır)
5) 1962 : İz (Sanat dergisi. Yazı ve şiirleri yayınlanmıştır)
6) 1962 : Bozkurt (Köşe yazarlığı)
7) 1962 - 1962 : Devrim (Köşe yazarlığı)
8) 1968 - 1969 : Öğretmenin Sesi (Yazı İşleri Müdürü)
9) 1969 - 1971 : Savaş (Köşe yazarlığı, 'Sözün Özü' köşesi)
10) 1976 - 1980 : Halkın Sesi (Sanat, edebiyat yönetmenliği, muhabirlik)
11) 1978 : H Dergisi (Aylık sanat dergisi. Yazı ve şiirleri yayınlanmıştır)
12) 1978 - 1979 : Yarın (Muhabir)
13) 1980 - 1981 : Söz (Muhabir)
14) 1981 : Kıbrıs Sanat Derneği Dergisi (Kültür-Sanat Danışmanı. Yazıları ve şiirleri yayınlanır)
15) 1981- 1983 : Olay Dergisi (Sanat ilâvesinde)
16) 1993 : Kıbrıs Gazetesi (Muhabir)
17) 1993-1994 : Ortam Gazetesi (Muhabir)
18) 1994-1995 : Halkın Sesi (Karpaz bölge temsilcisi – Muhabir)
19) 2000 : Hürriyet Kıbrıs Gazetesi (Karpaz temsilcisi – Muhabir)

9. Sonuç

İlter Veziroğlu; Türkiye basınında olduğu kadar Kıbrıs basınında da Kıbrıs konusu ile ilgili sürekli makaleler yazarak davamıza sahip çıkmış, Mehmetçiğin geleceği günleri beklemiştir. Yüreği her zaman Kıbrıs ve Kıbrıslı Türklerin sorunlarıyla çarpmış, bu sorunlara kalıcı, köklü çözümler aramıştır. Hatta bu ısrarlı 'Türkiyesiz olmaz' sevgisiyle kaleme aldığı Kıbrıs sorunu ile ilgili kimi makaleleri de çoğu kez Güney Kıbrıs'ta tepkiyle karşılanmıştır.

Yukarıdaki bilgilerden de görüldüğü gibi İlter Veziroğlu, 1960-2000 yılları arasında yüzü aşkın Türkiye ve Kıbrıs çıkışlı gazete ve dergiye sayısız yazılar yazmış, bu yazın çalışmalarını büyük bir toplumsal duyarlılıkla 40 yıla yakın yürütmüştür.

"Kıbrıs Postası" veya "Kıbrıs Mektubu" başlıklı köşelerinde Kıbrıs sorununun gerçeklerini, Kıbrıs Türk halkının duygu ve düşüncelerini, Türkiye'ye

Scanned by CamScanner

bağlılığını, Atatürk sevgisini sürekli aktarmaya gayret göstermiştir. Veziroğlu'nun bu çalışmalarını belgeleyen yüzlerce haber, yazı, röportaj, makale ve şiirleri, kimilerinin adlarını ve yayın yıllarını yukarıda verdiğimiz gazete ve dergi sayfaları arasında yer almaktadır. Bu yazın ürünleri, özellikle Kıbrıs konusunda araştırma yapanlar ya da yapacak olanlar için ilginç bilgiler içermektedir.

İlter Veziroğlu'nun, yıllarca ürettiği makale ve şiirleri, arşivlerde onlarca gazete ve derginin soluk sayfaları arasında kalmıştır. Ne kadarının, hangi sayfada yitip gittiği bilinmez. Ulaşabildiğim kaynaklardan derlediklerimle Veziroğlu'nun özel arşivinden yararlanarak, herkesin onu tanıması gerekliliği ile hazırladığım bildirinin, İlter Veziroğlu gibi kendini saklamış diğer düşünür ve yazarlarımızın da gerçek yönlerinin tanıtılması yönünde etkili olmasını arzu etmekteyim.

Notlar

[1] Prof. Dr. MANİZADE M. Derviş – 65 Yıl Boyunca KIBRIS İçin Belge ve Resimlerle Yazdıklarım Söylediklerim, Kıbrıs Türk Kültür Derneği (İstanbul Şubesi) Yayınları, 1993 İstanbul. Türk - Yunan İlişkileri ve Kıbrıs, başlıklı makale, sy. 302.

[2] DEMİRAY Tahsin, Tarihin Işığı Altında Kıbrıs Ve 3. Dünya Harbinde Türk Stratejisi Bakımından Önemi, Türkiye Basımevi- 1958, İstanbul.

[3] a.g.e. s. 21-22. (1958 yılında yayımlanan bu kitaptaki pek çok kelime günümüz Türkçe'sinde kullanılmadığından, kimi kelimeler parantez içerisinde güncelleştirilmiştir.)

[4] a.g.e. s. 26

[5] KARAGİL, Nevzat :

[6] Kıbrıs Türk Birliği

[7] YAŞIN, Özker. Nevzat ve Ben, Yeşilada Yayınları, 1997, İstanbul. s. 597.

[8] Kıbrıs Meselesi ve Türkiye. Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı Yayınları No. 1, Anıl Matbaası, İstanbul 1954.

Scanned by CamScanner

EK - 1

(Şiir Kitabı Kapağı)

İlter Veziroğlu'nun bu şiir kitabı yayımlanmazdan önce de, çeşitli gazete ve dergilerde çeşitli konuları ele alan şiirleri olduğu gibi, Atatürk konulu şiirleri de her zaman yer bulmuş, yayınlanmıştır. Ancak, yayınlanan şiirleri üzerinde bir araştırma yapılacak olursa, görülecektir ki, öncelikle, milli hislerle kaleme alınmış olanlar yanında Atatürk ve Atatürk Devrimleri konulu şiirleri çoğunluktadır.

Örneğin; 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte Kıbrıs'a ilk kez ayak basan Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin adada bulunuşunun üçüncü yıldönümünde yazdığı bir şiirinde Atatürk'ten söz etmeyi de unutmamaktadır. 16 Ağustos 1963 tarihli Devrim gazetesinin "Şanlı Bir Tarihin Yıldönümü: Türk Askeri Kıbrıs'ta" ana manşetinin altında ve gazetenin tam ortasında yayımlanan "Yiğit Memedler" başlıklı bu şiir, şöyledir:

Yakından gördüm çıkışınızı
Bir 16 Ağustos günü yavruvatana
Büyük büyük komutanlar vardı
Tutup ellerinden öptük
Baktık geçiyorsunuz tabur tabur
Silâhlarınızla toplarınızla
Bütün ulus sizi bağrına bastı.

Yüzbinlerce halkın arasından
Akıyordunuz ileriye jiplerinizle
Alkışlar dökülüyordu yolunuza
Selâmlıyordunuz bizi muhabbetle
Atatürk'ün ülküsü içinde.
Yürürken gözlerinizde
Sarsılmaz bir güven vardı ışıyan
Koşmuştu köylülerim en uzak yerden
Görmek için çıkışınızı Mağusa'ya
Şenliği içinde o günün.

Korkulu düşlerden bizi
Siz çekip kurtardınız birden
Bütün umudumuz sizdiniz
Gün geldi kavuştuk gene
82 yıl gibi bir aradan sonra.

Aramızdasınız artık her an
Sabah akşam sizinle yaşıyoruz
Geçişinizi gördükçe sokaklardan
Kabarıyor göğsümüz Memedlerim
Siz Mustafa Kemal'in izinde.

Scanned by CamScanner

Haki urubalar içinde
Görüyoruz gösteriler yaparken
Her milli gün gelince
Mustafa Kemal karşımızda sanki
O yiğitliğinizi gösterirsiniz
Boşuna değil size güvenmek
Boşuna değil bunca beklememiz.

Atatürkçü çizgisinden hiçbir zaman sapmayan Veziroğlu'nun çeşitli yazı ve makalelerinde de "Atatürk ve Türk Kadını", "Atatürk ve Tiyatro Kültürü", "Atatürkçü Sanatçı" gibi ilk sözcüğün Atatürk'ten oluştuğu pek çok konu başlıkları görülmüştür. Örneğin; İstanbul'da yayımlanan Türkiye Dergisi'nin (5 Nisan 1975 tarihli dergi) 159. sayısının 10 ve 11'nci sayfalarını Veziroğlu'nun hazırladığını görürüz. "Kıbrıs Mektubu" isimli köşesinde "Ozanlarımızda Atatürk Sevgisi" başlıklı bu yazısından bazı alıntılar şöyledir:

"Siyasi, askeri ve içtimai yönleriyle bir ulusal kahraman olan Atatürk, Kıbrıs Türk ozanlarının da başlıca temasını teşkil etmiştir."

"Kıbrıs Türkünün ulusal mücadelesindeki sağlamlık da, Atatürk dinamizminin, ilkelerinin doğrultusunda oluşumuzdandır. Sanatçılarımız için Atatürk, bu kavram ve öz içinde değerlendirilmektedir. Atatürk dün olduğu gibi yarın da, her yeni ve güzelin başlatıcısı olacaktır kuşkusuz."

"Atatürk, ozanlarımız için koparıp atılamaz olmuştur. İşte Atatürk.... Türk ulusu için ortak bir konu...Ortak konuların da en önemlisidir. Atatürkçülüğün tek bir yürek gibi, tüm Türklükte bayraklaşması da bundandır."

Devamında, Atatürk'le ilgili yapıtı olan ozanların isimleri ile birer şiirleri verilmektedir.

Aylık fikir, sanat, aktüalite ve magazin dergisi "Sanatta ve Edebiyatta Başkent"in 1 Ekim 1974 tarihli 3 sayısında ve 'Kıbrıs Mektubu" isimli tam sayfa yayımlanan köşesinde Veziroğlu, "Ölümsüz Atatürk" başlıklı makalesini yer verir. Atatürk sevgisinin işlendiği bu makaleden altını çizdiğimiz bazı alıntılar şöyledir :

"Atatürk us'tan çıkarılamaz. Bir ülküdür o. Tümce ve süreli yaşantılarımızı kapsayan. Bizi, iyiye, ileriye doğru götürecek bir ülkü..."

"Atatürk yarınki başarılarımızın şaşmaz bir başlayışı ve ilerleyişi..."

"O, ölmeden çok büyük işler yaptı. Ve başardı da... Ama yapmak istediklerinin tümünü de gerçekleştiremeden göçtü. Ama ölmeden, yapmak isteyip de yapamadıklarının gerçekleştirilmesini, bizlere bıraktı. Bu nedenledir ki, Türk ulusunu, daha ileriye, çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak zorunluluğundayız."

Bulunduğu her mekânda Atatürk sevgisini dile getirmekten yorulmayan değerli eğitimci, gazeteci, şair-yazar ve halkbilimci İlter Veziroğlu, ilkokul öğretmeni olduğu 1992 yılının 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı gününde öğrencilerine hitaben yapmış olduğu konuşmasında da yine Atatürk'e değinir ve şöyle der :

"... Dün olduğu gibi, yüzyıllar sonra da sen büyük başarılarımızın şaşmaz bir başlayışı olacaksın. Sen içimize sinmiş bir temel olarak kalacaksın. Senden

Scanned by CamScanner

şaşmak seni usdan çıkarmak asla düşünülmemelidir." Söylevinin sonunu şu cümlelerle bitirir: "Bak dinle Atatürk'üm, bugün Kıbrıs'tan ta Ankara'ya yükselen sesimize: "İzindeyiz Atam..."

EK-2
Artık Gel Anavatan
(19.10.1967 tarihli Hakimiyet Gazetesi) "Kıbrıs Mektubu"

Aziz Anavatan;

Seni üç buçuk seneden beridir sabırsızlıkla beklemekteyiz. Bir türlü hâlâ gelemedin. Aylardır çektiğimiz ızdırap dolu günlerimizin senin gelmenle ancak son bulacağına inanmaktayız. Zira bugüne kadar çeşitli işkencelere, ahlâk dışı hareketlere maruz kalmışızdır. Bu hareketler de şimdi öyle tahammül gösterilemeyecek bir hâl aldı ki,endişelenmekte hakkımız vardır.

Gün oldu köylerimiz, şehirlerimiz ani baskınlara uğradı, gün oldu evimiz-barkımız yakılıp yıkıldı, kutsal yerlerimiz bombalarla havaya uçuruldu. Gün oldu yollarda seyahat etmekte olan masum kardeşlerimiz esir diye toplanıp en barbar ve iptidai metodlarla yok edildiler. Aç susuz bırakıldık. Günlerce başımızı kapıdan uzatamaz olduk. İşte bu şartlar içinde bile bugüne kadar direndik, elimizdeki savunma araçlarıyle, hem kendimizi hem de Türklüğün şerefini koruduk.

Fakat bu geçen zaman içinde müsamahalı davranışlardan cesaret alan Papaz idaresi asrın en modern araç ve silahlarını adaya soktular. Tanklar getirdiler, toplar getirdiler, füzeler getirdiler. Ama Kıbrıs Türk'ünün gözü bir günden bir güne bu ölüm saçan araçlardan korkmadı. Nasıl olsa Kıbrıs Türkleri Rum'a teslim olmamak için yemin vermiştir. Yüz yirmi binin tek gayesi vardır. Ya Anavatana kavuşacaklar, ya da ölünceye kadar savaşacaklardır.

Biz bir avuç Kıbrıs Türkü, bizden beş misli Rumlara karşı kuvvetimizi gösterdik. İmanımız sayesinde onların hedeflerine varmalarına engel olduk. Ama Rumlar baktılar ki, bizlerle başa çıkamayacaklar, adaya gizlice Yunan askeri sokmaya başladılar. Şimdi yurdumuzda bu Yunan kuvvetleri on beş binin üstündedir. Bu durumda adada zaten bozulmuş durumda olan kuvvet dengesi şimdi tamamıyle bozulmuştur. Bundan sonra Allah göstermesin yapılacak olan bir katliam hareketini Kıbrıs Türkü önleyemiyecek bir duruma gelmiştir. Kanaatimizce Türk Mücahitleri buraya kadar olan görevini tamamıyle yapmıştır. Bundan sonraki görev ise artık, Anavatana kalmıştır.

Oysa biz de kahraman ordumuzun yiğit askerlerini Kıbrıs'ta görmeyi, onlarla omuz omuza çarpışmayı pek arzu ediyorduk. Yunanistan'ın kilometrelerce uzaktan buraya asker yığınağı yapması ve bizim burnumuzun dibinde olan Anavatan'dan tek bir asker gelmeyişi, haklı olarak endişelerimizi büyütmektedir.

Kıbrıs Rumları adaya Yunan askeri soktuktan sonra tutumlarında çok değişiklik olmuştur. Bize tatbik ettikleri uygarlık ve insanlık dışı davranışlarına

Scanned by CamScanner

hız vermişlerdir. Bu hal zaten bir buçuk senedir Kıbrıs Türkü'nün sıkkın olan yüreğini daha da daraltmıştır. Şimdi öyle bir duruma gelindi ki, artık en ufak bir hadiseye tahammülümüz kalmamıştır. Zira Kıbrıs Türk'ü de insandır, bunların da insanca yaşamaları en tabii haklarıdır.

Bunun için Aziz Anavatan, sana olan hasretimiz bin kat daha fazla artmıştır. Bize şimdiye kadar vapurlar dolusu yiyecek, giyecek gönderdiniz. Size minnettarız ama bizim gerçek istediğimiz şey bu değildir. Senden istediğimiz tek şey, bizi Rum ve Yunan mezaliminden bir an önce kurtarmandır. Bize yolladığın yiyeceklerin bir günden bir güne üzerimize sinmemiştir. Yiyip içtiğimiz her şeyi Rumlar bize zehir etmektedir. Biz aç da kalırız, susuz da; çıplak da yeter ki sen gel.

Aziz Anavatan, yeter artık bu sulh yollarını denemen. Yabancı devletler bile papazın sulh ve okşama yoluyla yola gelmiyeceğini anlamış bulunuyor. Sen daha anlamadın mı? Artık sabrımız kalmadı. Gel ve kurtar bizi. Gel ve kurtar bizi top yekün bir katliama kurban gitmeden.

Bir buçuk senedir bekliyoruz. Gözlerimiz Toros'lara çevrili her an ağlamaklı. Bu umudumuzu da yitirmiş değiliz. Bekliyoruz ve bekliyeceğiz de.

EK – 3
Yazan: İlter Veziroğlu
(Son Havadis'in Kıbrıs Muhabiri) 8 Ağustos 1979

Kıbrıs Konusunda Yunanlılar Kadar Riski Göze Almamız Lâzım

"Bana sen hükümdar mısın, yoksa yasacı mısın ki, politika üstüne yazı yazıyorsun?" diyeceklere vereceğim karşılık şudur. Ben ne hükümdarım, ne de yasacı; onun için politika üstüne yazıyorum ya! Hükümdar, ya da yasacı olsaydım ne demek gerektiğini söyleyip vaktimi boşuna harcamaz, ya yapacağımı yapar ya da susardım.

Jean Jacques Rausseau'nun bir eserine başlarken söylediği bu sözleri, her zaman hatırlasam kalemim, düşünce ufuklarımın çerçevesini elastikiyetinin son haddine kadar girmek cesaretini bulmaktadır.

Kıbrıs probleminde de cesaretle parmak basılacak noktaları belirtmek bu yoldaki yerimizi tâyin etmemiz gereklidir. Ancak peşinen bunun millî bir haysiyet dâvası olduğunu, gemilerin yakılıp, geriye dönüş yollarının tıkanmış olduğunu kabul ediyoruz. Boks maçının bilmem kaçıncı raundundayız. Simdi düşüncemiz maçın iptali değil, rakibimizi, nasıl altedeceğimizdir.

Siyasal bilimin verilerinin ışığı altında Kıbrıs dâvasının görünüşü şu merkezdedir. Yunanlılar ve Kıbrıs Rumları dâvalarına şiddetle sarılmışlardır. Bu dâvayı kendileri için yüksek bir amaç olarak görmektedirler. Bu amaca ulaşmak için gayrı meşru her vasıtanın kullanılmasını mubah görmektedirler. Kıbrıs Türklerini sindirmek, tesirsiz hale koymak için sivil halka zaman zaman iktisadî kısıtlamalara girişmeleri bilinen gerçeklerdir. Bu gayelerinin aksini Birleşmiş

Scanned by CamScanner

Milletler ve diğer dünya efkârı önünde ileri sürerek her meseleden tereyağından kıl çeker gibi sıyrılmaları bu politikanın sonucudur.

Yunanlılara karşı Avrupalıların duyduğu sempati onların kesif propagandası ve milletlerin menfaatleri bu politikanın uzun vadeli olarak kullanabilmesini temin etmektedir. Bunun karsısında biz amacımıza meşru, ahlâkı vasıtaları kullanmak suretiyle gitmek çabasındayız. Fakat gayrî meşru araçlar kullananlara karşı daima ahlâkî araçlarla cevap vermeye çalışmak, bazı hallerde, olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bence gayrı meşru bir vasıta ile bizi zor duruma sokacak düşmana karşı, onu durduracak ayni vasıtaya başvurmak mubahtır. "Siyasette hiçbirsey başarı kadar önemli değildir" sözü görüşümüzü belirlemektedir.

Bir politikanın başarılı olabilmesi için realist olunması şeklinde görüşler yanında gayrî-mümküne doğru çaba göstermeyen insan, mümküne hiçbir zaman ulaşamaz şeklinde görüşler de vardır.

Yunanlıların Enosis idealizmi bizce gayrî-mümkün sayılmaktadır. Ancak politikada başkalarının gayrî- mümkün saydıkları bir hedef seçmek, boş bir rüya veya anlamsız bir serap değildir. Aslında bu Yunanlıların "Arivizim" politikalarına uygun bir sonuçtur.

Biz dâvamızda realist olmak gayretindeyiz. Ne mümkün ne de gayrî-mümkün sabit bir politikamız yoktur. Tarafların anlaşabileceği gerçekçi her çeşit bir çözüm şekline razıyız. Mümküne veya gayrî-mümküne bağlı kalmaktan hangisinin bir başarı şartı olduğu siyasal bilimler arasında izafi kavramlar olduğundan, kişiye zamana göre değiştiğinden tartışmalıdır. Buna rağmen biz bu realist politikamızı bir başarı şartı kabul etsek bile bunun mahzurlarını da görmemezlikten gelemeyiz.

Bir kere siyasette başarının başka bir şartı olan bir dâvaya şiddetle sarılmak imkânından yoksun oluyoruz. Çünkü benim anladığım bir dâvaya sarılmak, muayyen bir çözüm şeklini belirlemekle olmaktadır. Halkımız, gençliğimiz, basınımız belirli bir çözüm şeklini savunmakla, bu dâvaya şiddetle sarılmış olur.

Bu arada en az Yunanlılar kadar riski göze almamız lâzımdır. Ticari hayatta olduğu gibi politikada da riski kabul etmeyenler büyük sonuçlara ulaşamaz. Kıbrıs üzerinde politik faaliyetlerin yoğunlaştığı şu günlerde parmak bastığımız genel kapsamlı bu görüşler pasif bir siyasetten aktif bir siyasete geçmek lüzumunu anlatır kanaatindeyim."

Scanned by CamScanner

EK - 4

Sizlerin Başöğretmeniyim

Sevgili çocuklar
Ben sizlerin başöğretmeniyim
İçim sevgiyle dolu hepinize
Her gün her zaman başınızdayım
Denetliyorum sizi her derste.
Kahrolurum eğer bilmezseniz dersinizi
İsterim ki Türk çocuklarının hepsi
Çok çalışkan olsun çok
Başarının gizi çalışmaktır çünkü
Sevinirim çalışınca hepiniz.

Tanıyın doğruyu, güzeli
Bakışlarım üzerinizdedir hep
Sapmayın kötülüğe / tembelliğe sakın.
Ben bütün Türklerin başöğretmeniyim,
En küçüğünüzden en büyüğünüze
Annenize babanıza da ben öğrettim
Ne biliyorlarsa bugün
Bunu iyi belleyiniz çocuklar,
Bırakmam hiçbirinizin peşini eğer
İstediğim gibi olmazsanız
Ulusumuzun geleceği çünkü
Sizlere bağlı.

Scanned by CamScanner

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Türkçe/Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi

Ahmet PEHLİVAN*

1. Giriş

Toplumların gelişmesi, deneyimli kadroların yetiştirilmesine bağlıdır. Eğitim kurumlarının niteliği aynı zamanda o toplumun gelişmişliğinin göstergesidir. Eğitimin, kültür birikiminin aktarılması yanında, toplumsal değişmeyi sağlayıcı görevleri de vardır. Bu da yenilikçi kadroların yetiştirilmesi demektir. Yenilikçi kadrolar da ancak okullarda yetiştirilir.

Okul eğitiminin öğeleri, eğitim programı, öğrenciler, öğretmenler, yönetici, bina, araç-gereçler ve çevreden oluşmaktadır (Fidan ve Erdem, 1987: 76-86). Bu öğelerin en önemlilerinden biri de hiç kuşkusuz öğretmenlerdir (Kaya, 1989: 115). Öğretmenlerin kalitesi eğitimin kalitesinin ana öğesidir. Yeni yetişen öğretmenlerin kalitesi geleceğin garantisini sağlayacaktır. Öğretmenler iyi yetiştirildiği ölçüde istenen nitelikte insan gücüne ulaşılabilir. Bunun için öğretmenlik eğitimi, öğretmenler ve eğitim sistemi arasında bir anahtar rolü oynamaktadır (CSEE/ETUCE, 1994: 9). Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmenlerinin iyi yetiştirilmesi de genelde insan yetiştirme düzenimizin, özelde ise Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı öğretiminin başarısının artırılmasında önemli rol oynayacaktır. Günümüzde öğretmenlerimiz istenen düzeyde yetiştirilememektedir. Enginün (1988: 139-142), öğretmenlerin iyi yetiştirilmemiş olmasının onları öğrencilerin bilgisini kontrol edemeyecek duruma soktuğunu, Türk dili ve edebiyatı bölümüne gelen öğrencilerin telaffuzlarının çok bozuk olduğunu, bunun nedeninin bu çocukları yetiştiren öğretmenlerin bu konuda aynı hataları yapmalarından kaynaklandığını belirtmektedir. Bu nedenle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nde Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmenlerinin yetiştirilmesinin irdelenmesi, bu alanda ne konumda olunduğunun belirlenmesine yardımcı olacaktır. Bunun için öncelikle öğretmen yetiştirme programlarının içeriklerinin, ilköğretimde Türkçe, ortaöğretimde Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı dersleri ile paralellik göstermesi gerekmektedir. Yani bu okulların bu dersleri verebilecek gerekli donanıma sahip elemanlar yetiştirip yetiştirmediği bilinmelidir.

1.1. Amaç

Bu yazının amacı, KKTC üniversitelerinde Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmenlerinin alımını, öğretmenlerin yetiştirilmesi için uygulanan programları ve bunların içeriklerini ortaöğretim öğretmeni için gerekli donanım açısından incelemek, öğretmen olacakların atanmaları ile ilgili koşulları irdelemektir.

* Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, KKTC

Scanned by CamScanner

1.2. Yöntem

Bu amaçla literatür taraması yoluna gidilmiş, Türkçe/ Türk dili ve edebiyatı öğretmeni yetiştiren kurumların 2001-2002 öğretim yılı son sınıf öğrencileri için birinci sınıftan itibaren dört yıl boyunca uygulanan programlar ve ders içerikleri incelenmiş, bunlar ortaöğretimde Türkçe, Türk dili ve edebiyatı derslerinin programları ve ders içerikleri ile karşılaştırılmıştır.

2. Tarihsel Gelişim

2.1. Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta Öğretmen Yetiştirme

1571 yılında Osmanlıların adayı alması ile adada Türk hâkimiyeti başladı. Osmanlılar Kıbrıs'ı aldıktan sonra adada Osmanlı İmparatorluğu idari teşkilatına uygun bir sistem uygulanmıştır (Alaysa, 1988:57). Kıbrıs'ta Osmanlı döneminde öğretmen yetiştirmeyi anlamak için öncelikle eğitim sisteminin yapısına bakmakta yarar vardır.

Kıbrıs'ta eğitim -Türkiye'de olduğu gibi- Tanzimat'a kadar dini esaslara dayanılarak yapılmıştır (Gazioğlu, 1994: 261). Türkler Kıbrıs'ta iki tip eğitim kurumu açmışlardır: 1) iptidailer, 2) medreseler. İptidailer ilkokul seviyesinde eğitim veren okullardı ve a) sıbyan okulları, b) vakıf okulları, c) özel okullar olmak üzere üçe ayrılırdı (Behçet, 1969: 23; Gazioğlu, 1995: 106). "Bu okulların kadrosu genellikle 'hoca' denen öğretmenle, 'kalfa' denen bir öğretmen yardımcısı ve bir hademeden ibaretti" (Suha, 1971: 222). 1869 yılına kadar hoca ve hocahanımlar medreselerde eğitim görmüş danişmentlerden oluşurdu (Behçet, 1969: 25; Gazioğlu, 1994: 273). Ayrıca Kıbrıs'ta öğretmenlik yapan kişilerin ilmiye sınıfından olmasına özen gösterilmekteydi (Gazioğlu, 1994: 273). Buna göre hoca ve hocahanım ehliyetleri şöyleydi:

Hoca:
a- Bir medresede birkaç sene tahsil görmek,
b- Bir cami veya mesçitte imam veya müezzinlik yapabilmek.

Hocahanım
a- Kur'an'ı okuyabilmek,
b- Subha-i Sıbyan okuyabilmek,
c- Tuhfa-i Vehbi okuyabilmek,
d- Bazı risaleleri okuyabilmek,
e- Yaşlı bir kadın olmak" (Behçet, 1969: 24).

Osmanlı döneminin ikinci tür okulları medreselerdi. Medreseler sıbyan okullarının üstünde eğitim ve öğretim yapılan kurumlar olup bir öğrencinin medreseye kabul edilmesi için sıbyan veya dengi bir seviyede eğitim alması gerekmekteydi (Litvayalı, 1999: 244). Kıbrıs'ta medreselerin yalnızca orta dereceli olanları kurulmuştur, medreselerin yüksek seviyede olanları hiçbir zaman açılmamıştır (Suha, 1971: 223).

Osmanlı döneminde açılan bir diğer okul türü de rüştiyedir. Kıbrıs'ta ilk rüştiye 1862 yılında Selimiye Cami'nin yanına açılmıştır (Behçet, 1969: 52; Suha, 1971: 224). Rüştiyelerde eğitim yine dini esaslara dayanmakla birlikte, Türkçeye de önem verilirdi (Suha, 1971: 224). Zamanla gelişen bu rüştiye 1897'de idadi, 1920'de sultani, 1926'da da lise oldu (Gazioğlu, 1994: 274).

Scanned by CamScanner

Türkiye'de öğretmenlerin ayrı okullarda yetiştirilmesi gereği ilk defa 16 Mart 1848'de darülmuallimin açılması ile görülmeye başlanmıştır (Oğuzkan, 1983: 595). 1848 yılında Darülmuallimin-i Rüşdi'nin açılması Türkiye'de öğretmen yetiştirme konusunda önemli bir dönüm noktası olmuştur (Koçer, 1991: 56). Kıbrıs'ta darülmuallim mezunu öğretmenlere pek sık rastlanmazdı. Sıbyan okulu ve medrese öğretmenleri önceleri dışarıdan gelirdi. Zamanla medreselerde hoca yetiştirilmeye başlanınca yerli hocalar dışarıdan gelenlerin yerini aldılar (Behçet, 1969: 27).

19. yüzyıla kadar Kıbrıs'ta eğitim bir hayır işi olduğundan, okullar vakıf usulü açılır, devlet bu açıdan pek sorumluluk almazdı. Öğretmen maaşları, okulun giderleri, öğretmenlerin atanmaları vakıfların sorumluluğundaydı (Gazioğlu, 1994: 272).

2.2. İngiliz Sömürge Döneminden KKTC'nin Kurulmasına Kadar Kıbrıs'ta Öğretmen Yetiştirme

İngilizler adaya geldiklerinde adada Osmanlı eğitim sistemi uygulanmaktaydı. İngiliz yönetimi 1879 yılında bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre Müslüman okullarındaki eğitim Rum okullarının aksine muhafazakar bulunmuş, öğretmen maaşlarını da içine alacak şekilde eğitimin düzenlenmesi gereği üzerinde durulmuştur (Orr, 1972: 121-122).

İngiliz hükümetinin ilk işi her iki toplum için ayrı ayrı maarif encümenlerini atamak ve köy komisyonlarını oluşturmak olmuştur (Behçet, 1969: 58). Köy komisyonlarının görevlerinden biri de öğretmenlerin tayinleri, işten çıkarılmaları ve maaşları ile ilgilenmekti (Weir, 1952: 25; Suha, 1971: 225).

İngiliz yönetimi döneminin başlangıcında- öncesinde olduğu gibi- Kıbrıs'ta öğretmen yetiştirmek için özel bir okul bulunmamaktaydı (Orr, 1972: 133). Bu dönemde görev alan öğretmenler rüştiye, daha sonra idadiden yetiştirilmiştir (Gazioğlu, 1995: 109). 1925'te lisenin kurulmasından sonra öğretmenler buradan da yetişmeye başlamıştır (Nesim, 1987: 27). Bayan öğretmenleri yetiştirme görevi ise Viktorya okulunundu. Öğretmen yetiştirme görevini üstlenen idadide Türkçe, Farsça, Arapça, İngilizce ve Modern Yunanca, tarih, coğrafya ve matematik dersleri verilmekteydi (Orr, 1972: 56; Weir, 1952: 72).

Talbot ve Cape, 1913'te yazdıkları raporda Kıbrıs'ta Türk okullarına erkek öğretmelerin idadiden, bayanların ise Viktorya okulundan yetiştirildiğini belirttikten sonra, bu okulların sertifika vermekten başka işe yaramadıklarını vurgulamıştır. Yani bu okulların niteliği o çağa göre düşüktür.

Kıbrıs'ta 1920'ye kadar öğretmen olacakların nitelikleri pek belli değildi. Öğretmen olmada medrese mezunları bu işi daha iyi becerebildiklerinden ve düşük ücretle çalıştıklarından tercih edilmiştir. Bununla birlikte öğretmenler arasında idadiden ve medreselerden ayrılanlar çoğunluktaydı. 1920 yasasından sonra ehliyetsiz ve diplomasız öğretmenler durdurulmuş, sadece bunlar arasında iki yıl içinde gerekli sınavı geçenlere muvakkat muallimlik yapma yetkisi verilmiştir (Nesim, 1987: 27).

İngiliz yönetimi döneminde öğretmen yetiştirme konusuna 1934 yılına kadar pek önem verilmemişti. 1934-1935'te adada bir öğretmen koleji kurma kararı alınmıştır (Weir, 1952: 39). Kolej 1937-1938 öğretim yılı başında Güzelyurt

Scanned by CamScanner

(Omorfo)'ta açılmıştır. İki yıl süreli olan bu okulda Türkler ve Rumlar birlikte eğitim görmüştür (Weir, 1952: 40; Behçet, 1969: 161).

1940 yılında kız öğretmen kolejinin kurulması ile bayan öğretmenler buradan yetişmeye başladı. Başlangıçta bir yıl olan okulun 1944-1948 öğretim yılında öğrenim süresi artırıldı, iki yıla yükseltildi (Behçet, 1969: 162). Bu sistemde öğrenciler yarı zamanlarını okulda ders görürken, yarı zamanlarını da Lefkoşa okullarında staj yaparak harcarlardı (Weir, 1952: 41-42). Bununla birlikte İngiliz yönetimi döneminde Kıbrıs'ta öğretmenlerin nitelik sorunu çözülmemiştir. 1943'te Limasol'da, 1944'te Mağusa ve Baf'ta açılan ortaokulların tamamı ilkokul öğretmenleri tarafından yönetilmek zorunda kalmıştır (Nesim, 1987: 47).

İngiliz yönetimi döneminde Kıbrıs'ta öğretmenler sadece idadi veya öğretmen kolejinden yetişmezdi. Okullara Türkiye'den de öğretmen gönderilirdi. Weir (1952: 73) -1920 "Hand Book of Cyprus"a dayanarak- ilkokullarda görev alacak öğretmenlerin ya idadiden ya da Türkiye'den Mekdeb-i İdadi veya Dar-ul Muallimin'den mezun olması gerektiğini belirtmektedir. Behçet (1969: 124)'in kitabında 1920-1922 yılları arasındaki Tali Okullar İdare Heyeti kararlarında, Sultani'ye biri edebiyat olmak üzere çeşitli alanlara mensup öğretmenlerin ve bir müdürün Türkiye'den gönderilmesinin istenmesi bunun başka bir örneğidir. 1948-1949 öğretim yılında Türk Kültür Derneği'nin çabaları ile aralarında edebiyatçı Naim Buluç Beyin de bulunduğu 3 öğretmen Kıbrıs'a gönderilmiştir (Nesim, 1987: 33). Ayrıca Fedai (1993: 37-38)'nin dil devriminin Kıbrıs'taki yansımasını konu alan makalesinde, 1950'li yıllarda Türkiyeli öğretmenlerle dil devriminin yeni bir soluk kazandığını belirtmesi de bir başka örnektir. Görülüyor ki diğer dalların yanında bu dönemde Türkiye'den adaya edebiyat öğretmenleri de getirtilmiştir. 1950-1951 şubatında Türkiye'den gönderilen Türkçe öğretmenleri şunlardır: İbrahim Zeki Burdurlu, Mehmet Durulga (Nesim, 1987: 33). Tüm bunların yanında Kıbrıs okullarının ihtiyacını karşılamak için çeşitli dönemlerde Kıbrıslı gençler de Türkiye'ye öğretmenlik tahsiline gönderilmiştir (Nesim, 1987: 39-52). O dönemin Türkiye Maarif Vekâlet'i Gazi Eğitim'de Kıbrıslıların okuması için burs bile vermişti (Nesim, 1987: 48-49; Behçet, 1969:140).

Tabii İngiliz yönetimi döneminde Türkiye'den öğretmen gelmesi ve Türkiye'ye öğrenci gönderilmesi o kadar kolay değildi. Öğretmenler İngiliz yönetiminin baskısı altındaydı. Özellikle 1931 İsyanı'ndan sonra İngilizler eğitimde de birtakım kısıtlamalar getirmişti (Suha, 1971: 226-227). Bu durum 1948'e kadar sürdü. 1948'den itibaren Türkiye'den öğretmen getirilmesi İngiliz hükümeti tarafından tamamen serbest bırakıldı (Nesim, 1987: 52).

1959 yılında İngilizlerin adadan çekilmesi ile 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu. Hazırlanan anayasayla tüm eğitim öğretim işleri Cemaat Meclisi'ne devredilmişti (Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası: 1960: md.87). Böylece öğretmenlerin tayin, terfi ve diğer işlemleri tamamıyla Türk toplumunun eline geçti. 1960'lı, 70'li yıllarda yetişen gençlerin çoğu Türkiye'de eğitim görmüştür (An, 1998:112). Bu olgu günümüze kadar devam etmiştir. Bunun yanında İngiltere ve Amerika'da öğrenim görenler de olmuştur.

Scanned by CamScanner

3. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Türkçe/Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi

3.1. Türkçe/Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmen Adaylarının Seçimi

KKTC'de Türkçe derslerini ilköğretim ve ortaöğretimde olmak üzere iki boyutta incelemek gerekmektedir. Çünkü KKTC'de ilköğretim sistemi Türkiye'den farklıdır. Milli Eğitim Yasası'na göre KKTC'de ilköğretim "İki yıllık anasınıflar ile beş yıllık ilkokullardan oluşur" (KKTC Milli Eğitim Yasası, 1986: md. 30). KKTC'de öğretmen olabilmek çeşitli yasalara göre düzenlenmiştir. Milli Eğitim Yasası (1986)'nın 57 (2) maddesinde: *"Öğretmenlik mesleği, genel kültür, özel alan eğitimi ve pedagojik formasyonla kazanılır. Bu nitelikleri kazanabilmeleri için görevleri hangi öğretim basamağında olursa olsun, öğretmenlerin yüksek öğrenim görmeleri esastır"* denmektedir.

Yasanın 57 (4) maddesinde ise öğretmenlik mesleğini yürüteceklerin Öğretmenler Yasası'nda öngörülen nitelikleri taşımaları gerektiği belirtilmektedir. Öğretmenler Yasası (1985: md. 16)'nda ilköğretim okullarına öğretmen olabilmek için aşağıdaki nitelikler aranmaktadır:

(a) Öğretmen Koleji mezunu olmak;

(b) İlkokullar için öğretmen yetiştiren ve Türk Öğretmen Kolejine denkliği Bakanlar Kurulunca onaylanan bir öğretim kurumundan mezun olmak

İlgili yasada da belirtildiği gibi ilköğretimde Türkçe dersi verebilmek için aşağıda programı incelenen ve 2000 yılına kadar Öğretmen Koleji olarak adlandırılan, daha sonra Atatürk Öğretmen Akademisi Yasası (2000) ile akademiye dönüştürülen okuldan mezun olmak gerekmektedir. Sınıf öğretmeni yetiştiren bu okula KKTC uyruklu öğretmen adayları Milli Eğitim Bakanlığı'nın önceden belirlediği kontenjana göre ve yaptığı özel bir sınavla alınırlar. Sınav, yazılı bir sınav ve mülakattan oluşmaktadır. Kurumun yapısında yapılan değişiklikle okula ilk defa üniversite giriş sınavı sonuçlarına göre yabancı uyruklu öğrenci alınması da planlanmaktadır (Atatürk Öğretmen Akademisi Yasası, 2000: md. 11). Yasa hâlen tam olarak uygulamaya geçirilmemiştir. Bu sınavın ölçme yeterliliğine gelince, "Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum ve KKTC Atatürk Öğretmen Koleji Giriş Sınavının Öğrencilerin Başarılarını Yordama Gücü" adlı bir çalışmada, Atatürk Öğretmen Koleji Giriş Sınavı'nın hem genel kültür hem de öğretmenlik meslek derslerindeki başarıyı ölçme gücü olduğu saptanmıştır (Batman, 1998: 41-62).

KKTC'de ortaöğretim okullarına Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmeni yetiştiren kurumların aday seçimi ile ilköğretim sınıf öğretmenliğine öğretmen adayı seçimi arasında farklılıklar vardır. Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmenleri ya Türkiye'deki ilgili bölümlerde ya da KKTC üniversitelerinde yetiştirilmektedir. Bilindiği gibi Türkiye'deki üniversitelere ÖSYM'nin yaptığı sınavla girilmektedir. KKTC üniversitelerine öğrenci iki yolla girmektedir: Türkiye'den gelen öğrenciler ÖSYM tarafından yerleştirilirken, KKTC vatandaşlarının ÖSYM tarafından yerleştirilmesi gerekmemektedir. KKTC vatandaşları Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ) dışındaki üniversitelerin Türkçe/Türk dili ve edebiyatı bölümlerine sınavsız girebilme hakkına sahiptir. DAÜ Kıbrıslı öğrenciler için özel giriş sınavı uygulamaktadır. Yani KKTC'de öğretmen yetiştiren kurumlara alınan Kıbrıslı öğretmen adaylarının ne gibi

Scanned by CamScanner

niteliklere sahip olması gerektiği henüz belli olmadığı gibi günümüze kadar da bu konuda herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

3.2. İlköğretim Okullarına Öğretmen Yetiştirme

Daha önce de belirtildiği gibi önceleri Güzelyurt'ta kurulan Öğretmen Koleji 2000 yılında akademiye çevrilerek yasası hazırlanmış ve Atatürk Öğretmen Akademisi (AÖA) olarak adlandırılmıştır. Öğretmen yetiştiren her okul için olduğu gibi sınıf öğretmeni yetiştirmek amacı ile kurulan bu okuldan da ilkokulun Türkçe dersinin gerektirdiği nitelik ve donanıma sahip elemanlar yetiştirmesi beklenmektedir. Bunun için son mezunların verildiği 1997-2001 akademik yılının programlarına ve ders içeriklerine bakılarak derslerinin ilkokul Türkçe programı ile karşılaştırılması ve öğretmenlik formasyonu açısından incelenmesi birtakım sonuçlar verecektir. Atatürk Öğretmen Akademisi'nde 1997-2001 yılları arasında Türkçe dersi ile ilgili olarak verilen dersler aşağıda görülebilir:

Yıl	*Yarıyıl*	*Dersin Adı*	*Saati*
I. Yıl	1. Yarıyıl	Türkçe	3
	2. Yarıyıl	Türkçe	3
II. Yıl	1. Yarıyıl	Türkçe	3
	2. Yarıyıl	Türkçe	3
III. Yıl	1. Yarıyıl	Türkçe Öğretimi	2
	2. Yarıyıl	Türkçe Öğretimi	2
IV. Yıl	1. Yarıyıl	Türk Edebiyatı	3
	2. Yarıyıl	Çocuk Edebiyatı	3

Literatürde öğretmenlik mesleğinin üç boyuttan oluştuğu belirtilmektedir. Bu boyutlar: *"Kim, hangi amaçla, nerede, nasıl eğitilecektir? sorusuna cevap arayan öğretmenlik meslek bilgisi; öğretim alanı hakkında derin ve geniş kapsamlı alan bilgisi; küçük bilgi, olgu ve olay katagorilerini büyük bir yapıya oturtmayı amaçlayan genel kültür"* (Varış, 1988: 118) den oluşmaktadır.

Yukarıdaki açıklamaya dayanılarak öğretmenlik mesleğinin üç boyutu, genel kültür + alan bilgisi + öğretmenlik meslek bilgisi şeklinde formüle edilebilir. Kavcar (1986: 33; 1994: 8), öğretmen yetiştirmede kültürün öneminin açık olduğunu belirtip alan bilgisini "Bilmeyen öğretemez", öğretmenlik meslek bilgisini de "Her bilen öğretemez" şeklinde açıklamaktadır. Yukarıdaki program bu açıdan incelendiğinde Türk edebiyatı, çocuk edebiyatı ve Türkçe dersi alan bilgisi, Türkçe öğretimi dersi de öğretmenlik meslek bilgisi dersi olarak algılanabilir.

Bir okulun gerekli niteliğe sahip öğretmen yetiştirip yetiştirmediği, öğretmen adaylarının seçiminden tutun da, öğretim elemanlarının niteliğine kadar birçok açıdan incelenebilir. Bunlardan biri de okul programı ve onun içeriğidir. Akademide verilen alan bilgisi + öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ve içerikleri ilkokul programındaki Türkçe dersi için gerekli yeterlilik açısından incelendiğinde aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır:

Scanned by CamScanner

1. Okulun programının ders tanımları olmadığı için Türkçe dersine gelen her öğretim elemanı dersin içeriğini kendine göre düzenlemiştir. Ayrıca dersin içeriğinde konular arasında tutarsızlık vardır. Örneğin, zamir ve zarfların görevleri diye bir konu işlenirken bir sonraki konu kısa yazıların tanıtılması, sonraki ise ilgeçler olmuştur. Dolayısıyla ders programında devamlılık bulunmamaktadır. Tüm bunların yanında akademide bir yıl uygulanan program diğer yıl uygulanmamaktadır. Örneğin 2001-2002 öğretim yılında uygulanmaya başlayan yeni programla, bu çalışmada incelenen program arasında farklılıklar bulunmaktadır (Atatürk Öğretmen Koleji Programı, 1997-1998; Atatürk Öğretmen Akademisi Programı, 2001-2002).

2. Akademide Türkçe dersi adı altında verilen dilbilgisi ve kompozisyon konuları ile Türk edebiyatı ve çocuk edebiyatı derslerinin içerikleri, ilkokul Türkçe dersi içerikleri ile paralellik göstermektedir.

3. İlkokuma-yazma öğretimine Türkçe öğretimi dersi içerisinde kısıtlı bir süre ayrılmıştır. Ayrı bir ilkokuma-yazma dersinin olmayışı, bir eksiklik sayılabilir. Yetkililer bunun eksikliğini görmüş olmalı ki, AÖA için uygulamaya konan yeni programda ilkokuma-yazma öğretimi ayrı bir ders olarak alınmıştır.

3.3. Ortaöğretim Okullarına Türkçe/Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni Yetiştirme

Bilindiği gibi TC üniversitelerinde halen Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmenleri, eğitim fakültelerinin ilgili bölümlerinde yetiştirilmektedir (Kavcar, 1994: 8). Kıbrıs'ta 1998 yılına kadar ortaöğretim kurumlarında (ortaokul ve lise) Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği ya TC Milli Eğitim Bakanlığı tarafından adaya görevli olarak gönderilen öğretmenler ya da Türkiye üniversitelerinden mezun olan Kıbrıslılar tarafından yürütülmekteydi. Günümüzde Kıbrıs'taki üniversitelerde Türk dili ve edebiyatı bölümlerinin açılması ile Kıbrıs'ta da Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmeni yetişmeye başlamıştır.

Kıbrıs'ta Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmenleri üniversitelerin fen-edebiyat fakülteleri ile eğitim fakültelerinde yetişmektedir. Yasal olarak Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmeni olmak için eğitim fakültesinden mezun olmak gerekmez (KKTC Öğretmenler Yasası, 1985: md. 26). Türkiye'de Türkçe öğretmenliği ayrı bir alandır ve Türkçe öğretmenleri lisans düzeyinde 4 yıllık eğitim veren eğitim fakültelerinin ilgili bölümlerinde yetiştirilmektedir (Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları, 1998: 51). Kıbrıs'ta 2002-2003 öğretim yılına kadar Türkçe öğretmenliği bölümü bulunan okul yoktu. 2002-2003 öğretim yılında DAÜ Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü açılmıştır. Bu bölümden mezun olmadığından Türkçe öğretmenliğini, Türk dili ve edebiyatı bölümleri ile Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği bölümlerini bitiren kişiler yapmaktadır. Bunların yanında günümüze kadar Kamu Hizmetleri Komisyonu'nun Türkçe öğretmenliği için ayrı kadro yerine Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği için bir kadro açması bu bölümün mezunlarının kamuya atanmasında problem çıkabileceğini göstermektedir.

Kıbrıs'ta Türkçe/Türk dili ve edebiyatı ile ilgili açılan ilk kurum Yakın Doğu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'dür. 4 yıllık

Scanned by CamScanner

lisans düzeyinde eğitim veren kurum, 1994 yılında kurulmuş, ilk mezunlarını 1998'de vermiştir.

Çizelge 1: KKTC'de Türkçe/Türk Dili ve Edebiyatı Yetiştiren Kurumlar

Üniversite	Fakülte	Bölüm
Doğu Akdeniz Üniversitesi	Fen-Edebiyat	Türk Dili ve Edebiyatı
Doğu Akdeniz Üniversitesi	Eğitim	Türkçe Öğretmenliği
Girne Amerikan Üniversitesi	Eğitim	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
Lefke Avrupa üniversitesi	Fen-Edebiyat	Türk Dili ve Edebiyatı
Yakın Doğu Üniversitesi	Fen-Edebiyat	Türk Dili ve Edebiyatı
Yakın Doğu Üniversitesi	Eğitim	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği

2002-2003 öğretim yılı verilerine göre KKTC'de Doğu Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doğu Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü, Girne Amerikan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, Lefke Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Yakın Doğu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü* olmak üzere - KKTC'de öğretmen olmak için eğitim fakültesi mezunu olmak gerekmediğinden - Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmeni yetiştiren 6 fakülte bulunmaktadır.

KKTC ortaöğretim kurumlarına öğretmen olabilmek için Öğretmenler Yasası'nda belirtilen niteliklere sahip olmak gerekir. KKTC Öğretmenler Yasası (1985: md. 26)' nda ortaöğretim okullarına öğretmen olabilmek için aşağıdaki nitelikler aranmaktadır:

(1) Uygun konularda bir üniversiteden mezun olmak ve Pedagoji Sertifikasına sahip olmak; veya

(2) Orta öğretim kurumlarında öğretmenlik yapma niteliğini kazandıran bir yüksek öğretim kurumundan mezun olmak...

Yasada da belirtildiği gibi KKTC'de ortaöğretim öğretmenliği yapabilmek için alan bilgisi + öğretmenlik meslek bilgisi yasal zorunluluktur. Daha önce de belirtildiği gibi literatürde öğretmenlik formasyonun genel kültür + alan bilgisi + öğretmenlik meslek bilgisinden oluştuğu düşünülürse, sadece fen-edebiyat fakültesi Türk dili ve edebiyatı bölümlerinin lisans programlarından mezun olmanın bu amaca tek başına hizmet etmediği ortaya çıkar. Bu açıdan bakılınca bu okullar ancak öğretmenlik mesleğinin üç boyutundan kültür ve alan bilgisini öğrenciye kazandırmaktadır. Bu okullardan mezun olanların öğretmenlik meslek bilgisi eksiktir. Bu fakülte öğrencilerinin öğretmenlik yapabilmeleri için eğitim derslerini almaları gerekmektedir.

KKTC'de Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmenleri Türkiye'deki bölümlerin yanında Kıbrıs'taki üniversitelerden – özellikle de fen-edebiyat fakültelerinden - yetiştiğine göre, bu fakültelerin öğrencilerinin gerekli donanımla mezun olup olmadıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için bu bölümlerin programlarının ve içeriklerinin alan, genel kültür ve öğretmenlik meslek bilgisi boyutları açısından incelenmesi bu konuda birtakım sonuçlar verecektir.

Scanned by CamScanner

3.3.1. Alan Bilgisi Dersleri

Üniversitelerin Türk dili ve edebiyatı ile ilgili bölümlerinin alan bilgisi derslerinin programları ve içerikleri incelendiğinde şu bulgulara rastlanmıştır:

1. Her üniversitenin kendine özgü bir programı vardır. Derslerin adları aynı olsa da okutuldukları dönem sayıları, benzer içerikli derslerin dönemlik kredileri farklıdır. Örneğin, bir üniversitede 4 dönem toplam 12 kredi olarak okutulan Osmanlıca dersi, diğerinde 6 dönem toplam 18 kredi olabilmektedir. Yine bir üniversitede 3 dönem okutulan "Halk Edebiyatı" dersi diğerinde 4, bir başkasında ise 2 dönem olabilmektedir. Bununla birlikte programların genel bir değerlendirmesi yapılınca, dersler ve ders içeriklerinin yıldan yıla değiştiği görülmektedir. Örneğin, DAÜ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Lefke Avrupa Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile GAÜ Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümlerinin günümüzde uygulamaya koyduğu bazı alan bilgisi dersleri ve içerikleri ile bu yazıda incelenenler arasında fark vardır. Bu da programların değişken olduğunu göstermektedir.

2. Liselerde Türk dili ve edebiyatı dersine ait alan bilgisi, programda edebiyat, Türk dili ve kompozisyon olmak üzere üç bölüme ayrılmış, bunların konuları ve hangi sınıflarda kaç saat okutulacakları ayrı ayrı belirlenmiştir (Soysal, 1999: 37-40). Orta dereceli okullara Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmeni yetiştiren kurumların programlarının lise programının konuları ile paralellik göstermesi, hatta onları öğretecek kapsamda içeriğe sahip olması gerekmektedir. Lise programındaki üç alandan biri olan edebiyat dersi konuları incelendiğinde, bunlar, Türk edebiyatı (yeni Türk edebiyatı, klasik Türk edebiyatı, halk edebiyatı), dünya edebiyatı ve Türkiye dışındaki çağdaş Türk edebiyatı (Azerbaycan Türk edebiyatı, Bulgaristan Türkleri edebiyatı, Kazak Türkleri edebiyatı, Kazan Türkleri edebiyatı, Kıbrıs Türk edebiyatı, Batı Trakya Türkleri edebiyatı, Kırgızistan Türk edebiyatı, Kırım Türkleri edebiyatı, Özbekistan Türkleri edebiyatı, Türkmenistan Türkleri edebiyatı, Uygur Türkleri edebiyatı, Yugoslavya Türkleri edebiyatı, Irak Türkleri edebiyatı) şeklinde sınıflandırılabilir (Soysal, 1999: 45-65). Türk dili ve edebiyatı öğretmeni yetiştiren bölümlerin programlarının içerikleri lise konuları ile karşılaştırıldığında;

a) Bölümlerdeki "Eski Türk Edebiyatı", "Halk Edebiyatı" ve "Yeni Türk Edebiyatı" konuları ile lise programı ders içerikleri arasında birtakım eksiklikler bulunmakla birlikte paralellik vardır, denebilir. Örneğin, "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı"ndan Ahmet Kutsi Tecer, Zeki Ömer Defne, Memduh Şevket Esendal gibi isimler bazı bölümlerin ders içeriklerinde bulunmamaktadır. Ayrıca bu açıdan pek önemli olmasa da ilgili derslerin - DAÜ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü dışında - bölümlerdeki adları da birbiriyle benzerdir. DAÜ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde dersler Tanzimat Edebiyatı, Servet-i Fünun Edebiyatı, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı gibi dönemlere göre adlandırılmıştır.

b) Lise Türk dili ve edebiyatı dersi programında dünya edebiyatı adı altında verilen konular üniversitelerde Batı/dünya edebiyatı adıyla verilmektedir. DAÜ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün incelenen programında bu ders yoktur. Lefke Avrupa Üniversitesi'nin programında bu ders seçmeli olarak bulunmaktadır. Dolayısıyla bu bölümden mezun olan kişilerin bu dersi almama

Scanned by CamScanner

durumu söz konusu olabilir. YDÜ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde bu ders bir dönem ve akımların işlenmesi şeklindedir. Tür, şahsiyet, edebiyat tarihi, eser tahlili, günümüz dünya edebiyatı işlenmemektedir. Lise Türk dili ve edebiyatı dersi programında -özellikle lise üçte- günümüz dünya edebiyatına yer verildiğine göre mezun olan öğrencilerin bu açıdan eksikliği vardır, denebilir.

c) DAÜ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü hariç hiçbir bölümde Türkiye dışındaki çağdaş Türk edebiyatına yer verilmemiştir. GAÜ Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü dışındaki bölümlerde Kıbrıs edebiyatı dersi vardır. GAÜ'de o da yoktur. Lise programında çağdaş Türk edebiyatlarına geniş bir yer verildiğinden bu bölümden mezun öğretmen adayları bu konudan noksan yetişmektedir.

Lisede uygulanan programın bölümlerinden biri de Türk dilidir. Üniversitelerin ilgili bölümlerindeki dersler ve konular bu açıdan lise programı ile karşılaştırıldığında aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır:

1. İlgili bölümlerdeki derslerin içeriği ile lise programı örtüşmektedir. Yani bölümlerde sesbilgisi, biçimbilgisi, sözdizimi ve anlambilgisi konuları – YDÜ'de hariç - öğretilmektedir. Sadece YDÜ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde lise programında yer alan anlambilgisi konusu aynı dönemdeki bazı sınıflarda okutulmuş, bazılarında ise bu konuya hiç yer verilmemiştir.

2. Kimi bölümlerin dilbilgisi betimlemesi ile ortaokulda ve lisede gösterilen dilbilgisi betimlemesi arasında farklılıklar vardır. Böyle olunca da yeni mezun olan öğrenci dilbilgisi dersini vermekte zorlanacaktır. Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi Yıllık Programı'nda genel liselerde 4 saatlik Türk dili ve edebiyatı dersinin birinci sınıflarda 2 saati, ikinci ve üçüncü sınıflarda da 1 saatinin Türk diline ayrıldığı düşünülürse (Soysal, 1999: 37-38), bunun incelenmesi gereken bir olgu olduğu anlaşılır.

Çalışmada ortaya çıkan bir diğer sonuç da kompozisyon dersi ile ilgilidir. Lise programının konularından biri olan kompozisyon dersi ile ilgili bölümlerin ders ve içerikleri karşılaştırınca birbiri ile örtüştüğü, üniversitelerde alan bilgisi olarak Türkçe kompozisyon, yazılı ve sözlü anlatım adı altında verilen bu derslerin içeriklerinin lise programındaki bilgileri kapsadığı görülmüştür.

Daha önce de belirtildiği gibi 2002-2003 öğretim yılına kadar KKTC ortaokullarındaki Türkçe öğretmenleri Türk dili ve edebiyatı/Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği bölümlerinden yetişmekteydi. Yukarıda olduğu gibi bu bölümlerin programlarını ortaokul Türkçe dersi alan bilgisini kazandırma açısından irdelemek Türkçe öğretmenlerinin alan donanımının yeterliliğini ortaya çıkaracaktır. Genelde tüm aşamalar için saptanan Türkçe öğretimi etkinlikleri ile ilgili amaçlar, anlama ve anlatım gücünü geliştirmeye yöneliktir. Bunlar dinleme, okuma, yazma ve konuşmadır. Türkçe öğretiminin her kademesinde bu beceriler geliştirilirken dilbilgisi, yazım, sözcük çalışmaları ile desteklenir (Özdemir, 1983: 26-27). Dolayısıyla Türkçe öğretmeni yetiştirilirken bu kapsam dikkate alınıp programların ona göre düzenlenmesi gerekmektedir. Programlardaki ders ve ders içerikleri ortaokullardaki Türkçe dersi için gerekli donanım açısından incelendiğinde, bunların ortaokul Türkçe dersi için çok yeterli olmadığı söylenebilir. KKTC'deki üniversitelerdeki programlar bu açıdan incelendiğinde aşağıdaki sonuç ortaya çıkmıştır:

Scanned by CamScanner

Bölümlerin amacı farklı olduğundan bunlarda Türkçe öğretmenliği formasyonu için gerekli bazı derslerin olmadığı görülebilmektedir. Örneğin, YÖK'ün Türkçe öğretmenliği için hazırladığı programda da yer alan Türkçe öğretimi için önemli sayılabilecek anlama teknikleri dersi (Bkz. Eğitim Fakültesi Öğretmen yetiştirme Lisans Programları, 1998: 51) hiçbir bölümde yokken, çocuk edebiyatı dersi sadece bir üniversitede seçmeli derstir. Ayrıca yukarıda da bahsedildiği gibi YDÜ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün bazı sınıflarında anlambilgisi konusuna yer verilmemesi ve bazı bölümlerin dilbilgisi betimlemesinin özellikle ortaokulda öğretilen dilbilgisi ile çatışması (Pehlivan, 2002) sorunlar yaratabilmektedir. Örneğin, biçimbilgisi boyutu ele alınırsa, bazı bölümlerin dilbilgisi ders içeriklerinde kişi eklerinin, istek ve emir kipinin, adılların ortaokul Türkçe derslerinde gösterilenden farklı betimlendiği görülmektedir.

3.3.2. Genel Kültür Dersleri

Öğretmenlik eğitimi alanının içerik kategorilerinden biri de genel kültür bilgisidir. KKTC'deki Türkçe/Türk dili ve edebiyatıyla ilgili bölümlerin genel kültür dersleri incelendiğinde, tüm bölümlerin ortak genel kültür derslerinin yabancı dil ile Atatürk ilke ve inkılapları olduğu görülmüştür. Ancak bu derslerin dönem ve kredi sayıları üniversiteden üniversiteye farklılık göstermektedir. Örneğin Girne Amerikan Üniversitesi'nde 4 dönem okutulan yabancı dil dersi, Yakın Doğu Üniversitesi'nde 8 dönem, Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde 2 dönem verilmektedir. Diğer genel kültür dersleri bazı üniversitelerde varken, bazı üniversitelerde yoktur. Bunlar sırası ile şöyledir: Araştırma Yöntemleri, Bilgisayar, Halkbilim, Kıbrıs Türk Tarihi.

21. yüzyıla girdiğimiz şu günlerde KKTC'de Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmeni yetiştiren kurumların genel kültür dersleri incelendiğinde bunların klasik denebilecek tarzda olduğu söylenebilir. Özellikle bazı bölümlerde bilgisayar dersinin bile olmaması öğretmen adaylarına çağımız için gerekli olan yeni teknoloji bilgilerinin kazandırılamadığını göstermektedir.

3.3.3. Öğretmenlik Meslek Bilgisi Dersleri

Bilindiği gibi Türkiye'de ortaöğretim alan öğretmenliği sertifika programları yerine 1.5 yıllık Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programı'na geçilmiştir (Bkz. Eğitim Fakültesi Öğretmen yetiştirme Lisans Programlarının Yeniden Düzenlenmesi, 1998). KKTC'deki üniversitelerde 2000 yılına kadar İlköğretim Sınıf Öğretmenliği Sertifika Programı ile Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Sertifika Programı uygulanmaktaydı. Kıbrıs'ta ilköğretim okullarına öğretmen olabilmek için daha önce de belirtildiği gibi AÖA veya AÖA'ya denkliği Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan bir okuldan mezun olma koşulu arandığından (KKTC Öğretmenler Yasası, 1985: md. 44), İlköğretim Sınıf Öğretmenliği Sertifikası ile Kıbrıslı öğrenciler öğretmen olamamaktaydı. Bu programa TC'li öğrenciler başvurmaktaydı. Kıbrıs'ta ortaöğretimde üniversite mezunu olmanın yanında öğretmen olabilmenin yasal olarak koşulu pedagoji sertifikasına sahip olmak olduğundan (KKTC Öğretmenler Yasası, 1985: md. 26) ve yasal olarak Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programı'na geçilmediğinden, üniversitelerde 1998 yılı ve öncesi kayıtlı

Scanned by CamScanner

olup programa önceden başlayan öğrenciler için Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Sertifika Programı uygulanmaktadır. Yasada boşluk olmasına rağmen üniversitelere öğretmenlik sertifikası için dışarıdan başvuran kişiler ve 1998 sonrası kayıtlı öğrenciler bir üniversite dışında Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programı'na devam ettirilmektedir.

2001-2002 öğretim yılı sonu ve öncesi itibarı ile üniversitelerde okuyan Kıbrıslı Türk dili ve edebiyatı bölümü öğrencileri için uygulanan öğretmenlik meslek bilgisi dersleri incelendiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

1. 2001-2002 öğretim yılı sonuna kadar üniversitelerin bir tanesinde Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği bölümü bulunduğundan öğretmenlik mesleği dersleri bu akademik yılın sonuna kadar sertifika programı şeklinde verilmiştir.

2. Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği özel bir alandır. Dolayısıyla bu alan öğretmenlik için gerekli temel eğitim derslerinin yanında özel öğretimi de gerektirmektedir. Bu açıdan bakılınca ilgili bölümlerde alanın özel öğretim dersleri eksiktir. Bunlar üniversite bazında incelenirse, DAÜ'nün Kıbrıslılar için açtığı Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Sertifikası Programı'nda Türkçe öğretimi, Türk dili ve edebiyatı öğretimi ile ilgili ders yoktur. Sadece bölüm programında seçmeli olarak Türkçe öğretimi dersi vardır. Bu dersin açılıp açılmadığı bilinmemektedir. Ayrıca DAÜ'nün uygulamaya koyduğu Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programı'nda da ilgili dersler bulunmamaktadır. GAÜ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4 yıllık programında Türk dili ve edebiyatı öğretim yöntemleri dersi ile Türk dili ve edebiyatı öğretimi uygulamaları (staj) vardır. Programda Türkçe öğretimi ile ilgili ders bulunmamaktadır. GAÜ'nün yeni uygulamaya koyduğu 5 yıllık Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği programında ise YÖK dersleri bulunmaktadır. Programda iki dönem özel öğretim yöntemleri dersi vardır. Bu dersler Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı öğretimi demek değildir. YDÜ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Kıbrıslılara uygulanan Alan Öğretmenliği Sertifika Programı'nda 2000-2001 öğretim yılına kadar Türkçe, Türk dili ve edebiyatı öğretimi ile ilgili ders bulunmamaktaydı. 2001-2002 öğretim yılında daha önce sertifika programına başlayıp programı tamamlamayan Kıbrıslı öğrencilere Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı öğretimi ile ilgili üçer kredilik birer ders konmuştur.

Türkçe öğretmenliği Türk dili ve edebiyatı öğretmenliğinden farklı eğitim formasyonu gerektiren bir daldır. Anadili öğretiminin temel amacının dört beceriyi geliştirmek olması, edebiyat öğretiminden bu dalı farklı kılar. KKTC'de 2002-2003 öğretim yılına kadar Türkçe öğretmenliği bölümü olmadığından, Türkçe öğretmenliği için gerekli öğretmenlik meslek bilgisi dersleri gerektiği gibi verilmemiştir. Bu da Türkçe öğretmenlerinin bazı alan öğretimi derslerinden yoksun yetiştiğini göstermektedir.

Günümüzde öğretmenlerden beklenen en önemli özelliklerden biri de teknolojiyi sınıfa getirebilmektir. KKTC'de Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmeni yetiştiren kurumların öğretmenlik meslek bilgisi sertifika programları bu açıdan incelenince, teknolojinin eğitimde kullanılmasını öğretecek derslerin yeterli olduğu söylenemez. Bu anlamda öğretmen yetiştirme düzenimiz klasik demektir. Bununla birlikte ilgili bölümlerin YÖK'ün 3 dönemlik öğretmenlik

Scanned by CamScanner

meslek bilgisi programındaki öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme dersini uygulamaya koymaları bu açıdan olumlu bir gelişmedir.

3.4. Yeni Öğretmenlerin Atanması

KKTC'de Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği yapabilmek için KKTC Milli Eğitim Yasası'na göre öğretmenlerin yükseköğrenim görmeleri şartı yanında, KKTC'de öğretmenlik mesleğini yürüteceklerin Öğretmenler Yasası'nda öngörülen özel ve genel nitelikleri taşımaları gerekmektedir (Bkz. KKTC Milli Eğitim Yasası, 1986: md. 57). Bununla birlikte öğretmenlerin atanmaları, onaylanmaları, çeşitli kadrolara yerleştirilmeleri, yer değiştirmeleri, yükselmeleri, görevden alınma ve görevlerine son verilmeleri Kamu Hizmetleri Komisyonu'nun yetkisi dahilindedir. Kamu Hizmetleri Komisyonu aranan nitelikleri taşıyan adaylara gerekli sınav veya sınavları düzenler ve başarılı olanları kadroya alır. Kadroya alınan öğretmenler iki yıllık adaylık ve deneme sürecinden geçtikten sonra öğretmenliğe asaleten atanabilirler (KKTC Öğretmenler Yasası, 1985: md. 5; md. 10). Bunun için Kamu Hizmetleri Komisyonu Türk dili ve edebiyatı öğretmen adaylarına yazılı ve sözlü yoklama yapmaktadır. Bu çalışmada sınavın seçme yeterliği hakkında herhangi bir bilimsel veriye rastlanmamıştır.

2001 yılında Kamu Hizmetleri Komisyonu'na Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği için 187 aday başvurmuştur. Komisyonun açıkladığı münhalde KKTC ortaöğretim okullarına 17 Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmeni alınacağı duyurulmuş (Kıbrıs, http:// www. kibrisgazetesi. com/2001/2ekim/ana1. htm), 22 öğretmen alınmıştır. 2002 yılında komisyonun ilgili öğretmenlik için açtığı 4 münhale ise 208 aday başvurmuştur (Kıbrıs, 20 Kasım 2002: 10). Bu rakamlar da gösteriyor ki, gelecekte KKTC'de Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmeni ihtiyacı bulunmamaktadır. Yani bu bölümlerden mezun olan öğrenciler işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalabilirler.

4. Sonuç

Öğretmenlik eğitimi adayların seçiminden, hizmetöncesi ve hizmetiçi eğitimine kadar çok boyutlu bir olgudur. Kıbrıs'ta Osmanlı döneminde öğretmen yetiştirmede Osmanlı eğitim sistemi uygulanmış, öğretmenler, medrese ve rüştiyeden yetiştirilmiştir. İngiliz raporlarına göre Kıbrıs'taki Türklerin eğitimi Rumlara göre daha niteliksizdir.

1878-1959 yılları Kıbrıs'ta İngiliz yönetimi dönemidir. 1937-1938 öğretim yılında erkek, 1940'ta da bayan öğretmen kolejinin kurulmasına kadar bayan ilkokul öğretmenleri Viktorya okulundan, erkekler idadi, sultani ve liseden yetişmekteydi. Bununla birlikte İngiliz yönetiminin baskılarına rağmen aralarında edebiyat öğretmenlerinin de bulunduğu Türkiye'den gelen birçok öğretmen Kıbrıs'ta görev yapmıştır.

2001-2002 öğretim yılı son sınıf Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmeni adaylarının seçimi, ders programlarının içeriği ve öğretmenlerin atanma koşullarını inceleyen bu yazıda, sınıf öğretmeni yetiştiren ilköğretim okullarına öğretmen olacakların sınavla, ortaöğretime Türkçe/Türk dili ve edebiyatı

Scanned by CamScanner

öğretmeni yetiştiren kurumlara -DAÜ hariç- sınavsız alındığı, dolayısıyla adayların seçiminde herhangi bir kriter aranmadığı ortaya çıkmıştır.

Günümüzde KKTC'de ilköğretimde Türkçe derslerini veren sınıf öğretmenleri Atatürk Öğretmen Akademisi'nden yetişmektedir. 21. yy'de olduğumuz şu günlerde okulun oturmuş bir programının olmadığı, okul programlarının yıldan yıla değiştirildiği bir gerçektir. Okulun son mezunlarının verildiği 1997-2001 programları incelendiğinde, Türkçe dersi ile ilgili ders içeriklerinin dağınık olduğu, ilköğretimde son derece önemli olan ilkokuma-yazma dersinin ayrı değil de Türkçe dersi içinde verildiği gözlemlenmiştir.

KKTC ortaöğretim okullarına Türkçe/ Türk dili ve edebiyatı öğretmenleri Türkiye ve Kıbrıs'taki üniversitelerin, çoğunluğu KKTC üniversitelerinden olmak üzere, fen-edebiyat ve eğitim fakültelerinden yetişmektedir.

KKTC üniversitelerinin programları genel kültür + alan bilgisi + öğretmenlik meslek bilgisi açılarından incelendiğinde aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır:

2001-2002 öğretim yılı son sınıf öğrencileri için uygulanan programların Türk edebiyatı alan bilgisi dersleri ve içerikleri ile - birtakım eksikliklere rağmen - lise programı arasında paralellik vardır, denebilir. Ancak dünya edebiyatı ve Türkiye dışındaki çağdaş Türk edebiyatları konuları çoğu bölümlerde hiç işlenmemektedir. Lise programında yer alan bu konuların eksikliği öğretmen adaylarının eksik yetiştirilmesine yol açmaktadır. Alan dersleri Türkçe öğretmenliği donanımı açısından incelendiğinde, bazı derslerin eksik olduğu söylenebilir. Öğretmenlik meslek bilgisi ile ilgili derslerde de sonuç benzerdir. Üniversitelerin alana yönelik öğretmenlik meslek bilgisi derslerinde alan öğretmenliği donanımı ve teknoloji eğitimi dersleri açılarından bazı yetersizlikler bulunmaktadır. Bir üniversitede (DAÜ'de) sadece Türkçe öğretimi dersi bölüm programında seçmeli olarak varken, diğerinde (GAÜ'de) Türk dili ve edebiyatı öğretimi dersi bulunmaktadır. Sadece bir üniversitenin (YDÜ) Alan öğretmenliği Sertifika Programı'nda iki ders birden vardır.

Bölüm programları genel kültür açısından incelendiğinde ise, bölümlerdeki dersler daha çok klasik denebilecek türdedir. Bunun yanında üniversitelerin ilgili bölümlerinin ortak kültür derslerinin kredi ve dönem sayıları birbirinden farklılık göstermektedir.

Avrupa Birliği'ne girmeye hazırlanan KKTC'de öğretmen yetiştirme düzenin oturmuş olduğu söylenemez. Nitelikli insan yetiştirmek isteniyorsa, bu işe öğretmen yetiştirmeden başlanmalıdır. Bunun için;

1. Öğretmen adaylarının seçimi, yetiştirilmesi ve mesleğe atanmalarında bilimsel kriterler konmalı, öğretmen adayları süreç içinde de değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.
2. Adı ne olursa olsun öğretmen yetiştiren kurumlar, ortaöğretimde Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı dersinin gerektirdiği alan bilgisi + öğretmenlik meslek bilgisi donanımına sahip elemanlar yetiştirmeli, programlar arasında paralellik sağlanmalıdır.
3. Geleceğin öğretmenlerinin temel evrensel değerleri benimsemiş, Atatürkçü düşünceye bağlı elemanlar olmaları için çaba harcanmalıdır. Üniversitelerde bunu gerçekleştirmenin birincil yolunun genel kültür derslerini bu açıdan düzenlemekle sağlanacağı unutulmamalıdır.

Scanned by CamScanner

Notlar

* 2002-2003 öğretim yılında faaliyete giren Yakın Doğu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü genel kültür ve alan bilgisi derslerinde aynı üniversitenin fen edebiyat fakültesi programını yürütmektedir. YÖK esassına göre düzenlenen eğitim dersleri 4. sınıfta alınacaktır. Bu çalışmada üniversitelerin 2001-2002 mezunlarının programları incelendiğinden ve bu okul fen-edebiyatla aynı lisans programını takip ettiğinden dolayı programı incelenmemiştir.

Kaynaklar

Alasya, F., Halil (1988). *Tarihte Kıbrıs.* Ankara: Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları.

An, Ahmet (1998). *Kıbrıslılık Bilincinin Geliştirilmesi.* Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.

Atatürk Öğretmen Akademisi Programı (2001-2002).

Atatürk Öğretmen Akademisi Yasası (2000).

Atatürk Öğretmen Koleji Programı (1996-1997).

Batman, Kemal (1998). "Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum ve KKTC Atatürk Öğretmen Koleji Giriş Sınavının Öğrencilerin Başarılarını Yordama Gücü", *Adım.* III/1: 41-62.

Behçet, Hasan (1969). *Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968).* Lefkoşa: Halkın Sesi.

Eğitim Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme Programlarının Yeniden Düzenlenmesi (1998). Ankara: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı.

Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları (1998) Ankara: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı.

Enginün, İnci (1988). "Türk Dili ve Edebiyatı Ders Programlarının Uygulanmasında Görülen Aksaklıklar", *Türk Dilinin Öğretimi Toplantısı (1-3 Ekim 1986).* Ankara: AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Fedai, Harid (1993), "Dil Devriminin İlk 10 Yılında Kıbrıs'tan Saptamalar", *Yeni Kıbrıs*, IX/ 5: 34-38.

Fidan, Nurettin ve Münire Erdem (1987). *Eğitim Bilimine Giriş.* Ankara: Repa Basın, Yayın.

Gazioğlu, C., Ahmet (1994). *Kıbrıs'ta Türkler.* Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.

Scanned by CamScanner

---------- (1995). *Kıbrıs Türk Tarihi-Türk Dönemi.* Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.

"Gençlerimiz, KKTC'deki Üniversiteleri Tercih Ediyor", *Kıbrıs.* 20 Kasım 2002: 10.

Kavcar, Cahit (1986). "Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi", *AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi.* 19, 1-2: 33-57.

---------- (1994). "Türkçe ve Edebiyat Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi", *Dil Dergisi.* 25: 8-11:

Kaya, K., Yahya (1989) *İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış.* Ankara: Bilim Yayınları.

Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası (1960). Lefkoşa: Kıbrıs Cumhuriyet Matbaası.

Kıbrıs. http://www.kibrisgazetesi.com/2001/ekim/2ekim/ana1.htm. (20 Kasım 2002): 10.

KKTC Milli Eğitim Yasası (1986). KKTC Resmi Gazete.

KKTC Öğretmenler Yasası (1985). Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası Yayınları.

Koçer, A., Hasan (1991). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi.* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Litvayalı, Hüsnü (1999). "Osmanlı Döneminde Kıbrıs Türk Eğitim Kurumları ve Yönetimi", *II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri (24-27 Kasım 1998), Cilt:2, Sayfa: 239-257.* Gazimağusa: DAÜ Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Nesim, Ali (1987). *Batmayan Eğitim Güneşlerimiz.* Lefkoşa: KKTC Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Oğuzkan, Ferhan (1983). "Orta Dereceli Okul Öğretmenlerinin Yetirilmesi", *Cumhuriyet Döneminde Eğitim.* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Orr, C., W. (1972). *Cyprus under British Rule.* London:Zeno Publishers.

Özdemir, Emin (1983) "Anadili Öğretimi", *Türk Dili Dil Öğretimi Özel Sayısı,* Temmuz/Ağustos, XLVII/379-380: 18-30.

Pehlivan, Ahmet (2002). "Turkish Grammar Teaching in Departments of Turkish Language and Literature/Department of Turkish Language and Literature Teaching and Secondary Schools Education", Paper submitted at the *Ist International Education Conference-2002, Eastern Mediterranean University,* Gazimağusa

Soysal, O., M (1999). *Türk Dili ve Edebiyatı ve Türkçe Öğretmeninin El Kitabı.* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Suha, Ali 1971). "Kıbrıs'ta Türk Maarifi", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969).* Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Scanned by CamScanner

Talbot, E. J. ve F. W. Cape (1913). *Report on Education Cyprus.* London: Waterlow and Sons LTD.

Teachers Education in Europe (1994). CSEE/ETUCE.

Varış, Fatma ve ötk.(1988). *Eğitim Bilimine Giriş.* Ankara: AÜ Basımevi.

Weir. W., W. (1952). *Education in Cyprus, Some Theories and Practices in Education in the Island of Cyprus.* Cyprus.

Scanned by CamScanner

Halkbilim Bildirileri

Papers on Folklore

Scanned by CamScanner

Kıbrıs Tekkelerinde Geçmişte Yapılan Zikir, Tören ve Şenlikler

Altay SAYIL*

Bu bildiride önce "Kıbrıs'taki Tekkeler" hakkında özlü olarak tarihi bilgiler verilecek, daha sonra dört tekkenin sosyal yönleri, bu tekkelerde geçmişte düzenlenen zikirler, dini günlerde yapılan panayırlar, şenlikler ve dört tekkede düzenlenen özel dini törenler ele alınacaktır.

Bildirinin hazırlanma amacı; sosyal tarih açısından topluma mal olmuş tekkeler hakkında bugüne kadar yeterli araştırma yapılmamış olması ve yaşamakta olduğumuz çevrenin bu yöndeki zenginliğidir. Bildirinin hazırlanmasında sözlü kaynaklar yanında belgeler, gazete ve dergi koleksiyonları, arşiv belgeleri ve belgesel fotoğraflardan yararlanılmıştır.

1974 Barış Harekatlarının ardından ve Kıbrıs'ın Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılmasından sonra Kıbrıs'taki tekke ve zaviyelerin bir kısmı Kuzey Kıbrıs'ta, bir kısmı da Güney Kıbrıs'ta kalmıştır.

Tekke kelimesinin aslı "tekye" olup Farsça'daki anlamı "dayanmak, dayanılan yer"dir. Abdülbaki Gölpınarlı'nın *100 Soruda Tasavvuf* adlı kitabında tekkeler için şu tanım yapılmaktadır: "Aslı Farsça'da tekyegâh diye geçen ve dervişlerin tasavvuf ehlinin zikrederken kendilerince tekrarladıkları geleneği sürdürmek için toplandığı yapı ve bölümlerine denir. Türkçe'de 'tekke' diye kullanılmaktadır". Hatta "Derviş dervişi tekkede, hacı hacıyı Mekke'de bulur" diye bir de atasözü vardır. Tekke'ye yine Farsça olan ve huzur, büyüklerin kapısı, kapı yanı anlamına gelen 'dergâh' da denir. Tarikatın, yani tasavvuf yollarından birinin mensuplarına mahsus olan ve o tarikatın büyüklerinden birinin şeyh olduğu veya büyük birinin yattığı tekkeye 'hankaah' derler. Bir de gelip geçen dervişlerin birkaç gün konuk edilecekleri küçük tekkeler vardır ki bunlara da 'zaviye' adı verilir.[1]

Ancak Kıbrıs'taki bu gibi dini yerlere günümüzde yalnızca tekke denmekte sadece Osmanlı döneminden kalma eski yazılı kayıtlarda 'zaviye' kelimesi geçmektedir. Zaviyelere örnek olarak Capt. M. B.Seager'ın [R. M. L. I., Barriester at-Law (Late British Delegate) 1883 yılında İstanbul'daki Evkaf Müdürlüğü'nden getirttiği "List of Vakıf Properties in Cyprus" adlı raporda, 181 adet olarak listelenen Osmanlı kültür varlıkları arasında tekke ve zaviyeler ayrı ayrı gösterilmektedir. 1969 yılında yapılan "Kıbrıs Tetkikleri Kongresi'nde" sunulan bir bildiriye göre (Capt. N.B.Seager'in saptadığı listenin Türkçe'ye çevirisinde) Kıbrıs'taki zaviyeler şunlardır: Kırklar Tekkesi, zaviye olarak gösterilmektedir. Larnaka'da Berati Ali Efendi, zaviye olarak gösterilmektedir.[2] Zaviye olarak gösterilen Alemdar Buba, bu kez Bayraktar Zaviyesi olarak gösterilmekte ve ayrıca buradaki avluda bulunan mezar için, Debrelizade Hasan Ağa Hücresi'nin varlığı vurgulanmaktadır (M.B. Seager, List of Vakıf Properties, Sıra 121). Leymosun'da Piri Ali Dede Tekkesi zaviye olarak gösterilmektedir.

İslâm dünyasında tekkeler kutsal sayılan yerlerdir. Genelde bir veya daha çok şehidin, yatırın, evliya mezarının bulunduğu türbe bölümü ile onun etrafını

* Dr. Fazıl Küçük Müzesi Müdürü, Lefkoşa-KKTC

Scanned by CamScanner

çevreleyen yapılardan ibarettir. Tekkelerde büyüklüğüne göre cami veya mescit, çeşme, şadırvan, kabristanlık, misafirhane odaları, mutfak, ders ve halvet hücreleri, kahvehane ve dua yeri gibi yerler bulunur.

Kıbrıs'ta tekkeler genellikle Evkaf Dairesi'nin (şimdiki Vakıflar Genel Müdürlüğü) malı olup, her tekkenin kendi vakfı vardır. Kıbrıs'taki her tekkede, geçmişte kullanıldıkları dönemlerde, yönetici olarak türbedar veya şeyh denen tekke imamları bulunurdu. Ayrıca tekkelerin büyüklüğüne göre de bakıcıları, müezzinleri, bahçecileri, aşçıları ve diğer çalışanları vardı. Bazı tekkelerde, türbedar ve ailesinin yaşadığı ayrı evler inşa edilmiş olup buralar, misafirhanelerden ayrı olurdu. Örneğin Lefkoşa Mevlevihanesi iç avlusunda Tekke Şeyhi'nin ve ailesinin kalması için iki katlı görkemli bir yapı vardı. Kırklar Tekkesi'nde ise tekkeye bitişik kemerli kapısı olan konut şeyh ve ailesinin yaşadığı tek katlı yapıydı.

Kıbrıs'ta kayda geçmiş tekkeler:

1. Hala Sultan Tekkesi (Larnaka Tuz Gölü yanında),
2. Aziz Efendi Tekkesi (Aziziye Tekkesi veya Abdülaziz Efendi Tekkesi olarak da bilinir; Lefkoşa Belediye Pazarı içinde) Bina Külliyesi Osmanlı döneminden kalma,
3. Mevlevi Tekkesi (Lefkoşa Girne Caddesi üzerinde) Osmanlı döneminden kalma,
4. Hz. Ömer Tekkesi –Girne (Çatalköy deniz sahilinde) Arap akınlarından kalma,
5. Kutup Osman Tekkesi (Mağusa'nın Maraş bölgesinde Namık Kemal Lisesi ile aynı avlu) Osmanlı döneminden kalma,
6. Kırklar Tekkesi (Kırklar köyü arazisi içinde),
7. Turabi Dede Tekkesi (Larnaka-Lefkoşa yolu üzerinde, Larnaka çıkışındaki Fidanlık Bahçesi yanında Tuzla bölgesinde),
8. Zuhuri Tekkesi (Lârnaka'da çarşı bölgesinde) Osmanlı döneminden kalma,
9. Berati Ali Efendi Zaviyesi (Lârnaka'da),
10. Piri Ali Dede Tekkesi (Leymosun Limanı yanında),
11. Hasan Ağa Tekkesi [Tekkenin türbe bölümünde Hacı Mehmet Baba yatmaktadır. Bu nedenle burası Hacı Mehmet Baba Tekkesi olarak da bilinmektedir. (Aşağı Baf'ta) – Osmanlı döneminden kalma.]
12. Tabur İmam Ahmet Efendi'nin Tekkesi- İngiliz döneminde yapılmış ve kullanılmıştır. Küçük bir tekkeydi. (Barbaros Sokak, Lefkoşa). Günümüzde bina külliyesi tamamen yıkılmıştır. Şeyhin adından ötürü bu ismi almıştır.

Yukarıda adları verilen tekkelerin bazılarında yapılan törenlerden derlemeler, bu bildirinin ana konusudur. Tekkelerin künye, tarih, tarikat , tamir, plan ve kitabe çevirilerine ilişkin konular bir başka araştırmanın konusudur.

1958 yılı Mazbut Vakıflar Bütçesi'nde Kıbrıs'taki türbe ve tekkelerde görevli şeyh, imam, türbedar ve diğer görevliler şunlardı: *Hala Sultan Tekkesi*: Şeyh Musa Kâzım. Tekkenin diğer görevlileri: Sorumlu memur İbrahim Sıtkı, Ormancı Ali Kemal, Odacı Vesile Derviş; *Türabi Tekkesi:* Kayyum ve kılavuz Hüseyin Fatin; *Aziz Efendi Tekkesi:* Türbedar Yusuf Hilmi; *Mevlevi Tekkesi:* Şeyh Hafız Şefik; *Hazreti Ömer Tekkesi:* Şeyh Faik Altay; *Kutup Osman Tekkesi:*

Scanned by CamScanner

Türbedar Zalihe Osman Nuri; *Piri Dede Türbesi:* Türbedar Safiye Ali; *Hacı Mehmet Tekkesi:* Türbedar Salih olarak gösterilmekte. Ancak Salih isminin üzeri sonradan çizilmiştir; *Durmuş Dede Türbesi:* Görevli yok. Aynı listede Lefkoşa Girne Kapısı dışındaki mezarlık bekçisi olarak Arif İbrahim Abbas ve yardımcısı Mustafa İsmail idi.[3]

Aziz Efendi Tekkesi

Aziz Efendi (Abdullaziz Efendi–Aziziye) Tekkesi, Lefkoşa Belediye Pazarı içerisinde bulunmaktadır. Padişah İkinci Selim zamanında Kıbrıs'ın fethine karar verilir ve 1570 yılında Lala Mustafa Paşa komutasında Kıbrıs'a çıkan Osmanlı Ordusu, Leymosun (Limasol) ve Larnaka'yı savaşsız elde ettikten sonra, 22 Temmuz 1570'te (Hicri 977) Lefkoşa'yı kuşattı. Altı haftalık Lefkoşa kuşatması ve savaştan sonra, Muzaffer Paşa kumandasındaki Türk askerleri 9 Eylül 1570 günü şafak vakti Konstanza (Bayraktar) Burcuna saldırı düzenledi. Tabur Bayraktarı Alemdar Mustafa Ağa, Türk bayrağını ilk kez bu burca dikti ve bu sırada şehit oldu. Burcun zaptı ile buradan şehre girilmiş oldu ve sokak çarpışmaları başladı. Osmanlı askerleri buradan şehir merkezindeki St. Sophia Katedrali'nin (Ayasofya Camii-şimdiki adı ile Selimiye Camii) bulunduğu bölgeye doğru ilerlemiş ve bugünkü Belediye Pazarı ile Selimiye Camii arasında yapılan direnişte birçok Osmanlı askeri şehit olmuştu. Müftüsü Aziz Efendi de şehit olanlar arasındaydı. Tarih kitapları, surlardaki mazgallardan kaçan Venedik askerlerinin şehir içerisinde, sokak aralarında barikatlar kurarak direnişte bulunduklarını yazmaktadır. Günümüzde Lefkoşa'nın dar sokaklarında bulunan onlarca şehit mezarı o günkü savaştan kalmadır.

Osmanlı fetih ordusunun Alay Müftüsü olan Aziz Efendi'nin şehit olduğu yerde, bir türbe ve daha sonra da mescit yapılarak, burası bir tekkeye dönüştürülmüştü. Burada 1940'lı yıllara kadar zikir toplantıları yapılmaktaydı.[5] Buranın son şeyhi olan Hacı Akif Efendi'nin yönettiği ve bizzat yer aldığı zikir, görenlerin anlattığına göre, genellikle haftada bir kez, Cuma akşamları, yatsı namazının kılınmasından sonra mescit bölümünde yapılmaktaydı. Yatsı namazından sonra zikire katılanlar ayakta durarak bir halka şeklinde sıralanırdı. Bu sırada Tekke Şeyhi Musaf'tan (tek cilt halinde Kur'an) parçalar okumaya geçerdi. Ardından "La ilâhe illâllah-Allah/hû, La ilâhe illâllah-Allah/hû" sözlerini söyleyip ilahi okunduktan sonra, hep bir ağızdan bu kez "Allahü ekber-Allahü ekber" (Allah uludur/yücedir) sözleriyle tekbir sesleri yükselirdi.

Aziz Efendi Tekkesi'nin son şeyhi, Kâdirî Tarikatı'na bağlı olup, cemaatın çoğu da onun müritleri olduğundan, burada Kâdirî Tarikatı'na göre zikir yapılırdı. Aziz Efendi Tekkesi şehir içerisinde, Çarşı bölgesinde, han, bedesten gibi yerlere yakın olduğundan, çeşitli vesilelerle Lefkoşa'ya gelenler, hanlarda ya da akrabalarında kalan köylü ve konuklar tarafından da sıkça ziyaret edilip zikir izlenmekteydi. Gençlik yıllarında buradaki zikirlere katılmış ve halen Lefkoşa'da yaşayan 88 yaşındaki Hasan Ali Rıza, töreni şöyle anlatmaktadır:

"Zikir sırasında ayakta duran Şeyh, halka şeklinde sıralanan ve tekbir getiren kişilere, tekkede korunan ve fetihten kalma kılıcın keskin ağız tarafını uzatırdı. Bu esnada cemaat da "Estağfurullah, estağfurullah, estağfurullah el azîm ellezi

Scanned by CamScanner

ve lâhavle velâkuvvete illâ billahil Aliyyül Azim" (Büyük olan Allahtır, ondan büyük hiç bir şey yoktur) diyerek, şu ilâhîleri okumaya başlar;

"Hayyul Kayyum ya Allah
Hayyul Kayyum ya Allah (Diri olan Allahtır)
Hasbi Rabbi cellallah (Allaha övgü)
Mafi gaybi (veya gayri) gayrullah (Allahtan başkası bilemez)
Nur-u Muhammet sallallah (Muhammet Aleyhüsselamın nuruyla)
La ilâhe illâllah, La ilâhe illâllah"

diye hünkürürlerdi. Hünkürmenin bir bölümünde de halk "hak-hû/ hak-hû" diyerek tempo tutardı. Zikirdeki cemaat, ilâhîleri söylerken kendilerinden geçmekte ve sesleri gittikçe yükselen bir tempoya ulaşmaktaydı. Cemaat bu şekilde ilâhîleri devamlı olarak tekrarlayıp zikir yaparlarken, hünkürmenin en yüksek olduğu anda ve herkesin kendini zikrin seyrine bıraktığı sırada, Şeyh katılanlara görünmeden gizlice oradan ayrılıp, iki basamakla inilen fetih şehitlerinin bulunduğu türbelerin olduğu bölüme geçerdi. Bu sırada zikir devam ederdi. Şeyh de elbiselerini çıkararak yarı beline kadar soyunur ve alttaki şalvarı ile kalırdı. Gösteri için hazırlanan Şeyh yeniden kılıcını alıp "ya Allah" diyerek tekrar zikir yapanların bulunduğu yere çevik bir hareketle gelirdi. Şeyhin bu sırada kılıcını havaya kaldırmasıyla zikire son verilmiş olurdu.

Halk bundan sonra Şeyhin tek başına yapacağı gösteriyi izlerdi. Gösteride kılıcın sivri ucuna bir bez sarılır ve deneyimli iki tarikat üyesinden biri bez ucundan, diğeri sapından kılıcı tutardı. Şeyh efendi yere paralel ve keskin tarafı üstte olacak şekilde tutulan kılıcın üzerine yavaş yavaş yatar ve ayaklarını yerden kaldırırdı. Birkaç kez aynı hareketi tekrarlayan Şeyh, kılıcı tutanlara eli ile işaret ederek, kılıcı yere koymalarını isterdi. Şeyh bu kez yere konan kılıcın üzerine çıplak ayak tabanları ile basardı."

Bu olaya yine göz şahidi olan Selimiye Camii Baş Müezzini Ahmet Gürses (yaş 72) ile İbrahim Çolakoğlu (yaş 90) da zikir törenini aynı şekilde anlatmışlardır. Aynı yaşlarda daha bir çok kişinin de anlattığı olay hakkında, Şeyhin kılıçta yatma şekli üzerinde kesin bir sonuca varılamamıştır. Halkın anlattığı böyledir. Fakat olay bir de fiziki yönden düşünüldüğünde, çıplak vücutla kılıç üzerinde böyle bir hareketin yapılmasına imkansız olarak bakılmaktadır. Yine de o günleri yaşayanlar, kılıçlı zikrin yapıldığını anlatmaktadırlar.

Zikre katılanlar Şeyhin bu gösterisini ilgi ile izlerlerdi. Kâdirî tarikatı üyelerinin Aziz Efendi Tekkesi'ndeki bu zikir faaliyetleri 1940'larda Evkaf Dairesi yetkilileri tarafından durduruldu. Ancak tekkedeki mescitte namaz kılma, mevlit okuma gibi ibadetler 1963 yılına kadar sürdü. Tekke 1963 yılından sonra uzun yıllar metruk bir şekilde kalmış ve Vakıflar İdaresi tarafından yapılan restorasyondan sonra 27 Aralık 1996 tarihinde tekke ve mescit bölümü yeniden ibadete açılmıştır. Açılış sırasında dualar okunup, katılanların avuçlarına gülsuyu dökülüp, lokum dağıtılmıştı.

Kırklar Tekkesi

İslâm dininde Müslümanların dini yerleri ziyaret edip, oralarda ibadet etmeleri dinin bir gereği sayılmaktadır. Yine dini yerlerde erenlerin, evliyaların huzurunda

Scanned by CamScanner

Allah'a yapılan dualar daha makbul sayılmakta ve bu amaçla çoğu kez bu tür yerlere gidebilmek için kilometrelerce yol katedilmektedir. 17 Nisan 1951 tarihli Hürsöz Gazetesi'nin Kırklar Tekkesi'ne yapılan ziyaretle ilgili haberi şöyle. *"Geçen Cuma 3 Nisan 1951'de Kırklar ismi ile anılan ve Kıbrıs'ın Fethi'nde canlarını feda ederek Ada'da varolmamız için 'Şehit Günü'nde' Kırklar, ziyaret edilmiştir."*[6] 1920 öncesinde yollar ve ulaşımdaki yetersizlik bile insanları engellememekte, bu tür yerlerin ziyareti ve buralarda dua etmek için her türlü zorluğa katlanılmaktaydı. Bunun yanında önemli bazı büyük ibadet yerlerinde, özel günlerde panayırlar (pazar) kurulur, buraya gelen ziyaretçiler birbirleriyle tanışıp hoşça vakit geçirerek, sosyal, dini ve kültürel yönden iletişim sağlanırdı.

Kıbrıs'ta Hala Sultan ve Mevlevi Tekkelerinden sonra işlev ve ziyaretçi açısından 3'üncü büyük tekke olan Kırklar Tekkesi, Mesarya Ovası'ndaki Kırklar (eski adı Timbu) köyü yakınında şimdiki Ercan Havaalanı'nın güneyinde KKTC topraklarında olup, dini bayramlarda, Namaz günlerinde (Regaib Kandili) özel olarak ziyaret edilen ve bir günlük panayır kurulan bir yerdi. Tekke arazisi günümüzde Evkaf Dairesi tarafından sadece tarım amaçlı olarak kiralanmaktadır. EOKA günlerinde, 6 Temmuz 1958 tarihinde Kırklar Tekkesi şeyhi Yusuf Mehmet Hilmi'nin Rumlar tarafından şehit edilmesi, buranın aynı yıl Rumlar tarafından yakılması (Halkın Sesi Gazetesi'nde 5 Ağustos 1958 tarihinde yayınlanan haber) ve meskun bölgeden uzak geniş bir arazi içerisinde olması, terk edilmesine ve metruk bir yapı durumuna düşmesine neden olmuştur. 1958 yılı sonuna kadar burayı Kırkların eski türbedarlarından Meriç Köylü (Mora) Raif Salih Hoca yalnız dini günlerde ve Cuma'ları ibadete açmıştı. 21 Aralık 1963 Rum saldırılarının ardından tekke tamamen terkedilmiştir. Şimdiki durumu ise tekkedeki şehit mezarlarının bulunduğu bölüm bakımlı ve sıvanmış fakat mescit, kahvehane, şeyh konutu, misafirhane gibi yapıların büyük bölümleri yıkılmıştır. 1954 yılına kadar Tekke Türbedarlığı yapan Raif Salih Hoca'nın oğlu Mehmet Hoca, Kırklar Tekkesi'ndeki yaşamları ile ilgili şöyle söylüyor: *"Babam Raif Salih'in Kırklar Türbedarlığı sırasında, ailece tekkede Türbedar konutunda yaşamaktaydık. Biz on iki kardeşiz. Annem Nezire; üç kardeşim, Hüseyin, Pervin ve Meliha'yı tekkede doğurdu. İlkokul çağında olan kardeşlerimle birlikte en yakın Türk köyü olan Aya (Ayakebir – Dilekkaya) köyü ilkokulunda öğrenim görmekteydik."*

Tekkenin eskiden varolan ve şimdilerde duvarda yalnız boş yeri kalan kitabenin eskiden saptanan kaydına göre, Kırklar Tekkesi'nin tamiri 1813 yılında Vali Küçük Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Türbenin tamirinden sonrada Türbe girişini de içine alan bir mescit inşa edilmiştir.

Yabancı yazar gözüyle geçmişte Kırklar Tekkesi'nde saptanan genel zikir ve ibadet törenleri, Sir Harry Luke'un (1911-1912 Kıbrıs Valisi'nin Özel Sekreteri) *Cyprus* adlı kitabında şöyle yer almaktadır:

Kırklar Tekkesi, Lefkoşa bölgesinde Timbu (şimdiki Kırklar köyü) yakınlarında bulunmaktadır. Buradaki kırk kişinin kim olduğu bilinmemekle beraber, kırk şeyh oldukları söylenmektedir. Kırk rakamına, Yakındoğu Hıristiyanları ve Müslümanları arasında çok rastlanmaktadır. Kırk aziz, kırk şehit, kırk cin, kırk evliya, kırk ifrit sürekli karşımıza çıkmaktadır. Bir de dinsel veya yarı dinsel

Scanned by CamScanner

inanışlarda kırk günlük dönem çok önemlidir. Örneğin, oruç, düğün yemeği, müritlik, çıraklık v.s.

Kapasitesi düşünüldüğünde Kırklar Tekkesi'nin kalabalık bir topluluğa ev sahipliği yaptığını hiç sanmıyorum. Mutat ziyaretlerimde orada yaşlı derviş ve onun yine yaşlı yardımcısı dışında birisini görmedim. Sürekli sükunet içinde olan bu yere özellikle kutsal günlerde çevre köylerden ziyaret amaçlı gelen köylüler, cami altında iki sıra halinde olan kırk şeyhin mezarını ziyaret ederlerdi. Mezarları saydığımda sadece 23 adet olduklarını gördüm. Ancak yaşlı Derviş diğer 17 kişiye ait kemiklerin büyük mezarda toplu olduklarını söyledi. Tarih kırk rakamının özelliği konusunda sessizse de, bahse konu dönemde kırk rakamına ait hem Müslümanlıkta hem de Hıristiyanlıkta çok söylenti mevcuttur. Şeyhlerin güçlerini tanımayan Ortodoks Papazın kafasını havada uçarak gelip gövdesinden ayıran kılıcı gördüm. Papazın başını gövdesinden ayıran kılıç mezarların bulunduğu galerinin sol kanadının en uç kısmındaki kayaya saplandı. Kılıç orada halen bugün inançsızları korkutacak şekilde duruyordu.

Aramızda 45 yaş fark olmasına rağmen, Şeyh Hacı Muhammet (Mehmet) ile aramızda iyi bir dostluk ilişkisi vardı. Mağrur ve yaşlı, titrek beyaz sakallı, vahşi gözlü ve çocuksu tebessümlü birisi olan Şeyh, tenha tekkesine yaptığım ziyaretlerimi hep dostlukla karşılardı. Lefkoşa'dan arkadaşlarımla gittiğim tekkeye, ibadetten sonra yenecek yemeğe katkı olarak götürdüğüm kuzu ile katılırdım. O da Zikir töreni için Lefkoşa'dan arkadaşlarını da çağırırdı. Zikir "hatırlamak" anlamındadır. Amaç törene katılanların dünyevi şeylerden uzaklaşarak tanrıyla bütünleşmeleri, uhrevi alemle yakınlaşmalarıdır.

Mevlevilikte bu tarz ibadet dans haline gelmiştir. Daha doğrusu aynı nokta üzerinde dönmektir. Nakşibendi ve Rufa'i tarikatlarında bazı terkiplerin tekrarı olarak yapılır ve trans haline gelinceye kadar devam eder ki sonuçta insan kendinden geçerek tamamıyla tükenir. Bu nedenledir ki, Avrupalılar bu iki tarikat mensuplarını 'bilgisizce uluyan dervişler' olarak adlandırılırlar. Zikirlerinin en yoğun anında ve transta oldukları sırada bu insanlar kendilerine kesici aletlerle, şiş, kılıç ve benzeri kesici-delici araçlarla zarar verirler. Dini inanç o denli yoğundur ki o esnada çile veya acı hissi duyulmaz. İlginçtir ki bu törenlere tarikat üyeleri veya dervişler dışında Türk halkının birçok kesiminden katılanlar da olurdu; ta ki Türkiye Cumhuriyeti bu gibi yerleri ve tarikatların faaliyetlerini yasaklasın.

Zikir esnasında kendi vücuduna yaptığı yaralardan dolayı yaşlı Şeyh Muhammet, etrafta bayağı ün sahibi olmuştu. Kendi açısından herşeyin mükemmel olmasına dikkat eder ve törenin başından sonuna kadar kurallara uygun biçimde sürmesini sağlardı. Dervişler cami zeminine daire şeklinde otururlar, özel bir ritimle gırtlaktan gelen sesle Yaradan'a seslenirlerdi. 'Ya medet, ya Allah - Ya medet, ya Allah' sözcüklerini tekrarlarlar ve iki yana doğru hafifçe sallanırlardı. Daha sonra sözcükler ve ritm değişir, her cümlenin sonunda başlarını öne eğerek gittikçe daha hızlı ve daha yüksek sesle 'La ilahe illallah- La ilahe illallah' diye hünkürürlerdi. Bu cümlede son iki hece üstüne vurgu daha sert yapılırdı. Bir süre sonra ilahi sözlerin terkibi değişir ve başlangıçta yumuşakça mırıldanılan ve tekrarlandıkça giderek yükselen bir tonda şiddetli bir gırtlak haykırması ile tekrarlanan 'Ya Hu - Yā Hu' heceleri

Scanned by CamScanner

sonuçta havlamadan ayırt edilemez hale gelirdi. Artık hareketler o denli hızlıydı ki yerlerinden kalkmadan kendilerini yerden yere vuruyorlar ve ter içinde kalıyorlardı.

Aniden gözlerinden vahşi bir bakış ve vahşi bir çığlıkla Şeyh yerinden fırlar ve üzerindeki uzun beyaz pamuklu don ve sarığı haricindeki giysileri parçalayıp atardı. Orada hazır duran kılıcı alarak çıplak vücuduna batırmaya başlar ve oradaki başka iki kişi de daha çok batırmaması için kendisini geri çekerlerdi. Bu 'hal' kendisini dünyevi kavramlardan uzaklaştırıyordu. Hala nefes nefese 'Ya Hu' diye bağırır ve salyaları sakalından aşağı akarken, bir ucunda ahşap bir tapa takılı, zincirler sallanan uzunca bir şişi eline aldı. Göğsünün derisini tutup olabildiğince öne doğru çekti, şişi elinde birkaç kez çevirdikten sonra derisine sapladı. Şişin ucu diğer taraftan çıkmıştı ve bir damla kan akmadı. Bu tür gösterileri daha önce de izlemiştim ve ilginç olan acı duymamaları ve yaralardan kan akmamasıydı. Daha sonra kömür mangalında ısıtılmış kıpkırmızı demir çubuğu çevredekilerin haykırış ve inlemeleri arasında dili ile yaladı. Etraftakilerden zenci olanı o anda tüm kontrolünü yitirmiş ve türbanını çıkararak başını sürekli ve şiddetle sert toprak zemine vuruyordu. Yüz rengi ise siyahtan kül grisine dönmüştü. Yanındaki onu omuzlarından tutarak, yüzüne üfleyerek ve tükürerek sakinleştirmeye çalıştı. Ancak kısa süre sonra aynı hastalığa yakalanmış gibi o da transa geçerek aynı hareketleri yapmaya başladı ve bu kez de onu sakinleştirmek zenciye kaldı. Bu arada etraf sakinleşmiş, ses ve hareketler azalarak gösterinin doruk noktası aşılmış ve zikir sona ermişti. Dervişlerin tekrarladıkları sözler daha hafif, sallanmaları daha yavaş hale geldi, sonuçta bitkin ama huzurlu bir sükunet içine girdiler."

Sir Harry Luke yapıtının tekkelerle ilgili bölümünde Baf'ta izlediği bir ayine de yer veriyordu. Onu da aktarıyoruz:

"Yeni Baf'tan iki mil içeriye, dağa doğru gidildiğinde Ktima (Kasaba – Yeni Baf) köyünü bulursunuz. Ortaçağlarda sıtma ve rutubetten korunmak için kurulmuş ve şimdilerde bölge merkezidir. Ana camideki bir zikir törenine de buraya davet edilmiştim. Tören gece yapıldı ve cami oldukça loştu, birkaç yağ kandili yere oturan dervişlerin yanında aydınlık veriyordu ve gerisi karanlıktı. Zikir çok basitti ve sadece "Kayyum Allah" (kendi kendine var olan) sözleri bir ritimle tekrarlanıyordu. Bu uygulama ara sıra tempodaki artış ve zaman zaman Dervişlerin istenen dinsel transa ulaşmaları dışında bir değişiklik olmadan saatlerce sürdü. Bu sade törenin antik çağların Roma İmparatoru Titus'un ünlendirdiği kutsal tapınağa sadece 10 mil uzaklıkta yapıldığını kabullenmek zordu."[4]

Geçmişte yapılan ziyaretlere katılanlar, 1950'li yılların ortalarına kadar kurulan panayırları şöyle anlatmaktadırlar: *"O yıllarda Kıbrıs'ta motorlu ulaşım vasıtaları henüz şimdiki kadar yaygın olmadığından, Kırklar Tekkesi'ne yakın bölge köylerinden, yaya olarak, bisikletle, hayvanlar tarafından çekilen arabalarla veya hayvan sırtlarında gidilirdi. O günlerde öküzlerin çektiği arabalar, taşıdığı 10 civarında yolcu ile günümüzün yolcu otobüsü ve dolmuşların görevini yapıyordu. Öküzlerin çektiği arabanın ön kısmına sandalye koyup, buraya erkekler otururdu. Onların önünde çocuklar ayakta durup, arabacı veya çevre ile meşgul olur çoğu zaman da çocuklar arabacıya yaptıkları*

Scanned by CamScanner

haylazlıklarla sorun yaratırlardı. Kadınlar arabanın arka kısmına, yere koydukları yastıklar üzerine otururlardı. Kira ile Lefkoşa ve diğer yerlerden Kırklar Tekkesi'ne gelen arabacılar, akşama kadar usanmadan saatlerce müşterilerini beklerlerdi." Tekkenin bozuk olan yollarının 1949 yıllına kadar henüz tamir edilmediğini Halkın Sesi gazetesi 14 Mayıs 1949 tarihli sayısında şöyle aktarıyor:

"Saman altından su yürütenler: Kırklar Tekkesi'ne geçenlerde yapılan ziyaretten sonra, bu şehitlik yeri hakkında sayın okurlarımızdan birçok şikayet mektupları aldık. Mektup gönderenler arasında erkekler bulunduğu gibi, imzasını koymaktan çekinen bazı genç kızlar da vardır. Şifahen dinlediğimiz şikayetlerin ise hududu yoktur.

Sayın okurlarımız pek haklıdırlar. Çünkü Kırklar Tekkesi'ni ziyaret edenlerin söylediklerine göre, asfalt yoldan ayrılıp şehitliğe giden yol gayet berbattır ve otomobiller için tehlikeli bir vaziyettedir. Sonra kafi derecede suyu bulunmadığından ve etrafının da çıplak bir halde bulunmasından, burası adeta Kerbelâ sahasını andırmaktadır.

Itiraf ederiz ki Evkafça yapılması gereken birçok, hem de sayısız işler vardır. Fakat Kırklar Tekkesi'nin ziyaret mevsimi tekrar bir sene sonra olacağından o mübarek türbede de bir şeyler yapılması için bu müddet müsaittir zannederiz." [7]

Eski eğlencelerin, geleneklerin, kültürün ve ibadetlerin yansıtıldığı Namaz günlerindeki Kırklar Panayırı'na Kıbrıs'ın birçok yerinden gelenler de olurdu. Gelenleri anı fotoğrafında görüntülemek için seyyar fotoğrafçılar da Tekke'ye gelmekteydi. Lefkoşa'nın en eski fotoğrafçılardan olan Mehmet Şık (Foto Şık), aynı yıllarda orada seyyar fotoğrafçılık yaptığını anlatmıştır. Kırklar Tekkesi'ndeki kalabalık, şehit mezarlarının bulunduğu türbe bölümünde topluca dua eder, dilekte bulunurlardı. Burada bulunan bir dilek tutma şekli de duvar içerisine sokulu bulunan bir boruyu tutmakla yapılan dilekti. Türbe bölümü Türbedar tarafından halka gezdirilirdi. Namaz günlerinde yoğunluk yaşanan Tekke'ye, sadece o günlerde, ikinci bir görevli imam da görevlendirilirdi.

Türbe bölümündeki dua ve ibadetini tamamlayanlar çıkış kapısına geldiklerinde, buradaki merdivenlere geri geri adım atarak kabirlere arkalarını dönmeden tekkeden çıkarlardı. Türbe kapısı mescidin içine açılmaktaydı. Mescitte şeyh-imam eşliğinde öğle namazı kılınırdı. Mescitte ibadetten sonra halk yemek yer, birbirleri ile kaynaşır ve kurulan panayırda eğlenerek beğendiği, ihtiyacı olan eşyalardan ve yiyeceklerden satın alır ve sonuçta güzel bir gün geçirirdi. EOKA saldırılarına kadar diğer günlerde de tekke sürekli olarak ziyaret edilirdi.

25 Temmuz 1931 tarihinde ilgililere yazılan yazı, Kırklar Tekkesi avlusunda bir Rum ailenin yemek sırasında yasak olduğunu bilerek veya bilmeyerek içki içmesini konu almaktadır.

"Kırklar Tekkesi'ni öteden beri ziyaret etmekte olan Hıristiyan ahalinin Tekke-yi Şerifeyi ziyaretlerinde, Lefkoşalı bir Rum ailenin memnu (yasak) olduğunu bilmeyerek esna-i taamda (yemek sırasında) tekke avlusunda müskirat (içki) istimal (kullanma) eylediği anlaşılmış ise de, o sırada meseleyi mutalli olan (değerlendiren) Şeyhin ihtarı üzerine yasak olduğu hakkında bilgi sahibi olmadıklarını bildirerek, teessüf eylediklerini (eseflerini – üzüntülerini)

Scanned by CamScanner

söylemişlerdir. Bu meselenin cereyanı (meydana gelmesi) Şeyh'ten çok devlet tarafından münasip bir dilde izah edilmesi. Polise düşen görev de Dimbu'daki (Kırklar köyü) içki satılan yerlerin ikaz edilmesidir. Lefkoşa Evkaf Vekili" [8]

Kırklar'da Panayır Yerinin Kurulması

Halkın büyük ilgi gösterdiği Kırklar Tekkesi'ndeki ibadet gününe katılacak panayırcılar, bir gün önceden Kırklar Tekkesi'ne gider, orada kaliflerini (çardak), tezgahlarını kurarlardı. Bazı panayırcılar tezgahları günümüzde de panayırlarda yaygın olarak kullanılan üç tekerlekli arabaların üzerine kurar, bazıları da tahtaları birleştirerek masa şekline dönüştürürdü. Bazıları da yere serilen kilimler üzerine tezgah açarlardı. Tezgahlar tekke avlusu ile tekkenin güneyinde bulunan okaliptüs ağaçlarının altına ve çevresine sıra halinde yerleştirilirdi. O yıllarda kurulan bu tezgahların bazılarında halkın genel olarak leblebici diye adlandırdığı kuruyemişçiler bulunurdu. Leblebiciler sattıkları tuzlu, tuzsuz, şekerli leblebiler yanında badem, kuru üzüm, kurutulmuş dut yemişi, üzüm sucuğu, köfter, pastelli satarlardı. Leblebicilerin çoğu kendi pişirdikleri renkli leblebileri kavanoza koyar ve kavanozda teşhir edip satarlardı. Aynı usulde badem içleri de şekerlenerek satılırdı. Ancak badem şekerleri leblebilerden daha pahalı olduğundan, çoğunlukla satılan ucuz leblebilerdi. Panayır yerine gelen leblebicilerden biri de Mustafa Hüseyin Aynalı adlı kişiydi. Aynalı, bu leblebileri ve şekeri havanda döver, toz haline getirerek karıştırır ve küçük huni şeklinde kendi yaptığı bir külâh ambalajda satardı. Aynalı satış için "davul tozu-minare gölgesi" gibi sözler söyleyerek leblebilerini pazarlardı. Aynalı, leblebilerini satarken ezberlediği destanlardan, eşini öldüren Doktor Behiç ve sevgilisini öldüren Halit Arab için yazılan şiirsel destanlardan parçalar da söyleyerek, insanların ilgisini çeker ve böylece leblebilerini daha kolay satardı.

Bazı köylüler ise ürettikleri zeytin, zeytinyağı, pekmez ve zivaniyayı da panayırda satarlardı. Kırklar Panayırı'nda ayrıca bulgur köftesi de satılmaktaydı. Kırklar Panayırı'nda bazı Rum erkek ve kadın satıcılar da tezgah kurmaktaydı. Bunlar genellikle Kiracıköy ile Timbu (şimdiki Kırklar köyü) köyünden gelirlerdi. Kiracıköy'den gelen bir Rum satıcının giydiği kıyafet İngiliz ve Avrupalı tarzda olduğundan o günlerde, renkli kişiliği olan, herkesin tanıdığı Rum'a, panayıra katılanlar "Coni" adını takmıştı.

Kaliflerde satıcılık yapan panayırcılardan başka, bir de gezerek meşrubat satanlar, kurdukları kaliflerde lokma ve şamişi yapan başka satıcılar vardı. Kaynak kişilerin anlattıklarından, isimlerini saptayabildiklerimizden biri de panayırdaki şerbet satıcılarından Ali Abbas Tıflı idi. Tıflı 1940'lı ve 1950'li yılların Türk panayırlarında arkasında güğümü ile sabahleyin limonata ve öğleden sonraları gül şurubu satardı.

Lefkoşalı, kör olmadığı halde "Kör İsmail" takma adı ile bilinen İsmail Ağa ise panayırlarda şamişi ve lokma yapardı. İsmail Ağa'nın kurduğu kalifte kendisi ile birlikte kardeşi Hasan ve beş-altı işçi çalışmakta ve ona yardımcı olmaktaydılar. İsmail Ağa ve ekibi ayrıca Rum köy ve manastırlarında kurulan panayırlarda da kaliflerini kurar ve şamişicilik-lokmacılık yaparlardı. Kırklar Panayırı'nın 1920–1930-1940'lı yıllardaki bir başka satıcısı da Kunduracı/Panduflacı (Pabuç/terlik)

Scanned by CamScanner

olarak anılan Mustafa Ali Garip'ti (Kunduracı Garip Usta –Halkın Sesi'nden, ölümü 14 Ocak 1964) adındaki ayakkabı satıcısı idi. Garip Usta, yere serdiği yüzlerce çift ayakkabı ve panduflayı dört beş adamı ile birlikte satardı. Garip Usta iyi bir satıcı idi; kendisine 'merhaba' diyen ya da ayakkabılarını soran kişiye mutlaka bir şeyler satabilme becerisine sahipti ve halk arasında hamiyetperver birisi olarak bilinirdi.

Kırklar Panayırı'nda Kesik Baş Gösterisi

Kırklar Panayırı'nda halkı eğlendirmek için bir de 'Kesik Baş' adlı gösteri düzenlenirdi. Bu gösteri Kıbrıs'ta şimdilerde tamamen tarih olduğundan, bu bildiride özellikle yazılı ve sözlü bir kaynaktan yararlanılarak yer verilmiştir. Bayram yerlerinde, panayırlarda veya halkın kalabalık olduğu yerlerde kurulan ve 70-80 kişinin sığabildiği çadır içerisinde sahnelenen 'Kesik Baş' gösterisi merakla izlenen bir gösteri olup, halkı eğlendirmek için düzenlenmekteydi.

Her yıl Namaz günlerinde, Kırklar Tekkesi arazisinde kurulan büyük çadırda Kesik Baş gösterisi yapılırdı. Ayna marifeti ile kapalı bir kutuya gizlenen kişinin yalnız başı görünüp, kutunun derinliği gizlenirdi. Kutunun içerisinde bulunan kişinin başı bir masa üzerinde durur görünümündeydi. Başı masa üzerinde görünen kişinin yüzü şişe tapası olarak kullanılan mantar yakılarak karartılır ve kararmış halde Kesik Baş'ın yüzüne önceden sürülerek, zenci görünümü yaratılırdı. Gösteriyi sunan kişi ile Kesik Baş olan kişi, gösterinin baş oyuncularıydı. Gösteriyi idare eden kişinin, halkın dikkatle izlediği Kesik Baş'a sorduğu sorulardan bazıları şunlardı: "Nerelisin? - Adın ne? - Niçin Kıbrıs'a geldin?" gibi sorular sorulur ve kesik baş da ona yanıt verirdi. Sorulan sorulardan biri de "ne seven?" sorusuydu. Kesik Baş, bu soruya yanıt olarak, banana (muz) veya fıstık derdi. İzleyiciler bazen kesik başa gösteri esnasında yemesi için muz uzatır ve o da muzu o an gösteride yerdi. Kesik Baş'a sorulan ilginç beğenilen sorulardan biri de "hangi kızı seven?" sorusuydu. Kesik baş bu sırada önde oturan izleyicilerden birini gözü ile işaret ederdi. Yönetici, izleyici kız adına konuşarak "sana mı kaldım?" diye yanıtlardı. Gösteriler çok eğlenceli geçip, izleyenler kahkahalarla gülerdi.

Şimdi Lefkoşa'da yaşayan Ahmet Necip, birçok kez bu gösteriyi düzenleyenlerdendir. Ahmet Bey bu gösteride bazen Lulla isimli Kıbrıslı bir Rum kadınının da Kesik Baş rolünü yaptığını ve yukarıda sıraladığımız soruların ona da sorulduğunu anlatmıştır. Kesik Baş gösterisi 1950'li yıllarda dergilere de konu olmuş ve gösteri hakkında geniş bilgi, İngiliz Okulu Türk Öğrencileri Derneği tarafından yayınlanan, *Değer Yıllık Okul Dergisi*'nin 15 Mayıs 1959 tarihli 2. sayısında sayfa 17-18'de, V Fen öğrencilerinden İsmet Vehbi'nin imzasıyla yayınlanmıştır. Bu yazıda "Kesik Baş" gösterisinin sunulma teknikleri anlatılmaktaydı.[9]

Kırklar Tekkesi, geçmişte geniş halk kitlesi, günümüzde ise kişisel olarak genellikle yöre halkı tarafından ziyaret edilmektedir Ancak 1958 yılı öncesinde olduğu gibi, panayırlar düzenlenmemektedir.

Tekkenin 2,045 dönüm, 1 evlek, 1,300 ayak kare olan arazisi (mescit ve avlu dahil) genellikle yöre halkına zirai amaçla kiralanmaktadır. Eski Türkçe bir

Scanned by CamScanner

belgede, Regaip Kandili'nde (Kıbrıs'ta Namaz Günü de denmektedir) burayı (tekkeyi) birçok kişi ziyaret edeceğinden buradaki buğdayın temizlenmesi gerektiğinden söz edilmektedir. Fakat ne yazık ki son 40 yılda tekke bakımsız bir durumda bırakılmıştır. Tekke yapılarındaki doğal yıpranma, terkedilmişlik ve insanların yaptığı çeşitli zararlar yüzünden; türbedar konutu, ziyaretçi odaları, mescit, kahvehane ile tekkeyi çepeçevre saran kerpiç duvarın büyük bölümü yıkılmış ve şimdilerde bir harabe durumuna gelmiştir. Bu yıkıma çoğunlukla ilgisizlik ve tekke arazisini kiralayanların sorumsuz davranışları neden olmuştur. Ayrıca tekkede 1963 yılından sonra bir türbedar istihdam edilmemiş olması büyük bir eksikliktir.

Tekke'ye halen yağmur duası ve adak kurbanı kesmek için gidilmektedir. Tekkenin ibadete ve ziyarete açık olduğu yıllarda Tekke Şeyhi herşeye başçılık ederdi. Hatta bölge ilkokullarından yağmur duası için getirilen öğrencilere, kurban edilen etle, bulgur pilavı pişirilerek dağıtılırdı. Öğrenciler ise Tekke'ye gideceklerini önceden bildiklerinden kendi tabak ve kaşıklarını yanlarında götürürlerdi. Yağmur duası için kesilen kurban ise bölge zenginleri veya çobanlar tarafından bağışlanırdı. 7 Kasım 1997 tarihli Kıbrıs Gazetesinin 29'uncu sayfasında yakın köylerden Meriç/Balıkesir'e ait Merkez İlkokulu'nda eski geleneklere uygun olarak öğrencilere etli pilav pişirildiğini yazmaktadır. Yazıda, *"geleneklerimize bağlı köylerimizden Meriç'te 1800'lü yıllardan beri yılın belli bir ayında bu ananenin sürdürüldüğü"* yazmaktadır. Köylüden toplanan küçük bağışlarla satın alınan kurban kesilip, eskiden olduğu gibi pilav pişirilmişti. Törende Tanrı'ya dua edilmiş ve köylüler de inançlarını yerine getirmenin huzurunu yaşamışlardı. Meriçliler bu etkinlikle Tanrı'nın kendilerine bereketli bir yıl vereceğine ve kendilerini kazadan beladan koruyacağına inanmaktadırlar. Gazetede, üç fotoğrafla verilen haberde törenin ilkokulda yapıldığı belirtilmektedir; halbuki bu tören geçmişte Kırklar Tekkesi'nde yapılmaktaydı.[10]

M. Kemal Deniz tarafından yayınlanan Ateş Gazetesi'nin 31 Mayıs 1947 tarihli "Gördüklerimiz ve Duyduklarımız" adlı başyazısında Hala Sultan, Kırklar ve Hz. Ömer tekkelerinin bakımsızlığı hakkında bir yazı yayınlanmıştı. Yazı aynen şöyledir:

Gördüklerimiz ve Duyduklarımız: *Geçen Cuma, Namaz (Kıbrıs'ta Regaip Kandili'ne verilen isim A.S.) idi. Namaz'da birçok Müslüman Türk kardeşlerimiz dini ziyaret yerlerimiz olan Hala Sultan, Kırklar ve Hazreti Ömer'i ziyaret ettiler. Fakat bu yerleri ziyaret edenlerimiz hiç memnun kalmamışlardır. Bu dini yerler birer çiçek gibi süslenecekleri yerde, harap, bakımsız ve perişan bir halde durmaktadır. Her sene bu ziyaretgah yerleri binlerce Müslüman-Türk tarafından ziyaret edildiği halde, muntazam bir vaziyet alamıyor.*

Rumların Apostolos Andreas, Cikko Manastırı, Stavros Manastırı ve daha birçok böyle yerleri günden güne terakki (ilerleme) göstererek parlıyor. İşittiğimize göre pek yakında Apostolos Andreas Manastırı, 80.000 liraya yeni bir hotel yaptırıyormuş. Rum Manastırlarına gittiğimiz zaman Papazlar güler yüz ile karşımıza çıkarak sizi karşılayarak, yer gösteriyor. Halbuki bizim ziyaret yerlerimize gittiğinizde sizi karşılayacak insan değil, oturacak bir yer bile bulamazsınız. Her taraf binbir pislik içine garkolmuştur.

Scanned by CamScanner

Böyle ziyaret yerlerimize mes'ul makamların biraz daha fazla önem vermelerini candan özleriz. Evkaf Dairesi çıkarmış olduğu senelik raporunda Kırklar'ın tamiri için bir miktar para sarf edildiği bildiriliyor. Halbuki bu sene Kırkları yine ziyaret edenler, binalarının ve avlusunun çok perişan bir halde olduğunu gördüler.

Daha bu dini işlerimizin yoluna girmesi için, ne kadar zaman sabredeceğiz? Bunu alakadarlardan sormak hakkımızdır."[11]

1 Nisan 1892 tarihinde Kırklar Çiftliği'nin Kâmil Ağa'ya icar olunması ile ilgili eski Türkçe belgenin yeni Türkçe'ye çevirisi aşağıda görülmektedir:

"Efendim,
Kâmil Ağaya, Kırklar Tekke-i Şerifi'nin arazisi 1 Nisan 1892 tarihinden itibaren icar olundu.

Senevi icar bedeli 6 İngiliz Lirası, 13 şilin, 3 kuruştan, 3 seneliği 20 liradır. 1895 senesi Mart ayı sonunda hitam bulacaktır. Tekasiti beher sene içerisinde ödenecektir. İlk taksit Nisan ayı, ikinci taksit ise Ağustos ayı ibtidalarındadır." [12]

Kıbrıs'taki tekkeler Evkaf İdaresi (Vakıflar Genel Müdürlüğü) tarafından kendi vakfiyelerine göre yönetilmekte, tekkelere ait arazilerden elde edilen gelirler ile tekkenin diğer kazançları vakfın gelirini oluşturmaktadır.

Kıbrıs'taki tekkelerde yer alan dini ve sosyal etkinlikler, günümüzden 40 ila 60 yıl önce durdurulmuş, ya da meydana gelen siyasi olaylar nedeniyle durdurulma zorunda kalınmıştır. Tekkelerde zikir yapılmamasının diğer bir nedeni de, bazı zikirlerin güncelliğini yitirmesidir.

Hala Sultan Tekkesi

Hala Sultan Tekkesi, Kıbrıs'taki tekkelerin en ünlüsü, en büyüğü ve ayrıca İslam aleminde büyük kitlelerin çok iyi bildiği, ibadet ve ziyaret yeridir. Şimdi Güney Kıbrıs'ta kalan tekke, Arap akınlarından (M.S. 649) kalmadır. Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından fethinden sonra bulunan Hala Sultan'a (Ümmü Haram) Rümeysa bintü Milhan el Ensari'ye ait kabir, ilave yapılarla (türbe-1761, tekke-1797, cami-1816 Seyyit Mehmet Emin Paşa tarafından, minare, daha sonra şadırvan, kahvehane, misafir odaları gibi) günümüzdeki tekke şekline getirilmiştir. Kıbrıs 1914 yılına kadar Osmanlı toprağı sayıldığından denizden geçen Türk gemileri bayrağını yarıya indirip top atışlarıyla Hala Sultan'ı selamlamaktaydı.[13]

A'dan Z'ye KKTC- Sosyal ve Ansiklopedik Bilgiler adlı yapıtın 18.ve 19. sayfalarında Tekke hakkındaki araştırma bilgilerini merhum Hasan Fehmi bize şöyle aktarıyor:

"674 ile 964 yılları arasında Müslümanlar Kıbrıs'a karşı 24 akın yapmışlardı. Bazı tarihçeler ilk akının 632'de Halife Ebubekir'in zamanında yapıldığını öne sürmektedirler. Ancak bunu kanıtlamak olanak dışıdır.
İslam tarihinde ilk deniz kazası Kıbrıs'ta olmuş, Halife Osman devrinde Şam Valisi Muaviye 1,700 parça gemi ile Akka'dan hareketle Kıbrıs'ı ele geçirmişti. 647'de Kıbrıs'ı fetheden Muaviye, Hz. Muhammed'in "Alem'i İslam da denizde

Scanned by CamScanner

ilk muharebe eden gazavat-ı İslamiye'ye cennet farz kılındı" mealindeki hadisi şerifine nail olmak istiyordu. Muaviye Kıbrıs'ı fethetmek için müsaade isterken Halife'ye yazdığı bir mektupta şöyle diyordu:

«Kıbrıs bize o kadar yakındır ki, Kıbrıs'ta öten horozların sesleri Humus köylerinde işitiliyor. Müsade buyurursa, sefaini İslamiye ile gidelim, fethedelim.»

Hz. Osman Muaviye'nin önerisini kabul etmiş ve "bu kazada bulunacak ehli İslam'a cebir edilmeyip kendi ihtiyarlarına terk ile her kim rağbet gösterirse sevk edilmek şartı ile" izin vermiştir.

Akka'dan hareket eden Muaviye'nin ordusunda komutanlardan Übeyde İbni Samit ile bu komutanın eşi Ümmü Haram Rümeysa Binti Milhan el Ensari de bulunuyordu ve orduya hemşire olarak katılmıştı.

Ordular Adaya çıktıktan sonra, Ümmü Haram'a binmesi için bir katır getirilmiş, ancak bu ilk hemşire katıra binerken düşerek boynunu kırmış ve orada şehit olmuştu. Maalesef Güney Kıbrıs'ta Rum idaresinde kalan Larnaka civarındaki Tuz Gölü'nün batısında şehit olan Ümmü Haram oraya gömülmüştü.

Rivayete göre, Ümmü Haram Arabistan'dan Suriye'ye giderken Filistin'de üç büyük gök taşı görmüş ve bu taşları sahibinden satın almış. Taşların sahibi, taşların nasıl kaldırılacağını sorunca, Ümmü Haram onun Allah'ın bileceği bir iş olduğu cevabını vermiş. Ümmü Haram, kızıl güneşin içinde şehit olunca, bu taşlar keramet yolu ile başında bulunarak kendisine gölge yapmış.

Kıbrıs'ta bu taşların muallakta (havada-boşta) durduğu yolunda bir inanç vardır. Halbuki üç adet olan taşların ikisi dik olarak ve öteki de onların üzerinde durmaktadır. Üstteki beş metre uzunluk ve üç metre genişliğindeki taşın ağırlığının on beş ton civarında olduğu bildirilmektedir.

Önemli olan, Kıbrıs'ta eşi bulunmayan bu taşların, oraya nasıl geldiği ve o devirde o kadar büyük ağırlıktaki taşların oraya nasıl yerleştirildiğidir. Bu tür bir mezar başka bir yerde bulunmadığından, mezarın kendine özgü bir özelliği vardır.

Kıbrıs Türk halkı arasında, taşları gören bir hamile kadının çocuğunu düşürdüğü yolunda bir inanç olduğu için, bir süre sonra taşların etrafı kalın yeşil perdelerle çevrilmişti.

Bugün Hala Sultan Tekkesi diye bilinen yerdeki bu büyük kadının mezarı, Mekke ve Medine'den sonra İslam aleminin en kutsal yerlerinden biri sayılmaktadır. 1923 yılına kadar Larnaka denizinden geçen Türk gemileri top atışları ile türbeyi selamlamakta idiler. Ada Türkleri, Şeker Bayramının ikinci ve üçüncü günlerinde (ayrıca Kurban Bayramı'nda birinci, ikinci, üçüncü günler A.S.) türbeyi ziyaret etmeyi adet edinmişlerdi.

Tekkenin doğusundaki Tuz Gölü de tekkeye ait idi. Ancak daha sonra İngilizler tarafından alınarak tekkeye sadece vergi olarak her yıl bir miktar tuz verilirdi. Rivayete göre, Hala Sultan zamanında Tuz Gölü'nün yerinde bir bağ tarlası bulunuyordu. Hala Sultan, bağ sahibi kadından bir salkım üzüm istemiş. Ancak kadın, üzümü vermeyi reddedince, Hala Sultan "Kurusun tuz olsun" demiş. Zamanla bağ kuruyarak tarla, tuz gölü haline gelmiş. Tekkeye giden ziyaretçiler, kadının bulunmakta olduğu inanılan yeri hala taşlamaktadırlar.

Scanned by CamScanner

1761 yılında Kıbrıs Valisi Ali Ağa, mezar ile taşları bir türbe içine alarak üzerine bir kubbe yaptırmıştır. Türbenin yanındaki camiin ise 1816 yılında Kıbrıs Muhassılı Seyyid Mehmet Emin Paşa tarafından yaptırıldığı kaydedilir.
Vezir Büyük Reşit Paşa'nın kızı ve Hicaz Kralı Hüseyin'in, 11 Temmuz 1929 tarihinde Lefkoşa'da, 50 yaşında ölen eşi Hatice Sultan da camiin doğusuna, Hala Sultan'ın kabrinin bulunduğu türbenin bitişiğindeki kapalı mekana, diğer türbelerin yanına defnedilmiştir. Maalesef Hala Sultan Tekkesi, bugün KKTC sınırları dışında bulunmaktadır."[14]

Bildiride, tekke hakkında sunulan klasik veriler (tarih-künye-yapım-yer) dışında zikir ve yaşam hakkındaki sözlü bilgileri, yine 1900'lü yılların başında orayı ziyaret edip bize bilgi aktaran kaynak kişilerden aldık. Onların anlattıkları sözlü bilgileri burada sunuyoruz.

Hala Sultan Tekkesi hakkında 20. yüzyılın ilk yarısına ait saptanan sözlü bilgilerin bir bölümü, şimdi 73 yaşında olup Karaoğlanoğlu Köyü'nde yaşayan Hamide Özdoğdu'nun çocukluk yılları ve sonrasına ilişkin anıları olup 30 Nisan 2000 tarihinde bize şöyle anlatılmıştır:

"1935 yılında, 7 yaşında olduğum sırada, babam Hüseyin Şermin, Vadili Köyü'nde yorgancılık yaparak, ayrıca toprakla uğraşarak geçimimizi sağlıyordu. Köyümüz Larnaka kasabasına yakındı. Babam Larnaka'da köyümüze göre daha çok sayıda insan yaşadığını ve iş yoğunluğu olduğunu düşündüğünden, 1930'lu yıllarda ailece Larnaka'ya göç ettik. Larnaka'da 13 yaşıma kadar kaldık. Bu sürede babam Larnaka ve yakın çevrede yorgancılık mesleğini sürdürdü. 13 yaşımda iken, babamın köyü olan Larnaka kazasına bağlı Dohni'ye (Taşkent Köyü - şimdi Güney Kıbrıs'ta) yerleştik. Burada 16 yaşımda iken Fadıl Özdoğdu ile evlendirildim ve tekrar Larnaka'ya yerleştik.

Çocukluk yıllarımda, 10-12 yaşlarımda iken, dini günlerde ve çoğu zaman da ziyaret amacıyla sık sık Hala Sultan Tekkesi'ne giderdik. Larnakalılar ve çevre köylerin halkı Hala Sultan Tekkesi'ne sadece Tekke derdi. (Aslında bulundukları yörede halk tüm tekkeleri, taşıdığı adı ile değil de, yalnız tekke diye adlandırmaktadır. A.S.)

O yıllarda tekkeye girişte, avluda şimdi yalnız fotoğraflarda kalmış olan çoğu iki katlı kerpiç yapılar vardı. 1950'li yıllara kadar evlerden sonra aynı arazi üzerinde, doğu tarafta; ağıllar, samanlık ve diğer yapıların oluşturduğu çiftlik vardı. Çiftlikte geçmişte at, eşek ve kümes hayvanları, koyun-keçi sürüleri beslenirdi."

Hala Sultan'da ayrıca 1900'ün ilk çeyreğine kadar deve katarları da vardı; Vakıflar İdaresi Arşivi. DN.99, Gömlek No: 2350/114, 1901 tarihli belgede Tekkeye ait develere değinilmektedir. Evkaf Dairesi'nin Larnaka Kazası sorumlusu Nazif Bey, Evkaf Dairesi Müdürü Musa İrfan Bey'e 1901 yılında yazdığı yazıda; Larnaka'da yaşayan ve Tekke'deki develerin önceden satılacağının söylenmesi üzerine, develeri satın almak isteyen bir Rum'a bugüne dek yanıt verilmediği hatırlatılmaktadır. Musa İrfan Bey, 19 Ekim 1901 tarihinde Larnaka Evkaf Sorumlusu'na yazdığı cevapta, *"Hala Sultan Tekkesi'ndeki develerin açık artırma ile satılması konusunda karar alınmış ve size de yazılmıştı. Size yazdığım yazıyı bugüne kadar almadınız mı?"* diye yazmıştı. Yazışmalardaki deve konusu, Hala Sultan Tekkesi Çiftliği'nin büyüklüğünü

Scanned by CamScanner

göstermektedir. (1940'lı yıllara kadar Kıbrıs'ta develerin ulaşımda kullanılması yaygındı. Deve katarları ile eşya taşınması yüzlerce kişinin mesleğiydi. 1940-1970'li yıllar arasında motorlu araçların çoğalması, modern yolların yapılması ile develerin Kıbrıs'taki nesli tükenmişti. O yıllarda bir kısım deve yurt dışına ihraç edilirken, bir kısmı da pastırmacılık yapan çarşı esnafı bir Ermeni tarafından satın alınmıştı. A.S.)

"Tekke bahçesinde çoğunlukla limon, mersin, muz, hurma ve on-onbeş metre yükseklikte çitlenbik ağaçları vardı (2000 yılında Tekke'yi ziyaret ettiğimde, boyları onbeş metreyi bulan anıtsal çitlenbik ağaçları görkemli bir anıt gibi Hala Sultan Camii'in arka bölümündeki bahçede duruyordu.A.S.). *Bahçede iki yerde bulunan, taş sulama havuzlarından, yontma sarı taştan yapılan su kanalları ile sulanan bahçe, yeşillikler içerisinde idi.*

Tekkeye ana kapıdan girişte ön tarafta yer alan yapılar misafirhane olarak kullanılmaktaydı. Burada tekkenin hizmetinde bulunan ve kendilerine "Süt Analar" denilen üç siyahi (halayık) kızkardeş hizmetli vardı. Süt anaların en önemli görevi, Tekke'yi ziyaret edenlere ve orada konaklayanlara hergün ve bazı özel günlerde de halka Hala Sultan Vakfı adına yemek pişirmekti. Yemekler büyük bakır kazanlarda pişirilirdi. Hatta pişirilen pilava Antep fıstığı (Kıbrıs'ta Halep fıstığı denmektedir) da konurdu. Süt analar önceleri Hala Sultan Tekkesi'ndeki kerpiç hanaylarda kalmaktaydı. 1952 yılında hanaylar yıkılarak yerlerine yeni misafirhaneler yapılınca kız kardeşler de Larnaka'daki akrabalarının yanında yaşamak zorunda kaldılar. Süt analar bundan sonra, yalnız genel ağırlama günlerinde yemek hazırlamak için Tekke'ye gittiler. 1950'li yılların başında konuk odası olarak kullanılan hanaylı evler yıkıldı, yerlerine şimdiki, tek katlı misafirhane kısmı yaptırıldı. Misafirhaneye iç avlu kapısından girilince soldaki odalarda erkek ve sağdakilerde ise kadın konuklar kalırdı. Kadın konuk odalarının koridoru mahremiyet nedeniyle ahşap kafesle kesilmişti.

1940'lı yıllarda Larnaka'daki komşularım ile Cuma günleri yaya olarak Tekkeyi ziyarete giderdik. Ziyaretten bir gün önce ev işlerimizi tamamlardık, sabahleyin evden çıkar, küçük, yürüyemeyen çocukları Tekke'ye çocuk arabalarında götürürdük. Yolda giderken bir iki kez oturur dinlenirdik. Yolda oyunlar oynanır, şarkı bilenler söyler, bilmeyenler mırıldanırdı. O yıllardaki arkadaşlarımdan isimlerini hatırladığım komşularım, köftecinin Pembe Hanım ile Fitnat ve Salime Hanımlardı.

Dini günlerde tekkeyi yüzlerce kişi ziyaret etmekteydi. Namaz günlerinde, Kırklar Tekkesi'ndeki ziyareti tamamlayanlardan çoğu, öğle namazından sonra Hala Sultan Tekkesi'ni de ziyaret etmeleri geleneği vardı ve Lefkoşa-Değirmenlik ile bazı Mesarya köylerinden gelen ziyaretçiler böyle yapmaktaydı.

Dini bayramların birinci ve ikinci günleri, Larnaka'da şehir içerisindeki kale yanında bayram yeri kurulurdu. Üçüncü gün ise bayram yeri esnafı (bunlara halk arasında 'panayırcılar' denirdi A.S.) *kaliflerini ve çadırlarını tekke avlusunda kurarlardı. Hatta eşim Fadıl da panayırcılar arasındaydı. Bayram süresince, kale yanından hareketle Tekkeye ücret karşılığında yolcu taşıyan karutsalar (fayton) vardı; halk karutsalarla gezinti ve piknik yapmak amacıyla, başka günlerde de Tekkeye giderdi. Yine o yıllarda, 1950'li yılların sonuna kadar, Türkiye'den Hala Sultan'ı ziyaret için gelenler vardı. Yolcu gemileri Mersin–*

Scanned by CamScanner

Larnaka–Mersin arasında sefer yapmaktaydı. Bu kişilerin bazıları gemi Larnaka Limanı'nda durduğu sürece 2-3 gün tekke misafirhanesinde kalmaktaydılar. Ziyaretçilerin çoğu tekkeye Türkiye'den kilim-seccade getirip bağışlarlardı."

Hamide Özdoğdu'nun kızı Sevgi Dural'da (Sevgi Fadıl, 1952 Larnaka doğumlu) Larnaka'dan Hala Sultan Tekkesi'ne kendi çocukluk yıllarında, 8-9 yaşlarına kadar, karutsalarla çok kez gittiğini anlatmaktadır. Sevgi Dural kendilerini götüren karutsacının adının Topal Musa olduğunu da eklemişti. Dr. Ziver Kemal Bodamyalızade'nin anlattıkları da şöyle:

"1914 Lefkoşa doğumluyum. Yedi yaşımdan sonra babam Ahmet Kemal Bodamyalızade bizleri ailece sık sık Hala Sultan Tekkesi ziyaretine götürürdü. 1920'li yılların başında Hala Sultan Tekkesi'nde Türbe bölümünü ziyarette kadınlarla erkekler, gruplar halinde ayrı ayrı türbeye alınırlardı.

Genellikle dini günlerde ve dini bayramlarda tekkeyi yüzlerce kişi ziyaret etmekteydi. Tekke, Şeyh Efendi tarafından yönetilirdi. Şeyh, erkeklerin; eşi de kadınların düzenli olarak türbe bölümüne girmelerini sağlardı.

O yıllarda ve sonrasında da Tekke'de erkeklerle kadınların, misafirhaneleri de ayrı ayrıydı (Evkaf kayıtlarında kadınların bölümü - Kadınlar Tekkesi olarak geçmektedir. A.S.) *Hatta iki bölümü ayıran bir ara duvar vardı ve bu duvarın ortasında bulunan bir mil ekseni ile açılan pencere elle döndürülmek suretiyle kolayca açılır diğer tarafla konuşulur, eşya verilip alınırdı.*

Örneğin erkeklerin türbe ziyaretini tamamlamalarının ardından Şeyh, hanımının bulunduğu bölüme; 'Söyleyin erkekler çıktı - kadınlar gelsin' diye haber gönderirdi. Türbe ziyareti dönüşümlü olarak gün boyu ziyaretçi olduğu süre devam ederdi.

Kadınlar türbe ziyaretinde iken, erkekler de tekke kahvehanesinde sohbet eder, kendilerine ikram edilen kahvelerini içerdi.

Tekke'ye gitmeye devam ettiğim 1920'li yılların sonunda orada tüm yaşamını Şeyh olarak geçiren, aslen Trabzon'lu (Türkiye) olan Şeyh istifa etmiş ve eşi ile birlikte vatanına dönmüştü. Trabzon'a dönen Şeyh, Trabzon'da birkaç ay kaldıktan sonra, yıllarını geçirdiği tekkeyi sık sık rüyasında görmeye başlamış ve Hala Sultan Hazretlerinin kendisine rüyada 'Tekkeyi neden bıraktın da gittin?' dediğini söyleyerek, yaşlı Şeyh ve eşi geri tekkeye döndüklerini hatırlamaktayım. O yıllarda tekkenin Şeyh'ten ayrı bir de aslen Konyalı olup orada görev yapan imamı vardı.

Hala Sultan'la ilgili unutamadığım bir anım da; Larnaka Kaza Mahkemesi hakimlerinden olan büyük kardeşim Hüseyin Ekrem Bodamyalızade'nin, 1962 yılında ölümü üzerine, kardeşimi Hala Sultan Tekke'si mezarlığına defnetmemizdir. 21 Aralık 1963 Rum saldırılarına kadar, Hala Sultan Tekke'sini ve kardeşimin kabrini düzenli bir şekilde ziyaret ettik."

2000 yılında 81 yaşında olan merhum yapıcı ustalarından Cemal Yorgozlu, 1950 yılında Hala Sultan Tekkesi'nde bulunan yapı ve evlerden toplam 10 tanesini, düzenleme planı gereği yıktıklarını ve yerlerine yeni konuk evi yaptıklarını anlattı. Yapılan konuk evleri kadınlar için ayrı, erkekler için ayrı olarak planlanmıştı. Yorgozlu, yeni plana göre zafer kapısı görünümündeki taş giriş kapısını 100 ayak kadar camiye doğru, şimdi bulunduğu yere çektiklerini anlatmıştır. Yorgozlu devamla, 1953-1956-1957 yıllarında Larnaka'da Evkaf'a

Scanned by CamScanner

ait 26 adet dükkanı ihale yolu ile yine kendisinin yaptığını belirtti. Konu dükkanlar çarşı merkezindeydi. Tekke'de yeni misafirhaneler yapılması ve Tekke'ye ait taş bahçe kapısının camiye doğru çekilmesi Tekke'ye yeni bir görünüm kazandırmıştı. 1950'li yıllardan sonra motorlu araçların çoğalması ile ailelerin Tekke'de konaklaması eskiye göre azalmıştı.

Şimdi Göçmenköy'de yaşayan 89 yaşındaki Hasan Ali Riza'nın 1930'lu yılların başındaki Tekke izlenimleri şöyle:

"15-16 yaşlarımda iken (1929), Hicaz Kralı Hüseyin'in (Mekke Emiri) eşi Hatice Sultan'ın (Vezir Büyük Reşit Paşa'nın kızı) Kıbrıs'ta ölümü üzerine merhume, Hala Sultan'a defnedilecekti. Defin töreni için kralı Larnaka'ya kendimin kullandığı babam Ali Riza İbrahim'in o yıl benim için aldığı otomobil ile götürdüm. Cenazeyi tekkenin kapalı bölümüne defnettik. 1929 yılında sürüş ehliyeti alabilmem için 1915 olan doğum tarihimi, 1914 olarak değiştirmiştim. O yıllarda, Kıbrıs'ta çok az otomobil vardı ve sürüş ehliyeti alabilmek çok zor değildi. Sürüş ehliyetlerini, Saray Önü Polis Merkezi'nde görevli Mr. Merifill isimli İngiliz vermekteydi. Sınavda, otomobili geriye doğru hareket ettirip sürmek, sürüş ehliyeti almak için yeterliydi.

Tekke o yıllarda da halk tarafından sık sık ziyaret edilmekteydi. Tekke'de, konuklara pişirilen pilavdan çoğu kez ben de yerdim. Pilav üzerine zılgıç denen kavrulmuş et konduğunu, bu etin çok iyi pişirildiğini ve pilav üzerindeki etin kemiğinden ayrıldığını hatırlamaktayım.

Bir inanışa göre yakın köylerdeki çobanlar tekkeye kuzu bağışlamaktaydı. Bunun nedeni de, yeni doğan yavruların doğumdan sonra ölmemeleri ve bereket olması içindi. Yeni doğan kuzular, üç aylık olunca çobanın mali durumuna göre 1-2 tane kuzu, Tekke'ye armağan edilirdi. Tekke'ye ait 500'e yakın koyun-keçi davarı ve davara bakan üç çoban vardı."

Hala Sultan'a yakın tarihte defnedilenlerden biri de Avukat Con Rifat'tı (Cengizzade Mehmet Rifat Efendi, 1878–1959). Harid Fedai, *Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı* adlı eserinde; "Kıbrıs Türk Halkı'nın geçmişinde başta kendi gazetesi *Masum Millet* olmak üzere çeşitli yayın organlarında toplumsal haklarımız için mücadele edenlerden Avukat Con Rifat'ın kabri de Hala Sultan Tekkesi Mezarlığı'ndadır" diye yazmaktadır.

Lefkoşa'nın Tahtakale (Taht-el Kale-Kale altı) semtinde doğan (22 Temmuz 1933), şimdi de Lefkoşa'nın Akkavuk Mahallesi'nde yaşayan Vahide Mağusalı, 1950-1954 yılları arasında Hala Sultan Hazretleri'nin bulunduğu tekkeyi ziyaret edenlerdendi. Mağusalı, o yıllarda Hala Sultan'a gidişini şöyle anlatıyor:

"Mahallemizden toplanan 20 kadar kadın sabah saat 07.00'de Lefkoşa'dan (Tahtakale Camii önünden) hareket edip otobüsle Hala Sultan'a giderdik. Otobüs şoförü Ayalı Ahmet dayıydı. İskele'yi (Larnaka) geçtikten 5-10 dakika sonra Tuz Gölü civarına varırdık. Bu sırada, önce tekke minaresi ile cami kubbesi, kuzey batıda hurma ağaçlarının arasında görünürdü. Tekke'nin görünmesi ile otobüsteki kadınlar hep bir ağızdan, "La ilahe illallah – La ilahe illallah", diye ilahi söylemeye başlardı. Buradan tekkeye gidene kadar olan bir millik mesafeyi otobüste ilahi okuyarak giderdik. Her defasında tekkeye vardığımızda ilk kez ziyaret ettiğim gün gibi heyecanlanırdım. Otobüsteki yolculardan şimdi isimlerini hatırladığım, Ratip Efendi'nin Hatice Hanım ve

Scanned by CamScanner

Fatma Hanımlar dışında, 20 yolcu vardı. Tekke avlusuna otobüsümüzün park etmesiyle, doğruca şadırvandan su içip, abdest alıp türbe bölümüne geçmek için cami içinden değil de doğu taraftaki sündürme bölümünün girişinde ayakkabılarımızı çıkarır ve türbe önündeki odada (yaklaşık 4x6m² boyutunda) durur ve solumuzda bulunan kabirlerin bulunduğu odaya bakar, Fatiha Suresi okurduk. Camlı bölme ile kesilmiş oda içerisinde 5-6 tane kabir vardı. Bunlardan 11 Temmuz 1929 tarihinde Lefkoşa'da ölen Hatice Sultan'a ait olanı, doğal mermerden yapılmış ve çok görkemliydi. Hatice Sultan'ın mezarı etrafına kabartma yazılarla dört Halife'nin adları yazılmıştır. Bazı yaşlı kadınlar ise bu küçük odada yerde oturup Kuran okumaktaydılar. Burada şeyhin eşi, bizlere iki rekat namaz kıldırırdı. Namaz sonrasında, şeyhin eşinin peşinden türbe bölümüne kapı eşiğine basmadan girilirdi.

Türbe kapısından girenlerin önünde şeyhin eşi avuçlarını dua eder şekilde açarak hep birlikte Hala Sultan'ın kabri etrafında, 3, 5, 7 gibi tek sayılarla dönülür, ilahiler okunur ve dualar edilirdi. Türbe etrafında dönüşten sonra hep birlikte yine sündürme tarafından dışarıya avluya çıkılırdı. Tekrar kabir çevresinde dönmek isteyenler, bir sonraki gruba tekrardan katılırdı. Bizden ayrı olarak gelenler de aramıza katılarak aynı şekilde bizlerle dönmeye devam ederlerdi. Şeyhin eşinin arkasında önde yaşlı kişiler, onların arkasında daha gençler ve kız çocukları dönerdi.

Hala Sultan Hazretleri'nin kabrinin bulunduğu türbe 30-40 kişi sığmaktaydı. Dönme sırasında durup Fatiha Suresi okuyanlar, dilekte bulunanlar da vardı. Dönmeyi tamamlayan kişilerin çoğu kabrin çevrili olduğu demir korkuluktan, kabir bölümüne girer ve elini önce kabrin örtülü bulunduğu yeşil bez üzerine, ardından da yüzüne sürerdi. Oradaki ziyaretçiler Hala Sultan'ın kutsallığına büyük önem verir ve kabir odasını terk ederken (türbe kapısından geri geri çıkılırdı) ziyaretçiler layıkıyla dini bir görevi yerine getirmenin gururunu yaşardı.

Türbe ziyaretini tamamlayan halk cami bölümünü, diğer bölümleri ve Osmanlı döneminden kalma, çoğu boz mermerden yapılmış avludaki mezar taşlarını görürdü. Tekkedeki gezi sonrasında halk, ağaçlar arasında yere serdikleri örtüler üzerine küme küme oturur, götürdükleri yemekleri yerlerdi. Küçük çocuklar tekke avlusunda koşuşur oyun oynarlardı. Bir kısım aileler ise kurban keserdi, öğle namaz vakti gelince cemaat namaz için camiye toplanırdı. Camide kadınların ibadeti için kullanılan oldukça geniş musandıra bölümü vardı."

Mustafa Değirmencioğlu'nun anlattıkları ise şöyle:

"Çocukluk ve ilk gençlik yıllarımda hatırladığım Larnakalı dedem Yusuf Ziya Gözgü'nün (Yusuf Molla olarak da bilinir, 1896 –1977), 1950'li yıllarda Larnaka'da Camii Kebir yanında, küçük bir kırtasiye dükkanı vardı. 1930'lu yıllarda açtığı iş yerinde, kırtasiye malzemesi, çeşitli kitaplar satmakta, ayrıca ciltçilik de yapmaktaydı.

Dedemin 1950'li yıllarda bayramlarda Hala Sultan Tekkesi avlusunda kurulan ve panayır yeri olarak adlandırılan günlerde, diğer satıcılar gibi kurduğu tezgâhında dini kitap, roman ve kırtasiye malzemesi, tespih gibi eşyalar sattığını çok iyi hatırlarım. Dedemin sattıkları arasında 'Hala Sultan Tekkesi' adlı,

Scanned by CamScanner

Tekke'yi tanıtıcı kitap da vardı. 16 sayfalık tanıtım kitapçığı 1955 yılında Abdurrahim Zabsu tarafından kaleme alınmış ve Yusuf Ziya Gözgü tarafından yayınlanmıştı.[15] *Larnaka Camii Kebir İmamı Müderris Ahmet Hulusi Efendi'nin ölümü üzerine camiye imam olarak atanmıştı."*

Emekli İlkokul Müdürü Turhan Zihni şöyle anlatıyor:

"1937-1940 yıllarındaki çocukluğumdan hatırlıyorum; bu yıllarda babam Larnaka polis karakolunda görevliydi. Hala Sultan Tekkesi yolu üzerinde, Tabakçı Mehmet Bey'in (Müderris Hulusi Efendi'nin kardeşi) evinde oturuyorduk. Bahçeli evimizde mersin ve hurma ağacı vardı. Her yıl Ramazan ve Kurban Bayramlarında, mutlaka ailece Hala Sultan Tekkesi'ni ziyaret ederdik. O zamanki taşıt araçlarının azlığı ve pahalılığı nedeniyle evimizden Tekke'ye yürüyerek giderdik. Aynı şekilde bizim gibi birçok aile de Tekke'ye yürüyerek gitmekteydi. Tekke'ye ziyaret genellikle dini bayramların üçüncü günü yapılırdı. Adanın her tarafından otobüslerle ve pek az özel arabalarla gelenlerle tekke avlusu insanlarla dolup taşıyordu. Çeşitli eşya, kuru yemiş, şekerleme, meyve satıcıları, ziyaretçilerden önce gelip tekke avlusundaki yerlerini alırlardı. Biz çocuklar için en çekici oyuncaklar düdüklü balonlar ve içi dolu toplar ile o yıllarda moda olan yoyo'lardı.

Camide kılınan öğle namazından ve türbelere yapılan ziyaretten sonra halk tekke kahvehanesinde, havuz etrafında ve bahçede küme küme toplanarak getirdikleri yemekleri yerlerdi. Tekke kahvehanesinde içilen kahve ve çaylar, dağıtılan mis kokulu zeytinli bittalar, küçük ekmekler, ücretsiz verilirdi. Tekke mutfağında pişirilen yemekler genellikle tekke bahçesinde yetiştirilen ürünlerdendi. Tekkeye ait olan koyun ve keçilerden ve o gün kurban edilen etlerden pişirilen yemekler de yine ücretsiz olarak halka dağıtılmaktaydı. Bazen fazla kalabalıktan ötürü yemek alamayan veya kahve içemeyen kişiler de olurdu. İkindiye kadar tekkede kalınır, büyükler sohbet ederken biz çocuklar da etrafta oynar, satıcıları seyrederdik. Ayrılma vakti gelince eşyalarımızı toplar aynı şekilde yaya olarak yola koyulurduk."

Hala Sultan Tekke Şeyhi hakkında, zaman zaman İngiliz Evkaf Murahhaslığına şikayet yapıldığı da olmuştur. Bunlardan 1901 yılında Lefkoşa sakinlerinden Seyyid Salih-Rifat Kâmil-Ali Hacı Hasan ve Hacı Yusuf Hacı Hasan'ın 18 Eylül 1901 tarihinde yaptıkları şikayet şöyle: *"Kıbrıs İngiliz Evkaf Murahhası Canib-i Alilerine, Efendim, aşağıda imzaları görülen bizler ziyaret amacıyla Hala Sultan Tekkesi'ne Pazar günü gitmek için (aşağıdaki dilekçe tarihinden bir önceki Pazar) Lefkoşa'dan hareket ettik. Ertesi gün öğle üzeri saat yarım sıralarında tekkeye vasıl olduk* (seyahatlar atların çektiği karutsalarla yapılmaktaydı A.S.). *İskele'den bir adet kuzu alıp tekkeye götürdük. Kuzu, tekke yetkililerine teslim edilirken, karnımızın aç olduğunu Şeyh'e söyledik. Şeyh az sonra sofra açıp bizleri yemeğe davet etti. Sofrada pilav, patates yemeği ve bumbar vardı. Yemekler sızdırılmış karın yağında pişirildiğinden yenmeyecek kadar iticiydi. Yine de Şeyh Efendi'yi mahcup etmemek için bir miktar yedik, fakat karnımız doymamıştı. Şeyh Efendi'ye, uygun bir lisanla doymadığımızı söyleyerek kesilen kuzunun ciğeri veya başka bir yerinden kebap yapmasını istedik. İstemimiz üzerine, kurban edilen koskoca bir besli kuzunun etinden altı*

Scanned by CamScanner

kişinin yemesi için, üç yüz kebap geldi. Gelen kebaplar, bir kişinin karnını doyuramayacak kadar azdı. Şişleri boşaltıp geri verirken, bizlere tekrar kebap yapmalarını ve öğleden sonra saat 15.30'da Lefkoşa'ya hareket edeceğimizi söylediğimizde, üç yüz kebap daha geldi. Arkadaşımız Ali Bey pişirilen kebapların yetmediğini söylediğinde, Şeyh cevap olarak "başka pişirilecek kebaplık et yoktur" dedi. Seyyid Salih – Rıfat Kâmil – Ali Hasan – Hacı Yusuf Hacı Hasan (Alıntı: Hala Sultan Tekye-i Şerif Dosyası, Yıl 1901 – Dosya No:230).[16] Anlatılan olay o günkü Hala Sultan ziyaretinde gerekli hizmetin verilmediğini vurgulamaktadır.

İstiklal Savaşı Sırasında, Hala Sultan Tekkesi'nde Yardım Parası Toplanması

Hala Sultan Tekkesi Larnaka Kazası'nda Müslümanların zor günlerinde, sevinçlerinde, ibadetlerinde ve çeşitli vesilelerle toplandığı yerdi. Kıbrıs Türk Halkı, Birinci Dünya Savaşı'nı (1914-1918) ve Atatürk'ün başlatmış olduğu Kurtuluş Savaşı'nı yakından takip ediyor, Türk ordularının zafere ulaşması için dualar ediyor, onlara çeşitli yardımlar topluyordu.

Larnaka Müderrisi Ahmet Hulusi Efendi, 1921 yılında Hala Sultan Tekkesi'nde Türk orduları için zafer ve nusret duaları okumuştu. Oktay Öksüzoğlu, *Kıbrıs Türk Basınından Portreler: Mehmet Remzi Okan* adlı kitabında o günkü tören için şunları yazmıştı: *"Ağustos ayı ortalarında (1921), Anadolu'nun durumunda bir gelişme olmadığı için birkaç gün telgraf gelmemesi Kıbrıs'ta telaş uyandırmıştı. Ağustos ayının ortalarına rastlayan Kurban Bayramı'nın üçüncü günü, ziyaret geleneğine uyularak adanın birçok bölgesinden, Larnaka yakınlarındaki Hala Sultan Tekkesini ziyarete giden Kıbrıs Türkleri, Anadolu'da savaşan Türk askerleri için zafer dileğinde bulunduktan ve Larnaka Müderrisi Ahmet Hulusi Efendi Hazretleri'nin okuduğu nusret ve zafer duasını dinledikten sonra, Söz'ün (Söz Gazetesi) telgraf masraflarına bir katkı olmak üzere 6 sterlin 10 şilin para toplayarak 'telgraf' hizmetine devam etmesi dileğiyle Söz'e göndermişlerdi."* [17]

Hala Sultan Tekkesi'nde Kurban Kesimi

Ferit Develioğlu'nun *Ansiklopedik Lugat* adlı eserinde 'kurban'; 1-Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olan şey. 2-Eti, fukaraya parasız olarak dağıtılmak niyetiyle farz, vacip veya sünnet olarak kesilen (koyun, keçi, sığır, deve, gibi) hayvanlar olarak gösterilmektedir.[18] Kurban, zengin sayılan Müslüman erkek ve kadın tarafından Allah rızası için, Kurban Bayramı'nın ilk üç gününden birinde (Zilhicce ayının on-onbir ve onikinci günleri) kesilmesi Kevser Suresi'ne göre emrolundu. Ayrıca, Hala Sultan Tekkesi'nde, Kurban Bayramları'ndan ayrı olarak adak adayanlar, istedikleri özel günlerde kurban kesmekteydiler. Öğretmen D. O. Mullaoğlu; adayan tarafından Allah rızası için adak niyetiyle kurban kesilmesi şartını, şöyle yazmaktadır. *"Şart: O kurbandan ne adak sahibi, ne de nafakası üzerine borç alan kimseler yer. Meğer ki, yenilecek etin kıymetini o niyetle fakire tesadduk etsin." 1974 yılı Kıbrıs Barış Harekatları öncesinde kesilen kurbanlarla ilgili bilgileri o günleri yaşayanlardan derledik.*

Scanned by CamScanner

Şimdi 87 yaşında olup, Lefkoşa'da yaşayan ve Lefkoşa Belediye Pazarı'nda kasaplık yapan Hüseyin Mağusalı, 1955 yılı öncesinde her yıl Kurban Bayramı'nda, Tekke'de kurban kesen kişilerdendi. Hüseyin Efendi Lefkoşa'dan götürdüğü kurbanlık koçu kendisi keser, kesim sırasında kasap Hasan Mavigözlü kendisine yardımcı olurdu. Hüseyin Efendi, Tekke'ye önceki yıllarda götürüp avluda, devamlı olarak bıraktığı toprak küpte her yıl kurban edilen hayvanı kebap ederek, tüm otobüs yolcularına dağıtırdı. Ancak kasap Hüseyin Efendi, kestiği kurban etinden kendisinin yemediğini ve yol üzerinde bulunan Piroyi Köyü'ndeki kasaptan satın aldığı etten pişirip yediğini belirtti.

Hala Sultan'da birçok kişi kurban kestiğinden, orada tekkeden biraz uzakta, ayrı bir yerde kurbanlık hayvanların kesildiği yer vardı, burada bekleyen iki kasap ücret karşılığında isteyenlerin kurbanlık hayvanlarını kesmekteydi."

Özdemir Özdoğdu'nun Hala Sultan Tekkesi'nde kurban kesimi ile ilgili 18 Mart 2000 tarihinde anlattıkları şöyle:

"1950'li yıllarda Hala Sultan Tekkesi'ne ailece sık sık giderdik. Genellikle dini günlerde tekkede kurban kesildiği sırada, biz çocuklar ve bazı Larnakalılar, kesim yerinde beklerdik. Kesilen kurbanlar, oradaki kurban kesmeyen ailelere dağıtılırdı. Çocuklar, kendilerine verilen kurban etlerini alırlar, etleri ince ekşi dallarına dizer ve kebap yaparlardı. Gençler, kebabı büyük bir beceri ile yapar, etrafı rahatsız etmeden, kebap piştikten sonra da ateşi söndürür ve çevreyi temiz olarak bırakırlardı. Kurbanlık hayvanların devamlı olarak kesildiği iki büyük ağaç vardı. Kurbanlık hayvanlar, aynı gün tekkedeki satıcılardan veya tekke yakınlarındaki Türk köylerinden satın alınmaktaydı. Tekkeye yakın Türk köyleri ise Mormenekşe, Kiti (Çite), Bahçalar (Larnaka Bahçaları - Bervolia) ve Softalar'dı."

Lefkoşa'da yaşayan Nail Berksu, ilk olarak 1944 yılında ziyaret ettiği Hala Sultan Tekkesi'ne yaptığı yolculuğu şöyle anlattı:

"Kiralanan bir Rum otobüsü ile Lefkoşa'dan hareket edildi, önce Değirmenlik Başpınarı'na, ardından da Hala Sultan'a gidildi. Tekke'nin çok sayıda mersin, nar, hurma ve muz ağaçları ile dolu bakımlı bir bahçesi vardı." Berksu, Tekke yanındaki Tuz Gölü ile ilgili şunları söyledi: "Tekke'den 50–100 metre Güney istikametten başlayan göl Temmuz/Ağustos aylarında göldeki suyun buharlaşması sonucu, gölde tuz oluşurdu. Kurak geçen yıllarda göldeki tuz daha erken oluşurdu. Tuz Gölü'nün işletilmesi devlete aitti, tuz çıkarma, depolama (tuz ustaları tarafından çıkarılan tuzlar göl yakınında piramit şeklinde depolanırdı. A.S.) ve denetim işlerinde onlarca kişi çalışmaktaydı. Gölden alınan tuz, öğütülmüş veya parçalar halinde satılmaktaydı. O yıllarda rafine diye bir şey yoktu. Gölden satın alınan tuz nemliydi ve tuzu kurutmak için, varsa toprağı temizlendikten sonra, evlerde külçeler halinde sıcak fırına salınırdı, fırında rutubeti alınan tuz, evlerde elle çevrilen, taş değirmende ezilirdi. Kış aylarında ördek, karabatak, flamingo gibi kuşlar gölün mevsimlik konuklarıydı."

Scanned by CamScanner

Tekke'nin Bugünkü Durumu

1974 yılı Kıbrıs Barış Harekatları sonucunda Kıbrıs, Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılmış ve Hala Sultan Tekkesi Rum yönetiminin idaresinde kalmıştır. Adadaki Birleşmiş Milletler yetkililerinin girişimiyle, KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş ve Rum Yönetimi Başkanı Glafkos Kliridis arasında 31.7.1997 tarihinde ara bölgede yapılan anlaşma sonucu, Hala Sultan Tekkesi'ni dini bayramlarda Türklerin ve Kuzey'deki Apostolos Andreas Manastırı'nı da Nisan, Ağustos ve Kasım aylarında Rumların ziyaret etme olanağı sağlandı. Yapılan anlaşma sonucu 1974 yılından sonra ilk Hala Sultan'a yapılan ziyaret 14 Nisan 1997 tarihinde gerçekleşmiş ve Birleşmiş Milletler Barış Gücü askerlerinin denetiminde 450 kişi Güney Kıbrıs'a geçmişti. Ardından 31 Ocak 1998'de, 9 Nisan 1998'de (1,200 kişi), 20 Ocak 1999'da (1,357 kişi), 30 Mart 1999'da (1,227 kişi) ve 18 Mart 2000'de tekkeye ziyaretler gerçekleşti (yerel gazetelerden). Şimdiki durumda ise, Birleşmiş Milletler tarafından finanse edilen genel restorasyon nedeniyle tekkeye yapılan ziyaretler durdurulmuştur.

Mevlevi Tekkesi

Mevlevi Tekkesi (Lefkoşa Mevlevihanesi) ve Mesciti, Lefkoşa'da, Girne Kapısı'ndan surlar içerisine girer girmez, en işlek cadde olan ve surlar içi Lefkoşa'sını doğu/batı olarak ikiye ayıran Girne Caddesi'nin hemen başlangıcında, doğu yönünde yer alan bir Türk-İslam eseridir. Mevlevihaneye Girne Kapısı tarafından bakıldığında, güneye doğru yol boyunca yaklaşık 60 metre cepheli olarak uzanan, tekkeye ait sarı taş yapının batı duvarı, yola sınır olarak görülmektedir. Burada kuzey uçta Mevlevihane girişine bitişik, bir genel çeşme, tekkenin kesme taştan ana giriş kapısı ve demir şebekeli dört adet kemerli dikdörtgen penceresi bulunan mescit yapısı bulunur ki burası Mevlevi ayinleri için düzenlenmişti. 1956 yılı öncesinde Lefkoşa'da yapılan sema gösterileri mescitte yapılmaktaydı. Mescite bitişik olarak iç içe, birbirine bağlı olan 6 kubbeli yine yola cepheli olan 16 Tekke Şeyhi'nin veya Mevlevi büyüğünün kabrinin bulunduğu bölüm görülür. Hattat Feyzullah Dede'nin kabri ile bir Şeyhin eşi ile yan yana gömüldüğü kabirleri de bu kubbeli bölümde olup, dış cephede 6 adet demir şebekeli; kemerli dikdörtgen pencere ve son iki pencere arasında küçük bir kapı yer alır.

Tekke'nin bugünkü görünümünün inşa tarihi 17. yüzyıl başlarıdır. Tekke'nin Şeyh konutu, avludaki havuz ve su deposu, derviş hücreleri ve mutfak bölümü idi. Mutfak bölümü, Vakıflar İş Hanı'nın inşaatına alan sağlamak amacıyla 1970'li yıllarda yıktırılmıştır.

Mevlevi Tekkesi'nde büyük Türk düşünürü Mevlâna (Belh/Afganistan 1207-Konya 17/12/1273 - Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî – Mevlana Hazretleri - Hazreti Mevlana) anısına yüzyıllarca sema gösterisi (Mevlevi Ayini) yapılmıştır.

Meydan Larousse'daki "Mevlevi" maddesine göre toplu sema törenleri, Mevlâna Celaleddin-i Rûmî'nin ölümünden sonra, oğlu Sultan Veled (Mehmed Bahaeddin) tarafından kurulan tarikat (Mevlevilik) kurallarına göre düzenlenmekteydi. Burada, Kıbrıs'taki Mevlevilik hakkında yazılı kaynaklardan,

Scanned by CamScanner

o günleri yaşayan kişilerin anlattıkları ile oluşturulan sözlü tarih bilgilerinden ve çeşitli eserler ile fotoğraflardan faydalanarak elde ettiğimiz bilgileri sunuyoruz.

Tekke Binasının Yapımı

Tekkeye ilişkin hemen hemen tüm yazılı kaynaklar, yapının 17. yüzyıl başlarında Emine Hatun adında zengin bir hanımın bağışladığı arazi üzerine inşa edildiğini belirtmektedir. (Rupert Gunnis, *Historic Cyprus*, London 1947, s.44). Emine Hatun, Haydar Paşa'nın kızı olup, Morfu (Omorfo - şimdiki Güzelyurt) bölgesinde bulunan Cira Çiftliği ile Lefkoşa kazasındaki Straka Köyü Çiftliği'ni tekke için vakfetmişti. Vakfın gelir fazlası, Mevlevihane'deki dervişlerin elbise ve iaşesine tahsis olunmuştu.

Mevlevi Tarikatı'nın Kıbrıs'taki geçmişine ait çalışmalar incelenirken, 1593 (H 1002) yılında varolan Ahmet Paşa Mevlevihanesi ve Ferhat Paşa Mevlevihanesi'nin tarihçeleri de önemlidir. Ahmet Paşa Mevlevihanesi ile Ferhat Paşa Mevlevihanesi'nin Osmanlıca belgeleri ile çevirileri, Harid Fedai ve Mustafa Haşim Altan'ın *Lefkoşa Mevlevihanesi* adlı eserlerinde geniş olarak verilmektedir. Bu kitapta, "Mevlevi ayinleri (sema törenleri), Lefkoşa'dan başka Mağusa'da Kutup Osman Efendi ve Leymosun'daki Pir Ali Dede Dergahın'da, Baf'ta Mehmet Bey Ebubekir Camii'nde ve Aşağı Baf'taki Hacı Mehmet Baba Türbesi'nde de yapılmaktaydı" diye yazmaktadır.

Tekke'nin bulunduğu alan, Lefkoşa Surları içerisindeki diğer arazilere göre oldukça geniş olup, 9 dönüm, 3 evlek, 2,872 ayak karedir. Arazi ve inşa edilmiş yapılar, Evkaf malıdır ve yönetimi ile düzenlenmesi Eski Eserler Dairesi tarafından yürütülmektedir. Mevlevi Tekkesi'ndeki tamiratla ilgili olarak 1938 yılında, 1938/21 sayılı dosyada daha önce yapımı tamamlanan ek odaların yeniden revizyondan geçirilip tamir edileceği kararı Vakıflar İdaresi'nce alınmıştır. Tekke'nin inşa edildiği zamanlarda tam bir kompleks olan külliyenin bahçesi 1963-1974 dönemi ve 1974'te Barış Harekatları sırasında şehit olanların kabirlerini kapsayan bu şehitlik (Mücahitler Şehitliği ya da Tekke Bahçesi Şehitliği) olarak düzenlenmiş; 1970'li yıllarda sinema, düğün salonu ve değişik iş dallarının yer alacağı 60'dan fazla dükkana sahip 'Vakıflar İş Hanı' yapımı için Vakıflar İdaresi'nce, tekkenin pek çok tamamlayıcı bölümden feragat edilerek bugün bir bölümü askeri kırtasiye malzemesi ile çeşitli iş dallarından oluşan yapı inşa edilmiştir. Bu son uygulama, külliyenin bütünlüğünü, büyüklüğünü ve olmazsa olmaz birimlerini tümüyle ortadan kaldırmıştır. Mevlevi Tekke'nin mukarnesli ve sütunlu taş giriş kapısı başlığının her iki kenarına birer derviş başlığı (sikke) resmedilmiş ve başlıklar arasına eski Türkçe ile ünlü resim öğretmeni ve son Kıbrıs Kadısı Ali Rifat Efendi'nin oğlu Ahmet Burhaneddin Efendi tarafından "Ya Hazreti Mevlana" sözleri yazılmıştır; yazının sol alt tarafında eski Türkçe yazıyı yazan Ressam Ahmed Burhaneddin Efendi'nin (halk arasında babasının son Kıbrıs Kadılığı görevinden ötürü Kadı Burhan Bey olarak da bilinen, Şeriye Mahkemesi hakimlerinden) imzası görülür. Girişin hemen sol yanında, kapıya bitişik, kare planlı, sivri kemerli, kitabeli ve yalaklı bir genel çeşme vardır. Kitabeye göre, çeşme Müftü Berberzade Hacı Mustafa tarafından yaptırılmıştır. Henüz her eve sayaçlı çeşmeler konmadan önceki dönemde, bölge

Scanned by CamScanner

halkı ve Lefkoşa'ya Girne Kapısı'ndan giriş yapanların kendileri ve hayvanları için Silihtar suyu (Silahdar Mustafa Ağa Vakfı) kaynağından beslenen bu hayrat çeşme, Lefkoşa'nın suyundan en çok yararlanılan çeşmelerinden biriydi. Yıllarca buranın suyu kullanılmıştır. Çeşmenin suyu günümüzde de akmaktadır.[19]

Tekke Yönetimi

(A. Papapetru'nun 'Memorandum on the Mevlevihane in Cyprus' adlı 1932 tarihli raporundan alınmıştır.)

Lefkoşa'daki Mevlevihane dinsel (Ruhani) yönden, Konya Merkezi Mevlevihane'deki Çelebi'ye bağlıdır. Kıbrıs'taki Mevlevi Tekke'nin yönetimi ise Celaliye Vakıflarının koşullarını yerine getirmek kaydıyla Şeyhe aittir. Evkaf yönetimi veya başka yetkili bir kuruluşun, özerk olan Şeyh'in idaresine etkileri yoktu. Bunun yanında Şeyh, önce Konya-1925 yılından sonra da Şam'da sunulan ve bir birinin benzeri olan gösterinin aynılarını burada da uygulamaktaydılar. Kıbrıs'taki Mevlevi Şeyhi'nin Konya (sonradan Şam'a aktarıldı) Dergahı'ndaki yetkili kurulunda bir sandalyesi bulunmaktaydı. Kıbrıs'ın idaresinin 1878 yılından sonra İngilizlere geçmesinin ardından, Ada 1925 yılında İngilizler tarafından Crown Colony (İngiliz Kraliyet Müstemlekesi) ilan edildi. Mevlevihane de Kıbrıs'ın Osmanlı toprağı sayıldığı süre Konya Mevlevihanesi'ndeki ve sonrasında da Halep'teki Mevlevihaneye bağlı olarak Kıbrıs'taki Celaliye Vakfı Mütevellilerince ve atanan Şeyhlerce yönetildi.

6 Aralık 1933'te çıkarılan 44/33 sayılı kanun hükümlerine göre idaresi, hesapları ayrı tutulması ve geleneklerine sadık kalınması şartıyla Evkafa teslim edildi. Daha sonra Evkafın İdaresi'nin cemaata devri tesliminden sonra 1957'de çıkarılan 40/53 sayılı ve 10 Mayıs 1957 tarihli kanun ile Mevlevi Tekkesi'ne ait emlak da tamamen, Evkaf'ın idaresine geçmiş ve Mazbut vakıflar sınıfına dahil edilmiştir.[20]

Balkan Harbi Sırasında Kıbrıs Türkleri'ne Yapılan Baskılar ve Kıbrıs Mevlevihanesi'nin Faaliyetleri

Yukarıdaki başlık altında Doç Dr. Nuri Köstüklü'nün, DAÜ *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*'nde yayınlanan bildirisinde; Kıbrıs Türkleri'nin varolma ve kimlik kazanma mücadelesinde Mevleviliğin katkılarını şu şekilde özetlemektedir: *"Eğer Kıbrıs, bir Girit akıbetine uğramamış ve günümüze kadar Ada'da Türk İslam kültürü ve siyasi varlığı süregelmişse, yalnızca Türk ve Müslüman olmaktan başka suçu olmayan oradaki insanlar tamamen yok olmaktan kurtulmuşlarsa böyle bir sonuca ulaşmada, Mevlevihane'nin hizmetleri, rolü asla küçümsenemez."*[21]

Araştırmacının bildirisinin değinildiği dönem, Balkan Harbi sırasında yaşananlardır. Bu dönemde Kıbrıs Türkleri'ne, Rumların baskıları şiddete dönüşmüştü. Dönem İngiliz dönemiydi ve Kıbrıs Türkleri'nin 1878'den sonra idareyi İngilizlere bırakması ile adanın Türk siyasi yöneticileri, valiler, askeri zevat adadan çekilmişti. Kıbrıs'ta Türklerin en yüksek seviyedeki yöneticileri ise, Müftü-Kadı gibi din görevlileriydi. Daha sonra 1920'li yıllardan sonra Evkaf

Scanned by CamScanner

Murahhasları, Kıbrıs Türk halkının sorunları, eğitimi, bazı hakları ile ilgilenmekteydi.

Bildiride devamla "Balkan Harbi'nin bütün şiddetiyle devam ettiği günlerde, Kıbrıs Mevlevihanesi Şeyhi Mehmed Celaleddin, 25 Kasım 1912 tarihiyle mevlevihanelerin merkezi konumunda olan Konya Mevlevihanesi'ne gönderdiği raporda (Mevlâna Müzesi Zarf 84- Belge No: 5)(EK-1); 4 müttefik devletin, din ve devletimize karşı pervasızca açmış oldukları savaş sebebiyle bütün Müslüman kalplerinin müteessir olup kan ağladığını" belirterek, "bütün cami, tekke ve zaviyelerde gece ve gündüz, din ve devletin selameti için buhari-i şerif okuyarak zikir çekiyoruz. Allah'ın yardımıyla kafirlerin hizmetinin ve Müslümanların muzafferiyetinin çok yakın olduğunu delalet eder. Binaenaleyh maddi ve manevi yardımlara devam ediyoruz." demiştir. Şeyhin yukarıdaki yazısından milli bir mesuliyet içerisinde olduğu ve mesulu olduğu tekkenin, sırf zikirle uğraşmayıp Türkiye ve Kıbrıs Türk halkının varlığı konusundaki çalışmalarıdır. Bildiride buna benzer örneklerle Konya mevlevihanesinin bildirimlerle ilgili faaliyetleri irdelenmektedir.[22]

Mevlevi Tarikatı'na Katılma ve Tarikatta Öğretilen Meslekler

Yazılı kaynaklara göre Mevlevi Tarikatı mensupları, tarikata genç yaşta katılırlardı. Tekkede ibadet için harcanan zamanın dışında kalan süreyi değerlendirebilmek amacıyla incelikli bir eğitime tabi tutulurlardı. Bu dervişler genelde şu konularda eğitim görmüşler ve ustalık düzeyine erişmişlerdir:

Hattat
Müzehhip (tezhip yapan, kitabı süsleyen)
Mücellit (ciltçi)
Saatçı
Müzisyen (neyzen, kudümzen, rebap, tambur, bendir icracıları ve hanendeler)

1900'lü yıllarda resmi kayıtlarda isimlerine rastladığımız Mevlevi dervişlerinin çoğunun yaşları 40'ın üzerinde olup, bunlar kendi işlerine ek olarak, sema ayinlerine katılırlardı. A. Papapetru'nun *Memorandum on the Mevlevihane in Cyprus* adlı eserinde 1932 yılında (AGY. Sayfa 41, Döküman 13) Kıbrıs'taki tarikat üye sayısının 25-30 civarında olduğu kayıtlıdır.[23] Bunların bazıları zanaatkar, tüccar veya devlet görevlisiydiler. Bunlardan sadece 4-5 kişi 'derviş' ünvanına erişecek özelliklere sahipti. Bir kişinin derviş olabilmesi için 40 gün oruç tutması ve bundan sonra 40 gün de Kıbrıs'ı dolaşması gerekiyordu.

Mevlevi'de Şifa Bulma

Kıbrıs'ta geçmiş yıllarda, sağlık yönünden sorunu olanlar, ya da dilekleri olanların bazıları genellikle Mevlevi Tekkesi'ne gider, dua ederdi. Yine inanışa göre, oradaki yatırlar aracılığıyla Allah'tan şifa dileyenler, dilekte bulunanlar da vardı. Bu konu ile ilgili olarak Özgürlük Mücadelemizin Lideri Dr. Fazıl Küçük tarafından 1968 yılında kaleme alınan anılarının 42. sayfasında Mevlevihane'de şifa bulma ile ilgili şunlar yer almaktadır: *"Bir de evliyalar hocası vardı. Hoca bugün müzehane olan tekke içinde oturur, duasını okur; hastanın iç*

Scanned by CamScanner

çamaşırından bir parça koparır, onu pencerenin demirlerine bağlar ve hastalığın burada kalacağına inanırdı."

Mevlevi Tekkeleri'nde Mevlit

Mevlevi Tekkesi'nde zaman zaman mevlit de okunmaktaydı. 9 Şubat 1946 tarihli Halkın Sesi Gazetesi'nde yer alan duyuru şöyle idi: *"Pazar günü (bugün) öğleden sonra saat 2'de Mevlevi Tekkesinde bir motosiklet kazası neticesinde ölen Ahmet Ali'ın (İtalyan) istirahatı ruhu için Mevlidi Şerif okutulacağından bütün dostları davet olunur."* (İtalyan olarak bilinen Ahmet Ali'nin ten rengi çok beyaz olduğundan kendisine İtalyan denmekteydi; mesleği, postahaneye gelen mektupları dağıtmaktı.)

Mevlevi Tekkesi'nde Sema Gösterileri

1900'lü yıllardaki kayıtlara göre, 1956 yılına kadar yapılan mevlevi törenleri genellikle Cumartesi-Pazar günleri öğleden sonraları yapılırdı. Müzikli ve hareketli sema gösterilerine (Mevlevi Ayini) ilgi büyüktü. Kıbrıslı Türkler'in yanında çoğunlukla İngilizler ve turistler de Mevlevi gösterilerine ilgi duyarlardı. Lefkoşa'da yaşayan ve Mevlevi törenlerini çok kez izleyen 78 yaşındaki Behçet Oldaçay'ın söylediğine göre, bir kez de Kıbrıs'taki İngiliz Vali için özel olarak sema gösterisi yapılmıştı.

Sema törenleri, tekkenin mescit bölümünde, dervişlerin dönmesi için özel olarak yuvarlak şekilde yapılmış ortadaki ahşap bölümde yapılırdı. Ayinlerde müzisyenlerden oluşan mıtrip heyetinin yer aldığı, mıtrip mahfili, yuvarlak dönme yerinin gerisindeki ahşap balkonda idi. Dervişlerin döndüğü mescit bölümündeki alan, tahta korkuluklarla kesilmişti. Halk bu korkulukların gerisinden gösteriyi izlerdi. Vali ve üst düzey yöneticiler gibi önemli kişilerin oturması için koltuklar vardı.

Bazı çarşaflı Türk kadınlar, 1950'lere kadar sema gösterilerini halk arasında değil, türbelerin bulunduğu güney bölümün giriş kapısı içerisinden ve gerisinden izlerlerdi. 1950'li yılların başından itibaren sema törenini izlemeye gelen tüm kadınlar gösterileri salonda halkla iç içe izlemeye başlamışlardı. Gösteri günleri Semahaneye gelen izleyiciler kapasitenin üstündeydi ve yer darlığı nedeniyle içeriye giremeyen bir kısım halk, gösterinin yapıldığı mescidin penceresinden semazenleri izlerlerdi. Genellikle çocukların dıştan gösteriyi izlerken yüksek sesle konuşup ses çıkarması gösteriyi olumsuz yönde etkiler ve izleyicilerin dikkatini kaçırırdı. 31 Mayıs 1934 tarihinde Lefkoşa Evkaf Vekâleti 164/934 sayılı yazı ile Lefkoşa Polis Başkumandanlığı'na rahatsızlığın önlenmesi için başvurmuştu.[24]

Rumların 27 Ekim 1931 tarihinde İngilizlere karşı giriştikleri isyan hareketi nedeniyle Kıbrıs'taki tüm toplantılar gibi Mevlevi Ayinleri de düzenleneceğinde, önceden izin almak için Lefkoşa Polis Kumandanlığı'na bildirilmesi gerekmekteydi. 10 Ekim 1936 tarihinde yapılan başvurunun sureti bildirinin sonuna eklenmiştir.[25] Düzenlenen sema gösterisini Mevlevi Şeyhi idare ederdi.

Scanned by CamScanner

Tekke'de Müzik

Mevlevi ayinleri Konya, Halep ve İstanbul'da olduğu gibi genel usule uygun müzik eşliğinde olur zaman zaman Kuran'dan parçalar okunurdu. Burada Halkın Sesi Gazetesi'nin 28 Mart 1961 tarihinde, Ahmet Belevi'nin köşesinde hazırladığı "Müzik Sohbeti" başlıklı yazısını Eralp Adanır, *Kıbrıslı Türklerde Müzik- Darülelhan ve 1955-1965 Müzik Toplulukları* adlı kitabında sayfa 9-10'da Kıbrıs'ta 1924 yılında kurulan Darülelhan Müzik Topluluğu hakkında bilgi verirken, 1925 yılında Dr. Derviş Kayyımbaşıoğlu'nun müzik yaşamı, Mevlevi Tekke'de kazandığı kulak dolgunluğu ve musikiye başlaması, tekkenin müzikteki başarısına şöyle etki ettiği anlatılır: "Derviş Kayyımbaşıoğlu henüz 10 yaşlarında iken Tekke'ye gider ve dervişlerin musikiye ayak uydurarak dönüşlerini seyrederdi. Bu sırada tekkede çalınan musiki ile kulağı dolmuş ve klasik musikimize karşı gün geçtikçe hayranlığı artmıştır. Onbeş yaşına geldiği zaman iyi bir müzisyen olan eniştesi, merhum Rıza Efendi Tekke'de yapılan ayinlere kanun ile katılmaya başlamıştı. Bu arada arkadaşı Hafız Şefik Bey (Mevlevihane'nin son Şeyhi) ile, kendisi kanunda, Hafız Şefik Bey okuyarak müzik çalışmalarına devam ederek kanun çalmasını iyice öğrendiği gibi ut, mandolin ve biraz da keman ve piyano çalıştı."(27) Semahane'nin kuzey duvarına bitişik ahşap merdivenle çıkılan bir loca vardı ve buraya mıtrip denmektedir. Müzik yapan grup burada yer alırdı. Mevlevilerin geleneksel çalgı aletleri ney, kudüm, rebab, tambur, bendir olmakla birlikte eldeki fotoğraflardan Kıbrıs'ta ut, cümbüş ve keman da kullanıldığını görüyoruz.

Mevlevi Tekke'nin Müze Olarak Düzenlenmesi

Mevlevi Tekkesi, Konya Mevlana Müzesi Müdürü Mehmet Önder, müze sorumlusu Cevdet Çağdaş ve diğer personelin özverili ve ortak çalışmaları sonucunda 'Kıbrıs Türk Müzesi' olarak düzenlenmişti. Geçtiğimiz günlerde görüştüğümüz Cevdet Bey, kuruluş hazırlıklarını şöyle anlatmıştır; *"Mevlevi Tekkesi'ndeki sema gösterileri durduktan sonra, tekke 3-4 yıl kadar kapalı ve harap bir şekilde kalmıştı. Burayı müze olarak düzenleme amacıyla görevlendirildiğimde, tekkenin son Şeyhi Hafız Şefik Efendi ile görüştüm. Mevlevihane'nin anahtarını ve var olan Mevlevi eşyalarını bana teslim etti. Tekke binası uzun süre kullanılmadığından çok metruk bir durumdaydı. Tekke'de Mevlevi eşyaları yanında Kıbrıs'a ve Kıbrıslı Türklere ait çeşitli etnoğrafik malzemeler sergilendi. Tekke o yıllardan 1980'li yıllara kadar Kıbrıslı Türklere ait tek özgün müze olarak kullanılmıştır."*

Müze, 2 Nisan 1962 tarihinde 'Kıbrıs Türk Müzesi' olarak faaliyete geçmiştir. Tekkenin müze olarak hizmete açılmasından 10 gün sonra Kıbrıslı Türk ressamların, '2. Karma Resim Sergisi' burada sergilenmişti. Dr. Fazıl Küçük tarafından yapılan açılışa, dönemin Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios da gelmişti. Makarios sergiden 10 adet tablo satın alarak £100'dan fazla para ödediğine dair Halkın Sesi gazetesinin birinci sayfasında ön sayfadan verilen "Türk Ressamların 2. Resim Sergisi Dün Lefkoşa'da Açıldı" başlığıyla duyuruluyordu. Haberi aynen alıntı yaptık. "13 Kıbrıslı Türk ressamın 90 resminin teşhir edilmekte olduğu bu sergi, Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios, Türk Cemaat

Scanned by CamScanner

Meclisi Başkanı Rauf Raif Denktaş, Türk Bakanlar, Türkiye Büyükelçisi Emin Dırvana, İngiliz Yüksek Komiseri, Amerikan, Çin ve İsrail Büyükelçileri ile sair diplomatik misyonlar başkanları ve seçkin bir davetli topluluğu tarafından ziyaret edilmiştir.

Türk Maarif Müdürü Dr. Hüsnü Feridun, davetlilere eserler hakkında geniş izahat vermiştir. Sergiye varışında Cumhurbaşkan Muavini tarafından karşılanan Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'a küçük bir Türk kızı tarafından bir buket takdim edilmiştir. Cumhurbaşkanı teşhir edilen resimlerle yakından ilgilenmiş ve yüz lirayı aşan değerde on tane kıymetli tablo satın almıştır. Makarios'un satın aldığı resimlerden biri Cevdet Çağdaş'ın £22 değerindeki Bayraktar Camii'ni tasvir eden bir eserdir.

21 Aralık 1963 tarihinde Rumlar'ın Kıbrıslı Türklere saldırısı ile, birçok yer gibi, Müze Binası da faaliyetlerini durdurmuştu. 22 Şubat 1964 tarihine kadar kapalı kalan müzenin, bu tarihte yeniden ziyarete açıldığı Halkın Sesi Gazetesi'nde haber olarak yer almıştır. Mevlevi Tekke "Kıbrıs Türk Müzesi" olarak açıldığı günden 19 Ekim 2000 tarihine kadar aynı işlevle kullanılmıştır. Burada, Kıbrıslı Türklere ait etnoğrafik malzemeler, avluda mezar taşları, mevlevi giysisi giydirilmiş mankenler, mevlevilikle ilgili eşyalar, semada kullanılan müzik aletleri, mevlevi tesbihi, Mevleviliğe ilk başlayan dervişlerin deneme yaptığı ortasına çivi çakılmış kare şeklinde bir metre kare boyutunda dört köşe tahta bulunmaktaydı.

17 Aralık 2002 tarihinde restorasyonunun tamamlanıp bu kez "Mevlevi Müzesi" adı ile hizmete açılması ile müze, yeni bir görünümle hizmete girmiş, etnoğrafik malzemeler kaldırılarak yerlerine yalnız Mevlevilikle ilgili eşyalar ve objeler konmuştur ki, bunlar arasında mutfak bölümü büyük yer tutmaktadır.

Celaliye Vakfı

Celaliye Vakfı: Lefkoşa Mevlevi Tekkesi'nin faal olarak çalıştığı dönem olan 1956 yılı öncesinde burada Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin adına izafeten kurulan Celaliye Vakfı gereği, kazancın bir kısmı birçok hayır işlerine harcanmaktaydı. "Celaliye Vakfı, Mevleviliğin Kıbrıs'ta benimsenmesinden sonra tarikat mensupları ve sempatizanların hayır amaçlarıyla yaptıkları bağış vakıflarıyla çok güçlenmiştir. Parasal olarak güçlenen Celaliye Vakfı, tekke'nin idaresine ve hayır amaçlarına olanak sağlamıştır."[28] Vakıf, belli günlerde Tekke'de etli pilav dağıtılırdı. Tekke'de yemek pişirilen günlerden biri de her yıl 17 Aralık tarihi idi. Lefkoşalı ünlü ses sanatçımız Küçük Aysel (Aysel Bağdadi) bizlere bu güne "Mevlana Günü" dendiğini anlatmıştır. 17 Aralık tarihi, Mevlana Hazretleri'nin ölüm yıldönümü olduğundan bu şekilde anılmaktaydı. Halka dağıtılacak olan bulgur pilavı ve et kazanlarda pişirilirdi. O yıllarda Mevlevi Tekkesi'nde haftada bir defa Cuma günleri hazırlanan pilavın halk tarafından konan adı ise "zılgıç"tı (pilav üzerine kavrulmuş et konarak hazırlanan yemek).

Küçük Aysel, çocukluk yıllarında, 1940'larda böyle bir etli pilav dağıtım gününe katılmış; fakir olanlara veya isteyenlere pişmiş olarak pilav üzerine konan etten ayrıca pişmemiş olarak herkese evlerinde pişirmek üzere verildiğini anlatmıştır. A. Papapetru'nun "Memerandum on the Mevlevihane in Cyprus" adlı

Scanned by CamScanner

raporunun 31. sayfasında (D.L.R.S-28/1907 tarihli rapor), Kıbrıs'taki Mevlevihane Dervişlerinin tekkede yaşadığı ve tekkede fakirlere yiyecek ve giyecek sağlandığı kayıtlıdır.[29] Mevlevi Tekkesi'nin bulunduğu arazinin büyük bir bölümünde ise bahçecilik yapılırdı. 1940'lı yılların sonuna kadar yetiştirilen sebze ve meyveler halka düşük fiyata satılır ve tekke yönetimi ile halk bu alışveriş nedeniyle de ilişki içerisinde olurdu. Yağmurun az yağdığı kurak yıllarda, tekkede yağmur duası törenleri de düzenlenirdi.

1956 Yılından Sonra Kıbrıs'ta Mevlevi Gösterileri:

1956 yılında Mevlevi Tekkesi'nde gösterilerin durması ve tekkenin kapanmasından sonra Kıbrıs'ta aşağıdaki sema gösterileri yapılmıştı:

4 Mart 1990: TC Kültür Bakanlığı'na bağlı "Konya Semazen Heyeti" ilk gösterisini Cumartesi akşamı Lefkoşa Atatürk Kapalı Spor Salonunda; ikincisini ertesi gün DAÜ Kültür Merkezi'nde yaptı.

4 Aralık 1997: KKTC Milli Eğitim Kültür Gençlik ve Spor Bakanlığı himayelerinde Konya Türk Tasavvuf Müziği Topluluğu eşliğinde Atatatürk Kapalı Spor Salonu'nda sema gösterisi.

17 Aralık 2002: İstanbul Müzik ve Sema grubu saat 16:00'da Mevlevi Tekke Müzesi'nde (1956 yılından sonra kendi mekanında ilk kez, Yakın Doğu Üniversitesi (YDÜ) ile Turizm ve Çevre Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü işbirliğinde YDÜ'de sabah 09:30'da Mevlana konulu sempozyum düzenlendi. Etkinlikler Mevlana'nın 729. ölüm yıldönümü ve Mevlevi Tekke Müzesi'nin yeniden açılışı anısına düzenlendi. Gece saat 20:00'de YDÜ Atatürk Kültür ve Kongre Merkezi'nde sema gösterisi sunuldu.

24 Ocak 2003: Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi ve Afyon Kocatepe Üniversitesi'nin işbirliğiyle Lefkoşa Atatürk Kapalı Spor Salonunda halka açık ve ücretsiz tasavvuf müziği ve sema gösterisi düzenlendi.

Mevlevi ayinleri ile ilgili bölümü, tarikatın kurucusu Mevlana'dan: "Aşk haldir öğrenilecek, kuru bir bilgi değildir" vecizesi ile kapatıyorum.

Türkiye Ve Kıbrıs'ta Tekke Ve Zaviyelerin Kapatılması

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Atatürk devrimlerine karşı olan unsurların toplantı merkezleri haline gelen tekke ve zaviyeler 13 Aralık 1925 tarihinde çıkarılan bir kanunla kapatıldı.

İngiliz İdaresi altında olan Kıbrıs'ta tekkeler faaliyetlerini bir müddet daha sürdürmüşlerdir. Ancak Atatürk Devrimleri'ni yakından uygulayan, Kıbrıs Türk halkının tekkelere ve buralarda yapılan zikirlere olan istek ve merakı zaman içerisinde azaldığından tekke ve zaviyeler 1950'li yıllar içerisinde faaliyetlerini durdurmuşlardır.

Sonuç

Müslümanlarca kutsal olan tekkelerin kendine ait bakıcısı olup, her tekkenin esas yöneticisi ve sorumlusu, türbedar, şeyh veya dede denen tekke imamları vardı. Türbedarlar, bulunduğu Tekke'yi kendi adetlerine (varsa bağlı olduğu tarikat

Scanned by CamScanner

adetleri) ve inanışlarına göre yönetir ve Tekke'de kutlama törenleri düzenlerlerdi. Tekke Şeyhlerinin ibadet-inanç yaşamı ve ilimle ilgili tesirli sözleri ve nasihatları vardı. Tekke'nin büyüklüğüne göre, orada yaşayan türbedar ve ailesinden başka, diğer görevli kişiler arasında Tekke müezzini, kayyumu, bahçecisi, ormancısı, çobanı, mutfakçısı ve diğer çalışanları da olabilirdi.

Bildiride anlatılan tekkelerin dışında, Kıbrıs'ta çeşitli kaza merkezlerinde bulunan tekke ve ibadet yerlerinde ve evlerde de geçmişte zikir ve törenler yapılmaktaydı. Ancak bu bildiride kısıtlı bir bölüm ele alınmıştır. Günümüzde de halen bazı mabetlerde kadınlar zikir yapmaktadır. Örneğin Lefkoşa'daki Akkavuk Mescidi'nde bazı günler öğle namazından sonra kadınlar zikir yapmaktadır.

Sunduğum bu araştırma ile maksadım, ne tekke yaşamını özendirmek ne de eskiden yaşananları kötülemektir. Tarihsel süreç içerisinde bir kesiti oluşturan tekkeler hakkında unutulmaya yüz tutan bazı bilgileri, adetlerimizi derlemek ve gelecek kuşaklara iletmektir. Tarih her yönü ile araştırılmalı, belgelendirilmeli ve kültür mirasımız, gelecek nesillere tam olarak aktarılmalıdır. Bu inanç ile zincire bir halka da ben takabildimse sadece mutluluk duyarım.

Notlar

Bu bildirinin hazırlanmasında çevremizdeki kültürel zenginlik esin kaynağım olmuş ancak yazılı kaynak eksikliği toplumumuz içerisinde yetişmiş değerli sözlü tarih kaynaklarına yönelmeme neden olmuştur. Bugün birçok kaynak kişi aramızdan ayrılmış bulunmaktadır, onları rahmet ve şükran ile anarken halen aramızda olanları da saygıyla selamlar ve teşekkürlerimi sunarım.

[1] Abdülbaki Gölpınarlı, 100 Soruda Tasavvuf. İstanbul, 1985, 2. baskı, s.17.
[2] M.B. Seager, List of Vakıf Properties. İstanbul, 1883, List no:6.
[3] Dr. Fazıl Küçük Vakıf Arşivi, Evkaf Dosyası. Dr. Fazıl Küçük Müzesi, Lefkoşa.
[4] H.Luke, Cyprus. London, 1964, s.145-150.
[5] ANON, Kıbrıs'ta Türk Eserleri, Lefkoşa, 1982, s.6.
[6] Hürsöz, 17 Nisan 1951, Lefkoşa.
[7] Halkın Sesi, 14 Mayıs 1949, Lefkoşa.
[8] KKTC Milli Arşiv Dairesi Müdürlüğü, Kırklar Tekkesi Dosyası, Milli Arşiv, Girne.
[9] İsmet Vehbi, "Kesik Baş", Değer, Yıllık Okul Dergisi, 15 Mayıs 1959, sayı:2, s.17-18. Lefkoşa.
[10] Kıbrıs, 7 Kasım 1997, Lefkoşa.
[11] Ateş, "Gördüklerimiz ve Duyduklarımız", 31 Mayıs 1947, Lefkoşa.
[12] KKTC Milli Arşiv Dairesi Müdürlüğü, Kırklar Tekkesi Dosyası, Milli Arşiv, Girne.
[13] Kutlu Özen, "Kıbrıs'taki Hala Sultan Yatırı ve Aynı Dönemdeki Anadolu Sahabileri", İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, DAÜ-Gazimağusa, 1998, Cilt:2, s.366 ve devamı. Abdurrahim Zapsu, Hala Sultan Tekkesi. Lefkoşa, 1955, s.3-8.
[14] Hasan Fehmi, A'dan Z'ye KKTC.Sosyal ve Ansiklopedik Bilgiler. Lefkoşa, 1992, s.18-19.
[15] Bknz dipnot 13.
[16] KKTC, Vakıflar ve Din İşleri Dairesi Arşivi, Hala Sultan Tekye-i Şerif Dosyası, No:230, 1901. Evkaf Dairesi, Lefkoşa.
[17] Oktay Öksözoğlu, Kıbrıs Türk Basınından Portreler: Mehmet Remzi Okan. Lefkoşa, 1990, s.52.

Scanned by CamScanner

[18] Ferit Devellioğlu, Ansiklopedik Lugat, "Kurban" Maddesi, Ankara, 1986.
[19] Harid Fedai – Mustafa Haşim Altan, Lefkoşa Mevlevihanesi. Ankara, 1997, passim.
[20] A. Papapetrou, Memorandum on the Mevlevihane in Cyprus. Nicosia, 1932, passim.
[21] Nuri Köstüklü, "Balkan Harbi Sırası'nda Kıbrıs Türklerine Yapılan Baskılar ve Kıbrıs Mevlevihanesi'nin Faaliyetleri", *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı 4-1996, s.347-362.
[22] Konya Mevlana Müzesi Arşivi, Zarf:84, Belge no:5. Konya.
[23] Papapetrou, a.g.e., s.41, mevlevi dervişlerinin sayısını 25-30; Archduke Salvator ise 36 olarak vermektedir, bknz. Archude Louis Salvator, Levkosia – The Capital of Cyprus, London, 1983, s.38-39.
[24] KKTC Milli Arşiv Dairesi Müdürlüğü, Kırklar Tekkesi Dosyası, Milli Arşiv, Girne.
[25] a.g.e.
[26] Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türk Tasavvuf Müziği ve Sema Topluluğu Konser ve Sema Gösterisi Broşürü (24 Ocak 2003 Atatürk Kapalı Spor Salonu – Lefkoşa)
[27] Eralp Adanır, *Kıbrıslı Türklerde Müzik – Darülelhan ve 1955-1965 Müzik Toplulukları*, Lefkoşa, 1997, s.8-11.
[28] Haşim Altan, Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi,. Lefkoşa, 1986. Cilt:2, s.865.
[29] Papapetrou, a.g.e., s.31.

Kaynak Kişiler

Cemal Çomunoğlu, 1907 Cihangir (Abohor) doğumlu – 1948'den bu yana Lefkoşa'da yaşamaktadır. Uzun yıllar Sıhhiye Dairesi'nde görevli iken sivrisineklerle mücadele işlerinde çalıştığı sırada Kıbrıs'ın birçok yerinde görev yapmıştır.

İbrahim Çolakoğlu (İbrahim Hüseyin Çolak) 31 Aralık 1913 Cihangir (Abohor) doğumlu. 1932 yılından bu yana Lefkoşa'da yaşar. 1930'lu yıllarda Aziz Efendi Tekkesindeki zikre katıldı. 1942'den-2001 yılına kadar Bakkallık yaptı. Yine 1952 – 2001 yılları arasında Akkavuk Mahallesinin 40 yıl boyunca muhtarlığını yaptı .

Hasan Ali Rıza, 1914 Lefkoşa doğumlu. Sanayici/ticaret adamı. 1930'lu yıllarda Aziz Efendi Tekkesi'ndeki zikirlere katıldı. 1920'li yılların sonunda 17/18 yaşlarında iken, ilk otomobili olan (Ford marka, tavanı brenda ile örtülü, N 78 plakalı) kişilerdendi.

Dr. Ziver Kemal (Osman Ziver Kemal), 1914 Lefkoşa doğumlu, ailesi ile birlikte 7 yaşından sonra Hala Sultan Tekkesi'ni ziyaret edenlerdendir. Dahiliye Doktoru, 1 Ocak 1968 – 31 Aralık 1976 yılları arasında Lefkoşa Belediye Başkanı.

Hüseyin Mağusalı, 1915 Sinde (İnönü) doğumlu, sekiz aylıkken, ailesi ile birlikte annesi Şerif Hanımın doğum yeri olan, Lefkoşa'nın Tahtakale semtine yerleştiler

Ahmet Uzundal (Ahmet Nadide) 1916-1996 doğumlu, müzisyen. Mesleğinden ötürü Kıbrıs'ta birçok köye ziyarette bulunup düğün yaptı. Düğünlerde def çalıp ve zenne olarak oynamaktaydı.

Cemal Yorgozlu, 19 Mayıs 1919 - 17 Haziran 2002, Yapıcı Ustası. Gençlik yıllarından sonra Lefkoşa'da yaşadı. Evkafa ait birçok yapıyı restore edip yeni inşaatlar yapan kişi.

Kemal Mişon, 1922 Lefkoşa doğumlu, gençlik yıllarında kunduracılık mesleği ile hayata atıldı; bezirganlık, panayırcılık yaptı. Kırklar Tekkesi ile Hala Sultan Tekkeleri'nde 1946 yılından sonra seyyar kumaş satıcılığı yaptı.

Scanned by CamScanner

Ahmet Gürses, 8 Mart 1931 Baf doğumlu. 1936 yılından bu yana Lefkoşa'da yaşamaktadır. 1949 - 1964 Sarayönü Camii müezzini ve 1964 – 2001 yılları arasında Selimiye Camii baş müezzini olarak görev yaptı. 26/1977 sayılı Kamu Görevlileri Emeklilik Yasası altında 19 Nisan 2000 tarihinde yapılan yasa değişikliğiyle 2001 yılında görevlerine son verilen 51 din görevlisinden biri. Halen Lefkoşa Türk Belediyesinde din görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Behçet Oldaçay. 6 Ocak 1924 Lefkoşa doğumlu, tüm yaşamı Lefkoşa'da geçti. 55 yıldır Lefkoşa'nın Silihtar Semti'nde (Mevlevihane yanı) yaşamaktadır. Lefkoşa'da 50 yıllık bankacılık hizmeti var. İlkokul çağlarından başlamak üzere, Mevlevi Ayinleri'ni çok kez seyretti.

Hamide Özdoğdu, 1925 Vadili doğumlu, çocukluk yıllarında ve sonrasında çok kez Hala Sultan Tekkesi'ni ziyeret etti.

Salih Hasan Önür (Ahçı Salih)-1926 doğumlu, 8-10 yaşlarından sonra Lefkoşa'yı çok iyi hatırlamaktadır. Lefkoşa'nın Asma Altı Meydanı'nda 40 yıl ahçılık yaptı.

Ahmet Necip (Ahmet Necipoğluları), 13 Aralık 1927, Lefkoşa Yenicami Mahallesi doğumlu, uzun yıllar baba mesleği olan şekercilik, dondurmacılık yanında panayırcılık yapmıştır.

Nail Berksu, 10 Mart 1923 Lefkoşa doğumlu, 1940'lı yıllarda Ottoman Bank'ın (Osmanlı Bankası) finanse ettiği, Ziraat Bankası'nda müfettiş olarak çalıştı. Mesleği gereği Kıbrıs'ın birçok yerini gezdi.

Mehmet Şık (Foto Şık), 22 Aralık 1928 Kurumanastır (Çukurova) doğumlu, 1946 yılından bu yana Lefkoşa'da yaşamaktır. 1946-1948 yılları arası ayakkabıcı, 1948'den bu yana fotoğrafcı olarak çalışmaktadır.

Sevil Arca, 4 Temmuz 1939 Lefkoşa doğumlu, 1980 yılı öncesindeki yaşamı Girne Caddesi'nde Mevlevi Tekke'nin bulunduğu sokakta geçti.

Vahide Mağusalı, 22 Temmuz 1933 Tahtakale Semti, Lefkoşa doğumlu.

Hasan Helvacı, 16 Mayıs 1932, Yenicami Mahallesi, Lefkoşa, doğumlu. 1946 yılından bu yana Lefkoşa'da dülgerlik yapmaktadır.

Aysel Bağdadi (Küçük Aysel), 11 Kasım 1938 Lefkoşa doğumlu. Küçük Aysel sahne adı ile yıllardır Kıbrıs Türk Halkı'nın gönlünde taht kurmuş ses sanatçısı.

Özdemir Özdoğdu 1946 Dohni (Taşkent) doğumlu. Terzi, uzun yıllar panayırlarda baba mesleği olan lokmacılık yapmaktadır.

Sevgi Fadıl (Sevgi Dural) Larnaka 1952 doğumlu, terzi, ev hanımı.

Pertevniyal Bodamyalızade, 22 Aralık 1930 Lefkoşa doğumlu, çocukluk yıllarında, doktor olan Babası Pertev Zühtüzade ile Kıbrıs'ta birçok bölgeyi gezdi.

Cevdet Çağdaş, 4 Ağustos 1926 Nergisli (Yenağra) doğumlu. Mevlevi Tekke Dergahını 'Kıbrıs Türk Müzesi' olarak düzenlemiş ve oranın ilk Müdürlüğünü yapmıştır. Ayrıca 1962-1974 yılları arasında tüm Kıbrıs Türk müzelerinin sorumluluğuna getirildi. Ortaokul

Scanned by CamScanner

ve Lise öğrenimini Lefkoşa'da tamamladı. 1950'li yılların başlarından sonra Lefkoşa'da yaşadı.

Mehmet Kanıbelli, 1923 Gündoğdu (Antroliku) doğumlu, köyünü ailesi ile birlikte terk edip, 7 yaşında Lefkoşa'ya geldi, uzun yıllar kunduracı olarak çalıştı. Şimdi emeklidir. Mevlevi Tekke Bahçesi'nin Güney sınırına paralel Fellahlar Sokağı sakinlerindendi. Mevlevi Tekke ve bahçesi hakkında geniş bilgiye sahip.

Hüseyin Kutsal, 1933 doğumlu, 1938-1939 yıllarında 5-6 yaşlarında iken, Yiğitler (Arçoz) köyünden-katır arabası ile akşamleyin Kırklar Tekkesi'ne seyahat etti.

Ahmet Altıntaş, 1960 Lefkoşa doğumlu, Mimar, bu çalışmada Kıbrıs'taki Türk Eserleri ve Vakıf Eserler hakkında bildiriye katkı koymuştur.

Mustafa Değirmencioğlu, 1 Aralık 1948 Alaniçi (Klavya) doğumlu. Yaşamının büyük bir bölümü Larnaka ve Lefkoşa'da geçmiştir. Ekonomi ve Otel İşletmeciliği üzerine eğitim görmüştür, Lefkoşa, Vakıflar Örgütü ve Din İşleri Dairesinde görevlidir.

Turhan Zihni (Turkan), 1925 Limasol (Leymosun) doğumlu Polis çocuğu, Kıbrıs'ta 8 köyde İlkokul öğretmenliği, Gazi Baf ve Gazimağusa kasabalarında Başöğretmenlik yapmış ve 1987 yılında emekli olmuştur. Halen Lefkoşa'da yaşamaktadır.

Mehmet Hoca, 1939 Çukurova (Piroyi) doğumlu, Çoban, Kırklar Tekkesi Türbedarı Raif Salih'in (1898-1967) oğludur. Babasının tekkede görevli olduğu süre Kırklar Tekkesi'ndeki Şeyh konutunda yaşamış ve ilkokul öğrenimini Dilekkaya (Ayakebir- Aya) köyünde yapmıştır.

Hasan Tunga 1925, Melatya Baf doğumlu, 6 Temmuz 1958 tarihinde, Kırklar Tekkesi'nin şehit Türbedarı, Şeyh Yusuf Mehmet İbrahim'in oğlu. Aynı bölgede bulunan Çömlekçi Çiftliği'nde Ziraat Teknisyeni olarak çalışmaktaydı.

N. Nazif Bozatlı, 1948 Çanakkale (Türkiye) doğumlu. 1979 yılından bu yana Kıbrıs'ta yaşamaktadır. Tasavvuf ve Tarikatlar konusunda araştırmaları vardır.

Scanned by CamScanner

Ek – 1

Alıntı: Doç. Dr. Nuri KOSTÜKLÜ, Balkan Harbi Sırasında Kıbrıs Türklerine Yapılan Baskılar ve Kıbrıs Mevlevihanesi'nin Faaliyetleri, DAÜ, *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:4, 1996, s.358.

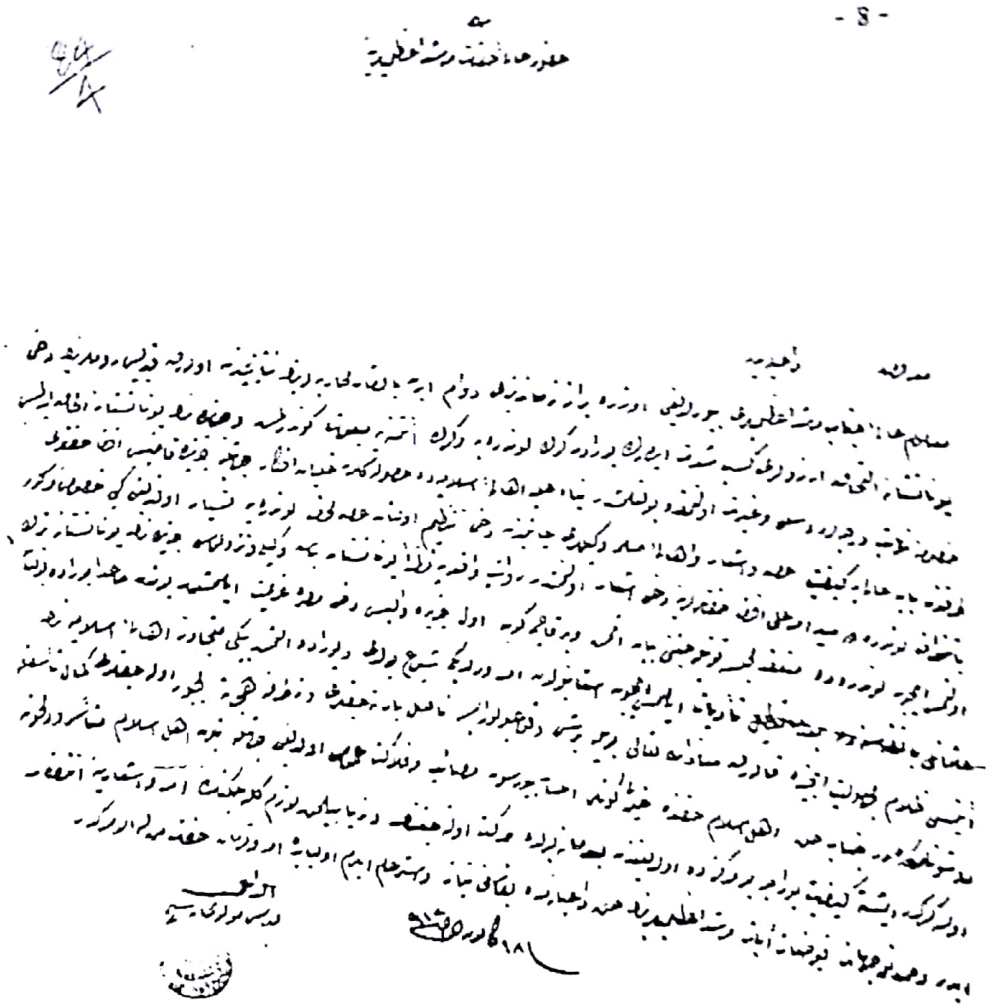

Scanned by CamScanner

EK – 2

No.165/1936

THE OFFICE OF THE
EVCAF AGENT, NICOSIA.
10th October, 1936.

Sir.

I have the honour to inform you that a usual ceremony of the Mevlevi Dervishes will be held at the Mevlevi Tekke, Nicosia on the 18th. October, 1936. at 3 p.m.

I have the honour to be
Sir,
Your obedient Servant.

EVCAF AGENT, NICOSIA.

The Local Commandant
of Police,
Nicosia.

Scanned by CamScanner

Halk Arasında Kullanılan Bitkilerin Tanıtımı ve Etkileri

Sevil PEHLİVAN*
Nükhet TÖR**

Giriş

Kıbrıs her dönemde göçlere, ticaret yollarına ve istilâlara uygun konumundan dolayı çeşitli kültürler ve dinlerden etkilenmiştir. Halk kültürünün önemli bir parçası olan yemek kültürü de bu etkilenmeden payını almıştır. Kıbrıs adasının coğrafi özellikleri ve bitki örtüsü Kıbrıs geleneksel mutfağının belirleyicilerindendir. Bildiri konumuz olan Kıbrıs Türk halk mutfağında kullanılan bitkiler öncelikle Kıbrıs halkının kırlardan topladığı, bahçesinde yetiştirdiği, kolaylıkla ulaşabildiği bitkilerdir. Doğayla içi içe bir yaşam süren Kıbrıs Türk halkının mutfağında bitkiler büyük bir yer tutmaktadır. Bu bitkilerden bazılarının Türk kültürünün temel kaynaklarından olan Divânü Lugât'it Türk'te geçmesi; "insanların bütün hayat düzeni değişebilir ama akşam masaya konulan yemekler ya aynı kalır ya da küçük değişikliklerle varlıklarını sürdürürler....Yemekler önemlidir, çünkü onlar geçmişle bağdır, devamlılığın sembolüdür. Bu sebeple yemekleri inceleyerek onları hazırlayan kişilerin etnik kökenlerini ve coğrafi özelliklerini ayırdedebiliriz." diyen Hatay'ın düşüncelerini doğruluyor.

1. Kıbrıs Mutfaklarında Kullanılan Şifalı Bitkiler

Mentha (nane), ***Yarpuz*** (Kaşgarlı, C.III,s.40) ***Labiatae*** (Ballıbabagiller) familyası cinslerinden olan bu bitki çok yıllıktır. Akdeniz bölgesinde nemli ve sulak arazilerde yetiştirilen sofralarımızdan eksik olmayan değerli bir ottur. Yaprak epidermislerinin üzerinde bulunan tüylerdeki salgı bezlerinden çıkan eterik yağlar hoş koku salan uçucu yağdır. İçindeki eterik yağ mentol'dür. Yapraklardan su buharı distilasyonu ile yağ elde edilir. İyi bir boğaz antiseptiğidir, mide ağrıları ve bulantılarda antispasmodik (spazm çözücü) ve lokal anestezik (ağrı dindirici) etkileri vardır . Birçok ilaç, şekerleme ve içkiler ve diş macunu içerisine koku ve tad vermesi için kullanılır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde doğal olarak yetişen ***Mentha pulegium*** L. türü yaygındır. Halk dilinde yarpuz, filisgin, avşan otu olarak isimlendirilir. İçindeki eterik yağ "pulegon" dur. Diğer ***Mentha*** türlerinde bu yağ bulunmaz. Yapraklarından hazırlanan bitki çayları, hoş kokulu, sedatif (teskin edici) ve diğer özelliklerinden dolayı Kıbrıs sofralarının vazgeçilmez ürünüdür. Koku ve tad verici özelliği ile yemeklerin çoğunda taze olarak kullanılır. Parfümeri açısından da önemli olan bu otsu bitki çok değerlidir.

Corchorus olitorius L. Tiliaceae (Ihlamurgiller) familyasındandır. Halk dilinde "molihiya" olarak adlandırılır. Tek yıllıktır. Dik gövde 1-2 m uzunluktaki

* Prof. Dr., Ankara Gazi Üniversitesi Biyoloji Bölümü, Türkiye
** Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Türk Dili Bölümü, Türkiye

Scanned by CamScanner

tüysüz bir yapıdadır. Tropik ülkelerde ve Hindistan'da "Jüt " adını taşıyan lif elde etmek için yetiştirilen önemli bir bitkidir. Dokumacılıkta önemli bir yeri olan bu bitkinin yaprak ve çiçeklerinde müsilaj, mumlu madde ve uçucu yağ vardır. Diüretik (idrar söktürücü), diyaforetik (ter söktürücü), pürgatif (müshil) olarak etkisi olan faydalı bir bitkidir.Güneydoğu Anadolu'da yetişir ve genç sürgünler sebze olarak kullanılır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yetişen ve kültürü yapılan otsu bitkinin yapraklarından yapılan yemek, sofraların vazgeçilmez meze veya esas yemeğidir. Molihiya eski bir Mısır yemeğidir. Molihiya taze ya da kurutulmuş olarak da kullanılan ve kış için de saklanabilen koyu yeşil yapraklı bir bitkidir. Kıbrıslı Türklerin özellikle Meserya Bölgesindeki köylerde yaşayanları arasında daha yaygın yer bulmuştur. Molihiya'nın komşu ülkelerde çok eski bir geçmişi olmasına rağmen Kıbrıs'a gelişiyle ilgili çok çeşitli hikayeler vardır. Bir söylentiye göre, 20.yy'ın başlarında Arap bir erkekle evlenip daha sonra adaya geri dönen bir kadının beraberinde getirdiği bir yemek çeşididir. Kıbrıs'ın yaşlıları tarafından anlatılanlara göre, 1821'den sonra Kıbrıs'taki Osmanlı Hükümranlığını devirme çabaları olduğunda Suriye'den 4,000 asker getirilmişti. Daha sonra bunlar Mehmet Ali Paşa'nın Mısırlı askerleriyle yer değiştirdiler ve bu sırada ordu yemekhânesinin aşçılarınca molihiya da adaya getirilmiş oldu. Bu konuyla ilgili bir başka bilgi de molihiyanın, 1882'de İngiltere Mısır'ın kontrolünü ele geçirdiğinde adaya göç eden çok sayıda Mısırlı aileyle beraber Kıbrıs mutfağına girdiği yönündedir.

Cynara scolymus L. (Enginar), Compositae (Topluçiçekgiller) familyasından olan çok yıllk sebze bitkisidir. Doğal bitkisine rastlanmamıştır. Çiçekleri "kapitulum" denilen çiçek tablasında toplanmıştır. Çiçek tablası etlidir, çiçekler arası tüylerle kaplıdır. Etraflarında brahtelerden (çiçeğin çıktığı pul veya küçük yaprak) oluşan "involukrum" bulunur. Çiçek tablası ve involukrum sebze olarak kullanılır. Diüretik özelliği vardır. Kıbrıs mutfağında çiğ olarak yenildiği gibi dolması da yapılır. Enginar dolması yapılırken, ilk olarak enginarın dış kabukları temizlenir. Baş kısmı ayıklanır, uç kısımları iki parmak kadar kesilir. Enginarın orta kısmı içindeki püsküller küçük kaşıkla kabak gibi oyulur. Yıkandıktan sonra içine iç malzemesi konur. Arzu edilirse kavrulduktan sonra iç malzemesi doldurulur.

Cynara cornigera Lindley. Halk dilinde "hostes" olarak adlandırılan, enginar ile yakın akrabalığı olan çok yıllık 30 cm uzunluğunda, gövdede dikenleri olan bir bitkidir. Girne yakınlarında,taşlık arazilerde doğal olarak dağılım gösteren otsu bir bitkidir. Genç sürgünün çiçek tablası, involukrum ve çiçek sapları haşlanarak yemeği ve turşusu yapılır. Hostes turşusu şöyle yapılır: Doğada yetişen hostes bitkisi toplandıktan sonra ayıklanır, yıkanır, suyu süzülür. Sirkeye konarak bekletildikten sonra yemeğe hazır hale gelir.

Matricaria chamomilla L. Compositae (Topluçiçekgiller) familyasından olan, halk dilinde "adi papatya, Mayıs papatyası, kokulu papatya" olarak isimlendirilen bir yıllık bitkidir. Akdeniz bitkisidir. Çiçek tablası koni şeklinde yükselmiş ve içi boştur. Bu özelliği ile diğer papatyalardan ayrılır. Hoş kokuludur. Bu koku kapitulum içindeki uçucu yağlardan dolayıdır. Stomaşik (midevi), diüretik, stimulan (uyarıcı), antispasmotik, sedatif olarak etkilidir.

Scanned by CamScanner

Boğaz ağrılarında gargara olarak kullanılır. ***Matricaria recutita*** L. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bulunan türüdür. Yol kenarlarında, tarlalarda, hemen hemen her alanda yaygın olarak bulunan 35 cm boyunda beyaz renkli çiçeklidir. Mart-Mayıs aylarında çiçek açar. Çiçekleri mutfaklarda kullanılan, hoş kokulu çayları ile önemli bir bitkidir.

Olea europaea L. (Zeytin), Oleaceae familyasından olan, kışın yapraklarını dökmeyen ağaçlardandır. Vatanı Akdeniz ülkeleridir. Kültürü yapılan önemli ekonomik bir ağaçtır. Kıbrıs için de ekonomik açıdan önemlidir; yağ ve zeytin meyvaları mutfaklarda çeşitli amaçlarla tüketilir. Drupa (eriksi) tipte meyvaları kahvaltı sofralarının vazgeçilmez ürünüdür. Meyvanın mezokarpından (meyva yaprağının orta tabakası) zeytinyağı elde edilir. Bu normal sıcaklıkta sıkarak elde edilir. Zeytinyağında doymamış yağ asidlerinden oleik, stearik ve linol asidlerin gliseridleri bulunur. Yağın laksatif (yumuşatıcı) özelliği olduğu için mide ve barsakların rahatlaması ve iltihaplarda koruyucu, iyi edici özelliği mevcuttur. Karaciğer ve safra taşı tedavilerinde kullanılır. Hücrelerin gençleşmesi için gerekli olan Vitamin E açısından da zengindir. Yapraklar, gövde ve dal kabukları ise tansiyon düşürücü ve antihelmintik (kurt düşürücü), kanda şeker miktarını azaltıcı etkisi mevcuttur. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde kültürü yapılmaktadır. Farklı bir lezzet olarak turşusu yapılır; adına "çakızdez" denilen ezilmiş yeşil zeytin turşusu yapılırken kalın tuz, su ve zeytinyağı kullanılır. Bu turşunun yapımına olgunlaşmak üzere olan, kararmamış yeşil zeytinleri iyice yıkayarak başlanır. Çakızdezler, temiz ve yassı bir taşla çekirdekleri kırılmadan ezilir ve suya konur. Bir hafta süreyle her gün suyu değiştirilerek acılığı giderilir. Bir yumurtayı kaldıracak şekilde tuz katılmış ve karıştırılmış su hazırlanır. Çakızdezler bir kavanoza konularak üstüne tuzlu su dökülür, su yüzüne çıkıp havayla temas etmelerini önlemek için üzerine temiz bir taş konur ve zeytin yağı dökülerek kapatılır.

Sesanum indicum D.C. (Susam), ***Tavgaç Yudası, Tene*** (Kaşgarlı, C.I, s.454) Pedaliaceae familyasına ait tek yıllık ekonomik bir bitkidir. Vatanı Hindistan'dır. Sıcak yörelerin bitkisidir. Eski çağlardan beri kültürü yapılır. Boyu 1 m'ye kadar yükselir. Susam tohumları yağ açısından zengindir. Bunun yanı sıra protein ve mineral maddeler mevcuttur. Tahin yapımında kullanılır. Tahin helvasının en önemli ürünüdür. Ayrıca keklerde, şekerlemelerde ve simit, çörek üzerinde iştah açıcı ve tatlandırıcı olarak kullanılır. Kavrularak çerez olarak ta kullanılır. Karpaz civarında ve şehir merkezinde açık alanlarda bulunur.

Ocymum basilicum (Fesleğen), ***Zargunçmud*** (Kaşgarlı, C.I, s.530) ayrıca halk dilinde "reyhan, peslan, ırıhan, festikân, fislikân" olarak da adlandırılmıştır. Labiatae familyasındandır. Tek yıllık, 15-20 cm boyunda bir süs bitkisidir. Güney Asya kökenli, güzel kokulu bitkidir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ve Türkiye'de saksı içinde güzel kokusu için yetiştirilir. Yapraklarındaki tüyler uçucu yağ açısından zengindir. Baharat olarak kullanılır. Stomaşik, ekspektoran (balgam söktürücü), idrar yolları antiseptiğidir. 15 cm yüksekliğinde yaprakları incecik dantelalı küçük bir bitkidir. Hoş kokusundan dolayı yemeklere börek ve keklere konulur.

Citrus sinensis (Portakal ağacı), Rutaceae (Turunçgiller) familyasındadır. Akdeniz ülkelerinin önemli bir ağacıdır. Geniş kültürü yapılır. Mart-Ekim ayları

Scanned by CamScanner

arasında beyaz renkli kokulu çiçekler açarlar. Boyu 1-6 m olup, sert parlak yapraklarını kışın dökmeyen bir ağaçtır. Meyva kabuğu derimsi, kalındır; yaprak ve meyva kabuğunda salgı cepleri mevcuttur.Güzel koku bu salgı cebinden çıkan uçucu yağlardan ileri gelir.Uçucu yağ ve "limonen" maddesi içerir. Bu madde portakal esansıdır. Bu maddeler gıda sanayinde, eczacılıkta, kozmotikte kullanılır. Portakal meyvası şeker, organik asidler ve A, B, C, D vitaminleri açısından zengindir.

Citrus aurantium var. amara (Turunç ağacı) küçük bir ağaçtır. Akdeniz bitkisidir. Bitkinin meyva kabuğu uçucu yağ, "hesperetol" maddesi içerir. Bu madde drog (ilaç hammaddesi) olarak kullanılır. Ayrıca pektin, rezin maddeleri de bulunur. Bu maddeler stomaşik, tonik, koku ve tad verici olarak kullanılır. Turunç çiçekleri, dal uçları tomurcuklarda drog açısından zengindir; ayrıca Avrupa'da parfüm sanayinde önemli bir yeri vardır. Aperatif (iştah açıcı), digestif (sindirimi kolaylaştırıcı) olarak kullanılır. Gıda sanayinde özelikle reçel, likör yapımında kullanılır. Çiçek suyu çocuklara yatıştırıcı olarak verilir.

Citrus aurantium var.bergamia (Bergamot ağacı) da kültürü yapılan bir ağaçtır. Meyva kabuklarından elde edilen uçucu yağ (bergamot esansı) küçük parçalar halinde içtiğimiz çaylara katılır. İştah açıcı, stomaşik, sakinleştirici etkisi vardır.

Citrus medica (Limon ağacı) geniş kültürü yapılan ağaçlardır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde mutfaklarda kullanılan meyva ve suları özellikle C vitamini ve limon asidi açısından zengindir. Aperatif, digestif (sindirimi kolaylatıcı) olarak kullanılır. Meyva kabuğunda bulunan uçucu yağ, hesperidin, acı madde ve tanenli maddeler, pektin bakımından zengindir. Gıda ve kozmetik sanayinde önemli bir üründür. Turunçgillerin çoğu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde geniş kültürü yapılan meyva ağaçlarıdır.

Pimpinella anisum (anason), Umbelliferae (Şemsiyegiller) familyasından, 50-60 cm uzunluğunda bir yıllık bitkidir. Meyva içeriğinde keskin koku ve yakıcı lezzet veren "anethol" bulunur. Bundan başka protein, şeker, sabit yağ vardır. Tıbbi olarak karminatif (mide ve bağırsak gazlarını giderici), hazmı kolaylaştırıcı ve ekspektoran, korigen (koku değiştirici) olarak kullanılır. Küçük çocuklar için boğaz iltihaplarında , öksürüklerde, karın ağrılarına iyi gelir. Meyvadan elde edilen anason esansı, rakının ve alkollü içkilerin terkibine girer.

Sambucus nigra L. (Mürver) Caprifoliaceae (Hanımeligiller) familyasındandır. Çok yıllık ağaçlardır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde şehir ve köylerde hemen her yerde yetiştirilir. Beyaz toplu çiçeklerinin çiçeklenme dönemi Haziran-Ağustos'tur. Mürver çiçeklerinden çay yapılır. İçeriğinde vitamin C, uçucu yağ, müsilaj, şeker, tanen, rutin bulunur. Diüretik ve ekspektoran olup, romatizmaya, mide ve böbrek iltihabına iyi gelir. Aynı zamanda müshildir. Siyah renkli bakka (üzümsü) tipi meyvaları reçel ve şarap yapımında kullanılır.

Capparis spinosa Capparaceae familyasındandır. Halk dilinde "keditırnağı, kebere,gilik, kapari, gebre otu" olarak isimlendirilmiştir. Gövde 1-1.5 m boyunda çalıdır. Yaprak sapları diken şeklindedir. Çiçekler beyaz, açık leylak renktedir. Çiçeklenme dönemi, Mayıs-Ağustos aylarıdır. Tomurcuklar şeklindeki çiçeklerinden turşular hazırlanır. Özellikle Girne ve çevresinde düz, kayalık kuru

Scanned by CamScanner

arazilerde yetişir. İştah açıcıdır; antiseptik olup damar sertliğine iyi gelir. Kıbrıs'ta daha çok genç sürgünün dikenli kısımlarından da turşu yapılır. Doğada ve özellikle taşlar arasında yetişen gabbar bitkisinin taze filiz uçları ve meyveleri ile sirkenin kullanıldığı gabbar turşusunun yapımı, toplanan taze filizlerin kesilmesi ve bu filizlerin iyice yıkandıktan sonra tuzlu suya konmasıyla başlar. Suyu her gün değiştirilmek şartıyla bir hafta suda bırakılır. Bu işlemden sonra sudan çıkarılan bitkinin taze filizlerinin uçları kuruması için bir yere yayılır, kuruyunca bir kavanoza konur. Üzerine sirke döküldükten sonra yenileceği zaman kavanozdan alınıp üzerine zeytinyağı ile limon eklenir. Bunun dışında gabbar bitkisinin gutruvi denilen hıyar türündeki meyvelerinden ve tomurcuk çiceklerinden de turşusu yapılır.

Malva silvestris L. (Yabani ebegümeci) Malvaceae (Ebegümecigiller) familyasındandır. Çok veya iki yıllık 1-2 m boyunda bitkidir. Mor, soluk pembe çiçekli, tüylü uzun saplı yaprakları vardır. Çiçekler tamamen açmadan toplanır ve gölgede kurutulur. Yapraklar da kurutularak yemeği ve çayı yapılır. Bileşiminde tanen ve musilaj vardır. Ekspektoran olarak kullanılır. İdrar yolları iltihabı ve derideki çıbanlar için de iyi gelir. Kıbrıs bahçelerinde yetiştirilir.

Foeniculum vulgare Mill. Umbelliferae familyasındandır. Akdeniz bitkisidir. Halk dilinde "kavcar, rezene, raziyane, maraha" olarak isimlendirilir. Çok yıllık 1-1.5 m boyunda otsu bir bitkidir. Sebze olarak yetiştirilir. Yaprakları çorba yapımında kullanılır. Meyvalarında anetol adı verilen uçucu yağ vardır. Ayrıca nişasta, şeker, müsilaj, tanen bulunur. Stomaşik, süt çoğaltıcı ve koku verici, karminatif (gaz söktürücü) olarak kullanılır. Lefkoşa civarında doğal olarak yetişir.

Urtica pilulifera L. (Kara ısırgan otu) Urticaceae (Isırgangiller) familyasındandır. Çok yıllık ve dioiktir. 30-80cm boyunda otsu bir bitkidir. Özellikle Girne bölgesinde, yol kenarlarında, hemen her yerde yaygın olarak bulunur. Gövde ve yapraklarında yakıcı tüyleri vardır. Yapraklarında Urticosit isimli glikozid, potasyum tuzları, formik asid, bol klorofil, histamin, asetilkolin ve vitamin C bulunmaktadır. Isırgan otunun deride kaşıntı oluşturması, yaprak ve gövdedeki tüylerden açığa çıkan histamin, asetilkolin gibi allerjik maddelerdir. Çayı içilir. Stomaşik, depüratif (kan temizleyici), diüretiktir. Ayrıca salata, çorba ve diğer yemek çeşitlerinde kullanılır. Şeker hastalığına, damar sertliğine, romatizmaya iyi gelir. Böbrek fonksiyonlarını arttırıcı özelliği vardır.

Rosmarinus officinalis L. (Biberiye, Kuşdili) Labiatae familyasındandır. Sürekli yeşil kalan dar ve ince yaprakları olan çalımsı bir bitkidir. Bahçe ve parklarda çit veya süs bitkisi olarak yetiştirilir. Yaprakları ve çiçekleri çay olarak içilir. Yapraklarında "rosmarini" bir uçucu yağ olan biberiye esansı vardır. Yapraklarında bulunan uçucu yağlar kuvvetli antiseptiktir. Ayrıca tanen, saponin blunur. Stomaşik, antispazmotik, karminatif, stimulan (uyarıcı) ve emanagog (adet söktürücü) olarak etkilidir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Karpaz bölgesinde doğal olarak yetişir. Bitki bahçelerde de yetiştirilir.

Salvia fruticosa Mill. (Ada çayı) Labiatae familyasındandır. Her zaman yeşil, sık tüylü yapraklı çok yıllık bir Akdeniz bitkisidir. Bahçelerde yaygın olarak bulunur. Yapraklarından yapılan çay solunum sistemi hastalıklarında iyi bir antiseptiktir. Bileşiminde sineol, tujon ve salviol adlı uçucu yağ, tanen, reçine ve

Scanned by CamScanner

acı madde bulunur. Sineol bakımından ***S. officinalis*** türünden daha değerlidir. Tıbbi açıdan önemli olan bu bitkinin korunması gerekmektedir. Stimulan, tonik, astringen (büzücü), ağrı kesici, antiseptik etkileri vardır. Ayrıca şeker, pasta yapımında da kullanılır. Girne'nin kuzey kısımlarında yüksek tepelik bölgelerde yaygındır.

Thymus capitatus L. Hoffm. Link.Labiatae familyasındandır. Halk dilinde "tülümbe, beyaz kekik" olarak adlandırılmıştır. Dağ etekleri, Karaoğlanoğlu sahil kesiminde bol olarak doğal bitki örneklerine rastlanır. Mayıs Eylül aylarında çiçek açar. Kültürü yapılmaktadır. Çiçek ve yapraklarından yapılan çayı, aperatif, tonik, karminatif ve stomaşik, antispazmotik ve ekspektoran olarak etkilidir. İçerisinde "timol" denilen uçucu yağı güzel koku saçar. Etler içinde, soslarda ve çorbalarda baharat olarak kullanılan ekonomik bir bitkidir. Antihelmintik (solucan düşürücü) etkisi de vardır.

Origanum majorane L.Labiatae familyasındandır. Halk dilinde "dağ kekiği, mercan köşk, süpürge otu, merzengüç, keklik out" olarak adlandırılır. Halk tarafından ***Thymus*** türleri ile ***Origanum*** türleri ayrılmadan kekik ismi ile baharat olarak kullanılır. Çok yıllık otsu veya odunsu çalımsı bir bitkidir. Boyu 50 cm yüksekliğindedir. Beyaz çiçeklerinin çiçeklenme dönemi Mayıs-Ekim aylarıdır. Girne yakınındaki ormanlık alanlarda, Karpaz dağ tepelerinde doğal olarak yetişir. Bu türün çeşitli tiplerinin kültürü yapılır. "Timol" ve "karvakrol" adındaki uçucu yağlar taşıyan türleri baharat olarak kullanılır. Çiçek ve yapraklarından yapılan çayı ve yemek için kullanılan kesimi, aperatif, tonik, karminatif ve stomaşik, antispazmotik ve ekspektoran olarak etkilidir. Likör yapımında da kullanılır.

Rubus sanctus Schreb. (Böğürtlen), Rosaceae (Gülgiller) familyasındandır. Çok yıllık 1-2 m boyunda dikenli veya çilek gibi sürünücü çalılar şeklindedir. Dere kenarlarında ve nemli yerlerde yaygındır. Pembe ve beyaz çiçekleri mevcuttur. Çiçeklenme periodu Haziran-Ekim aylarıdır. Böğürtlen meyvası önce kırmızı, sonra koyu renge dönüşen drupa (eriksi) tiptedir. Meyva olarak yenir. Marmelatı yapılır. İçinde limon asidi, şeker, musilaj, antosiyan (renk maddeleri) vardır. Vitamin C açısından zengindir. Güzel kokulu yaprak ve çiçek tomurcukları, astringen (büzücü) etkisinden dolayı ishal ve basura iyi gelir. Meyvalarından hazırlanan şuruplar diş etleri ve boğaz iltihaplarına iyi gelir. Girne ve Lapta yol kenarlarında, dere yatakları ve nemli ortamlarda doğal olarak yetişir.

Arbutus andrache L. (Sandal ağacı) Ericaceae (Fundagiller) familyasındandır. Gövde ve dalları kırmızı renkte, yapraklarını dökmeyen ağaç ve ağaççıklardır. Akdeniz bölgesi bitkisidir. Beyaz renkli çiçekleri, Şubat-Mayıs ayları arasında açar. Dağlık, kayalık, ormanlık yerlerde bulunur. Meyvaları yenir. Meyva içeriğinde "arbutin" uçucu yağ vardır. Diüretiktir. Solunum sistemi hastalıklarında rahatlatıcı olur. Reçel yapımında kullanılır.

Juniperus phoenicea L. (Finike Ardıçı) Cupressaceae familyasındandır. Akdeniz bitkisidir. Dalları çok sık ve ince pul şeklindeki yaprakları çok küçüktür. Dişi kozalaklar parlak kırmızı renkte, içinde 3-9 tohumu vardır. Boyları 4-10 m olan ağaçlardır. Ormanlık alanlarda doğal yetişir. Meyvaları

Scanned by CamScanner

uçucu yağ içerir. Meyva ve yaprakları diuretic ve stomaşik olup, idrar yolları enfeksiyonuna karşı iyi gelir.

Ficus carica L. (İncir) Moraceae familyasındandır. Akdeniz bitkisidir. Boyu 10 m yüksekliğinde dioik bir ağaçtır. Tüylü geniş yaprakları vardır. Mart- Nisan aylarında çiçek açar. Bitki gövde ve yaprakları latisifer (süt boruları) içerir. Kıbrıs'ın hemen her yerinde doğal olarak veya kültür bitkisi olarak yetişir. Meyvaları yaş ve kuru olarak yenir. Reçel yapılır. Besin değeri yüksektir. Vitaminlerden A, B, C, şeker, pektin, yağ bulunur. Ekspektoran, laksatif (yumuşatıcı) etkisi vardır. Kara incir dediğimiz cinsinin yağmur yağdıktan sonra yenirse daha tatlı olduğuna inanılır. Çünkü kara incir mor ve bardak incirlerine göre daha dayanıklıdır. İncir daldan koparılıp taze meyve olarak yendiği gibi macunu yapılarak yenilir. İncir macunu lokko dediğimiz olgunlaşmamış incirden yapılır. Önce incirler toplanır, kabukları soyulur ve kireçli suya konur. İncirler üç gece kireçli suda bekletilir. Daha sonra üç defa suda kaynatılır ve suları süzülür. Parlak olmaları için de birkaç saat limonlu suda bekletilir. Limonlu sudan çıkarıldıktan sonra 60 incire, 2 kilo şeker ilave ederek kaynatılır. İncirlerin içine badem, suyuna da vanilya, kabartma tozu ve karanfil konur. Suyu akidelenince ocak söndürülür ve incirler soğumaya bırakılır.

Vitis vinifera (Üzüm asması), ***Mesic, Buşincek, Kançekçe*** (Kaşgarlı, C.I, s.506) Vitaceae familyasındandır. Tırmanıcı ve odunsu, çok yıllık bir bitkidir. Akdeniz bitkisidir. Yaş ve kuru meyvaları yenir. Meyvalarında glikoz, serbest organik asidler bulunur. Şarap ve alkol, sirke elde edilir. Aparetif, diüretik, stomaşık, stimulan olarak etkilidir. Kıbrıs'ın her tarafında doğal olarak bulunur veya yetiştirilir. Kıbrıs Türk halk kültürünün en meşhur ve özgün alkollü içkisi olan "zivaniya" da üzümden yapılmaktadır. Zivaniya hazırlamak için, sultani veya siyah üzüm kullanılır. Üzümlerin tamamen olgunlaşması; sultani üzümün koyu sarı, siyah üzümün de bordo renk olması beklenir. Üzüm ezme makinelerinde ezilen üzümlerin posası ve suyu ayrılır. Üzüm suyu sucuk yapmak için kullanılır. Posası ise varillerde zivaniya yapmak için bekletilir. Eğer daha fazla zivaniya elde edilmek isteniyorsa, üzüm suyu ayrılmadan posasıyla birlikte varillerde bekletilmeye alınır. Varillerde bekletilme süresi 10-15 gün arasındadır. Bu zaman içerisinde varillerdeki posalar hergün düzenli olarak karıştırılıp, özel ölçüm cihazıyla derecesi sıfır olana dek ölçülüp bekletilir. Derecesi sıfır olan variller zivaniya yapmak üzere arıtma kazanına dökülür. Bekletilen üzüm suyu ve posalar arıtma kazanına dökülmeden önce kazanın dibine çalı konur. Kazanın dibine konan çalı, kazanın dibinin tutmasını ve zivaniyanın yanmasını önler. Posalar arıtma kazınına döküldükten sonra kazan hiç hava almayacak şekilde kapatılır ve yüksek ateşte kaynatılır. Bu kaynama süresi en az 1 saattir. Kaynamaya başlayan kazandan soğuk su havuzuna geçen bir metal hortum vasıtasıyla soğuyan posaların buharı, zivaniye olarak akmaya başlar. İlk akmaya başlayan zivaniya, derecesi en yüksek olan zivaniyadır. En yüksek dereceli zivaniya 80-85 derece civarındadır. Giderek bu derece düşmeye başlar. En az 50 dereceye kadar olan zivaniya içki veya ilaç olarak kullanır. 50 derecenin altındaki zivaniya ise cam temizlemede veya porselen eşyaların parlatılmasında kullanılır.

Scanned by CamScanner

Zivaniyanın içiminde kullanılan bazı mezeler ve yapılışları şöyledir: ***Köfter:*** Üzümler makineden geçirilip posaları ayrıldıktan sonra çıkan üzüm suyu kaynatılır. Kaynadığı süre zarfında çıkan köpükler bir kevgir yardımıyla düzenli olarak alınır. Üzüm suyu kaynadıktan sonra soğuması beklenir. Soğuyan üzüm suyunun her 6 kilosuna 1 kilo un, ince süzgeçten geçirilerek karıştırılır. Bu karışım orta dereceli ateşte muhallebi kıvamına gelinceye kadar devamlı olarak karıştırılır. Muhallebi kıvamına gelince 1 inç yüksekliğinde sinilere dökülür. 2-3 saat sinilerde bekletildikten sonra baklava şeklinde kesilir ve panerlere serilir. Günde 2 kez düzenli şekilde çevrilir. 3-5 gün içinde de kurur ve yenmeye hazır hale gelmiş olur. ***Sucuk:*** Üzümler yıkanıp sıkıldıktan sonra çıkan üzüm suyu tel süzgeçten geçirilip temizlenir. Üzüm suyu kaynatılmak üzere kazana konur. Bir kazan üzüm suyuna, iki avuç havara (beyaz toprak) atılır ve yüksek ateşte kaynatılmaya başlanır. Kaynamaya başlayan üzüm suyunun üzerinde oluşan köpükler bir kevgir yardımıyla alınır. Bu işlem üzüm suyu temizlenip pembe bir renk alıp, ekşimsi tadı gidinceye kadar vevam eder. Temizlenmiş üzüm suyu soğumaya bırakılır. Soğuyan üzüm suyu, başka bir kazana alınır. Her beş ölçü üzüm suyuna, bir ölçü un tel süzgeçten geçirilerek eklenir ve tekrardan ateşin üzerine konarak palüze pişirimine başlanır. Pişirme süresinde devamlı olarak karıştırılarak muhallebi kıvamı alması beklenir. Önceden hazırlanmış kuru bademler iki santim arayla bir metre boyundaki iplere dizilerek ve ipin en ucuna da tel bir kanca konarak hazırlanır. Hazırlanan bu paluzeye bademler batırılarak kuruması beklenir. Yalnız bu iplerin birbirine temas etmemeleri gerekir. Bu batırma işlemi günde iki kez beş gün süreyle devam eder. Dört gün bekletildikten sonra yenmeye hazır hale getirilir

Juglans regia L. (Adi ceviz) Juglandaceae familyasındandır. Boyu 1-20 m yüksekliğinde bir ağaçtır. Kıbrıs'ta özellikle Lapta bölgesinde doğal olarak bulunur. Yaprakları ve tohumları kullanılır. Ceviz yaprağı tanen,uçucu yağ açısından zengindir. Astringen, kuvvet verici, kan temizleyici olarak kullanılır. Tohumlar yağ açısından zengindir. Yenir, macun yapımında kullanılır. Ceviz macununun yapımı ve sunumu: Macun, küçük bir kaşıkla ikram edilen bir çeşit meyva reçelidir. Kıbrıs'ta, Türkiye'de, Yunanistan'da ve Balkanlarda eve gelen bir misafire ya da güç kazanmaya ihtiyacı olan bir yolcuya sunulan bir ikramdır. Bu ikramla ilgili bir sahneyi Patience Gray anlatıyor: "Zahmetli bir yolculuk sonunda dağları aşarak gelen bir misafiri, evin kuyusundan çekilen soğuk ve buzlu bir su eşliğinde macun karşılar ... Ve bazen bir duble rakı onu takip eder. Macun küçük bir çay tabağında kaşık eşliğinde sunulur ve avludaki incir ağacının gölgesinde hemen tüketiliverir... Evin sahibesi size, bir tane oturmanız için, bir tane de yorgun ayaklarınızı üzerine uzatmanız için; iki sandalye getirir çabucak... Az önce kenarda duran kovadan alıp avluyu yıkadığı su, yerdeki tozu yatıştırmış ve havayı serinletivermiştir birdenbire... Siz macunun tadını çıkarırken, bir tutam taze naneyle lezzetlenmiş bir bardak maden suyu sunulur...". Kıbrıs'ta macun yapımı için elma, vişne, turunç, küçük patlıcan, karpuz kabuğu ve hepsinin içinde en güzeli yeşil ceviz kullanılır. Macunun bir benzeri de, İran'da kakule kullanılarak yapılır ve Marabaye Gerdu diye adlandırılır. Geçmişte ev sahibeleri misafirlerine Türk kahvesi ve macunu gururla ikram ederlerdi; eğer misafirleri erkekse bütün bu ikramlara bir de

Scanned by CamScanner

nargile eklenirdi. Bu keyfi yaşama şansına sahip olmuş Kıbrıs konuklarından biri de Ada'yı 1827'de ziyaret etmiş olan Kaptan Charles C. Franklan'dı... Şöyle anlatıyor: "Genelde nargilemizle kahvemizi, macun ikramının sonrasında tadını çıkararak içerdik. Her birimize küçük gümüş kaplarda ikram edilen macundan sonra işlemeli peçetelerle sunulan mükemmel bir şerbet getirilir. Sonrasında gümüş gülabdanlardan akıtılan gül suyuyla ferahlardık... Bütün bunlar macun ikramının, artistik ve incelik dolu bir seremoni olduğunu kanıtlıyor. Nakışlarla süslü tepsi örtüleri ev hanımlarının el emeğidir. Macun servisi için özel olarak yapılan telkâri işi küçük çatal ve bıçaklar özel kaplarıyla her genç kızın çeyizinin baş köşesinde bulunur."

Dîvân-ı Lügât'it Türk'de, bildiri konumuz olan bitkilerin karşılıklarının dışında; ***batmul***: Karabiber (C.II, s.70), ***bazgan***: mersin ağacının yemişi (C.II, s.77), ***büsteli***: kara pazı (C.I, s.493), ***çaxsu***: filiz, göz hastalıklarına iyi gelen bir ot (C.I, s.423), ***çağmur***: şalgam(C.I, s.16), ***çenglik***: sarmaşık otu (C.III, s.383), ***eldrük***: üzerlik otu ve tohumu (C.III, s.12), ***kagıl:*** üzüm asmaları bağlanan yaş söğüt dalı (C.I, S.409), ***sıgun otu***: kökü insana benzeyen, birleşme kuvveti kalmayanlarca kullanılıp erkeği ve dişisi bulunan ve erkeği erkeğe, dişisi kadına verilen bir ot (C.I, s.409), ***süt ötrüm***: mercimeğe benzer ishal yapan bir ot (C.I, s.107), ***tawılguç***: tabarhun, innap meyva, kızılağaç, tarhun denen sebze, kızıl söğüt (C.I,s.465), ***yafa:*** kolgan dikeni (C.III, s.24) ***yafısgu:*** kızılcık veya güren denen dağ yemişi (C.III, s.24), ***yılgın***: ılgın, ılgın ağacı (C.III, s.37), ***yiz***: sele otu, çığ otu, sele sazı (C.III, s.135), ***yungak***: çöğen kökü, sabun gibi köpüren bir bitki (C.III, s.44), ***zerenze***: yaban mersini veya durdabak denen bir ot (C.I, s.449) gibi günümüzde yaşayan ve çeşitli şekillerde kullanılan bitki ve meyva adlarının da geçmekte oluşu bildiri konumuz olan Kıbrıs'taki bitkilerin incelenmesinden çıkan bulguları doğrular niteliktedir ve bizi Türk kültür bütünlüğü içinde bitkilerin büyük yeri ve önemi olduğu sonucuna ulaştırmaktadır.

Bugün ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin mutfağına girdiğimizde tarihten taşınmış birçok yemek alışkanlığının sürdüğünü görüyoruz. Bununla birlikte serinletici özellikleriyle naneli ayranı ve Kıbrıs'ın güzel kokulu limonlarından yapılan doğal limonatasını da burada anmak gerekir.

2. Bitkilerin Kıbrıs Türk Halk Dil Ürünlerine Yansımaları

Kıbrıs Türk halk kültürü yelpazesinin en canlı renklerini, kokusunu, tadını oluşturan bitkilerden yapılan yiyeceklerin yanında anonim halk edebiyatının en sevilen ve yaygın bir nazım türü olan manilerde, Türk halkının duygularını, sevincini, üzüntüsünü, özlemlerini simgesel olarak anlatan ve onun yaşamı içinde yer alan tüm çiçekleri, bitkileri, meyvaları da bulabiliriz. Türk ulusunun kopmaz bir parçası olan Kıbrıs Türk toplumunda mani söyleme geleneği oldukça yaygındır. Daha önceleri mani yarışmaları düzenlemek bir gelenekti. Aşağıda bu çalışmada anılan bitkilerin adlarının geçtiği halk kültürü ürünlerinden vereceğimiz örnekler sunulmaktadır.

Scanned by CamScanner

Çitlemidin dalları
Tomofilin yolları
Duydum yarim geliyor
Gümüşledim yolları

Bağa indim üzüm yog
El yarinde gözüm yog
Ben yarimi bulmuşum
Kimsesinde gözüm yog

Karanfilim budama
Sefa geldin odama
Hakikadli yar isen
Dünür gönder babama

Karanfilim budama
Sefa geldin odama
Hakikadli yar isen
Dünür gönder babama

Karanfil desde desde
Beni babamdan isde
Babam beni vermezsa
El aç Tanrıdan isde

Dud yedim duddu beni
Sevdan guruddu beni
Gidi kahbenin kızı
Ne tez unuddu beni

Karanfil eker misin?
Bal mısın şeker misin ?
Dünyada yagdın beni
Ahredde çeker misin ?

Portakal dizdim rafa
Yolladım giddi Baf'a
Benim bir gardaşım var
Adı güzel Mustafa

Bahçelerde labsana
Kız yüzüme bahsana
Yorulduysan a canım
Kucağıma yadsana

Enginarı oydurdum
İçini gül doldurdum
Senin için sevgilim
Gül rengimi soldurdum

Bahcalarda ısırgan
Sen Urumsun ben İslam
Eyil bir şeftali ver.
Vallah billah ısırmam

Zeytin yabrağnı döğmez
Muhabbed candan düşmez
Senin bana eddiğini
Dini ayrı Rum edmez

Yasemini ezerim
Dülbendinan süzerim
Merag edme güzelim
Lefgoşa'da gezerim

Tabağa goydum kiraz
Yeter artıg cilve naz
Eyer beni sevmezsan
Hiç olmazsa gül biraz

Kültür'ü, "gelenek görenekler, düğün, bayram, ölüm âdetleri, yemek alışkanlıkları, halk sağaltım yöntemleri", ya da kısaca, "yaşam biçimi" olarak tanımlarsak, Kıbrıs Türk halkının ada coğrafyasının getirdiği nimetlerden yararlanarak bitki ağırlıklı, doğal ve sağlıklı bir yaşam biçimi seçtiği söylenebilir.

Scanned by CamScanner

Yararlanılan Kaynaklar

Altan, Z.1991. *Mutfak Bar Sanatı Derlemeleri*. Işık Kit.Yay. Lefkoşa.

-------- 1998. "Kıbrıs Meyhane Kültürü". *Halk Bilimi Dergisi*. Sayı 13, Sayfa: 21-29, Lefkoşa.

Baytop,T. 1997. *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları. No: 578, Ankara.

Direktör, Ş. 1995. *Kıbrıs Türk Mutfağı*. Güneş Ofset, Mağusa.

Hatay, Mete. 2000. The Semitic Influences on Cypriot Culinary Culture (632-2000). *III. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri*, Cilt IV, Sayfa: 543-555. Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa.

Kaşgarlı, M. 1939. *Divanü Lûgat-it-Türk*.(Çev. B.Atalay) C.I, II, III, IV. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Saraçoğlu, E. 1989. *Kıbrıs Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları. Sayfa: 26-35, Lefkoşa.

Tanker, N., Koyuncu, M., Coşkun, M. 1998. *Farmasötik Botanik*. Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, Ders Kitapları No: 78, Ankara.

Tunç, G. ve Özelmas, E. 1998. Mehmetçik Sosyo-Kültürel Bağlamında Zivaniyenin Yapımı, Kullanımı ve İşlevleri. *Kıbrıs Türk Halk Mutfağı ve El Sanatları Kolokyumu Bil*dirileri, Sayfa: 59-61, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa.

Vehbi, V. 1991. *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin Yabani Çiçekleri ve Tıbbi Bitkileri*. Sistem Ofset, Ankara.

Viney D. E. 1994. *An Illustrated Flora of North Cyprus*. Koeltz Scientific Books, Koenigstein, Germany.

Scanned by CamScanner

Köylerimizin Dünü ve Bugünü

Emre GÜNCE*

"Neler yapmadık şu vatan için!
Kimimiz öldük;
Kimimiz nutuk söyledik."
Orhan Veli

Giriş

Bilindiği gibi, Kıbrıs'ın köy ve kentlerindeki göçler 1958, 1959, 1963, 1964 ve 1974 yıllarında yaşanmıştır. Köylerimiz ve kentlerimizden hangi yıllarda göçlerin yaşandığı bildirinin kapsamı dışında tutulmuştur. Tablolarda (Bkz. Ek II), göç tarihleri genellenmiş ve 1958/1959 (1963) öncesi, 1958/1959 (1963) ile 1974 arası ve de 1974 sonrası olmak üzere üç ana zaman diliminde ele alınmıştır. Ek II'deki tablolar, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki (KKTC) ilçelere göre düzenlenmiş ve üç ana zaman dilimine göre, yerleşim birimlerinde, kimlerin yaşadığı konusunda araştırmanın veri tabanı oluşturulmuştur. Tablolar beş ilçeye göre ayrı ayrı düzenlenmiş ve köylerimizdeki yerleşik düzendeki sosyal yapının tarihsel süreç içerisinde nasıl çeşitlilik gösterdiği tablolara yansıtılmıştır.

Ek II'deki tablolardaki verilerin tümü, köy kahvelerinde yapılan sohbetlerden, kentlerimizde ve köylerimizde yaşayan orta kesim ve yaşlı denebilecek kişilerden, araştırmacı-yazarların kaynaklarından, Kıbrıs haritalarından, gazete kupürlerinden, ilçe belediyeleri ile Belediyeler Birliği'nden, ilçe kaymakamlıklarından, kitaplardan, devlet kurum ve kuruluşlarından, Lefkoşa Harita Şubesi'nin yayımladığı Coğrafi İsimler Kataloğu içerisindeki tablolar ile Kıbrıs Türk Federe Devleti bölgesi kent ve köylerin yeni ve eski isimlerini gösteren çizelgeden ve Devlet Planlama Örgütü'nün yayımladığı 15 Aralık 1996 Genel Nüfus Sayımı sonuçları ile 1999 yılının İstatistik Yıllığı'ndan derlenmiştir.

Verilerin Derlenmesi

Araştırma Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki tüm ilçeleri; yani Lefkoşa, Girne, Gazimağusa, Güzelyurt ve İskele'yi; ilçelere bağlı bucak merkezlerini ve bucak merkezlerine bağlı köyleri ve kimi yerlerde ilçe, bucak ve köylere bağlı mahalleleri içermektedir. Aşağıda belirtilen nedenlerden dolayı, birkaç mahalle, araştırmanın veri tabanını oluşturacak Ek II'deki tabloya dahil edilmemiştir. Araştırma kent merkezlerinden çok bucak merkezlerine ve köylere (kırsal kesime) yönelik olarak yapılmıştır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki ilçeler ve ilçelere bağlı bucak merkezleri Tablo 1'de gösterildiği gibidir. (Bknz. Tablo 1).

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki bazı ilçelere, belediyelere, bucak merkezlerine ve köylere bağlı mahalleler Tablo 2'de belirtildiği gibidir. (Harita Şubesi,1992 ve DPÖ 1997). (Bknz. Tablo 2).

* Yüksek Mimar, Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlığı, Planlama ve İnşaat Dairesi, Lefkoşa, KKTC

Scanned by CamScanner

Devlet Planlama Örgütü'nün 1999 İstatistik Yıllığı'nın 15. sayfasında, Lefkoşa ilçesine bağlı 26 yerleşim birimi belirtilmiş olmasına rağmen bildirinin veri tabanını oluşturan Ek II'deki tabloda, 29 yerleşim birimi araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Bu bağlamda, Ek II'deki tablolar, Devlet Planlama Örgütü'nün belirlediği yerleşim birimi rakamlarından farklılık göstermektedir. Şöyle ki, Girne ilçesinde 40 yerine 45, Gazimağusa ilçesinde 41 yerine 44, Güzelyurt ilçesinde 17 yerine 33 ve de İskele ilçesinde 42 yerine 45 yerleşim birim araştırma kapsamına dahil edilmiştir.

Sadece Devlet Planlama Örgütü'nün ve Kaymakamlıkların tespit ettiği Bucak merkezlerine bağlı yerleşim birimlerinin baz alınmamasının en önemli ve birincil nedeni, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde, turistik ve diğer çalışmalar için kullanılan haritalarla Ek II'deki tabloların örtüşebilmesidir. Gazimağusa ilçesi sınırları içerisinde bulunan Küçük Erenköy ile Yalı; Girne ilçesine bağlı Güzelyalı (Vavilas) ile Karakum (Karakoumi) ve de Güzelyurt'a bağlı olan Denizli, güncel Kıbrıs haritalarında bulunmalarına rağmen, Ek II'deki tablolara dahil edilmemiştir. Taranılan kaynaklarda yukarıda belirtilen yerleşim yerlerinin (Tuzla dahil) hiçbiri, yazılı kaynaklarda ayrı ayrı ele alınmamıştır. Eski maden işçi evlerinin yeri olduğu kabul edilen ve diğer yerleşim birimlerimizden farklı bir tarihsel sürece sahip olan Denizli, özel konumundan dolayı tabloya dahil edilmemiş ve Lefke kapsamında ele alınmıştır. Güzelyalı ile Karakum 1972 yılında Türkiye Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı Harita Genel Müdürlüğü (şimdiki statüsü Harita Genel Komutanlığı) tarafından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti için hazırlanan Karayolları haritasında belirtilmişken; Küçükerenköy, Yalı ve Denizli belirtilmemiştir. Bu da bize bu yerleşim birimlerinin çok eski bir tarihçesi olmadığını, zamanla gelişmekte olan yerleşim birimleri olduğunu göstermektedir. Zamanla artan nüfus, iklim koşulları, yazlık ev ihtiyacı ve ikinci ev taleplerini de beraberinde getirmiştir. Bu koşullar, sahillere yakın mevcut köylere ve kentlere yakın yerlerde yeni gelişmelerin oluşmasına ve zamanla yerleşim birimlerine dönüşmesine neden olmuştur. Bir başka neden ise, kentlerimize yapılan göçler ve günün ihtiyaçları doğrultusunda kentlerin gelişmesidir. Gelişen kentlere yakın mahalleler ve köyler giderek kent toprakları içerisinde kalmışlardır. Lefkoşa ilçesinde Küçük Kaymaklı, Kızılay, Ortaköy ve Gönyeli bu süreci yaşayan ve kent toprakları içerisinde kalan yerleşim birimlerimizdir. K.Kaymaklı ve Kızılay bu nedenden dolayı tablo kapsamında ayrı olarak ele alınmamış ve Lefkoşa'nın bütününde ele alınmıştır. Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin 1986 yılında kurulması, Gazimağusa Belediye sınırlarını genişletmiş ve Tuzla'nın ilçe sınırları içerisinde kalmasında önemli bir etken olmuştur. Tuzla, Gazimağusa tarihinde önemli bir yere sahip, potansiyel nüfusu ile tarihsel süreç içerisinde farklı kültürlerle buluştuğu için Ek II'deki tabloya, Gazimağusa'nın mahallesi olmasına rağmen dahil edilmiştir. Güzelyurt ilçesine bağlı ve şu an ara bölgede veya kısmen Türk, kısmen de ara bölgede bulunan bazı köyler de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti haritalarında yerlerini almış olmalarından ve yeni yerleşim yerleri olmamalarından dolayı Ek II'deki tablolara dahil edilmiştir.

Scanned by CamScanner

Verilerin Değerlendirilmesi

Köylerimizde, geçmişte kimlerin yaşadığının en önemli ipuçlarından sadece bir tanesi bayraktarlık ve sancaktarlık merkezlerinin varlıklarıdır. 1 Bayraktarlık ve 10 Sancaktarlığın bulunduğu yerleşim yerlerinde (Lefkoşa, Serdarlı, Gazimağusa, Larnaka, Limasol, Baf, Yeşilırmak, Erenköy, Lefke ve Boğaz), Kıbrıslı Türklerin tarihten silinemeyecek izleri vardır (Özter, 2001).

Ek II'deki tablolarda, üç zaman dilimi içerisinde sınıflandırılan ve bu zaman dilimlerinde kimlerin yaşadığını belirten veri tabanı bilgileri, Tablo 3'de belirtildiği şekilde dikkate alınmış ve değerlendirmeler bu sınıflandırma baz alınarak sonuçlandırılmıştır. (Bknz. Tablo 3).

Tablo 3'de de görüldüğü gibi 1. ve 2. zaman dilimlerinde durağan bir dönem yaşanırken 3. zaman dilimi olan 1974 sonrasında, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yeni bir dönem başlamış ve sosyal yapıda yeni oluşumlar ortaya çıkmıştır. Dünün izleri, kültürleri korunup, yeni nesillere aktarılmadığı takdirde, 3. zaman dilimi içerisindeki yapılan sınıflandırma köylerimize ve kentlerimize yeni bir boyut getirecek ve dünümüzü tamamen yok edecektir.

Ek II'deki tablolarda, Lefkoşa ilçesine bağlı yerleşim birimleri, toplam yerleşim birimlerinin %14.87'sini; Girne, %23.08'ini; Gazimağusa %22.56'sını; Güzelyurt, %16.41'ini ve İskele ilçesi de toplamın %23.08'ini içermektedir. (Bknz. Şekil 1).

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde 15 Aralık 1996 tarihinde yapılan genel nüfus sayımına göre Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin nüfusu 200,587 olarak bulunmuştur. Bu tarih Ek II'deki tabloların 3. dilimi içerisindedir. Bu bağlamda, 1996 yılında, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde 164,460 kişi (%82) KKTC uyruklu, 31,977 kişi (%16) TC ve 4,150 (%2) kişi de üçüncü ülke uyruğunda bulunmaktadır (DPÖ, 1997).

İlçelere bağlı bulunan yerleşim birimlerinin toplam içerisindeki yüzdeleri, ilçelerdeki toplam nüfus ile mukayese edildiğinde, en az yerleşim birimine sahip Lefkoşa, bünyesinde en çok nüfusu barındırmaktadır. Bu da Lefkoşa ilçesinin başkent olmasından ve her türlü kamusal ve sosyal hizmetleri bünyesinde toplaması ile doğrudan ilişkilidir. İskele ilçesi en çok yerleşim birimine sahipken, en az nüfusu içermektedir. Bu da merkezden uzak olması ve İskele ilçesinde yaşayanların büyük çoğunluğunun kırsal kesimde yaşaması, tarım ve hayvancılıkla uğraşmasının sonucudur. (Bknz.. Tablo 4).

Ek II'deki tabloların **1. zaman dilimi** olan **1958/59 (1963) öncesi**'ndeki yaşayanların dağılımı ve yüzdeleri Tablo 5'de gösterildiği gibidir. (Bknz. Tablo 5 ve Şekil 2).

Ek II 'deki tabloların **2. zaman dilimi** olan **1958/59 (1963) – 1974 arasında** yaşayanların dağılımı ve yüzdeleri Tablo 6'da belirtildiği gibidir. (Bknz. Tablo 6 ve Şekil 3).

Ek II 'deki tabloların **3. zaman dilimi** olan **1974 sonrasında** yaşayanların dağılımı ve yüzdeleri Tablo 7'de belirtildiği gibidir. (Bknz. Tablo 7 ve Şekil 4).

1. ve 2. zaman dilimlerindeki yaşayanların bağlı bulunduğu ilçe ile karşılaştırmalı yaptığı değerlendirme sonucu Şekil 5 ve Şekil 6'da belirtilmiştir. (Bknz. Şekil 5 ve Şekil 6).

Scanned by CamScanner

Tablo ve şekillerden de görüleceği gibi, 1. ve 2. zaman dilimlerinde köylerde (yerleşim birimlerinde) yaşayan çoğunluk Kıbrıslı Rumlardır. Şu an tamamen Kıbrıslı Türklerin idaresinde bulunan köylerin (yerleşim birimlerinin), 1. zaman diliminde, %25'i Kıbrıslı Türklere (K.Türk) ait Türk köyü, % 39'u Kıbrıslı Rumlara (K.Rum) ait Rum köyü, %33.8'i karma köy ve de %2'si de Maronitlerin yaşadığı köyler idi. 2. zaman diliminde de köylerin çoğunluğu yine Rum köyüydü. Bu oran 1. dilime göre % 18.4 artış göstermiş ve %57.4'lere varan yüzdeye sahip olmuştur. Kıbrıslı Türklerle Rumlar arasındaki çatışmalar nedeni ile karma köylerde yaşayanların çoğu, köylerini terketmiş ve daha güvenli olduğuna inandıkları yerlere göç etmişlerdir. 1. zaman dilimindeki karma köy oranı %33.8'den %8.2'ye, üçüncü zaman diliminde ise tamamen sıfırlanmış ve iki toplum birbirinden ayrı yaşamaya başlamıştır. üçüncü zaman dilimini, 1. ve 2. zaman dilimini tanımladığımız gibi açıklamanın imkanı yoktur. Bu dönemde yaşayanların kökenlerinde, çeşitlilikler gözlenmektedir. Köylerin %12.2'si güvenlik nedenlerinden dolayı Asker'in kullanımındadır. Birçok Türk Köyü'nün sosyal yapısı değişmiş 1974 sonrası yeni arayışlara sahne olmuştur. Türkiyeli Türklerin (T.Türk) ve 3. ülke vatandaşlarının iskanında büyük bir artış gözlemlenmektedir. Rumların yüzdesi 1974 sonrası %65.6'dan %0.12'e düşmüştür. (Bknz. 1.2. ve 3. dönem tablo ve grafikleri)

Ek II'deki tablolardaki veriler Statistikal Package For Social Sciences (SPSS) adlı programda değerlendirilmiştir. Ek II'deki tablolardaki veriler ve SPSS programı aracılığı ile "Köylülerimizin Dünü ve Bugünü" ile ilgili her türlü istatiksel bilgiye ulaşmak mümkün olmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki yerleşim yerlerinin hemen hemen tümüne gidilmiş ve köy halkı ile sohbetler edilmiştir. Köylerimizde, tarihi süreç içerisinde kimlerin yaşadığına dair yapılan araştırma, istatiksel bilgi yürütülmüş, mimari ve planlama çalışmalarında esas alınabilecek bir veri tabanı oluşturulmuştur.

Scanned by CamScanner

Kaynakça

Adalı, Kutlu (1997) *Dağarcık*, Cilt I, II. Basım, Işık Kitabevi Yayınları, Ada M Basın-Yayın Ltd. Lefkoşa.

Adalı, Kutlu (2000) *Dağarcık*, Cilt II, Işık Kitabevi Yayınları, Ada M Basın-Yayın Ltd. Lefkoşa.

Devlet Planlama Örgütü (1997) *15 Aralık 1996 Genel Nufus Sayımı Sonuçları (Özet Rapor)*, Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü Müsteşarlığı, KKTC.

Devlet Planlama Örgütü (1999) *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti İstatistik Yıllığı-1999*, Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü, Devlet Basımevi, KKTC.

Harita Şubesi (1992) *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cografi İsimler Kataloğu*, Cilt 1, İskan Bakanlığı, Devlet Basımevi, KKTC.

Özter, Lütfi (2001) *Kıbrıs'ta Mücahit Güncesi*,TM Sendikası Araştırma Bürosu, Emre Ltd. Ankara.

Scanned by CamScanner

EK-I

Tablo 1. KKTC'deki ilçeler ve ilçelere bağlı bucak merkezieri (DPÖ, 1999)

Lefkoşa ilçesi (26 bucak)	**Girne ilçesi (40 bucak)**	**Gazimağusa ilçesi (41 bucak)**	**Güzelyurt ilçesi (17 bucak)**	**İskele ilçesi (42 bucak)**
Lefkoşa bucağı (14)	Girne bucağı (25)	Gazimağusa bucağı (14)	Güzelyurt bucağı (10)	İskele bucağı (16)
Değirmenlik bucağı (12)	Çamlıbel bucağı (15)	Geçitkale bucağı (15)	Lefke bucağı (7)	Yeni Erenköy bucağı (14)
		Akdoğan bucağı (12)		Mehmetçik bucağı (12)

Tablo 2. KKTC'deki mahalleler

Lefkoşa	Girne	Gazimağusa	Güzelyurt	İskele
Kızılay Küçük Kaymaklı Ortaköy	Aşağı Girne Mah. Doğanköy Edremit Karakum Karaoğlanoğlu Yukarı Girne Mah. Zeytinlik	Tuzla	Aşağı Bostancı Yukarı Bostancı Güneşköy Yayla Yuvacık	Bahçeler Boğaz Boğaztepe

Değirmenlik	Lapta	Karşıyaka	Lefke	Yeşilırmak
Beyköy	İncesu Malatya	Güzelyalı	Apliç Gemikonağı	Y.Yeşilırmak

Şehitler	Tatlısu
Atlılar Muratağa Sandallar	K.Erenköy Yalı

Tablo 3. 1958'den günümüze Kıbrıs'taki uyruk dağılımı

Scanned by CamScanner

1958/59 (1963) öncesi	1958/59 (1963) - 1974 arası	1974 sonrası
1.Kıbrıslı Türk	1.Kıbrıslı Türk	1.Kıbrıslı Türk
2.Kıbrıslı Rum	2.Kıbrıslı Rum	2.Türkiyeli Türk
3.Kıbrıslı Türk + Kıbrıslı Rum	3.Kıbrıslı Türk + Kıbrıslı Rum	3. Kıbrıslı Türk + Türkiyeli Türk
4.Az Kıbrıslı Türk + Kıbrıslı Rum	4.Az Kıbrıslı Türk + Kıbrıslı Rum	4. Kıbrıslı Türk + Kıbrıslı Rum
5.Kıbrıslı Türk + Az Kıbrıslı Rum	5.Kıbrıslı Türk + Az Kıbrıslı Rum	5.Az Kıbrıslı Türk + Türkiyeli Türk
6.Maronit	6.Maronit	6.Kıbrıslı Türk + Az Türkiyeli Türk
7.Maronit + Kıbrıslı Türk	7.Maronit + Kıbrıslı Türk	7.Asker
	8.K.Rum + 3 Ülke Vatandaşı	8.Maronit
		9.Maronit + Asker
		10.Kıbrıslı Türk + Asker
		11.Türkiyeli Türk + Asker
		12.Kıbrıslı Türk + Türkiyeli Türk + Asker
		13- 3. Dünya Vatandaşı
		14.Kıbrıslı Türk + 3.Dünya Vatandaşı
		15.Kıbrıslı Türk + Türkiyeli Türk + 3.Dünya Vatandaşı
		16.Kıbrıslı Türk + Türkiyeli Türk + Asker + 3.Dünya Vatandaşı
		17. Kıbrıslı Rum + Türkiyeli Türk
		18. Kıbrıslı Türk + Türkiyeli Türk+Rum

Tablo 4. KKTC nüfusunun ilçelere göre dağılımı (DPÖ, 1999).

İlçeler	Toplam	Merkez	Köy
Lefkoşa ilçesi	62,295 (%31.05)	42,493	19,802
Girne ilçesi	38,715 (%19.30)	15,160	23,555
Gazimağusa ilçesi	52,875 (%26.36)	31,286	21,589
Güzelyurt ilçesi	27,523 (%13.72)	19,355	8,168
İskele ilçesi	19,179 (% 9.57)	5,246	13,933

Scanned by CamScanner

Tablo 5. 1958/59 (1963) öncesinde nüfus dağılımı

	Sıklık	%	Geçerli %	Toplam %
K. Türk	49	25.1	25.1	25.1
K. Rum	76	39.1	39.0	64.1
K. Türk+K. Rum	52	26.7	26.7	90.8
Az K. Türk+Az K. Rum	11	5.6	5.6	96.4
K. Türk+Az K. Rum	3	1.5	1.5	97.9
Maronit	3	1.5	1.5	99.5
Maronit+K. Türk	1	.5	.5	100.0
Toplam	195	100.0	100.0	

Tablo 6. 1958/59 (1963) - 1974 arasında nüfus dağılımı

	Sıklık	%	Geçerli %	Toplam %
K. Türk	60	30.8	30.8	30.8
K. Rum	112	57.4	57.4	88.2
K. Türk+K. Rum	13	6.7	6.7	94.9
Az K. Türk+K. Rum	2	1.0	1.0	95.9
K. Türk+Az K. Rum	1	.5	.5	96.4
Maronit	3	1.5	1.5	97.9
Maronit+K. Türk	1	.5	.5	98.5
K. Rum+3. ÜV.	3	1.5	1.5	100.0
Toplam	195	100.0	100.0	

Tablo 7. 1974 sonrası nüfus dağılımı

	Sıklık	%	Geçerli %	Toplam %
K. Türk	65	33.3	33.3	33.3
T. Türk	34	17.4	17.4	50.8
K. Türk+T. Türk	36	18.5	18.5	69.2
K. Türk+K. Rum	1	.5	.5	69.7
Az. K. Türk+T. Türk	6	3.1	3.1	72.8
K. Türk+Az T. Türk	12	6.2	6.2	79.0
Asker	15	7.7	7.7	86.7
Maronit	1	.5	.5	87.2
Maronit+Asker	2	1.0	1.0	88.2
K. Türk+Asker	2	1.0	1.0	89.2
T. Türk+ Asker	2	1.0	1.0	90.3
K.Türk+T. Türk+Asker	2	1.0	1.0	91.3
3. Ülke Vatantaşları	1	.5	.5	91.8
K. Türk+3.Ü V	6	3.1	3.1	94.9
K. Türk+T. Türk+3. Ü V	7	3.6	3.6	98.5
K. Türk+T. Türk+Asker+ 3. Ü V	1	.5	.5	99.0
K. Rum+T. Türk	1	.5	.5	99.5
K. Türk+T. Türk+K. Rum	1	.5	.5	100.0
Toplam	195	100.0	100.0	

Scanned by CamScanner

Şekil 1. İlçelere bağlı bulunan yerleşim birimlerinin toplam içerisindeki payı

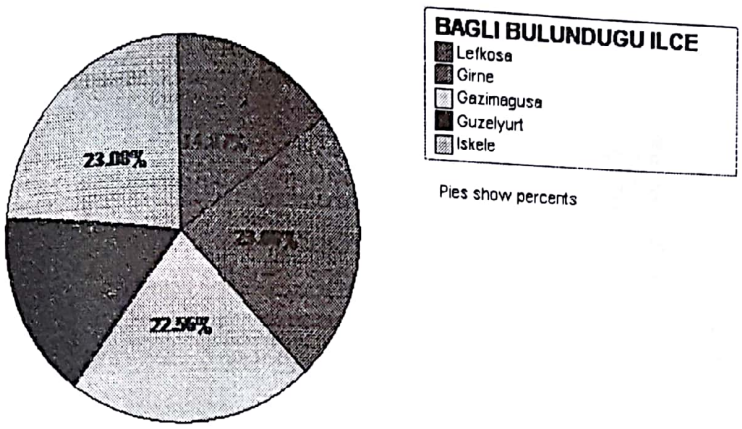

Şekil 2. 1958/59 (1963) öncesinde nüfus dağılımı

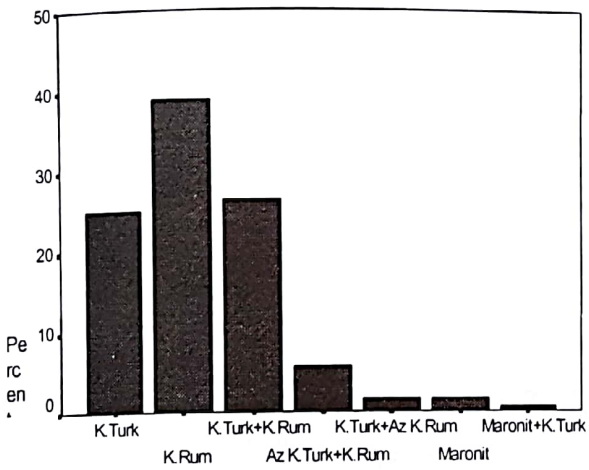

Scanned by CamScanner

Şekil 3. 1958/59 (1963) - 1974 arasında nüfus dağılımı

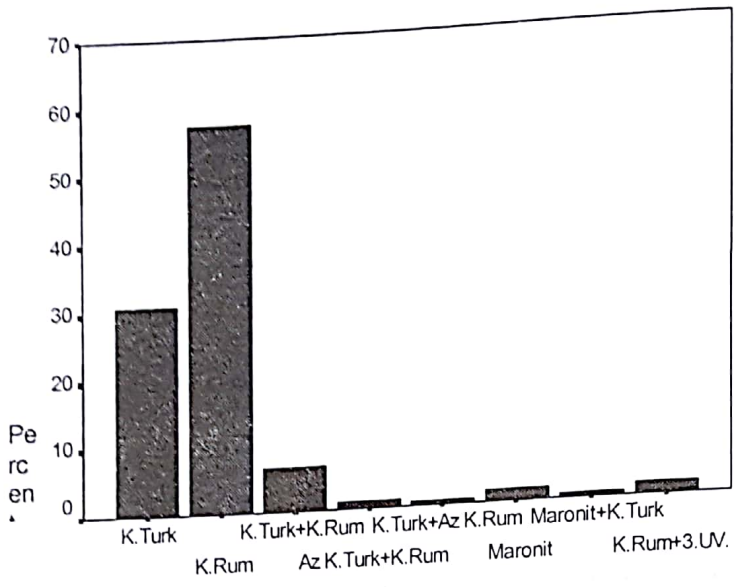

Şekil 4. 1974 sonrası nüfus dağılımı

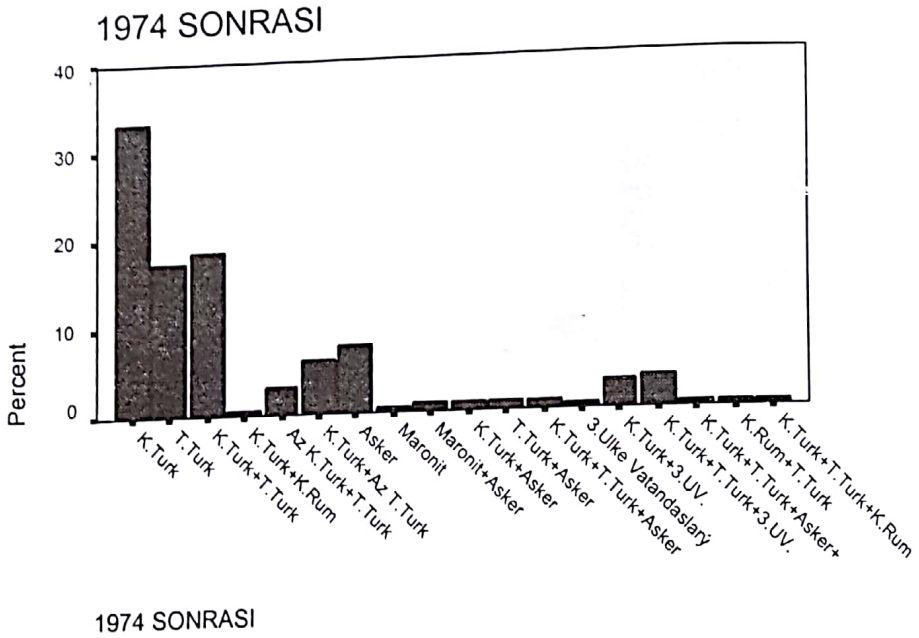

Scanned by CamScanner

Şekil 5. 1958/59 (1963) öncesinde ilçelerdeki nüfus dağılımı

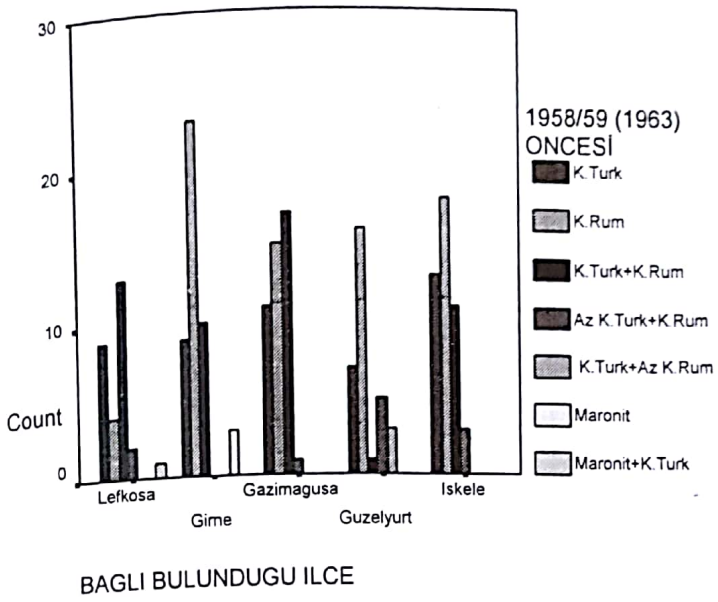

Şekil 6. 1958/59 (1963) - 1974 arasında ilçelerdeki nüfus dağılımı

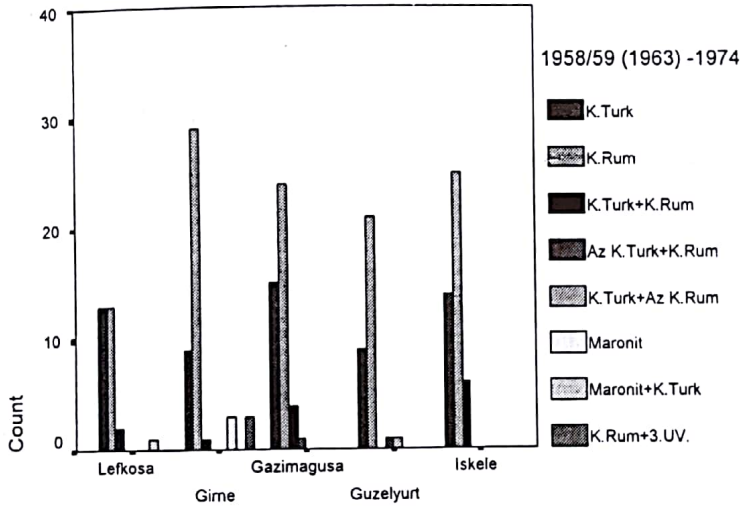

Scanned by CamScanner

EK 2

LEFKOŞA İLÇESİ							
No	İsim	Eski İsim (Türklere Göre)	Eski İsim (Rumlara Göre)	Bağlı Bulunduğu Bucak	Mülki Yönetim Şekli	1958/59 (1963) Öncesi	1958/59 (1963)-1974 Arası	1974 Sonrası
1	AKINCILAR	LURICINA	LOURIDJINA	LEFKOŞA	Belediye	K.T+K.R	K.T	K.T+T.T
2	ALAYKÖY	YEROLAKKO	YEROLAKKOS	LEFKOŞA	Belediye	K.R	K.R	K.T+T.T
3	BALİKESİR	BALİKİTRE	PALEKYTHRO	DEĞİRMENLİK	Köy	K.T+K.R	K.R	K.T
4	****BEYKÖY	BEYKöy	BEYKEUY	DEĞİRMENLİK	Köy	K.T+K.R	K.T	K.T
5	CİHANGİR	ABOHOR	EPIKHO	DEĞİRMENLİK	Köy	K.T+K.R	K.T	K.T
6	ÇUKUROVA	KURU MANASTIR	KOUROU MANASTIRI	DEĞİRMENLİK	Köy	K.T+K.R	K.T	K.T
7	DEĞİRMENLİK	DEĞİRMENLİK	KYHTREA	DEĞİRMENLİK	Bucak Mer+Belediye	K.T+K.R	K.R	K.T+T.T
8	DEMİRHAN	TRAHON	TRAKHONİ	DEĞİRMENLİK	Köy	K.R	K.R	K.T+T.T
9	DİLEKKAYA	AYAKEBİR (AYA)	AYIA	LEFKOŞA	Köy	K.T	K.T	K.T
10	DÜZOVA	EKSOMEDOŞ	EXOMETOCHI	DEĞİRMENLİK	Köy	K.R	K.R	K.T
11	ERDEMLİ	TREMEŞE	TREMETOUSHA	LEFKOŞA	Köy	K.T+K.R	K.T+K.R	K.T+Az T.T
12	GAZİK	AFANYA	APHANIA	DEĞİRMENLİK	Köy	K.T+K.R	K.T- K.R	K.T
13	GAZİLER	PİROYİ	PIROI	LEFKOŞA	Köy	K.T+K.R	K.R	A

Scanned by CamScanner

14	GÖKHAN	VONİ	VONI	DEĞİRMENLİK	Köy	K.T+K.R	K.R	A
15	GÖNYELİ	GONYELİ	GONELİ	LEFKOŞA	Belediye	K.T	K.T	K.T
16	GÜRPINAR	AYMARINA	AYIA MARINA (Skillouras)	LEFKOŞA	Köy	M+K.T	M+K.T	A
17	HAMİTKÖY	HAMİT MANDREZ	MANDRES (Hamit)	LEFKOŞA	Köy	K.T	K.T	K.T
18	* HASPOLAT	MİYAMİLYA	MIA MILIA	LEFKOŞA	Köy	Az K.T + K.R	K.R	K.T+T.T
19	KALAVAÇ	KALAVAÇ	KALYVAKIA	DEĞİRMENLİK	Köy	K.T	K.T	K.T
20	KANLIKÖY	KANLIKÖY	KANLI	LEFKOŞA	Köy	K.T	K.T	K.T
21	KIRIKKALE	MELUŞA	MELOUSHA	LEFKOŞA	Köy	K.T	K.T	K.T
22	KIRKLAR	TİMBU	TYMBOU	LEFKOŞA	Köy	K.R	K.R	A
23	MERİÇ	MORA	MORA	DEĞİRMENLİK	Köy	K.T	K.T	K.T
24	MİNARELİKÖY	MİNARELİK	NEOKHORIO (Lefkosias)	DEĞİRMENLİK	Köy	K.T+K.R	K.R	K.T+T.T
25	ORTAKÖY	ORTAK	ORTA KEUY (Mintzelli)	LEFKOŞA	Köy-Mah. (L/şa)	K.T	K.T	K.T
26	TÜRKELİ	AYVASIL	AYIOS VASILIOS	LEFKOŞA	Köy	K.T+K.R	K.R	A
27	YENİCEKÖY	YENİCEK	PETRA TOU DHIYENI	DEĞİRMENLİK	Köy	K.T	K.T	K.T
28	YILMAZKÖY	ŞİLLURA	SKYLLOURA	LEFKOŞA	Köy	Az K.T+K.R	K.R	K.T+A
29	YİĞİTLER	ARÇOZ	ARSOS (Larnakos)	LEFKOŞA	Köy	K.T+K.R	K.R	K.T

K.T: Kıbrıslı Türk K.R: Kıbrıslı Rum T.T: Türkiyeli Türk M: Maronit A: Asker

* Bu yerleşim yerlerinde yaşayan sakinler Türk Müslümandı ve sonradan bu Türkler köylerinde cami olmadığı için Hristiyan olmuşlardır.
**** Göçün nedenlerinden biri Türk – Rum çekişmesi idi. Bu çekişmeler sonucunda pek çok köylü topraklarını öteki ulusa bırakarak köylerinden göç etmiştir. Rumlar Serdarlı'yı, Gönendere'yi Dağyolu'nu 1958 den önce 1958'den sonra'da Yıldırım'ı, Ötüken'i, Beyköy'ü, Lefke'yi bırakıp başka yere göç etmişlerdir (Adalı, K. 1997).

Scanned by CamScanner

GİRNE İLÇESİ

No	İsim	Eski İsim (Türklere Göre)	Eski İsim (Rumlara Göre)	Bağlı Bulunduğu Bucak	Mülki Yönetim Şekli	1958/59 (1963) Öncesi	1958/59 (1963)-1974 Arası	1974 Sonrası
1	AĞIRDAĞ	AGIRDA	AGHIRDA	GIRNE	Köy	K.T	K.T	K.T
2	AKÇİÇEK	SİSKİLİP	SISKLIPOS	ÇAMLIBEL	Köy	K.R	K.R	K.T
3	AKDENİZ	AYIRİNİ	AYIA IRINI (Kerinias)	ÇAMLIBEL	Köy	K.T+K.R	K.T+K.R	K.T+Az T.T
4	ALEMDAĞ	AĞIRDAKİ	AGRIDAKI	ÇAMLIBEL	Köy	K.R	K.R	K.T
5	ALSANCAK	KARAVA	KARAVAS	GİRNE	Belediye	K.R	K.R	K.T
6	ARAPKÖY	ARAPKÖY	KLEPINI	GİRNE	Köy	K.T+K.R	K.R	K.T+3. Ülke Vatandaşı
7	BAHÇELİ	KALLURGA	KALOGREA	GİRNE	Köy	K.R	K.R	T.T
8	BEŞPARMAK	TRAPEZA	TRAPEZA	GİRNE	Köy	K.T	K.T	K.T
9	BEYLERBEYI	BALABAYIS	BELLAPAIS	GİRNE	Köy	K.R	K.R	K.T+T.T+3.Ülke Vatandaşı
10	BOĞAZKÖY	BOĞAZ	BOGHAZI (Kerinias)	GİRNE	Köy	K.T	K.T	K.T+A
11	ÇAMLIBEL	MİRTİ	MYRTOU	ÇAMLIBEL	Bucak Mer.	K.R	K.R	T.T+A
12	ÇATALKÖY	ÇATALKÖY	AYIOS EPIKTITOS	GİRNE	Belediye	K.T+K.R	K.R	K.T+3. Ülke Vatandaşı
13	****DAĞYOLU	FOTA	PHOTTA	GİRNE	Köy	K.T+K.R	K.T	K.T
14	DİKMEN (Aşağı-Yukarı)	DİKOMO	DHIKOMO (Kato-Bano)	GİRNE	Belediye	K.R	K.R	K.T+T T+A
15	DOĞANKÖY	TERMİYA	THERMIA	GİRNE	Mah. (Girne)	K.R	K.R+3. Ülke Vatandaşı	K.T+T T+3.Ülke Vatandaşı

Scanned by CamScanner

16	EDREMİT	TİRMİT	TRIMITHI	GİRNE	Mah. (Girne)	K.R	K.R+3. ÜlkeVatandaşı	K.T+3.Ülke Vatandaşı
17	ESENTEPE	AY KURUŞ	AYIOS AMVROSIOS	GİRNE	Belediye	K.R	K.R	K.T+T.T
18	GEÇİTKÖY	PANAĞRA	PANAGRA	ÇAMLIBEL	Köy	K.R	K.R	K.T+T.T
19	***GÖÇERİ	BİLELLE	PILERI	GİRNE	Köy	K.T	K.T	K.T
20	GÜNGÖR	KUTSOVENDİ	KOUTSOVENDIS	GİRNE	Köy	K.R	K.R	A
21	HİSARKÖY	KAMBİLLİ	KAMBYLI	ÇAMLIBEL	Köy	K.T+Az M	K.T+Az M	K.T
22	ILGAZ	FTERİHA	PHTRYKHA	GİRNE	Köy	K.R	K.R	T.T
23	İNCESU	MOTİDES	MOTHIDES	GİRNE	Mah. (Lapta)	K.R	K.R	T.T
24	KARAAĞAÇ	HARÇA	KHARCHA	GİRNE	Köy	K.R	K.R	K.T+T.T+3.Ülke Vatandaşı
25	KARAMAN	KARMİ	KARMI	GİRNE	Köy	K.R	K.R	3.Ülke Vatandaşı
26	KARAOĞLANOĞLU	AYYORGİ	AYIOS YEORYIOS	GİRNE	Mah. (Girne)	K.R	K.R	K.T+T.T+A+ 3.Ülke Vatandaşı
27	KARPAŞA	KARPAŞA	KARPASHA	ÇAMLIBEL	Köy	M	M	Az M+A
28	KARŞIYAKA	VASİLYA	VASILIA	GİRNE	Mah. (Girne)-Köy	K.T+K.R	K.T+K.R	K.T+T.T+3.Ülke Vatandaşı
29	KAYALAR	ORGA	ORGA	ÇAMLIBEL	Köy	K.R	K.R	T.T
30	KAYNAKKÖY	SİHHARİ	SYKHARI	GİRNE	Köy	K.R	K.R	A
31	KILIÇASLAN	KÖRDİMEN	KONDEMENOS	ÇAMLIBEL	Köy	K.R	K.R	A
32	KORUÇAM	KORMACİT	KORMAKITI	ÇAMLIBEL	Köy	M	M	M
33	KOZAN	LAPTA LARNAKASI	LARNAKA TIS LAPITHOU	ÇAMLIBEL	Köy	K.R	K.R	K.T
34	***KÖMÜRCÜ	KÖMÜRCÜ	KOMURJU	GİRNE	Köy	K.T	K.T	K.T

Scanned by CamScanner

35	LAPTA	LAPTA	LAPITOS	GİRNE	Belediye	K.T+K.R	K.R	K.T+T.T+3.Ülke Vatandaşı
36	MALATYA	PALYOSOFO	PALEOSOPHOS	GİRNE	Mah. (Lapta)	K.T+K.R	K.R	T.T
37	OZANKÖY	KAZAFANA	KAZAPHANI	GİRNE	Köy	K.T+K.R	K.R	K.T+3.Ülke Vatandaşı
38	ÖZHAN	ASOMADO	ASOMATOS (Kerinias)	ÇAMLIBEL	Köy	M	M	Az M+A
39	PINARBAŞI	KIRNI	KRINI	GİRNE	Köy	K.T	K.T	K.T+Az T.T
40	SADRAZAMKÖY	LİVERA	LIVERAS	ÇAMLIBEL	Köy	K.R	K.R	T.T
41	ŞİRİNEVLER	AYERMOLA	AYIOS ERMOLAOS	ÇAMLIBEL	Köy	K.T+K.R	K.R	K.T+T.T
42	TAŞKENT (Aşağı-Yukarı)	VUNO	VOUNO (Kato-Bano)	GİRNE	Köy	K.R	K.R	K.T+T.T
43	TEPEBAŞI	YORGOZ	DHIORIOS	ÇAMLIBEL	Köy	K.T+K.R	K.R	K.T+T.T
44	YEŞİLTEPE	ELYE	ELEA (Kerinias)	GİRNE	Köy	K.R	K.R+3. Ülke Vatandaşı	K.T+3.Ülke Vatandaşı
45	ZEYTİNLİK	TEMROZ	TEMPLOS	GİRNE	Mah. (Girne)	K.T	K.T	K.T+T.T+ 3.Ülke Vatandaşı.

K.T: Kıbrıslı Türk K.R: Kıbrıslı Rum T.T: Türkiyeli Türk M: Maronit A: Asker

*** Camileri olan fakat camileri yıkık olan köyler.

**** Göçün nedenlerinden biri Türk – Rum çekişmesi idi. Bu çekişmeler sonucunda pek çok köylü topraklarını öteki ulusa bırakarak köylerinden göç etmiştir. Rumlar Serdarlı'yı, Gönendere'yi Dağyolu'nu 1958 den önce 1958'den sonra'da Yıldırım'ı, Ötüken'i, Beyköy'ü, Lefke'yi bırakıp başka yere göç etmişlerdir (Adalı, K. 1997).

Scanned by CamScanner

MAĞUSA İLÇESİ

No	İsim	Eski İsim (Türklere Göre)	Eski İsim (Rumlara Göre)	Bağlı Bulunduğu Bucak	Mülki Yönetim Şekli	1958/59 (1963) Öncesi	1958/59 (1963)-1974 Arası	1974 Sonrası
1	AKDOĞAN	LİSİ	LYSI	AKDOĞAN	Bucak Mer.+Belediye	K.R	K.R	K.T
2	AKOVA	İPSOS	GYPSOS	GAZİMAĞUSA	Köy	K.R	K.R	K.T+Az T.T
3	ALANİÇİ	PİPERİSTERONA	PIYI PERISTERONA	GAZİMAĞUSA	Köy	Az K.T+K.R	K.R	K.T+T.T
4	ARİDAMI	ARTEMİ	ARTEMI	GEÇİTKALE	Köy	K.T	K.T	K.T+A
5	ASLANKÖY	ANGASTİNA	ANGASTINA	GAZİMAĞUSA	Köy	K.R	K.R	K.T+T.T+A
6	ATLILAR	ALODA	ALODA (Aloa)	GAZİMAĞUSA	Mah.(Şehitler)	K.T	K.T	K.T
7	BEYARMUDU	PERGAMA	PERGAMOS	AKDOĞAN	Belediye	K.T	K.T	K.T
8	ÇAMLICA	GUFEZ	GOUPHES	GEÇİTKALE	Köy	K.T+K.R	K.T+K.R	K.T
9	ÇAYÖNÜ	KALOPSİDA	KALOPSIDHA	AKDOĞAN	Köy	K.R	K.R	K.T+T.T
10	ÇINARLI	BLADAN	PLATANI	GEÇİTKALE	Köy	K.T	K.T	K.T
11	DÖRTYOL	PRASTYO	PRASTIO (Ammohostu)	GAZİMAĞUSA	Köy	K.R	K.R	T.T
12	DÜZCE	AHNA	AKHNA	AKDOĞAN	Köy	K.R	K.R	A
13	ERGENEKON	AYHARİDA	AYIOS KHARITON	GEÇİTKALE	Köy	K.T+K.R	K.T	K.T
14	GEÇİTKALE	LEFKONUK	LEFKONIKO	GEÇİTKALE	Bucak Mer.+Belediye	K.T+K.R	K.R	K.T+T.T
15	****GÖNENDERE	KONETRA	KNODHARA	GEÇİTKALE	Köy	K.T+K.R	K.T	K.T

Scanned by CamScanner

16	GÖRNEÇ	GÖRNEÇ	KORNOKIPOS	GEÇİTKALE	Köy	K.T	K.T	K.T
17	GÜVERCİNLİK	AHİRİTU	AKHYRITOU	GAZİMAĞUSA	Köy	K.R	K.R	T.T
18	İNCİRLİ	MAKRASİKA	MAKRASYKA	AKDOĞAN	Köy	K.T+K.R	K.R	K.T+T.T
19	İNÖNÜ	SİNDE	SINDA	AKDOĞAN	Belediye	K.T	K.T	K.T
20	KORKUTELİ	GAYDURA	GAIDHOURAS	GAZİMAĞUSA	Köy	K.R	K.R	T.T
21	KÖPRÜ (KÖPRÜLÜ)	KUKLA	KOUKLIA (Ammohostu)	AKDOĞAN	Köy	K.T	K.T	K.T
22	KURUDERE	MUSULİTA	MOUSOULITA	GAZİMAĞUSA	Köy	K.R	K.R	T.T
23	MALLIDAĞ	MELUNDA	MELOUNDA	GEÇİTKALE	Köy	K.T	K.T	K.T
24	***MORMENEKŞE	LİMYA	LIMNIA	GAZİMAĞUSA	Köy	K.T+K.R	K.R	K.T+T.T
25	***MURATAĞA	MARATA	MARATHA	GAZİMAĞUSA	Mah. (Şehitler)	K.T	K.T	K.T+T.T
26	MUTLUYAKA	STİLLOZ	STILLOS	GAZİMAĞUSA	Köy	K.T+K.R	K.R	K.T+T.T
27	NERGİSLİ	YENAĞRA	YENAGRA	GEÇİTKALE	Köy	K.T+K.R	Az K.T+K.R	K.T
28	PAŞAKÖY	AŞA	ASHA	AKDOĞAN	Belediye	K.T+K.R	K.R	K.T+T.T
29	PINARLI	VITSADA	VITSADA	GEÇİTKALE	Köy	K.T+K.R	K.R	K.T+T.T
30	**PİLE	PİLE	PYLA	AKDOĞAN	Köy	K.T+K.R	K.T+K.R	K.T+K.R
31	PİRHAN	PİRGA	PYRGA	GAZİMAĞUSA	Köy	K.R	K.R	T.T+A
32	***SANDALLAR	SANDALLAR	SANDALLARIS	GAZİMAĞUSA	Mah. (Şehitler)	K.T	K.T	K.T
33	****SERDARLI	ÇATOZ	CHATOS	GEÇİTKALE	Belediye	K.T+K.R	K.T	K.T
34	SÜTLÜCE	İPSİLLAT	PSILATOS	GEÇİTKALE	Köy	K.T	K.T	K.T

Scanned by CamScanner

35	TATLISU	AKATU	AKANTHOU	GEÇİTKALE	Belediye	Az K.T+K.R	K.R	T.T
36	TİRMEN	TRİPEMENİ	TRYPIMENI	GEÇİTKALE	Köy	K.R	K.R	T.T
37	TÜRÜNÇLU	STRONCİLO	STRONGYLOS	AKDOĞAN	Köy	K.T+K.R	K.T+K.R	K.T
38	***TUZLA	ENGOMİ	ENGOMI (Anmohostu)	GAZİMAĞUSA	Mah. (GMağusa)	K.R	K.R	K.T+T.T
39	TÜRKMENKÖY	KONDEYA	KONDEA	AKDOĞAN	Köy	K.R	K.R	K.T
40	ULUKIŞLA	MARATOVUNO	MARATHOVOUNO	GEÇİTKALE	Köy	K.R	K.R	T.T
41	VADİLİ	VADİLİ	VATYLI	AKDOĞAN	Belediye	K.T+K.R	K.T+K.R	K.T+ T.T
42	YAMAÇKÖY	AYNİKOLA	AYIOS NIKOLAOS	GEÇİTKALE	Köy	K.R	K.R	A
43	YENİ BOĞAZİÇİ	AYSERGİ	AYIOS SERGHIOS	GAZİMAĞUSA	Köy	K.T+K.R	K.R	K.T+T.T
44	****YILDIRIM	MİLYA	MILEA	GAZİMAĞUSA	Köy	K.T+K.R	K.T	K.T+ Az T.T

K.T: Kıbrıslı Türk K.R: Kıbrıslı Rum T.T: Türkiyeli Türk A: Asker

** 1963 yılında camisi olmayan köyler.
*** Camileri olan fakat camileri yıkık olan köyler.
**** Göçün nedenlerinden biri Türk – Rum çekişmesi idi. Bu çekişmeler sonucunda pek çok köylü topraklarını öteki ulusa bırakarak köylerinden göç etmiştir. Rumlar Serdarlı'yı, Gönendere'yi Dağyolu'nu 1958 den önce 1958'den sonra'da Yıldırım'ı, Ötüken'i, Beyköy'ü, Lefke'yi bırakıp başka yere göç etmişlerdir (Adalı, K. 1997).

Scanned by CamScanner

GÜZELYURT İLÇESİ

No	İsim	Eski İsim (Türklere Göre)	Eski İsim (Rumlara Göre)	Bağlı Bulunduğu Bucak	Mülki Yönetim Şekli	1958/59 (1963) Öncesi	1958/59 (1963)-1974 Arası	1974 Sonrası
1	AKÇAY	ARGACI	ARGAKI	GÜZELYURT	Köy	Az K.T+K.R	Az K.T+K.R	K.T+T.T
2	AŞAĞI BOSTANCI	ZODIA	ZODHIA (Kato-Bano)	GÜZELYURT	Mah. (Güzelyurt)	K.R	K.R	K.T+Az T.T
3	AYDINKÖY	PRASIYO	PRASTION	GÜZELYURT	Köy	K.R	K.R	K.T+Az T.T
4	BADEMLİ	LUTRO	LOUTROS	LEFKE	Köy	K.R	K.R	T.T
5	BAĞLIKÖY	AMBELİGU	AMBELIKOU	LEFKE	Köy	K.T	K.T	K.T+ Az T.T
6	CENGİZKÖY	PERİSTERONARİ	PERISTERONARI	LEFKE	Köy	K.T	K.T	K.T
7	ÇAMLIKÖY	ÇAMLIKÖY	KALOKHORIO (Lefkas)	LEFKE	Köy	K.T+Az K.R	K.T+Az K.R	T.T
8	DOĞANCI	ELYE	ELEA(Lefkosias)	LEFKE	Köy	K.T	K.T	K.T
9	ERENKÖY	KOÇÇİNA	KOKKINA	LEFKE	---	K.T	K.T	A
10	GAYRETKÖY	AVLONA	AVLONA	GÜZELYURT	Köy	K.R	K.R	T.T
11	GAZİVEREN	GAZİVEREN	GHAZIVERAN	LEFKE	Köy	K.T	K.T	K.T
12	**GEMİKONAĞI	GEMİKONAĞI	KARAVOSTASI	GÜZELYURT	Köy –Mah. (Lefk)	Az K.T+K.R	K.R	K.T+T.T
13	GÜNEBAKAN	AMADYEZ	AMADHIES	LEFKE	---	Az K.T+K.R	K.R	A
14	GÜNEŞKÖY	NİKİTA	NIKITAS	GÜZELYURT	Mah. (Güzelyurt)	K.R	K.R	K.T+T.T
15	KALKANLI	KALOHORYO	KALOKHORIO (Kapouti)	GÜZELYURT	Köy	K.R	K.R	K.T
16	****LEFKE	LEFKE	LEFKAI	LEFKE	Bucak	K.T+Az	K.T	K.T+Az T.T

Scanned by CamScanner

			.	Mer.+Belediye	K.R	K.R	A
17	MADENLİKÖY	AYYORGİ LEFKE	AYIOS YEORYIOS (Lefkas)	---	K.R	K.R	Az K.T+T.T
18	MEVLEVİ	CİRA	KYRA	GÜZELYURT	Köy	K.R	K.R	A
19	ÖMERLİ	GALİNİ	GALINI	LEFKE	Köy	K.R	K.R	K.T+Az T.T
20	SERHADKÖY	FİLYA	PHILIA	GÜZELYURT	Köy	K.R	K.T	A
21	SÜLEYMANİYE	SELEMANİ	SELEMANI	---	---	K.T	K.R	K.T+Az T.T
22	ŞAHİNLER	MASARİ	MASARI	GÜZELYURT	Köy	K.R	K.R	A
23	ŞİRİNKÖY	VARİŞA	VARISHA	---	---	K.T+K.R	K.R	A
24	TAŞKÖY	PETRE (DERELİ)	PETRA	---	---	Az K.T+K.R	K.T	K.T
25	TAŞPINAR	ANGOLEM	ANGOLEMI	LEFKE	Köy	K.T	K.R	K.T+Az T.T
26	YAYLA	SİRYANOHOR	SYRIANOKHORI	GÜZELYURT	Mah. (Güzelyurt)	K.R	K.R	K.T+T.T
27	YEDİDALGA			LEFKE	Köy	Az K.T+K.R	K.R	K.T
28	**YEŞİLIRMAK (Y. Yeşilırmak dahil)	LİMNİDİ	LIMNITIS	LEFKE	Köy	K.T+Az K.R	K.T	K.T
29	YEŞİLYURT	PENDAYA	PENDAYIA	LEFKE	Köy	K.R	K.R	K.T+Az T.T
30	YUKARI BOSTANCI	YUKARI ZODYA	PANO ZODHIA	GÜZELYURT	Mah. (Güzelyurt)	K.R	K.R	Az K.T+T.T
31	YUVACIK	HRİSİLYU	KHRYSILIOU	GÜZELYURT	Mah. (Güzelyurt)	K.R	K.R	K.T+T.T
32	ZÜMRÜTKÖY	KADAKOPYA	KATAKOPIA	GÜZELYURT	Köy	K.R	K.R	K.T+T.T

K.T: Kıbrıslı Türk K.R: Kıbrıslı Rum T.T: Türkiyeli Türk A: Asker

** 1963 yılında camisi olmayan köyler.

**** Göçün nedenlerinden biri Türk – Rum çekişmesi idi. Bu çekişmeler sonucunda pek çok köylü topraklarını öteki ulusa bırakarak köylerinden göç etmiştir. Rumlar Serdarlı'yı, Gönendere'yi Dağyolu'nu 1958 den önce 1958'den sonra'da Yıldırım'ı, Ötüken'i, Beyköy'ü, Lefke'yi bırakıp başka yere göç etmişlerdir (Adalı, K. 1997).

Scanned by CamScanner

İSKELE İLÇESİ

No	İsim	Eski İsim (Türklere Göre)	Eski İsim (Rumlara Göre)	Bağlı Bulunduğu Bucak	Mülki Yönetim Şekli	1958/59 (1963) Öncesi	1958/59 (1963)-1974 Arası	1974 Sonrası
1	ADAÇAY	MELANARGA	MELANARGA	YENİ ERENKÖY	Köy	K.T+K.R	K.R	T.T
2	AĞILLAR	MANDREZ	MANDRES (Ammohustu)	İSKELE	Köy	K.R	K.R	Az K.T+T.T
3	ALTINOVA	AYNAKÖFO	AYIOS IAKOVOS	İSKELE	Köy	K.T	K.T	K.T
4	ARDAHAN	ARDANA	ARDHANA	ISKELE	Köy	K.R	K.R	Az K.T+T.T
5	AVTEPE	AYSİMYO	AYIOS SYMEON	YENİ ERENKÖY	Köy	K.T	K.T	K.T
6	AYGÜN	AYYORGİ SPATARİKO	AYIOS YEORYIOS	İSKELE	Köy	K.R	K.R	T.T
7	BAFRA	VOKOLİDA	VOKHOLIDA	MEHMETÇİK	Köy	K.R	K.R	T.T
8	**BAHÇELER	PERVOLYA TU TRİKOMU	PERVOLİA TOU TRIKOMOU	İSKELE	Mah. (İskele)	K.T	K.T	K.T
9	BALALAN	PLADANİSYO	PLATANISSO	MEHMETÇİK	Köy	K.T	K.T	K.T
10	BOĞAZ	BOĞAZ	BOGHAZI (Ammohusto)	İSKELE	Mah. (İskele)	K.R	K.R	K.T+3. Ülke Vatandaşı
11	BOĞAZİÇİ	LAPATOS	LAPATOS	İSKELE	Belediye	K.T+K.R	K.T+K.R	K.T+T.T
12	BÖZTEPE (Aş-Yuk.)	MONARGA	MONARGA	İSKELE	Mah. (İskele)	Az K.T+K.R	K.R	K.T
13	BOLTAŞLI	LİTRANGOMİ	LYTHRANGOMI	YENİ ERENKÖY	Köy	K.T+K.R	K.T+K.R	K.T+T.T
14	BÜYÜKKONUK	KOMİKEBİR	KOMI KEBIR	MEHMETÇİK	Belediye	K.T+K.R	K.T+K.R	K.T+T.T
15	ÇAYIROVA	AYTOTORO	AYIOS THEODOROS	MEHMETÇİK	Köy	Az K.T+K.R	K.R	K.T+T.T

Scanned by CamScanner

					K.R	K.R	T.T
16	DERİNCE	VATILAKA	VATHYLAKKAS	YENİ ERENKÖY	Belediye	K.R	K.R	K.R+T.T
17	DİPKARPAZ	DİPKARPAZ	RİZOKARPASSO	YENİ ERENKÖY	Köy	K.T	K.T	K.T
18	ERGAZİ	OVGOROZ	OVGOROS	İSKELE	Köy	K.T+K.R	K.T	K.T+T.T
19	ESENKÖY	GİLANEMOS	KILANEMOS	YENİ ERENKÖY	Köy	K.T+K.R	K.R	T.T
20	GELİNCİK	VASİLİ	VASILI	YENİ ERENKÖY	Köy	K.T	K.T	K.T
21	KALEBURNU	KALEBURNU	GALİNOPORNI	YENİ ERENKÖY	Köy	K.R	K.R	T.T
22	KALECİK	GASTRİYA	GASTRIA	İSKELE	Köy	K.R	K.R	T.T
23	KAPLICA	DAVLOS	DHAVLOS	İSKELE	Köy	K.T	K.T	K.T
24	KİLİTKAYA	KRİTYA	KRIDHIA	MEHMETÇİK	Köy	K.R	K.R	K.T+T.T+Az 3. Ülke Vatandaşı
25	KUMYALI	KOMYALI	KOMA TOU YALOU	MEHMETÇİK	Köy	K.T	K.T	K.T
26	KURTULUŞ	AVGALİDA	AVGHALIDA	İSKELE	Köy	K.T	K.T	K.T
27	KUROVA	KOROVYA	KOROVIA	YENİ ERENKÖY	Köy	Az K.T+K.R	K.R	K.T+T.T
28	KUZUCUK	ARNADİ	ARNADHI	İSKELE	Köy	K.T	K.T	K.T
29	MEHMETÇİK	GALATYA	GALATIA	MEHMETÇİK	Bucak Mer.+Belediye	K.R	K.R	T.T
30	MERSİNLİK	FLAMUDI	PHLAMOUDI	İSKELE	Köy	K.T+K.R	K.T	K.T+T.T
31	*** & **** ÖTÜKEN	SPATARİKO	SPATHARIKO	İSKELE	Köy	K.R	K.R	T.T
32	PAMUKLU	TAVROS	TAVROS	MEHMETÇIK	Köy	K.T	K.T	K.T
33	SAZLIKÖY	LIVADYA	LIVADHIA (Ammoloustu)	MEHMETÇİK	Köy	K.T+K.R	K.T+K.R	K.T+T.T
34	SINIRÜSTÜ	SİNGRASI (Gölbaşı)	SYNGRASI	İSKELE	Köy			

Scanned by CamScanner

35	SİPAHİ	AYTRİYA	AYIA TRIAS	YENİ ERENKÖY	Köy	K.R	K.R	K.T+T.T
36	TAŞLICA	META	META	YENİ ERENKÖY	Köy	K.T+K.R	K.R	T.T
37	TOPÇUKÖY	TOPÇUKÖY	AYION ANDRONIKUDI	İSKELE	Köy	K.T	K.T	K.T
38	TURNALAR	YERANİ	YERANI	İSKELE	Köy	K.R	K.R	T.T
39	TUZLUCA	PATRİÇ	PATRIKI	MEHMETÇİK	Köy	K.R	K.R	T.T
40	YARKÖY	AY İLİYA	AYIOS ELIAS	İSKELE	Köy	K.R	K.R	T.T
41	YEDİKONUK	EFTAKOMİ	EPHTAKOMI	MEHMETÇİK	Köy	K.T+K.R	K.T+K.R	K.T+T.T
42	YENİ ERENKÖY	YALUSA (MALTEPE)	YALOUSA	YENİ ERENKÖY	Bucak Mer.+Belediye	K.R	K.R	K.T
43	YEŞİLKÖY	AY ANDRONİKO	AYIOS ANDRONIKOS	YENİ ERENKÖY	Köy	K.T+K.R	K.T+K.R	K.T+T.T
44	ZEYBEKKÖY	AYEFISTAT	AYIOS EFSTATHIOS	MEHMETÇİK	Köy	K.T	K.T	K.T
45	ZİYAMET	LEONARISSO	LEONARISSO	YENİ ERENKÖY	Köy	K.R	K.R	K.T+T.T+K.R

K.T: Kıbrıslı Türk K.R: Kıbrıslı Rum T.T: Türkiyeli Türk

** 1963 yılında camisi olmayan köyler.
*** Camileri olan fakat camileri yıkık olan köyler.
**** Göçün nedenlerinden biri Türk – Rum çekişmesi idi. Bu çekişmeler sonucunda pek çok köylü topraklarını öteki ulusa bırakarak köylerinden göç etmiştir. Rumlar Serdarlı'yı, Gönendere'yi Dağyolu'nu 1958 den önce 1958'den sonra'da Yıldırım'ı, Ötüken'i, Beyköy'ü, Lefke'yi bırakıp başka yere göç etmişlerdir (Adalı, K. 1997).

TEŞEKKÜR
EK I tablolarının yazılımında yaptığı katkılar için eşim Halil D. Günce'ye ve verilerin derlenmesine katkı koyan herkese sonsuz teşekkürler...

Scanned by CamScanner

M. S. 1. - 4. Yüzyıllarda Kıbrıs ve Anadolu Camlarında İzlenen Ortak Formlar ve Değerlendirilmeleri

Binnur GÜRLER*

I. Giriş

Erken Roma İmparatorluk Devrindeki ticari faaliyetlerin Augustus tarafından sağlanan barış ortamıyla birlikte artması ve M.Ö. 1. yüzyılda Romalılar tarafından başlatılan doğu seferlerinin sonucu Suriye, Filistin ve Mısır'daki cam üretim merkezleriyle kurulan ilişkiler imparatorluğun pek çok yerindeki benzer formlardaki eserleri açıklamaya yardımcı olur. Hıristiyanlığın iki yüzyılı boyunca Akdeniz ülkelerindeki hareket, sanatçı ve zanaatçı akışı Suriye'den, Anadolu'dan ve Yunanistan'dan Roma'ya olmuştur (Vessberg 1956, 207). M.S. 1. yüzyıl boyunca serbest üflemeye dayalı camlar fazladır. Bunun yanı sıra ikinci derecede önem taşıyan teknikler kalıba baskı ve kalıba üfleme teknikleridir. M.S. 1. yüzyılın ortalarına doğru Roma dünyasında cam yaygın bir ürün haline gelir. Formlar öncekilere göre çeşitlenerek yeni formlar ortaya çıkar. M.S. 2. yüzyılda kullanılmış olan birçok tip M.S. 1. yüzyıldakilerin devamıdır. Bazı yeni formlar ortaya çıkmış olmakla birlikte bu yüzyıla ait camlar tartışmalıdır. M.S. 2. yüzyıldan M.S. 3. yüzyıla geçerken ortaya çıkan birçok yeni tip M.S. 3. yüzyılda da üretilmiştir. Bu yüzyılda cam yapım faaliyeti özellikle Roma İmparatorluğu'nun kuzey eyaletlerinde yoğundur. Cam endüstrisi Alp sınırında birdenbire ortaya çıkmış ve hızla Rhone ve Saone vadilerine ve Ren'e yayılmış, M.S. 2. yüzyılda özellikle Cologne ve Treves civarında gelişmiştir. Hızla kuzeybatıya, şimdiki Belçika'ya, yayılmış ve komşu bölgelere geçmiştir. Daha sonra Britanya'da Colchester, Warrington ve Caistor'a gelmiş ve şüphesiz diğer yerlere de ulaşmıştır. Atölyeler İspanya'da da vardır. Fakat hiçbiri Roma Döneminden önceye ait değildir. (Kisa 1908, 1 vd.; Morin-Jean 1922-23, 1 vd.). Faaliyet M.S. 3. yüzyılın sonlarına doğru yavaşlar. Bu tarihte eyaletler Barbar istilaları ile karşı karşıyadır. M.S. 3. yüzyılın sonunda cam üretimi azalır. Bununla beraber M.S.4.yüzyılda bazı iyi kaliteli camlar üretilmiştir. Sıradan kullanım kaplarında ise cam kalitesi kötüdür. Bu yüzyılın camları genellikle yeşilimsi renktedir ve çoğunda hava kabarcıkları görülür.

II. Ortak Formların Geri Planı: Gezici Ustalar ve Ticaret

Gezici ustaların dalgaları Suriye'den Mezopotamya'ya, Kıbrıs'a, Yunanistan'a ve Güney Rusya'ya doğru yönelir. M.S. 2. yüzyıla doğru bu yerlerde genel tiplerin dışında görülen farklı form ve desenler yerel atölyelerin kesin kanıtıdır (Vessberg 1952, 109-165; Davidson 1952, 76-122; Young 1949, 1-92.). Bu Roma Döneminde cam endüstrisinin yayılması ile ilgili önemli bir bilgidir. Kuşkusuz bu yayılma ticaretle birlikte imparatorluğun sınırlarının dışına da

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İzmir-Türkiye

Scanned by CamScanner

çıkmıştır. Afganistan'da Begram'da (antik Kipasa) ele geçen buluntular, İskoçya'da Antonin duvarının kuzeyinde, İskandinavya'da ve Almanya'nın kuzeyinde ele geçenler kadar çoktur. Bu, camın Roma'nın barbar komşuları arasında da popüler olduğunu kanıtlamaktadır (Harden 1972, 324 ve dipnot 28.).

Üretim merkezleri, bazıları dışında, Levant'taki atölyelerle ilişkilidir. Bunların bütün yenilikleri ve destekleri, Suriyeli ve İskenderiyeli ustalardan aldıkları da bir gerçektir. Form, motif ve üretimin teknik detayları İsa'dan sonraki ilk 400 yıl boyunca doğu ve batı atölyelerindekilerle benzerlikler gösterir. Bu benzerlikleri dudak biçimleri ve formdaki detaylara kadar yaymak mümkündür. Başlıca üretim merkezleri Suriye, Mısır, İtalya ve Ren Bölgesi'ndedir. Bununla beraber Roma İmparatorluğunun hemen hemen her yerinde rastlanan üfleme camlar, cam atölyelerinin en azından M.S. 1. yüzyılın sonlarından başlamak üzere var olduğunu göstermektedir. Günlük kullanıma yönelik camların büyük kısmı genellikle yerel olarak, olasılıkla gezgin ustalar tarafından üretilmektedir. Dağıtım sınırlı olduğu için yerel camlar çok değişik formlarda olmaktadır. Yine geçici imkânlar değerlendirilerek kurulan atölyelerin bugün saptanmaları da zordur. Özensiz üretimler ve bölgesel tipler kronoloji ve sınıflandırmayı güçleştirir. Cam kullanımının artması ve sevilerek tercih edilmesi endüstrisinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. M.S. 3. yüzyılda uzak eyaletlerde bile cam endüstrisi vardır (Harden 1970, 6.). Bununla beraber Roma camları arasındaki genel benzerlikler çeşitli merkezler arasındaki ilişkinin varlığını gösterir. Bu ilişki göç eden ustalar tarafından sağlanmaktadır (Lightfoot 1992, 7.). Özellikle M.S. 2. yüzyılda Suriyeli gezgin cam ustalarının bir kolunun Avrupa'nın kuzey ve kuzeybatısına, bir diğer kolunun Suriye'den Mezopotamya'ya, Kıbrıs'a,Yunanistan'a ve Kuzey Rusya'ya gittiği bilinir (Harden 1972, 324.). Fakat bu yerlerde genel tiplerin dışında farklı form ve desenlerin varlığı yerel atölyeleri akla getirmektedir.

III. Kıbrıs'a Özgü Formlar

Vessberg, Kıbrıs'taki Roma camlarının kronolojik kriterleri için iki yol izlemiştir: kesinlikle tarihlenmiş Kıbrıs mezar grupları ve imparatorluğun diğer yerlerindeki camların Kıbrıs camlarıyla karşılaştırılması. Swedish Cyprus Expedition tarafından Amathus'da kazılan Mezar 17 ve 1948'de Limassol'da bulunan mezarlar bu açıdan önemlidir (Vessberg 1956, 213). Kıbrıs'ta yerel olarak cam üretildiğinin kanıtı ise Ohnefalsch-Richter'in Tamassos'da bulduğu cam fırınıdır. Fakat detaylı olarak yayınlanmamıştır (Vessberg 1956,216). Kıbrıs'a ait tiplerin kesin serilerinin varlığı ve hatalı parçaların mevcut olması cam üretiminin kanıtıdır.

Vessberg, Bardak Serisinden Tip A II a, Sürahi Serisinden Tip A I a ı, Kavanoz Serisinden Tip A II ve B I ve kapak Tip I'in Kıbrıs'a ait olduğunu kanıtlar. Form renk ve malzeme kalitesi açısından homojen olmalarıyla aynı atölyenin ürünü kabul eder. Bu tipler Kıbrıs'ta, başka yerlerde olduğundan daha fazla bulunmaktadır. Bardak Tip A II a Mısır'da görülmez. İtalya camları arasında da yoktur. Batı Avrupa camları arasında da temsil edilmez. Vessberg, Sürahi Tip A I a ı'in paralelini hiçbir yerde bulamadığını belirtir. Kavanoz Tip a

Scanned by CamScanner

II ve B I'in benzerleri Mısır camları içerisinde vardır fakat sayıları fazla değildir. Kapak Tip I ise tamamen Kıbrıs'a özgüdür (Vessberg 1956, 217). Sadece büyük seriler değil küçük serilerde de Kıbrıs cam karakterleri izlenir. Aynı atölyenin ürünü kabul edilen bir çok küçük grup vardır. Derin Kase Tip B I b ı ve Bardak Tip B I, Silindirik Sürahi Tip A III a ve Prizmatik Sürahi Tip A IV'e Kıbrıs'ta sıklıkla rastlanır, görüldükleri başka yerlere de büyük olasılıkla Kıbrıs'tan gitmişlerdir. 8 ve 12 kenarlı sürahiler de Kıbrıs'a özgüdür ve başka yerlerde görülmez. Kıbrıs özellikleri ilginç bir kap tipi olan guttus'da belirginleşir. Bunun birer örneği Phoenicia, Anadolu ve Yunanistan'da vardır. Fakat Kıbrıs'ta 16 örnek bulunur. Vessberg, Kıbrıs'ın bu tür camların gerçek üretim yeri olduğu görüşündedir. Aynı görüşü Kıbrıs mezarlarındaki bolluğu nedeniyle Şamdan Tip Unguentariumlar için de söyler. Limassol'daki mezar, Oasis I, bu tip unguentariumlardan 60 adet bulunmuştur. Kıbrıs cam üretimi ile ilgili sorunu çözmede en önemli nokta hatalı parçalardır (Vessberg 1956, 218 ve dipnot 2). Kıbrıs'taki cam buluntularının büyük bir kısmı Antoninuslar ve Severuslar devirlerine tarihlenmekte ve Kıbrıs cam üretiminin bu periyotta, M.S.140-240, doruk noktasında olduğunu göstermektedir. Şüphesiz Kıbrıs cam üretimi bu tarihten daha önce başlamıştır. Fenike cam atölyelerinin pek çok ürünü, Kıbrıs'ta da olduğu gibi, imparatorluk devrinin başlarındandır. M.S.140-240 arasında Kıbrıs cam malzemeleri çok zengindir. Vessberg, bunlara dayanarak bu dönemde başlıca üretim merkezinin Kıbrıs olduğunu belirtir (Vessberg 1956, 220).

En erken Augustus devrinde cam, cam üfleme tekniğinin sağladığı olanakla genel kullanım için ucuz bir nesne olmuştur. Plinius bize kendi zamanında Campania'da (Naturalis Historiae XXXVI, 194) olduğu kadar İspanya'da ve Gaul'de cam çalışıldığını bildirir. Cam, imparatorluk içinde sadece ticaretle değil İtalya'da ve eyaletlerde hızla artan yerel üretim merkezleriyle yayılmıştır. Fakat imparatorluk dönemi cam üretimi yeterince iyi bilinmemektedir. Mısır ve Galya camlarını Harden ve Morin-Jean'ın çalışmalarından biliyoruz. Fakat önemli üretim alanları olan Suriye ve İtalya'daki camlar monografik olarak çalışılmamıştır. Bundan dolayı imparatorluk dönemi cam üretiminde Kıbrıs'ın pozisyonunu çok açık olarak elde etmek mümkün değildir. Ayrıca T. R. S. Broughton'ın belirttiği gibi Anadolu ile ilişkileri göz önüne alınırsa Kıbrıs camlarının Kıbrıs'ta yerel olarak üretilip üretilmedikleri kesin değildir (Vessberg 1956, 194 ve dipnot 7). Problem Tamassos'da bir cam fırınının bulunmasıyla çözülmüştür (Vessberg 1956, 194 ve dipnot 8). Maalesef bu tamamen yayınlanmamıştır ve dolayısıyla az bilinen ve tarihlenmemiş bu buluntular yerel Kıbrıs cam üretimi için kesin bir kanıt oluşturmazlar. Bununla beraber dikkate alınması gerekir. Kıbrıs'ta cam fırını ile ilgili bundan başka keşif yoktur. Kıbrıs cam işçiliği ile ilgili herhangi bir keşif olmaksızın sorun Vessberg tarafından tipoloji yoluyla çözümlenmiştir (Vessberg 1956, 194).

IV. Ortak Formlar ve Bunların Işığında Kıbrıs-Anadolu İlişkisi

Vessberg, sınıfladığı Kıbrıs camları içerisinde "Derin kase Tip B I b"yi (Vessberg 1956, Fig.42:29) Kıbrıs üretimi olarak kabul eder. Benzerleri Kurion'daki Ajios Ermojeni nekropolündeki camlar arasındadır (McFadden

Scanned by CamScanner

1946, 485, No.106-107). Kıbrıs üretimi olan bardaklar Vessberg tarafından "Bardak Tip A II a (Vessberg 1956, Fig.44:9-19) ve "Bardak Tip B I (Vessberg 1956, Fig.44:36-40) olarak sınıflandırılmıştır. Bardak ve kavanoz arasındaki çizgiyi çekmek kolay değildir. Tipolojik gruplandırmada içki kabı olarak kullanılmayanlar kavanoz olarak adlandırmaktadır. Diğer yandan bardaklar arasında da çift fonksiyonlu tipler vardır. Kıbrıs bardaklarında Tip A II ve A IV krem kabı olarak da kullanılmıştır. Tip A II a Kıbrıs'ta çok yaygındır ve aynı atölyenin ürünü kabul edilirler. Çalışılmamış ve sıklıkla keskin olan ağız kenarının gösterdiği gibi sıvı içmekten çok depo amacıyla kullanılmıştır. Dışa doğru açılan ağız kenarı içmek için uygun değildir. Bu tipteki örnekler kavanoza daha uygundur. Bu tiplerin ağzına uygun olacak kapaklar da vardır (Vessberg 1956, Kapak Tip I, Fig.51:3-5; 63). Kapakların çapı genel olarak yaklaşık 7 cm.dir. Bardak A II a'nın da çapları aynıdır. Kapak Tip I ve bardak Tip A II a birbirine aittirler ve Kıbrıs camlarının ilginç bir sınıfıdırlar. Kıbrıs üretimi için kanıttırlar. Kıbrıs bardak tipleri Mısır materyalleri içinde sıklıkla bulunur (Vessberg 1956, 198). Bu form başka yerlerden de bilinir (Isings 1957, 27; Simonett 1941, 54, Taf.31 ve Taf.138 No.13; Harden 1947, 303, Pl.88 No.68-72; Davidson 1952, 101, No.638-9; Vessberg 1956, Fig.44.5; Fremersdorf IV, Taf.75/77; Bucovala 1968, 38-9, No.30-1.; Hayes 1975, Fig.3 No.132). Anadolu örnekleri de oldukça zengindir (Gürler 2000, No.82-84; Lightfoot 1990, Fig.1-3; Lightfoot 1989, No.9, 10, Lightfoot, Arslan 1992, No.139, 141147, 150, 151, Özet, No.1718, 19, 58) . Anadolu örneklerinin yakın paralelleri Kıbrıs üretimi camlar içinde yer almaktadır (Vessberg 1956, şek.44/19; Oliver 1983, 255, no.51; Harden 1958, 49 no.13). Bu kâseler Roma dünyasının en iyi bilinen genel tiplerindendir. Hayes, batı serilerinin kuzey İtalya'da, doğu serilerinin Suriye'de üretildiğine işaret eder (Hayes 1975, 36.). Oysa Suriye'de paralel bulmak güçtür (Lightfoot 1990, 8.). Örnekler Kıbrıs'ta, Anadolu'nun güney kıyılarında, Ege Bölgesi'nde, Cyrenaica'da, Karadeniz'in kuzey kıyılarında ve güney Rusya'da bulunmuştur (Harden 1958, 49, No.13; Vessberg 1956, 44:19; Oliver 1983, 255, No.51; Hayes 1975, No.132; Price 1985, 72, 96, No.8; Dusenbery 1967, No.36, 37, 39, 41; Zapheiropoulou 1984, 308-9;Young 1949, Pl.28.2, 30.4; Davidson 1952, Fig.8 No.367, 369; Akat, Fıratlı, Kocabaş 1984, Res.151, No.311). Bu nedenle, kesme dekorlu camların bazı serilerinin üretim yerleri arasında Kıbrıs olduğu gibi Batı Anadolu'nun olduğu da düşünülmelidir (Lightfoot 1990, 9; Harden 1967/68, 53; Zapheiropoulou 1984, 308-9; Sorokina 1987, 42).

Küresel gövdeli, kaburgalı (damarlı) kulplu, katlanmış ağızlı, belirgin kaidesiz veya kaideli (Vessberg Tip A I a ve B I) tip Kıbrıs'ta en yaygın sürahi tipidir. Ayrıca silindirik sürahi (Vessberg Tip a III a) ve prizmatik sürahi de (Vessberg Tip A IV) Kıbrıs'ta sıklıkla görülür (Vessberg 1956, Fig.46; 47:1-9). Tip A I a ı genellikle 7-9 cm. yüksekliğinde küçük boyutludur. Form, renk ve cam karakteri olarak homojen bir gruptur. Kıbrıs dışında az rastlanır bir form olmasından dolayı Vessberg tarafından Kıbrıs'a özgü bir tip olarak tanımlanmıştır. Ağız kısmının dışarıya, aşağıya ve yukarıya katlanması Kıbrıs sürahilerinin karakteristik özelliğidir (Vessberg 1956, 200). 4, 6, 8 ve 12 kenarlı sürahiler de Vessberg tarafından Suriye ya da Kıbrıs üretimi olarak tanımlanırlar (Vessberg 1956, 201). Vessberg'in Sürahi Tip A I a ı olarak tanımladığı gruba benzer

Scanned by CamScanner

örnekler Anadolu camları arasında da görülür (Gürler 2000, No.16; Lightfoot 1989, No.27; Lightfoot 1992, 48 No.15; Özet, No.21, 2260-64).

Şamdan biçimli unguentarium Tip VI (Vessberg 1956, Fig.49:11-24; 50:1-16) Vessberg tarafından Kıbrıs'a ait özel bir tip olarak kabul edilir. Vessberg, Kıbrıs dışında paralellerine rastlamadığını belirtir (Vessberg 1956, 204). Oysa Anadolu buluntuları içinde en sık rastlanılan formlardan biridir (Gürler 2000, No.61; Lightfoot 1992, No.45, 46; Canav 1985, No.94; Lightfoot, Arslan 1992, No.54, 56, 59; Özet, No.82-86) Ayrıca Anadolu buluntuları içerisinde Kıbrıs'ta yaygın olan diğer tip unguentariumlara da rastlanır (Lightfoot 1992, No.44; Akat, Fıratlı, Kocabaş 1984, No.135, Res.59/a; Res.54 a, d, No.120, 137).

Kuş şeklindeki guttus formları Kıbrıs'ta sıklıkla görülür (Vessberg 1956, Fig.51:1-2; 62:4-5 ; McFadden 1946, 464, Pl.XXXIX No.32). Fakat başka yerlerde azdır. Kuzey Fenike (8), Batı Anadolu (9) ve Yunanistan (10) örnekleri, Vessberg'e göre Kıbrıs dışındaki az sayıdaki buluntuyu gösterir. Ridder'e göre ise bu buluntular Kerç, İtalya, Fransa ve Rhine eyaletlerine aittir ve bunlar Kıbrıs'takilerden farklıdır (Vessberg 1956, 209). Batı guttus tipinin doğudaki adaptasyonlarından biri Tire Müzesi'nde (Gürler 2000, No.55) diğerleri Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu'ndadır (Akat, Fıratlı, Kocabaş 1984, No.125, 158). Batı tipleri kapalı bir kap iken (Simonett 1951, 82, 97, 100, 103, 115, Taf.64, 80, 95, 128; Isings 1957, 27) doğudaki uygulamalar açık formdur. Bunların boyun ve dudak çalışmaları geç piriform ve küresel parfüm şişeleriyle ilişkilidir.

Kıbrıs'taki Roma camlarının kronolojik kriterleri için Vessberg, kesin tarihlenmiş Kıbrıs mezar grupları ve imparatorluğun diğer yerlerindeki camların Kıbrıs camlarıyla karşılaştırılması şeklinde iki yol izlenmiştir (Vessberg 1956, 213). Kıbrıs'ta yerel olarak cam üretildiğinin kanıtı ise Ohnefalsch-Richter'in Tamassos'da bulduğu, fakat detaylı olarak yayınlanmamış olan cam fırınıdır (Vessberg 1956, 216). Kıbrıs'a ait tiplerin kesin serilerinin varlığı ve hatalı parçaların mevcut olması cam üretiminin önemli kanıtlarıdır. Bu kanıtlara göre Vessberg, Bardak serisinden Tip A II a, sürahi Tip A I a ı, kavanoz Tip A II ve B I ve kapak Tip I'in Kıbrıs'a ait olduğunu ve bunların form renk ve malzeme kalitesi açısından homojen bir görünüm sunmalarından dolayı aynı atölyeye ait olduklarını belirtir. Bu tipler Kıbrıs'ta, başka yerlerde olduğundan daha fazla bulunmaktadır. Vessberg, Bardak Tip A II a'nın Mısır'da görülmediğini, İtalya camları arasında da olmadığını ve Batı Avrupa camları arasında da temsil edilmediğini ekler. Sürahi Tip A I a ı'in hiçbir yerde paralelini bulamadığını, Kavanoz Tip a II ve B I'in benzerlerinin Mısır camları içerisinde olduğunu fakat sayılarının fazla olmadığını ekler. Kapak Tip I'in ise tamamen Kıbrıs'a özgü olduğunu belirtir (Vessberg 1956, 217). Vessberg sadece büyük serilerde değil küçük serilerde de Kıbrıs cam karakterlerini izler. Aynı atölyenin ürünü kabul edilebilecek bir çok küçük grupları, Derin kase tip B I b ı, bardak tip B I, Silindirik sürahi Tip A III a ve prizmatik sürahi Tip A IV olarak saptar. Bunlara Kıbrıs'ta sıklıkla rastlandığını, görüldükleri başka yerlere de büyük olasılıkla Kıbrıs'tan gitmiş olabileceklerini söyler. 8 ve 12 kenarlı sürahiler ise, Vessberg'e göre Kıbrıs'a özgüdür ve başka yerlerde görülmez. (Vessberg 1956, 218). Vessberg, incelediği Kıbrıs'taki cam buluntularının büyük bir kısmını Antoninus ve Severuslar devirlerine tarihlemekte ve Kıbrıs cam üretiminin bu periyotta,

Scanned by CamScanner

M.S.140-240, doruk noktasında olduğunu göstermektedir. Bu periyotta Kıbrıs'ı başlıca üretim merkezi olarak kabul eder (Vessberg 1956, 220).

Söz konusu periyodun ürünlerinin en yakın benzerlerinin Anadolu buluntuları arasında yer alması, Kıbrıs ve Anadolu arasında, başka bölgeler arasında olduğundan daha yoğun ve farklı bir ilişki olduğunun kanıtıdır. Bu ilişkiyi Kıbrıs'tan Anadolu'ya ve/veya Anadolu'dan Kıbrıs'a cam ihracı olarak, ayrıca da gezici ustaların faaliyetlerinin sonucu olarak düşünebiliriz.

Kaynakça

Y.Akat,Y., Fıratlı, N., Kocabaş, H. (1984). *Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu Cam Eserler Kataloğu/Catalogue of Glass in the Hüseyin Kocabaş Collection*, İstanbul.

Bucovala,M. (1968). *Vase Antice de sticla la Tomis*, Constanta.

Canav, Ü. (1985). *Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Cam Eserler Koleksiyonu/Ancient Glass Collection*, İstanbul.

Davidson, G.R. (1952). "Glass Vessels", *Corinth XII, The Minor Objects*, Princeton , 76-122.

Dusenbery, E.B. (1967). "Ancient Glass from the Cemeteries of Samothrace", *JGS* 9 (1967) 34-49.

Fremersdorf, F. (1939). *Römische Glaser aus Köln*, Cologne/Leipzig.

Gürler, B. (2000). *Tire Müzesi Cam Eserleri*, Ankara.

Harden, D.B. (1947). "The Glass", (ed. C.F.C.Hawkes, M.R.Hull) *Camulodunum* ,Report of the Research Committee of the Society of Antiquaries of London, No.XIV, Oxford 1947, 286-307, pl.LXXXVI-LXXXVIII.

Harden, D.B. (1958). "The Glass", in J. Du Plat Taylor, "Roman Tombs at "Kambi Vasa' Appendix I. *Report of the Department of Antiquities Cyprus (RDAC)* 1940- 1948 (1958), 46-60.

Harden, D.B. (1967/68). " Late Roman Wheel-Inscribed Glasses With Double-Line Letters", *Kölner Jahrbuch für Vor-und Frühgeschichte* 9 (1967/1968), 43-55.

Harden, D.B. (1970). "Ancient Glass II: Roman", *Archaeological Journal* 126 (1969-1970), 44-77, pl.I-XII.

Harden, D.B. (1972). "Glass and Glazes", *A History of Technology* Vol.II (ed.C.Singer, E. J. Holmyard, A.R.Hall, T.I.Williams), Oxford at the Clarendon Press 1972, 311-346.

Hayes, J.W. (1975). *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, Toronto.

Isings, C. (1957). *Roman Glass from Dated Finds*, Archaeologia Traiectina II, Groningen/Djakarta.

Scanned by CamScanner

Kisa, A. (1908). *Das Glas im Altertum*, Leipzig.

Lightfoot,C.S. (1989). *A Catalogue of Glass Vessels in Afyon Museum/ Afyon Müzesindeki Cam Eserler Kataloğu*, Oxford (BAR International Series 530).

Lightfoot, C.S. (1990). "Some Types of Roman Cut-Glass Vessels Found in Turkey", *I Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu*, 26-27 Nisan 1988, İstanbul, 9-15, 103-104.

Lightfoot, C.S., Arslan, M. (1992). *Anadolu Antik Camları: Yüksel Erimtan Koleksiyonu/ Ancient Glass of Asia Minor: The Yüksel Erimtan Colection*, İstanbul.

McFadden, G.H. (1946). "A Tomb of the Necropolis of Ayios Ermoyenis at Kourion", *AJA* Vol.L, No.4, 1946, 449-467, pl.XXXIV-XLIX.

Morin-Jean (1922-23). *La verrerie en Gaule sous l'empire romain*, Paris.

Oliver, A. (1983). "Tomb 12 at Episkopi", *Report of the Department of Antiquities Cyprus* (1983), 245-256.

Özet, A. (1998). *Dipten Gelen Parıltı*, Ankara.

Price, J. (1985). "Early Roman Vessels Glass from Burials in Tripolitania: A Study of Finds from Forte della Vite and Other Sites Now in the Collections of the National Museum of Antiquities in Tripoli", in D.J.Buck and D.J.Mattingly (eds.), *Town and Country in Roman Tripolitania* Papers in Honour of Olwen Hackett ,BAR International Series 274, Oxford.

Simonett, C. (1941). *Tessiner Graberfelder, Monographien zur Ur-und Frühgeschichte der Schweiz III*, Basel.

Sorokina, N.P. (1987). "Glass aryballoi (first-third century A.D.) from the Northern Black Sea Region", *JGS* 29 (1987), 40-46.

Vessberg, O. (1952). "Roman Glass in Cyprus", *OpArch* 7 (1952), 109-162.

Vessberg, O. (1956). "Glass:Typology-Chronology", O.Vessberg, A.Westholm, *The Swedish Cyprus Expedition IV, Part 3, The Hellenistic and Roman Periods in Cyprus*, Lund, 128-175, 193, 219, Fig.41-63.

Young, G.M. (1949). "Excavations in Siphnos", *BSA* 44 (1949), 50-92, pl.23-37.

Zapheiropoulou, Ph. (1984). "Archaiotetes kai mnemeia Kykladon", *AD* 32 (1977), Part B 2-Chronika, 308-311, Athens.

Scanned by CamScanner

Survey on Ladybird Beetles (Coleoptera: Coccinellidae) Species in North Cyprus

Özge ÖZDEN*
Nedim UYGUN**
Ulrich KERSTING***

Introduction

Coccinellidae (ladybird beetles) is one of the important families in Coleoptera, comprising about 5,200 described species all over the world. Most of the ladybird beetles are predaceous; both larvae and adults feed chiefly soft-bodied insects such as psyllids, aphids, coccids, and mites (Klausnitzer, 1966). In temperate zones they are an important factor in the biological control of insect pests in agricultural and horticultural crops (Hodek and Honek, 1996). Furthermore, the presence, frequency, and diversity of ladybirds are valuable indicators for the present status of non-agricultural and agricultural areas. In particular, faunistic studies on ladybird beetles can provide meaningful information on the ecological status of agricultural and horticultural fields with special emphasis on the use of pesticides.

Cyprus is located in the northeastern corner of the Mediterranean. This situation at the junction of Europe, Asia and Africa makes its fauna and flora an interesting blend of familiar European and less known Asian and African species. Prolonged isolation from the mainland has resulted in a number of endemic species on the island (Parker, 1983). Unfortunately, systematic surveys of the insect fauna, in particular the coccinellid fauna, have not been carried out in North Cyprus. Such surveys, however, may prove useful to uncover the unique insect fauna of the island. The aim of this paper, then, is to present a first comprehensive study on coccinellid fauna of North Cyprus, their distribution, hosts and their habitat.

Materials and Methods

Coccinellid samples were collected in agricultural and non-agricultural areas in North Cyprus during 2000-2001. In order to represent the major ecological regions of North Cyprus, the sampling area was divided into four different parts, namely Güzelyurt, Girne, Lefkoşa and Gazimağusa (Figure 1).

* European University of Lefke, Faculty of Agricultural Sciences and Technologies, TRNC
** University of Çukurova, Faculty of Agriculture, Department of Plant Protection, Turkey
*** European University of Lefke, Faculty of Agricultural Sciences and Technologies, TRNC

Scanned by CamScanner

Figure 1. Sampling area of ladybird beetles (Coleoptera: Coccinellidae) in North Cyprus with subdivision of the area

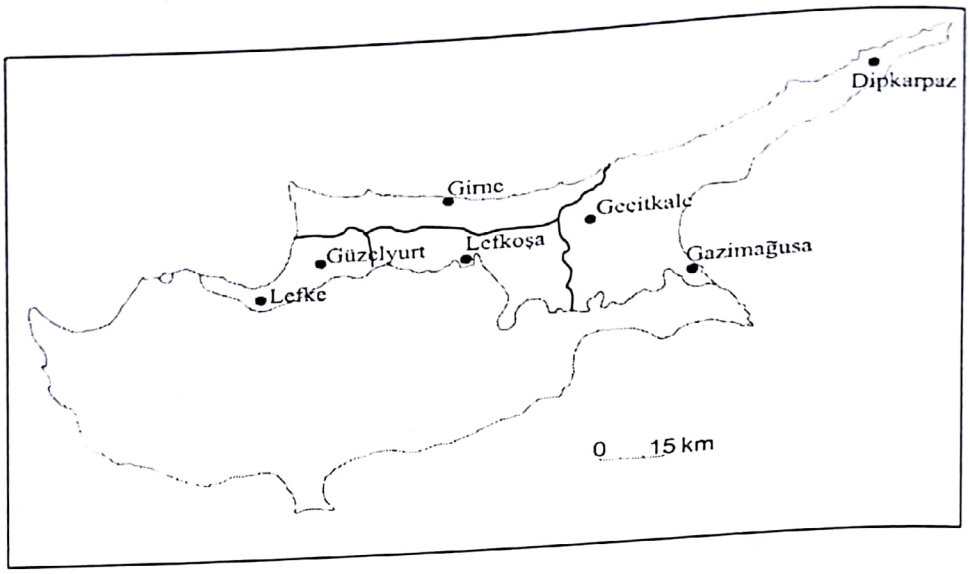

Samples were collected from herbaceous plants and bushes by an insect net or a sucking tube. A Japanese umbrella was used to sample trees. All sampled plants were recorded and parts of the non-agricultural plants were brought to laboratory for identification using *An illustrated flora of North Cyprus* by Viney (1994) as reference. From each coccinellid species encountered its insect prey was recorded, if found together with the predator. Ladybird beetles were identified using the reference collection of Uygun (1981) after preparation of insect genitalia according to Uygun.

Voucher species of all coccinellid species determined in North Cyprus were added to the insect collection at the Faculty of Agricultural Sciences and Technologies, European University of Lefke.

Results and Discussion

A list of 21 species of ladybird beetles has been recorded in North Cyprus during surveys in 2000-2001 (Table 1). Sixteen of these species are new records for the North Cyprus insect fauna and six species are new records for the island of Cyprus, namely: *Cheilomenes propinqua* (Mulsant), *Diomus rubidus* (Motschulsky), *Nephus* (*Sidis*) *hiekei* Fürsch, *Nephus nigricans* Weise, *Scymnus pallipediformis* Günther and *Scymnus rubromaculatus* (Goeze).

The most coccinellid species were encountered in the Girne and Güzelyurt area with 16 and 15 species, respectively. A considerable lower number of ladybird species were determined in the Lefkoşa (8 species) and in the Gazimağusa area with only six species. Differences in the number ladybird beetle species determined among the four regions may be accounted to ecological dissimilarity among the areas, but more important to differences in number of samples and sampling dates for each area. For example, 87 samplings

Scanned by CamScanner

were carried out in the Girne area, while considerable less data are available from Lefkoşa and Gazimağusa with only 24 and 15 sampling dates, respectively.

The most common species encountered in surveys in North Cyprus during 2000–2001 were *Coccinella septempunctata* (L.), *Hippodamia variegata* (Goeze), *Scymnus*. (*Pullus*) *subvillosus* (Goeze), *S. pallipediformis*, *Cheilomenes propinqua* (Mulsant), and *Stethorus gilvifrons* (Mulsant) (Table 1).

Table 1. Ladybird beetles (Coleoptera: Coccinllidae) in North Cyprus and their geographical distribution in 2000 – 2001

Coccinellid species	Number	Location/Region
Adalia bipunctata (L.)	1	Gazimağusa
Cheilomenes propinqua (Mulsant)	23	Girne
Coccinella septempunctata (L.)	494	Güzelyurt, Girne, Lefkoşa, Gazimağusa
Coccinella undecimpunctata (L.)	8	Güzelyurt, Girne, Lefkoşa, Gazimağusa
Diomus rubidus (Motschulsky)	16	Güzelyurt
Exochomus nigromaculatus (Goeze)	5	Güzelyurt, Girne, Lefkoşa, Gazimağusa
Exochomus quadripustulatus (L.)	1	Güzelyurt
Hippodamia variegata (Goeze)	234	Güzelyurt, Girne, Lefkoşa, Gazimağusa
Nephus (*Sidis*) *hiekei* Fürsch	5	Girne
Nephus nigricans Weise	1	Girne
Oenopia conglobata (L.)	10	Güzelyurt, Girne, Lefkoşa
Platynaspis luteorubra (Goeze)	2	Güzelyurt
Ryzobius lophantae Blaisdell	1	Girne
Scymnus (*Pullus*) *subvillosus* (Goeze)	58	Güzelyurt, Girne, Lefkoşa
Scymnus apetzi (Mulsant)	11	Güzelyurt, Girne
Scymnus flagellisiphonatus Fürsch	1	Güzelyurt
Scymnus flavicollis (Redtenbacher)	1	Girne
Scymnus levaillanti Mulsant	6	Güzelyurt, Girne, Lefkoşa
Scymnus pallipediformis Günther	42	Güzelyurt, Girne, Gazimağusa
Scymnus rubromaculatus (Goeze)	8	Güzelyurt, Girne
Stethorus gilvifrons (Mulsant)	21	Güzelyurt, Girne, Lefkoşa
Total	959	

A noticeably higher number of coccinellid specimens have been determined in non-agricultural areas (765 specimens) compared to agricultural areas with only 194 specimens (Table 2).

Scanned by CamScanner

Table 2. Coccinellid species (Coleoptera: Coccinellidae) determined in agricultural and non-agricultural areas in North Cyprus in 2000 2001

Coccinellid species	Specimens number in different areas		Total
	Agricultural	Non-agricultural	
Adalia bipunctata (L.)	-*	1	1
Cheilomenes propinqua (Mulsant)	23	-*	23
Coccinella septempunctata (L.)	18	476	494
Coccinella undecimpunctata (L.)	2	6	8
Diomus rubidus (Motschulsky)	16	-*	16
Exochomus nigromaculatus (Goeze)	11	4	15
Exochomus quadripustulatus (L.)	-*	1	1
Hippodamia variegata (Goeze)	21	213	234
Nephus (*Sidis*) *hiekei* Fürsch	4	1	5
Nephus nigricans Weise	1	-*	1
Oenopia conglobata (L.)	2	8	10
Platynaspis luteorubra (Goeze)	1	1	2
Ryzobius lophantae Blaisdell	1	-*	1
Scymnus (*Pullus*) *subvillosus* (Goeze)	28	26	58
Scymnus apetzi (Mulsant)	9	2	11
Scymnus flagellisiphonatus Fürsch	1	-*	1
Scymnus flavicollis (Redtenbacher)	-*	1	1
Scymnus levaillanti Mulsant	5	1	6
Scymnus pallipediformis Günther	28	14	42
Scymnus rubromaculatus (Goeze)	3	5	8
Stethorus gilvifrons (Mulsant)	20	1	21
Total	194	765	959

-*: Not observed in this particular habitat during the survey

Only two coccinellid species, *C. septempunctata* and *H. variegata* contributed to the major differences between agricultural and non-agricultural areas. Omitting these both very common species, agricultural areas revealed evidently more coccinellid specimens (155 specimens in agricultural areas compared to 76 specimens in non-agricultural areas). Furthermore, slightly more coccinellid species were collected in agricultural areas (18 species) than in non-agricultural areas with 16 species.

This result can be attributed to the presence of insect prey in the agricultural areas, where the abundance of mainly pest species is higher than on natural vegetation in non-agricultural areas. In addition, fruit tree orchards and vegetable is irrigated during the dry summer months, providing an excellent food source for aphids, coccids, mites and other ladybird beetle prey. In contrast, within the non-irrigated Mezarya plain, no green plants are available during six months of the year and as a result only little prey is available for coccinellids.

Coccinellids are polyphagous predators feeding on a wide range of soft-bodied insects such as aphids, coccids, mites, and psyllids. During these surveys on ladybird beetles in North Cyprus, aphids were found the most common prey of coccinellids with 16ladybird beetles species preferring these hosts. Scale insects (coccids) and mites were frequent prey for eight coccinellid species (Table 3).

Scanned by CamScanner

Table 3. Main insect prey of various coccinellid species during surveys in North Cyprus in 2000 – 2001

Coccinellid species	Main prey groups of coccinellids
Adalia bipunctata (L.)	Aphids
Cheilomenes propinqua (Mulsant)	Aphids
Coccinella septempunctata (L.)	Aphids and scale insects
Coccinella undecimpunctata (L.)	Aphids
Diomus rubidus (Motschulsky)	-*
Exochomus nigromaculatus (Goeze)	Aphids
Exochomus quadripustulatus (L.)	Aphids
Hippodamia variegata (Goeze)	Aphids and mites
Nephus (*Sidis*) *hiekei* Fürsch	-*
Nephus nigricans Weise	Scale insects
Oenopia conglobata (L.)	Aphids and scale insects
Platynaspis luteorubra (Goeze)	Aphids
Ryzobius lophantae Blaisdell	Scale insects
Scymnus (*Pullus*) *subvillosus* (Goeze)	Aphids, scale insects, and mealybugs
Scymnus apetzi (Mulsant)	Aphids
Scymnus flagellisiphonatus Fürsch	-*
Scymnus flavicollis (Redtenbacher)	Aphids
Scymnus levaillanti Mulsant	Aphids
Scymnus pallipediformis Günther	Aphids, scale insects, and mealybugs
Scymnus rubromaculatus (Goeze)	Aphids and scale insects
Stethorus gilvifrons (Mulsant)	Aphids, mites, and scale insects

-* No prey encountered during the surveys

During these surveys no prey could be determined for *D. rubidus*, *N.* (*Sidis*) *hiekei*, and *Scymnus flagellisiphonatus* Fürsch, but according to literature, *N.* (*Sidis*) *hiekei* is feeding on *Planococcus risso* (Fürsch, 1969) and *S. flagellisiphonatus* is preying on aphids (Uygun, 1981).

This primary survey on the coccinellid fauna of North Cyprus uncovered 16 new records for the insect fauna of North Cyprus and six new records for the insect fauna of the island of Cyprus (Georghiou, 1977). This high number of new records is not surprising, as systematic studies on the coccinellid fauna of North Cyprus have not been carried out up to now. Nevertheless, this study showed the richness of the insect fauna in North Cyprus and the obtained results should encourage further comprehensive surveys on the insect fauna of North Cyprus. In particular, the area around Gazimağusa and the Karpaz peninsula may inhabit many more coccinellid species and should be further studied.

The high number of coccinellid species and specimens determined in the Girne and Güzelyurt area reflects the specific landscape of these regions. It comprises mostly of small, irrigated citrus and other fruit tree orchards with relatively tiny vegetable fields and only few others, non-irrigated field crops. This scattered landscape provides an almost ideal environment for coccinellids, because here they find shelter and prey all year around. As a result, the relatively large number of coccinellids contributes much to the natural control of agricultural pests such

Scanned by CamScanner

as aphids and scale insects, reducing significantly the amount of pesticides used in these crops. Care should be taken that this type of landscape is not destroyed and replaced with large monocultures, leading to excessive use of pesticides with potential negative impact on environment and human health.

References

Fürsch, H. 1969. Über die Coccinellidenausbeuten aus dem Vorderen Orient. *Mitteilungen der Müncher Entomologischen Gesellschaft*, 59, 108 ß 114.

Georghiou, G. P. 1977. *The insects and mites of Cyprus with emphasis on species of economic importance to agriculture, forestry, man and domestic animals*. Kiphissa, Athens, Greece, 51–53.

Hodek, I. and Honer, A. 1996. *Ecology of Coccinellidae*. Kluwer Academic Publshers, Dortrecht, Boston, London.

Klausnitzer, B. 1966. Übersicht über die Nahrung der einheimischen Coccinellidae (Col.). Entomologische Berichte, Arbeitsmaterial für entomologische Fachgruppen und Interessensgemeinschaften, 91–101.

Parker, R. 1983. The butterflies of Cyprus. *Entomologist's Gazette; A Journal of Palaerctic Entomology*, 34 (1), 17 - 53.

Uygun, N. 1981. *Türkiye Coccinellidae (Coleoptera) faunası üzerinde taksonomik araştırmalar*. Ç. Ü Ziraat Fakültesi Yayınları: 157, Adana, Bilimsel Araştırma ve İnceleme Tezleri, 48, 110 s.

Viney, E. D. 1994. *An illustrated flora of North Cyprus*. Published by Koeltz Scientific Books, Koenigstein, Germany, 697 pp.

Scanned by CamScanner

Mimarlık ve Sanat Tarihi Bildirileri

Papers on Architecture and Art History

Scanned by CamScanner

Mağusa Kaleiçi'nde Gün Işığına Çıkamamış St. Dominik Kilisesi

Ata ATUN*

Kiliselerin Kuruluş Amacı ve Tarih Kitaplarındaki Yerleri

Hıristiyan dünyasında St. Dominic (Aziz Dominik) olarak bilinen İspanyol rahip Santo Domingo de Guzman, 1214 yılında Fransa'da yörenin piskoposundan izin alarak "Vaiz Verenler Tarikatı"nı kurmuştur. Bu tarikat, kurucusunun Hıristiyan isminin[1] "Domingo" olmasından dolayı, İngilizce'de kısaca "Dominic", Türkçe'de "Dominik" olarak bilinen bir Katolik tarikatıdır[2]. Papa tarafından yoldan çıkmış Hıristiyanları tekrar geri kazanmakla görevlendirilmiştir. Bunun yanında Dominik tarikatının ana hedeflerinden biri de, kadınlara dini ve kültürel bilgiler vermek, onları toplumda örnek ve faydalı işler yapacak şekilde yetiştirmekti. Robert Francis'in[3] *The Medieval Churches of Cyprus* adlı eserinde bahsedildiğine göre Dominik misyonerlerin Kıbrıs'a ilk gelişleri 1225 yılında gerçekleşmiştir.

1291 yılında Akka'nın Müslümanlar tarafından fethinden sonra oradan ayrılan büyük sayıdaki *'Dominik Tarikatı'* mensubunun Kıbrıs'a yerleşebilmesi için Kıbrıs Kralının izin vermesi ve bu nedenle de 1571 yılındaki fetihten evvel, Kıbrıs'ta ve Mağusa'da önemli sayıda *'Dominik Tarikatı'* mensubu olması nedeni ile, Dominik kilisesi saygın ve paralı bir kilise idi. Resim tekniği ile çizilmiş haritalarda, genelde, önemli binalar ve önemli kiliseler gösterildiğinden, S. Gibellino'nun[4] çizdiği 1571 tarihli haritada 5 numara ile *'St. Dominik'* kilisesi gösterilmiş ve adı da dipnota yazılmıştır (Resim 1 ve Resim 2). Hemen bitişiğindeki bahçeli bina ise büyük bir olasılıkla *'Yoksul Clare'lere*[5] ait kilise (Ay. Fotu) ve kadın eğitim eviydi.

C. D. Cobham'ın[6] *Excerpta Cypria* adlı eserinin çevirisi olan *Mağusa Yazıları*[7] kitabının 24. sayfasında, Mağusa şehrine 27 Kasım 1394 tarihine ayak basan ve Güney İtalya'nın Campania bölgesindeki Carinola kasabasının noteri olan Nicolai de Marthono, "*mükemmel kemerli yapısı ile Aziz Dominik Kilisesi*"nden bahseder. Aynı paragraf, keşişlerin binalarının kalıntı halinde olmasından söz ettiğine göre, söz konusu kilisenin en az bir yüzyıl evvel yapıldığı anlaşılmaktadır.

C. D. Cobham'ın *The Churches and Saints of Cyprus* adlı eserinin birinci kısmı olan Kiliseler bölümünün 5. sayfasında, Mağusa'da bulunan kiliselerden bahsedilmektedir. Mağusa'da bulunan kiliseler listesinin en altında St. Claire Kilisesi yer almaktadır. Bu kilise de Fransiskan Katolik kilisesi olup, K. Baedeker[8] tarafından çizilen 1914 tarihli Mağusa haritasında yer almış St. Clara Kilisesi'dir. St. Clara Kilisesi ise, St. Dominik Kilisesi'nin olduğu yerin yanındaki kilisedir.

Eldeki tüm bulgular ve veriler, Mağusa'da 1300'lü yıllardan beri St. Dominik tarikatına ait bir katolik kilisesinin bulunduğunu göstermektedir.

* Doç. Dr., SAMTAY Vakfı, Gazimağusa-KKTC

Scanned by CamScanner

St. Clara'nın (Azize Clara) Kimliği

12. yüzyıl sonunda ve 13. yüzyıl başında yaşayan Azize Clara, Aziz Francis (St. Francis) tarafından görev yaptığı kiliseye kabul edildi ve orada kendini Allah'a adayarak rahibelik görevine başladı. Kısa bir müddet sonra kız kardeşi Azize Agnes ve diğer bayan arkadaşları da ona katıldı. Aziz Fransis'in takipcisi olan Azize Clara, adı "Yoksul Clare'lar" olan Katolik rahibe tarikatının da kurucusudur. Amacı kadınları eğitmek ve topluma örnek olarak yetiştirmektir.

St. Photina, Ayios Photou'nun (Azize Fotu) Kimliği ve Tarihte Ay. Fotu Kilisesi

1. yüzyılda yaşamış olan Azize Fotu, Katolik Azizler listesinde gözükmesine rağmen, Yunan din tarihine göre Hıristiyanlığı seçmiş olan bir Samaritan'dı[9] ve St. John İncil'inin[10] dördüncü bölümünde bahsedilen, Hz. İsa'nın kuyu başında konuştuğu ve elinden su içtiği kadındır. Hıristiyanlığı yaymak suçundan dolayı kimine göre Kartaca'da, kimine göre de Roma'da idam edilmiştir.

Eldeki tarihi kayıtlara, haritalara, resimlere ve anılara bakarsak hiçbirinde 1928 yılına kadar Ayios Fotu (St. Photina) kilisesinin öne çıkarıldığına veya önemli bir kilise konumunda olduğuna rastlanmamıştır. S. Gibellino'nun detaylı ve dipnotlu Mağusa resminde, Mağusa'da hangi sokakta hangi kilisenin olduğu belirtilmesine rağmen Ay. Fotu kilisesi bu resimde ve dipnotlarında yer almamış veya yer alacak kadar önemsenmemiştir.

Rupert Gunnis'in[11] *Historic Cyprus* adlı eserinin 91. sayfasında verilen Mağusa şehrindeki kiliselerin haritasında da Ayios Photou kilisesinden söz edilmemektedir. Aslında bu isim altında bir kilise 1928 yılına kadar Mağusa'da hiç kayıtlara geçmemiş ve önemsenmemiştir.

Kilisenin Resimlerdeki ve Haritalardaki Konumu

S. Gibellino tarafından çizilen 1571 tarihli resimdeki konumu: Ortaçağın en zengin ve görkemli kenti olan Mağusa'nın 1571'de Osmanlılar tarafından fethinden evvel, kentte iki Piskoposluk ve yedi ayrı Hıristiyan mezhebine ait kilise bulunmaktaydı. Bunlardan bir tanesi ve o günlerde 5. derecede önemli olanı, şimdiki Türk Gücü Spor Kulübü binasının 30 m. kuzeybatısında yer alan, bir Katolik kuruluşu olan St. Dominik tarikatının Katolik kilisesiydi. Kilisenin konumu Stephan Gibellino'ya ait 1571 tarihli Mağusa kuşatmasını gösteren bir el çizimi resimde açık ve net olarak belirtilmiştir. Kilise, çan kulesi ve etrafı duvarlarla kesilmiş arka bahçesi ile, Karpaz Tabya (Torrion del Diamante) ile Köpük Kulesi (Torrion del Mozzo) arasında, orta yere doğru "Beş Parmak Mazgalı[12]" olarak adlandırılmış surların köşe yaparak kesiştikleri yerin güneyinde görülmektedir ve 5 numaralı dipnot ile "St. Dominico" (Frenklerin Kilisesi) olarak tanımlanmıştır. Doğusunda ise 13 numaralı dipnot ile işaretlenmiş (loro di trar al palio) Atlı Müsabakalar Yeri (bir dönem Cirit Meydanı olarak anılmıştır) görülmektedir (Resim 1 ve Resim 2).

Scanned by CamScanner

Karl Baedeker tarafından çizilen 1914 tarihli haritadaki konumu: Karl Baedeker tarafından çizilen ve 1914 yılında Leipzig'de basılan Mağusa şehri haritasında, söz konusu kilise S. Clara (Fransiskan Katolik Kilisesi) adı ile Karpaz Tabya (Torrion del Diamante) ile Köpük Kulesi (Torrion del Mozzo) arasında, orta yere doğru "Beş Parmak Mazgalı[13]" olarak adlandırılmış surların köşe yaparak kesiştikleri yerden 90 m. güneyde görülmektedir. Karpaz Tabya ile Beş Parmak Mazgalı'nı birleştiren doğru'ya Halkalı Mazgal'dan bir paralel çizilirse, bu çizginin 140 m. ilerde söz konusu kilisenin üzerinden geçtiği görülür (Resim 4).

İngiliz Sömürge Yönetimi, Kıbrıs Hükümeti, Arazi ve Araştırma Dairesi tarafından çizilen 1928 ve 1930 tarihli tapu yer planlarındaki konumu: 1928-1930 yılları arasında çizimleri bitirilen ve halkın kullanımına sunulan Kıbrıs adası tapu yer planlarının Varaka/Harita: 33/4.5.1 & 2, Blok: A, Kasaba: Mağusa'da 47 numaralı arazi içinde gösterilen söz konusu kilise, 'Ayia Photou Church (In Ruins) A.M.'[14] notu ile belirtilmiştir. Planda, kilise bugünkü KIBATEK[15] binasının 110 m. kuzeyinde görülmektedir (Resim 6).

KKTC İskan Dairesi Harita Şubesi'nce çizilen 1995 tarihli haritadaki konumu: KKTC İskan Dairesi Harita Şubesi'nce, 1995 yılında çizilen haritada ise söz konusu kilise Ay. Photou adı altında, Türk Gücü Spor Kulübü binasının 30 m. kuzeybatısında görülmektedir (Resim 5).

Guiseppe Rosaccio[16] tarafından çizilen 1597 tarihli resimdeki konumu: Guiseppo Rosaccio tarafından Mağusa kuşatmasında çizilen ve 1597 Venedik'te basılan, 1571 Mağusa kuşatması ana temalı resimde, Othello kalesi[17] ile Karpaz Tabya arasında bulunan alanda görülen dört adet askerin hemen altında Çan kulesi ile birlikte bir kilise görülmektedir. Gibellino'nun resminde olduğu gibi bu resimde dipnot olmamasına rağmen, 16. yüzyıl resimlerinde sadece önemli kiliselerin çizilmesi geleneği uyarınca, orada gösterilen kilisenin aynı yıllarda Gibellino'nun çizdiği Mağusa kuşatması resminde gösterdiği ve St. Dominic Kilisesi olarak tanımladığı kilise ile aynı kilisedir. Yer aynıdır, konum aynıdır ve her iki çizimdeki kilise binası ile çan kulesi aynı modeldedir.

Basil Stewart'ın[18] Mağusa'daki antik yapıların isimlerinin tespiti ile ilgili bulguları: Basil Stewart, Londra 1908 basımlı *My Experience of Cyprus* adlı kitabının 72. sayfasında, C. Enlart'ın[19], 1899 yılında Paris'te yayınladığı *L'art Gothique et la Renaissance en Chypre* adlı eserinde, Mağusa kale içindeki bazı kiliselerin adını Stephan Gibellino'ya ait 1571 tarihli haritadan tespit ettiğini belirtmekte ve örnek olarak da, haritada 4 numara ile işaretlenmiş *St. George of the Latins* Kilisesini -Mağusa'da yaşıyan Hıristiyanların söz konusu kilisesinin adının *St. Catherina Kilisesi* olduğu iddialarına karşın- Gibellino'nun haritasını kaynak göstererek, kitabında *Church of St. George of the Latins* olarak gösterdiğini belirtmektedir.

Scanned by CamScanner

Kilisenin Kesin Tespiti

K. Baedeker tarafından çizilen 1914 tarihli harita, İngiliz Sömürge Yönetimi, Kıbrıs Hükümeti, Arazi ve Araştırma Dairesi tarafından çizilen 1928-1930 tarihli harita ve KKTC İskan Dairesi Harita Şubesi'nce çizilen 1995 tarihli haritalar üst üste konursa görülecektir ki, St. Clara Kilisesi (Fransizkan Katolik Kilisesi) ile Ayia Photu Kilisesi aynı yerdedirler, ayn konumdadırlar ve üst üste çakışmaktadırlar.

S. Gibellino tarafından çizilen 1571 tarihli resimde 5 numara ile işaretlenen ve dipnotda St. Dominic Kilisesi olarak belirtilen kilise ile Guiseppe Rosaccio tarafından çizilen 1597 tarihli resimde, Othello kalesi ile Karpaz Tabya arasında yer aldığı gösterilen kiliseler de aynı kiliselerdir. Yerleri ve konumlar aynıdır. O dönemki geleneklere ve resim çizme anlayışına göre, önemli olan her kilise mutlaka çizilmekteydi.

S. Gibellino tarafından çizilmiş olan resim, iyice incelendiğinde, söz konusu St. Dominic Kilisesi'nin, referans noktası olarak, yakınlarda bulunan Karpaz Tabya'sına (Torrion del Diamante), Köpük Kulesi'ne (Torrion del Mozzo), aralarında orta yerlerde bulunan Beş Parmak Mazgalı'na, Halkalı Mazgal'a (Signoria) ve Othello Kalesi'ne olan mesafesi perspektif kuralları göz önüne alınıp ölçüldüğünde, konumu haritalarda gösterilen St. Clara Kilisesi veya Ayia Photu Kilisesi ile çakışmadığı ve hemen yanlarına rast geldiği görülecektir. Bir başka deyişle, yukarda sözü edilen iki adet resim ve üç adet haritada belirtilen kiliseler aslında ayrı ayrı kiliseler olup, konumları yan yanadır.

Sonuç

1571-1878 Osmanlı döneminde kale içinde hiç bir Hıristiyan ikamet etmemiş ve bu kiliselere kimse dokunmamıştır. Osmanlı İdaresi'nin özel izinleri ile 17. yüzyıldan sonra bir kısım Hıristiyan kuruluşlar Kıbrıs'a gelerek kiliselerini tamir etmişlerdir. 1878'de adanın İngilizlere kiralanmasından sonra adaya gelen İngiliz bürokratları adanın tarihi ve kültürü ile ilgili araştırmalar ve çalışmalar yapmışlar, bulgularını da yayınlamışlardır. Bunlardan biri olan *Excerpta Cypria*'nın yazarı Claude Deleval Cobham, Kıbrıs'ın kiliseleri ve azizleri hakkında bir çalışma yapmış ve *The Churches and Saints of Cyprus* adlı kitabını 1910 yılında yayınlamıştır. Bu kitabın 5. sayfasında 'Mağusa'daki Kiliseler' bölümünde verilen listede, St. Fransis tarikatına ait Katolik kilisesinin adı Sr. Claire olarak belirtilmiştir. 1914 yılında ise Mağusa Suriçi'nin detaylı bir haritasını hazırlayan Karl Baedeker, Leipzig'de yayınladığı haritada ayn kiliseyi St. Clara adı ile tanımlamıştır. Kıbrıs'ta yüzbaşı Kitcehener'in çalışmaları sonucu tamamlanan topoğrafik haritalamanın devamı olarak, 1928'de başlayan taşınmaz malların yer planlarının çıkarılması hazırlıklarında, Rumların çoğunlukta bulunduğu Tapu Dairesi'nde, bu kilise İngilizce yazılımı ile "St. Photina", yerel yazılımı ile "Ayios Photou" olarak kayıtlara geçirilmiştir.

Kilisenin inşa edildiği dönemde, Ortodoks'lar Katolik'lerden nefret etmekteydi ve tüm dini hakları Katolikler tarafından ellerinden alındığı için, Ortodokslar Müslüman idaresine girmeyi dahi arzulamaktaydılar.

Scanned by CamScanner

Söz konusu kiliselerden, Yeni Kapı girişi karşısındaki Atatürk heykelinin hemen arkasındaki tarihi esere Dominik Kilisesi adı verilmeli ve gerçek kimliği kendisine kazandırılmalıdır. Aynı şekilde, Türk Gücü Spor Kulübünün arka yan tarafında yer alan kiliseye de Ayios Photou veya St. Clara adı verilmeli ve gerçek kimliği kendisine kazandırılmalıdır. Tarih bu gerçeği artık bildiğimiz halde düzeltmememiz durumunda bizi asla affetmeyecektir.

Notlar

[1] Bizim geleneklerimizde 'göbek adı' olarak tanımlanmaktadır.

[2] Tarikat: Tasavvufta Tanrı'nın doğrudan bilgisine götürdüğüne inanılan manevi yol. 9. ve 10. yüzyıllarda tarikat adı tek tek her mutasavvıfın izlediği manevi yolu adlandırmak için kullanılıyordu. Zamanla Müslümanlıkta tarikat adı bir şeyhin önderliğinde yaşamını ve ibadetini belirli kurallara göre düzenleyen müritler topluluğuyla özdeşleşti. Ana Britannica, Cilt.29, Sayfa.243

[3] Robert Francis: İngiliz araştırmacı yazar.

[4] Citta di Famagosta, Stephano Gibellino, Bressa, 1571

[5] St. Clara: İngilizce'de adının yazılımı *'St. Clare'* olan Azize, bir Katolik kuruluşu olan Fransiskan tarikatındandır ve adı *"Yoksul Clare'lar"* olan rahibe tarikatının da kurucusudur. Amacı, kadınlara dini eğitim vermek ve örnek insan olarak yetiştirmektir. http://saints.catholic.org

[6] C. D. Cobham : İngiliz Döneminde Kıbrıs'ta görev yapmış kamu görevlisi ve Kıbrıs'ın tarihi ile ilgili çok meşhur bir kitap olan *Excerpta Cypria*'nın yazarı.

[7] *Mağusa Yazıları* kitabı. Ata ATUN, 2002, Samtay Vakfı, Mağusa, KKTC. 330 sayfa, 165 x 240 mm

[8] Karl Baedeker: Alman basımcı ve kitap satıcısı. (D. 3 Kas 1801, Essen – Ö. 4 Ekim 1859, Koblenz). Gezginler ve seyyahlar için kitap basan K. Baedeker, otellerin ve restoranların kalitesini belirten yıldız kullanımı ilk yürürlüğe koyan kişidir. Britannica 2001 Delux ed. CD-ROM

[9] M.Ö. 722'de İsrail Krallığı topraklarını işgal eden Asurlular tarafından yerlerinden sürülmemiş ve şimdilerde çok az mensubu kalmış, ataları antik Samarra'da yaşamış bir Yahudi kaviminin mensupları.

[10] Aziz John'un yazdığı İncil.

[11] Rupert Gunnis: İngiliz yazar ve kamu görevlisi. (D. 1884 – Ö. 1971) Kıbrıs Valisine özel sekreterlik görevlerinde ve Kıbrıs'taki bir arkeolojik kazı ve araştırmalarda bulunmuştur. *Historic Cyprus* adlı kitabının Biyografi bölümünden alınmıştır.

[12] Karl Baedeker, Map of Famagusta (144 x 148 mm), Leipzig, 1914

[13] Karl Baedeker, (Plan of Old Town of) Famagusta (146 x 179 mm), Leipzig, 1914

[14] A. M. : Türkçesi *Tarihi Eser* olan İngilizce *Antique Monument* kelimelerinin kısaltılmışı.

[15] KIBATEK: Kıbrıs, Balkanlar, Avrasya Türk Edebiyatı Vakfı kelimelerinin kısaltılmışı.

[16] Guiseppe Rosaccio: İtalyan oymacı. 1597'de basılan *Viaggio* isimli 75 haritalık atlasın oymacısı.

[17] Otello kalesi. Orijinal ismi Citadel olan Mağusa kalesinin doğu tarafında, liman girişini kontrol eden içkale.

[18] Basil Stewart: İngiliz. *My experience of Cyprus, The Great Pyramid* ve *Land of the Maple Leaf* adlı kitapların yazarı. (D.1880 – Ö. 19??)

[19] C. Enlart: Camille Enlart. Fransız tarih araştırmacısı ve *L'art Gothique et la Renaissance en Chypre* adlı kitabın yazarı.

Scanned by CamScanner

Kaynakça

Kitap:
Cobham, C. D. 1910. *The Churches and Saints of Cyprus*. London, England.
Cobham, C. D. 1908. *Excerpta Cypria, Materials for a History of Cyprus*. Cambridge, England.

Atun, A. 2002. *Mağusa Yazıları*. Mağusa, KKTC.
Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica Inc. 1994. Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi. İstanbul, Türkiye.

Steward, B. 1908. *My Experience of Cyprus*. London, England.
Enlart, C. 1899. *L'art Gothique et la Renaissance en Chypre*. Paris, France.
Francis R. 1949. *The Medieval Churches of Cyprus*. London, England.
Gunnis, R. 1936, 1956, 1973. *Historic Cyprus*. Nicosia, Cyprus.

Compact Disk (CD)
Encyloapedia Britannica 2001
Webster's World Encycloapedia 2002

Internet
http://saints.catholic.org Catholic Saints

Harita

Gibellino, S. 1571. Citta di Famagosta . Bressa, Italy
Baedeker, K. 1914. Plan of Old Town of Famagusta (146 x 179 mm). Leipzig, Germany.
Cyprus Government. 1928 & 1930 . Department of Lands & Surveys. Nicosia, Cyprus.
Harita Şubesi.1995. Gazimağusa Suriçi. KKTC İskan Dairesi Harita şubesi, Lefkoşa, KKTC.
Rosaccio, G. 1597. (The plan of) Famagosta (100 x 178 mm). S. Scolari & M. Sadeler, Venice, Italy

Resim Listesi

1- Stephano Gibellino, Citta di Famagosta, Bressa, 1571
El çizimi, Mağusa kuşatmasını gösteren, alt tarafında resimde numaralanmış binaların ve yerlerinin açıklaması bulunan resim.
Kayıt ismi: R1-Gibellino.jpg

2- Resim 1'de St. Dominik Kilisesi'nin bulunduğu yerin büyültülmüş resmi.
Kayıt ismi: R2-Dominik kilisesi.jpg

3- Claude Deleval Cobham'ın 1910 tarihinde bastırdığı *The Churches and Saints of Cyprus* adlı kitabının 5. sayfasındaki, Mağusa (Famagusta) bölümünde belirtilen kiliselerin listesi.
Kayıt ismi: R3-CDCobham.jpg

4- Karl Baedeker tarafından çizilen ve 1914 yılında Leipzig'de basılan Mağusa haritası.
Kayıt ismi: R4-K-Baedeker.jpg

Scanned by CamScanner

5- Gazimağusa Suriçi. KKTC İskan Dairesi Harita Şubesi, 1995
Kayıt ismi: R5-iskanbak.jpg

6- Ay. Photou kilisesi yer planı. Surveyed by Dept. of Lands & Surveys. 1928-1930
Kayıt ismi: R6-AyFotu.jpg

7- Guiseppo Rosaccio tarafından 1597'de çizilen Mağusa şehri resmi.
Kayıt ismi : R7-Rosaccio.jpg

Scanned by CamScanner

EK: Resimler

Resim 1: Stephano Gibellino, Citta di Famagosta, Bressa 1571'de çizilen resim.

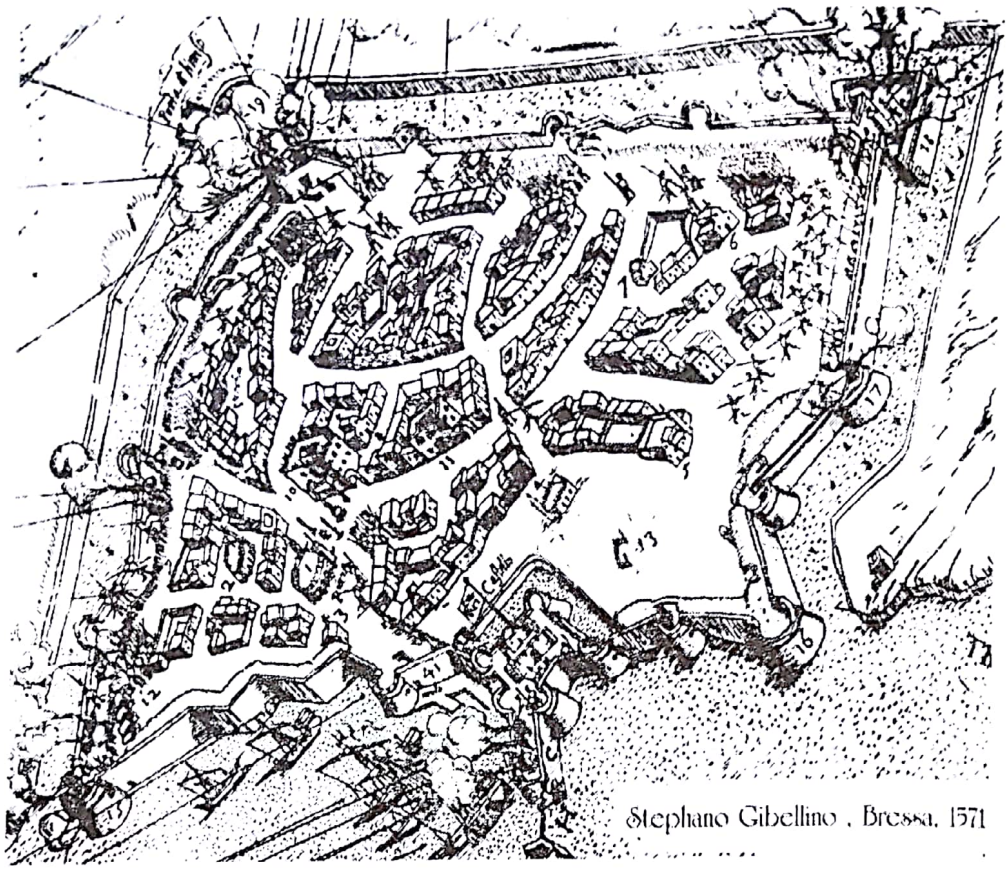

1571 tarihli yer isimleri : (İtalyanca orijinal yazılımı ile

1 - S. Nicolo Domo di Franchi damati al qual gliclarca di Venere posta fra due colonne
2 - S. Giorgio Domo di Greci
3 - S. Antonio
4 - S. Gioralgeri (Latin)
5 - S. Dominico (Fransiz)
6 - M. Carmine (St. Catherina)
7 - S. Anna
8 - S. Pietro et Paulo
9 - S. Bar (St. Barnabe)
10- Palazo del Clar. Cap. di Famagosta
11 - Palazzo della Regina
12 - L'arsenale (Cephanelik)
13 - Loro di trar al palio (Atlı müsabakalar yeri)
14 - Porta de mare.
15 - Torion del Arsenale (Silahtarlık kulesi)
16 - Torion del Diamante. (Sevgililer kulesi)
17 - Torion del Mozzo (Köpük kulesi)
18 - Baloardo Martinengo (Baloardo mudalan duvarlan)
19 - Torrio et cavalie de limiso.

2002 tarihli Türkçe yer isimleri ile :

1 - Lala Mustafa Paşa Camii
2 - St. George Katedrali
3 - St. Antonio Kilisesi (Harabe)
4 - St. George Kilisesi (Harabe)
5 - Ay. Photon Kilisesi (Harabe)
6 - Carmelites Kilisesi (Harabe)
7 - St. Anne Latin Kilisesi
8 - Buğday Camii (Sinan Paşa C. - St. Peter & Paul K.)
9 - Ay. Nikolas Kilisesi
10- Lala Mustafa Paşa Camii karşısındaki binalar
11 - Saray (Harabe) Kruliçenin sarayı
12 - Cambulat Müzesinin önü
13 - Atlı müsabakalar yeri
14 - Deniz Kapısı
15 - Cambulat Burcu (Tabyası) Silahtarlık kulesi
16 - Karpuz Tabya (Sevgililer Kulesi)
17 - Köpük Kulesi
18 - Çifte Mazgal
19 - Akkule

Scanned by CamScanner

Resim 2 : Resim 1'de St. Dominik Kilisesinin bulunduğu yerin büyültülmüş resmi.

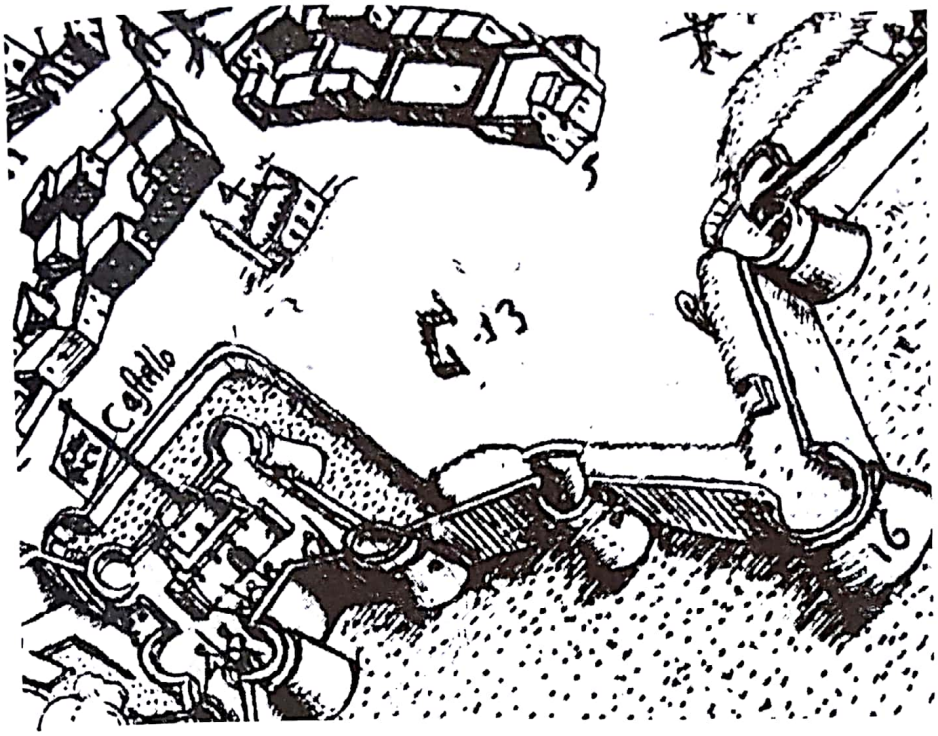

Resim 3 : C.D. Cobham'In "The Churches and Saints of Cyprus" adlı kitabının 5ci sayfasındaki Mağusa kiliselerini gösteren bölüm.

Famagusta, (Ammochostos, F.
S. Nicolas
SS. Pierre et Paul
S. Georges des Grecs
S. Georges des Latins
des Franciscains
S. Marie du Carmel
S. Anne
des Nestoriens
Église Arménienne
S. Antoine
du Temple et de l'Hôpital
S. Claire
[and six described, but unidentified, by Mons. Enlart.]

Scanned by CamScanner

Resim 4: Karl Baedeker tarafından çizilen ve 1914 yılında Leipzig'de basılan Mağusa haritası.

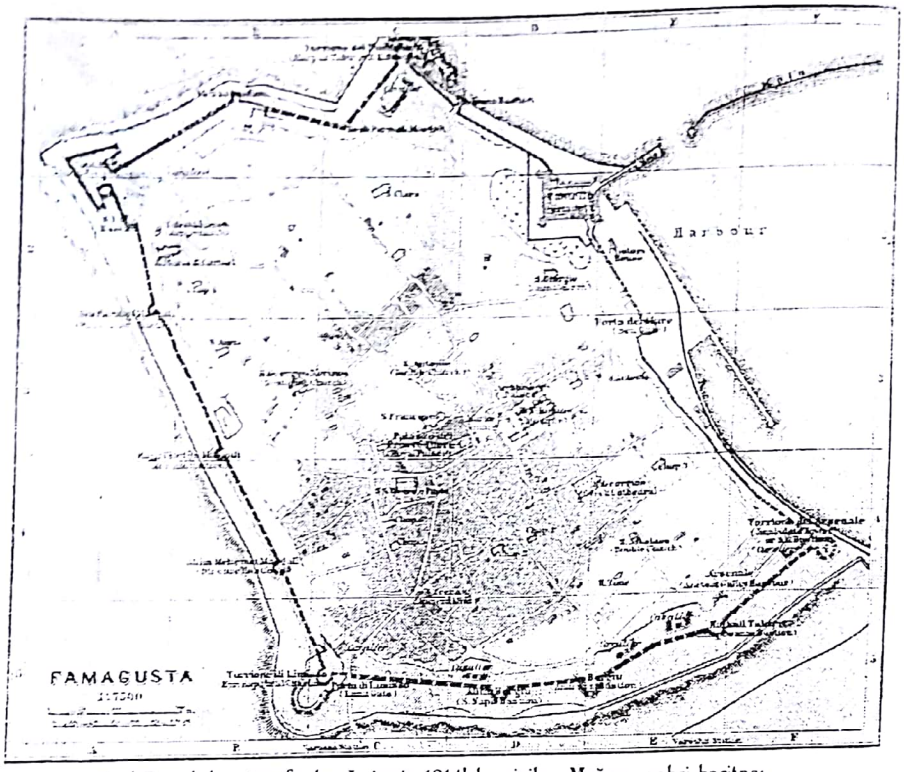

Karl Baedeker tarafından Leipzig 1914'de çizilen Mağusa şehri haritası

Resim 5 : Gazimağusa Suriçi. KKTC İskan Dairesi Haria Şubesi, 1995 yılında çizilen harita.

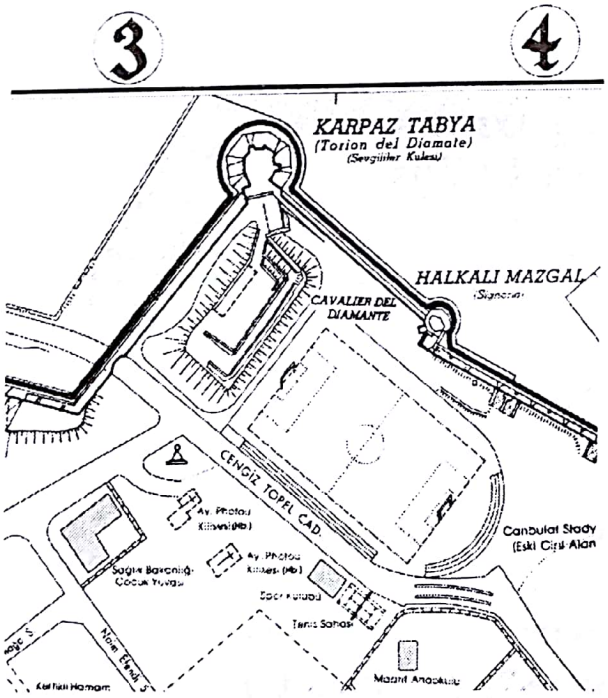

Scanned by CamScanner

Resim 6 : 1928-1930 yıllarında çıkarılan Ay. Photou kilisesi yer planı.

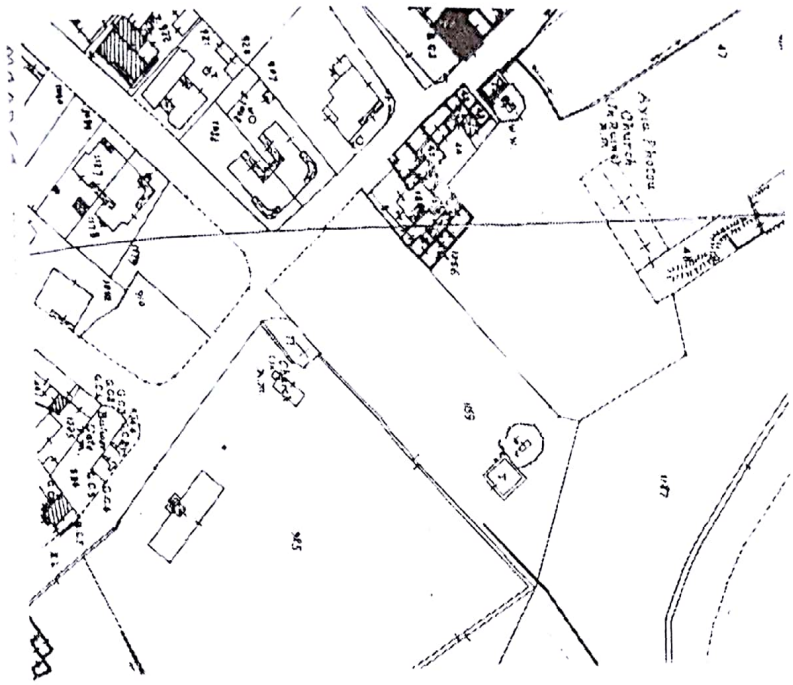

Resim 7 : Guiseppo Rosaccio tarafından 1597'de çizilen Mağusa şehri resmi.

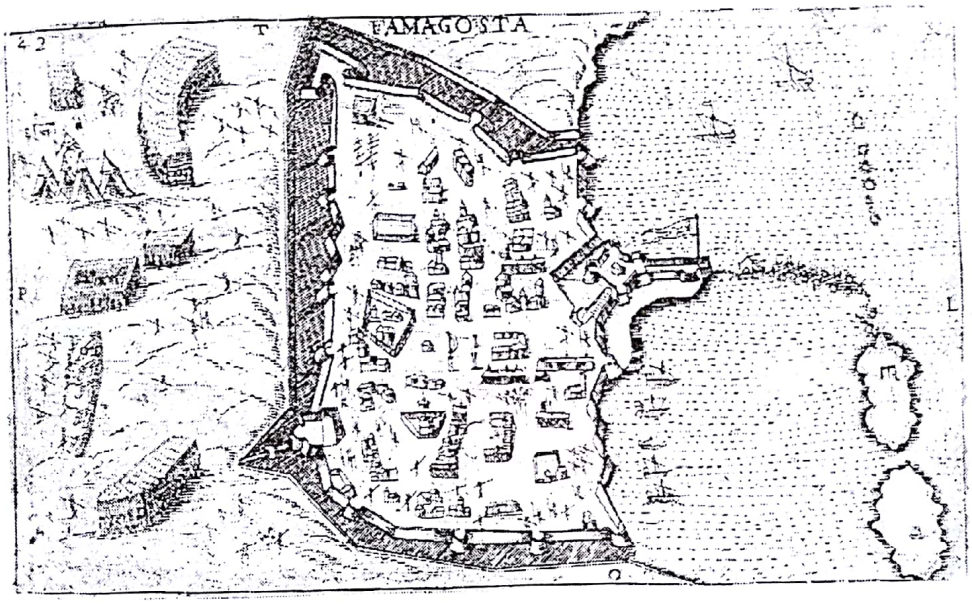

Scanned by CamScanner

Lefke Yerleşim Dokusu ve Geleneksel Konut Mimarisi

Meltem YILMAZ*

Giriş

Kıbrıs'ın geleneksel yapı dokusu, konut mimarisi açısından oldukça zengin örnekler içermektedir. Bu yüzden araştırılması ve belgelenmesi gereken önemli bir konu olmaktadır. Arkeolojik araştırmalar, Kıbrıs adasında yerleşimin İ.Ö. 6000 tarihine kadar dayandığını göstermektedir. Adada yapılan kazılarda ilk bulunan kalıntıların kıyılarda olması, adadaki yerleşim yerlerinin kıyı kenarlarında başladığını ve daha sonraları iç bölgelere doğru yayıldığını göstermektedir.

Kıbrıs, günümüze kadar olan tarihsel süreçte birçok farklı medeniyetin egemenliği altında bulunmuştur. Bu medeniyetlerin en uzun süreli olanları Roma, Lüzinyan, Venedik, Osmanlı ve İngiliz dönemleridir. Dolayısıyla Kıbrıs kültürü, farklı kültürlerin etkileşiminden oluşan bir sentez niteliği taşımaktadır. Bu kültürel sentez, coğrafya ve iklim özellikleri ile de birleşerek özgün geleneksel Kıbrıs konut mimarisini oluşturmuştur[1].

Geleneksel çevre, çoğunlukla ekonomik zorluklar altında, günlük üretime yakın ve genelde sahiplerinin katılımı ile oluşmaktadır. Dolayısıyla da insan yaşamının varoluşunu doğrudan yansıtmaktadır.

Kullanıcıların konut yapımına etkin katılımları, onların günlük yaşam ihtiyaçlarının mekan organizasyonuna yansımasını sağlamaktadır. Bir başka deyişle, geleneksel konut, kendisini yaratan kültürü simgelemektedir[2].

Genel Olarak Geleneksel Kıbrıs Konut Mimarisi

Kıbrıs geleneksel konut yapılarında mekanlar, öncelikle iklim koşullarına ve yön faktörüne göre konumlandırılmışlardır. Kıbrıs'da akdeniz iklimi egemendir; yazları sıcak ve kurak, kışları ılıman ve yağışlıdır. Yaz aylarının sıcaklığını düzenli olarak esen deniz meltemi hafifletmektedir. Dolayısıyla konut planlamasında açık mekanın -avlunun- önemi oldukça fazladır. Yön faktörü de konut iç mekan düzenlemelerinde önemli bir etken olmuştur. Güneşin yön durumuna göre hareketi ve sağlanabilecek gölge, etüd edilerek mekanların yerleşim kararlarında kullanılmıştır. Güneşin yararlı ışınlarına açılmış, zararlı ışınlarına kapanmış bir yerleşme tekniği oluşturulmuştur. Dış mekana açılımı sağlayan kapı ve pencere açıklıkları küçük tutulmuştur. Ayrıca pencere açıklıkları, hava dolaşımını sağlayacak şekilde konumlandırılmıştır. Böylece iç mekanda doğal bir iklimlendirme sağlanmaya çalışılmıştır. Hakim rüzgarın iklimlendirme özelliği de mekan planlamalarında dikkate alınmıştır.

Bütün bu iklim koşullarının dışında, Kıbrıs geleneksel konut mimarisi farklı kültürlerin etkilerini de alarak şekillenmiştir. Tarih içinde Doğu ve Batı arasında

* Dr., Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü Öğr. Gör., Türkiye

Scanned by CamScanner

kültürel bir bağ olarak, Akdeniz adaları her zaman merkezi bir rol oynamıştır. Akdeniz'de olan Kıbrıs adası da hem farklı kültürleri barındırmış hem de yakın çevresindeki toprak parçalarına kültürel etkiler taşınmasını sağlamıştır.

Lefke Yerleşim Dokusu

Lefke, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin en yeşil bölgelerinden biridir. Denizden yaklaşık 5 km. içeride konumlandırılmıştır. Lefke'nin oldukça özel bir yerleşim dokusu bulunmaktadır. Yerleşim dokusunun özelliğini portakal bahçeleri, konut ve sokak ilişkisi oluşturmaktadır. Lefke halkı geçimini büyük ölçüde narenciyeden sağlamaktadır. Bu ekonomik durum, Lefke yerleşiminin şekillenişinde oldukça etken bir rol oynamıştır. Portakal bahçeleri konutlar ile birlikte yer almıştır. Konutlar ise yan yana konumlandırılarak sokakları oluşturmuşlardır. Konutların arka tarafında portakal bahçeleri, ön tarafında sokak bulunmaktadır. Dolayısıyla sokaktan bakıldığında yan yana konutlar algılanmakta, arkada kalan portakal bahçeleri algılanamamaktadır. Örneğin Lefke'nin girişinde bulunan Fadıl Nekibzade Caddesi ve Şehitlik'in bulunduğu cadde arasında kalan alanda, cadde kenarları yan yana sıralanmış konutlar ile çevrelenmiştir. Konutlar arasında kalan orta alanda ise portakal bahçeleri konumlandırılmıştır. Böylece portakal bahçeleri konutlar arasında korunmuştur. Konutlar, portakal bahçeleri ve sokak arasında yer almıştır. Böylece konutlarda yaşayanlar birbirlerinin konutlarına bahçe tarafından da ulaşabilmektedirler.

Lefke yerleşiminin küçük bir merkezi bulunmaktadır. Burada cami, çarşı, kamu yapıları ve kahveler yer almaktadır. Bu merkezin etrafında konut yerleşimleri ve konut yerleşimlerinin arkasında da portakal bahçeleri konumlandırılmıştır.

Lefke Geleneksel Konut Mimarisi

Lefke geleneksel konut mimarisindeki üretim etkinliği, geleneksel Osmanlı ve Anadolu mimarlığının üretim biçimleriyle yakından ilişkilidir. Ancak 'Türk Üslubu' nun belirlediklerinden uzaklaşan form ve anlayış farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılıklar yaşama biçiminden ve farklı kültürlerin iç etkileşiminden ortaya çıkmaktadır[3]. Geleneksel konutların cephe ve plan özellikleri ele alındığında, farklılıkları gözlemlemek mümkün olabilmektedir.

Yapım Tekniği

Lefke'de incelenen geleneksel konutların yapım tarihleri 1900 ile 1930 yılları arsındadır. Yapım malzemeleri kerpiçtir. Kerpiçten inşa edilen duvarlar çatı yükünü taşıyan strüktürel elemandırlar ve kalınlıkları yaklaşık 50cm.dir. Kerpiç sıcak iklimler için oldukça uygun bir inşaat malzemesidir; iç mekanlar yazın loş, kışın ılık olmaktadır. Kerpicin gözenekli bir malzeme olması ve duvar kalınlıklarının fazla olması duvarların yalıtım özelliklerini artırmakta, iç mekanı dış hava ısısından yalıtmaktadır. Kalın kerpiç duvarlar ısıyı yutmaktadır. İç duvar yüzeyleri yaklaşık olarak dış duvar ısı oranının ortalaması kadar bir

Scanned by CamScanner

derecede sabit olarak kalmaktadır. Dolayısıyla gün boyu iç hava sıcaklığı, dış hava sıcaklığının altında kalmaktadır. Gece ise iç hava sıcaklığı dış hava sıcaklığının üzerinde olmaktadır. Bu durumda kerpicin iklimlendirme kapasitesi, sıcak ve kuru bir iklime sahip olan Kıbrıs için avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca ucuz ve de kolay elde edilir olması inşaat maliyetini de düşürmektedir[4]. Kerpiç duvarların iç ve dış yüzeyleri alçı ve su karışımı ile sıvanmıştır.

Çatı örtüleri kırma çatı şeklindedir. Çatı aralığı mertekler ile geçilmiştir. Mertekler yuvarlak veya dikdörtgen kesitlidir. Yaklaşık 10cm. çapında veya kesitinde olan mertekler 40 cm. aralıklar ile yerleştirilmiştir. Merteklerin üzeri hasır örgü ile kapatılmıştır. Hasır örgü üzerine ince uzun kamışlar konmuştur. Onun üzerine 10-15cm. kalınlığında samanla karıştırılmış toprak dökülmüş, onun üzerine de kiremitler döşenmiştir. Üst katlarda iç mekandan bakıldığında, mertekler ile hasır örgüsü bir bütünlük sağlamaktadır.

Yapılar iki katlıdır. Kat yükseklikleri oldukça fazladır. Birinci kat döşeme açıklığı da mertekler ile geçilmiştir. Yine aynı şekilde merteklerin üzeri hasır örgü ve onun üzeri samanla karıştırılmış topraktır. Toprağın üzerine su ile karıştırılmış alçıdan harç, onun üzerine de birinci kat döşeme malzemesi olarak beyaz mermer döşenmiştir. Mermerler genelde dikdörtgen şeklindedir; ebatları yaklaşık 25cm.x 35cm.dir. Zemin katlarda da aynı malzeme döşeme malzemesi olarak kullanılmıştır. Bazı yapılarda zemin kat tavanları sunta levhalar ile kaplanmıştır. Dolayısıyla mertekler ve onun üzerindeki hasır örgü görünmemektedir.

Giriş Kapıları

İncelenen yapılara, sokaktan doğrudan girilmektedir. Giriş kotu yol kotundan yaklaşık 70 cm. yukardadır. Yapı girişleri vurgulanmıştır. Giriş iki kapı kanadından oluşmaktadır. Giriş kapılarının etrafı sarı taşlar (Lefke taşı) ile inşa edilmiştir. Böylece hem giriş vurgusu artırılmış, hem de kerpice göre daha düzgün ve sert bir yüzeye sahip olan taşın, yüksek olan kapı kanatlarını taşıyabilmesi sağlanmıştır. 'Kanca' şeklindeki kapı menteşeleri yanlardaki taş sövelere doğrudan takılmıştır. Kapı kanatlarının üzerinde pencere açıklıkları bulunmaktadır. Fakat incelenen evlerin bir tanesinde bu pencerelerin daha sonra ilave edildiği anlaşılmıştır. Pencere açıklıklarında dairesel motifli demir parmaklıklar yer almaktadır. Kapı kanatlarının üstünde, kapı kanatları ile taş söve arasında kalan boşluk ise yine dairesel motifli demir parmaklıklı sabit pencere şeklinde yapılmıştır. Fakat orijinal halinde bu pencerede cam bulunmamaktadır. Bu kapı üzeri pencerelerdeki camlar daha sonra ev sahipleri tarafından takılmıştır.Genellikle bu sabit kapı üzeri penceresindeki demir parmaklıkların üzerinde, yapının yapılış tarihi yer almaktadır. Ayrıca bu pencereden ve de kapı kanatları üzerindeki pencerelerden girişteki sofa aydınlatılmaktadır. Kapı kanatları üzerinde kapı kolları ve bir adet de kapı tokmağı bulunmaktadır. Bu özelliklere sahip kapı şekli, geleneksel Kıbrıs Rum konutlarında görülmektedir.

Scanned by CamScanner

Giriş Katları

Yapı girişi doğrudan hole açılmaktadır. Holün her iki yanında birer oda bulunmaktadır. Odalar büyüktür ve hole açılmaktadır. Sıcak aylarda yaşama mekanı olarak -avlunun dışında- giriş holü de kullanılmaktadır; kış aylarında ise hole açılan odalarda yaşam devam etmektedir. Geleneksel Anadolu Türk konutunda giriş katında yaşama mekanı bulunmamaktadır. Tek katlı konutlarda bulunsa bile pencere açıklıkları sokağa açılmamaktadır. İncelenen geleneksel Lefke konutlarında holün her iki yanında bulunan oda pencereleri sokak cephesine doğru konumlandırılmıştır. Bu giriş kat plan tipi geleneksel Rum konutlarındaki giriş kat planı ile benzerlikler göstermektedir.

Geleneksel Anadolu Türk konutundan farklı olarak geleneksel Rum konutlarında dışa dönük bir karakter bulunmaktadır. Türk evinden farklı olarak Rum evi doğrudan sokak ile bağlantılıdır. Rum toplumunda sokak sosyal bir alan olarak algılanmakta ve evin zemin katına doğru genişlemektedir. Giriş kapısı doğrudan hole açılmakta ve hol yanlardaki odalar ile birlikte evin günlük yaşamının geçtiği mekanlar olmaktadır.Üst kattaki odalar yatak odası olarak kullanılmaktadır[5] .

Bu durumda geleneksel Lefke konutlarının giriş kat planlarının geleneksel Rum konutlarının giriş kat planından etkiler aldığını söylemek mümkün olabilmektedir. Ev sahipleri ile yapılan görüşmelerde yapıların Rum ustalar tarafından inşa edildiği öğrenilmiştir.

Giriş holünün devamında ise avlu yer almaktadır. Avlu, Kıbrıs'ın geleneksel konutlarının tümünde ve tabii ki Lefke'nin de geleneksel konutlarının tümünde görülen özel bir açık mekandır.

Avlu

Avlu 'mekansal' olarak tanımlanacak olursa, bütünü ile ya da kısmen yapı veya yüksek duvarlarla çevrili bir mekandır. Üstü açıktır ve yer aldığı yapı bütününün mekan karakteri ile uyumlu olarak yapı içindeki yaşamı kısmen açık mekandaki yaşamla bütünleştiren bir mekan çözümüdür.

İncelenen geleneksel Lefke konutlarında avlu, evin arka tarafında yer almaktadır. Giriş katındaki hol avluya açılmakta, avlu ile hol ve odalar arasında kemerli önü açık bir mekan (revak) bulunmaktadır. Bu mekan, odalar ve avlu arasında bağlantı sağlamaktadır. Aynı zamanda uygun iklim koşullarını sağlayabilmek için dış mekan ve iç mekan arasında ısı düzenleyici bir rol de oynamaktadır[6]. Fakat incelenen konutlarda bu kemerli veya kemersiz geçiş mekanları, ev sahipleri tarafından kapatılmıştır. Kapatılma gerekçesi olarak da açık şekilde bakımının oldukça zor olduğu; ağaç yapraklarının ve kuşların içeriye girdiği hatta kuşların bu mekana yuva yaptıkları belirtilmiştir.Avlunun bir kenarında servis hacimleri yer almaktadır. Servis hacimlerinin avlunun bir kenarında yer almasının işlevsel bir boyutu vardır. Ev içindeki günlük yaşamın büyük bir bölümü sıcak iklimden dolayı avluda geçmektedir. Dolayısıyla yemek avluda yenmekte, misafirler avluda ağırlanmakta, çocuklar avluda oynamaktadır. Bu durumda servis hacimlerinin avlu ile doğrudan ilişkisi günlük ev işlerini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca Lefke konutlarında avlu, portakal bahçeleri ile de

Scanned by CamScanner

ilişkilendirilmiştir. Avlunun arka kenarı portakal bahçesine açılmaktadır. Genelde portakal bahçesi ile evin mülkiyeti aynı kişiye ait olmaktadır. Böylece avlu yukarıda da değinildiği gibi hem konut içi mekanları bir araya getirmekte, hem de portakal bahçesine ulaşımı sağlayan mekansal bir öge olmaktadır. Konut sahibi portakal bahçesine avludan ulaşabilmekte ve bahçe bakım işlerini yürütebilmektedir. Portakal bahçesinin konut sahibinin mülkiyetinde olmadığı durumlarda da yerleşim dokusu değişmemekte, konut avlusu yine portakal bahçesine doğru açılmakta, portakal bahçesi ile avlu arasında sınır oluşturabilecek bahçe duvarı veya yeşil eleman kullanımı görülebilmektedir. Girişteki holden avluya geçişte üstü kapalı önü açık, kemerli yarı açık bir mekandan açık mekana geçilmektedir. Böylece mekanlar arası bir hiyerarşi sağlanmaktadır: sokak, kapalı mekan, yarı açık mekan, açık mekan ve portakal bahçesi.

Merdivenler

Geleneksel Lefke konutlarında avlu ile giriş holü arasında üst kata çıkan merdiven bulunmaktadır. Merdiven basamakları tek parça beyaz mermerden inşa edilmiştir. Merdiven korkulukları bükme demirden yapılmıştır. Korkuluklar dairesel motiflidir[7] ve her merdiven basamağına bir birim gelecek şekilde monte edilmiştir. Birinci basamağın parmaklığı, diğer parmaklıklardan farklı olarak 'dairesel hacimli' bir görüntü ile belirginleştirilmiştir. Merdivenin küpeştesi ise ahşaptır. Merdiven kovaları yapıların genel mimari formuna uygun olarak dikdörtgen şeklindedir; fakat merdiven dairesel bir hareketle dönerek çıkmaktadır. Merdiven boşluğunda bulunan duvarın dik açılı köşesi ile merdivenin dairesel formu arasında üçgen bir alan kalmaktadır. Bu merdiven şekline, Kıbrıs'ın farklı bölgelerindeki geleneksel konutlarında rastlanmaktadır.

Üst Katlar

Merdiven üst katta sofaya çıkmaktadır. Bu arada üst kata yerel dilde 'hanay' denmektedir. Sofa, geleneksel Türk konutunun önemli bir plan elemanıdır. Türk evini Avrupa evlerinden ayırmaktadır. Sofanın şekli ve konumu plan tiplerini belirlemektedir. Sofanın iç mekan organizasyonundaki rolü, odaları bir araya getirmek ve bağlamaktır[8].

Geleneksel Lefke konutlarının da üst katlarında, geleneksel Türk konutunda görülen 'iç sofalı' plan tipi uygulanmıştır. Odalararası ilişkiler yapı içinde gerçekleştirilmiştir[9]. Odalar sofaya açılmaktadır. Sofa, sokak cephesine doğru cumba şeklinde genişlemektedir. Yaşama eylemi sofada gerçekleşmekte; sofa dikdörtgen formunda karşılıklı kapıları, yüksek duvarları ile sıcak iklime sahip Kıbrıs için ideal bir mekan olmaktadır[10]. Ona bağlı diğer odalarda sadece yatma işlevi yer almaktadır.

Cumba, sofanın tam orta aksında konumlandırılmıştır. Yerel dildeki adı 'köşk'tür. Köşk'ün duvarları 'dolma' tekniği ile inşa edilmiştir. Dolma (baðdadi) tekniğinde ahşap iskelet içi moloz taş ve kerpiç ile doldurulmaktadır. Duvarlar yaklaşık 15 cm. kalınlığındadır ve her iki yüzeyi de alçı ile sıvanmıştır[11].

Scanned by CamScanner

Köşk'ün ön duvarında iki pencere, yan duvarlarında ise birer pencere yer almaktadır. Köşk iki ahşap konsol tarafından taşınmaktadır. Konsollar üzerine ahşap mertekler yerleştirilmiştir. Merteklerin üzeri kaplama tahtaları ile kaplanmıştır.Kaplama tahtalarının üzerindeki malzemele, üst kat döşeme malzemelerinin aynısıdır: samanla karıştırılmış toprak ve alçılı harç üzerine döşenmiş beyaz mermer. İç mekandan bakıldığında köşk boydan boya sedir ile döşenmiştir. Burası ev halkının oturma ve dışarıyı seyir mekanıdır. Köşk'ün altında ve tam orta aksında yapının giriş kapısı bulunmaktadır.

Pencereler

Köşk'ün pencereleri 'giyotin pencere'dir. Diğer odaların pencereleri iki kanatlıdır. Pencereler ahşaptır ve hepsinin ahşap pancurları bulunmaktadır. Pencerelerin iç denizlikleri duvar kalınlığından dolayı oldukça geniştir ve beyaz mermer ile kaplanmıştır.

Sonuç

Geleneksel Lefke konut mimarisi, Ada'da var olan kültürlerin sentezi şeklinde oluşmuştur. Bu oluşuma kuru ve sıcak olan iklim faktörü de etken olmuştur. Öyle ki, avlusuz bir geleneksel konuta rastlamak mümkün değildir. Yukarıda da açıklandığı gibi konut içinde özel açık bir mekanın oluşu, hem yapı içindeki ısıyı düzenlemekte, hem de doğal bir varlık olan insan psikolojisine olumlu etkiler yansıtmaktadır.

İncelenen geleneksel Lefke konutları, geleneksel Türk konutundan ve geleneksel Rum konutlarından etkiler taşımaktadır. Zemin katlar, giriş kapıları da dahil olmak üzere Rum evlerinin planlamaları ile benzerlikler taşımaktadır. Üst katlarda ise Türk evi planlama tipi hakimdir. Böylece kültürler arası sentez oluşumunu geleneksel Lefke konutlarında görmek mümkündür. Konutlardaki yaşam her iki kültüre ait özellikleri barındırmaktadır. Avlu kullanımı ile içe dönük, giriş holü ve kapı önü kullanımı ile dışa dönük bir yaşam tarzı benimsenmiştir. Ayrıca iklim faktörünün etkisi ile özellikle yaz aylarında, günün belirli saatlerine göre serin olan mekanlar, konut sakinlerinin kullanım tercihlerini belirlemelerinde etken olmuştur.

Yerleşim dokusu portakal bahçeleri ile birlikte oluşturulmuştur. Konutlar portakal bahçeleri ile iç içedir. Bu oluşum Lefke'ye doğal bir görünüm vermektedir.

Modern çağ ile birlikte, yapım teknikleri ve planlamaları bütün dünyada olduğu gibi Kıbrıs'da da değişim göstermiştir. Modern çağ sonrasında müstakil yapılarda açık mekan olarak teras kullanımı; apartmanlarda ise balkon kullanımı görülmektedir. Tabii ki bu tür açık mekan kullanımlarının hiç biri 'avlu'nun yerini alamamaktadır. Özellikle kurak ve sıcak iklime sahip olan Kıbrıs'ta, apartman tipi konut kullanımı insanların konforu açısından oldukça sakıncalıdır. Beton dışardaki ısıyı olduğu gibi içeriye ileten bir malzemedir. Dolayısıyla iç mekandaki sıcaklık dış sıcaklığın üzerinde olabilmektedir. Aynı durum kış aylarında da söz konusudur. Dışarıdaki soğuk hava içeriye aktarılmaktadır. Bu

Scanned by CamScanner

durum da insan konforu açısından istenmeyen sonuçlara neden olmaktadır. Ayrıca apartman tipi konutta dış mekan kullanımı oldukça kısıtlı olmakta, insanı doğadan koparmaktadır. Teraslı müstakil konutlarda da teras kullanımı yapının dışında olduğu için -ön cephe, arka veya yan cepheler- avlunun sağladığı iklimlendirmeyi ve mahremiyeti sağlayamamaktadır.

Kıbrıs'ın en yeşil bölgelerinden biri olan Lefke'de de apartman tipi yapılaşmalar, yoğunluğu düşük de olsa görülmeye başlanmıştır. Gerçi ekonomik gelişimler ve eğitim ağırlıklı yeni yapılanmalar, mutlaka bölgede nüfus artışına neden olacak ve çok katlı yapılaşmalar kaçınılmaz olacaktır. Bu durumda, bu yapılaşmaların planlı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için idari ve teknik altyapının oluşturulması gerekmektedir. Planlı gelişim, mevcut geleneksel dokunun korunabilmesini ve yeni yerleşim alanlarının sağlıklı oluşturulabilmesini ve geliştirilebilmesini sağlamaktadır. Türkiye'de ve diğer ülke yerleşimlerinde plansız gelişimin olumsuz sonuçları bilinmekte ve tartışılmaktadır. Bu yüzden gelişme potansiyeli yüksek olan Lefke bölgesinin, nüfus akınına uğramadan önce, mevcut dokuya zarar vermeden sağlıklı yerleşim alanlarının oluşturulabilmesi için, planlama disiplininin benimsenmesi ve uygulanabilmesi için gerekli örgütlenmenin ve altyapının oluşturulması gerekmektedir.

Notlar

[1] Capplestone, Trewin. (General Editor). *World Architecture. An Illustrated History*, London, 1966.

[2] Kuban, 1998.

[3] A. Sinan Güler. 'Kıbrıs Türk Konut Mimarisinde Etkiler', *Sanatta Etkileşim*, H.Ü. Edebiyat Fak., Sanat Tarihi Böl.,Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 2000, s. 128.

[4] Abide Eryasar, Necdet Turgay. 'Piyi – Peristerona', *Twelve Traditional Cyprus Houses*, UNHCR Pub., KKTC, 1995, s.110.

[5] Feyyaz Erpi. 'Community Culture and Its Reflection on Vernacular Architecture-Three Case Studies: Turkish, Greek and Levantien Housing in Anatolia', *Culture Space History*, METU, Ankara, 1990, s. 144

[6] Abide Eryaşar, Necdet Turgay. s.109.

[7] Lefke konutlarındaki merdiven ve giriş kapıları ile benzerlik gösteren Lefkoşa'daki bir yapıda, merdiven korkuluklarının ve giriş kapı kanatlarının 'Yeniklasikçi (Neo-classic)' tarzda olduğu belirtilmektedir. Bkz. 'Building in Old Nicosia', *Twelve Traditional Cyprus Houses*, s.63.

[8] M. Sözen. C. Eruzun, *Anatolian Vernacular Houses*, Emlakbank Pub., İstanbul, 1996.

[9] Önder Küçükerman. *Türk Evi*,_Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1996, s.109.

[10] Uğur Ulaş Dağlı. 'Adadaki Sessizliğin Coşkulu Sesi: Mağusa Sur-İçi Evleri', *Arkitekt*, Şubat-Mart 2001, s.37.

[11] Mustafa Atun, Funda Yeşilada. 'The Lusignan House, Nicosia', *Twelve Traditional Cyprus Houses, s.*34.

Scanned by CamScanner

Kaynakça

Capplestone, Trewin. (General Editor). *World Architecture. An Illustrated History,* London, 1966.

Dağlı, Uğur Ulaş. 'Adadaki Sessizliğin Coşkulu Sesi: Mağusa Sur-İçi Evleri', *Arkitekt,* Şubat-Mart 2001.

Erdoğan, Elmas. 'Anadolu Kültür Mozayiğinde Avlu', *Çevre Planlama ve Tasarımına Bütüncül Yaklaşım,* A.Ü. Ziraat Fak. Peyzaj Mim. Böl., Ankara, 1996.

Erpi, Feyyaz. 'Community Culture and Its Reflection on Vernacular Architecture-Three Case Studies: Turkish, Greek and Levantien Housing in Anatolia', *Culture Space History,* METU, Ankara, 1990.

Eryaşar, Abide, Necdet Turgay. 'Piyi – Peristerona', *Twelve Traditional Cyprus Houses,* UNHCR Pub., KKTC, 1995.

Güler, A. Sinan. 'Kıbrıs Türk Konut Mimarisinde Etkiler', *Sanatta Etkileşim,* H.Ü. Edebiyat Fak., Sanat Tarihi Böl.,Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 2000.

Gürkan, Haşmet Muzaffer. *Dünkü ve Bugünkü Lefkoşa,* Galeri Kültür Yay., Lefkoşa, 1996.

Kuban, Doğan. *Türk Hayat'lı Evi,* Eren Yay., İstanbul, 1998.

Küçükerman, Önder. *Türk Evi,* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1996.

Naumann, Rudolf. *Eski Anadolu Mimarlığı* (Çeviren:Beral Madra), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991.

Sözen, M., Eruzun, C. *Anatolian Vernacular Houses,* Emlakbank Pub., İstanbul, 1996.

Scanned by CamScanner

An Assessment of the Exterior Space Qualities in Mass Housing Areas in North Cyprus

Nil PAŞAOĞULLARI*
Mukaddes FASLI**

Introduction

Housing is one of the basic needs of human being for provide shelter and protection. Exterior spaces are the usable outdoor volumes of housing units. These spaces possess great significance on daily life of Turkish Cypriots in North Cyprus, as similar to those in many hot countries. Throughout the history, exterior spaces have efficiently been used; however, after 1980 with the rapid growth of cities, many mass housing areas started to be constructed. Unfortunately, today it is recognized that the exterior spaces in these areas lost their physical and functional qualities and uses. Therefore, this paper aims to assess the mentioned problems in the exterior spaces of mass housing areas of North Cyprus and suggest new proposals to these spaces in order to improve their qualities.

This study is composed of three main parts. Initially, theoretical information about the residential exterior spaces of mass housing areas will be given; then an analysis and evaluation in different types of mass housing areas will be put forward, and finally new suggestions will be made to enhance the quality of the exterior spaces in these areas.

There are two types of mass housing in North Cyprus. These are high and low rise developments. Generally the high rise mass housing has 4 or 5 storeys where low rise is formed of single or double storey buildings. The major difference between the two mass housing groups is their arrangement. While high-rise buildings are separately arranged in rows, the low rise is arranged in an attached group of two, four or more in rows. Low rise mass housing areas in North Cyprus can be exemplified as Government Duplex Mass Housing, Türk-Sen Mass Housing, Double Storey Teachers Housing, Sarıtaş Housing, whereas high rise mass housing areas are Levent Mass Housing, Hacı Ali Mass Housing, Government Multi Storey Mass Housing, etc. Five types of exterior spaces, namely door front streets, gardens, balconies, transition spaces and car parking areas, exist in both types; however, their formation and uses are different from each other. In the following part, theoretical information about these spaces will be given.

Types of Residential Exterior Spaces in Mass Housing

The residential exterior spaces in mass housing developments in North Cyprus include door front streets, gardens, balconies, transition spaces and car parking areas (Fasli, 1997). Streets are the most potent public places for social activities

* Eastern Mediterranean University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, TRNC
** Eastern Mediterranean University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, TRNC

Scanned by CamScanner

to occur and the most effective elements in linking separate entities (Moughtin, 1992). Besides, in addition to being a physical element in city, it is also a social fact of the society. On the other hand, gardens are the usable outdoor volumes of internal living spaces that provide various opportunities to the residents. Then, transition space is a passage from public exterior domain of residential areas to the private interior space of the housing. As mentioned by Alexander (1977), the experience of entering a building influences the way you feel inside the building. And finally, the car parking areas are outdoor places designed for cars where a great deal of urban life occurs when arriving and leaving the cars.

The formation and uses of exterior spaces show variations at low-rise and high-rise mass housing areas. While the door front streets in high-rise areas are used as passage and for children to play, in low-rise areas these places are being used efficiently for sitting and socializing, as well as a passage and for children to play. In addition, the types of gardens are different in the two mass housing types. While the high-rise have common outdoor garden, the low-rise have both rear and front gardens, in addition to semi-public gardens. Balconies are similar in form in both types; however, their uses are different from each other since they are the only breathing spaces of units in high-rise developments. While in high-rise developments no special consideration is given to transition spaces' arrangement and uses, in low-rise they are appropriately designed and efficiently used. Finally, while high-rise developments have semi-private car parking in mass, in low-rise there are private car parking areas.

Evaluation of Exterior Spaces in Mass Housing Areas of North Cyprus

In this part of the study exterior spaces in the mass housing areas will be evaluated in two parts. In the first part the exterior spaces will be analyzed and evaluated through physical analysis and observation. In the second part, the findings of the questionnaire survey regarding the use of and satisfaction from the exterior spaces will be discussed.

Physical Analysis of Exterior Spaces in Mass Housing Areas

The above mentioned five types of residential exterior spaces - door front streets, gardens, balconies, transition spaces and car parking areas- were analyzed in both high-rise and low-rise mass housing areas in North Cyprus comparatively. The findings can be summarized as follows:

Streets in both types have no physical differences. Generally, they are defined around 1.5 m. wide pavements on both sides. Besides, they lack street furnishing elements such as dustbins, benches and lamps, besides landscaping - green elements, overhead planes, base material changes, etc. (Figure 1).

Scanned by CamScanner

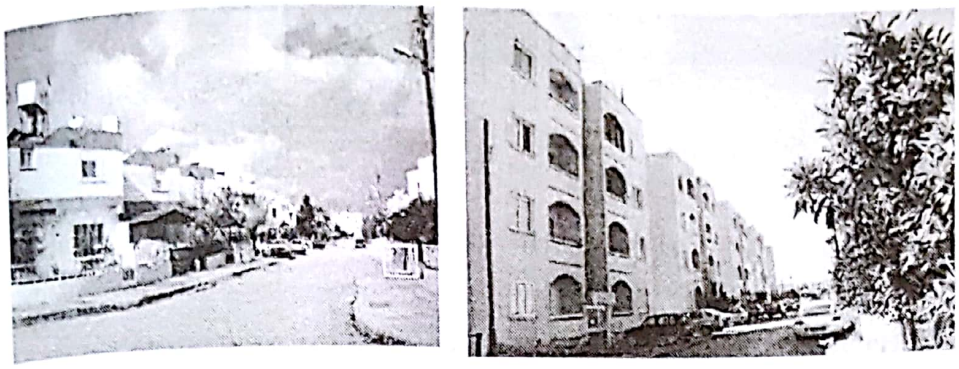

Fig.1: Street views at low-rise and high-rise mass housing areas

As mentioned before, in the low-rise type, each house has got both rear and front private gardens. These gardens are physically defined either with fences, low walls or with shrubs. Each garden is arranged specially according to the user's demands with landscaping - trees, flowers, grass and special base covering. On the other hand, in high-rise developments, common gardens exist. These areas are generally in poor condition due to the lack of organization and maintenance. As mentioned by Pasaoğulları (1999), maintenance of common exterior spaces is a significant consideration for user satisfaction. Furthermore, these areas are generally covered with wide concrete surfaces, which is not suitable for the climate in Cyprus. Besides, they are poor in landscaping and street furnishing elements. Moreover, the common gardens have no definite boundaries, which is another significant issue for the safety of the residents (Figure 2). According to Newman (1992), it is important to create defensible spaces in housing environments in order to allow people to control the spaces around their units.

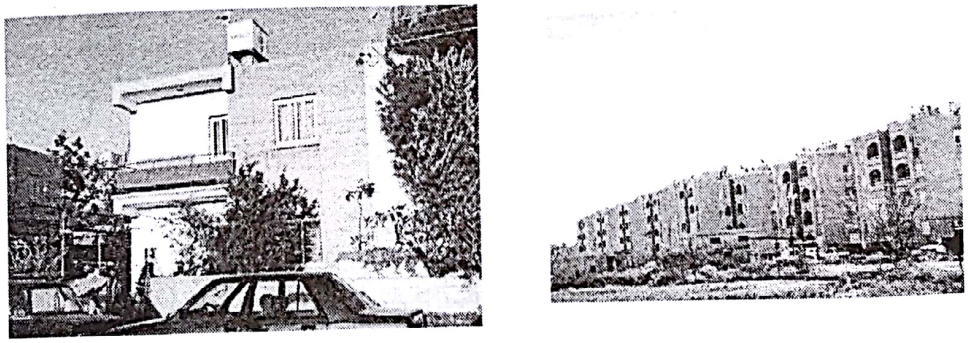

Fig.2. View of gardens from low-rise and high-rise mass housing areas

Balconies in both types of mass housing show similarities in form. However, the only difference is their uses, which will be mentioned in the following part of the study. They are generally in rectangular form and small in size, not suitable to sit even face to face (Faslı & Dağlı, 2001). (Figure 3).

Scanned by CamScanner

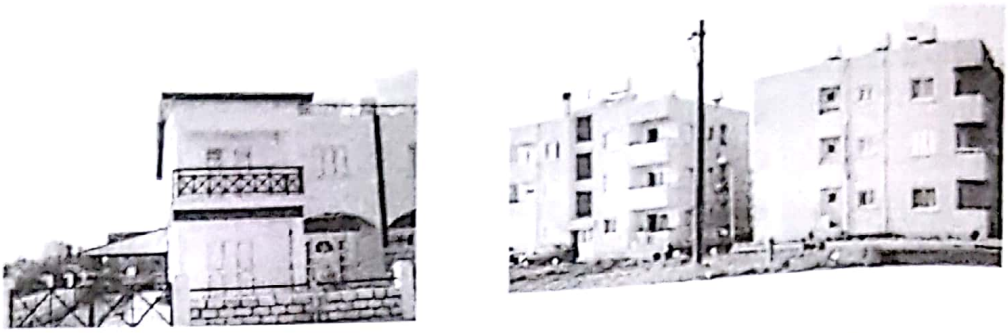

Fig.3: Balcony views at low-rise and high-rise mass housing areas

In low-rise mass housing areas, there is a special transition space arrangement. They are created by overhead projections from first floor level and supported by landscaping besides base plane treatment. Nevertheless, in high-rise developments almost there is no transition space arrangement. Sometimes a little projection that is extending from the first floor level can be observed. However, this arrangement is not efficient to define a transition space (Figure 4).

Fig.4: Transition spaces from low-rise and high-rise mass housing areas

Finally, car parking areas in low-rise mass housing developments are arranged in front gardens. Generally each unit has one car parking area with various overhead planes, which is creating a poor image to these areas. On the other hand, in the high-rise developments, car-parking areas are arranged in mass in front of the apartment blocks and affecting the image negatively with visual misery (Figure 5).

Scanned by CamScanner

Fig.5: Car parking areas at low-rise and high-rise mass housing areas

Use and Satisfaction from Exterior Space in Mass Housing Areas

In this part of the study, information about the use of and satisfaction from exterior spaces in low and high-rise mass housing areas obtained through questionnaire survey will be discussed. 100 questionnaires were equally conducted on the people living in these areas.

According to the respondents, door front streets in low-rise housing areas are primarily used for passage (60%) besides children playing (20%) and sitting (21%). On the other hand, in high-rise housing areas, a great majority uses these spaces only for circulation (70%) and the rest are used for children play (30%). The questionnaire survey clarified that the major problem related with the door front streets is safety due to the speed of cars and inappropriate dimension of the pavements. The questionnaire survey clarified that almost none of the residents were satisfied with the existing condition of these spaces. They mentioned that these spaces needed to be improved in order to be used more efficiently.

Gardens in low rise mass housing areas are used for growing flowers (24%), sitting and receiving guests (30%), children playing (15%), drying laundry (10%) and for other facilities (21%). The people who are living in these housing areas are generally satisfied with their gardens. On the other hand, in high-rise mass housing areas, mostly the common garden is used for passage while some use these spaces for car parking (15%), children playing (11%), and a few for growing flowers (3%). Almost all none of the residents were satisfied with the existing common gardens due to the lack of organisation and maintenance, as mentioned in the previous part.

Balconies in low-rise mass housing areas are mostly used for sitting and receiving guests (33%), as well as for drying laundry and storage (27%), sitting together and for growing flowers in pots (40%). On the other hand, in high-rise mass housing, a great majority uses balconies for sitting and drying laundry (45%), while some others use these spaces for drying laundry and storage (30%), and the rest for growing flowers in pots and receiving guests (25%). A major percentage of users complained about the dimensions of the balconies and expressed that they were not satisfied much with these spaces.

Scanned by CamScanner

Transition spaces in low-rise mass housing areas provide various opportunities to their users. Most of the residents use these spaces for sitting and receiving guests (45%), growing flowers in pots (25%), and 30% use only for passage. On the contrary, in high-rise areas transition spaces used only for passage. While in low-rise areas these spaces are appropriately designed and efficiently used by residents, in high-rise areas these spaces are not satisfactory for the users. In addition, the attachment of car parking areas to these spaces also has a negative effect on the use.

In low-rise areas the residents are satisfied with the existing condition of the car parking areas. However, in the other type, the car parking areas are not satisfying the residents because of inefficiency in number and location. While half of them preferred to have car-parking areas close to the main entrance of their residence, the others wished to have car-parking areas a little far from the transition spaces in order to use these spaces for other purposes or facilities.

After this evaluation of the existing conditions and problems of exterior spaces in low-rise and high-rise mass housing areas, in the following part various design proposals will be made to enhance the qualities and uses of these spaces.

Suggestions

The physical analysis and the questionnaire survey clarified that while the exterior spaces in low-rise areas are more appropriately designed and efficiently used by their residents, in high-rise mass housing areas, these spaces are improperly designed and not efficiently used. Furthermore, the existing conditions of these spaces are not satisfying the users in high-rise areas. For improving the qualities and uses of exterior spaces especially in the high-rise areas, the following design proposals should be considered:

Streets: As it was mentioned above, the pavements along the streets are inappropriate in size and do not give opportunity to be used efficiently. In this respect, the dimension of the pavements should be increased for various purposes. As mentioned by Bentley et. al. (1996), shared street system in mass housing areas increases safety and provides range of uses.

Besides this, street furnishing elements and landscaping should be placed properly to increase the quality and use of street spaces. Without landscaping, exterior spaces has no meaning. As mentioned by Lancaster (1994), landscape does not need architecture but architecture needs landscaping.

Private and Common Gardens: The existing private gardens are satisfying the residents' requirements; therefore, similar type of private gardens should be designed in the further developments of low-rise mass housing areas.

On the other hand, the common gardens in the high-rise mass housing areas should be designed according to the users' demands; sitting, gathering, children playing, sports facilities, etc. Also, continuous maintenance and safety should be ensured in these spaces. Furthermore, since there is a nine-month summer in Cyprus, semi-open spaces should be provided by using overhead planes - pergolas, tensile structures, trees, etc. In addition to these, accessibility to these gardens should be considered.

Scanned by CamScanner

Balconies: In the further developments of mass housing areas, balconies of the units should be enlarged and more appropriate spaces should be provided. Besides this, the shape of the balconies should be square or enclosed within the square shape, because linear balconies limit users' activities and communication.

Transition Spaces: In low-rise mass housing areas, transition spaces are generally satisfying the users' needs. However, in the high-rise areas, as mentioned before, there is a lack of transition spaces. In due course, in the design process of mass housing areas this type of exterior space should be proposed.

Car Parking Areas: In low-rise mass housing areas, car parking for visitors should be provided in addition to one for each unit. On the other hand, in high-rise mass housing areas, adequate number of car parking for residents and visitors must be provided. Also, their location should be away from the transition spaces for safety reasons. Besides this, instead of having car-parking areas in great masses, they should be divided into sub spaces, which are defined by landscaping in order to prevent visual pollution. Moreover, the pedestrian access can be separated with different pavement material in order to control the accessibility.

As a result of this study, the physical analysis and user satisfaction clarified that the exterior spaces in the low-rise mass housing areas are more successful than the ones in high-rise areas. Therefore, in the further developments, low-rise mass housing areas should be continued to be built; also, maximum 3-storey-high apartment blocks in mass housing areas should be suggested and special consideration should be given to the exterior spaces.

Scanned by CamScanner

References

Alexander. C. (1977). *A Pattern Language*. New York: Oxford University.

Bentley et. al (1996). *Responsive Environments*. London: The Architectural Press.

Faslı. M. (1997). The Use of Residential Exterior Spaces in North Cyprus. Unpublished Master Thesis. Eastern Mediterranean University, Famagusta.

Faslı. M., & Dağlı. U. (2001). The Changing Role of Cypriot Women in Urban Residential Exterior Spaces, *Kadın-Woman 2000*, 2(2), pp.49-66.

Lancaster, M. (1994). *The European Landscape*. Oxford: Butterworth Heinnemann Ltd.

Moughtin, C (1992). *Urban Design: Street and Square*. Oxford: Butterworth-Heinemann Ltd.

Newman, O. (1996). *Creating Defensible Spaces*. Washington: U.S. Department of Housing and Urban Development Office of Policy Development and Research.

Paşaoğulları, N. (1999). An Evaluation of Public Open Space Provision and Use in Rapidly Growing Towns: As a Case Study of Famagusta. Unpublished Master Thesis. Eastern Mediterranean University, Famagusta.

Scanned by CamScanner

Sayısal Değerlerle Kuzey Kıbrıs'ta Mimarlık Mesleği

Nurten AKSUGÜR*
Fatma İLKİN**

Kuzey Kıbrıs son elli yılda sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamda büyük değişikliklere ve gelişmelere sahne olmuştur. Dış ilişkilerin durağan bir konumda kalmasına karşın, iç dinamiklerde ve özellikle mesleki alanlarda farkedilir gelişmeler olmuş, her meslek kendi aralarında örgütlenerek meslek odalarını kurmuş ve mesleklerine sahip çıkmışlardır. Bu mesleklerden mimarlık mesleği mercek altına alındığında ve çeşitli kaynaklardan mimarların, eğitim gördükleri okullar ve yılları, yeni açılan okullar, çalışma alanları ve olanakları/olanaksızlıkları; mimarlık mesleğini etkileyen, imara açılan arsa sayısı, apartman veya ev tercihi gibi diğer faktörler incelendiğinde ilginç sonuçlar ve ilişkiler ortaya çıkacaktır.

Eski kaynaklardan mimarlık mesleğinin Ada'ya resmi olarak Koloni döneminde İngiliz mimarlarla birlikte girdiği anlaşılıyor. Daha önceleri usta çırak ilişkisi ile öğrendikleri mesleklerini sürdürmekte olan yapı ustaları özellikle resmi binaların yapımında bu ilk mimarların denetiminde çalışmışlardır. Alaylı mimarlar olarak da adlandırılan bu yapı ustaları avukat katiplerinin imzası ile aldıkları resmi izinlerle özel yapılar da planlamış ve inşaa etmişlerdir. Bu dönemin sonlarına doğru yurt dışında eğitim görmüş Rum ve Türk mimarlar devreye girmeye başlamışlardır. Bunlar arasında merhum Ahmet Bahattin ve merhum Ezel Reşat'ı sayabiliriz.

Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde ise yetki, avukat katiplerinden alınarak; yerine içinde mimar veya mühendis bir Türk üye bulunan ve altı kişiden oluşan 'Encümen' adlı bir kuruluşa kayıt olup izin alınarak mimarlık mesleğini uygulamak mümkün olmuştur. Encümene parallel olarak yine 1962 yılında Kıbrıs Türk Mühendis ve Mimarlar Birliği kurulmuştur. 1970 yılında ise bu birlik Odalar Birliğine dönüşmüş ve Mimarlar Odası da burada yerini almıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekatından sonra 30 kişi civarında olan Türk mimarlar, Kıbrıs Türk Federe Devleti Örgütü'nde imar, iskan, planlama, projelendlrme ve kontrollük görevlerini üstlenmişlerdir. Bu tarihten sonra üye sayında artışlar olduğu gözlenmektedir. 1976'da Mimarlar Odası'nın tüzel kişiliğine ulaşması ile ilk kadın mimarların (Sevim Altan ve İlkay Feridun) Mimarlar Odasına üye olmaları aynı tarihe rastlamaktadır. Böylece üye sayısı 54'e ulaşmıştır.

1963 olayları nedeniyle eğitimlerini yarıda bırakan mimarlık öğrencileri, 1974 Barış Harekatından sonra okullarına geri dönüp eğitimlerini tamamladıklarından 1975-77 yıllarında mimar sayısında artışlar olmuştur. 1980 yılına kadar sayıları 93'e ulaşmış olmasına rağmen, mimarlar çıkartılan 'Mesleki Hizmet ve Denetim Tüzüğü' ile ayrıcalıklı olarak mimari proje yapma yetkisini ancak bu tarihte elde edebilmişlerdir. Türkiye'de, önce özel okul olarak kurulan daha sonra Devlet Mühendislik Mimarlık Akademilerine dönüşen mimarlık okulları, Kıbrıslı

* Prof. Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi, İç Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi, KKTC
** Araş. Gör., Doğu Akdeniz Üniversitesi, İç Mimarlık Bölümü, KKTC

Scanned by CamScanner

öğrenciler için yeni bir eğitim olanağı sağlamış; 1981 ve 1982 yıllarında üye sayında büyük artışlara neden olmuştur. Bunu takip eden yıllarda bu akademilerin kendi şehirlerindeki üniversitelerle birleştirilmesi dolayısıyla (Ankara'da Gazi Üniversitesi, İstanbul'da Mimar Sinan Üniversitesi) ve YÖK sınav sisteminin değişmesi nedeni ile mezun olan öğrenci sayısında ve buna bağlı olarak mimarlar odası üye sayısında düşüşler olmuştur (Grafik 1).

Eğitim

Kuzey Kıbrıs'ta mimarlık eğitimi 1990-91 yılında Lefke Üniversitesi'nde (L.Ü.) başlamıştır. Bunu takiben 1991-92 yılında Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde (D.A.Ü.) Mimarlık Bölümünün eğitime başlaması sonucu, 1994'ten başlamak üzere mezun olan mimar sayısında ve oda üye sayısında büyük artışlar gözlenerek, 2002 yılı başlarında üye sayısı 540'a kadar çıkmıştır. Kıbrıs'taki üniversitelerde mimarlık eğitiminin başlamasının sağladığı olanaklar dolayısıyla bu tarihlerden itibaren mezun olan ve odaya kayıt olan kadın mimar sayısı, erkeklerle başabaş olmaya başlamıştır. 1994'de 70 olan kadın üye sayısı, 2002'de 194'e ulaşmıştır.

Mimarların önceleri yurt dışındaki okullarda okumak zorunda olmaları, mezun oldukları ülke ve okulların çeşitliliği nedeniyle mimarlık mesleğine büyük bir zenginlik katmakta iken, son yıllarda başta İ.T.Ü. ve O.D.T.Ü. olmak üzere giriş puanlarının yükselmesi, buna karşılık yurt içinde eğitim yapma olanaklarının çoğalması ile bu çeşitlilik azalmıştır. Üçüncü dünya ülkelerinde eğitim yapanlar, çoğunlukla İngiltere'den olmak üzere, Amerika, İtalya ve Beyrut gibi çeşitli üniversitelerden toplam 22 kişidir. Kıbrıslı mimarların Türkiye'de eğitim yaptıkları üniversiteler ise, İstanbul Teknik Üniversitesi (İ.T.Ü), Orta Doğu Teknik Üniversitesi (O.D.T.Ü.), İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi ve sonraları Mimar Sinan Üniversitesi (M.S.Ü.); Ankara, İstanbul, Edirne, Konya Devlet Mimarlık Mühendislik Akademileri (D.M.M.A.), Karadeniz Teknik Üniversitesi (K.T.Ü.), Ege Üniversitesi (E.Ü.), Dokuz Eylül Üniversitesi (D.E.Ü.), Trakya Üniversitesi (T.Ü.), Gazi Üniversitesi (G.Ü.), Yıldız Üniversitesi (Y.Ü.), Selçuk Üniversitesi (S.Ü.) olarak sıralanabilir (Grafik 2).

Türkiye'deki üniversiteler arasında, Kuzey Kıbrıslı ilk mezununu 1956 yılında veren İ.T.Ü., 1999'a kadar toplam 90 kişi mezun vererek önde gelmektedir. 1969-2000 yılları arasında O.D.T.Ü. 33 mezun ile ikinci, 1971-1984 yılları arasında Ankara D.M.M.A. 30 mezun ile üçüncü, 1972-1995 yılları arasında K.T.Ü., 1986-1997 yıları arasında Y.Ü. ve D.G.S.A.+ M.S.Ü., 23'er mezun ile dördüncü sırada yer almaktadır. Bunları T.Ü., G.Ü. 19'ar, İstanbul D.M.M.A. 9, S.Ü., E.Ü. ve D.E.Ü. 4'er, Konya ve Edirne D.M.M.A ise 2'şer mezun vererek izlemektedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi, Kuzey Kıbrıs'ta ilk mimarlık eğitimi 1990 yılında Lefke (Avrupa) Üniversitesin'de (L.A.Ü) başlamıştır. 1991'de eğitime başlayan Doğu Akdeniz Üniversitesi'nden, 1992 yılında açılan Yakın Doğu Üniversitesi'nden (Y.D.Ü.), yine aynı yılda eğitime başlayan Uluslararası Amerikan Üniversitesi'nden (U.A.Ü.), 1993 yılında ise Girne Amerikan Üniversitesi'nden (G.A.Ü.) bugüne kadar (K.K.T.C. uyruklu) yaklaşık 220

Scanned by CamScanner

mimar mezun olmuştur. Bunların içinden Mimarlar Odası'na kayıt yaptıran; L.A.Ü.'den 46, D.A.Ü.'den 95, Y.D.Ü.'den 46, U.A.Ü.'den ve G.A.Ü.'den 19 üye bulunmaktadır (Grafik 3).

2002 ders yılında Kuzey Kıbrıs üniversitelerinde İşletme ve Ekonomi, Mihendislik, Fen ve Edebiyat, Hukuk, İletişim, Eğitim, Tıp, Tarım Bilimleri ve Teknolojisi, Denizcilik, Güzel Sanatlar Fakülteleri ile Bilgi Teknolojisi, Turizm ve Otelcilik, Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okullarında olmak üzere toplam 6,983 K.K.T.C.'li öğrenci okurken, bunların 253'ü Mimarlık, 57'si İç Mimarlık eğitimi görmektedir. Bu da üniversitelerde eğitim görenlerin %4,5'ini oluşturmaktadır.

Çalışma Alanları – İnşaat Etkinlikleri

Mimarlar Odası üyelerinin çalışma durumları incelendiğinde, Mimarlar Odası'nca tescilli olmuş 25 adet özel mimarlık ofisi olduğu görülmektedir (Bu sayı 1976'da 30 idi.). Tescilli ofislerin azlığına karşın, özel çalışan üye sayısı 178'i bulmaktadır. Bu farkın nedeni ise, bir ofiste birden fazla mimarın çalışması nın yanı sıra, mesleğini ev ofislerinden uygulayanlardan kaynaklanmaktadır. Devlet dairelerinin de 1970 yılından bu yana, her yıl ortama bir-iki yeni eleman istihdam ederek, toplam 53 kişi için çalışma olanağı sağladığı görülmektedir (Grafik 4).

Kuzey Kıbrıs üniversiteleri ise mimarlar için 1990 yılından itibaren farklı bir çalışma ortamı (akademik) sağlamış olup, şu anda tüm üniversitelerde toplam 62 kişi tam zamanlı olarak çalışmaktadır. Bunun yanı sıra mesleğini başka bir yerde uygulayan en az bu kadar mimarın, üniversitelerde yarı zamanlı olarak çalıştığı bilinmektedir. Orta öğretim de mimarlar için iş olanağı sağlayan diğer bir kamu sektörüdür. 10 civarında Mimarlar Odası üyesi, başta sanat okulları olmak üzere çeşitli okullarda görev yapmaktadır.

Mimarlar Odası'na kayıtlı üyelerden, inşaat ve yapı malzemeleri satışı yapan, ticari firmalarında çalışan ve aynı zamanda mesleğini uygulayan yaklaşık 31 üye olduğu gibi diğer meslek birimlerine bağlı kuruluşlarda çalışan 15 üye bulunmaktadır.

Yurt dışında çalıştığı için Mimarlar Odası'na kayıt olma gereksinimi duymayan mimarların yanı sıra, Oda'ya kayıtlı üyelerden, yurtdışında çalışmayı tercih edenlerin sayısındaki artış, 1990 yılından başlayarak artmaya başlamış ve toplam üye sayısının %15'ine ulaşmıştır. Bütün bunların dışında 1995 yılında başlayan işsizlik oranı artışı 1998 yılından itibaren ivme kazanmış ve %17'lere varmıştır. Böylece Mimarlar Odası'na kayıtlı üyelerin %68 'inin K.K.T.C. de mesleği ile ilgili veya ilgisiz bir işte çalıştığı görülmektedir.

Mimarlık mesleğini uygulamak istiyen mimarların iş olanakları inşaat piyasası dinamiklerine bağlıdır. Bu dinamiklerin başında konut gereksinimi gelmektedir. 1974 Barış Harekatından sonra Ada halklarının karşılıklı iç göçü nedeniyle konut mülkiyetlerinde büyük değişmeler olmuştur. Kuzey Kıbrıs'ta konut ve arsa mülkiyetleri devlet denetimine alınmış, Güney'den gelen Türk nüfusu ile Türkiye'den Kuzey Kıbrıs'a göç eden aileler belirli konut politikası çerçevesinde boş kalan evlere yerleştirilmişlerdir (Hoşkara, 1999; Erören, 1981). Savaş

Scanned by CamScanner

sonrası yapılan en önemli yapı aktivitesi, hasar gören konutların onarımı olarak görülmektedir. 1976 konut yatırımlarının %16'sı konut onarımları için ayrılmıştır. Aynı yıl özel sektörün inşaata yaptığı yatırım ise %60,6'dır (Erören, 1981).

1974'de büyük bir konut stokuna sahip olunmasına rağmen, zamanla nüfus artışı, iş olanaklarının kırsal kesimden kentsel kesime kayması,Türkiye'den göç edenler, mevcut stokun iyi değerlendirilememesi ve korunamaması ve İngiltere'den yurda geri dönenler nedeni ile konut açığı oluşmuştur. Bu konut açığını karşılayabilmek amacı ile 1978'de dar gelirlileri konut sahibi yapmak amacı ile çıkarılan 'Sosyal Konut Yasası' paralelinde, 1980'lerden itibaren 'Devlet Sosyal Konut' projeleri yapılmaya başlanmış, 1983 sonrası bu yapım işlemleri hızlanarak günümüze kadar 2,728 sosyal konut (ev veya daire) gerçekleştirilmiştir. Şehir ve Planlama Dairesi danışmanlığında yürütülen bu projeler yerli özel müteahitler ve veya mimarlar için önemli bir iş olanağı oluşturmuştur.

Devlet sosyal konut projelerine paralel olarak, ilki 1979'da Öğretmenler Kooperatifi olmak üzere İş- Koop, Soyak, Güvenlik Kamu Görevlileri Kooperatifi, Polis Sosyal Konut Kooperatifi gibi kooperatifler oluşturulmuş ve bu kurulan kooperatifler aracılığıyla da toplam 659 konut üretilmiştir. Konut üretiminde kooperatiflerin payı son yıllarda yok denecek kadar azdır. Bunun yerini, sundukları ödeme olanakları ile kooperatifleri aratmayan özel inşaat şirketleri almaya başlamıştır.

Gerek devlet, gerek kooperatifler, gerekse özel inşaat şirketlerinin yapmış olduğu toplu konutlar, 1990 yılından sonra üniversitelerin açılması ve Ada'ya çok sayıda öğrenci gelmesi ile ortaya çıkan öğrencilerin barınma gereksinimini karşılamak amacıyla kullanılmaya başlamıştır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana kentsel ve kırsal inşaat istatistiklerini incelediğimizde, inşaat sektöründeki hareketliliğin bölgelere göre çeşitlilik gösterdiği görülmektedir (İnşaat ve Parsel İstatistikleri 2000, 2001). 1985-2000 yılları arasında toplam 2,319,000 m^2 inşaatın 1,038,000 m^2'si kırsal, 1281000 m^2'si kentsel alanlarda inşa edilmiştir.

İş olanaklarının merkezde olması nedeni ile önceleri Lefkoşa merkezinden başlamak üzere konut inşaatı miktarında artışlar görülmeye başlamış (1985 de kentsel alanda 16,000 m^2 apt., 8,000 m^2 ev), daha sonra yeni mahallelerin yerleşime açılması ile kırsal alanlarda da inşaat artışları görülmüştür (1995 de 17,000 m^2 apt., 21,000 m^2 ev). Görüldüğü gibi bu inşaatlar kent merkezinde apartman ve ev, kırsal kesimde ise çoğunlukla ev olarak yapılmaktadır (Grafik 5).

Girne'de ise ikinci ev ve sosyal konut (DSK III. Etap) olarak kent merkezinde yoğunlaşan inşaat faaliyeti (1991 yılında 45,000 m^2 apt., 2,200 m^2 ev), yurt dışından gelenlerin tercihleri doğrultusunda zamanla kırsal alanlara doğru yayılmaya başlamış (1996 yılında 26,000m^2 apt., 7,000m^2 ev) ve aynı yoğunlukta devam etmiştir. Zamanla kentsel alanda VI. Etap Devlet Sosyal Konutları'nın yapılması dışında (1999 yılında 25,000 m^2 apt., 5,000 m^2 ev) kentsel alanda inşaat sektöründe yavaşlamalar olmuş, ancak son yıllarda tekrar bir hareketlenme görülmüştür (Grafik 6).

Scanned by CamScanner

Gazimağusa'da inşaat faaliyetleri, Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin kurulmasından sonra öğrenci barınma sorununu karşılamak üzere kentsel alanlarda daha çok apartman olarak kendini göstermektedir. 1997 yılında birden patlama yapan inşaat faaliyeti (1997 yılında 11,000 m^2 ev- 57,000 m^2 apt.) kentin üniversiteye doğru gelişmesi yönünde halen hızla devam etmektedir. Kırsal kesimde ise kıyıya parallel olarak devam eden otoyolun çevresinde daha çok yurtdışında yaşayanlar tarafından yaptırılan villa tipi evler gün geçtikçe artmaktadır.

Piyasa dinamiklerini etkileyen faktörlerden bir diğeri de, imara açılan arsa miktarıdır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin kurulduğu 1983 yılından itibaren, önceleri kentsel alanlarda olmak üzere çok sayıda arsanın imara açılması mimarlar için iş olanakları yaratmıştır. Kentsel alanlarda imara açılacak arsa olanakları kırsal alana göre daha kısıtlı olduğundan, 1991 yılından itibaren bu miktar çok azalmakla beraber kırsal kesimde yıllara göre azalıp çoğalarak aynı düzeyde devam etmiştir. Toplam olarak 1985-2000 yılları arasında kentsel alanda 9,613,000 m^2 - 933 adet arsa, kırsal alanda 50,183,000 m^2 – 4,284 adet arsa imara açılmış bulunmaktadır (Grafik 7).

Yarışmalar

Mimarlar için diğer bir ilgi alanı da belirli dönemlerde Mimarlar Odası'nca düzenlenen yarışmalardır. Mimarlar Odası'nın kuruluşundan bu yana 9'u mimari proje, 7'si de anıt ve çevre düzenlemesi olmak üzere 16 yarışma açılmıştır. Yarışma sonucu projelendirilen ve inşa edilen binalar; Lefkoşa Türk Kız Lisesi, Din Sitesi, K.T. Ticaret Odası, Lefkoşa Türk Cemaat Meclisi ve Tiyatro binaları, KIB-SAT, Kooperatif Merkez Bankası, Kültür Merkezi (Eski Gazimağusa Hükümet Konağı Resterasyonu), Maliye Bakanlığı, Limasol Bankası'dır.

Yarışma sonucu gerçekleştirilen anıtlar ise; Şehit Cengiz Topel Anıtı, Kıbrıs Özgürlük Anıtı, Lefkoşa Belediyesi Barış Anıtı, T.M.T. Anıtı, Dr. Fazıl Küçük Mezar Anıtı, Erenköy Şehitleri Anıtı, İskele Şehitleri Anıtı'dır.

Mimarların başından beri mesleklerine sahip çıktıkları, Mühendis ve Mimarlar Odası Birliği'den başlayarak örgütlenip, Mimarlar Odası'nı kurmalarından anlaşılmaktadır. Mimarlar, bu Oda'ya bağlı yayınlarla mimarlık mesleğini ilgilendiren çeşitli sorunları gündeme getirerek tartışmışlardır.

Yayınlar

Kıbrıs Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nin yayınlamış olduğu ilk yayın 1971 yılında '*Teknik*' dergisi olup, her yıl bir sayı çıkartarak 1974 yılına kadar 4 sayısı çıkmıştır. Daha sonra 1980-82 tarihleri arasında *Teknik* dergisi yeniden çıkarılmış, ancak bu kez de yine 4 sayı devam edebilmiştir. Mimarlar da bu dergilerde mimarlık sorunlarına değinerek yoğunlukla yer almışlardır. Mimarlar Odası'nın yayını olan ilk dergi '*Mimar*' adı ile 1985 yılında üç ayda bir çıkmak üzere yayına başlamış, 1991 yılındaki 6. sayısından sonra yayına devam edememiştir. Mimarlar Odası tarafından 1989 yılında yayınlanan ilk bülten ise '*Mimarca*'dır. 2002 yılında 67. sayısı çıkan bültenin bugün çalışmaları halen

Scanned by CamScanner

sürdürülmektedir. Bu yayınların ilklerinde yazı yazan ve bu çalışmada yazılarından çok yararlandığımız mimarların son sayılarda da yazıları olduğu görülmektedir. Genç mimarların ise, sayıları çok daha fazla olmasına rağmen çekimser davranmaları bu konulara daha az duyarlı olduklarını göstermektedir.

Bu çalışmada sayısal değerlerle ve bunların yorumları ile K.K.T.C.'deki mimarlık mesleği belli açılardan ortaya konmaya çalışılmıştır. Ama bu sayısal değerlerden bir çıkarmaya giderek bir sonuca ulaşılmamıştır. Çünkü bu çalışmanın amacı sadece sayısal değerleri toplayıp işlemek ve bu konuda araştırma yapmak isteyen, politikacılar, yöneticiler ve eğitimcilerden meslek seçecek olanlara kadar geniş bir yelpazedeki ilgililere çalişmalarına başlıyacakları bir basamak oluşturmaktır.

Scanned by CamScanner

Kaynakça

Aksugür, N., İlkin, F. 2002. "Mimarlar Odası Kayıtlarına Sayısal Bir Bakış", *Mimarca*, K.T.M.M.O.B., Lefkoşa.

Erören, Y. 1981. "K.T.F.D.'de Konut Sorunu", *Teknik*, Sayı:3, K.T.M.M.O.B., Lefkoşa.

HOŞKARA, E. 1999. Kuzey Kıbrıs'ta Konut Alanında Uygulanabilir Yapı Sistemleri. Yayınlanmamış Master Tezi, İ.T.Ü., İstanbul.

1980. *Teknik*, Sayı:1, K.T.M.M.O.B., Lefkoşa.

1981. *Teknik*, Sayı:2, K.T.M.M.O.B., Lefkoşa.

1981. *Teknik*, Sayı:3, K.T.M.M.O.B., Lefkoşa.

1982. *Teknik*, Sayı:4, K.T.M.M.O.B., Lefkoşa.

1985. *Mimar*, Sayı:1, K.T.M.M.O.B., Lefkoşa.

1986. *Mimar*, Sayı:2, K.T.M.M.O.B., Lefkoşa.

1986. *Mimar*, Sayı:3, K.T.M.M.O.B., Lefkoşa.

1986. *Mimar*, Sayı:4, K.T.M.M.O.B., Lefkoşa.

1990. *Mimar*, Sayı:5, K.T.M.M.O.B., Lefkoşa.

1991. *Mimar*, Sayı:6, K.T.M.M.O.B., Lefkoşa.

1999. I. Kültür Sanat Kurultayı Oluşum, Tutanak, Rapor ve Kararları (3-6 Mart 1998). K.K.T.C. Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür Dairesi Müdürlüğü, Lefkoşa.

2001. *2002 Geçiş Yılı Programı*. K.K.T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Örgütü, Lefkoşa.

2001. İnşaat ve Parsel İstatistikleri 2000. K.K.T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Örgütü, İstatistiksel ve Araştırma Dairesi, Lefkoşa.

Scanned by CamScanner

Grafikler

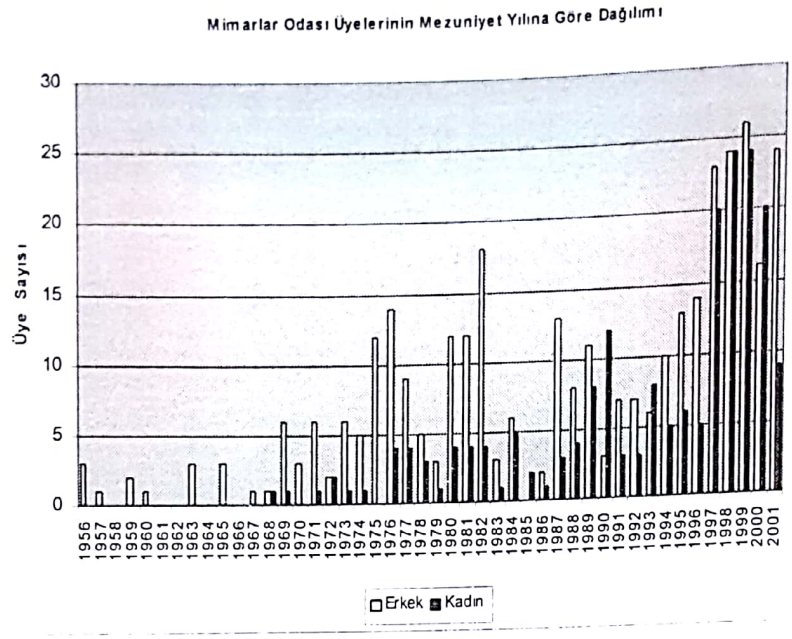

Grafik 1. Mimarlar Odası üyelerinin mezuniyet yılına göre dağılımı

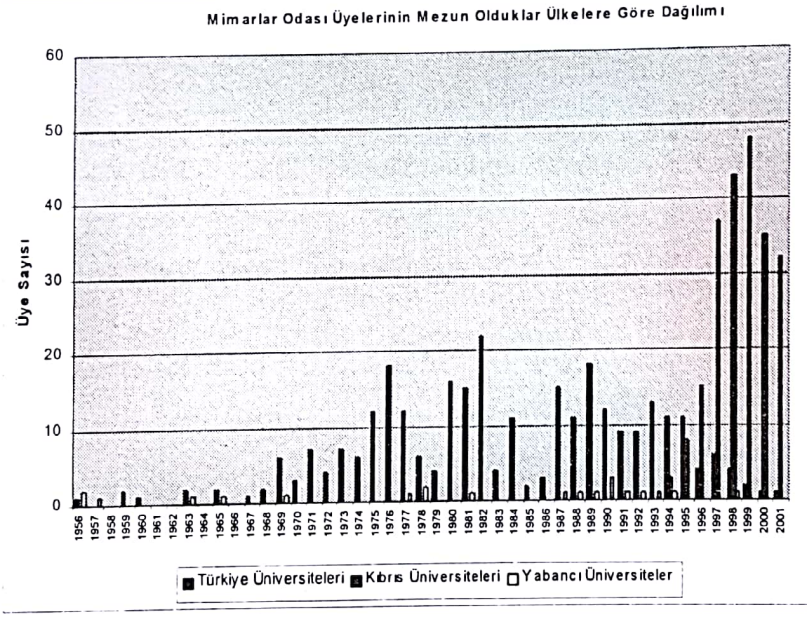

Grafik 2. Mimarlar Odası üyelerinin mezun oldukları ülkelere göre dağılımı

Scanned by CamScanner

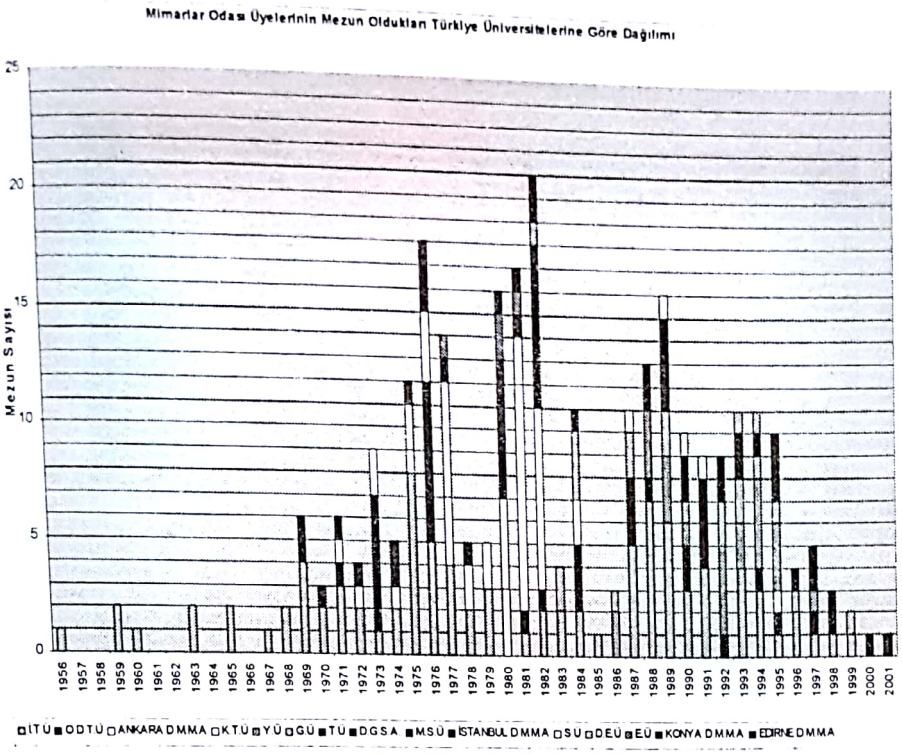

Grafik 3. Mimarlar Odası üyelerinin mezun oldukları Türkiye üniversitelerine göre dağılımı

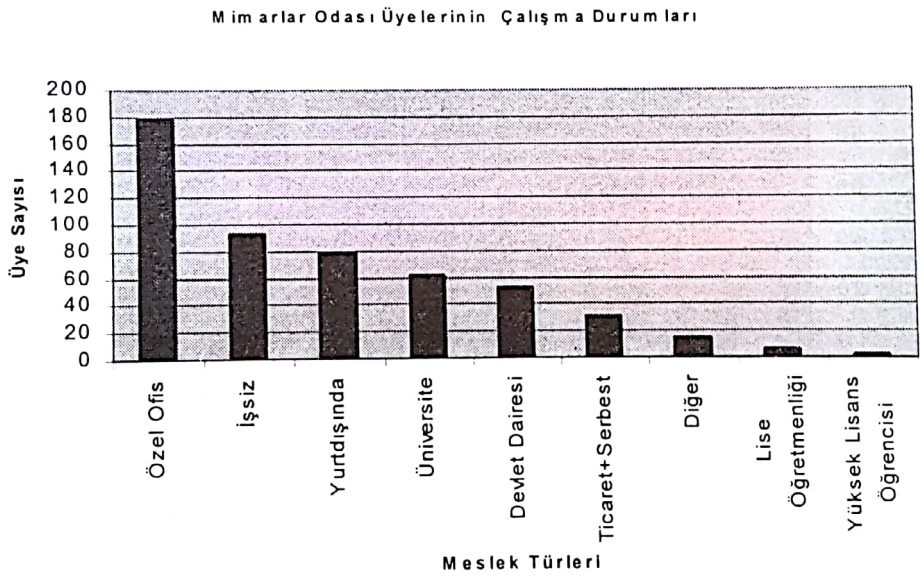

Grafik 4. Mimarlar Odası üyelerinin çalışma durumları

Scanned by CamScanner

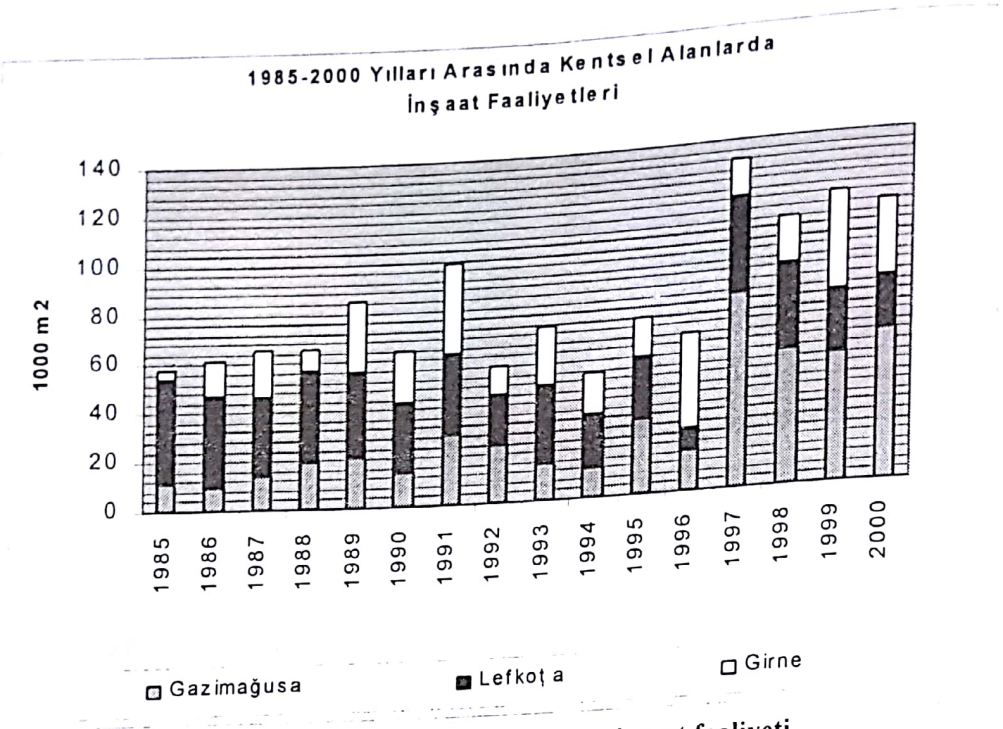

Grafik 5. 1985-2000 yılları arasında kentsel alanlarda inşaat faaliyeti

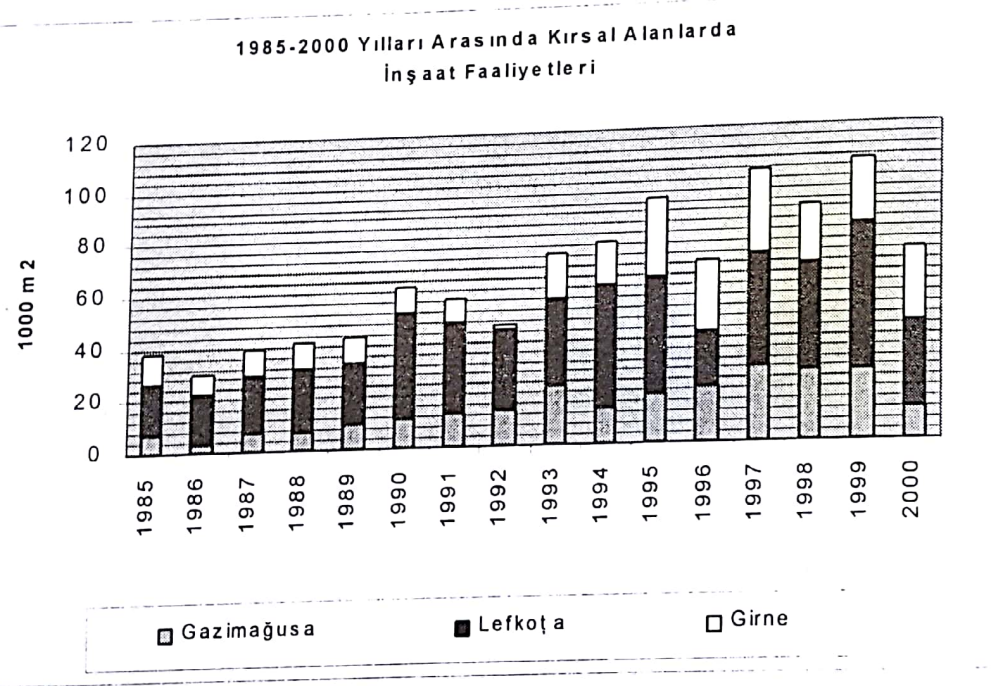

Grafik 6. 1985-2000 yılları arasında kırsal alanlarda inşaat faaliyeti

Scanned by CamScanner

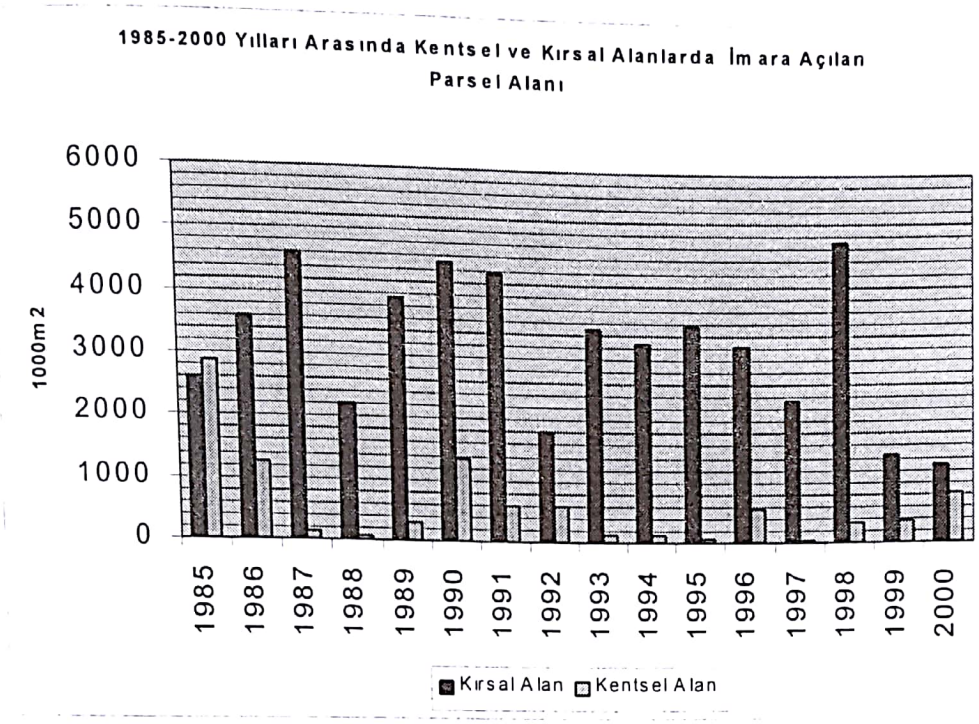

Grafik 7. 1985-2000 yılları arasında kentsel ve kırsal alanlarda imara açılan parsel alanı

Scanned by CamScanner

Doğu Akdeniz Üniversitesi
Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları

Eastern Mediterranean University
Center for Cyprus Studies Publications

1. *Proceedings of the First International Congress on Cypriot Studies* (1996). Edited by Emel Doğramacı, William Haney, Güray König.
2. *Birinci Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu* (1998). Yayıma Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Ayşen Dağlı, M. Kansu.
3. *I. Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu Şiir Gecesi* (1998). Yayıma Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Ayşen Dağlı, M. Kansu.
4. *Kıbrıs Türkünün Değişim ve Gelişiminde Kıbrıs Türk Kadın Dernekleri I. Cilt* (1998). Bahire Uzman İnan.
5. *Kıbrıs Türkünün Değişim ve Gelişiminde Kıbrıs Türk Kadın Dernekleri 2. Cilt* (1998). Mürüvvet Atalay, Bahire Uzman İnan.
6. *Proceedings of the Second International Congress on Cyprus Studies, Volume I, Presentations in English* (1999). Edited by: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu.
7. *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Cilt II, Türkçe Bildiriler, Edebiyat-Sanat* (1999). Yayıma Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu.
8. *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Cilt III, Türkçe Bildiriler, Tarih-Kıbrıs Sorunu* (1999). Yayıma Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu.
9. *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Cilt IV, Türkçe Bildiriler, Halkbilim-Çeşitli Konular* (1999). Yayıma Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu.
10. *A Time to Remember (First Edition 1999, Second Edition 2000)*. Korkmaz Haktanır.
11. *İz Bırakmış Kıbrıslı Türkler 1. Sempozyumu: Niyazi Berkes* (1999). Yayıma Hazırlayan: İsmail Bozkurt.
12. *Hatıralar Fadıl Niyazi Korkut (2000)*. Yayıma Hazırlayanlar: Harid Fedai, Mustafa H. Altan.
13. *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi/Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies, Cilt/Volume I, Tarih/History (2000)*. Yayıma Hazırlayan/Edited by İsmail Bozkurt.
14. *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi/Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies, Cilt/Volume II, Dil-Edebiyat/Linguistics-Literature (2000)*. Yayıma Hazırlayan/Edited by İsmail Bozkurt.

Scanned by CamScanner

15. *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi/Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies, Cilt/Volume III, Kıbrıs Sorunu-Turizm/Cyprus Issue-Tourism (2000).* Yayıma Hazırlayan/Edited by İsmail Bozkurt.
16. *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi/Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies, Cilt/Volume IV, Halkbilim-Genel Konular/Folklore-Miscellaneous (2000).* Yayıma Hazırlayan/Edited by İsmail Bozkurt.
17. *IV. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu Bildirileri (2000).* Yayıma Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Fedora Arnaut.
18. *İz Bırakmış Kıbrıslı Türkler 2. Sempozyumu: Dr. Hafız Cemal Lokmanhekim, Mehmet Aziz, Dr. Alpay Kelâmi (2001).* Yayıma Hazırlayan: Ülker Vancı Osam.

Scanned by CamScanner

28-29 Kasım 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen IV. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi'nde sunulmuş olan bildirilerden oluşan bu kitapta, Kıbrıs'la ilgili tarih, turizm, ekonomi, edebiyat, eğitim, halkbilim, mimarlık ve sanat tarihi alanlarında yapılan çalışmalar yer almaktadır.

This book is a collection of papers delivered at the Fourth International Congress on Cyprus Studies held between 28-29 November 2002. The papers are on various topics ranging from history, tourism, economy, literature, education, folklore, architecture, and art history, all on Cyprus.

ISBN: 975-8401-20-3
9758401203

Baskı/Printing: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi/Eastern Mediterranean University Printing-house, Kapak Tasarım/Cover Design: Erhan Yavuz

Scanned by CamScanner